

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

RUSYA

Derleyen: Yrd.Doç.Dr. Bekir GÜNAY

AVRUPA'DAN ASYA'YA

SORUNLU TÜRK BÖLGELERİ

Avrupa'dan Asya'ya
Sorunlu Türk Bölgeleri

Derleyen:
Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK

IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 131
İnceleme-Araştırma Dizisi: 95
Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri
Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay
(Derleyen)

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kültür Sanat Yayıncılık ve Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited şirketi'ne aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

I. Baskı : Mayıs 2005 • İstanbul

ISBN : 975-255-028-2

Genel Yayın Yönetmeni: Adem Sarıgl

Editör : Mustafa şahin

Dizgi-Mizanpaj : Zehra nverdi

Kapak Tasarımı : Yunus Karaaslan

Kapak Baskı : Altan Matbaacılık

Montaj : Bülent Birkan

Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu : Bihter Yeşilyurt

Baskı-Cilt : Kilim Matbaası

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi 12/204

Topkapı / İstanbul

Tel & Faks: 0212 612 95 59

Copyright © 2005, IQ Kültür Sanat Yayıncılık ve

Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited şirketi

Copyright © 2005, Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu

"Bilgi Işığında Aydınlanmaya" çağınıyor. Amaç satışı ya da kn arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı olmak

www.iqkultursanat.com

e-mail: info@iqkultursanat.com

messenger: iqkultursanat@hotmail.com

icq: 251285434

IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI

TANITIM HİZMETLERİ TİC.LTD.şTİ.

Ticarethane Sokak, Fetih Han

No. 33/48 Cağaloğlu - İstanbul Tel. 0212 520 91 12

Belgegeçer: 0212 520 91 12

ÖZGEÇMİŞ

BEKİR GÜNAY, *Yrd.Doç.Dr.*,1966 yılında Afyon'da doğdu.1983 yılında Afyon Lisesinden mezun oldu..Lisansı, İstanbul Üniversitesi,Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde 1987 yılında tamamladı.Yüksek Lisansı, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Dalında Prof.Dr.Şükür Hanioglundun danışmanlığında **“Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Hayatı,Eserleri ve Görüşleri”** adlı teziyle 1992 yılında bitirdi.Doktora eğitimini de İstanbul Üniversitesi,Yakınçağ Tarihi Ana bilim Dalında, Prof.Dr.Kemal Beydilli'nin danışmanlığında **“Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefareti ve Büyük Sefaretnamesi (Metin Tahlili)”** adlı çalışmasıyla 1999 senesinde yaptı.

1987-1994 yılları arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında “Eski Belge Uzmanı” olarak çalıştı.1994 -2000 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi,Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümüyle İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,Uluslararası İlişkiler Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak bulundu.2000 yılından bu yana kadar İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ,Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkan Yardımcılığı ve Siyasi Tarih Ana-bilim Dalı Başkanlığı görevlerini yürütmektedir.

Evli ve iki çocuk babasıdır.Fransızca,İngilizce veOsmanlıca bilmektedir.Osmanlı Diplomasi Tarihi,İzmit Ermenileri,KafKasya ve OrtaAsya stratejik analizleri konusunda ulusal,uluslar arası alanda yayınlanmış makale ve tebliğleri bulunmaktadır.

Yayınlanmış Kitabı, ***Ermeni Tehciri İzmit 1914-1920, Kocaeli Üniversitesi Yayınları,Ankara 2002.***

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	15
SUNUŞ	17
1. DEĞİŞEN DÜNYA DENKLEMİNDE SORUNLU TÜRK BÖLGELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	21
Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay	
A- GİRİŞ	23
B- TÜRKLERİN DÜNYA STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR KAÇ SÖZ	23
1-İslamiyet Öncesi Türklerin Stratejiyi Algılamaları	24
a-Düşman Tanımlanmasında Çinliler	24
b-Türklerin Stratejik Zafiyetleri	25
2-Tarihsel Değişim Sürecinde Türklerin Ortaasya	
Stratejilerine Genel Bakış	26
a-Turkuaz'la İle Yeşil'in Dansı Türkistan	29
b-Osmanlı Devletinin Küresel Stratejisi	30
C-XX.YÜZYIL TÜRKİYE'NİN DÜNYA'YI VE	
DIŞ TÜRKLERİ ALGILAMASI	32
D-SORUNLU TÜRK BÖLGELERİ VE STRATEJİ ÖNERİLERİ ...	33
1-Sorunlu Türk Bölgelerinin Tanımlanması	33
2-Sorunlu Türk Bölgelerinin Bulunduğu	
Jeopolitik Havzaların Analizleri	34
a-Ortaasya	34
b-11 Eylül ve ABD'nin Değişen Ortaasya Politikaları ...	39
c-Çin'in Ortaasya Politikaları	41
d-Rusya'nın Ortaasya Politikaları	44
e- Türkiye'nin Ortaasya Politikaları	47
3-Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye	48
a-Türk Cumhuriyetlerinin Ortak Özellikleri	49
b-Bölgede Esas Sorun Güvenlik mi?	49
c-Değişen Tehdit Türleri	51
4-Stratejik Açılımlar Ekseninde Türkiye'nin Rolü	53
a-Sorunlu Türk Bölgelerinde Türkiye'nin Görevi	58
b-Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası	
Üzerine Birkaç Söz	61

E-ORTADOĞU HAVZASI VE SORUNLU TÜRK BÖLGELERİNE YÖNELİK STRATEJİ TANIMLAMALARI	65
1-Ortadoğu'nun Siyasi Katman Oluşumları	65
a-Ortadoğu ve Türkler	67
2-İngiltere'nin Tanımladığı Ortadoğu(1919-1945)	69
3-Soğuk Savaşın Sıcak Yüzü Ortadoğu(1945-1989)	71
4-Soğuk Savaş Sonrası Bölgedeki Değişiklikler	73
a-Yeni Dünya Düzeni ve Ortadoğu	75
b-Saddam'ın Hedefsel Özellikleri	76
c- Ortadoğu'da ABD'nin Demokrasi Hamleleri	77
5-Türkiye'nin Ortadoğu'ya Bakışı ve Sorunlu Türk Bölgelerine Yönelik Stratejileri	80
F.SONUÇ	86

2. ÇİN'İN ETNİK POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

Metin Önel	87
A. GİRİŞ	89
B. DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİNE GENEL BAKIŞ	93
C. ÇİN'İN AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN'IN ÖNEMİ	97
D. DOĞU TÜRKİSTAN'DA ÇİN BASKISI	99
E. 11 EYLÜL SONRASI ÇİN'İN DEĞİŞEN POLİTİKASI	103
F. TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ EKSENİNDE DOĞU TÜRKİSTAN	107
G. SONUÇ	112

3. AVRUPALI TÜRKLERİN SİYASAL KİMLİĞİ

Arş. Gör. Zübeyde Yarma

A. GİRİŞ	119
B. Türk Vatandaşlarının Yurtdışına İlk Çıkışı ve Geçici Yaşamı	120
1. 1961 İşçi İhracı ve İlk Kuşak	121
2. Yerleşik Hayata Geçiş Süreci	122
C. Yeni Bir Toplum, Yeni Bir Yaşam Anlayışı ve Siyasal Yaşama Geçiş	126
1. Yurtdışında Göçmen Nüfus ve Yaşama Biçimi	126
2. İkinci Kuşak, Yabancı Kökenli Yerliler	129

3. Türk Çocuklarının Eğitimi	131
4. Avrupa'daki Türk Toplumundaki Örgütlenmeler	133
5. Türk-İslam Kültürünün Avrupa'da Kurumsallaşması	137
6. Türk Toplumunda Medyanın Rolü	140
D. Entegrasyon, Uyum, Bütünleşme, Asimilasyon	142
1. Entegrasyon ve Birinci Kuşak	142
2. Avrupalı Türk Toplumunda İkinci Kuşak ve Sosyo- Ekonomik Gelişme	144
3. Avrupa Ülkelerinde Siyasi Hakların Kullanımı ve Çifte Vatandaşlık	146
4. Dil ve Kültürel Kimlik Sorunu	147
E. Avrupa'nın ve Türkiye'nin Göçmen Politikaları	150
1. AT Göçmen ve Entegrasyon Politikaları	150
2. Türkiye'nin Göçmen Politikası	155
F. Türkiye'nin Uygulamasında Yarar Görülen Politikalar	161
G. Sonuç	16

4. DAĞILAN YUGOSLAVYA-KOSOVA EKSENİNDE

TÜRK OLMA BİLİNCİ	167

Hamza İlbeği

A. GİRİŞ	169
B. BALKANLARA GENEL BAKIŞ	170
C. TARİHSEL ARKA PLAN	173
1. Türklerin Balkanlara Yerleşmesi	173
D. OSMANLI DEVLETİ SONRASINDA YUGOLAVYA	174
E. YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI	176
1. Bosna-Hersek Krizi ve Kosova Sorunu	183
2. Her Yönüyle Kosova	184
3. Yugoslavya İçinde Yükselen Etnik Milliyetçilik ve Kosova'nın Bu Duruma Katkısı	187
4. Türklerin Durumu	190
F. TÜRKLERE YÖNELİK TUTUM VE YAŞANAN GÖÇLER	191
G. KOSOVA VE MAKEDONYA'DA TÜRKLERİN SOSYO -POLİTİK YAŞAMI	192
1. Türk Dilinin Kullanılması	192

2. Türk Toplumunda Eğitim	197
3. Türklerin Dini Meseleleri	203
H. TARİHSEL BAĞLAR VE TÜRKİYE'NİN BÖLGEDE ETKİNLİĞİ	210
i. SONUÇ	214

5. BULGARİSTAN SİYASİ YAŞAMININ

YENİ AKTÖRLERİ: TÜRKLER	217

Mete Uluyurt

A. KOMÜNİST DÖNEM ÖNCESİ	
BULGARİSTAN'DA TÜRKLER	219
B. KOMÜNİST BULGARİSTAN'DA TÜRKLER	233
C. BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN SİYASİ MÜCADELESİ	245
1. Hak Ve Özgürlükler Hareketi	248
D. BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN DURUMUNUN	
İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÇALIŞMALAR	257
1. İsimlerin İadesi	258
2. Doğan Kanunu	258
3. Ana Dilin Okutulması	259
4. Savunma ve Silahlı Kuvvetler Kanunu	260
5. Çifte Vatandaşlık Sorunu	261
6. Dini Teşkilatlanmada Yapılan İyileştirmeler	262
E. BİR ÇÖZÜM OLARAK HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HAREKETİ	263

6. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ İŞİĞİNDA BATI TRAKYA

SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	267

Hakan Baş

A. GİRİŞ	269
B. Tarihsel Süreç İçinde Batı Trakya	269
C. Batı Trakya Türk Azınlığına Karşı Yapılan	
İnsan Hakları İhlalleri	286
D. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne Girdikten Sonraki	
Azınlık Politikaları	304
E. Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunlarının Çözümü	
İçin Öneriler	309
F. SONUÇ	315

7. UKRAYNA'DAKİ KIRIM TÜRKLERİ'NİN SOSYAL KİMLİK MÜCADELESİ	319
Halit Ünkazan	
A. GİRİŞ	321
B. TARİHTE KIRIM VE KIRIM TÜRKLERİ	323
1. Osmanlı'nın Kırım'a Gelişi	323
2. Rusların Egemenliğine Giriş	330
3. Kırım'lı Bir Şahsiyet: İsmail Gaspıralı ve Türk Dünyası	333
4. Çarlık Döneminin Sonu ve Bolşevik İhtilali	338
5. Çarlık Sonrası Dönem	339
6. Kırım Türklerinin Anavatanlarından Sürgünü	345
C. SÜRGÜNDEN GÜNÜMÜZE KIRIM TÜRKLERİ	350
1. Ukrayna Döneminde Kırım ve Kırım Türkleri	350
2. Kırım Türklerinin Yurtlarına Dönüşü ve Yaşanan Gelişmeler	352
3. Kırım'daki Rus İdaresinin Bağımsızlık Emelleri	359
D. GÜNÜMÜZDE KIRIM TÜRKLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR	362
1. Özbekistan'da Dönüş İçin Yaşanan Zorluklar	362
2. Ekonomik Sorunlar	363
3. Kırım Tatarlarının Vatandaşlık Sorunu	367
4. Konut Sorunu	369
5. İş ve İşsizlik Sorunu	372
6. Sosyal ve Kültürel Problemler	373
E. SONUÇ	381
8. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KIBRIS SORUNU KONUSUNDA POLİTİKA ÖNERİLERİ	391
Burcu Çoban	
A. GİRİŞ	393
B. TARİHSEL ARKAPLAN	394
1. 1571'den Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne	394
2. 1960-1974 Yılları Arasında Kıbrıs'taki Gelişmeler	396
3. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonrası	397
C. DÜNDEN BUGÜNE KIBRIS POLİTİKALARI VE KIBRIS'IN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ	400
1. Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları	400
2. Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri	403

D. TÜRKİYE, AVRUPA BİRLİĞİ VE KIBRIS ÇIKMAZI	404
1. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci	404
2. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu	405
3. Annan Planı	406
4. Planın Değerlendirilmesi	407
5. Annan Planına Tarafların Tutumu	410
E. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ EKSENİNDE KIBRIS SORUNU İLE İLGİLİ POLİTİKA ÖNERİLERİ	411
1. Referandum Sonrası Gelişmeler	419
2. Aralık Zirvesinin Muhtemel Sonuçları ve Kıbrıs'a Yansımaları	427
9. KAFKASYA'DAKİ BÖLGESEL AKTÖRLER AÇISINDAN ÇEÇENİSTAN SORUNUNUN ANALİZİ	437
Kemal Evcioğlu	
A. İÇKERYA'DA GAZAVAT'IN TARİHİ	439
B. CEVHER DUDAYEV DÖNEMİ VE ÇEÇENİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK GİRİŞİMİ	453
C. ÇARLIK RUSYASI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN MİLLETLER ANLAYIŞI	463
D. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSLARIN MİLLETLER ANLAYIŞI VE DEĞİŞEN ÇEÇEN POLİTİKASI	466
E. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASINDA ÇEÇENİSTAN	491
F. ULUSLARARASI SİSTEMİN ÇEÇEN MESELESİNE BAKIŞI	497
G. AVRUPA BİRLİĞİNİN ÇEÇEN POLİTİKASI	499
H. TÜRKİYE'NİN ÇEÇEN DAVASINA BAKIŞI	503
I. SONUÇ	514
10. ABD'NİN İRAK'A MÜDAHALESİ EKSENİNDE KERKÜK TÜRKMENLERİ	521
Ümit Ertuğrul	
A. GİRİŞ	523
B. İRAK'IN SİYASİ YAPISI	524
1. Baas Partisi Dönemi	524
2. Baas Partisi Sonrası Dönem	525
C. İRAK'IN EKONOMİK YAPISI	526

D. IRAK'IN SOSYAL YAPISI	526
1. Nüfus ve Etnik Yapı	526
2. Dil ve Dini Yapı	527
E. KERKÜK TÜRKMENLERİ'NİN SOSYO-POLİTİK YAPISI	528
1. Nüfusu ve Yerleşim Bölgeleri	528
2. Kerkük Türkmenlerinin Toplum ve Aile Yapısı	529
3. Kerkük Türkmenlerinde Din, Dil Ve Eğitim	530
F. TARİHTE KERKÜK TÜRKMENLERİ	531
1. Orta Asya'dan Günümüze Kerkük Türkmenlerinin Tarihi	531
2. 11 Eylül 2001-19 Mart 2003 Arası Dönemde Irak ve Kerkük Türkmenleri	542
3. 19 Mart 2003 Sonrasında Irak ve Kerkük Türkmenleri	546
G. IRAK'IN İŞGALİ ÖNCESİNDE KERKÜK TÜRKMENLERİ'NİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ	557
H. KERKÜK TÜRKMENLERİNİN SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	565
I. SONUÇ	571

11. AZERBAYCAN' DA EBULFEZ ELÇİBEY DÖNEMİNDE TÜRK KİMLİK OLUŞUMU 575

Şule Yanar

A. KİMLİK ÜZERİNE	577
B. AZERBAYCAN'IN TARİHSEL ARKA PLANI	584
1. Rus Egemenliğine Kadar Azerbaycan	584
2. Kafkasya'nın Ruslar Tarafından İşgali ve Rus Hakimiyeti	586
C. AZERBAYCAN'DA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	589
1. Kimlik Arayışları	591
2. Kafkasya'da Ermeniler ve Türkler	597
D. RESULZADE İLE BAĞIMSIZ AZERBAYCAN	599
E. İKİ BAĞIMSIZLIK ARASI DÖNEM	605
1. Glasnost ve Perestroyka Politikaları ve Sovyetler'in Çöküşü	607
F. ELÇİBEY DÖNEMİ AZERBAYCAN KİMLİĞİ	613
1. Ebülfez Elçibey	614
2. Elçibey'in Azerbaycan Siyasetindeki Faaliyetleri	616

3. Elçibey ve Halk Cephesi İktidarı Döneminde İç Politika	.618
4. Elçibey Dönemi Kimlik Politikaları	.623
5. Elçibey Dönemi Kimlik Oluşumu Hakkında Genel Bir Değerlendirme	.624
6. Türkiye'nin Azerbaycan Politikası	.633

12. VATANLARINA DÖNEMEYEN, SON TÜRK TOPLULUĞU, AHISKA TÜRKLERİ	.639
Arş. Gör. Elif Arslan	
A. GİRİŞ	.641
B. AHISKA TÜRKLERİ	.643
1. Ahıska Bölgesi	.643
2. Nüfus	.644
C. Ahıska Türkleri'nin Tarihi	.644
1. Osmanlı Devleti Döneminde Ahıska	.644
2. Rus Yönetiminde Ahıska Türkleri	.649
3. Soykırım Politikası	.650
4. II. Dünya Savaşı Yılları	.650
5. Fergane Olayları	.652
6. Üçüncü Göç Tehlikesi	.656
D. AHISKA BÖLGESİNİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	.658
1. Cavaheti ve Krásnodar Vilayetleri ve Türkiye'nin Güvenliği Sorunu	.658
2. Ahılkelek Rus Üssü'nün Cavaheti Ermenileri için Önemi	.661
E. Ahıska Türkleri'nin Karşılaştıkları Sorunlar	.663
F. Sorunlara Çözüm Önerileri	.667
G. SONUÇ	.669

13. AVRASYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ARASINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI OLUŞAN EKONOMİK İLİŞKİLER	.671
Yrd. Doç. Dr. Meriç S. Ertekin	
A. GİRİŞ	.673
B. TÜRK CUMHURİYETLERİNİN YAPISAL SORUNLARI	.675
C. TÜRKİYE'NİN AVRASYA ÜLKELERİ İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ	.678

1. Ekonomik Kuruluşlar	679
2. Ticari ve Ekonomik Anlaşmalar	680
3. Mütahhitlik Hizmetleri	680
4. Kredi İlişkileri	683
5. İhracat ve İthalat	685
6. Sermaye İhracı	691
7. Bankacılık Hizmetleri	695
8. Ulaşım ve Haberleşme Hizmetleri	697
D. AVRASYA ÜLKELERİ İLE ENERJİ KAYNAKLARINA YÖNELİK İLİŞKİLER	697
1. Azerbaycan	700
2. Gürcistan	701
3. Rusya	702
E. SONUÇ	705

14. EKLER	709

15. KAYNAKLAR	713

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı geçen Makale
s.	Sayfa
S	Sayı
C	Cilt
Bkz	Bakınız
M.Ö.	Millattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
KTMM	KırımTatar Millet Meclisi
KEKP	Kuzey Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı
KKTC	Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yakası
Ö.S.S.C.B	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
ÇİC	Çeçen-İnguş Cumhuriyeti
RF	Rusya Federasyonu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
RSFSC	Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri
HÖH	Halk ve Özgürlükler Hareketi
USB	Ulusal Selamet Birliği
UKB	Ulusal Kurtuluş Birliği
UHÖH	Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi
CFR	Counsel on Foreign Relations
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
ITC	Irak Türkmen Cephesi

SUNUŞ

Yüzyılların oluşumları büyük olaylarla başlar. Her asırdaki kırılmalar birbirini etkiler. Oluşumlar yeni güçleri yeni ülkeleri dünya sahnesine taşır. Mekanlar aynı olmasına rağmen ülkeler kişiler her asırda farklılaşır. Yeni yapılanmaları Coğrafya'ya tarihe derin izler bırakan veya yönlendirme özellikleri olan milletler bir sonraki yüzyılı kurma da daha şanslı olurlar. Geçiş süreçlerinde oluşturulan stratejiler ve taktikler insanlığın kader çizgisini belirler.

Son iki asrın oluşum ve kırılma yolları izlerse bu yüzyılın yani XXI. asrın nasıl bir çağ olacağını tahmin etmemiz mümkün olur. XIX. yüzyılı resmi olarak başlatan olay 1789 Fransız ihtilali olarak bilinir. Yüzyılın oturmasını belirleyenler 1830 ve 1848 İhtillalleridir. XX. yüzyılın başlanması I. Dünya savaşı olarak kabul edilse de yüzyılın oturması 1919 Paris Barış konferansı ile olur. Her iki yüzyıl değişimlerinde gözükten özellikler önce ki asrın üstün güçlerin bir sonra ki yüzyılın güçsüz devletlerine dönmesidir. Bu değişimlere hazır olmayan aktörler o yüzyılda ya yok olur ya da birilerinin boyunduruğuna girerler. Yüzyıl oluşumlarını hisseden ve gören topluluklar değişim sürecinde bir sonraki yüzyıla hakim olurlar. 1919 sonrası İngiltere veya 1989 akabinde ABD durumu buna örnektir. Geçmişin silik ülkeleri veya milletleri önüne çıkan şansları değerlendirerek devletlerini belli yerlere getirebilirler. XV.- XIX. yüzyıla kadar Osmanlı devletinin durumu bu merkezdedir. XIX. yüzyılın güç oluş çizgisine baktığımızda XVI. yüzyılda küçük bir Knezlik olan Rusya'nın XVII. ve XVIII. yüzyılda izlediği stratejisi (sıcak denizlere inme) sonucu karşımıza XIX. ve XX. yüzyılda küresel güç olarak çıkar.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin XXI. yüzyıl oluşumunu yaşadığımız şu zamanda bu asırda nasıl söz sahibi olabilir sorusuna cevap üretmektir. Ayrıca strateji arayışlarının temel enstrümanı olan nüfuz alanlarını real politik ekseninde canlandırmaya amaçlar.

Uluslararası ilişkileri belirleyen temel gösterge güçtür. Morgenthau'nun ifadesiyle "güç insanın insan üzerinde denetimini kuran ve sürdüren herşeyi içine alır. Bu nedenle güç bu sonuca hizmet eden fiziksel şiddetten ne anlatılması zor bir aklın diğerini kontrolü gibi psikolojik bağlara kadar her türlü sosyal ilişkileri kapsamaktadır."¹ Güçten maksat hakimiyetin devamı ettirilmesidir. Hakimiyetin devamı için geliştirilen teknikler stratejiyi tanımlar. Strateji oluşturmadaki temel parametreler coğrafya (mekan, jeo), tarih (tecrübe, birikim), dil, dindir. Strateji bu veriler ışığında kurgulanır. Coğrafya stratejiyi oluşturmadaki önemli etkindir. İnsanları karakterlerinden giyimlerine dillerinden yaşam tarzlarına kadar etkiler. Coğrafya'yı yani "sahayı" tanımadan oyun kurulmaz.

Kitapın amacı Türkiye'nin XXI. yüzyıldaki "Dünya Stratejisi" için gerekli alanlardan biri olan "Sorunlu Türk Bölgelerini" tanımlayıp buralar yönelik stratejik öngörüler yapmaktır.

Sorunlu Türk bölgelerinden kastedilen "Türk Dünyası" diye tarif edilen Orta Asya'daki devletler ile oradaki jeopolitik boşluk alanları değildir. Bu alanların yanında tarihsel süreçte **Afro-Avrasya ekseninde kurulan Türk devletlerinin bıraktıkları izleri takip etmektir.** Ayrıca Viyana ötesinde sayıları milyonları bulan Avrupalı Türkleri de içine alan geniş bir coğrafya tanımlanmaktadır. Sorunlu Türk bölgeleri tanımlı, Çin seddinden Londra'ya Kuzey Afrika'dan Kafkasya steplerine kadar geniş mekanda strateji ve nüfuz algılanmasının yapılmasıdır.

Sorunlu bölgeler tabirini açmak gerekir. "Sorunlu" kelimesiyle bu yerlerde hep problem mi var? sorusunun yanında, sorunun kaynağı buralardaki Türkler mi? ikileminin ötesine giderek, "Sorunlu Bölgeleri" anlamak, algılamak ve anlamlandırmak gerekir. Jeopolitik boşluk alanlarını ortaya koymak için bölgelere, orada yaşayan Türklerle bir-

likte koordineli politikalar geliştirmektir. Çalışmanın amaı sadece Türk unsuru çıkarıp stratejiyi onların üzerine kurmak değildir.

Sorunlu Türk Bölgeleri Avrupadan Asya'ya çözüm nerileri Projesi, Kocaeli Üniversitesi Ulusla arası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans ğrencileri tarafından yaklaşık iki sene boyunca şahsımın koordine trlğnde gerçekleştirilmiştir. XXI. yüzyılda Türkiye'nin oluşturması gereken "Dünya starejisi"nin Sorunlu Türkler bölümü proje kapsamında şekillendirilmiştir.

Değişen Dünya şartları ekseninde sorunlu Türk bölgeleri tanımlanıp çözüm nerileri hazırlanırken alan olarak "Avrupa'dan Asya'ya" eksenini tahlil edilmiştir. Viyana'ya kadar giden Türklerin Balkan harpleriyle çekildikleri Avrupa kıtasına XX. yüzyılda tekrar girdikleri görülür. Bölgeye bu sefer işçi statüsünde girerler.  nesli tamamlayan Türkler artık geri dnmemektedirler. Karşımıza yeni bir Türk tipi çıkar. "Alman Türkleri" dediğimiz "Avrupalı Türklerin Siyasal Kimliği" Arş. Gör. Zübeyde Yarma tarafından tahlil edilir. Soğuk savaş sonrası Avrupa'da Yugoslavya'nın dağılması çerçevesinde yaşanan insanlık dramı olan Bosna Hersek krizine paralel olarak Kosova'daki Türklerin durumu "Dağılan Yugoslavya-Kosova Ekseninde Türk Olma Bilini" Hamza İlbeği'n kaleminden değerlendirilir. Bulgaristan, bir zamanlar binlerce Türk'n Belene adası kamplarına sadece Türk oldukları için sürülüp öldürüldükleri yerdir. Bulgaristan 1989 sonrası farklı noktalara gelir. AB lkeleri arasına giren Bulgaristan'daki Türklerin yaşamları Mete Uluyurt tarafından "Bulgaristan Siyasi Yaşamının Değişmeyen Aktörleri Türkler"makalesinde incelenir. Özellikle bir siyasi model olarak gelişen "Hak ve özgürlükler" hareketi bu çalışma da tahlil edilir. Hakan Baş , "Türk Yunan İlişkileri Işığında Batı Trakya Sorunu zm nerileri"ni değerlendirir. Soros'un Açık toplumu ile ABD'nin Gürcistan benzeri yapılan "Turuncu devrimi" yaşayan Ukrayna'da Türklerin vaziyeti nasıldır sorusu Halit nkazan'ın alışması "Ukrayna'daki Kırım Türkleri Sosyal Kimlik Mücadelesi"nde analiz edilir. Burcu oban, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri erevesinde Kıbrıs Sorunu Konusunda Politika nerileri"ni anlatırken, Kemal Evcioğlu "Kafkasya'daki Bölgesel Aktörler Açısından enistan Soru-

nun Analizi”ni, Ümit Ertuğrul da “ABD’nin Irak’a Müdahalesi Ekseninde Kerkük Türkleri”nin yaşadıklarına karşılık Türkiye’nin geliştirmesi gereken tezleri kaleme alırlar. Şule Yanar, “Azerbaycan’da Elçibey Döneminde Azeri Türk Kimlik Oluşumu”nu, Arş. Gör. Elif Arslan ise “Vatanlarına Dönemeyen, Son Türk Topluluğu Ahıskalı Türkler”in çektiklerini bize anlatır. Yrd. Doç. Dr. Meriç S. Ertekin ise “Türk Cumhuriyetleriyle Türkiye Arasında Soğuk Savaş Sonrası Oluşan Ekonomik İlişkiler”i anlatırken, Metin Önel de “Çin’in Etnik Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan sorunu”nu tahlil eder.

Biz, XXI. yüzyılda Türkiye’nin bölgesel güç sınırlarını aşmış, “Süper Güç” çerçevesini çizen ve “Dünya stratejisi”ni yüzyıl sonunda tamamlayan bir devlet olmasını istiyoruz. O günlerdeki siyasilere “Dünya Stratejik” hamleleri yapmaları için gerekli verileri akademisyenler olarak vermek istiyoruz. “Genlerimiz bize büyük oynamayı emrediyor” şuuruyla üzerimize düşen görevi yaptığımız kanaatindeyiz.

Sabırlarından dolayı Değerli eşim Ayşegül Günay’a bu çalışmayı basıp Türk kamuoyuna ulaşmasına vesilen olan IQ yayınevi sahibi vefakar dost Adem Sarıgöl kardeşime en derin sevgi ve şükranımı sunarım.

Yrd.Doç.Dr.Bekir Günay
Kocaeli, Nisan 2005

DEĞİŞEN DÜNYA DENKLEMİNDE SORUNLU TÜRK BÖLGELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Bekir Günay*

* Yrd.Doç.Dr Bekir Günay,Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,Ulus-
lar arası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi,

A. Giriş

Millet olarak devlet olarak XXI. yüzyıldaki stratejimiz nedir sorusu sorsak, cevap verecek kimse yoktur. Cevabın ortaya çık-mamasının nedeni sanırım strateji oluşturmamaktır. Tarih bo-yunca devlet kuran, kurduğu devletleri küresel boyutlara taşıyan Türklerin şimdi bu durumda olması düşündürücüdür.

Strateji dört parametreye dayanır. Coğrafya, tarih, dil ve din. Bu faktörler ekseninde şekillendirilen stratejiler geleneksel hale getirilirse uzun soluklu ve kalıcı olurlar. Yüzyılları veya çağ-ları yakalarlar. Geçmiş dinamikleri güçlü olan milletlerin bu özellikleri üzerine kurdukları gelecek öngörülerinde en şanslı toplulukları olmaktadır. Bu milletlerden bir de Türklerdir.

Yeni strateji üretmenin temel yolu olan coğrafyayı tarihsel tecrübeler ekseninde okuyup dil ve din gibi artı değerlerle çev-renmelidir. Coğrafya alanlardaki tarih okumaları iyi yapılma-lıdır. Makale tarih okumaları çerçevesinde geliştirilen “tarih mo-dellemesi” üzerine kurulmuştur. Okumalardaki amaç jeokültür havzaları üzerinden XXI. yüzyıldaki yeni alanları oluşturmaktır.

B. Türklerin Dünya Stratejileri Üzerine Bir Kaç Söz

Türklerin geleneksel dünya stratejileri var mı? sorusunun ce-vabı kısa ve nettir. “Evet”. Gerek ilk çağlarda kurulan ve gerek-se İslamiyet sonrası kurulan Türk devletlerine baktığımızda dün-ya stratejilerinin var olduğu görülür.

Dünya hakim olma stratejisi tabirinin İslamiyet öncesi dö-nemde Gök Tengrinin (Tanrının) Hakan’a verdiği Dünya’yı hü-küm etme veya yönetme gücü “Kut”tur. Bu öğretisi Hakanların

temel yönetim anlayışlarını şekillendirir. Stratejide ana çizgi Dünya'yı yönetmektir..

1. İslamiyet Öncesi Türklerin Stratejiyi Algılamaları

Köktürklerden Osmanlı'ya hatta Türkiye Cumhuriyetine kadar Türklerin vizyonları Dünya'yı idare etmektir. İslamiyet öncesi adı "Kut" olan strateji Osmanlı devletinde "İlahî Kelimeta-ullah'a" dönüşür. Her iki söylemde gaye aynıdır. Dünya'ya hakim olmaktır .Hakimiyet insanlara zulüm etme üzerine kurulmamıştır. Böyle durumlara karşı sistem kendi güvenlik yapısını geliştirir. Gücün acımasızlığını frenleyen yan enstrümanlar her iki sistemde mevcuttur. Eski Türklerdeki Kurultay, Osmanlı devletinde Divan-ı hümayundur. Bunlar fren güçleri olarak gözüксе de esas unsur adaletli hükümdar tipidir.

Amaç Dünya'ya hükmetmekse kullanılan araçlar neler diye tarih havuzuna bakıldığında yeni stratejilere model olacak orijinal tanımlamalar görülür.

Türklerin stratejilerinde en önemli etken coğrafyaya hakim olmaktır. Yaşadıkları mekanı tanıma, alanlara hüküm edecek çağın alet ve edevatına sahip olma, bir yeri ele geçirme değil elde tutma stratejinin ana parametreleridir. Köktürklerden Uygurlara Gazneli Mahmud'a kadar Türkler Orta Asya steplerini iyi tanırırlar.

İlk çağlarda Altay dağları eteklerine yerleşen Türklerin yaşadıkları alana hakim olmak için bölgeyle organik bütünlüğü sağlarlar. Ayrıca coğrafya'ya sahip olmak için bölgedeki rakip kavimleri veya devletleri de iyi tahlil ederler. İlk çağlarda Türklerin yaşadıkları bölgedeki en büyük güç Çin'dir. Çin gücün, zenginliğin, kültür ve teknolojinin merkezi durumundadır.

a. Düşman Tanımlamasında Çinliler

Türkler hareketli bir kavimdir. Çağın teknolojik silahları at ve demire sahiptiler. Karacı devlet refleksleri gösterirler. Çinliler

hareketsiz, durgun yapıdadırlar. Barut gibi yeni teknolojik buluşlara imza atarlar. Çinlilerin zaafiyetleri mobilize olmamalarıdır. Buna karşı Çinliler inanılmaz sabırlıdırlar. Uzun vadeli stratejileri planlamaları mükemmeldir. Bu sayede Türkleri etkisiz hale getirirler. Düşmanı detaylı ve sabırla tahlil ederler. Karşı tarafın zaafiyetleri ve üstün taraflarını görürler. Kendi eksiklerini giderme, taktikler ve stratejiler geliştirme de Çinliler Türklerden üstündürler. Türklerle karşı geliştirdikleri strateji de başarılı olurlar. Standard Türk profilini çıkarırlar. Çalışmanın sonucu Orhun abidelerinde görülür. Abidelerin deyiimiyle, "...Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötü şeyleri o zaman düşünmüş iyi bilgili insanı iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılsa kabilesi milleti akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok Türk milleti öldün Türk Milleti öleceksin."¹ Buradaki veriler tahlil edildiğinde, tatlı söz propaganda, yumuşak ipek zaafiyetleri gösterir. İyi bilgili ve cesur insan, bunları görüp toplumu bilinçlendirecek aydın ve yöneticilerdir. Sonuçta paramparça olan bir Türk millet potresiyle karşılaşılır. **Kısaca psikolojik savaştan propagandaya toplum önderlerini etkileme, etkisizleştirme gibi modern yüzyılda kullanılan karşı stratejilerle bir millet pasif hale getirilir.**

b. Türklerin Stratejik Zaafiyetleri

Çinliler ile Türkler arasındaki ilişkileri incelendiğinde İslamiyet öncesi Türk milleti ve devlet yapısı hakkında da ilginç ipuçları yakalayabiliriz. Duygularıyla hareket eden, progandaya maruz kaldığında her şeye çabuk inanan, sabırsız, olağanüstü durumda akıl sahiplerini dinlemeyen, inatçı belirli konularda başına buyruk hareket eden bir tip karşımıza çıkar. Devlet boyutunda ise Hakanın yönetim zaafiyetleri görülür. Kendi başına

¹ Prof.Dr.Muharrem Ergin.Orhun Abideleri.İstanbul .1989.s.18.

hareket eden, milletin geleceğini belirleyen kararlar alırken danışmayan kurultaylara fazla önem vermeyen, tecrübelerden yararlanmayan, milletin dertleriyle dertlenmeyen, milli hedeflerini unutup, günlük politikalarla uğraşan hepsinden önemlisi “Törenin” unutulduğu görülür. Devlet başkanının hatasını tüm toplum çeker. Orhun Abideleri Türklerin fotoğraflarını çok iyi çeker. **“Beyleri milleti ahneksiz olduğu için Çin milleti hilekar ve sahtekar olduğu için aldatıcı olduğu için küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış kagan yaptığı kaganını kaybedivermiş. Çin milletine beylik erkek evladını kul kıldı hanımlık kız evladını cariyeye kıldı. Türk beyler Türk adını bıraktı. Çinli beyler Çin adını tutarak Çin Kağanına itaat etmiş..”**² Yoğun propaganda sonucu yönetenle yönetilen arasında kopan ilişkiler, kardeşlerini birbirine düşürme ki tarihte hep düştüğümüz oyun olarak bilinir. (Ankara Savaş örneğinde olduğu gibi.) Öz kimliği kaybetme, yabancı isimler kültür erozyonuna maruz kalma gibi stratejilerle Çinliler başarılı olurlar. **Türk milletinin bir daha aynı hataları işlememesi için “...Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum..”**³

Bu zaafiyetlere karşı neler yapıldı. Temel öngörü eksiklerin asgariye indirmektir. Eksikleri olan bir yapının büyük işlere yapması beklenemez. Çinlilerin başarısı karşısında Türkler için Uzakdoğu serüveni biter. O günden bugüne kadar daima hep batıya doğru ilerleyen toplumla karşılaşırız.

2- Tarihsel Değişim Sürecinde Türklerin Orta Asya Stratejilerine Genel Bakış

Tarihsel çizgiyi İslamiyet öncesi ve sonrası dönemi diye ikiye ayırmak gerekir. İslamiyet öncesi dönemde izlenen yollardan

² Ergin. a.g.e.,s.34.

³ Ergin. a.g.e.,s.49.

biri Asya'nın doğusuna doğru giderken Doğudan kastedilen Çin'dir. Diğeri de Batı eksenidir. Çin eksenini Orhun abidelerinde de belirtildiği gibi Çinlilerin zaferiyle sonuçlanır. Türkler için de Doğuya ilerleme biter.

Orta Asya'daki yeni hedef alanı Amu Derya ile Sırderya arası yani bugünkü Özbekistan, Türkmenistan bölgesidir. Hazar Denizi'nin doğu ve batısı ekseninde Türk devletlerinin gelişim gösterdiği izlenir. Maverâ-ün nehr bölgesi üzerinde durmak gerekir. Burası Türk tarihi açısından bir oluşum veya yeniden bir "modlanma merkezi" olarak algılanmalıdır.

İslamiyetle beraber bölge bu amaçla hizmet eder. MS. 552-563 yılları arasından kurulan Köktürk devleti, Kutlug imparatorluğu, Akhunlar hep buralarda gelişir. Zamanla Batıya gidilir. Hazar'ın kuzeyinden kuzey Kafkasya sahillerine doğru ilerlenir. Batıya giden Türk göç yolları takip edildiğinde ilginç ipuçları yakalanır. Karadeniz sahil şeriti, orta ve güney doğu Avrupa ekseninde hareket yoğunlaşması olur. İslamiyetle beraber Afganistan, Hindistan hattı kullanılır.

Günümüzde de Orta Asya coğrafya alanına sahip olmak için Türkmenistan, Özbekistan merkez noktasının kontrol edilmesi gerekir. Hazar'ın çevresi Afganistan ve Himaliyalılar hattı mutlaka tutulmalıdır. Benzer davranışı XIX. yüzyılda İngiltere'nin Yeşil Kuşağı 11 Eylül sonrası da ABD'nin Afganistan Irak ve İran koridoruna yönelmelerinin amacı budur.

İslamiyet öncesi Türklerin Avrupa stratejisinde Hunlarında aynı çizgiyi takip ettiği görülür. Batı Hun devletinin iklimsel etkenler yanında kıta Avrupasında var olan nüfus hareketliğini de gözeterek, doğu orta Avrupa ekseninde Akdeniz ve Batı Avrupa'yı kontrol ederek küresel güç olma girişimleri de bulunur. Bunu belli ölçüde de gerçekleştirir. Avrupa'da Orta Asya'daki kadar başarılı olunamaz. Zira Orta Asya'daki bölgesel ve kıtasal güç tanımlamasında olan Türk devletleri dominant konumdadır. Coğrafyanın merkez alanını tutarlar. Avrupa'da yapı farklıdır. Avrupa'da medeniyet veya merkez alanı Akdeniz hav-

zasıdır. **Dünyanın kabul edilen ilk küresel gücü olan Roma bu-
raya sahiptir.** Modern orduları, ekonomik ve siyasi güç merkez-
lerine hükmeden küresel bir güç olmanın şartlarına sahiptir.
Kendi fiziki ve siyasi sınırlarını çizer. Sınırlara girenler bir ma-
nada “Romalı” olmayı kabul ederler. Onları kabul etmeyenler
“barbar” veya “öteki”dir. Bütün yollar Roma’ya çıkar. Bu dışla-
ma Roma kültür değerlerinin kabul etmeyenler anlamında yo-
rumlanır. **Günümüzde ABD deyimiyle “ya ABD ile olanlar ya
terörist devletler” deyiminde de bu anlayış görülür.** Roma’nın
“barbar” tanımlamasına maruz kalanlar Almanlar ve Türklerdir.
Bu güçler Roma’ya göre potansiyel düşman olduklarından
“öteki” sıfatının içine konulurlar. Hunlar Roma’ya karşı bir me-
deniyet tanımlayamadıklarından havzada derin izler bırakamaz-
lar. Sadece “kırıntı”ları kalır. Şansları giderek azalır. Günümüz-
de orta ve güneydoğu Avrupa coğrafyasındaki sorunlu Türk
bölgeleri bunlardır. (Gagavuz Türkleri örneği.)

Avrupa’nın tarihsel oluşum serüveni incelendiğinde de pa-
yanda unsurlar olarak Türkler öne çıkar. Ortaçağ ve sonrasında
Osmanlılar ile Avrupa’ya karşı Türk ilerleyişi devam eder.

İslamiyete kadar olan temel gelişim stratejisi izlendiğinde
Batıya doğru ilerleyen bir Türk potresi çizilir. Coğrafya’yı iyi bi-
len stratejik noktalara nüfuz etmede başarılı bir Türk devletler
zinciri görülür. **Bu dönemdeki stratejik açılım yollarına bakıldı-
ğında Batı Türkistan veya Maverâ-ün nehir denen bölge, Ha-
zar’ın etrafı özellikle de Hazar’ın kuzeyi, kuzey Kafkaslar, Ka-
radeniz sahilleri, Balkanlar ile Orta Avrupa kullanılır.** İlerme sü-
reğinde bazı zaafiyet noktaları da göze çarpar. Orta Asya’dan
uzaklaştıkça Türklerin Avrupa’da başarı şansları azalır. Bunun
nedeni Maverâ-ün nehir gibi “kodlama, konaklama, nefes al-
ma” merkezinin olmamasıdır. Bu zaafiyet İslamiyet sonrası
“Anadolu” ile giderilecektir. Ara kademe olmaması uzun kalıcı
çıkışları engeller. Burada dikkat çeken nokta stratejik açılım
alanı olarak İran, Ortadoğu ve Anadolu hattının tercih edilme-
mesidir. Bu hat İslamiyet sonrası şekillenir. Türk milletinin kur-

duğu en büyük devletler olan Selçuklular ve Osmanlılar bu kapıyı açarlar.

a. Turkuaz'la Yeşil'in Dansı Türkistan

Hazar ve çevresi Türk tarihi için “mod” değişikliğinin olduğu yerdir. Altay dağları sonrası bir manada iskan yeri Mavera-ün nehir bölgesidir. Türkler burada farklı bir şekle bünürler. Türkler İslam'la tanışırlar. Buhara, Semerkand, Taşkent Türklerce inşa edilir. İslam dünyasının önemli kültür sanat ve medeniyet merkezleri oluşur. Bir başka ifadeyle İslam dünyasının liderliği Bağdat'tan Buhara'ya ve Taşkent'e Araplardan Türklerle kayar. Şaman inançını terk ederek kitleler halinde Müslüman olan Türkler İslam'ın rengiyle boyanırlar. Artık Türkler İslam'la bütünleşirler. İslam alemindeki iktidar ve güç ilişkileri de yeniden şekillenir. İslam tarihinde bundan sonra üç millet görülür. Araplar, Farslar ve Türklerdir. Araplar ve Farslar İslamiyetin doğuşundan itibaren var olan kavimlerdir. Türkler İslamiyete en son giren ama tarihsel süreçte fazla iz bırakan millettirler. Buhara, Semerkand yani **Türkistan havzası Turkuazla Yeşilin harmanlandığı alandır**. Bilinen kavramlar yeniden daha geniş manalar yüklenerek tanımlanır. Bunların başında “Kut” gelir. Kut bir manada **Kut-sallaşır**. Orta Asya'da at üstünde dünyayı yönetme yetisi İslamiyetle kutsal bir çerçeveye sokulur. Türkler sonraki yıllarda Batıya gitmek için iki güzergahı takip ederler. İlki Hindistan diğeri de İran yoluyla Ortadoğu istikametidir. Buhara, Semerkand bölgesi artık Türk dünyasının merkezidir. **İran, Türkleri oturtan bir bölgedir**. İran; Pers, Sasani ve Safevi geleneğinden gelen köklü bir millettir. Perslilerin Müslüman olduktan sonra devlet gelenekleriyle Türkler üzerinde en fazla tesir bırakan toplululuk olur. İran'ın Türkler üzerindeki etkisi Selçuklar devrinde göze çarpar. Nizamü'l-mülk'ün vezirliği bir manada İran nizamını Türklere öğretir. İran'dan geçerken bölgede yoğun Türk nüfusu kalır. (Güney Azerbaycan) **Türklerin Müslüman olmasıyla İslam tarihinde temel roller yeniden belir-**

lenir. Ernevilerin koyu Arap eksenli hanedanlı yapısı iktidarı buna karşılık Fars veya Şii unsur ise muhalefet rolünü üzerine alır. Abbasilerin iktidarıyla Türkler İslam aleminde yönetici olarak tanınırlar. Selçuklulara beraber güç ve iktidarın adı Türklerdir. "Anadolu", Maverâ-ün nehirden sonra Türklerin ikinci "mod"landıkları mekan olur. Arz-ı Rum Erzurum'a dönüşür. Horasan Erenleri, Mevlanalar, Hacı Bektaşî Veliler bu bölgeyi İslam ve Türk kimliğiyle yoğururlar. Selçuklu devleti "Anadolu"yu şenlendirir. Buradan doğan Osmanlı devleti Balkanları (yani Güneydoğu Avrupayı) "Rumelileştirir." Türkler Batı Hunlardan sonra tekrar Avrupa'ya doğru yönelirler.

b. Osmanlı Devleti'nin Küresel Stratejisi

Osmanlı Türklerin küresel güç olarak tarih sahnesinde yer aldıkları devletin adıdır. Osmanlı devletinin dünya stratejisi Fatih Sultan Mehmed'le beraber kurulur. Fatih'e kadar bölgesel devlet statüsünde kalan Osmanlı devleti onunla beraber geçmiş zaafiyetlerini gideren küresel güç olmak için iç ve dış düzenlemelerini (Fatih Kanunnameleri) tamamlayan bir kuvvet olur. İç düzenlemeler de Devşirme sistemi devletin ana omurgası haline getirilir. Toprak sisteminden eğitim ve askeri sistemine kadar toplumun her kademesi "cihanşümül"şekil alır. Dış politika-daki temel değişiklik ise Osmanlı devletini Devlet-i aliyyeye dönüştürecek, dış politik hamleler oluşturulur. Strateji gayet basittir. İstanbul, Roma ve Madrid hattıdır. Bu hattın üstü ve altı Osmanlı devletinin olacaktır. Amaç Hunların ulaşamadığı Roma havzasını kontrol altına almaktır. Bir manada Hunların yarım bıraktığı işi Osmanlılar bitirirler. Nitekim; Kanuni Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde Osmanlı devleti bunu fazlasıyla gerçekleştirir.

Küresel güç olmanın ilk hamlesi Fatih'in İstanbul'u fetih etmesidir. İstanbul Bizans'ın veya eski Roma'nın kalesidir. Ortodoksluğun başkentidir. İstanbul Moskova'dan Belgrad'a kadar ki Ortodoks dünyasını kontrol eder. Bir başka ifadeyle Osman-

lilar Ortodoks nüfuz alanlarını kontrol ederek onun üzerinden kendi nüfuz bölgesini kurarlar. İstanbul sonrası ikinci hedef Roma'dır. Gedik Ahmet Paşa'nın İtalya'ya sefere gönderilmesi amacı budur. Fatih'in yapmaya çalıştığı Avrupa'nın çekirdek yapısını yani gen boyutunu bozmaktır. Avrupa'nın gen haritasına baktığımızda Katolik, Roma kromozonları görülür. Bu generin coğrafi yayılması İspanya, Fransa ve İtalya'dır. Tarihsel süreçte havzaların çekirdeklerine karşı girilen her hamle büyük tepkiyi doğurur. Çekirdek kendini korumak üzere akla hayale gelmez savunma ve saldırı refleksleri geliştirir. Nitekim, Gedik Ahmet paşanın seferinin başarısız olması akabinde Cem Sultan vakasında Papalığın oynadığı rol bunu açıklar. Sonuçta Osmanlı devletinin Avrupa'nın çekirdeğine giremediği görülür. Sadece çekirdeğin kabuğuna ulaşır. Kabukta Viyana'dır. Ki burada da inanılmaz tepkiyle karşılaşılır. Viyana'ya kadar Orta Avrupa'yı fiilen kuzey batı Avrupa'ya da nüfuz yoluyla kontrol edilir. Yavuz'un Doğu seferiyle artık Osmanlı devleti küresel güç olma hamlelerini tamamlar. XVIII. ve XIX. yüzyılda küresel kuvvetten bölgesel güçlüğü düşen Osmanlı devleti son dönemeçe girer. III. Selim'le beraber bölgesellikten süper güçlüğü çıkmak için kurtuluş reçeteleri aranır. Tanzimat ve Kırım savaşlarıyla belli ivmeler kazanılır. '93 harbi ile başlatılan "Şark Meselesi" kapsamında dış politik etkenler içeriği belirlemeye başlar. II. Meşrutiyetle XX. yüzyılda Osmanlı devletinin olmayacağı gün gibi aşikar hale gelir. II. Abdülhamid'in yıkılmasıyla Osmanlı devletini bekleyen son hızla gelir.

XX. yüzyılı başındaki temel tartışma "Türk milleti bu asırda var olacak mı" sorusudur. Cevap arayışları karşımıza, Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık fikirlerini çıkarır.

I. Dünya savaşına gelindiğinde Osmanlı devleti için beklenen olur. 1919 Paris Barış Konferansı İngiltere'nin önderliğinde "yeni dünya düzeni" kurulur. Bu düzende Türklere yer yoktur. Türk milleti lideri Mustafa Kemal'le varolma savaşına girer. İstiklal Savaşı akabinde kurulan Türkiye Cumhuriyetiyle XX. yüzyılda Türkler yeni bağımsız devletle yollarına devam ederler.

C. XX. Yüzyılda Türkiye'nin Dünyayı ve Dış Türkleri Algılaması

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetiyle beraber Türk dünyası sorunu yavaş yavaş tanımlanır. Şark Meselesi ekseninde var olma mücadelesini 1918-1923 arası devam eder. Bu sırada çizilen strateji Misak-ı millî sınırlarıdır. Önce devletini oluşturulması gerekir. Kurtuluş savaşı bu merkezde yapılır Atatürk'ün 1923-1933 yılları arasındaki Türk dış politikasına baktığımızda iç dinamikleri kuvvetlendiren, büyük güçlerle herhangi bir sürdürmeye girmeyen, bölgesel güç olma yollarını arayan Türkiye görülür. 1930'lardan itibaren Avrupa'daki siyasi gelişmeler tehlikeli boyutlara ulaşır. Mussolini İtalya'da Hitler Almanya'da iktidara gelirler. Dünya savaşa doğru kayar. Türkiye bölgesel güç olarak Balkan ülkeleri arasında Balkan Antantını oluşturur. 1912'de bölgeyi terk eden Türkler tekrar siyasi güç olarak Balkanlara dönerler. Amaç jeopolitik boşluğu doldurmakdır. Balkan Antantı, II. Dünya savaşı ekseninde Almanlara karşı Türkiye'yi korumak bir nevi dalgakıran görevi görür. Almanya'daki iç politik gelişmelerde İngiltere'nin yanında yer alan Türkiye'nin Ortadoğu ve Orta Asya stratejik derinliğinden İran, Irak ve Afganistan'la tanımladığı Sadabat paktıyla bölgesel nüfuz alanlarını korur. Bu değişim aşamasında Atatürk'ün Anadolu'nun dışında kalan Türkleri unutmayıp bölgesel politikalar içerisinde onlara yer verdiği görülür. XX. yüzyıl boyunca Türkiye dışındaki Türkleri yeteri kadar değerlendiremez. Onlarla ilgili olarak (Atatürk dönemi hariç) bir politikası yoktur. Sadece Körfez savaşı olunca Kerkük Türkleri Sadık Ahmed ölünce Batı Trakya, Bulgaristan'da Türklerin isimleri değiştirilince orada Türklerin yaşadığı hatırlanır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de Türkiye dışında yaşayan Türklerin sorunlarını önceden görüp çözüm üretmek bunun yanında Türkiye'nin bölgesel küresel stratejiler ekseninde real politik öngörülerde bulunmaktadır.

D. Sorunlu Türk Bölgeleri ve Strateji Önerileri

XX. yüzyılda dünya üç kez kurulur. İlki 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin tanımladığı dünyadır. 1939'a kadar süren bu yapı . II. Dünya savaşı ile yıkılır. 1945-1989 sonrası ABD ve SSCB tarafından dizayn edilen iki kutuplu dünya sürecine geçilir. Soğuk savaş denilen dönem 1989'da Berlin duvarının ve SSCB yıkılmasıyla sona erer. 1989'dan sonra ABD önderliğinde yeni bir dünya kurulmaya çalışılır. ABD'nin düşündüğü düzen 11 Eylül sonrasında şekillenir. Yeni dünya düzeni oluşumuyla ortaya jeopolitik boşluklar çıkar. Boşlukları doldurma hamleleri XXI. yüzyılın nasıl olacağını gösterir. Bu düşünceden hareketle XX. yüzyıl başlarında olduğu gibi her güç kendi alternatif dünyasını doğurur.

Türkiye açısından XX. yüzyıl başındaki tartışmalara baktığımızda II.Meşrutiyet'te üç görüş göze çarpar. Osmancılık, Türkçülük ve İslamcılık. Bu görüşlerin arayışları “bu yüzyılda biz olacak mıyız, olursak nasıl bir yapı da bulunacağız” endişelerini taşırlar. Günümüzde yeni bir yüzyıl kurulurken benzer görüşlerin izleri görülür. Şimdi böyle bir tartışmanın bile olmaması düşündürücüdür.

Türkiye dışında yaşanan devlet kurmuş Türk devletleri değil tarihi süreçte değişik ülke coğrafyalarında kimi zaman azınlık kimi zaman azınlık dahi olamayan Türklere yönelik strateji geliştirilir. Bu hamleler Türkiye'nin “Dünya Stratejisi”nin bir parçası olarak düşünülmelidir.

1. Sorunlu Türk Bölgelerinin Tanımlanması

İnsanlar bulundukları bölgelerden ayrı düşünülemezler. Dünyadaki siyasi gelişmeler insanların yaşam alanlarına mutlaka tesir eder. Strateji tanımlamalarını yaparken genelden özele doğru gitmek gerekir. XXI. yüzyılda ABD'nin kurmaya çalıştığı küresel hakimiyetine karşılık ortaya çıkan jeopolitik boşluk havzaları tahlil edilir. Boşluk alanlarındaki bölgesel aktörlerin du-

rumları ortaya konulur. Türkiye'nin genel ve özel güçlere karşı stratejileri açıklanır. Akabinde o bölgelerde yaşayan Türklerin sorunları genel çerçeve uygun analiz edilir. Türkiye'nin dünya stratejisine yönelik politikalar üretilir.

Sorunun tanımlanması kitabın diğer makalelerin konusu olduğundan bu makalede genel ve bölgesel stratejiler değerlendirilir. Sorunlu bölgeler, Orta Asya'da Türk cumhuriyetleri, Afganistan ve Doğu Türkistan, Ortadoğu da Kerkük, İran Türkleri, Balkanlarda Batı Trakya, Kosova, Bosna Hersek Bulgaristan ve Avrupa da Avrupalı Türkler Kafkaslarda Kuzey Kafkasya alanı olarak şekillenir. Makale de daha ziyade Orta Asya ve Ortadoğudaki kırıma ve oluşum alanları anlatılacaktır.

2. Sorunlu Türk Bölgelerinin Bulunduğu Jeopolitik Havzaların Analizleri

Belirlenen bölgelerdeki kırımlar ve yeni oluşumlarla iyi ortaya konulursa bunlardaki Türk topluluklarına yönelik stratejiler net anlaşılır.

a. Orta Asya

Türklerin coğrafi açıdan en fazla bulundukları yer Orta Asya'dır. Kıtanın gerçek sahipleri Çinliler, Türkler, Hintliler ve Ruslardır. XVIII. ve XIX. yüzyıldan itibaren İngilizler bölgeye gelmeye başlarlar. İngilizler bölgenin yan eklem sahaları olan Çin, Hind havzalarını kontrol etmek için mücadeleye girerler.

Orta Asya bölgesi XV. yüzyıldan başlayarak Baharat ve İpek yollarıyla Doğu Akdeniz ticaretini besler. Batı'nın hep gelmek istediği alan Orta Asya'dır. Coğrafi keşifleri tetikleyen bölgedir. Hindistan merkezli İngiliz sömürge güçleri Orta Asya'ya yönelirler. İngiltere bölgedeki varlığını devam ettirmek için stratejik alt yapısı hazırlar. Hindistan'ı merkeze alır. Merkezin etrafında dalganma alanları belirler. Hindistan'a paralel olarak Çin hatını zorlar. Çin'le giriştiği "Afyon savaşlarıyla" Uzakdoğuda do-

minant güç olduğunu bölgesel aktörlere kabul ettirir. Hindistan'ın Batı ekseninde Afganistan, İran hattına nüfuz eder. Ortadoğu bölgesine yönelir. Ortadoğu coğrafyasında Osmanlı devleti vardır. Osmanlı'ya "Yönetilebilir veya yönlendirilen devlet" modelini uygular. Osmanlı devleti karşı strateji çıkışlarında bulunur. II.Abdülhamid'in pan-İslam ve Bağdat Berlin Demiryolu projeleri bunun nedenidir. İlerleyen tarihlerde İngiltere tarafından bu projeler etkisiz hale getirilir. Hongkong'dan İstanbul'a kadar çizilen bu nüfuz alanının adını İngilizler koyarlar. "Yeşil Kuşak." Müslüman coğrafya üzerinde şekillenen duvar örülür. Duvar Avrasya da "Sıcak denizler" ekseninde emperyalist ilermesine sürdüren Rusya'ya karşı kurulur. Rusya'nın geleneksel politikası bu yüzyılda Balkanlar, Boğazlar, Kafkasya ve Orta Asya çizgisinde şekillenir. Rusya bunu gerçekleştirmek üzere kimi zaman kutsal yerleri bahane eder. (Kırım savaşı öncesinde) Kimi zamanda İngiltere'nin kurmaya çalıştığı düzenini kendi lehine sert ve agrasif davranışlarla bozar. ('93 harbiyle). İngiltere Kırım savaşında daralan Rusya'nın '93 harbindeki (1877-1878) patlamasını kontrol edemez. Berlin kongresinde Rusya'nın 1917'ye kadar hareket edebileceği "nüfuz alanı"nı tanımlar. Rusya'nın "salınım alanlarında" rahat bırakıldığı müddetçe dünyanın diğer bölgelerine müdahale etmediği görülür.

1919 Paris Barış konferansında İngiltere XX. yüzyıldaki "yeni dünya" düzenini uygulamaya koyar. Bu tarihten itibaren İngiltere'nin dünya siyasetini kıta bazında tahlil etmek gerekir. İngiltere'nin kıta Avrupasına karşı izlediği siyaset tarih boyunca değişmez. Avrupa'daki stratejisi bellidir. Avrupa'da İngiltere'yi zorlayacak baskın güç olmamalıdır. Paris konferansında Versailles antlaşmasıyla yok edilmeyen ama etkinliği kırılan, kontrol altında tutulmaya çalışılan bir Almanya Avrupa'da bırakılır. Sömürgeleri elinden alınmış, Avusturya'yla birleşmeme garantisi veren, Milletler Cemiyetine üye, savaş tanzimatlarıyla ciddi şekilde hırpalanan Almanya potresi ortaya çıkarılır. Almanya'nın varlığına devam ettirilmesinin amacı Fransa'nın Av-

rupa'da etkin güç olmasını engellemektir. İngiltere 1919-1939 yılları arasında Avrupa'yı yakın takipte tutar. İtalya'da Mussolini ile Avrupa'daki SSCB Komünist faaliyetleri dengelenmeye çalışır. 1919 sonrası İngiltere'nin gündemi Ortadoğu olur. Savaş sırasında yapılan Sykes Picot antlaşmasıyla Ortadoğu'daki jeopolitik boşluk görülür. Savaşa müteakib alan doldurulur.

Balkanlarda ise alt renklerin bölgeye hakim olmasına izin verilir. 1945 sonrası burayı SSCB doldurur. Sonuçta İngiltere'nin 1919-1939 arasında "barış düzeni" olarak tanımlandığı evrede dünyanın hiçbir yerinde barış olmaz.

Orta Asya coğrafyasında ise bu tarihlerde Hindistan'dan Çin'e kadar anti sömürgeci yapı oluşur. Hint bağımsızlığına giden süreçte İngiltere'nin "yeşil kuşağı" yırtılır. Keşmir sorunu Pakistan'ın ayrılması gibi olaylar Hindistan'ı hırpalır. Buna rağmen Hindistan bu asırda Orta Asya'nın etkin devletleri arasında yerini alır. Çin'de Mao'nun yürüyüşü ve diğer gelişmeler Orta Asya'da XX. yüzyılda İngiltere'nin etkinliğinin azaldığının sinyalleridir. İran ve Afganistan burada kilit rol oynar. Orta Asya ile Ortadoğu arasındaki eklem yerleri olan bu ülkelerde 1920'den itibaren yönetimlerde değişimler olur. İran'da Pehlevi hanedanı iktidara gelir. Önceleri İran, Rusya faktörünü dengelemek için Batıya meyil etse de İngiltere'nin petrol merkezli futursuz davranışları İran'ı tekrar Rusya'ya doğru iter. Rusya Tudeh partisiyle Komünizmi bir İslam ülkesinde tutunmasını sağlar.

XX. yüzyılda Orta Asya'yı kontrol eden güç hiç şüphesiz SSCB'dir. Sovyet Rusya, 1917-1920 arasında Kafkaslar ve Orta Asya jeopolitik alanından kısa bir süre çekilir. Rusya'nın SSCB ne dönüşümü esnasında "boşluk alanları" oluşur. Kafkaslarda önceleri Osmanlı tarafından "Kafkasya İslam ordusu" hamlesiyle boşluk doldurulmaya çalışılsa da, başarılı olunamaz.

Sonuçta 1920'lerden itibaren gerek Kafkaslar ve gerekse Orta Asya'da Kızıl ordunun gücü tekrar hissedilir. SSCB 1945 sonrası Polonya'dan Sibirya'ya kadar imparatorluğunu kurar.

Bu tarihlerde Orta Asya'daki ana güçler SSCB ve Çin'dir. Yan ülkeler ise Hindistan ve İran'dır.

1945 Postdam ve Yalta konferansları sonrası ABD bu bölgelerde İngiltere'nin yerini almaya başlar. Akdevrim sonrası İran'ı 1979'a kadar kontrol eder. ABD'nin, Pakistan ile Gandi sonrası Hindistan'a da nüfuz eder. Bölgede Çin ve SSCB ne karşı geliştirdiği politikalarla "Komünizmi" önlemek ister. Komünizmi durdurmak üzere atılan adımlar Kore ve Vietnam savaşlarını çıkarır. Adımlar istenilen değil istenilmeyen sonuçları tetikler. ABD, Asya'yı bir manada çevirir. Filipinler ve Japonya'yı bir uçak gemisi gibi kullanır. **1945 sonrası bölgenin yapısı incelendiğinde SSCB ve Çin'i belirli alanlarda durduran bir ABD potresiyle karşı karşıya kalınır. Yeşil kuşak eksenini kontrol altına alan ABD Çin'in ideolojik hamlelerini askeri adımlarla frenler. (Vietnam, Kore, Filipinler, Tayvan bu merkezde düşünülmelidir.)** Bunlara karşılık SSCB ısrarlı bir şekilde "yeşil kuşak" bariyerini aşma hamlelerine girişir. Rıza Şah'ın Musaddık'ı saf dışı etmesi sonrası İran'daki üstünlüğünü ABD ne kaptıran SSCB 1970 lerin sonunda Yeşil kuşağın en zayıf noktası olan Afganistan'a yoğunlaşır. Afganistan Emanullah Han sonrası millî bütünlüğünü kuramaz. Aşiretlerin kontrolünde olan ülke dominant güçlerin geçiş alanına dönüşür. Ülkede tam bir otorite olmadığında dış tehdit yanında gayr-i meşru ticari geçişlere de açık olur. **Afganistan, uyusturucu ve silah kaçakçılığın merkezidir. (Altın Hilal) Ülkenin stratejik konumu gerek ABD ve gerekse SSCB'nin daima ilgisini çeker. SSCB değişen uluslararası ilişkiler eksenin de Afganistan'a olan ilgisinin sonucu Babrak Karmal'ı iktidar getirir.**

1979 yılı Orta Asya için önemli bir yıldır. 1979 Türkiye'de iç savaş provaları yapılırken 12 Eylül 1980'de Kenan Evren askeri darbeyle ülke yönetimine el koyar. İran ABD'nin önemli müttefiki iken Humeyni'nin İslam devrimiyle bağlarını keser. Afganistan SSCB tarafından işgal edilir. Pakistan darbe ile işbaşına gelen Ziya Ül-Hak ilerleyen yıllarda öldürülür. Aslında

1979'daki olaylar 1989'daki Soğuk Savaşın sonunu hazırlayan gelişmelerdir.

SSCB'nin Afganistan'ı işgaline karşılık ABD'nin refleksi gecikmez. Afgan mücahitlerinin gösterdiği savunmayı ABD destekler. İran'ı kaybeden ABD bölgeyi kontrolünde tutmaya çabalar. Afgan cihadı SSCB sonunu hazırlar. 1979'da İran'ın arkasından Afgan mücahidlerin kullandığı "siyasi islam" söylemi yüzyılın son dönemeçinde bölge de ve dünyada etkin bir parametre olur. Afgan cihadına karşı Rus askeri olarak bölgeye giden Özbek, Tacik, Kazaklar ülkelerine döndüklerinde İslami söylemleri kullanırlar. **Hindistan'ın bu tarihlerde ABD politikasına yakın bir strateji takip ettiği görülür. Çin'de Mao sonrası belirsizlik yaşanır.** 1989'da Berlin duvarının yıkılmasıyla SSCB tarih olur. SSCB'nin ortadan kalkması tüm dünyayı etkiler. En büyük tesir iki kıtada Avrupa ve Orta Asya'da görülür. SSCB önce BDT akabinde Rusya Federasyonuna dönüşür. Süreç bölgede jeopolitik boşlukları oluşturur. ABD tek güç olarak kalır. Şimdi sorulan soru dünyada oluşan jeopolitik boşlukları hangi güç ve güçler dolduracaktır? Soru, 1990'ların başından itibaren ABD tarafından cevaplanır. Körfez savaşlarıyla ABD Ortadoğu'ya ilk hamlesini yapar. 1990-2000 arası Orta Asya için ana renginin bölgeden çekilmesiyle yaşanan belirsizlik dönem olarak geçer. Alt renkler kendilerini göstermeye başlar. Orta Asya'da 70 sene sonra Türk devletleri ortaya çıkar. Türk cumhuriyetlerinin başında eski Komünist parti genel sekreterleri şimdinin demokrat(?) yöneticileri tek adam olarak yönetimlerini sürdürülür.

SSCB bölgeden siyasi olarak çekilse de bazı ülkelerde askeri olarak varlığını devam ettirir. ABD İngiltere'nin kurduğu "yeşil kuşak"tan SSCB aşağıya inmesini 1945-1989 kadar engeller. 2000'li yıllardan itibaren ise kendisi yukarıya çıkmaya çalışır.

Orta Asya'daki stratejik eksen oluşumunda coğrafya belirgin bir rol oynar. İlk çağlardan Türkler ve Moğolların izledikleri

yöntem coğrafyaya hakim olmaktır. Amaç Hazar ve çevresi yani Türkistan havzasını kontrol etmektir. Orta Asya'ya elde tutmanın yolu bu coğrafyadan geçer. Bölgenin ortasında Afganistan ve Türkmenistan olurken çizilen çapta İran Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Hindistan ve Pakistan'da yer alır. 1990-2000 yılı içerisinde ABD bölgeye ekonomik kültürel adımlarla bir manada yoklar. Türkiye ile birlikte nüfuz etme hamleleri ekonomik boyutta başarılı olursa da askeri ve siyasi açıdan istenilen sonuç elde edilmez. Bu tarihler arasındaki siyasi belirsizlikte Türk devletleri kapitalizmin yoğun baskısına maruz kalır. Artan enflasyonist hareketler karşısında tek adam yönetimleri altında Rusya'ya bağımlıdırlar. ABD bölgede istediği üstünlüğü elde edemez. Bu durum 11 Eylül'e kadar devam eder.

b. 11 Eylül ve ABD'nin Değişen Orta Asya Politikaları

11 Eylül, ABD dış politikası için sihirli bir tarih, dünya için kabus olarak tanımlanır. İkiz kulelere yapılan saldırı sonrası ABD düşünerek adım atar. "Terör veya kaos" fikrini dünyada tetikler. Saldırı planlarındaki baş hedef olarak gösterilen Usame Ladin Afganistan'da ortaya çıkar. ABD, Orta Asya'da "Yeşil kuşağın" arkasına sarkma fırsatını bulur. ABD Afganistan'da Mücahidler sonrası iktidara Pakistan destekli Taliban'ı taşır. 1979'da SSCB'nin yapamadığını yaparak Afganistan'ı ele geçirir. **Afganistan operasyonu akabinde kendi tanımladığı tehdit olgusu olan terörü ortak acıya dönüştürür. "Ortak acı ortak düşmanı" doğuracak prensipinden hareketle 11 Eylül 2001'den 2005 yılına kadar dünyanın kilit ülkelerine seri eylemler gerçekleşir.** İstanbul, Madrid, Beslan saldırılarıyla "terör globalize" edilir. Sonuçta küresel saldırı planı devreye girer. 2004 Temmuzunda İstanbul toplantısında NATO küresel saldırı gücüne dönüşür. **Terör korkusunun Orta Asya'ya somut yansımaları ABD Afganistan'ı işgali yanında NATO'nun burada faal rol almasıdır.** Türk devletlerinde terör korkusu yaygınlaştırılır.

(Özbekistan'daki olaylar vs.) Ülkeler yüzlerini SSCB yanında ABD'ye dönmeye başlarlar. **Özbekistan, Kazakistan Azerbaycan, Gürcistan topraklarını Amerikan askerlerine açarlar. ABD, Hazar petrollerine yaklaşması hatta sahiplenme hamleleri Rusya'yı rahatsız eder.** Rusya kızdığı ile kalır. Sonuçta bir şeyler elde edemez. 1945 sonrası değişen dünya konjektörünü 1989 sonrası gelişmeleri ve nihayet 11 Eylül travması ABD tarafından çok iyi şekilde kullanılır. Konjektürel durumu kendi lehine çevirir. **Son dönemde XXI. yüzyılda "yeni dünya düzenini" kurma teorileri bir adım önde girer.** Afganistan'da istediğini elde ettikten sonra bozduğu yapıyı düzeltmeyi bir mana da askeri hamallığı NATO'ya bırakır. Hikmet Çetin'i yüksek temsilci sıfatıyla devreye giren Türkiye'nin bölgedeki imajı ABD ile eşleşir. Afganistan'la ABD, Orta Asya derinliklerinde Çin'in Kafkasya'da ise SSCB alanlarını kontrol etmeyi başarır.

11 Eylül ile birlikte ABD küresel güç olma şartlarını yerine getirir. Afganistan'ın seçilmesi yerinde bir tercihtir. Terör korkusunun bölgede artırılması üzerine "Yeşil Kuşakta" ve payanda ülkelerinde somut adımlar atılır. Türk cumhuriyetlerine ilk kez ABD üsleri kurulur. "Yeşil Kuşak ötesi"ni XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İngiltere, Rusya'ya bırakır. XX. yüzyılın son çeyreğine kadar hiçbir gücün giremediği bölgeye ABD, askeri, siyasi ve ticari olarak girme şansını yakalar. **ABD, SSCB'nin bıraktığı jeopolitik boşluğu 11 Eylül sonrası uyguladığı "terör kaos taktiği" ile doldurur. Bölgenin yan derinliği olarak göze batan Çin, Hindistan eksenini ile İran, Kafkasya eksenlerine paralel hamlelerle nötr hale getirilir.** Afganistan işgali sonrası ABD başka ana havzaya yönelir. Bu alanın adı Ortadoğu, ülke ise Irak'tır. Irak'ın işgali petrol rezervleri yanı sıra Saddam'ın hedefsel özellikleriyle büyük önem arz eder.

Orta Asya'daki yan açılım alanlarında Afganistan'daki işgali sonrası NATO kuvvetlerinin devreye girmesi Demokratik, traji-komik seçimlerle Karzai iktadara getirilmesiyle ile oradaki ABD varlığı meşrulaştırılır. Çin ve Hindistan'a özel ilgi gösteri-

lir. Bağdat'ın düştüğü sıralarda Çin'in sarsılması tamamen bir tesadüftür(!).

ABD'nin bölgedeki temel stratejisi "Terör korkusunu" genelleştirir. Diğer taraftan aldığı önlemleri demokratik yollarla kabul ettirir.

c. Çin'in Orta Asya Politikaları

Çin milyarlık nüfusu, askeri gücü, yüksek teknolojik yapısı ile bölgede kapitalist komünist, olarak varlığını sürdürür. Çin'in bu özellikleri yanı sıra tarihsel süreçteki yapısı küresel güç olmasını engeller. En büyük mani hiç şüphesiz inançtır. Konfüçüzüm'in inanç örgüleri Çinlilerin yayılmalarını "sözde başat" güç olmalarını engeleyen faktördür. **Çin basit bir ülke değildir. Bölgede iki bin senedir vardır. Ama iki bin senedir, aynı coğrafyadadır. Bir ülkenin küresel güç olup olmamasında tarihsel tecrübeleri bıraktıkları izler önemlidir.** Çin'de bunlar görünmemektedir. Diğer taraftan Çin'in kendine yapılan saldırıları bertaraf etmesi, özgür bir şekilde varlığını sürdürmesi gerekir. Emperyal kimlik yapısına sahip olmaması yüzünde XIX. yüzyılda İngilizlerce XX.yüzyıl başlarında da Japonlar tarafından işgal edilir. Çin'in emperyal özelliği Mao döneminde komünizmle ortaya çıkar.

Çinlilere çıkış yolunu açan kişi hiç şüphesiz Mao'dur. Ma-o'yla Çin ideolojisiyle kalıplarını kırmaya çalışır. "Uzun yürüş"le iç siyasette, soğuk savaş sürecinde de dış politikası emperyal faaliyetler içine girer. SSCB'nin komünizmi yaymada kullandığı yöntemleri Çinlilerde Orta Asya'dan Ortadoğu'ya hatta Avrupa'ya kadar "ideolojik emperyalizm"le nüfuz alanları oluşturur. Bölgesel güçlükten süper güçlüğü soyunur. Güçlü gelenekleri, tarihi ve dinsel refleksler üzerine bina edilen toplumun varlığını komünizm ve Mao'nun şahsı sembolize eder. Onun ölümü sonrası Çin ciddi sorunlar yaşar. Çin'in en büyük sorunu gençlerine giren inanç örgüsüdür. Komünizm Çin'deki inançı ortadan kaldıramaz. Burada unutulmaması gereken bir şey vardır.

O da Çin'in Berlin Duvarı'nın yıkılmasını SSCB'ye göre en az zararlar atlatmasıdır. Çağın şartlarına ayak uydurarak "Komünist kapitalist" modelini ortaya çıkarır.

ABD'yle bu yüzyıldaki ilişkileri çatışma üzerinde olur. Bu Vietnam'da Kore savaşlarında görülür. ABD buralarda ciddi başarıslıklar elde eder. **ABD sonraki süreçte Çin'le direk silahlı mücadeleye girmemeye özen gösterir.** Çin'e "neler yapılabilir" sorusunu iyi analiz eder. Çin'in ticari boyutunu masaya yatırır. Clinton döneminde ekonomik açıdan Çin'e "müsadeye en fazla mazhar ülke" statüsü verilir. Amaç, Çin'in en büyük pazar olarak ekonomik açıdan kontrol edilmesidir. Diğer taraftan, ülkedeki öğrenci olaylarında Çin'in demokratik açılımlar yapmadığı eleştiri konusu edilir. Son yıllarda ABD, "Free Asia" radyosuyla Doğu Türkistanlılar üzerinden Çin'e belli sinyaller gönderir.

ABD'nin Çin'e karşı geliştirdiği stratejileri üç grupta toplamak gerekir. Ticari rakiplik, zaman zaman ortaklık, siyasi unsurlar veya kimyasal saldırılarla güç frenlemesi yapmaktır. ABD ve AB'ne fason mal üreten, %10'luk kalkınma payını sağlayan Çin ekonomi de baskın güç olduğunu dünyaya ispatlar. Dünya pazarlarını ucuz mallarla doldurarak, ABD'ne karşı duruş gösterir. Bunun yanında AB pazarlarını ucuz, kalitesiz Çin mallarına karşı standart getirerek kendini korur. Bu Çin için tehdittir. Ekonomik ilişkilerde ticari rant için bazen ülkedeki, siyasi sorunlar yok gibi gösterilir. **ABD ülke içinde "Azınlık unsurlarını" kullanma fikrine son dönemlerde yoğunlaşır. Doğu Türkistan ABD elinde Çin'e karşı kullanılan yeni bir enstürmandır.** Bununla birlikte bazen Çinlilerin Türkistanlıları sözde terörist(!) diye tanımlamalarına da ses çıkarmaz. Çin'in Rusya'yla Orta Asya'da ABD ye karşı geliştirdiği Şanghay beşlisi ABD tarafından sulandırılır. ABD Çin'i belli zaman dilimlerinde frenleme politikaları izler. Bağdat'ın düştüğü sıralarda petrol ihtiyacını bölgeden sağlayan Çin'in "Sars"ılması dünyanın en büyük ekonomisi ne kadar kuvvetli olduğu bir bakıma test edilmesidir. Çıkan sonuç, Çin'in küresel refleksler geliştiremediğini gösterir.

ABD, Orta Asya'ya hakim olmakta, "kontrollü bir Çin politikası" takip eder. Ülkedeki ara kontrol noktalarından biri de Doğu Türkistan'dır. Çin'de buna karşılık kendisine "nefes koridorları" açmaya çabalar. Milyar dolarlık ekonomisinin dönebilmesi ürünlerinin satılması için pazarlar gereklidir. Bu pazarların vasıflarının başında standart dışı olmaları yatar. Burada az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ağırlıklı olarak karşımıza çıkar.

Çinlilerin son yıllarda "nefes koridorları" açma hamlesinde "İnsan ihracını" kullanır. Orta Asya'da özellikle Kırgızistan'da yoğunlaşan ürün ve insan göçü düşündürücü boyutlardadır. **Aynı tehditten Türkiye, Ortadoğu ve Avrupa ülkeleri de nasibini yakın bir gelecekte alacaktır.** Avrupa'da Çin'in ürün satışındaki en önemli sorunu standartlardır. Çin ürünleri AB standartlarının altındadır. Çin ürünlerinin AB girmesi gereklidir. Bu yüzden Çinlilerin AB'ye girmek üzere olan ülkelerde "üretim üssleri" açmaları veya zorlamaları manidardır. Çin'in XXI. yüzyılda bölgede ve dünya da söz sahibi olabilmesi için mutlaka tüm sektörler de varlık göstermesi şarttır.

Çin'in Orta Asya açılımındaki en yumuşak karnı Doğu Türkistandır. **Orta Asya'daki sınırının bitip ve başladığı yerlerde karşısına Türkler çıkarır.** Çin bunu ciddi tehdit olarak algılar. **Özellikle Kırgızistan'ın Mart 2005 de devrimcikle(?) düşmesi burada ABD kontrolünü artırması Çin için uzun vade de ciddi sendromlar oluşturur.** Bunların yanında Özbekistan ve Kazakistan'ın iç politikalarında zaman zaman artan belirsizlikler yanında ABD bölgedeki askeri üssleri Çin için kaygı verici gelişmelerdir.

Çin'in Orta Asyada ABD karşı askeri hamle seçeneği zayıftır. Buna karşılık elindeki silahlarda göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan Çin "ticareti" silah olarak kullanabilir. Şanghay beşlisiyle Moskova-Pekin hattındaki "dolgu malzemeleri" olan Türk cumhuriyetleriyle bu organizasyon siyasi ve askeri bloka dönüştürülmesi düşünülür. Ama Kırgızistan'daki Mart 2005

gelişmeleriye ABD bu projede çatlaklar açtığı söylenir. Çin açısından Rusya'ya yakınlaşma, Putin'in de istediği olan anti Atlantikçi çizginin Orta Asya'da baskın olmasına zemin hazırlasa da ABD, Rusya ve Çin'den bölgede daha etkilidir.

d. Rusya'nın Orta Asya Politikaları

Rusya, Orta Asya'yı Türklerden sonra en fazla nüfuz eden ülkedir. XX. yüzyıldan itibaren bir Avrasya gücüdür. XV. yüzyıl da Moskova Knezliği ile başladığı Avrasya mücadelesine Çar Petroyla belirli ivme kazanır. Bölgesel güç Rusya XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra XX.yüzyılın son çeyreğinde süper güç çizgilerini yakalar. **Rusya'nın Moskova merkezli gelişmesi tic koridor üzerinde yoğunlaşır. İlk Orta Asya bu hat ikiye ayrılır. Hazar'ın batısı ve Hazar'ın doğusudur. İkinci hat Boğazlar, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa'dır. Klasik "sıcak denizlere" inme stratejisine dayanan milli hedeflerine XX. yüzyılda ulaşıldıkları görülür. Bu süreçte Rusların kendilerine hep engel olarak gördükleri millet Türklerdir. Orta Asya'da Anadolu, Balkanlar ile Kafkaslar'da Rusların karşısına Türkler çıkarlar. Rusların Türklere karşı uyguladıkları politikalarda hep başarılı olurlar. Gerek Kırım savaşı, gerekse 93 harbinden Osmanlı devletine uzun vade de zararlar verirler.**

Rusya'nın Orta Asya politikalarında benzer gelişmeler görülür. Rusların 1830'dan itibaren önce Kafkaslar akabinde Ural-ları aşarak Orta Asya'ya profesyonelce uğraşırlar. 1855 Kırım harbi ve sonrası Avrupalı devletleri Osmanlı devletinin yanında yer alırlar. Rusya bu tarihten sonra dikey genişlemeyi yatay düzleme kaydırır. Kırım savaşı öncesi ilgilendiği Kuzey Kafkasya hattını kontrol teşebbüsleri savaş sonrası daha da yoğunlaşır. Rusya'nın Kafkasya'nın stratejik derinliğini elde etme teşebbüsleri 1828 İran'la yaptığı Türkmen Çayı antlaşmasıyla olur. Kuzey Kafkasya'ya yerleşmenin yolunu "klasik sıcak denizlere" inme siyasetiyle birleştirir. Ruslar Kafkasya dağlarının güney kısmına inerken "gelgit siyasetini" kullanırlar. Bu süreçte Çe-

çenler tarafından hırpalanırlar. İmam Mansur ve Şeyh Şamil mücadeleleri Rusyaların Kafkasya'nın güneyine sarkmalarını engeller. Rusların Güney Kafkasya'nın demografik yapısına yönelirler. **Bölge de kendi lehine kullanabileceği unsuru keşif ederler. Onlarda Ermenilerdir.**

Ermenistan'ın oluşturulması, 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde Ermenilerin Ruslardan yana tavır almalarını sağlarlar. Ruslar bölgede 1917-1921 arası bocalarlar. Zira bu sıralarda sistemsel değişikliğe uğrarlar. 1921 sonrası Rusya'nın İran derinliğine kadar bölgeye hakim olduğu görülür.

1921-1939 yılları arasında Kafkasların güneyini fiilen kontrol altına alırlar. İran ağırlık merkezi olur. SSCB, 1945 sonrası İran'daki varlığını kaybetmesine rağmen Kafkaslardaki varlığını 1989'a kadar sürdürür.

Orta Asya'ya gelince, Hazar'ın batısında Kazakistan ve Türkmenistan hattıyla Asya'nın derinliklerine ulaşılır. Ruslar Türk devletlerin kademeli olarak nüfuz eder. 1917-1921 yılları arasında Rusya da yaşanan yönetim değişikliği sırası da bölge de jeopolitik boşluklar oluşur. Boşluk bir ara Enver paşanın faaliyetleriyle doldurulur. Fakat başarılı olamaz. Orta Asya'nın kuzey kesimi 1845 sonrası XX. yüzyıla kadar Rusya'ya bırakılır. Moskova'nın Orta Asya açılmasında Kazakistan önemli bir yer tutar. **Türk Cumhuriyetleri içerisinde Ruslara en yakın ülke hala Kazakistandır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Rusların bölgeye hakim olmada Türklerin kullandığı Maveru un-nehir havzasını kullanmalarıdır. Kafkaslarda ise Azerbaycan üs olarak tanımlanır.**

Rusya, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan hattıyla bölgedeki sınırlarını kontrol eder. Türkmenistan'ın pozisyonu iyi tahlil edilir. İran, Afganistan ve Hazar ekseninde gerekli yapılar tamamlanır. Kazakistan'a yoğunlaşılır. 1945 akabinde Stalin'in bölgede gerçekleştirdiği "harmanlama" politikası sonucu bütün Türk cumhuriyetleri her açıdan birbirlerine muhtaç olurlar. Bugün bile aynı yapı devam eder. Stalin'in politikasının

özü Türk unsurlarının bulundukları bölgelerde hiçbir zaman nüfus ve nüfuz olarak üstün duruma gelmemeleridir. 1945'den itibaren nüfus hareketlenmeleri yanında eğitimlerde de bölgedeki ana renk olan Türk kavramı yerine alt renkler olan Özbek, Kazak vs. bırakır. Benzer durum ekonomi de yapılır. Bir ülkeden üretilen ürünün işlenmesi başka ülkede yapılır. Ekonomik olarak para değil mal takas sistemi kurulur. Böylelikle ciddi kapital birikmesi önlenir. Rusların 1950'den 1970'li yıllara kadar Orta Doğu ve Avrupa'ya yönelmelerinin en büyük nedenlerden biri de Orta Asya'da çok fazla direnişle karşılaşmamasıdır.

Rusya'nın 1979'da Afganistan'a saldırması bölgede kendi sonunu getirecek depremi tetikler. 1989 sonrası yıkılan SSCB'nin bölgedeki varlığı biter. Önce Bağımsız Devletler Topluluğuna dönüşür. Arkasından Rusya Federasyonu adıyla bölgesel güç olarak karşımıza çıkar. 1989 akabinde bölgede jeopolitik boşluklar oluşur. Türk Cumhuriyetleri peş peşe bağımsızlıklarını ilan ederler. **Alt renkler kendinlerine yaşam alanları açmaya çalışırlar. Orta Asya'yı asırlardır kontrol eden ana renk bölgeye gelmeye çabalarken bölge dışı güç olan ABD de alanı doldurmaya çalışır. 11 Eylül sonrası Afganistan'ın hedef alınması profesyonelce düşünülmüş bir harekettir. ABD bölgede "korku" eksenli politikayı izleyerek Kuzey hattına sarkar. Türk cumhuriyetlerinde elde ettiği askeri üslerle ilk kez Rusların arka bahçesi batılı bir güç tarafından işgal edilir.** Bu da bize böyle durumlarda Rusların tarihte verdikleri reflekslerini hatırlatır. Rusların 1855-1877 yılları arasında İngiltere'nin Rusların arka bahçelerine nüfuz etmeleri sonucu 1877-1878 ('93 harbi) savaşını başlatır. Günümüzde Rusya bölgesel bir devlettir. Yalnız Süper güç tecrübesi olan bir devlettir. Şu anki ekonomik göstergeleri yanıltıcıdır. Rusya'nın bu duruma uzun vade de seyirci kalamayacağı açıktır. Nitekim, Beslan olayları sonrası Rusya'nın daralmasına karşılık Putin'in Çin ve Türkiye ziyaretleri ile daha ziyade askeri ve ekonomik söylemleri ön plana çıkarılması ileriye yönelik "nefes alanlarını" açma hareketidir.

Putin'le beraber Rusya'nın XXI. yüzyıldaki stratejisinde Orta Asya önemli bir yer tutar. Şanghay beşlisiyle Rusya Beslan sonrası Orta Asya Türk devletleriyle kurmayı düşündüğü "Acil müdahale gücü" ABD'nin bölgedeki politikalarını frenleme girişimidir. Yalnız bu frenleme hamlesi Kırgızistan'ın (Mart 2005) düşmesiyle manasızlaşır.

e. Türkiye'nin Orta Asya Politikaları

Türkiye'nin Orta Asya politikalarının temeli XX. yüzyıl da Atatürk dönemine dayanır. **Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini kurduktan sonra Türkiye'nin stratejik derinliğini Afganistan'a kadar dayar.** Orta Asya'da Afganistan, Türkiye için doğru tercihtir. Afgan kralı Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti sonrası doktor, subay ve öğretmenler gönderilir. Atatürk döneminin ikinci evresi olarak mütalaa edilen 1930-1938 arasında değişen dünyadaki konjektürel duruma paralel hamleler yapılır. Atatürk'ün gerek Balkanlar ve gerekse Ortadoğu derinliklerine yönelik yaptığı siyasi hamlelerde Balkanlarda "Balkan Antantı" yanında Ortadoğudaki "Sadabat paktı"nın son ayağına Afganistan'da dahil edilir.

1939-1945 arası II. Dünya Savaşı'na "denge politikasıyla" girmeyen Türkiye 1950 sonrası ABD'nin nüfuz alanına itilir. SSCB kontrolünde olan Orta Asya'ya karşı Türkiye'nin bölgeyle ilgisi değil ilgisizliği söz konusudur. Her an "Komünist Rusya" işgali sendromuyla önce NATO sonra fiilen ABD'nin kontrolüne kayar. Dış politikasını "SSCB yıkılmayacak diye" oluşturur. Orta Asya tamamen Rusya'nın iç politikası olarak değerlendirir. SSCB'nin yıkılması ile ilgili olarak Atatürk'ün 1930'lardaki değerlendirmesinin hiç dikkate alınmadığı görülür. Statükocu durgun dış politikanın normal sonucu Orta Asya ve sorunlu Türk bölgelerinde de görülür. SSCB ortadan kalkmasıyla Türk devletleri ve Türkiye şaşkınlık yaşar. 1990 sonrası Azerbaycan başta olmak üzere oluşan yeni yapılarla

Özal'ın gayretleriyle temasa geçilir. Sivil ve askeri yatırımlar iyi değerlendirilemez. 1995-2001 sürecindeki koalisyon dönemi, belirsizlikler Türkiye'nin Orta Asyada politikalarına da yansır.

3. Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye

1990'lerden bu yana yapılan stratejik açılımlarda Türkiye bölgeye "abi devlet" profiliyle yaklaşır. Türk cumhuriyetlerde unutulmaması gereken 70 yıllık bir Rusya geçmişi vardır. Öyle ki şu anda iktidar olanların çoğu eski Komünist parti genel sekreterleridir. Ülkelerin yönetim kadroları yanında devletler hâla ekonomik ve askeri açıdan Rusya'nın tesir alanındadır.

Türk cumhuriyetlerine karşı izlenecek stratejileri iki boyutta değerlendirilmelidir. İlki hükümetlere ikinci ise halklara yönelik olmalıdır. Hükümetler kısa vadeli, halklara orta ve uzun vadeli öngörüler yapılmalıdır. Kısa ve orta vadeli hamleler uzun vadeli stratejiye zemin hazırlamalıdır. Öncelikle ülkelerin idari yapıları analiz edilmelidir.

1980'den itibaren SSCB'de başlayan çözülme emareleri kendini özellikle Avrupa'daki Doğu blokunda gösterir. Polonya'nın başını çektiği ülkelerde demokratikleşme AB veya ABD'nin kontrolüne girme açılımlarına Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleri tamamen duyarsız kalırlar. Bu açılım Orta ve Doğu Avrupa'dan sonra kendisini Balkanlar ve Kafkaslarda da gösterir. Kafkasya'da Azerbaycan'da etki yapar. Bu gelişmeler karşılık Türk cumhuriyetlerindeki vurdum duymazlık SSCB fiilen yıkılmasıyla herkes kendi başını kurtarma çabasına düşer. 1990'lar günümüze (2005) kadar geçiş döneminin kurtarıcıları devreye girer. Azerbaycanda kontrolsüz gelişen "Halk cephesi iktidarı" korku oluşturur. Türk cumhuriyetleri bu dönemi "yumuşak geçiş" metodu ile atlarmaya çalışırlar. Bu metodda geçmişin Komünist partileri şimdinin demokratik partilerine dönüşür.

a. Türk Cumhuriyetlerinin Ortak Özellikleri

Türk cumhuriyetlerinin siyasi boyutlarıyla birbirine benzeyen çok ortak noktaları vardır. Hepsi de tek adam idaresindedir. Demokratik olmayan yönetimlerde devlet politikası komünizm söylemlerinin kapitalistleştirme çabaları görülür. Ülkelerdeki demokratik oluşumlar kabul edilmez. 1950 sonrası oluşan Stanlist yaklaşımlar 1990 sonrası yeni bağımsızlığı kazanan ülkelerde göze çarpar. Gücü sembolize eden devasa binalar, geniş bulvarlarla halkın gözü boyanır. Orta Asya'da değişimi isteyen halka, "vatan haini" damgasını vurulur.

Yönetimlerde Stalin'in oluşturduğu "harmanlama" politikasının etkisi görülür. Hiçbir ülkede Türkler hakim unsur değildir. Bir başka ifadeyle Türkler tüm ülkelerde var ama dominat güç değillerdir. Türklük ana renki yerine alt renkler baskın renk olarak korunur. Bu yüzden ülke yönetimlerinde Ruslar hala etkilidir. Komünizm hala ortak yaşam alanıdır. Bunun yanında "askeri güvenlik" günümüzde ülkelerin çözemedikleri en temel sorundur.

b. Bölgede Esas Sorun Güvenlik mi?

ABD, 11 Eylül sonrası bölgeye gelinceye kadar Orta Asya'daki güvenlik sorunu, Avrupa benzeri kontrolsüz bir halk hareketinin iktidar gelmesi yanında Rusya'nın askerlerini bölgeden çekmesi durumunda ne yapılacağına dönüşür. Korku ülkelerde yoğunlaşır. Buradaki korkunun özelliğin halktan geliyor olma ihtimali üzerinde durulmalıdır. **Sistemler, halkı elde tutmak için "ölümü gösterip sıtmaya razı etme" politikasını benimserler. Korku eksenli politika aslında geçiş sürecini kontrollü geçme stratejisidir.** Bunun sonucunda halkların iktidara gelmelerinin önü tıkanır. Yeni lider tipi komünist kapitalistler, halkı düşünen sözde lider tipleri her alana sızmış Rus emperyalistlerini görmezler veya görmek istemezler. Güçlü yatırımlardan daha ziyade başkentlerde abidelik mimari eserler tek adam tiplerini yüceleştiren resmi sloganlar dönüşür.

Tek adamların ülkede komünizm sonrası yeni ideolojiler oluşturma evresi denilen ikinci merhalede milliyetçilik fikrine sahip çıktıkları görülür. Burada en ileri giden ülke Türkmenistan'dır. Türkmenbaşının yazdığı "Ruhnama"⁴ ülkesine tarihsel kök arayışlarında Türklüğü ve Oğuzluğu esas alması doğru bir tercih gibi görülür. Bunun yanında "Ruhnama" incelendiğinde Türklerin aslen Türkmen olduğu tezinde Türk unsurunda zorlamalar yapılır. Bunu geçmiş Komünizm alışkanlara bağlamak gerekir. Bu eser en azında bölgedeki ana renk olarak "Türklüğün" algılanması açısından önemli bir çalışmadır. Bu nesil ara nesildir. Komünizm sonrası geçişte buna benzer "arabesk" refleksler görülmesi doğaldır.

Güvenlik halka karşı yönelirse aslında Machiavelli'ci bir siyaset algılaşması olduğu anlaşılır. Eğer gerçek kurtuluşa ulaştıran tek adam iseniz o zaman siz lidersinizdir. Aksi takdirde diktatörlüğe giden bir süreç izlenir. Güvenlikleri uzun süre Rusların kontrolünde olan bu ülkelerde şimdi 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgeye gelmesiyle güvenlik ana sorun haline gelir.

Benzer sorunları Kafkaslardaki devletler de yaşarlar. Buradaki güvenliği iki grup altında değerlendirmek gerekir. İlki, halka karşı sistemlerin güvenlikleri; ikincisi ise potansiyel dış tehdide karşı güvenlik algılamasıdır. Halkın tehdit olarak görünmesinin sebebi sistemlerin halk tarafından seçilmemesidir. 1920-1945 arası Ortadoğu'daki ülkelerinde benzer refleksleri şimdi Kafkas ve Orta Asya ülkelerinde görülür. Mandatör yapı da benzer özellikler taşır. Azınlığın çoğunluğa hüküm sürdüğü yapılarda çoğunluğun iktidara gelmesi bir manada tehdit olarak değerlendirilir.

Bunlara rağmen 1990-2000 arasında Kafkaslar'da gerek Azerbaycan ve gerekse Ermenistan'da halklar kısa süreli iktidar olurlar. (Ter Petrasyon, Elçibey dönemleri) Fakat arkalarından tek adamlar Haydar Aliyev Azerbaycan'da Koçaryan Ermenis-

4 Saparmyrat Türkmenbay, *Ruhnama*, Aşgabat, 2001, s.86.

tan'da iktidarın adı olur. İlginç olan Haydar Aliyev'in ülkedeki varlık sebebi "güven huzur" getirmesi olarak değerlendirilir.

Güvenlik geçiş süreçlerinde önemli bir yer tutar. Ülkelerdeki iktidarların varlıklarını devam ettirmek için güvenlik vazgeçilmez faktördür. Bunun içinde iktidarların Rus askeri gücünü ister istemez devam ettirmeye çalıştıkları görülür. Örneğin, Türkmenistan gibi nüfusunun azlığı coğrafyasının genişliği gibi etkenler yüzünden Rusya'nın askerine ihtiyaç gösterir.

Güvenlik, özde tehdit algılaması üzerine bina edilir. Tehditin varlığı güvenlik üzerindeki yaklaşımları belirler. Eğer tehdit yok ise güvenlik sorununuzda belli ölçüde önemini yitirir. Güvenlik sendorumlarını oluşturan sorunların varlığı devam ettiği süreçte ondan beslenen iktidarlarda varlıklarını devam ettirirler. (Ermenistan'ın Karabağ sorunu, İsrail'in Filistin sorunu vs.)

c. Değişen Tehdit Türleri

Bölge yönetimlerinin iki tehdit algılaması vardır. Bunlardan biri **halklar** diğeri de **dış tehditlerdir**. Halkların tehdit olarak değerlendirilmesi 1990'lu yıllardan itibaren SSCB yıkılmasıyla, Doğu Avrupa ülkelerindeki halk hareketleriyle başlar. Tek adam yönetimlerinin değişmesi, buna Rusya'nın müdahale edememesi gibi etkenler Orta Asya ülke halklarında benzer tepkiler gösterme potansiyeli (Azerbaycan Halk Cephesi örneği) olduğundan yönetimlerce halkların tehdit kapsamında tutulduğu görülür. Tehdit kapsamında muhalefete yer vermeyen bu yönetimlerin durumu 11 Eylül sonrası bölgeye intikal eden ABD'ni de yakından ilgilendirir. Geçiş süreci olarak tanımlanan 1995-2010 arası dönemde bölgede tek adamlara razı olan ABD ilerleyen tarihlerde bu bölgedeki tek adamlara karşı bir "halk hareketi" (Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan örnekleri) yapma ihtimali giderek kullanır. Özellikle Bush'un tüm dünya'ya **demokrasi** getireceğim dediği bir dönemde ABD'nin bölgedeki muhalefete yakın teması artar. Bunun sonucu **Kırgızistan'daki**

“lale devrimciği” Mart 2005 tarihinde gerçekleşir. **Benzer durum önümüzdeki yıllarda kademeli olarak Kazakistan, Özbekistan, Ermenistan, Türkmenistan ve Azerbaycan’a da yöneleceği açıktır.** Bu yakın temas Çin için Doğu Türkistan’daki gruplarla da geçerlidir. Bölgedeki Türk devletlerinin yönetimlerinin halkı tehdit algılamasından çıkarması uzun vaade de zor gibi görünür. Yönetimlerin Stalinist bir anlayışla övünme yönetimini kullanarak, halkların liderleriyle bütünleşmeleri için bayındırlık ve imar faaliyetlerine önem verirler. **Değiştirilen başkentler (Almata örneği) gösterişli binalar, geniş yatırımlar, kalkınma hamleleri olarak lanse edilirken akrabalarını koruma, yolsuzluk, rüşvet, Rusya benzeri oligarklar sistemin yan tesirleri olarak varlıklarını sürdürürler. Ki bunlar var olan yöntemlerin sonlarını getirir.**

Halkın tehdit algılanmasında çıkarılması için hükümetlerle halkların tek vücut olmaları gerekir. Halklar yönetimde kendilerini bulmalıdırlar. Varlıkları tanınmayan halklar uzun vaade de yeni sıkıntılar doğururlar. Halkın tehdit algılaması Azerbaycan’da İlhan Aliyevle beraber tetiklenen “**Milliyetçilik Çizgisi**” ile yeni boyut kazanır. Milliyetçiliğin yükseltilmesi, işsizlik sorunu yanında bölgesel yan tehditleri bertaraf edebilir. Bunların yanında bölgenin kaygan yapısı yeni gelişmelere zemin hazırlar. **1855’den 1989’a kadar bölgeyi kontrol eden Rusya’nın bölgeden çekilmesi doğan politik boşluğun ABD tarafından doldurması, Orta Asya ülkelerinin yeni refleksler geliştirmeye iter. Şimdilik ekonomik boyutta gelişen Şanghay beşlisi ilerde askeri ve siyasi blok olarak düşünülür.** Bölgenin güvenlik sendorumlarını açması için iki seçenek sunulur. Bu iki seçenekte aslında aynı noktada birleşir. O da ABD’dir. Birinci seçenek NATO’ya dahil olmak ki bu konuda Kırgızistan ve diğer ülkeler (Türkmenistan hariç) görüşmeleri başlatmıştır. Bir diğer hamle ise ABD’nin askeri üsler açmasıdır. Tehdit ve güvenlik çizgilerini zorlayan ABD, terör kavramı içerisinde bunu gerçekleştirir. **Korku ve kaos** ekseninde kurduğu yeni stratejisinde tansiyonu

giderek artırır. Artan telaş ve panik ataka dönüşür. (Özbekistan'daki Fergani Vadisi olayları, Kırgızistan devrimciği) Sakin Orta Asya başkentlerinde patlayan bombalar sonucunda, ABD'nin bölgede Rusya'ya rağmen kalıcı olma hamlelerine giriştiği görülür. **ABD, Ortadoğu'da istediklerini elde ettikten sonra Orta Asya'ya demokrasi getirme hareketlerine girişeceği aşıkardır. Düğmeye Kırgızistan'la basılmıştır.**

4. Stratejik Açılımlar Ekseninde Türkiye'nin Rolü

Türkiye Orta Asya politikasında Maveria ün-nehir bölgesini merkez olarak tanımlamalıdır. Orta Asya politikasının çerçevesi Türk dünyası, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan hatları üzerinde ayrı ayrı çizilmelidir. Bu resmi tamamlayan figür **Sorunlu Türk bölgeleridir**. Öncelikle bölgedeki ana ve yan aktörlere karşı stratejiler ortaya konulmalıdır.

Ana aktörler, ABD, Rusya ve Çin'dir. Yan aktörler Hindistan, İran ve Türk cumhuriyetleridir. Strateji, coğrafya, tarih, din ve dil parametreleri üzerine kurulmalıdır. Coğrafya, mekan olarak algılandığında asırlarca Orta Asya mekanına sahip Türklerin tecrübesiyle yani tarihin yanında ortak dil ve din bağları olan kitleler üzerine strateji tanımlaması yapılmalıdır. Sağlam temeller üzerine güçlü bina yapmaya benzeyen bu düşüncenin ekseninde ilerlediğinizde Türk cumhuriyetleri, Pakistan ve Afganistan en güçlü bölgeler olarak karşımıza çıkar.

Coğrafya'ya baktığımızda bölgeyi asırlarca yöneten bir güç olmamıza rağmen bölgeyle direk temasımız günümüzde hava köprüsü dışında fiziki olarak kesilmiştir. Nahcivan, Azerbaycan hattı Ermenistan Karabağ engelliyle kapalıdır. Fiziki engeller, siyasi duvarlara dönüştürülmemelidir. Bunun için bölgede Hazar'ın ötesinde Turkuazla yeşil dans ettiği tarihi Maveria ün-nehir bölgesinde tekrar üsler (siyasi, kültürel, ekonomik) elde edilmelidir. **Üs olacak ülkeler Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistandır. Bunlarla ilişkilerimiz "abi kardeş" söyleminden çıkarı-**

lup "tek millet farklı ölke" noktasında karşılıklı menfaat çizgisi- ne getirilmelidir.

Bir şey vermeden alamazsınız. Coğrafi münasabetlerin kur- gulanması tarih eksenine oturtulmalıdır. Türkmenistan Kazakis- tan, Özbekistan hattındaki yatırımları askeri, siyasi, kültürel, eğitim kulvarlarında lehimize döndürölmelidir.

Tüm bölge ölkeleriyle olan ilişkileri üç aşamalı boyutta ve iki zemin üzerinde götürölmelidir.

- Kısa Vade (Devlet)
- Orta Vade (Devlet, Halk)
- Uzun Vade (Halk)

Kısa Vadeli politika varolan yönetici ve hükümetlere yö- nelik olmalıdır. Türk devletlerinin başında bulunanlar ilk nesil- dir. Türk devletlerinde eski komünist partisinin idarecileri **tek adam** yönetimlerine dönüşür. Bu yönetimlerde demokratik ref- leksler beklemek halkın yönetimde söz sahibi olması gibi hare- ketler dışarda tazyik olmadıkça söz konusu olamaz. Serbest ba- sın, insan hakları gibi gelişmeleri orta ve uzun vadeli değişim- lerde düşünmek gerekir. Kısa vadeli politikalarda Türkiyenin ikinci vadeye geçiş için açık koridorlar oluşturması gerekir. Bu düşünceden hareketle tek adamlar kızdırılmamalıdır. Tek adam- ların özellikleri Machiavelli'ci yaklaşımla halklarını sevmeyler. Ama onların desteklerini isterler. Onun için halkı kazanacak ya- tırımlara yönelmelidir. Bu da ciddi ekonomik yatırımlar demek- tir. Binalar ve abideleşmiş caddelerden ziyade sanayi yatırımla- ra girilmelidir. Ağır sanayi veya (ölkesine göre) ara sanayi kol- larına yatırımlarda Türkiye'nin TİKA veya EXİMBANK gibi ku- rumlarla ön planda olmasıyla gerekir. Kırgızistan'daki olaylar sonrası panik yaşayan ölkelere böyle yatırımlar cazip gelecektir. Bunlar yapılırken uzun vadeli yatırımlara da önem verilme- lidir. Halklara yönelik ses getiren kalıcı sorunları çözen projeler üretilmelidir. Türkiye'nin orada asker sivil ağırlıklı ama daha

çok sivil toplum kuruluşlarıyla beraber varlık gösterilmelidir. Var olan hükümetler kızdırılmadan kısa vadeli politikanın bir ürünü olarak muhalefet partileriyle en-direk ilişkilere geçilmelidir. Kırgızistan örneğinde bunun nasıl hayatiyet arz ettiği görüldü. **Unutulmamalı, Orta Asyadaki tüm liderler 2015'den sonra yavaş yavaş tarihi şahsiyetlere dönüşeceklerdir.** (Askaryev ile bu başladı.) Bunların fiilen ölümleri yanında değişik hamlelerle kaybedecekleri iktidarlar sonrası doğması muhtemel otorite boşlukları önceden görülüp tanımlanmalıdır. Etkinlikler gerçekleştirilirken ABD nin bölgeye girdiği unutulmayıp Rusya ve Çin faktörlerinin hareketleri eş zamanlı takib edilmelidir. Burada ABD karşı düşman söylemler değil gerek Türk cumhuriyetlerinde gerekse ABD için karşılıklı menfaatler ekseninde politikalar izlenmelidir. İlişkiler, askeri söylemden sivil alanlara kaydırılmalıdır. Stratejik noktalarda askeri girişimlere izin verilmelidir. Askeri hamleler için üsler elde etmenin yanında askeri okullar, ordu eğitimleri, ortak tatbikatlar yapılmalıdır. Bunlara paralel olarak polis yetiştirilmesi, bürokratik oluşumlara katkı sağlanması, ekonomik alt yapılarının geliştirmelerine yardımcı olunmalıdır. Bölgede askeri yapılardan ziyade Sivil toplum kuruluşları tüm kulvarlarıyla var olmalıdır. Ülkeler arasındaki sorunlarda bazen denge bazen taraf olarak "çözüm getirici" role soyunmalıdır. En temel strateji meselelerin çözülmesinde uzun vadeli renk değişikliğine zemin hazırlanmalıdır. Özbekistan'daki Ahıskalı Türklerin durumuna Türkiye çözüm getirmelidir. Bu yapılırken Özbekistan'ın dostluğu kaybedilmemelidir.

Orta Vadeli strateji de ilişkiler hükümetlerden ziyade halklara kaydırılmalıdır. Uygulanacak yatırımlar toprağın altı ve üstü olarak ayrılmalıdır. Toprağın altını şekillendirecekler *mühendisler* o ülkelere gönderilmelidir. Türkiye'nin Orta Asya ülkelerin telekom, yol, su vs. alt yapı hizmetleri düşük faizli kredi yöntemleriyle elde etmesi gerekir. Alt yapıya paralel olarak üst yapı çalışmalarına geçilmelidir. Toprağın üstünde bulunan varlık insandır. Atatürk'ün Afganistan'da yaptığı gibi üç meslek erba-

bi doktor, öğretmen, subay yöntemi kullanılmalıdır. Uzun vade de halkı kazanmak için “almadan verme yöntemiyle”, öğretmen, doktor, gazeteci, iş adamı, polis ve son olarak subay gönderilmelidir. Halkın eğitimi, sağlık sorunlarını çözümü, ülkede istihdama yönelik yatırımlar kültür köprüleri, turizm, medya vs. sektörlerle kalıcı hamlelere yapılmalıdır. Türkiye’nin gerek askeri ve gerekse sivil toplum kuruluşlarıyla bölgede “eğitim öğretim faaliyetlerini” artmalıdır. Turizm acentelerinin yatırımları teşvik edilmelidir. Çok miktar insan Türkiye’den o bölgelere gönderilmelidir. Ticari yatırımlarda büyük gruplar kullanılmalıdır. 1990’larda bölgeye giden kapkaççı tüccarlar modeli terk edilmelidir. Onların yerine orta, büyük ölçekteki yatırımcıların önleri açılmalıdır. Ara hizmet sektörleri bölgede yatırımları devletce desteklenmelidir. TİKA etkin şekilde kullanılmalıdır. TİKA benzeri yan örgütlenmelere gidilmelidir. Türkiye Türk cumhuriyetlerinde aktif kültür merkezleri açmalıdır. Televizyon ve radyo satışları bölgede artırılmalıdır. Orta Asya merkezli medya yatırımlarına girilmelidir. Bunlara paralel olarak eğitim kanalında AB’nin Erasmus, Leonardo Vinci ve Çerçeve projelerine benzeri Türkiye’nin Yunus Emre, Manas vs. isimlerde üniversitelerle entegre çalışmaları geliştirilmelidir. Öğrenci ve öğretim üyesi değişimi fiilen yapılmalıdır. “Dostlar alışverişte görsün” mantıklı kişilerle değil devlet politikası çerçevesinde samimi kişilerle bu politikalar yürütülmelidir. TİKA’daki oligarşi bürokrat anlayışı yıkılarak, fiil gönüllü kişilerce ve bunlara paralel olarak sivil toplum örgütleri ön plana çıkarılmalıdır. Tüm bunlar yapılırken **Uzun vadeli** siyasete kapı açılmalıdır. *“Bu yatırımlar yapılırken bölgenin ana aktörleri, Rusya, ABD ve Çin hiçbir zaman unutulmamalıdır.* Türk cumhuriyetinde tam teşekküllü modern hastahaneler kurulmalıdır. Doktor, subay, öğretmen üçlüsü üzerinde halka yönelik politikalar geliştirilmelidir. Halk mutlaka kazanılmalıdır. Bölgelerdeki temel strateji halk üzerine kurgulanmalıdır. Uzun vade de Devlet başkanları ana eksen olarak algılanmamalıdır.

Rusya'ya karşı bölgede izlenecek temel politika ise rakip değil stratejik ortak çerçevesinde olmalıdır. Zamanla Rusya'yı dengeleyecek ABD, İran Hindistan ve Çin eksenli kobizonlu ilişkiler yumağı oluşturulmalıdır. Rusya ile Türk cumhuriyetlerinde yukarıdaki belirtilen kalemelerde (Stratejik kalemler hariç) ortak yatırımlar ve planmalar yapılmalıdır. Ortak hareketlerin başında ticaret önemli bir enstümandır. Türkiye'nin gelişmiş olduğu sektörlerde (tekstil vs) Ruslar bölgede ortak hareket etmelidir. Ruslara rakip olunmadığı tezi işlenmelidir. Tüm bunların yanında Putin'in danışmanı Dugin'in tanımlanmasındaki Rus stratejisinde Türklerin düşman rolü unutulmamalıdır. Rusya ile ilişkiler de **"Avrasya'yı Avrasya'ya dönüştürülmemelidir."**

Rusya ABD tarafından bölgede sıkıştırılmıştır. Rusya sıkışıklığı kısa ve orta vade de aşmak zorundadır. Dugin'in ortaya attığı Tokyo, Tahran ve Berlin hattının yanına mutlaka Ankara hattı da konulmalıdır. Bu hatta karşı Türkiye de **"kademeli genişleme"** siyasetinde "yeşil kuşak" hattını kendi lehini göre yeniden inşa etmelidir.

Tarihsel süreçte bölgeye iki ülke hakim olmuştur. Bunlar, Ruslar ve Türklerdir. Bölgede XXI. yüzyılda uzun soluklu olarak kalacak olan aktörler eski güçler olacaktır. ABD bölgede tutunması diğer güçlere göre riskli ve zordur. ABD korku üzerine kurduğu imparatorluğunun yaşama şansı kısa vaade de var gibi gözükse de uzun vade bazı sorunlarla karşılaşacaktır. **ABD eğer İngiltere'nin yeşil kuşağını canlandıramazsa başarılı olamaz. ABD yeni stratejisinde "yeşil (islam) ve sarı (Çin-Hind) medeniyetleri çatıştırması doğru bir hamle değildir.** Bu iki gücün düşman tanımlanması güçlerin kendi aralarında müttefik olması yolunu açar. Bununla beraber kaldırdığınız dominant gücün yerine hızlı aynı ağırlı güçler koymalısınız. Varolan güçleri düşman olarak tanımlanması uzun vade de bölge de tutunmanızı engeller. **Stratejide temel öge bir yeri ele geçirmek değil elde tutmaktır.** Halkı kazanmaktan hükümetleri yıkarak veya onlarla oynayarak kalıcı olmazsınız. Halkları elde etmeniz de si-

vil toplum kuruluşların samimi yüzü devletlere göre daha başa-
rılı olurlar. Jeopolitiğimizde temel etken tarihtir. Anayurd'dan
Atayurdu yeniden inşa edilmesinde gelişte izlenen yol dönüšte
de yeniden canlandırılmalıdır.

a. Sorunlu Türk Bölgelerinde Türkiye'nin Görevi

Türk cumhuriyetleri ve Rusya karşı izleyeceğimiz siyaseti ta-
rih, dil ve akabinde din merkezine oturtmalıyız. Sahanın artı ve
eksi faktörleri açısından olay incelendiğinde Rusya'nın durumu
Türkiye'den daha şanslıdır. Gerek askeri ve gerek siyasi açı-
dan geçiş süreci izlendiğinde Rusların varlığı bugün Türk cum-
huriyetlerinde hala vardır. Türkçe konuşan Türk devlet adam-
ları kongrelerinde Rusça ile anlaşmaktadır. Rusları karşımıza
alarak şu anda politika yapılamaz. Rusya'nın eksileri ise tarih,
din uzun vade de dilleridir. Yapılması gereken bahçenin yaban
otlarından temzilenip, üzerlerine su dökülüp güneşle buluşma-
larını sağlamaktır.

Türk Cumhuriyetlerinden sonra esas konumuz olan, Türk
bölgelerine geri dönersek burada "Doğu Türkistan" önemli bir
yer tutar. Doğu Türkistan'la ilgili olarak kitabımızda özgün bir
makale kaleme alınmıştır. Burada genel Orta Asya stratejileri
ekseninde "Doğu Türkistan"ın tablodaki yeri tahlil edilecektir.

Ata yurttan Ana yurda nasıl gidildiyse de öyle dönülmelidir.
Türklerin İslamiyet öncesinde Hazar denizin kuzeyinden Bal-
kanlara, Kafkaslara ve Avrupa'ya gidişiyse, İslamiyet sonrası
Hazar'ın güneyinden İran ekseninde Ortadoğu, Anadolu ve Av-
rupa güzergahı XXI. yüzyılda ters reaksiyonlar hamleler içeri-
sinde kullanılmalıdır. Strateji formül edilirse "tarihi modelleme"
yönetimine başvurulmalıdır. XX. yüzyıl başlarında Paris konfe-
ransından İngiltere'nin tanımlandığı yeni dünya düzeninde
Türlere yer yoktu. Mondoros arkasından Sevr antlaşmasıyla
bu perçinleştirilmeye çalışılır. Atatürk'le Türk milleti İngilte-
re'nin kurmak istediğı sistemi bozarak varlıklarını ispatladılar.

XXI. yüzyılda girildiği şu anlarda taşlar hala yerine oturmamıştır. Kaosdan ümitleri olanlar bu asırda var olacaklardır. Ümitlerden kastedilen tarih, dil coğrafya ve din etkenleri ekseninde tanımlanan jeostratejilerdir.

Türkiye'nin Orta Asya'daki sorunlu Türk bölgelerine karşı yeni stratejik girişimlerini iki grupta toplamak mümkündür. İlk Türk devletlerine karşı ikincisi de sorunlu Türk bölgelerine karşı takip edilecek politiklardır. Türk cumhuriyetlerine karşı olan politikalar yukarıda detaylı olarak anlatıldığından burada tekrar girilmeyecektir. Orta Asyadaki Sorunlu Türk bölgeleri ise **Afganistan ve Doğu Türkistan'dır.**

Afganistan, İngiltere'nin XIX. yüzyılda tanımladığı "yeşil kuşak" stratejisinin en yumuşak karnını oluşturur. Her yüzyıl oluşumlarında etkin rol oynayan stratejik noktadır. Ülkenin kade-rine daima Afganistan dışı güçler belirlemiştir. İngilizler, Türkler, Ruslar ve Amerikalılardır. Afganistan'ın demografik dokusu dış güçlerin müdahalesine zemin hazırlar. Güçlü aşiretlerin hakim olduğu ülkede XX. yüzyıl başlarında milli devlet olma şuru yakalanamıştır. Aşiretlerin hakimliği yüzyıl boyunca sürer. Aşiretlerin yanında ülkenin coğrafi yapısı dış güçlerin işini hep zorlar. 1979'daki SSCB işgali buna örnektir. SSCB adıyla Afganistan'a giren Rusların BDT adıyla ülkeden çıkmaları XX. yüzyıl bittiğinin göstergesi olarak kabul edilir. 1979'da başlayan Afgan cihadının sünni siyasal islam hareketini başlatması Orta Asya'daki dini olayları tetiklemiştir. İran Devrimiyle (1979) siyasal islam ilk çıkışıyla bölgedeki dinî doku yani İslam tekrar sahneye çıkar. ABD'nin İran'ın kaybetmesi, Afganistan'daki Rus işgaline karşılık başlatılan Afgan cihadı ilerleyen tarihlerde ABD tarafından desteklenir. ABD Pakistan destekli Taliban güçlerinin iktidara gelmesinde rol oynar. 11 Eylül'de bu unutulurak Usame Ladin'le Afganistan boy hedefi haline getirilir. Afganistan dünyanın en büyük uyuşturucu üreticisidir. Ürettiği uyuşturucunun sahıldığı alanın Avrupa ve ABD olması farklı ilişkileri göz önüne getirir. Afganistan'ın etnik yapısı tahlil edildiğinde Türkiye'nin buradaki politikasının neler olması

gerektiği cevabı sorunun içindedir. Afgan halkı ağırlıklı olarak Peştü'dür. Urduca konuşulan ülkenin tarihsel yapısının oluşmasından en büyük tesir Kuşan devletlerinden Gaznelilere kadar hep Türkler olmuştur. Afganistan'da Türklerin tarihi tortusu olarak Mezar-ı Şerif bölgesi görülür. Günümüzde Özbek Türklerinin başında bulunan General Raşid Dostum göze çarpar. Afganistan Türklerinin ülke yönetimdeki durumlarını işgal güçleri şekillendirir. Ruslar işgal sırasında Afgan Türklerini kullanırken, Rus askeri olarak bölgeye giren kuvvetler Özbek, Kırgız'dır. Bu askeri yapı uzun vade de Rusya'nın aleyhine işler. Türk askerlerin Müslüman olduğu gibi ülkelerine döndüklerinde oradaki İslami hareketleri başlatması uzun vade de bölge dokusuna tesir eder.

ABD, Afganistan'ın işgaline kadar Türkiye'nin bu ülkeye yönelik (Atatürk dönemindeki ilişkiler dışında) herhangi bir hareketi olmamıştır. Afganistan Türkiye için ciddi bir mana ifade etmemektedir. SSCB yıkılmasıyla başlayan Afgan cihadı sırasında duyarsızlık şimdi de devam etmektedir. 11 Eylül sonrası ABD Afganistan'ı işgal etmesiyle bölgenin kontrolü elde eder. Afganistan'da ABD istediğini aldıktan sonra ülkeyi NATO ya bırakır. Türkiye, Afganistan'da ABD merkezli politikaları tamamlayan atılımlara girer. NATO yüksek temsilcisi olarak Hikmet Çetin'in atanması NATO kuvvetlerine ikinci kez Türk askeri yetkilerine verilmesi ABD geliştirdiği stratejilerle montajlanan bir Türkiye potresi çizer.

Türkiye'nin Afganistan politikasını burada detaylandırmak makalenin konusu değildir. Sadece Türkiye'nin Orta Asya politikaları ekseninde Afganistan'a karşı geliştirilen hamlelerin alt başlıklarını ortaya konulacaktır.

Afganistan'a yönelik kısa vadeli stratejilerde reel politik ekseninde NATO merkezli girişimlerin yanında alternatif alanlar olmalıdır. NATO'yla ortak hareketler (ki şu anda yapılanlar bunlardır) Afganistan işgalini meşrulaştırmaktır. 2004 İstanbul NATO görüşmeleriyle NATO'nun konsepti değişir. NATO küresel tehdit değerlendirmelerinde savunmadan saldırı boyutuna ge-

çer. İşin en tehlikeli yönü NATO'nun ABD kontrollünde onun dış politikalarını destekleyen bir askeri kurum haline getirilmesidir. Başta Türkiye olmak üzere diğer güçlerin bu oluşuma tavır koymaları gerekir. Ama Mart 2005 Brüksel toplantısında Irak'ta NATO kuvvetlerinin kullanılması konusunda ne Almanya ne Fransa ne de Türkiye net bir tavır koyamamışlardır. Afganistan'da reel politik ekseninde Hikmet Çetin'li Türk Barış gücü bölge halkları tarafından NATO=ABD çerçevesinde algılanmaktadır. Türkiye duruşu gösterilerek hareket edilmelidir. Yıkılan binalardan öte yıkılan kalpleri düzeltilmelidir. Hikmet Çetin'li Afganistan'da Türkiye'nin uzun vadeli kendi stratejilerin alt yapısı hazırlanmalı, halk kazanılmalıdır. Orta Asya için söylenen ülkenin alt yapı yatırımlarında özellikle insana ait yatırımlarda Atatürk'ün yaptığı sağlık, savunma ve eğitim alanlarında sivil organizasyonların önleri açılmalıdır. Türkiye'nin NATO benzeri gibi örgütlerde Türkiye'nin net tavrı olmalıdır. Türkiye ABD'nin politikalarının takipçisi değil kendi politikası olduğu vurgulayacak eylemler yapmalıdır Hikmet Çetin ve Türk askeri girişimleri yanında sivil toplum organizasyonlarıyla orta vadeye yönelik nefes alma kapıları açılmalıdır. Raşid Dostum'un Genelkurmay Başkanlığına getirmek şimdilik bir hamle olarak görülse de uzun vade bir işe yaramayacağı ortadadır. ABD Afganistan'daki işgalini meşrulaştırmasına daha fazla yardım edilmemelidir. Türkiye'nin Afganistan politikası olmalıdır. Afganistan politikasında dayanak noktaları sadece bölgedeki Türkler değil tüm Afgan halkı olmalıdır. Afganistan'dan kısa vadede ABD ve NATO "şemsiyesi altında bizim rengimizi gösteren yeni şemsiyeler açılmalıdır."

b. Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası Üzerine Bir Kaç Söz

Sorunlu Türk bölgelerinin başında Türkiye'den sonra dünyada fazla Türk'ün yaşadığı ve hala özgür olmayan tek toprak parçası Doğu Türkistan gelir. Doğu Türkistan üzerine strateji üretmek veya üretmemek Türkiye Çin ilişkilerinde yıllarca gö-

rünmez sorun olmuştur. Türkiye, Doğu Türkistan'ı uzun süre yok saymıştır. O yüzden bir politika geliştirilmemiştir. Doğu Türkistan Çin'in Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarıyla stratejik öneme sahip Doğu Türkistan Çin için olmazsa olmazlar arasındadır.

Bu bölgede Çin'e göre zaafiyet Türk nüfusedir. Uygur Türkleri asırlardır orada yaşarlar. Türkistanlılar XX. yüzyıldan itibaren Çinlilerin iç ve dış politikalarında sorun olarak tanımlanır. XX. yüzyılda değişik zaman dilimlerinde kurulan Bağımsız Türkistan devletleri uzun soluklu olamazlar. Mao dönemiyle beraber bölgenin acılı, vahşi ve kanlı tarihi başlar. Bu tarih günü-müzde de devam eder. Doğu Türkistan nüfus kontrollerinden, nükleer denemelerin yapıldığı ekonomik kültürel siyasi baskıların hat safha'ya ulaştığı sorunlar yumağı haline dönüşür.

Dış Türkler konusunda Türkiye'nin klasik stratejisi burada da göze çarpar. 35 milyona yakın yaşayan Türk nüfusunu göremeyen, millî politika üretemeyen Türkiye, Doğu Türkistanlıları tamamen kaderlerine terk eder.

Bölgesel politikadaki temel soru; genel stratejik hamleler ekseninde gelişmeleri takip etmek mi ? yoksa alt jeopolitik düzlemdeki gelişmelere göre mi? strateji oluşturmaktır.

Doğu Türkistan bizim için uzak bir belde olarak düşünülmüş, politika Doğu Türkistan mı, Çin mi denklemi üzerine kurulmuştur. Bu düşüncenin sonucu olarak Çin'in gücü karşısında Doğu Türkistan feda edilmiştir. Doğu Türkistan'ın yok sayılmasına rağmen Türkiye'deki Doğu Türkistan diasporasının gayretleriyle mesele ülke gündeminde tutulur. Diğer tarftan Doğu Türkistan Türkiye'deki siyasi partilerinde kimi zaman istismar konusu olmuştur

Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası Asya'daki güç eksenleri çerçevesinde düşünülmektedir inşa edilmesi gerekir. Strateji 1.5 milyarlık Çin mi 35 milyonluk Türk mü diye konu temellendirilmemelidir. Onun yerine Çin'in Orta Asya'da ABD tarafından

çerçevenme politikası ekseninde Doğu Türkistan'a yönelik kısa vade de nefes alma koridorları açılmalıdır. Bunun için bölgedeki Türklerin hukuki varlıklarının uluslar arası arena da tanınmalarına yönelik siyasi argümanlar geliştirilmelidir. Sincan **Uygur özerk(!) bölgesinden öte Doğu Türkistan ismi kulaklara alıştırılmalıdır.** Öncelikle Çin'le ekonomik, siyasi ilişkiler ekseninde oradaki Türk varlığı Çinlilere dostluk çerçevesinde kabul ettirilmelidir. Bunun içinde Çin ekonomik zaafiyetleri, Türkiye'nin pazar durumu gibi faktörler kullanılmalıdır. Bu yapılırken Çinlilerin "Doğu Türkistan sorunu yoktur. O bizim iç meselemiz" demeleri baştan engellenmelidir. **Stratejide Doğu Türkistan ile Çin ayrı kulvarlarda ama eşgüdümlü götürülmelidir.**

Çin dünya denkleminde XXI. yüzyılda küresel güç olma sevdasındadır. Ortadoğu, Balkan ve AB denklemlerinde Türkiye'ye belli sahalarda ihtiyacı vardır. Diğer taraftan Çin'in tarihsel süreç açısında yukarıda bahsedildiği gibi küresel güç olma zaafiyetleri bulunur. Dini söylemi, nüfusu, kara kıyı devleti refleksleri yanında 11 Eylül sonrası ABD, Orta Asya'da alanının daraltması gösterilebilir. Çin ekonomisi petrol ve diğer hammaddeler konusunda dışarıya bağlıdır. Çin tarihsel süreçte Asyalıdır. Dünya düzlemine küresel güç olarak iz bırakamamıştır. Bu gelişimi yıkmak ise Çin'in temel stratejidir. Daralan Çin'in mutlaka açılması gereklidir. Fiziki açılımları deniz yoluyla veya kara yoluyla olacaktır. Deniz yolunu istediği gibi kullanamamaktadır. Hassaten, Tayvan sorunu ABD tarafından sıcak tutulmaktadır. Kara yolundan kast edilen Asya pazarına ulaşmasıdır ki bu da Doğu Türkistan'ı birinci stratejik öncelikli bölge olarak karşımıza çıkarır. Diğer taraftan Türkistan'ın yeraltı zenginlikleriyle beraber coğrafyasının durumu karşısında Çin'in bölgeyi ısrarlı bir şekilde tartışmamaya dahi açmayacağı ortadadır. Daralan Çin'in nefes alma alanları Doğu Türkistan, Şanghay ve Hongkong'dur. Bu nefes boruları ABD tarafından tikanılmaya çalışılacaktır. ABD Çin ekonomisine karşı ileri de kendisine küresel rakip olarak düşündüğünden karşı stratejik hamleler üret-

mektedir. Afganistan ve Irak işgallerinin bir yüzü Çin'e yöneliktir. Çin'in ekonomisinin hayat damarı olan petrolü Ortadoğu'dan alır. Irak'ın işgali sonrası Çin'in alternatif petrol alan arayışları içine girdiği görülür. Sudan'daki Darfur bölgesi (ki burada petrolü çıkarmak işletmek ve satmak Çinlilerin kontrolündedir) yanında Kafkaslar üzerinden Hazar petrolüyle kendisine çıkış yolları aramaktadır. Ekonomik çıkış yolu Çin'in XX. yüzyılda varlık nedeni olmaya adaydır. Ucuz kalitesiz malları tüm dünyada olduğu gibi Asya'da da vardır. Ucuz mallar yanında Çin'in "insan ihraç" etme politikası da daralmayı yıkma hamleleri olarak değerlendirilmelidir. Çin'in zaafiyetleri belirtildiği gibi yüksek nüfus, etnik yapısıdır. ABD bölgedeki etnik unsurlara ilgisi giderek artmaktadır. Nitekim "Özgür Asya Radyosu" bunun bir göstergesidir. Çin'e yönelik propaganda faaliyetlerinde bölgedeki dini ve etnik yapıyı yoğun bir şekilde kullanır. Bu yapı içerisindeki Doğu Türkistan faktörünü ABD Türkiye'den fazla tercih eder. Günümüzde Çin Türk ilişkilerinde ekonomi belirgin rol oynar. Türkiye'nin Çin'i ekonomik düzlemde görmeye devam etmesi yanında siyasi boyutta Doğu Türkistan'ı da ilgi alanında değerlendirmesi gerekir. Doğu Türkistan dünyada esmekte olan küresel rüzgarlar çerçevesinde etnik kültürlerin tanınması için sivil örgütler kullanılmalıdır. Dünyadaki insan hakları, sosyal ve kültürel kuruluşlar BM, AB gibi organizasyonların gündemine Doğu Türkistan'ın alınması için yoğun uğraşlar verilmelidir. Doğu Türkistan diasporasının yurt içi ve yurt dışı faaliyetler desteklenmelidir. Türkiye Çin'deki eğitim kültür faaliyetleri artırılmalıdır. Askeri arenada başlayan işbirliği yanında Doğu Türkistan bölgesinde ticari kurumlar açılmalıdır. Bölgede AB ile ortak yatırımlar yapılmalıdır. Doğu Türkistan Çin tarafından tanınması için siyasi ve ekonomik alanlarda uluslararası abluklara zemin hazırlanmalıdır. İnsan hakları açısından yapılacak açılımlar Türkiye yanında dost ülkelerde olmalıdır.

Doğu Türkistan, Afganistan ve Türk cumhuriyetleri Türkiye'nin Orta Asya denkleminde kuracağı stratejinin saç ayakla-

ndır. Bu saç ayakları Çin, ABD, AB ve Rusya üst çatılarıyla dengeli ve paralel kurulmalıdır.

E. Ortadoğu Havzası ve Sorunlu Türk Bölgelerine Yönelik Strateji Tanımlamaları

Dünya dinlerinin ve medeniyetlerin buluştuğu nokta, ticaretin, kültürün petrolün çıktığı bölge, dünya güçlerin vazgeçemediği cazibe alanı Ortadoğu'dur. Bu katmanların nasıl oluştuğunu algılamadan Ortadoğu üzerine strateji geliştirilemez

1. Ortadoğu'nun Siyasi Katman Oluşumları

Dünyadaki medeniyet oluşumlarına baktığımızda Ortadoğu menşeiyle ve Ortadoğu dışı medeniyetler ikiye ayırmak gerekir. Mezopotamya havzası ilk Ortadoğulu medeniyetlerin gelişme alanıdır. Sümerlerin Basra'dan Bağdat'a diğer medeniyetlerin de Dicle, Fırat ekseninde geliştikleri görülür. Ortadoğu'daki medeniyet alanlarını yan eklem havzalarını etkilerler. Bu cümleden hareketle eklemleme bölgelerini de değerlendirmek gerekir. Ortadoğu'nun medeniyet merkezi Mezopotamya'dır. Bölge kıtaların keşim alanı olarak görülür. Bu buluşma alanlarında Doğu'da Pers, iç derinliklerinde Hind ve Çin medeniyetleri vardır. Batı'da Mısır, İskender ve ilerki tarihlerde Roma medeniyetleri göze çarpar. Ortadoğulu medeniyetlerin birleşme noktalarıdır. Bu medeniyetler Ortadoğu'nun kültür katmanlarını beslerler. Eklem alanlarındaki medeniyetlerin etkileri çapları kadardır. Bir başka ifadeyle Ortadoğu daha baskın güçtür. Tarihi süreçte savaş, ticaret vs. olaylarla Ortadoğu katmanları harmanlanır. İskender'in doğu seferleriyle Helen kültürü bölgeye kendi rengini bulaştırır. Benzer karışma ilerleyen tarihlerde Moğollar, Haçlılarla da görülür. **Sonuç açısından gerek Pers gerekse Sümer medeniyetleri Ortadoğu'nun ilk katmanlarıdır.** Ortadoğu medeniyetlerine paralel gelişen dünyanın çekim alanı olmasında rol oynayan en büyük vasfı dinlerdir. Ortadoğu dinle-

rin beşiğidir. Buradan çıkan üç büyük din (Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) tüm dünyayı etkilerken Ortadoğulu özelliklerini de yayarlar.

Dinler bölge katmanlarında derin izler bırakırlar. Üç dinin temeli Hz. İbrahim öğretileri ekseninde gelişir. Museviliğin Kudüs merkezli çıkışıyla yayılma alanı olarak izlediği yol, o devrin en büyük gücü Mısır üzerinedir. Musevilik din olarak bölgedeki ilk katmandır. Hz. İsa ile Hristiyanlığın Kudüs merkezli doğuşuna paralel yayılma alanı Roma yani Anadolu yönünde olur. Hristiyanlığın Avrupa yönüne gelişmesiyle Ortadoğulu rengi Roma kültür havzasında kalıcı izler bırakır.

Hız. Muhammed'le beraber ortaya çıkan İslamiyet Kabe'yi merkez alması yanında geliştiği alanlar açısından diğer dinlerden farklılık gösterir. Dinin ilerleme süreci takip edildiğinde dünya güç merkezleri olan Bizans ve Pers üzerine yayılır. İç derinliklerinde Hind ve Çin medeniyetleriyle karşılaşır.

Üç din açısından bölgeye baktığımızda her din Ortadoğu katmanına kendi rengiyle boyamıştır. Boya alanları açısından dinlerin izleri sürüldüğünde Museviliğin Sina, Mısır, Hristiyanlığında Anadolu, Avrupa, İslamiyetin ise tüm alanları kapsadığı görülür. Ortadoğu'ya en kalın izler bırakan din İslamiyettir. İslamiyetin bölgeye bıraktığı izleri İslam tarihindeki kırılma noktaları çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

İslam tarihinde en önemli kırılma noktası olarak kabul edilen olay Cemel vakasıdır. Hız. Ali dönemi kendinden sonra oluşacak olan İslam alemindeki rollerini bir bakıma tanımlar.

İslamiyetin tarihsel sürecinde rol alan milletler Araplar, Farslar ve Türklerdir. Cemel vakasıyla, Sünni Araplar Emevi devletiyle iktidarı, onlarla eş zamanlı Müslüman olan Farslarda muhalefeti temsil etmeye başlar. Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in Kербela'daki şehadetleri Ortadoğudaki mezheb haritasını şekillendirir. Şiiilerin muhalefetteki rolleriyle alternatif dini ve siyasi merkezler oluşur. Bunlar Bağdat ve Kum'dur. Kum Şiiliği İran odaklı bir mezhebe dönüştürür. Şiiliğin gelişim alanı Pers je-

okültür havzası üzerine olur. Orta Asya iç derinliğindeki İslamiyet Şiilik rengiyle yayılır. Afganistan, Pakistan ve Tacikistan'daki Şii serpiti bunun işaretidir. Bu havzalar ilerleyen tarihlerde İran'ın strateji açılımlarının zemini olur.

Emevi döneminde baskın olan Sünni Arap rengi Abbasiler zamanında yavaş yavaş değişir. İslamiyete giren son millet İslam aleminde rol almaya hazırlanır. Bunlar Türklerdir. Daha öncede belirtildiği gibi Maveru-un-nehirde Turkuazla Yeşilin dansı sonucu Türklerin modu değişir. Abbasileri iktidara taşıyan Türkler kas gücü olarak algılanır. Abbasiler döneminde Türklerle verilen "Sultan" ünvanları aslında Abbasi sonrası gücü yani Türkleri gösterir. Tarihsel süreçte Selçuklular ve Osmanlılar İslam dünyasında yeni roller alırlar. Türkler iktidarın yeni adıdır. Sünni rengini bölge de ve dünya da etkin hale gelmesinde Türkler önemli roller oynarlar.

a. Ortadoğu ve Türkler

Dünyaya hakim olmanın yolu Ortadoğu'dan geçer. XX. yüzyıla kadar bölgeye kontrol eden güç Osmanlı devletidir. Emevi ve Abbasi sonrası bölgedeki Sünni İslam'ın yanında Türk rengide üst yapıya dahil olur.

Ortadoğuya gelen ilk Türk grubu Kerkük Türkleridir. İlerleyen asırlarda Türkler Anadolu'ya yönelirler. Maveru ün-nehir bölgesinde Hazar'ın aşağısına inen Türkler İran'dan geçerler. Bu sırada Türkler, İran saray kültürü ve devlet gelenekleriyle yoğrulurlar. Bir bakıma Türklerin mülkleri Nizam'a girer. (Nizamü'l-mülk örneği) Türkler İran havzasından geçerken oturmayı, kurumsal bürokrasiyi öğrenirler. Devlet yönetim algılayışları değişir. İran'daki Pers, Sasani, geleneğinde İslamiyet öncesi Türk devlet algılayışıyla harmanlanır. Türkler Ortadoğu'ya bu yüzle giriş yaparlar.

Abbasilerin iktidar olmalarında oynadıkları rolle beraber bölgede kalıcı unsur olmaya başlarlar. (Bağdat yakınlarında Samarra Türk şehri kurulur.) Bu kalıcılıktan kasıt Abbasilerde Ha-

lifinin iktidar olmasında aldıkları görev karşılığında sistem içerisinde Halifenin altında güç olarak tanımlanırlar. Abbasiler sonrası bölgedeki ve islam dünyasından hakim unsur Türklerdir. Abbasiler sonrası kurulan Büyük Selçuklu ve Osmanlı devletiyle Türk milleti Ortadoğunun son katmanlarını oluşturur. Bu süreç içerisinde bölgedeki alt renklere herhangi müdahale olmaz. Türk devletlerinden Ortadoğuya en fazla renk veren güç Büyük Selçuklulardır.

Osmanlı devleti Yavuz Sultan Selim'le beraber Ortadoğu'yu tamamen kontrol eder, III. Selim dönemine kadar Ortadoğu'daki güç Osmanlı devletidir. Napoléon'un Mısır seferiyle bölge siyasi açıdan Avrupalı devletlerin kullanım alanına açılır.

Napoléon'un Mısır seferinden Kırım Harbine kadar ki süreçte bölgedeki alt renkler huzur içinde yaşarken bu tarihlerden itibaren Avrupalı devletlerin ayrıştırıcı gücü bölgedeki kaynamayı tetikler. Bölgenin dini haritası ise 1855 yılından sonra hareketlenir.

III. Selim döneminde bölge uluslararası güçlerin çatışma alanına dönüşür. Napoléon'un Mısır'a saldırması İngiltere'nin olaya müdahalesiyle Ortadoğu'daki yeni kırılmalara zemin hazırlanır. İngiltere bölgeye yavaş yavaş nüfuz etmeye başlar. Kutsal yerler sorunuyla da Rusya ve Fransa Ortadoğu'ya girerler. Kırım savaşı sonrası Rusya frenlenir. Bölge yavaş yavaş İngiltere'nin kontrolüne geçer. Ortadoğu İngiltere açısından sadece güç çatışma alanı değil aynı zamanda sömürgelere giden yol olmasıyla hayati nokta durumuna gelir.

1877-1878 Osmanlı Rus harbi sonrası dünyadaki güç merkezlerinin konumları belirginleşir. Dominant güç İngiltere, yan payanda güç Fransa düşman Rusya olarak algılanırken Osmanlı "yönetilebilir ve yönlendirebilir" devlet olarak tanımlanır. Rusya'ya Balkan ve Orta Asya'da serbest "salınım alanları da" bırakılır.

Süveyş kanalının açılmasıyla bölge coğrafi keşiflerle kaybettiği değerine tekrar ulaşır. 1900'de İngiltere Osmanlı devleti-

nin müttefiki rolüyle bölgeye “sarkmaya” çalışan Almanlarla uğraşır. II. Wilhelm’in iktidara gelmesiyle birlikte Almanya küresel güç olma hamlelerine girişir. II. Abdülhamid ise kendine karşı kurulan güç dengesini parçalamaya çalışır. Bunun için Almanları Berlin Bağdat demiryolu projesiyle bölgeye sokar. Almanların Ortadoğu’ya gelmeleriyle bölgedeki ve dünyadaki savaş riski giderek artar.

I. Dünya Savaşı ekseninde Ortadoğunun kaderini İngiltere çizer. I.Dünya Savaşı başlar. Almanlar savaşın ilk yıllardaki güçlerini zamanla koruyamazlar. İngiltere, Rusya ve Fransa’yı savaşa sokarken Ortadoğu coğrafyasını pazarlık konusu eder. Bu da bize savaş sonrası Ortadoğu’yu tanımlar. Sykes-Picot antlaşmasıyla XX. yüzyıl Ortadoğusu çizilir. Gizli antlaşmayla ilk kez şekillenen Irak, Suriye, Ürdün ve Filistin gibi devletler dünya’yı şekillendiren Paris Barış Konferansı’yla meşrulaşırlar.

2. İngiltere’nin Tanımladığı Ortadoğu (1919-1945)

İngiltere, Sykes Picot antlaşması, Balfor deklarasyonu, Paris ve San Remo antlaşmalarıyla Ortadoğu haritasını şekillendirir.

I. Dünya savaşında Ortadoğu’daki muhtemel boşluk alanları görülür. Sykes Picot antlaşmasında Ortadoğu’daki oluşacak devletlerin fiziki şekillerinin yanında yönetim biçimlerini de açıklar.

1919 Paris kongresi sonrası İngiltere’nin bütün zamanı ve enerjisini Ortadoğu’ya aktarır. Stratejisi uzun vadeli olarak bölgeyi kontrol etmek üzere kurar.

Yeni yapının oluşturulabilmesi için eski dokunun veya renğin bölgeden silinmesi gerekir. Ardından alt renkler üste çıkarılmaya çalışılmalıdır. Burada en az olan renk seçilmelidir. Bunun baskın olması için dış müdahalenin yolu açık tutulur. Halkın desteğini uzun vade de kazanmak için eğitim programlarında eski gücün zalimliği resim edilir. Azınlığın çoğunluğu kontrol ettiği tek adamlı “mandater yapılar” kurulur. Sistemin devam et-

mesi için yeni yöntemlere İngiltere destek vererek bölgede kalıcı olmaya çalışır.

1919-1939 arası eski yapıdaki temel renk olan İslam ve Osmanlı/Türkü bölgeden kaldırılır. "Zalim Türkler kurtarıcı İngilizler" rolü bölge halkına verilir. 1920'lerde Mısır ders kitaplarında tarih Firavunlar döneminden başlarken asırlarca ülkeyi yöneten Türkler "emperyalist" zalimler olarak lanse edilir. Garip olan durum İngilizlerin daima kurtarıcı edasıyla kafalarda şekillendirilmesidir.

Tamamen suni kökü olmayan Suriye, Ürdün ve Irak gibi yapay devletçikler kurulur. Osmanlı devleti zamanında üç ayrı yönetimle dizayn edilen Irak (ki bunlar Musul, Basra ve Bağdat eyaletleridir.) İngiltere tarafından tek çatı altında toplanır. Osmanlı devletinin Irak'ı üç eyalette toplamasının nedeni bölgedeki demografik dokudur. Bu doku da Musul Kürt, Arap Türk ve Sünni, Bağdat Sünni Arap ve Şii, Basra ise Şii Araptır. Farklı yapılar ayrı ayrı İstanbul'a bağlanır. Irak coğrafyasında insanlar asırlarca sorunsuz yaşarlar. İngiltere bölgedeki bu farkı göz ardı eder. Kurduğu Irak'ın başına Sünni Arap Faysal'ı getirir. Faysal'ın ülke de taban sorunu vardır. Bu ters başlangıç uzun süre Irak'ta İngiltere'nin istediği yönetimi oturtamamasına neden olur. Benzer durum diğer ülkelerde yaşanır. Öte yandan İngiltere Ortadoğu'da en fazla kanın akmasına sebep olacak Filistin'i uluslararası sorun haline dönüştürür.

Filistin ilk kez Sykes Picot antlaşmasından Şerif Hüseyin ve uluslararası bir yönetimin idaresine bırakılır. Bölgeye yoğun Yahudi göçü teşvik ve tahrik edilir. 1930'lara kadar İngiltere'nin bölgede tanımladığı rejimler gerek tepede ve gerekse tabanda belli ölçüde oturur. İngiltere'nin Ortadoğu'daki düzende Türkler yoktur. Gerek Mondoros gerekse Sevr antlaşmasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılan Türklerin varlığı bölgede İngiltere için temel sorun haline dönüşür. Sorunun temeli Misak-ı Milli'dir. Sınır olarak Ortadoğu'da Hatay ve Musul tanımlaması İngiltere'yi rahatsız eder. Musul sorunun merkezi olarak algılanır. Lozan

da ve sonrası da Musul "mesele" haline dönüştürülür. Atatürk'ün Musul ve Hatay'ı Misak-ı Milliye koymasını iyi tahlil etmek gerekir. Bu iki bölgenin sınırları içinde değerlendirilmesi Türkiye'nin uzun vadeli bölgeye yönelik yapılacağı "kademeli genişleme" siyasetinin bir uzantısıdır. İngiltere Musul meselesini çözmesi akabinde Türkleri düşman tanımından çıkarıp dost statüsüne koyar. Nitekim İngiliz kralının Ankara ziyareti bu amaçla yöneliktir.

İngilizler bölgedeki dokuları kendi istediği doğrultusunda değiştirmektedir. İngiltere'nin planlarını bozan hareket bölgeye de uzun vade de tesir edecek olan Anadolu'daki millî direniştir. Buna paralel olarak Ortadoğu'da başta Suriye ve Mısır'da milliyetçi söylem artar. Arap milliyetçiliği XX. yüzyılda kendini Baas partileri ve Nasırcılıkla hissettirir. Nasır öncesi Mısır'da Vafd partisinin 1920'den itibaren artan taraftar kitlesi İngiltere'nin uzun vade de bölgedeki gücünü zedeleyecek bir gelişim gösterir. 1930'dan itibaren bölgeye sarkan Almanların millî duyguları tahrik etmesi 1945 sonrası yeni oluşumların habercisi olur. ABD yeni güç olarak Suudi Arabistan'la ticari ilişkilerini geliştirmesi İngiltere'nin Ortadoğu'dan savaş sonrası çekilme sinyalleri olarak değerlendirilir.

3. Soğuk Savaşın Sıcak Yüzü Ortadoğu (1945-1989)

Ortadoğu'nun XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nasıl bir süreç geçireceği aslında savaş sonrası ortaya çıkan İsrail'in oluşumuyla direk ilişkilidir. Başta, Mısır, Suriye gibi devletlerin 1948'de İsrail'in varlığını ortadan kaldırmak üzere strateji kurmaları baştan hatalı sonuçlar doğmasına sebep olur. İsrail'in kurulması akabinde milyonlarca Filistinli göçmen kitlesiyle bölgede katmanlardaki kayma ve kırılmalar olur. Nasırcılık ve Filistin Meselesi, Arap İsrail savaşlarının sonucu olarak karşımıza çıkar. Nasırla beraber bölgede milliyetçilik ana renk haline gelir. Arap Dünyası bu rengin etkisini 1970'lere kadar hisseder. Süveyş Kanal operasyonu ile başlayan renk dalgalanması petrol

amborgosu, OPEC'in kurulması, FKÖ ile sürer. Ortadoğu'daki çatışmalar bölgeyi anti batıcı bir yapıya kaydırır. Bunda SSCB tartışılmaz rolü vardır. SSCB klasik "sıcak denizlere" inme politikasını ideolojik temeller üzerine bina eder.

Rusya'nın bölgeye girme hamleleri XIX. yüzyılda başlar. Kırım Savaşı'na zemin hazırlayan kutsal yerler meselesi ilk hareketidir. 1948'e kadar Ortadoğu'ya girme teşebbüsleri hep Avrupalı güçlerce durulur.

Rusya bölgeyle teması Balkanlar ve Kafkaslara kıyaslanırsa yok denecek kadar azdır. Buna rağmen 1948'de Ortadoğu'da tutunma mücadelesine girer. İlk partner olarak İsrail'i görür. 1948'deki Arap İsrail savaşında Rusya, Çekoslovakya'dan hava köprüsü kurarak İsrail'e silah yardımı yapar. Fakat bu hareket uzun vade de aleyhine döner. Buna karşılık Süveyş kanallı operasyonunda izlediği politika SSCB aradığını verir. Nasır'ın Sosyalist-Milliyetçi söylemleri SSCB işine gelir. Mısır Rus Komünizmiyle tanışır. Soğuk savaş sürecinde SSCB, Filistin meselesinde, Yemen iç savaşında 1970'deki Libya'daki Kaddafi Sosyalizminde, Suriye'deki Sosyalist Arap milliyetçiliğinde varlığını gösterme yoluna girer. SSCB bölge de ABD ile hep karşılaşır. 1960'lardan sonrası Ortadoğu Soğuk Savaşın "sıcak yüzü" olur.

Bu dönemin genel fotoğrafına baktığımızda baskın renk Arap Sosyalist Milliyetçiliğidir. İngilizlerin kurduğu "mandater yapıdaki" tek adam yönetimlerinde kralların yerini askeri diktatörler alır. Halkın iktidara gelme şansları yani demokrasi bölgeden çok uzaktır.

Nasırcılık Avrupa'da II. Dünya savaşında önce esen Nasyonal Sosyalizmin bir uzantısıdır. Ortadoğu'da bu yüzyılda seküler yapı oturtulmaya çalışılır. Din hayattan uzaklaştırılır. Bu Mısır ve İran gibi ülkelerdeki yeni oluşumları tetikler.

Öte yandan Süveyş operasyonu sonrası artan anti emperyalist rüzgar Ortadoğu'da bağımsız devletlerin doğması ile birle-

şik devlet kavramlarını geliştirir. Anti emperyalist yapının zirveye çıktığı dönem 1973 petrol krizidir. Krizle kurulan OPEC'in yanında batıya kafa tutan Ortadoğu potresiyle karşılaşılır.

1945-1989 arasında bölgedeki en temel sorun ise giderek çözümsüzlüğe dönüşen Filistin meselesidir. İsrail'in kurulmasıyla bölgeye yayılan milyonlarca Filistinli göçmenle demografik yapılar hareketlendirir. Arap İsrail savaşlarının etkileri zamanla yatay ve dikey derinlikler açarlar. Filistin meselesinde Suriye Ürdün, Lübnan, Mısır ön cephe, Suudi Arabistan, Irak Körfez ülkeleri arka cephe veya finansör olarak sorunda taraf olurlar. Filistin meselesi bölgede vücuttaki açık yara konumundadır. Bu yüzde vücuttaki ateş yüksektir. Akan kan bölgeyi devamlı etkiler. Lübnan iç savaşı ile yaranın çapı genişler.

1979 tarihine geldiğimizde bölgedeki temel rengi İran'daki İslam devrimi belirler. Şimdiki renk dindir. "Siyasal İslam" Ortadoğu'ya yabancı bir kavram değildir. Mısır'da, Hasan el Benna, Seyyid Kutup, İran'da Ali Şeriatî İslami söylemleri tabana yayan kişilerdir.

İran'daki İslami söylem bölgedeki ABD gücünün yok edilebileceğini Ortadoğu halklarına gösterir. Bu olaylar 1980 sonrası bölgedeki renklerdeki değişikliğin işaretidir. Somut gösterge Filistin'de olur. Baskın renk seküler milliyetçilikten dine kayar. Hamas, Hizbullah benzer söylemlerle Filistin meselesinde aktif rol alırlar. Bu renklerle 1990'daki körfez savaşlarına gelinir.

4. Soğuk Savaş Sonrası Bölgedeki Değişiklikler

1933 ve 1936 Amerika'nın petrol şirketi Aramco ile bölgeye girer. 1945 sonrası İngiltere'nin kademeli olarak boşalttığı yeri ABD doldurur. 1989 kadar süre bu evrede ABD Türkiye, İsrail, İran Nasır sonrası Mısır'la bölgeyi kontrol eder. Ortadoğu'nun temel sorunu Filistin meselesinde İsrail taraftarlığı göze çarpar. ABD, kanlı Lübnan iç savaşı, 1973 petrol krizinden

sonra Ortadoğu'da oluşan anti Amerikancı yapının hedef ülkesi haline gelir.

1960'dan itibaren İran'daki siyasi gelişmeler ABD tarafından okunamaz. Humeyni'nin ilk siyasi çıkışı ABD ve Şah tarafından basit olarak değerlendirilir. 1970 sonrası ülke dışına itilen Humeyni İran'daki tüm muhalefetin odak ismi olur. Şahın halktan kopuk Batı ve ABD yanlısı politikası kendi sonunu getirir. Halkı yakalayan Humeyni 1979'da Şahı devirir. 1 Şubat 1979'da Humeyni'nin Fransa'dan dönüşüyle ülke ve Ortadoğu yeni döneme girer. XX. yüzyılın son çeyreğinde "Siyasal İslam" iktidar olur. ABD şaşkınlığı üzerinden atıktan sonra karşı harekete geçer. Kürt isyanları, başarısız askeri operasyonlara karşılık Humeyni öğrencilerin ABD elçiliğini basmalarıyla karşı hamleye girer. ABD düşmanlığı için İslami literatürü kullanır. "Büyük şeytan ABD" sloganları bölgedeki halklar arasında belli ölçüde taraftar bulur. İran'ın söylemi ileryen yıllarda Şii İslam formatına kayar. İslamı yaymaya çalışan İran kendi eliyle alanını daraltır. Şii İran milliyetçiliğine dönüşen "Siyasal İslam" ABD'nin düşündüğünü gerçekleştirir. Yani devrim kendi yayılmasını kendi önler.

Bununla beraber İran'ın devrimi ihrac etme gayretleri 1980'li yıllarda da sürer. Türkiye Irak ana hedef ülkelerdir. İran Irak'da Şii nüfusu yanında seküler Saddam'ın iktidarını tehdit eder. ABD ve Avrupa destekli Saddam Hüseyin'in İran'a karşı başlattığı Irak-İran savaşı yıllarca sürer. Milyonlarca insan ölür. Savaşın temel amacı devrimin yayılmamasıdır. Aslında 1990'da Batı için İran'dan daha büyük tehdit olacak Irak kendi eliyle saatli bombaya dönüştürür. Savaş'la Şii eksenli blok kurulmadan önlenir. İran gereğinden fazla hırpalanır. Humeyni'nin büyük hayalleri suya düşer. 1989'dan itibaren Arap dünyasında Nasırcılığına soyunan Saddam liderliğe oynar. Saddam dengeleri zorlar. Kuveyt'i işgali Soğuk savaşın bitişi ile dünyanın yeni lider arayışlarına denk gelir. Yıkılan Berlin duvarının ah-

tında kalan SSCB nin boşalttığı jeopolitik alanları yavaş yavaş doldurmaya çalışan ABD'nin kendisini dünyaya göstermesine imkan verir. I.Körfez savaşında ABD bölge dokusunu sert bir şekilde kendi lehine çevirmenin ilk hamlesini yapar. Yalnız bu hareket istenilen sonuçları vermez. Birinci savaş ikincisine zemin hazırlar. Beklenen savaş ise 11 Eylül sonrası gelir. 11 Eylül ile ABD dünya da yeni bir düzen tanımlanması sürecine girer.

a. Yeni Dünya Düzeni ve Ortadoğu

11 Eylül özelde ABD'nin genel ise tüm dünyayı (!) tehdit eden bir terör hareketidir. 12 Eylül'le "ABD çağı"nı oluşturma planları uygulamaya geçilir. Fukuyama ve Samuel Huntington'la başlayan "Medeniyetleri çatıştırma" tezinin temelinde "ABD Çağını" başlatma içgüdüsü yatar. 11 Eylül, ABD'ne böyle bir rahat gezinme alanı verir. Uluslararası hukukun öğretilmesinin bir manasının kalmadığı, kişisel ve devletlere ait hukukun ayaklar altına alındığı bir çağ, "kanla başladı kanla" devam edeceğinin sinyallerini vermeye başlar.

ABD 12 Eylül'le yıllarca sürdüreceğini söylediği terörle savaşı hakimiyet alanları oluşturmaya dönüştürür. Seçilen alanlar etki ve tesirli noktalar olmasına özel önem verilir. Afganistan'la Çin ve Rusya'nın salınım alanları kontrol edilir. İslam Dünyasına korku salınır. Dolaylı olarak da Hazar petrolleri etki alanına çekilir. Bu arada AB'de Almanya ile Rusya'nın ön vitrinini kırıp kendince düzenlemeye çalışır. Bu Rusya açısından tehlikeli işaretlerdir. Tarih göstermiştir ki Rusya sıkıştırıldığı vakit mutlaka sert patlamalar yapar.

Dünyaya hakim olmanın yolu Ortadoğu'dan geçer. Bu bölgeye kendi renginizi vermeden "Yeni Dünya Düzeni" kurulmaz. 1919 Paris Barış Kongresi sonrası İngiltere'nin tanımladığı ufak tefek değişikliklerle birlikte 11 Eylül 2001 kadar süren Mandater yapının yerine yeni rengin gelmesi gereklidir.

ABD'nin Ortadoğu'ya **demokrasi** getirme hamlesinin amacı budur. Orta Asya ve Doğu Avrupa'ya getirilen "**rengarenk devrimcilerle**" demokrasi hareketleri Ortadoğu'da işgal yoluyla demokratik hareketlere yönelir. Seçilen hedeflerin özellikler iyi tahlil edilir.

b. Saddam'ın Hedefsel Özellikleri

1945'den sonra ortaya çıkan Arap Milliyetçi söylemleri, Filistin meselesiyle zirveye yaklaşır. 1973'de petrol kriziyle en teppe noktasına ulaşır.

Saddam'ın hedef olarak özellikleri nedir? II. Dünya Savaşı sonrası kalma bir Arap milliyetçisidir. I. Körfez savaşı sonrası iktidar kalmasıyla Arap ve İslam dünyasında liderliğe soyunur. Kontrolden çıkan bir serseri mayındır. Coğrafi nedenlerle İsrail'e dert olabilecek konumdadır.

Görünen hedefsel özellikleri ise elindeki potansiyel kimyasal silahlarıyla uluslararası sistemi tehdit eder. Kuveyt'i işgal eder. Hedefte seçilen temel renk Arap Milliyetçiliği yan renk ise İslam'dır. Seküler özellik taşıyan Saddam'la verilmek istenen etki Baas Arap "diriliş" hareketini yok etmektir. Nitekim başarılı olunur. Akabinde Ortadoğu'da yeni düzen tanımlamalarına ihtiyaç doğar.

ABD Ortadoğu petrolleriyle beslenen rakipleri AB, Çin'i kısmi kontrol eder. ABD sistemin bölgede kalıcı olması için İngiltere'nin XX. yüzyılda yaptığı hamleleri yapması gerekir. Mandatler sistemi kendine göre yeniden kurar. Bu yapılanma da yeni yüzlere mutlaka ihtiyaç vardır. Otoriter demokrasi tanımlamalarına doğru bölge götürülür. Bölgede Irak'da yapılan seç(tir)imlerle işgalin meşruluğu onanır. Bölge ülkelerin ABD varlığı kabul edildikten sonra yapısal değişiklik ekseninde ülkelere yönelik baskı politikaları artar.

c. Ortadoğu'da ABD'nin Demokrasi Hamleleri

Ortadoğu'daki ABD organizasyonlu demokrasi hamlelerini iki gruba ayırmak gerekir. Silahlı, işgalli demokrasi (Irak örneği), silahsız, işgalsiz halk(?) hareketi (Lübnan örneği). ABD'nin, 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da vuruş noktası olarak seçtiği Irak **ilk dalga**dan nasibine düşeni alır. Saddam'ın heykellerinin yıkılması ve yakalanması birinci perdenin bittiğinin göstergesidir. İşgalin meşruluğunu sağlayacak ikinci perdenin açılması gereklidir. Onun içinde uluslararası silahlı gücün devreye girmesi lazımdır. Afganistan'da böyle yapılır. İstanbul 2004 ile Brüksel 2005 Mart toplantılarıyla, NATO; Ortadoğu ve bunu tamamlayan Doğu Akdeniz operasyonlarıyla, ABD "büyük Ortadoğu projesindeki" silahlı güc haline dönüştürülür. Bu hareketler ABD'nin kendi sorunlarından dolayı değil, dünyanın güvenliği ni ilgilendiren sebeplerden buralarda olduğu beyinlere işlenir. Askeri hareketlerden sonra Bush'un ısrarlı söylemi Ortadoğu'ya demokrasi getirdiğidir. Ortadoğu'da, **ikinci dalga** Irak'ta gerçekleştirilen "seçim komedisidir." İngiltere'nin geçen yüzyılın başında uyguladığı "mandater yapı", ABD tarafından "Demokratik yapıya" dönüştürülür. ABD XXI. yüzyılın dominant gücü olduğunu bu ve benzer olaylarla dünyaya kabul ettirmek gayretindedir.

Irak'ta Saddam'ın düşürülmesinden sonra ABD için en önemli hamle "Irak seçimleridir." Başkan, ikinci döneminin başlangıcındaki yemin töreninde gerekse kongrede yaptığı konuşmalarında Irak'a getirilen demokrasiden bahseder. Irak'taki seçim nasıl bir demokratik harekettir. Irak'ta seçim işgalin meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. Irak İngiltere tarafından I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan suni bir yapıdır. Musul (Kürt, Arap, Türk, Sünni), Bağdat (Arap, Sünni, Şii), Basra (Arap, Şii) eyaletlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturan suni devlettir. Bu yapı son Irak seçiminde kendisinden beklenen refleks gösterir.

Irak seçimleri ABD'nin Ortadoğu'ya getirmek istediği söylemi şekilsel olarak kuvvetlendirir. Başka ifadeyle seçimler aslın-

da İran'la ABD arasındaki güç mücadelesidir. ABD, İngiltere'nin 1920'lerde yaptığı "Sünni dışardan getirilen Faysal" yönetimini tercih etmez. Onun yerine riskli olan ülke çoğunu kontrollü olarak kullanmayı tercih eder. Irak'ın etnik yapısına baktığımızda Şii Arap unsur üzerinde stratejiyi tanımlamanız gerekir. Bu noktanın kendine göre handikapları vardır. Şii inanç örgüsü de Mollalar ve Kum kentinin tartışılmaz etkileri görülür. Rolün açılımı İran'ın perde arkasındaki gücünü Irak'ta hissettirmesidir. Nitekim Sadr grubunun çıkışları bu manada düşünülmeli gerekir. İran'ın ülkenin Kerbela'ya kadar olan hakimiyeti, ülke içerisindeki bir başka Molla tarafından saf dışı edilerek engellenir. O da Ayetullah Sistani'dir. Dini açıdan İran'daki Mollalardan üstün olan Sistani'nin gücüyle ABD Sadr'ı frenlemesi güç göstergeleri açısından önemlidir. Seçim sürecinde Sistani'nin İran ve ABD'ye karşı kendi lehine ülke içindeki hamlelerini gerçekleştirdiği görülür. Sistani'nin kurulacak olan Irak hükümetinde etkin rol alması (perde arkasında) Anayasa oluşturulduğunda ABD'nin destekli de olsa Şii İslami yapıyı Irak'ta iktidar etmesi ileriye yönelik yerinde taktiklerdir. Yerel konjektürde Talabani ve Barzani faktörlerini frenlemek için ABD'nin kullanmak istediği bir yapı olarakta düşünmek gerekir. Seçimlere Sünnilerin katılmaması ise meşruluğun tartışılması açısından yerinde bir çıkıştır. Bunun yanında Şiilerin yeni kurulan hükümette(Nisan2005) başbakanlığı İbrahim Caferi'nin getirilmesi ABD nin Şiilerle Sünnilerin aralarını açma planları yaptığı söylenebilir. Seçimlerde Kürtler Talabani ve Barzani'nin kurnaz politikaları sayesinde önemli açılımlar elde ederler. Öyleki Irak ilk devlet başkanı Talabani olur. Irak'ın geleceği açısından Kürt başkan, uzun vadede kaosu getirir. Seçimlerin "garipleri" hiç şüphesiz Türkmenlerdir. Kuzey Irak'ta Barzani'nin terörüne maruz kalkan Türkmenler Türkiye tarafından seçime fiilen yönlendirilmesi de reel politik tanımlamalarla açıklanmayacak kadar bir basiretsizlik örneğidir. Aslında Irak seçimlerinde iç kuvvetlerin dengesini tartışırken, ABD işgalinin meşrulaştırıldığını kimse görmez. Gerek dünya gerekse yerel medya ve ilim adamları işgali değil, alt grupların kuracakları hü-

kümet yapılarını tartışılar. Sonuçta ABD Irak'taki ikinci hamlesini gerçekleştirir. Seçimlerle işgal meşrulaşır.

İkinci dalgayı tamamlayacak diğer hamleler ise bölgesel eksikliklerin giderilmesidir. ABD'in seçim sonrası tüm yoğunluğu Irak'ın yan eklem alanındaki "Şer Eksenine" yöneldiği görülür. İran'a karşı kontrollü, dozu giderek artırılan Nükleer tehdit algılaması, uluslararası denklem doğrultusunda askeri seçeneği sık sık hatırlatıp, uluslararası gündemde tutulmaya çalışılır. Bu arada Lübnan'da denenen "Sedir devrimi" ABD'nin doğru hamleleri kendince yaptığının delilidir. Eski Lübnan Başkanı Hariri'nin öldürülmesiyle tetiklenen organizasyon bize yine Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan seçimlerini hatırlatır. Suikast sonrası gerek Lübnan'da gerekse dünya kamuoyunda boy hedefine getirilen Suriye ilk şoku atlattıktan sonra karşı hamlelere girer.

Suriye'deki Baas partisi Soğuk Savaş'ın ABD tarafından Ortadoğu'daki son kırıntısı olarak değerlendirilir. Lübnan iç savaşı sonrası Hafız Esad Suriye'nin güvenliği ekseninde Lübnan ile Golan Tepelerinin kontrol etme hareketleri İsrail'in yukarıya doğru çıkışlarıyla engellenir. Lübnan'ın 1970'li yıllarda yaşadığı iç savaş sonrası kendine gelirken aslında İran, Suriye ve İsrail'in güç çatışmalarını üzerinde hissedenden bir ülke potresi çizer.

Arafat'ın ölümüyle Filistin yeni boyuta taşınır. Abbas'ın Filistin'de iktidara taşınması akabinde Mısır'da İsrail-Filistin barış görüşmeleri ve bunu tamamlayan İngiltere'nin girişimleriyle Filistin meselesi İsrail'in kısmi kontrolüne geçer. Bu da Büyük Ortadoğu Projesi planında işlerin devam ettiğini işaretidir. Lübnan'da eski başbakanın öldürülmesiyle aslında İran ve Suriye'nin daraldığını, İsrail ve ABD'nin ise rahatlatıldığı görülür. Lübnan'da halkın sokaklara döktürülmesinde Dürzi lider Canbolat'ın yararlanması da ilginçtir. Kaşkolların sahneye tekrar çıkarıldığı organize eylemlere karşılık Suriye'nin ilk şokdan sonraki hareketi "şark kurnazlığı" çerçevesinde düşünülmelidir. Suriye'nin Beşar Esad'ın ağzında geri çekileceğini söyler. 2005 Nisan ayının sonu itibarıyla geri çekilmeyi kabul eder. Meydan-

larda ise Suriye "Muhaberat"ı boş durmayarak halkı sokaklara döker. Fakat en vurucu hamle Lübnan'da Hizbullah'ın 1 milyon adam yürüyüşünden gelir. Bunun üzerinde durmak gerekir. Zira Fadallahın Lübnan içindeki gücünü gösteren bu hareket, aynı zamanda İran, Suriye ve Irak düzleminde kurulmak istenen Şii ekseninin ilk testidir. ABD'nin Lübnan'daki "sedir devrimi"nde hız azaltıp demokratik hareketlerine yeni açılımlar aradığı görülür. Kısaca Ortadoğu'da ABD'nin demokratik hamleleri giderek artar.

5. Türkiye'nin Ortadoğu'ya Bakışı ve Sorunlu Türk Bölgelerine Yönelik Stratejileri

Türklerin Ortadoğu politikalarında dönemsel farklılar gösterdiği görülür. 1923-1930 arasından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bölgeyle ilişkilerini kesmemek üzere direnir. Gerek çizilen Misak-ı Milli haritası gerekse Atatürk döneminde uygulanan politikalar Türkiye'nin bölgedeki nüfuz alanıyla temasını devam ettirme hareketleridir. Buna karşılık Ortadoğu'nun yeni gücü olmaya çalışan İngiltere'nin eski güç Türkiye'yi bölgeye sokmamaya özen gösterir. Musul meselesindeki politikası budur. Türkiye'nin 1930 sonrası değişen dünya konjektürüne paralel olarak Ortadoğu denklemine yeniden giriş yapar. Bölgede belirgin aktör olur. Sadabat paktı bunun ifadesidir. Atatürk döneminde bölgenin eski dominatı olarak Türkiye Ortadoğu'nun stratejik derinliklerine kadar uzanır. (Irak, İran, Afganistan) Bu arada Hatay II. Dünya Savaşı sonrası İnönü ve Menderes dönemleriyle Ortadoğu, Türkiye için Uzakdoğu haline dönüşür. Statükocu durgun Türk dış politikası izlenir. NATO'ya girilmesi akabinde ABD çizgisinde devam eden stratejik tercihlerinde Ortadoğu, Türk dış politikasında yoktur. Sadece Bağdat Paketi ile ABD'nin belirlediği politika takip edilir.

Ortadoğu'daki siyasi mücadelelere girilmemeye özen gösterilir. NATO'ya girmek için Kore'ye asker gönderilirken

1958'de Kerkük'teki Türk katliamına seyirci kalınır. Türk halkı duymaması içinde basına sansür uygulanır. Sansür aslında 1974'lere kadar sürecektir. Bu duyarsızlığın ifadesidir. Bu tarihlerden önce İngiliz ve ABD zorlamalarıyla SSCB'nin Ortadoğu'ya inmemesini amaçlayan Bağdat paktında dominant olan değil eklemelenen Türkiye takılır. Pakt Türkiye'nin aleyhinde şekillenir. Nasır Türkiye'yi Ortadoğu'da düşman kategorisinde değerlendirir. 1945 sonrası Türkiye iç politikasında resmi söylemler Ortadoğu ile görünmeyen perdeler örülür. "Araplar Türkleri arkadan vurdu." söylemleri, Suriyeliler Türkiye'yi işgal edecek vs. korku senaryoları aslında Ortadoğu'nun ana renginin bölgeye girişini önleyen hamlelerden başka bir şey değildir.

1945-1989 arası Türkiye'nin tüm bölge politikaları başarısızlıklar üzerine bina edilir. Balkanlardan Kafkaslara birbirini izleyen duyarsız söylemler Ortadoğu'da kendini gösterir. ABD'ye yanaşan Türkiye (NATO girişi) iç işlerinde darbelerle boğuştuğunda dış politikayla uğraşamaz hale gelir.

Türkiye'nin bölgeye olan ilgisi 1980 sonrası siyasi gelişmeler ekseninde ortaya çıkar. PKK ile Türkiye'nin Ortadoğu politikası güvenlik çerçevesinde şekillenir. PKK bölgedeki otorite boşluğunu da doğuran İran Irak savaşın etkisiyle gelişir. Türkiye'nin bölge politikalarındaki kırılmaları PKK olayıyla gerçekleşir. Ortadoğu'dan Türkiye'ye doğru gelişen bu terör olayı Türkiye'nin Ortadoğu stratejisini de belirler.

Bu tarihlerden itibaren Türkiye'nin Ortadoğu politikasında parametre asker ve güvenlidir. 11 Eylül sonrası gelişmelerde de hep güvenlik eksenli bir Ortadoğu politikası devam eder.

Orta Asya'da ve dünyanın diğer yerlerindeki klasik Türkiye politikasında Dış Türkler "hatırlamama" üzerine kurulur. Benzer davranışlar Ortadoğu'da da görülür. Bölgedeki Türk unsurları olağanüstü dönemlerde hatırlanır. ABD nin I.ve II. Körfez savaşları sırasında Türkiye'ye "bize yardım edin, Musul'a girin" veya "Musul, Kerkük Talabani ve Barzani'ye aittir." söylemleri arasında Türkiye Irak politikasında ya havuç ya sopa ile idare edilir.

Türkiyenin Ortadoğu stratejisinde genelden özele gidilmelidir. Ortadoğu'daki Türkler konusunda genel Ortadoğu politikasına paralel açılımlar yapılmalıdır. Türkiye bir Ortadoğu ülkesidir. Ortadoğu denklemindeki ülkeleri üç grupta mütalaa etmek gerekir.

1. İsrail, Mısır, İran
2. S.Arabistan, Irak, Suriye
3. Filistin, Ürdün ve Lübnandır.

Ayrıca bölgedeki temel sorun **Filistin meselesi ve Irak'ın işgali** karşısında Türkiyenin açık politikalar ortaya koyması gerekir.

Bölge dışı aktörler;

— ABD, AB, Rusya ve Çin'de uygun stratejilerde geliştirilmelidir.

Ortadoğu'ya yaklaşırken güvenlik boyutu biraz kısarak değişik kulvarlarla temasa geçilmelidir. Bölge deTürk eksenli politika tanımlası yapılması kısa vade de yeni çatışmalara sebebiyet verir. Ortadoğu politikasında öncelikler ortaya konulduktan sonra,

- Kısa vade (Hükümetlere)
- Orta vadeli (Hükümet ve Halklara)
- Uzun Vadeli (Halklara)

Yönelik politikalar geliştirilmelidir. Tüm bunlar yapılırken, **Türkiye'nin kademeli genişleme siyasetine paralel olarak önce bölgesel güç ardından global güç olma hamleleri hazırlanmalıdır.**

Bölgesel güç olabilmek için Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve AB politikalarının çapları çizilmelidir. Ortadoğu'daki politik okumalara baktığımızda XXI. yüzyıl oluşumları da küresel güç olmaya çalışan ABD Ortadoğu'daki jeopolitik boşluğu doldurmaya çabalar. Bu yüzyılın tek gücü olmak için her türlü yolu kullanır. Irak işgaliyle yelpazesine genişletmeyi

çalışır. Lübnan'da düzenlenen Sedir devrimiyle Suriye Lübnan'dan çıkartılırken "Nükleer söylemlerle" İran sıkıştırılır. Bu Ortadoğu denkleminde ABD Türkiye içinde özel şeylerde düşünümlür. ABD, kamuoyunda oluşturulan Türkiye aleyhtarı hava ile Türkiye'ye aba altında sopa gösterilir. Türkiye tüm bunlara karşı uzun vadeli Ortadoğu stratejisini tanımlamak zorundadır.

ABD'nin Ortadoğuda kalıcı olma teşebbüslerine girişeceği muhakkaktır. Unutulmaması gereken Ortadoğu'daki kurallar dizisidir. Bölgeyle organik veya inorganik bağı olmayan bir ülke Ortadoğu'da kalıcı olamaz. (Moğol, Timur örnekleri bunu anlatır.) Ortadoğu'ya kanla girenler kanla çıkarlar. Jeopolitika oluşturulurken kaygan coğrafyada tutunacak sağlam yerleriniz olmalıdır. ABD bölgede uzun vadeli tutunabilmesi için Irak benzeri olaydan bir an önce kendisini kurtarması gerekir. Saddam'dan halk sözde kurtarılır. Kurtacı rolüyle halk kazanılır.(?) Seçimlerle halka iktidar yolu açılır.(?) Yeni yönetimi ABD destekler. Benzer hamleler Suriye ve İran'da yapılacaktır. ABD, karşıtı ülkelere verilen mesaj Irak benzeri demokratik açılımlardır. Bu stratejinin uygulamalarına baktığımızda herşeyin pekte yolunda gitmediği anlaşılır. Saddam iktidardan düşürülür. Ama ABD'nin işgalci güç gerçeği değişmez. Saddam'a itham edilen nükleer ve kimyasal silahlar bulunamaz. Ebu Garib, Felluce ve Telafer katliamları unutulamaz. Irak'ta devam eden direnişle ABD bölgeye demokrasi için değil alenen XXI. yüzyılda petrol, su, para çerçevesinde Ortadoğu'ya hakim olmak niyetiyle geldiğini gösterir. Bunlara karşı Türkiye'nin politikası ne olmalıdır? ABD yüzbinlerce askerle Irak'ta oturur. İncirlikteki Üssü, NATO, IMF kemerleriyle sıkıştırılan Türkiye'nin realist politikalar takip etmesi gerekir. ABD karşıtı bir politika geliştirmesi gelecek beş yılda mümkün değildir. Türkiye ABD'ye karşı kademeleli açılımlar takip etmelidir.

Öncellikle Ortadoğu'daki politikalarını güvenlik ekseninden ekonomi, siyasi, kültürel boyutlara kaydırmalıdır. Güvenlik ilk sıralamada değil koruyucu kılıf olarak tanımlanmalıdır. Bölgesel

hamlelerlerde İran, Suriye, İsrail, Mısır açılımları birbirini tamamlayıcı olmalıdır. Irak'ın ABD işgali meşrulaştıran Irak seçimleri Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla Irak'da Türkmenler merkezli bir politika yapmak şu an için anlamsızlaşmıştır.

Türkiye'nin bölgede kısa vadeli olarak ABD yanında görünmesi uzun vade de riskleri beraberinde getirir. Denge iyi korunmalı uzun vade de bölgede devletlere değil halklara oynanmalıdır. Halklara karşı stratejimiz ise asırlardır var olduğumuz bölgeye ait olan dokular ön plana çıkarılmalıdır. Bunlar din dil ve diğer etkenlerdir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasına XX. yüzyıldaki kırılmalar boyutlarıyla baktığımızda bol inişler olduğu görülür. 1926-1936, 1945, 1958 1980, 1989 ve 2001 bu kırılma tarihleri olarak görülür.

Türkiye realist bir dış politika belirlemelidir. Yapılması gerekenler;

1. ABD, AB ve Rusya'ya karşı izlenecek Ortadoğu politikası
2. Ortadoğu'daki devletlere karşı (Suriye, Mısır, İsrail ve İran)
3. Ortadoğu'daki Halklara karşı izlenecek politika,
4. Ortadoğu Türklere karşı izlenecek politika,
5. Bölgedeki açık yaraların kapanmasında yönelik politika (Filistin ve Irak meseleleri).

Türkiye'nin AB ve Rusya karşısında izleyeceği Ortadoğu politikasındaki baskın güç ABD her zaman olacaktır. ABD, XXI. yüzyılda küresel güç tanımlamasıyla bölgede var olmak ister. Bunun içinde her yolu mübah olarak görür. AB gücü tam bölgede oluşmamıştır. Rusya, Ukrayna, Kırgızistan, Gürcistan sorunlarıyla kendi coğrafyasıyla uğraşmaktadır. Dolayısıyla ABD dışında önümüzdeki beş yılda Ortadoğu'da başka güç yoktur. Strateji buna göre yapılmalıdır.

ABD, Ortadoğu politikalarında Türkiye vardır. Vazgeçilmez konumda olup olmadığı şu an için tartışılır. II.Körfez savaşı sırasında yaşanan tezkere krizi öncesi ve sonrası fiziki olarak bölgeyi kontrol etme de Türkiye'ye ihtiyaç olmasına rağmen vazgeçilmezde olmadığını anlamıştır.

ABD, Türkiye'ye, Türkiye'de ABD'ye hiçbir zaman güvenmemektedir. Her iki ülke birbirlerine karşı "B planını" elde hazır tutarlar. Amerika "B planı" varken Türkiye'nin olduğu söylenemez. Türkiye en kısa sürede "B planını" yapmalıdır. Bu bir başka güce sığınmak şeklinde olmamalıdır. (ABD den AB'ye)

Ortadoğu'da ABD karşı takip edilecek politikalarda kısa vade de ABD'siz olmayacağı aşıkardır. Burada ABD'ne peşine bağlanan "Amerikancı politika" takip edilmemelidir. Unutulmamalıdır, ABD "burada kalıcı değildir. Biz isek buralıyız." Türkiye Ortadoğu politikasında reel çerçevede kısa,orta ve uzun vadeler çizmelidir. Kısa vadelerde hep orta ve uzun vadeye yönelik kapılar açılmalıdır. Ülke içindeki anti emperyalist yapı kullanılmalıdır. ABD'nin her dediğini yapan değil arada "hayır diye bilen" ülke haline gelinmelidir. Bunun için diğer aktörler bölgede devreye sokulmalıdır. (AB, Çin, Rusya) AB Ortadoğu politikalarında belirgin roller tanımlanmalıdır. NATO vb. örgütlerde ABD Ortadoğu politikaları ortak değil engelleyici bir yol izlenmelidir. Bu yapılırken ABD'ne açık cephe alınmamalıdır.

Kısa vadede yapılacak temel söylem orta ve uzun vadeli politikalara zarara uğratmayacak "nefes alanları" açılmalıdır. Nefes alanları oluşmasında bölge ülkeleri ve bölgesel sorunlara çerçevesinde uzun vadeli stratejiler yapılmalıdır. Ortadoğu'daki 1.grup (İsrail, Mısır, İran), 2.grup (Suriye, S.Arabistan, Irak) 3.grup (Lübnan, Ürdün, Filistin) ile temel sorunlar Filistin ve Irak işgallerine karşı net tavırlar konulmalıdır. Her üç gruba yönelik politikaların özü halklara yönelik olmalıdır. Halkı kazanmayan hiçbir hareket başarılı olamaz. Halka yönelik çalışmalar yer altı ve yer üstü olarak ikiye ayrılmalıdır.

Yeraltı yatırımlar (Filistin'de, Suriye'de) telekom, su, kanalizasyon, elektrik, yol, havalanı, liman vs karşılıksız yapılmalıdır.

Dolayısıyla öncelikle mühendisler gönderilmelidir. Bunlara paralel olarak devlet kanalıyla değil bölgeye sivil toplum kuruluşlarıyla doktor, öğretmen, gazeteci, işadamları kademeli olarak yerleştirilmelidir.

Filistin ve Irak konusunda ABD politikaları değil bölgesel aktörlere paralel stratejiler güdülmelidir. Bölgede ırkı kimlikle değil dini kimlikleri kucaklayıcı bir yöntem uygulanmalıdır.

F. Sonuç

XXI. yüzyıl kurulmaktadır. XX. yüzyılda varlığını ispatlayan Türkiye Cumhuriyeti bu asırda bölgesel güç stratejisini 2030 kadar tamamlayıp XXI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “süper güç” tanımlamalarına hazırlanmalıdır. Buna göre jeostrateji derinliğini bilerek Afro-Avrasya kıtası üzerindeki binlerce senelik hakimiyet süren bir milletin yapması gereken “vizyon ve misyonunu” yeniden tanımlayıp sahip olduğu vasıfları kullanarak (coğrafya, tarih, din, dil) “Dünya stratejisi”ni gecikmeden oluşturmaktadır.

Kısaca Türkiye XXI. yüzyılı kazanmak zorundadır. Biz istesek de istemesek de “genlerimiz bize büyük oynamayı emir ediyor” biz bu emire uymak zorundayız.

2. ÇİN'İN ETNİK POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

Metin ÖNEL*

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi.

A. Giriş

Çin'in askeri tezlerini oluşturan temel yapıt Sun Tzu'nun Savaş Sanatı'dır. Sun Tzu Savaş Sanatı'nda; doğayla kaba kuvvetle değil hünerle ve uyum içinde çalışmayı, düşmanı yenmek için zekayı kullanmayı, mümkünse savaşmadan zafere ulaşmayı doğru olarak kabul etmektedir.

Eldeki güçlerin minimum kullanımı ile maksimum başarıya ulaşmayı amaçlayan Sun Tzu'nun savaşmadan kazanma stratejisi, genel hatlarıyla Çin tarihinin stratejik kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültürün sonucu olarak Çinliler, tarihte Türklerle girdikleri mücadelelerde savaş meydanlarından çok içeriden fetih yoluyla çok daha başarılı olmuşlar ve ünlü Çin Seddini inşa etmişlerdir.

Çin, bugünde aynı temel anlayışla stratejiler geliştirmekte, özellikle ekonomik baskı yoluyla coğrafyasına komşu ülkeleri etkisiz hale getirmekte ve kendini emniyete almaya çalışmaktadır. Bu maksatla Çin'in batıya açılan kapısı ve hayati öneme hâiz stratejik değeri olan Doğu Türkistan topraklarındaki egemenliğini pekiştirmeye çalışmakta, aynı zamanda Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik temelli iyi ilişkiler kurup hakimiyetini sağlamlaştırmaktadır.

Günümüzde Çin, dünyanın en büyük nüfusuna sahip olmanın yanında en büyük ekonomik gücü oluşturma yolunda ilerlemektedir. Amacı XXI. yüzyılın yanlarına doğru süper güç olmaktır. Bunu gerçekleştirmek için önceliğin ekonomide olduğunu Çinli yöneticiler çok iyi bilmektedir. Bu amaçla da Çin için çok önemli yer altı kaynaklarına sahip Doğu Türkistan toprakları vazgeçilmez, hatta uğruna savaşılacak topraklardır. Çin'in

ekonomi çarklarının dönmesindeki en büyük etken bu zengin Doğu Türkistan coğrafyasıdır.

Bu sebeple Çin, bu topraklara sahip olabilmek ve elinde tutabilmek için her türlü politikayı denemekte, özellikle milliyetçi akımları bastırarak ve nüfusu Çinlileştirerek, binlerce yıllık Türk yurdu olan; dili, dini, kültürü ile bizimle aynı kanı taşıyan Türklerin yaşadığı bu coğrafyayı tamamıyla hakimiyeti altına almaya çalışmaktadır.

Türklerin yaşadığı ülke manasına gelen Türkistan, Çin Seddi-Hazar Denizi-Sibirya-İran-Pakistan-Hindistan-Keşmir-Tibet arasında kalan bölge ile tanımlanmış olup toplam yüzölçümü 5.340.066 km²'dir. Bu Türk anayurdunun batısında 5 Türk Cumhuriyeti (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan) bulunmakta ve Batı Türkistan olarak anılmaktadır. Doğusunda ise 1.824.418 km²'lik yüzölçümü ile Çin'e bağlı özerk otonom bölge olan Doğu Türkistan bulunmaktadır.

Doğu Türkistan'ın tarihi ve coğrafi adı; 1877 yılındaki Çin-Mançu istilasından sonra 1884'de 'Yeni Toprak' anlamına gelen 'ŞİNCANG' olarak değiştirilmiş ve 1949 yılında vuku bulan Komünist Çin işgalinden sonra, 1955'te 'ŞİNCANG UYGUR ÖZERK BÖLGESİ' adı ile bugünkü statüsü kazandırılmıştır. Günümüzde Çin'de Doğu Türkistan kelimesinin telaffuzu bile yasaktır.

Uluslararası ilişkiler açısından Doğu Türkistan; kuzey, batı ve güneyde komşuları olan Batı Türkistan ülkeleri ile Afganistan, Keşmir ve Tibet'ten dünyanın en yüksek ve geniş dağları ile yüzlerce kilometrelik doğal engellerle ayrılmaktadır. Doğuda ise Çin ve Moğolistan arasında 500 km.lik ıssız bir çöl vardır. Doğu Türkistan gerçekten hiçbir bitişik komşusu olmayan bir Orta Asya ülkesidir¹.

Doğu Türkistan'ın stratejik önemini arttıran en önemli sebep çok zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. Yalnız

1 M..Rıza Bekin, *Doğu Türkistan Üzerine Rapor*, İstanbul, 2003, s. 4.

Türk Dünyası için de değil, bütün dünya çapında yeraltı zenginliğine sahip olmasına rağmen, Çin kaynaklarından bu konuda doğru istatistik temin edilememekte, Doğu Türkistan'ın yeraltı zenginliği stratejik bir mesele olarak gizli tutulmaktadır. Bütün Çin'de mevcut 148 çeşit madenin 118 çeşidi Doğu Türkistan'dan çıkarılmaktadır. Doğu Türkistan'da şimdiye kadar 5000 yerde maden ocağı bulunmuş olup bu Çin'deki toplam maden ocaklarının %85'ini teşkil eder².

Ülkenin 50 yerinde altın yatakları (toplam rezervin 18.500.000 ton olduğu tahmin edilmektedir), 7 yerinde bakır madenleri, 32 yerinde kurşun madenleri, 46 yerinde demir yatakları, 5 yerinde de uranyum, 5 yerde Volfram, 13 yerde Kalay, 2 yerde Civa, 6 yerde Amonyak yatakları 70 yerde Kömür madenleri mevcuttur. Uranyum, volfram gibi stratejik madenlerin çokluğu dikkati çekmektedir. Bu madenlerin ne kadar çıkarıldığı ile ilgili en ufak bir bilgiye ulaşılammakta, Çin Yönetimi bu hususta son derece ketum davranmaktadır³.

Çin, Asya'da ve tüm dünyada etkili olabilmek için ekonominin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahip olmak zorundadır. Çin, tarihinde ilk defa 1994 yılında kendi kaynaklarında azalmalar meydana gelince ham petrol ihracatçısı ülke konumuna girmiştir. Çin'in ekonomik büyümesini istikrarlı bir şekilde devam ettirebilmesi için ucuz ve güvenilir enerji kaynaklarına ihtiyacı vardır ve Çin yönetimine göre bu ihtiyacı sağlayabilecek tek bölge Doğu Türkistan'dır⁴.

Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı'nın ifadesinde bile, "Dünyanın en büyük petrol yatakları ve Asya'nın en zengin altın yataklarının bulunduğu ülke" Doğu Türkistan'dır.⁵ Bu doğal kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden sayılması

² <http://doguturkistan.com/MedeniyetlerMerkezi.html>

³ Bekin, a.g.e, s. 10.

⁴ Deniz Ü. Arıboğan, *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*, İstanbul, 2001, s. 238.

⁵ İsmail Cengiz, "Doğu Türkistan'ın Yeraltı ve Tabii Zenginlikleri ve Stratejik Konumu", *Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi*, 1998, Sayı: 55. s. 9.

gereken Doğu Türkistan, maalesef şu an “geri kalmış bir ülke” hüviyetinde olup; Türk halkı kendi topraklarında fakirlik içinde yaşamaktadır. Bunun başlıca sebebi; bu zenginliklerin Çin’e taşınması ve ülkede kurulu bütün sanayi tesislerinden elde edilen gelirin Pekin’e aktarılmasıdır.

Doğu Türkistan’ın demografik yapısı hakkında tam sağlıklı bilgi edinmek oldukça güçtür. Bunun en büyük sebebi, Çin’in kaygılarından dolayı nüfus ile ilgili sağlıklı bilgiler vermemesidir. Buna rağmen yabancı kaynaklardan edinilen rakamlarla Doğu Türkistan milli liderlerinden Mehmet Emin BUĞRA ile İsa Yusuf ALPTEKİN’in verdiği bilgilerin çok yakın olduğu görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda şu anda Doğu Türkistan’da 30 milyonun üzerinde Türk’ün yaşadığı bilinmektedir.

Doğu Türkistan Halkı; Türk dilinin muhtelif lehçelerini konuşan ve fonotikleşmiş Arap alfabesini kullanan Uygur, Kazak ve az sayıda Kırgız, Özbek gibi Müslüman Türk boylarında oluşmaktadır. Halk Türk-İslam inancına ve geleneğine sınıksız bağlıdır. 1949 yılında Komünist Çin orduları Doğu Türkistan’ı işgal ettiklerinde bu ülkede azınlık milletlerin sayısı 600.000 civarında olup Doğu Türkistan nüfusunun %6 sını teşkil ederken günümüzde akın akın getirilen Çinli göçmenler sebebiyle Müslüman-Türk kendi ülkesinde “azınlık” haline düşürülmek üzeredir. “Üretim ve İnşaat Ordusu”, “Güvenlik Birlikleri” gibi değişik isimler altında getirilen Çinli göçmenler, ülkenin en önemli bölgelerine yerleştirilmektedir. 1940’lı yıllardan itibaren bölgeye yerleştirilen Çinli nüfusu, her yıl ortalama %8’lik artış göstererek 1980’lerde 26 kat gibi inanılmaz bir artış göstermiştir. Türk nüfusuna yönelik bu asimilasyon politikası, başkenti Urumçi’de Çinli-Türk oranının 20’ye 80’den, 80’e 20’ye yükselmesine sebep olmuştur.⁶

Doğu Türkistan’da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 58-60 civarındadır. Yayınların ise ancak %16’sı Uygur Türkçesiy

6 Arıboğan, a.g.e, s. 237.

ledir. Doğu Türkistan bölgesinin tarihi, kültürü ve etnik geçmişine dair bilgilerin resmi yorumdan farklı olarak verilmesi yasaklanmıştır. Öğretim kurumlarının yabancı ülkelerdeki öğretim kurumlarıyla doğrudan ilişki kurmaları da yasaklanmıştır. Aksi hareket edenler ise en ağır cezalara çarptırılmaktadır. Eğitim alanında da eşitsizlik sürmektedir.

İdari yapısına baktığımızda, Çin toprakları içinde etnik grupların dağılımına göre 8 Ağustos 1952'de 10 ayrı muhtar bölge tesis edilmiştir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi bunlardan biri ise de, yönetim hakları Pekin yönetimince çığnenmektedir. Yüzölçümü bakımından dünyanın XIX. sırasında yer alan bu topraklar, 1949 yılında Çin'in işgali ile birlikte 16 şehir, 86 ilçe, 1 merkezi şehir, 8 vilayet ve 5 özerk ilçeye bölünerek idare edilmeye başlanmıştır⁷. Tüm idarede bütün yetkiler Çinlilerdedir.

B. Doğu Türkistan Tarihine Genel Bakış

Türkistan tarihte Türk-İslam fatihlerinin, din, ilim ve fen adamlarının beşiği olmuş, İslamiyetten evvel ve sonra asırlarca şöhrat ve azameti dünyayı kaplamış hür ve müstakil devletlere, imparatorluklara merkez olmuştur. Zamanının en yüksek ilim ve irfan müesseseleri Türkistan'da toplanmış; Buhara, Semerkand, Mervi, Taşkent, Kaşgar, Yarkent, Hoten, Aksu ve Turfan gibi şehirleri dünyaca bilinen medeniyet ve kültür merkezleri olmuştur. Türkistan dünya çapında fatihler, ilim ve fen adamları, hukukçular, din ve tasavvuf büyükleri yetiştirmiş ve Türklük, Müslümanlık ve insanlık tarihine unutulmaz, büyük hizmetler ifa etmiş bir memlekettir⁸.

Tarihi M.Ö. 200'lü yıllara kadar dayanan Türkistan toprakları, tarihin ilk dönemlerinden beri Türklerin ana yurdu, bin yıldan beri de İslam toprağıdır. Tarih boyunca Türkistan adı ile bir

7 "Doğu Türkistan'ın Zenginliği İştah Kabartıyor", *Anayurt D.Türkistan Dergisi*, Sayı: 1. Eylül 2002, s. 27.

8 İ.Yusuf Alptekin, *Büyük Türkistan Hakkında Muhtıra*, İstanbul, 1967, s. 2.

devlet veya hanlık kurulmamış olmasına rağmen, Orta Asya'nın büyük bölümünü oluşturan söz konusu alan, eski çağlardan beri Türklerin yerleşim merkezi olduğu için Türkistan olarak adlandırılmıştır. Özellikle de araştırmacılar tarafından tarihin ilk medeniyet merkezlerinden biri olduğu belirtilen Doğu Türkistan, jeostratejik konumu itibarıyla Batı ve Doğu kültürlerinin kaynaştığı bir alan olmuştur. M.Ö. 8-3 asırlar arasında İskitlere, M.Ö. 300-M.S.93 yıllarında Hunlara, 522-744 yılları arasında Göktürk İmparatorluğuna, 744-880 arasında Uygur Devletine, 751-870 arasında Karluk Devletine, 844-1212 yılları arasında Karahanlı Devletine ve 1507-1679 yılları arasında da Seidiye Hanlığına merkezlik yapmış ve önemli vazifeler ifa etmiştir.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Türk tarihinin en eski devleti Hun İmparatorluğu'dur⁹. M.Ö. 220 yılında Teoman YABGU tarafından kurulan Hun İmparatorluğu, asırlarca Orta Asya'da ve Doğu Türkistan topraklarında güçlü bir hakimiyet sürdürmüş, M.S. 430 yılında ise parçalanmıştır. Hun İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, pek çok Türk boyu, varlıklarını devam ettirebilmek için birer federasyon (boyar birliği) oluşturmuşlardır. Töles Boyları bunların en ünlülerinden biridir. Pek çok Türk boylarından oluşan bu Töles Boylar Birliği, Hunlar'ın evlatları olarak varlıklarını başarıyla korumuşlardır. Bu boyların en büyük başarısı ise Gök-Türk ve Uygur Hakanlıklarını kurmuş olmalarıdır¹⁰. M.S. 580 yılında Bumin Han Türk boylarını bir araya getirerek Türk adı ile Göktürk Hakanlığı kurmuştur.

Bölgede büyük bir güç olarak uzun süre hüküm süren Gök-türk Hakanlığı, yedinci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra zayıflamaya başlamış, yalnız Çin'e karşı değil, idaresi altındaki Türk boylarına da sözünü geçiremez hale gelmiştir. Bunların başında gelen Uygurların Göktürk Hakanlığına karşı yürüttükleri müca-

9 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1983, s. 56-59.

10 Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türklerinin Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 31.

dele başarılı olmuş ve 648 yılında Çin tarafından müstakil bir devlet olarak tanınmıştır. Kısa süreliğine de olsa Çin ile iyi ilişkiler kuran bağımsız Uygur Devleti, bağımsızlığını koruyamamış ve İkinci Göktürk Hakanlığının himayesine girmiştir. Fakat aynı yanlışların tekrarlanması ve Türk hakanlıkları arasında çıkan uyuşmazlıklar neticesinde Türk birliği dağılmıştır. 744 yılında tekrar bağımsızlığını ilan eden Uygurlar bu tarihten sonra en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Karlukları ve Tugeşleri yenerek kendine bağlayan Uygur Devletinin sınırları Sir-Derya nehrine kadar genişlemiştir. Kuzeyde ise Kırgız, Oğuz ve Tatar boyları da Uygur Devletine tabi olmuş, güneyde Çin yıllık vergi vermeye mecbur olmuş, sayısız imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır.

Bölgede büyük bir güç olan Uygur Devletinde sık aralıklarla hükümdarların değişmesi ve Çinlilerin bu devleti parçalamak için çeşitli entrikalar çevirmesi neticesinde Uygur Devleti zayıflamaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan taht kavgaları devletin sonunu getirmiştir. Uygur komutanlarının Kırgızlarla ittifak yapması neticesinde 840 yılında Uygur Devleti Kırgızlar tarafından yıkılmıştır.

Kırgızlar karşısında alınan mağlubiyetten sonra Uygurların önemli bir kısmı güneye Kansu bölgesine, geri kalanı da Turfan (D.Türkistan) bölgesine yani İç Asyaya göç etmişlerdir. Kansu Uygurları fazla varlık gösterememiş ve haklarında fazlaca bilgi edinilememiştir. Turfan'a göç eden Uygurlar ise bugünkü D.Türkistan diye tabir ettiğimiz topraklara yerleşmişler ve kısa sürede güçlü bir hale gelip, 856 yılında Çin tarafından tanınan bağımsız müstakil bir devlet olmuşlardır.

Bu devlet 343 yıl yaşamış ve 1209'da Moğolların istilasıyla ortadan kalkmıştır. Cengiz Han, Moğolları ve Türk devletlerini aynı çatı altında birleştirmiş ve ömrü boyunca İç Asya'da bu birlikteliğin korunmasını sağlamıştır. 1679'da Kalmukların bu toprakları ele geçirmesine kadar Uygurlar Çağatay ulusu adıyla idare edilmiştir. Kalmukların hakimiyeti 1757 yılında vuku bulan Çin işgaline kadar devam etmiştir.

Çin-Mançur işgaliyle birlikte, zulüm devri başlamış ve bu coğrafyada yaşayan Türk halkı akıl almaz bir asimilasyona maruz kalmıştır. Doğu Türkistan'ın Çin işgalinden sonra bölgede 1757'den bu yana 200'den fazla silahlı ayaklanma olmuş ve Doğu Türkistan halkı 3 defa hürriyetin tadını tatma fırsatı bulmuştur¹¹.

1862 yılında Doğu Türkistan'da meydana gelen milli ayaklanmalar sonucunda 1863 yılında Yakup Han yönetiminde, Türkiye, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınan Şarki Türkistan İslam Devleti kurulmuştur. Fakat, ne yazık ki, Bedevlet Yakup Bey'in 1877 yılındaki ani ölümü üzerine; iki oğlu ve bir veziri arasında çıkan taht kavgaları sonucu ülke parçalanmış ve bu ortamı entrikalar ile hazırlayan Çin, 1878'de Doğu Türkistan'ı yeniden istila etmiştir¹².

1933 yılında çıkan ayaklanmalar neticesinde bağımsızlık ilan edilmiş ve Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan bu yeni devletin ilk işi Türkiye Cumhuriyeti ile temas kurmak olmuş ve Atatürk'ün emriyle birçok aydın ve fikir adamı, asker bu ülkeye gönderilmiş ve Doğu Türkistan Atatürk tarafından yakından takip edilmiştir. Fakat Çin-Rusya anlaşması ile birlikte yeniden işgal edilmiş ve 1937'de Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı sona ermiştir.

Doğu Türkistan topraklarında artan Çin baskısı sonucunda 1944 yılında Üç Vilayet İnkılabı olarak bilinen ayaklanmalar sonucunda, Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ay yıldızlı gökbayrak Doğu Türkistan semalarında bir kez daha özgürce dalgalanmıştır. Fakat bu özgürlük girişimi de çok uzun süreli olmamış, Çin Kuvvetleri 1949 yılında Stalin'in de onayı ile Doğu Türkistan'a girerek bu tarihi Türk ülkesini işgal etmişler ve bu tarihten bu yana Doğu Türkistan mevcut haliyle Çin tarafından yönetilmektedir.

11 <http://www.bozkurt.net/html/doguturk1d.html>

12 Harun Yahya, www.doguturkistan.com/MedeniyetlerMerkezi.html

C. Çin Açısından Doğu Türkistan'ın Önemi

Genel coğrafya bilgisine sahip bir kişi, Çin'in Doğu Türkistan konusundaki ısrarını anlamakta hiç zorlanmayacaktır. Bilindiği gibi coğrafi olarak Çin'in Batı ile iletişiminin arasında iki önemli engel vardır: Birincisi beşbin km. uzunluğundaki dev Taklamakan Çölü, ikincisi de Çin sınırını boydan boya kaplayan Çin Seddi.

Doğu Türkistan ise Çin'in, çölün ilerisinde ve setin arkasında kalan tek toprağıdır ve bu yönüyle Çin'in Batıya açılan penceresi konumundadır. Doğu Türkistan'ın kaybedilmesi Çin'in güvenliğinin tehdit altında kalması demektir. Jeostratejik öneme sahip bu topraklarda bağımsız bir Doğu Türkistan'ın olması veya başka bir gücün bulunması, Çin'i doğrudan tehdit edeceği gibi aynı zamanda Orta Asya ve Kafkasya'ya enerji aktarma politikalarına büyük darbe vuracaktır.

Coğrafi konumun siyaset üzerindeki etkisi ve coğrafi olarak avantajlı bölgelerin stratejik olmaları gerçeği, Doğu Türkistan'ı Çin için vazgeçilmez hale getirmektedir. Bu nedenle Çin, işgal ettiği Doğu Türkistan topraklarından çekilmek ve burada bağımsız bir devlet kurulmasına izin vermek yerine, baskı ve şiddetle yerli halka işgali kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bir yandan da haber alma ve iletişim özgürlüğü de dahil olmak üzere her türlü özgürlüğü ortadan kaldırıp, Doğu Türkistan'ı kapalı bir kutu haline getirerek, bölgeyi mümkün olduğunca dünya gündeminden uzak tutmaktadır.

Ancak Çin'in Doğu Türkistan'a olan ilgisini sırf jeostratejik kaygılarla açıklamak mümkün değildir. Bu bölge aynı zamanda zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir ve toprakları da çok verimlidir. XXI. yüzyılın Kuveyt'i olarak da anılan Doğu Türkistan, petrol, doğal gaz, uranyum, kömür, altın ve gümüş madenlerinin bolluğu ile dikkat çekmektedir ve bu yönü ile Çin'in en önemli hammadde kaynaklarından biridir. Yetkililer tarafından, 2005 yılında Doğu Türkistan'ın petrol ve doğal gaz üretiminde Çin'in ikinci önemli merkezi haline geleceği bildirilmektedir.

Özellikle Doğu Türkistan'ın orta bölgesinde yer alan Tarım Havzası'nın geniş petrol rezervlerine sahip olduğu düşünülmekte ve bu yönde araştırmalar devam etmektedir¹³. Zengin doğal gaz, kömür ve bakır yatakları da bu bölgeyi Çin ekonomisi için vazgeçilmez kılmaktadır. Bunların yanı sıra altın, kurşun, volfram, demir, kalay, uranyum, civa gibi değerli madenler de bu topraklardan çıkarılmaktadır. Çin'in tüm ekonomisini ayakta tutacak yer altı kaynakları Doğu Türkistan'dan temin edilmektedir.

Soğuk savaş sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilan etmeleri Çin açısından Doğu Türkistan'ın önemini bir kat daha arttırmıştır. Çin hayati öneme haiz bu coğrafyayı elinde tutabilmek için yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmış ve bu bağlamda Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile yeni ilişkiler kurma yolunda adımlar atmıştır. Doğu Türkistan'ı elinde tutabilmek için Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde güvenliğini arttırmaya çalışmış ve Türkiye ile siyasi ilişkilerini geliştirmek için çaba sarfetmiştir. Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamış, uluslar arası terörizm, etnik bölücülük ve radikal dincilik konularında karşılıklı protokoller kabul edilmiş, ekonomik gücünü tehdit unsuru olarak kullanıp, Türk Cumhuriyetleri ile Doğu Türkistan arasındaki bağı koparmaya çalışmıştır.

Çin açısından bölgedeki en büyük tehdit Doğu Türkistan'ın güvensizliğidir. Orta Asya'da Çin'in güvenliğini tehdit edecek bir ülke yoktur. Çin'in beklediği tehdit kendi sınırları içerisindeki milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleridir. Doğu Türkistan'ın jeostratejik önemi ve çok zengin yer altı kaynaklarına sahip olması, aynı zamanda milliyetçilik ve bağımsızlık akımının en kuvvetli olduğu bölge olması Çin için önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda Doğu Türkistan Çin'in ulusal güvenliği için vazgeçilmez bir konumdadır. Çin için Doğu Türkistan'ı kaybetmek ül-

13 Harun Yahya, *Komünist Çin'in Zulüm Politikası ve D. Türkistan*, İstanbul, 2002, s. 15.

keyi her yönüyle bozguna uğratmak demektir. Bu nedenle, Çin yönetimi bölgede meydana gelen herhangi bir başkaldırıya ağır cevap vermektedir¹⁴.

D. Doğu Türkistan'da Çin Baskısı

Binlerce yıldır Türk toprakları olan Doğu Türkistan yarım asırdan fazla bir süredir Çin yönetiminin işgali altındadır. Çin, yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı hayati öneme haiz olan Doğu Türkistan'ı ve burada yaşayan Türkleri asimile etmeye çalışmakta ve başarıya ulaşma yolunda her yolu denemektedir. Çin Hükümeti için Doğu Türkistan ve burada yaşayan Türkler tarih sahnesinden silinmelidir. Doğu Türkistan toprakları tamamen Çin toprağı haline gelmelidir. Tüm Çin'de de bu amaca yönelik şiddetli propagandalar yapılmakta ve Doğu Türkistan'da yaşayan Türkler bölücü yada terörist ilan edilmekte ve tüm ülkede ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir.

1996 yılından beri on binlerce Uygur Türkü, kamplarda tutulmaktadır ve bu kamplardakilere ağır işkenceler yapıldığı bilinmektedir. Bir insan hakları örgütünün resmi yazısında da belirtildiği gibi sanıklar, tek celsede biten davalarda mahkum edilmekte ya da meydanlarda infaz mangaları tarafından kurşuna dizilmektedir. En dehşet verici olan ise hamile kadınların evlerinden alınarak gayri sıhhi şartlarda kısırlaştırılmaları, sınırlama fazlası doğan bebeklerin ailelerine rağmen öldürülmeleridir. Çin resmi görevlileri, Türk gençlerini potansiyel olarak rejim karşıtı görerek sebepsiz yere evlerinden toplamakta, gençler ise bu zulümden kurtulmak için dağlara veya çöle kaçmaktadır¹⁵.

Çin Yönetimi, bir yandan Türkleri imha ederken bir yandan da bölgeye sistemli bir biçimde Çinli göçmen yerleştirmektedir. Aslında bu uygulama bir anlamda Çin'in Doğu Türkistan için

14 Erkin Ekrem, "Çin'in D. Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Aralık 2001, Sayı:20, s. 76.

15 www.geocities.com.tigin/hasan/doğuturkistan.htm.

yaptığı büyük planın tamamlayıcısı niteliğindedir. Bir yandan Doğu Türkistan Türkleri tutuklanarak, öldürülerek, çalışma kamplarına gönderilerek topraklarını terk etmeye zorlanmakta, bir yandan da bölgeye Çinli nüfusun göç etmesi sağlanarak, Doğu Türkistan Türkleri tamamen etkisiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde Doğu Türkistan'ın çoğunluğunu teşkil eden Türk nüfus, sistemli olarak azalacak ve kendi topraklarında hak iddia edemeyecek hale gelecektir.

Çin hükümetinin 1953 yılında başlattığı bu kampanyanın etkisi son derece düşündürücüdür. 1953 yılında bölgede %75 Türk, %6 Çinli yaşarken bu oran 1982 yılında %53 Türk, %40 Çinli'ye yükseldi. 1990 yılında yapılan nüfus sayımında ulaşılan %40 Türk, %53 Çinli nüfus oranı bölgedeki etnik temizliğin boyutlarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Bunun için 1950'lerden itibaren Doğu Türkistan'a Çinli göçünü resmi olarak destekleyen tarımda kalkınma, göçmenlerin korunması gibi politikalar izlenmiştir¹⁶.

Çin'in Müslüman Türk kimliğini eritme politikası, bölgeye yerleşen Çinlilerin yanında Türkleri kendi vatanlarında ikinci sınıf insan durumuna düşürmüştür. Bölgeye akın akın getirilen Çinli göçmenler ülkenin en verimli topraklarına yerleştirilirken, yerli halk kurak bölgelere göç etmeye zorlanmıştır. Çinliler her türlü siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyal imkandan sonuna kadar faydalanırken, Türk nüfus gittikçe fakirleşmiştir. Doğu Türkistan'a getirilen Çinliler ile yerli halkın yaşam standartları arasındaki fark çok bariz şekilde göze çarpmaktadır.

Ülkenin dört bir yanında gerçekleştirilen idamlarda öldürülen Türklerin oranı oldukça yüksektir. Halkın, dinlerini özgürce yaşamak, dillerini konuşabilmek gibi temel hak ve özgürlüklerini savunmak için düzenledikleri herhangi bir girişim, şiddetle cezalandırılmaktadır. Çin genelinde olduğu gibi Doğu Türkistan'da da idamlar devam etmekte, genelde hiçbir delili olmayan

16 Selçuk Çolakoğlu, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye", *Journal of the Korean Turkish Academic Society Dergisi*, Vol: 2 1998/99, s. 107-136.

suçlamalarla, sadece şüpheye dayanılarak masum insanlar katledilmektedir. Hızla alınan idam kararı, çoğu zaman kişinin ailesinin haberdar edilmesine bile vakit tanınmadan infaz edilmektedir. Resmi rakamlara göre 1997-1999 arasında yalnız Doğu Türkistan'da 210 Türk idam edilmiştir, gerçek sayının ise bundan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir¹⁷.

Günümüzde Türk halkına uygulanan sindirme ve baskı yöntemlerinden biri ise eğitim alanında kendini göstermektedir. Bölgedeki üniversitelerde eğitim Çince'dir. Bu üniversitelerde okumasına imkan tanınan Türk öğrencilerin oranı ise ancak %20'dir. Ekonomik güçlükler ise, Türk halkın eğitim seviyesini düşüren önemli bir etkidir. Çince eğitim yapan orta dereceli okullar gelişmiş imkanlara sahipken, Uygur okullarında sıra bile bulunmamaktadır.

Otuz yılda dört defa alfabelerinin değiştirilmiş olması da yine bölgede yapılan asimilasyon uygulamalarının bir parçasıdır. Çin alfabesine dokunulmazken, Uygur alfabesini İslam harflerinden Kirilce'ye çevirmiştir. Bir müddet bu alfabe kullanıldıktan sonra Latin harflerine geçilmiş, ancak bu defa da Türkiye ile kültür köprüleri kurulmasın diye tekrar İslam harflerine dönmüştür.

Halkı dininden vazgeçirmek için her türlü yıldırma ve baskı yöntemini kullanan Çin Yönetiminin en yıkıcı dönemi Kültür Devrimi olmuştur. Camiler yıkılmış, toplu ibadet yasaklanmış, Kuran kursları kapatılmış ve okullarda dinsizlik propagandası yapılmıştır. Ayrıca bütün iletişim araçları vasıtasıyla insanların dinden soğutulmaları için yoğun çaba harcanmış, dini ilimlerin öğrenilmesi ve dini bilgilere sahip öncü kişilerin halkı eğitmele-ri ise tamamen yasaklanmıştır. 1997 Şubat ayından bu yana Cuma hutbelerinin yapılmasına yasak getirilmiştir. Yüzlerce din adamı ve kur'an okumak, öğrenmek isteyenler tutuklanmıştır.

17 Amnesty International Report 1999, <http://www.amnesty.org/ailib/aireport/ar99/asa17.htm>

Çin'de 1979'dan beri doğum kontrolü zorunlu olarak uygulanmaktadır. Bu kanuna göre şehirlerde oturanların iki, köylerde oturanların üçten fazla çocuk sahibi olmaları yasaktır. Bu yasağa uymayanlar çok ağır cezalara çarptırılmaktadır. Kota fazlası olarak doğan bebekler, Çin Devlet Planlama görevlilerinin baskısıyla doktorlar tarafından ailelerin rızası alınmadan götürülmekte ve ilaçla, iğneyle öldürülmekte, hatta bazen anne karınıdayken bile bebekler katledilmektedir. Kırsal kesimdeki hamile kadınlar zorla evlerinden alınıp gayri sıhhi şartlar altında kürtaj ameliyatları yapılmaktadır. 1991 yılına Hoten vilayetinin Karakaş ilçesinde zorunlu kürtaja tabi tutulan annelerin sayısı 18.765'tir. Bu rakam ilçede anne adaylarının %49'unu teşkil eder¹⁸.

Bu arada Çin yönetimi, Doğu Türkistanlı Türkleri nükleer denemelerinde kobay olarak kullanmıştır. Çin, Doğu Türkistan'ı nükleer deneme sahası olarak kullandığını resmen doğrulamıştır. İlk olarak 16 Ekim 1964 tarihinde başlatılan nükleer denemelerin olumsuz etkileri yüzünden bölge insanı ölümcül hastalıklara yakalanmış, 20 bin özürlü çocuk dünyaya gelmiştir. Nükleer denemeler nedeniyle ölenlerin sayısının 210 bini bulunduğu bilinmektedir. Binlerce insan ise ya sakat kalmış ya da kanser gibi hastalıklara yakalanmıştır. Çin, 1964'den günümüze kadar Doğu Türkistan topraklarında elliye yakın atom ve hidrojen bombası denemesi yapmıştır¹⁹.

Görüldüğü gibi Çin'in Doğu Türkistan'da izlediği politika, kitlesel bir işkence ve soykırım programıdır. Çin Halk Cumhuriyeti Yönetimi, Doğu Türkistan'ı tarih sahnesinden ebediyen silmek, ülkeyi Çin'e katıp Çinlileştirmek amacı ile geniş kapsamlı ve planlı adımlar atmakta ve bunları uygulamaya koymuş bulunmaktadır.

Doğu Türkistan Türklerinin maruz kaldığı bu durum Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Parlamentosu ve İnsan Hakları İzle-

18 www.turan.tc/dt/turk/sorun.html

19 www.turan.tc/dt/turk/sorun.html

me Komitesi gibi bir çok uluslararası kurum ile kuruluşun yayınladığı raporlarla da belgelenmiştir. Bu icraatlar aynı zamanda Çin yönetiminin de bizzat imza koyduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere insanlığın temel hak ve hukukunu güvence altına alan bütün uluslararası anlaşmalara ve normlara tamamen aykırıdır.

Dünyada işgal ve istila devrinin sona erip, demokrasi yani milletlerin kendi takdirlerini kendilerinin verme prensiplerinin uluslararası bir düşünceye dönüştüğü günümüzde, Çin hakimiyeti bu uygar ve uluslararası düşünceye karşı hareket ederek Doğu Türkistan'daki baskıcı hakimiyetini sonsuza dek korumaya çalışmakta ve bu amacına ulaşmak için de bir taraftan Uygur Türklerinin karşılık hareketlerini silah gücüne dayanarak kanlı bastırmakta, diğer taraftan da Türklere karşı katı bir şekilde kürtaji uygulayarak ve bunun yanında Doğu Türkistan'a çok sayıda Çinli göçmen yerleştirerek, sonuçta asimile yoluyla halkı tamamen yoketmeyi planlamaktadır.

Dünya ise tüm bu vahşete karşı tepkisiz kalmaktadır. Birleşmiş Milletler'in soykırım için yaptığı tanım, Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'daki duruma tam olarak uymaktadır. Buna rağmen Doğu Türkistanlılar, Birleşmiş Milletler'in koruyucu şemsiyesi altına girememektedir. Birleşmiş Milletler'e yapılan tüm başvurular geri çevrilmektedir.

E. 11 Eylül Sonrası Çin'in Değişen Politikası

Bilindiği üzere, 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düzenlenen terörist saldırı, dünyadaki dengelerin değişmesine ve yeni stratejiler oluşturulmasına neden olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti Devleti, Doğu Türkistan Türklerinin milli benliğini, dini inançlarını koruma ve hak arama mücadelesini terörizm olarak gösterme telaşı ve gayreti içinde; ABD'nin uluslararası terörizme karşı başlattığı global mücadeleyi istismar

ederek kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabasına girmiştir.

Çin Yönetimi, 18 Eylül 2001 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile de; Doğu Türkistan'daki İslamcı teröristlere karşı Batı dünyası ile işbirliği yapmak istediğini ilan etmiş ve kendilerinin de terörizm kurbanı olduğunu vurgulamıştır²⁰. Ayrıca Çin, ABD'ye destek vermek amacıyla Afganistan-Çin sınırını kapatmış, iki ülkenin Taliban ile ilgili istihbarat çalışmalarında işbirliği yapacakları duyurulmuştur. Çin geçmişte ABD'nin askeri operasyonlarına karşı çıkarken bu kez destek vermiştir. Bunun sebebi dünya sahnesinde daha etkili olmak, ABD ile bozulan ilişkileri iyileştirmek, Orta Asya'daki etkinliğinin devamını sağlamak ve en önemlisi Doğu Türkistan sorununa kökten çözüm getirmek istemesidir²¹.

09 Ekim 2001'de Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı'nı arayan Çin Dışişleri Bakanı 'Rusya Çeçen teröristlerden, Çin ise Dong Tu (Doğu Türkistan) teröristlerinden ağır zarar görmektedir' demiştir. Bilindiği üzere Çin'de Doğu Türkistan adını Çince kısaltılmış olan 'Dong Tu'nun dahi telaffuzu yasak iken, 11 Eylül olaylarından sonra Çin makamları, Doğu Türkistan'a 'Dong Tu' demeye başlamışlardır²².

11 Ekim 2001'de Çin Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, 'Dong Tu, yalnız Çin'in Xinjiang bölgesinde terör faaliyetleri sürdürmekle kalmamakta, aynı zamanda yurt dışındaki terörist teşkilatlarla temas halindedir. Şüphesiz ki, bunlar Çin için bir tehdittir. Doğu Türkistan bağımsızlık yanlısı faaliyetler, uluslararası terörizm ile bağlantılıdır' demiş ve Çin bu şekilde Doğu Türkistan'da ki temel insan haklarını arama mücadelesini uluslar arası terörizm kategorisine sokmaya çalışmıştır²³.

20 Çin Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <http://www.fmprc.gov.cn/chn/18109.html>.

21 Erkin Ekrem, "ABD'deki Terör Saldırısı Sonrası Çin'in Tutumu", *Stratejik Analiz Dergisi*, Ekim 2001.

22 Erkin Ekrem, "Çin'in D. Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Ocak 2002, s. 86.

23 Bekin, a.g.e, s. 13.

Fakat tüm bunlara rağmen Çin istediği politikayı oturtamamış ve ABD'den beklediği desteği alamadığı gibi uluslararası platformda konu ile ilgili olarak eleştiriler almıştır. 19 Ekim 2001'de APEC Toplantısı için Çin'e giden ABD Başkanı; yaptığı toplantıda, "Biz birçok alanda müzakereler yaptık. Terörizme karşı savaş kesinlikle azınlıklara karşı bir darbe vurma bahanesi olmamalıdır gibi konuları da müzakere ettik" açıklaması ile Çin Hükümeti'ni üstü kapalı bir şekilde uyararak, Doğu Türkistan politikasını eleştirmiştir²⁴.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Mary RUBENSON da, 08 Kasım 2001'de Çin'e yapacağı ziyaret öncesi Doğu Türkistan'daki durumun kaygı verici olduğunu ve terörizme karşı mücadele bahanesi ile insan haklarının çiğnenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çin Hükümeti'nin Doğu Türkistan bağımsızlık hareketlerini terör hareketi diyerek şiddetle bastırmasını eleştirmiştir.

ABD Başkanı'nın terörizm danışmanı General Franks TAYLOR'ın 05 Aralık 2002'deki Çin ziyaretinde ABD'nin Doğu Türkistan meselesindeki cevabı çok açık olmuştur. "ABD ve Çin iki ülke, Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketi meselesi hakkında henüz farklı görüşlere sahiptir. ABD Hükümeti Doğu Türkistanlılara terörist olarak bakmamaktadır. Çin'in batı bölgesinde yüz yüze gelen ekonomik ve toplumsal sorunlar terörizm olmayabilir. Bu sorunları terörizme karşı koymak yolu ile değil, siyasi üslup ile çözmek gerekir" demiştir. Ayrıca, Afganistan'da esir düşen Uygurların da Çin'e verilmeyeceğini beyan etmiştir.

Buna karşılık Çin Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Dong Tu'ya karşı darbe indirmenin Çin'in azınlık haklarını çiğnediği anlamına gelmediğini, bunların Bin Ladin kamplarında terör eğitimi gören uluslararası teröristler olduğu şeklinde beyanlarda bulunmuşlardır. Çin yönetiminin gösterdiği bu sahte kızgınlık ve tepki, Doğu Türkistan halkının milli ve dini değerlerine yönelik

²⁴ Ekrem, *Çin'in D. Türkistan Bağımsızlık*, s. 86.

uzun yıllardır sürdürdüğü baskıyı, zulmü ve Çin devlet terörünü haklı çıkarmak için terörizme karşı dünya çapında gösterilen tepkiyi nasıl kötüye kullandığını göstermesi bakımından önemlidir²⁵.

Bu arada dış ülkelerdeki Doğu Türkistan kuruluşları, Çin Hükümetinin itham ve yalanlarına belgelerle yanıt vermişlerdir. 17 Ekim 2001 tarihinde ABD'deki Doğu Türkistan Teşkilatı üyeleri ABD Kongresinde Çin'in Doğu Türkistan'daki baskı ve zulmunu anlatmışlardır. 17-19 Ekim 2001 tarihleri arasında Brüksel'de Avrupa Parlamentosu binasında Çin Hükümetinin şiddetli itiraz ve protestolarına rağmen, düzenlenen III. Doğu Türkistan Milli Kurultayı'nda konuşan yabancı katılımcılar Pekin Hükümeti'ni terörist olarak kınamışlardır²⁶.

Çin'in terörizm kavramının bir ölçüsü yoktur. Bireysel olarak şiddet yolu ile korku estirenler terörist olarak tanımlanmaktadır. Hatta cinayet de dahil bir çok adi suçlulara da terörist denmektedir. Aynı suç Çin'in iç bölgelerinde işlendiğinde, suçlu ceza hukukuna göre yargılanırken, aynı suç Doğu Türkistan'da işlendiğinde ise "terörist" suçlaması ile en ağır ceza ile yargılanmaktadır. Çin geneliikle etnik bağımsızlık ve dini radikalizmi terörizmin esas kaynağı olarak algılamaktadır. Bu bağlamda Doğu Türkistan'ın içinde ve dışındaki çeşitli olaylar terörist faaliyetler olarak gösterilmektedir. Çin, Doğu Türkistan hareketinin Bin Ladin ve El-Kaide'den maddi ve manevi destek aldığını ileri sürmekte ve bu hareketi uluslararası terörizmin bir parçası olarak kanıtlama çabasına girmiş ve böylece Çin, Dong Tu olarak ifade ettikleri Doğu Türkistanlıların temel haklarını arama mücadelesini uluslararası terörizmin bir parçası olarak gösterip, bunları ezmenin uluslararası terörizme karşı destek ve iştirak olacağını iddia ederek dünya kamuoyunu aldatmaya çalışmaktadır.

11 Eylül'den önce Doğu Türkistan sorunları ile ilgili olarak dünya kamu oyunundan gelen eleştirilere karşı Çin Hükümeti, so-

²⁵ Bekin, a.g.e, s. 12.

²⁶ www.uyghurinfo.com/viewnews.asp?newsid=4527, 17 Ekim 2003.

run Çin'in iç meselesi diye cevap verirken, 11 Eylül'den sonra Doğu Türkistan'daki sorunları; "uluslararası terörizm" diye Dünya'ya takdim etmektedir.

Görülüyor ki, Çin Halk Cumhuriyeti; vesileler, bahaneler ve senaryolar uydurarak Doğu Türkistan halkının doğal insani haklarını arama mücadelesini, insanca yaşama isteklerini terörist hareketler olarak gösterme çabasıdır.

11 Eylül'den sonra; Çin'in Doğu Türkistan meselesini uluslararası terörizme karşı mücadelenin bölgede değişen dengelerden yararlanarak tamamen bitirmek istediği açıktır. Ancak, bu kez Doğu Türkistan sorununun uluslararası gündeme oturması ile hayal kırıklığına uğramıştır. Artık, Doğu Türkistan sorunu Çin'in iç meselesi değil, uluslararası bir meselesidir. Ayrıca, Çin'in bu politikası Doğu Türkistan diasporasının toparlanmasına ve birleşmesine yardımcı olmuştur.

F. Türkiye-Çin İlişkileri Ekseninde Doğu Türkistan

Tarihte Türk-Çin ilişkileri binlerce yıllık bir geçmişe dayanmasına rağmen, Türkiye-Çin arasındaki diplomatik ilişkiler Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, yaklaşık 35 yıldır devam etmektedir. Karşılıklı ziyaretlerin seksenli yıllardan itibaren gelişmeye başladığı ve son 10 yıl içinde iki ülke askeri makamları arasındaki üst düzey temalarının daha da yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye birçok ülke ile birlikte Çin Halk Cumhuriyeti ile 4 Ağustos 1971 tarihinde diplomatik ilişki kurmuştur²⁷. 1960'lar da Rusya ve ABD'nin tehditi altında olan ve emperyalizme karşı savaş veren Çin, ABD'nin keskin strateji değişikliği ile birlikte rahat nefes almış ve ABD ile birçok ülke tarafından tanınarak sıkı ilişkiler kurduğu bir döneme girmiştir. ABD'nin Rusya'ya karşı stratejik ortak olarak gördüğü Çin ile Türkiye ara-

27 H.Nuraniye Ekrem, "Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri", www.av-sam.org/turkce/analizler/analizler-2.htm.

sında diplomatik ilişkiler de bahsedilen dönemde başlamış, özellikle 1982'de dönemin Cumhurbaşkanı'nın Çin ziyareti ile birlikte ivme kazanmıştır.

1990'ların ortalarına kadar karşılıklı yapılan ziyaretler ve imzalanan küçük çaplı ekonomik anlaşmalar, Türkiye-Çin ilişkilerinin iyi niyetle yürümesini sağlamış fakat özellikle Doğu Türkistan konusunda Türkiye'nin tutumu ve bunu destekleyen politikaları Çin Hükümeti'nin tepkisini toplamış, karşılıklı yapılan ziyaretlerde de sıklıkla gündeme gelmiştir.

Çin, Türkiye'nin sadece Doğu Türkistan'a verdiği destekler değil, aynı zamanda yeni bağımsız Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak izlediği politikanın Pan-Türkçü unsurlar içerdiğinden kuşku duymuş, ikili ilişkilerin gelişmesinin ön şartı olarak Doğu Türkistan'a Ankara'nın desteğinin kesilmesi gerektiğini ileri sürmüştür²⁸.

Bu yıllarda Çin'de yayınlanan resmi raporlarda Türkiye'nin Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketlerinin menşei olduğu ve destek verdiği, Ankara'nın bir yandan Çin ile dost olma tutumu sergilerken, bir yandan da bu faaliyetlere göz yumarak, barındırdığı ifadeleri çok açık biçimde yer almıştır.²⁹ PKK terör örgütü ile Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleri benzetilerek imalı bir şekilde Çin'in de bu terör örgütüne destek verebileceği tehdidinde bulunulmuştur.

Türkiye ise bu dönemde dengeli bir politika izlemeye çalışmış, Çin ile ilişkilerini koruyup aynı zamanda da Doğu Türkistan konusunda taviz vermeyen ve desteğini esirgemeyen politikaları uygulamaya devam etmiştir.

1996 yılından itibaren iki ülke askeri makamları arasında üst düzeydeki ziyaretlerin yoğunlaşması ve Çin'in ucuz, alternatif silah satıcısı olması sebebiyle askeri alanda işbirliğine gidilmesi

²⁸ <http://scolakoglu.homestead.com/files/dogutur.htm>.

²⁹ R.Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin, İstanbul, 2003, s.185.*

Türkiye'nin Çin ve Doğu Türkistan politikasında belirgin bir dönüştürme sebep olmuştur. Bunun yanında Çin'in hızla büyüyen ekonomisi, pastadan daha büyük pay almak isteyen Ankara'nın ilgisini çekmesi, Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki 5 daimi üyeden birisi olması ve Türkiye'nin bu paralelde Kıbrıs konusunda Çin'den destek beklemesi gibi sebepler dolayısıyla 1996 sonrası belirgin bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır.

1996 yılında başlayan askeri yakınlaşmalar öncesinde Çin'i karşısına almaktan kaçınan Ankara, Doğu Türkistan konusunda sistemli bir politika üretememiş fakat buna rağmen ilgisini azaltmadan Doğu Türkistan'a destek vermeye devam etmiştir. Pekin Hükümeti ise karşılıklı ziyaretlerde bu konuyu sürekli gündeme getirmiş, ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesi için önşart olarak Ankara'nın önüne koymuştur. Türkiye'yi Doğu Türkistan davasının bir numaralı destekçisi ve en kuvvetli Doğu Türkistan lobisinin bulunduğu ülke olarak kabul eden Çin, bazı dayatmalarda ve girişimlerde bulunsa da bu yıllarda istediğini elde edememiş ve Türkiye'nin bu desteğini kıramamıştır.

Şüphesiz çok kararlı olmasa da Türkiye'nin Doğu Türkistan'a destek veren bu politikalarında merhum İsa Yusuf ALPTEKİN'in büyük katkıları olmuş, uluslararası platformlarda konuyu gündeme taşıması, devlet büyüleriyle yaptığı görüşmeler Doğu Türkistan konusunda başarılı politikalar uygulanmasını sağlamıştır. 1991 ve 1992 yıllarında dönemin hükümetleri ve parti başkanları ile görüşmeler yapan ALPTEKİN konuyu sürekli gündemde tutmuş ve dönemin cumhurbaşkanının tam desteğini alarak kararlı bir politika oluşumunda büyük katkıda bulunmuştur.

1994 ve 1995 yıllarında yapılan Dünya Türkleri Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Konferanslarında da bu birliktelik açıkça ifade edilmiş ve Çin Hükümeti'ne sert mesajlar verilmiştir.

Yine aynı dönemlerde İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş'ta bazı parklara İsa Yusuf ALPTEKİN'in isminin verilmesiyle Türkiye-Çin ilişkileri gerginleşmiş, Pekin Hükümeti

konuya sert tepki göstererek parkların adlarının değiştirilmesini talep etse de sonuç elde edememiştir.

1996 yılına kadar Türkiye Çin ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan bir yandan da Doğu Türkistan davasına sahip çıkan dengeli politikalar geliştirmiş, kısmen de olsa bu politikalarında başarılı olmuştur. Fakat özellikle 1996 yılının başlarından askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı Ankara'nın Doğu Türkistan politikasında keskin bir dönüşüm yaşanmış ve ibreler Çin Hükümeti'nin lehine doğru değişmeye başlamıştır.

Bu dönüşüm içertsinde kararlı bir tutum sergilendiği ve devletin tüm birimlerinin konuya aynı açıdan bakabildiklerini söylemek zor olacaktır. Bu sıcak ilişkiler döneminde Türk dış politikasını yönlendiren askeri ve sivil bürokrasi ve siyasi irade arasında kopukluk olduğunu ve bu farklılığın zaman zaman demecilere yansıdığını görmekteyiz. Fakat yine de bu dönemde Çin lehine Türk politikasının belirgin bir şekilde değiştiği söylenebilir.

Özellikle İsa Yusuf ALPTEKİN adı verilen parkların isimlerinin değiştirilmesi için Çin Hükümeti'nin yeniden girişimleri sonuç vermiş, Türk kamuoyunda yoğun tartışmalar yaşanması ve bazı kesimler tarafından bunun Türkiye'nin içişlerine müdahale olduğu görüşlerine rağmen parkların isimleri değiştirilmiştir. Aynı dönem içerisinde Türkiye'de faaliyet gösteren Doğu Türkistan Kuruluşları hakkında soruşturma başlatılmış ve mitinglere izin verilmemiştir.

1998 yılında dönemin Başbakan Yardımcısının Çin ziyareti sonrasında yaptığı açıklama, 3 yıl öncesinde düzenlenen Dünya Türkleri Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Konferansında devletin en üst kademesindekilerin açıklamaları ile ne kadar büyük tezatlık olduğunu ve değişen Doğu Türkistan politikasını da net olarak ortaya koymaktadır.

"Türk halkı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Çin'in bütünlüğüne çok büyük önem verdiğini belirttim. Şunu da eklemek isterim ki, kanımca Türkiye'de bazı çevreler marjinal grup

lar halinde olsa da bu konuyu gündemde tutacak olurlarsa, Sincan'daki Müslümanlar güç durumunda kalabilirler. Şimdi bildiğim kadar, Çin geniş ekonomik olanakları bulunan o bölgenin de kalkınması için bazı hazırlıklar yapıyor. Eğer siyasi sorun olmaya devam ederse, tavırları sertleşebilir. Onun için bu konuda Çinlilerin hassasiyetini gözönünde tutmak gerekir.”³⁰

Zaman içerisinde bu politika değişikliği oturmuş ve 1999 yılında Başbakanlık tarafından yayınlanan gizli genelge ile devletin resmi politikası netlik kazanmıştır. Devletin tüm birimlerine yayınlanan bu genelge ile, Doğu Türkistan'ın Çin'in toprak bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilerek, Doğu Türkistan adına faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin toplantılarına herhangi bir bakan yada devlet görevlisinin katılması istenmiştir.

2000 yılında Çin Cumhurbaşkanı Jiang ZEMİN'in Türkiye ziyareti ile Türkiye-Çin ilişkileri ayrı bir boyut kazanmıştır. ZEMİN'e Türkiye Cumhuriyeti Devlet Liyakat Nişanı verilmesi Türk kamuoyunda büyük tartışmalar sebep olmuş, TBMM'de yoğun eleştirilere rağmen kabul edilmiştir. Bunu büyük bir başarı olarak kabul eden Çin Hükümeti, Doğu Türkistan'da televizyonlarda defalarca yayınlayarak burada yaşayan Türkler üzerinde baskı kurmuş, Doğu Türkistan Türklerinin ümit ve ilham kaynağı olarak bildikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kendilerini yalnız bıraktıkları duygusuna kapılmalarına ve manen sarsılmalarına sebep olmuştur³¹.

Çin Cumhurbaşkanı'nın bu ziyareti ile, 1996 sonrası izlenen Çin ile iyi ilişkiler kurma politikasının doruk noktası olmuş, Çin'den elde edilecek ekonomik ayrıcalıklar ve uluslar arası alanda siyasi destek karşılığında Doğu Türkistan konusu Çin'in lehine çözülmüştür. 2000 yılından bu yana belirgin bir politika değişikliği olmamış, Çin ile iyi ilişkiler kurma ve ekonomik pazardan pay alma ümidiyle belirlenen politikalar uygulanmaya de-

³⁰ Türkiye'ye Türkistan Uyarısı, *Radikal Gazetesi*, 2 Mayıs 1998

³¹ Bekin, a.g.e, s.28

vam etmekte, dönem dönem Doğu Türkistan lehine gelişmeler yaşansa da genel çizgi korunmaktadır.

G. Sonuç

Özellikle son 10 yıl içindeki politik dönüşüm ile birlikte Çin, Türkiye'ye bir takım ekonomik ve siyasi avantajlar sağlayarak sorunu resmi düzeyde kendi lehine çözmüştür. Türkiye ise Doğu Türkistan konusunda tutarlı bir politika izleyememiş, farklı dönemlerde kararsız politikalarla dengeyi kuramamış ve Doğu Türkistan konusunu ihmal etmek durumunda kalmıştır.

Çin'in dünya genelinde uyguladığı politikaları izlediğimizde, gerçekten de büyük ekonomik pastasını koz olarak kullanarak ikili ilişkilerini geliştirdiğini ve problemleri bazı tavizler vererek de olsa kendi lehine çözmeyi başardığını görmekteyiz. Hatta insan hakları ihlallerini bile bu politikalarla örtbas ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte Kafkaslar ve Orta Asya'da stratejik bir derinlik elde etme çabası içerisinde. Sovyetler'in çözülmesiyle Balkanlar'dan Türkiye, İran ve Orta Asya'ya, Rusya'nın ortasındaki Tataristan ve Batı Sibirya'ya, Batı Çin'in içlerinden Moğolistan sınırlarına uzanan ve 150 milyon kişiyi kapsayan devasa bir Türk zinciri ortaya çıkmıştır. Bunların hepsinde ortak bir Türk-lük duygusu yaygın bir biçimde paylaşılmaktadır. Tarihi ve kültürel bağları olan Türkiye'ye, Çin ve Rusya'nın aksine kuşkuyla değil sempatiyle bakan bölge halkları, ekonomik ve siyasi anlamda Türkiye'yi yanlarında görmek istemektedirler. Bu açıdan Doğu Türkistan'daki Türklerin azınlık haklarının çiğnenmesine göz yumduğu izlenimi veren bir Türkiye'nin, bölgede güvenilir bir merkez olması mümkün değildir.

Kültürel ve tarihi bağlarımızın olduğu Doğu Türkistan coğrafyasında yaşanan olaylara daha duyarlı yaklaşmamız ve onların sıkıntılarıyla dikkatli bir şekilde ilgilenmemiz gerekmektedir.

ABD, BM, Uluslar arası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme kuruluşlarının her yıl yayınladıkları raporlarda insanı hayrete düşüren insan hakları ihlallerini içeren yazılar bulunmaktadır.

Doğu Türkistan'da insan hakları ihlallerinin olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Hem bölgeden kaçan insanların anlattıkları hem de yukarıda adı anılan kuruluşların yayınladıkları raporlar bunu göstermektedir. Özellikle ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırısının ardından terörizme karşı açılan topyekün savaş, terörist olmadıkları halde Doğu Türkistan halkını çok zor bir durumun içine sürüklemiştir. Çünkü Çin, bölge insanını iyice sindirmek için terörizmle savaş kisvesi altında ezmeye başlamıştır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ise tarihi ve kültürel açıdan ortak oldukları Doğu Türkistan konusunda etkin ve çözüm getirebilecek politikalar üretememektedir. Bunun temel sebebi ise ekonomiktir. Şangay İşbirliği Örgütü ile Çin bu konuda istediğini almış, ekonomik tehdit yoluyla bölge ülkelerini uzunca yıllar etkin olamayacakları şekilde kendine bağlamıştır.

Çin, aynı politikalarla son 10 yıl içinde Türkiye'yi de istediği çizgiye çekmiş görünmektedir. Gerek ekonomik, gerekse de askeri ortaklıklar yoluyla Türkiye'ye karşı büyük kozlar elde eden Çin, sorunu resmi düzeyde kendi lehine çözmüştür. Ancak dünyadaki en etkili Doğu Türkistan lobisini bünyesinde barındıran, etnik ve kültürel bağlardan dolayı bölgedeki gelişmelere duyarlı bir kamuoyuna sahip olan Türkiye'nin, kendisini bu sorunun dışında tutabilmesi oldukça zor gözükmektedir.

Şimdinin ekonomik devi ve geleceğin süper gücü olarak gösterilen Çin ile her alanda kapsamlı ve yoğun ilişkiler geliştirmek Türkiye'nin ekonomisini canlandıracağı gibi siyasi ve stratejik açılımlarını çeşitlendirecektir. Ancak bu politika çerçevesinde Türkiye'nin genel Orta Asya stratejisi de düşünülerek Doğu Türkistan'da ki Türklere belli bir ağırlık verilmelidir.

Doğu Türkistan'daki bu vahşeti engellemek için, öncelikle Doğu Türkistan gerçeğini dünyaya duyurmak ve Çin'in bu ko-

nuda geri adım atmasını sağlayacak bir uluslararası yaptırım sağlamak gerekmektedir. Çünkü Doğu Türkistan'daki vahşetin en garip yönü, dünyada hemen hiç bilinmemesi ve anılmamasıdır. Kapalı kapılar ardında insan hakları ihlalleri yaşanmakta ve bunlar dış dünyaya duyurulmamaktadır. Bu yaşananlara dikkat çekmek için konu uluslar arası arenada sürekli gündeme getirilmelidir.

Doğu Türkistan'daki sıkı Çin Yönetimi'ne rağmen, bölgede Türk işadamları tarafından yatırımlar yapılması mümkündür. Çin devlet yöneticilerinin geçmiş yıllarda Türkiye ziyaretlerinde bu konu gündeme gelmiş ve Çin Hükümeti bunu memnuniyetle karşılayacağını beyan etmiştir. Acil olarak bölgeye yatırımlar yapılmalı, sanayiciler bu amaçla devlet tarafından teşvik edilmelidir. Bu sayede bölgedeki Türk insanına ulaşılmış olunacak ve Türkiye burada varlığını hissettirecektir.

Doğu Türkistan meselesi ile ilgili olarak Türk medyası bilinçlendirilmeli ve halkı aydınlatıcı tarihi ve güncel yazı ve makalelerle konu sürekli gündemde tutulmalı, Türkiye'de yaşayan insanların bu konuda detaylı bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Çin Yönetimi'nin sıkı tedbirlerine rağmen Doğu Türkistan'daki özel eğitim kurumları ile bağlar kurulmalı, yardımlar yapılmalı, bölgeye eğitim ve kültürel yönden destek sağlanmalıdır.

Dil ve alfabe birliği sağlamaya yönelik ilmi çalışmalar sürdürülmeli, bu maksatla ilmi konferans, seminer, panel gibi çalışmalar ve toplantılar tertiplenmeli; bunlar Doğu Türkistan'da yapılamazsa bile Türkiye'de yapılan bu tip toplantılara katılım sağlanmalıdır.

Geçmişte, Çin baskısından kaynaklanan bazı yanlış politikalar sebebiyle Doğu Türkistan ile ilgili kurulan vakıflar, dernekler ve yayınlara bazı sınırlamalar ve yasaklar getirilmiştir. Çoğu zaman da bu yayınlar maddi imkansızlıklar sebebiyle durdurulmuştur. Bu tür yayınlar vasıtasıyla Doğu Türkistan gerçeği tüm

dünyaya duyurulabilmektedir. Bu yayınların önemi gözardı edilmemeli, bu vakıflar ve yayınlar maddi ve manevi olarak desteklenmelidir.

Yine bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Uygur Türkleri'nin kurduğu dernekler ve yayınları desteklenmeli, ABD-Çin ilişkilerinin özellikle insan hakları ihlalleri konusundaki hassasiyeti göz önüne alınarak, ABD'de Doğu Türkistan meselesinin ön palana çıkarılması sağlanmalıdır.

Ayrıca, uluslar arası anlaşmalara bağlı olarak Doğu Türkistan topraklarında yaşanan problemler ve insan hakları ihlalleri uluslararası platformlara taşınmalı ve uluslar arası arenada büyük devletlere baskı yapılarak sonuç elde edilmeye çalışılmalıdır. Çin Hükümeti 11 Eylül olayından sonra, Doğu Türkistan halkının hak arama girişimlerini uluslararası terörizmin bir parçası olarak ilan etmek sureti ile de; Doğu Türkistan meselesini Çin'in iç işi olmaktan çıkarıp uluslararası bir mesele haline sokmuştur. Böylece, Doğu Türkistan davası artık, uluslararası bir konudur. Çin'in iç işlerine müdahale gibi, siyasi açıdan yorumlanamayacak kadar tüm insanlığı yakından ilgilendiren bir meseledir.

Doğu Türkistan'ın Türkiye-Çin ilişkilerindeki yeri ve taraflar için de, değişik faktörlere dayanan vazgeçilmez değeri, artık gerçekler ışığı altında ortaya konulmalı ve müzakere edilmelidir. Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutan ve değişen dengeleri sürekli gözönünde bulunduran bir Çin ve Doğu Türkistan politikası geliştirmek, beraberinde de dinamik bir Orta Asya politikasını uygulamak zorundadır.

3. AVRUPALI TÜRKLERİN SİYASAL KİMLİĞİ

Arş. Gör. Zübeyde YARMA*

** Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.*

"Biz işçi getirdik, gelenler insan çıktı."

Max Frisch

A. Giriş

Avrupalı Türkler olarak bilinen ve çoğunluğu Avrupa Topluluğu sınırları içerisindeki Türk toplumu, Avrupa'ya ilk olarak gittikleri 32 yıl öncesinden günümüze misafir işçi statüsünden, göçmen işçi statüsüne; göçmen konumundan, etnik azınlık konumuna geçmiş bulunmaktadır. Bu süreç sonunda içinden geldiği toplumu ve yaşadığı sosyal çevreyi harmanlayarak yeni bir kimlik oluşturmuştur.

Tüm bu süre zarfında Avrupa'daki bir çok ülkede toplumun önemli bir kesimini oluşturan Türklerin bulundukları ülkeye entegrasyonu Avrupalı ülkelerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. Aslında bu sadece o ülkelerin sorunu değil; aynı zamanda geldikleri, yaşadıkları ülke arasında kalmış insanların, gönderen ülkelerinde sorunudur. Ancak bu kesimlere yönelik hükümetlerin politika üretmekte gecikmesinin faturası o toplumda yaşayan göçmenlere, özellikle ikinci kuşağa çıkarılmıştır.

Ne Türkiye'nin ne de göçmen kabul eden ülkelerin tam anlamıyla bir göçmen politikası yoktur. Türkiye dışarıya sürekli bir göç veren bir ülke olarak giden vatandaşların sorunlarını çözecek çalışmalar yapmamanın yanında, uyumu desteklemekte; hatta bu tavrını neredeyse tamamen Türk topluluklarını ev sahibi ülkelerin inisiyatifine bırakacak şekilde sergilemektedir. Ev sahibi ülkeler de entegrasyon söylemleri ile ilk başta (1990'lı yıl-

larda) göçmen kesime birtakım siyasi, ekonomik, eğitimsel haklar vermekle birlikte; son zamanlarda yine bu kavramı kullanarak, bir çok hakkı geri alma ve bu toplulukları kendi içinde eritecek asimilasyon politikaları izleme eğilimine içine girmişlerdir.

Türkler kalıcı yaşama geçmenin bir sonucu olarak giderek siyasal yaşamda kendilerine bir yer edinmeye ve kendi temsilcilerini seçmeye başlamışlardır. Özellikle ikinci kuşağın oluşturduğu başarılı kimseler her iki kültürün bir sentezini yaparak asimile olmadan o topluma entegre olmanın yollarını aramakta ve Türk toplumun haklarını savunmaya çalışmaktadırlar.

B. Türk Vatandaşlarının Yurtdışına İlk Çıkışı ve Geçici Yaşamı

Türkiye Cumhuriyeti dış göç olgusu ile esas itibariyle geç tanışmıştır. Çünkü Türk vatandaşlarına ülkeden serbestçe çıkma ve girme hakkı ilk kez 1961 Anayasasıyla tanındı. 1950'li yıllarda Türkiye ilk dış göçünü Batı Avrupa ülkelerine vermeye başladı. Bu dönemde başta Federal Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri II.Dünya savaşının ardından hızla sanayileşmeye ve yıkılan ekonomilerini düzeltmeye çalışıyorlardı. Hızlı sanayileşme aynı zamanda yoğun bir işgücü ihtiyacı doğurmuştu. İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın ardından Türkiye'den işçi göndermesi istendi. Türkiye başlangıçta, diğer ülkelerden farklı olarak, ikili antlaşmalarla değil de; staj yapmak amacıyla 12 kişilik bir grubu Batı Almanya'ya göndermişti. İlk toplu işçi alımı 1961 İşçi Alımı Antlaşmasıyla başladı³². Ardından diğer Avrupa ülkeleri de antlaşmalarla işçi alımına gittiler. Bu ikili antlaşmaların en önemli özelliği, işçilerin geçici olarak alındıklarının ve

32 30 Ekim 1961 tarihinde F. Almanya ile yapılan "İşçi Mübadelesi Antlaşması", 1954 Avusturya, Hollanda ve Belçika ile 1965'te Fransa ve 1967'de İsveç ile yapılan sözleşmeler izledi. Faruk Şen, Yunus Ulusoy ve Güray Öz, *Avrupa Türkleri: Federal Almanya ve Diğer Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü*, İstanbul, 1999, s.19-30.

sözleşme sona erdiğinde geri dönmelerinin zorunlu olduğunun belirtilmesiydi³³. İkili anlaşmalardaki bu geçicilik ilkesi uygulamaya da yansıtılıyordu. Nitekim o günkü tabiriyle "Misafir İşçi" tek başına kabul ediliyor ve ailesini yanına getirebilmesi çok sıkı kurallara bağlanıyordu.

1. 1961 İşçi İhracı ve İlk Kuşak

Göç sürecinde hem işçi gönderen hem işçi alan hem işçinin çeşitli amaçları vardı: Türkiye, bu dönemde ithal ikameci modelle hızlı bir sanayileşme içine girmişti. Hızla sanayileşme ile ortaya çıkan nitelikli işgücü ihtiyacı, işsizlik sorunu gidermek, yurtdışından gelecek dövizlerle ödemeler dengesini sağlama, işçi tasarruflarını yatırıma dönüştürme gibi istekleri bulunmaktaydı³⁴. İşçi alan ülkeler, kısa süreli işçi ihtiyacını karşılamak ve sanayilerini kaldırmak düşüncesi içindeydi. İşçiler ise daha iyi yaşam standartları yakalamak, iş bulma, meslek edinme gibi amaçlar için yurtdışına gitmek istiyordu³⁵.

Göçün başında ilk düşünce yabancıları gerektiği kadar çalıştırdıktan sonra geri göndermekti. Antlaşmalar, işçilerin bir yıl sonra ülkesine dönme (rotasyon) ilkesini içeriyordu. İşçiler de geçici bir dönem kalmak için geldiklerinden ve antlaşmalarda izin verilmediğinden ailelerini yanlarına getirmemişlerdi. Ancak daha sonra işçilerin hizmet öncesi eğitimden geçirilmesinin işverenlere pahalı gelmesi geçici işçilerin kalma süresi uzattı. Geçici işçilerin kalma süresi uzayınca 1960'ların ikinci yarısında Türk işçilerine "Gastarbeiter" (Konuk İşçi) denmeye başlandı.

33 Enver Yılmaz, *Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Avrupa'da Yaşayan Türkler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, s. 20- 39.

34 Beril Tufan, "Türkiye'de Dış Göçün Tarihsel Gelişimi: Beş Yıllık Kalkınma Planları Açısından Göçün Değerlendirilmesi", *Uluslararası Göç ve Uyum Sorunları Sempozyumu*, (9-11 Eylül 2003-Ankara), Ankara, 2003, s. 81; Ayrıca "Fazla işgücünün ihraç edilmesi" diye de bir bölüm ayrılmıştı. Bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 1963, s. 64-65.

35 Ahmet Atilla Doğan, "Türkiye'den Almanya'ya Göçün 40. Yılında Beklentiler ve Gerçekler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, No: 2, 2001, s. 17-38

Kendi işçilerini yabancılardan koruma endişesi ile ilk başta "Alman Sendikalar Birliği" Türklerle ilgilenmişti. Buna karşı o dönemde iktidar olan Alman Sosyal Demokrat Partisi, (SPD) yan kolu olan Arbeiterwohlfaht'ı (İşçi Sosyal Yardım Teşkilatı) işçilerin boş zamanlarını değerlendirmek ve bilgi vermek için Türk- Dayanış Örgütü'nü kurdu. Alman Radyo ve Televizyon Örgütü de kısa bir günlük yayın yapıyordu³⁶.

1967'lerde başlayan ekonomik kriz ile Türk işçilerinin büyük bir kısmı işten çıkarıldı. İşten çıkarılan Türklerin bir kısmı Hollanda, Belçika, Danimarka gibi ülkelere göç ettiler. 1968'ler de ise işçilerin büyük bir kısmı tekrar işe alındı. Ancak bu kriz iki şeyi ortaya çıkardı. İlki, kriz dolayısıyla yabancı işçilere eleştirel yaklaşılmaya başlandı. İkincisi, bu ülkeye giden işçilerin çoğunluğu sigortasız ve sendikasıız olduğu için kolay işten çıkarıldılar. Sendika üyeliğinin iş güvencesi ve işsizlik sigortası sağladığını gören Türk işçileri ise bunun üzerine hızlı bir şekilde sendikalaştılar. Avrupa Sendikaları da Türk işçiler için özel birimler oluşturmaya başladılar.

2. Yerleşik Hayata Geçiş Süreci

1970'lerin başlarında başlangıçta geçici olduğu sanılan işçilerin yavaş yavaş kalıcı olduğu anlaşıncı Avrupa Ülkeleri ile Türkiye arasında önceki antlaşmalara ilaveten sosyal haklar tanıyan antlaşmalar imzalanmaya başladı. Ancak 1973'lerde Petrol Krizi ve Ekonomik bunalımla beraber Avrupa' da başlayan işsizlik nedeniyle Avrupalı ülkeler, işçi alımlarını durdurdular ve buradaki işçilere de geri dönmelerini önermeye başladılar. Ekonomik krizin göç politikalarını etkilemesi sonucu sosyal hakların getireceği yükten kurtulmak için tekrar rotasyon usulüne dönüş tartışmaları başladı. Ancak bunun ucuz işgücüne ve yasadışı göçe neden olacağını düşünen Alman Sendikalar Birli-

36 Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, 2002, s. 38.

ği 1965 Yabancılar Yasasını³⁷ yabancılara ayrımcılık yapıldığını ileri sürerek “entegrasyon ilkesini” savunmaya başladı.

Bu durum resmi göç politikalarını da etkiledi. Hükümetler, 1973’de işçi alımını durdurma kararı aldılar ve yabancılar yasasının hükümlerini zorlaştırdılar. Bu gelişme, 1974 yılında Türk işçi sayısının duraklamasını sağladı. Ancak daha sonra uygulamaya konulan “Aile Birleşimi Yasası” sayesinde Almanya’ya gidenlerin sayısı tekrar artmaya başladı³⁸ ve göç süreci yeni bir boyut kazandı. İşçiler ailelerini de getirmeye başladılar. Ancak yerleşik yaşama geçiş sürecinde hem eğitim, hem de sosyal alanlarında ortaya çıkan yeni sorunlara, yeni çözümler gerekiyordu. Her iki taraf da, bu “kalıcılığı” görmezlikten geliyordu.

Almanya’daki Türk toplumu için 1985 sonrası yıllar hızla misafir işçilikten “göçmenlik statüsüne” geçiş yılları olarak geçti. 1970-1981 yılları arasındaki on bir yıllık dönem; işçilerimizin yerleşik hale geçme mücadelesi yaptıkları ancak bu konuda olumsuz politikalarla karşılaştıkları bir dönem olmuştur.

Bu zaman zarfında kesin dönüş süreci, ne gidenlerin sayısı Avrupalı Ülkeleri tatmin etti, ne de kesin dönüş yapanlar umduklarını bulabildiler. Gidenlerin karşılaştıkları uyum problemleri, geride kalan çoğunluğun da “yakında kesin dönüş yapacağım” fikrinden giderek uzaklaşmasına neden oldu. Esasında Avrupa’da göç olan ülkelerin çoğunda belirlenmiş bir göçmen politikası da yoktu. Çünkü onlar, işçileri işlerini görecek ve daha sonra da ülkelerine geri dönecek insanlar düşünmüşlerdi.

İşçilerimizin ikinci on yıllık döneminde yerleşik hale gelmeye başlaması ve kalıcı olma eğilimleri göstermesi üzerine göçmenliğin mevcut sorunları üstüne bir de işyerini kaybetme, geri gönderilme ve yabancı düşmanlığı gibi altından kalkılması zor sorunlar doğmaya başladı. Bunda er geç ülkelere döneceğine

³⁷ Bu kanun “misafir işçilerin” misafirlikten öteye ikametlerinin olmasını sağlamıştır.

³⁸ Ulusoy, a.g.e., s. 18.

inanılan Türklerin aileleriyle bütünleşerek kalıcı bir yerleşme düzenine yönelmelerinin de büyük rolü vardır.

1970 ve 1980'li yıllarda daha önceki Batı Avrupa'ya ekonomik nitelikli göçün yanında siyasal, sosyal baskı ve sosyal güvenlik nedeniyle özellikle 1970 etnik, dini ve siyasi nitelikli göç ortaya çıkmıştır. Bu tür göçmenler 1970-1980 Askeri darbele ri sonucu geri dönüşlerinde bir takım kısıtlamalar mevcut olduğundan yerleşme oranı diğerlerinden daha büyüktür³⁹. Özellikle 1980'den sonra iltica hakkı ileri sürenler özel kamplara yerleştirilmiş, kendilerine çalışma hakkı tanınmadığı gibi sosyal güvenlik haklarından da yararlanamamışlardır. Yine bu yıllarda hemen hemen bütün Avrupa ülkeleri Türk vatandaşlarına vize alma yükümlülüğünü koymakla göçmen işçi ziyaretleri kısıtlamıştır. Bu durum Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında gerginliğe yol açmıştır.

Ülkede yaşanan demokratik yaşama geçiş ve siyasi hayatın normalleşmesi ile 1990'larda Türkiye'den yabancı ülkelere yapılan siyasi göçte önemli ölçüde azalma bulunmasına rağmen, son yıllarda sınırlı sayıda da olsa Kürt kökenli Türkiye vatandaşları çeşitli nedenlerle halen Batı Avrupa ülkelerine iltica isteminde bulunmaktadır. Avrupa'nın değişik ülkelerinde bulunan Türkiye kökenli sığınmacılar arasında özellikle Kürt kökenli sığınmacılara, bazı Avrupa ülkeleri kendi özel çıkarlarından dolayı çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, özellikle "Kürt tarihi ve kültürü üzerine" araştırmak yapan Kürt kökenli yükseköğretim gören öğrencilere çeşitli burs ve kredi olanakları yaratmaktadır. Buna paralel olarak Danimarka, Fransa, Belçika, İsveç ve Almanya gibi AB'ye üye ülkeler, Kürt kökenli göçmenlerin kurdukları kültürel ve sosyal içerikli derneklere de ekonomik yardımda bulunmaktadır.

Ülkemizde, Kürt kökenliler de dahil olmak üzere, genelde sol anlayışlı insanların can ve mal güvenlikleri olmadığı iddiası

39 Ahmet Abakay, *Politik Göçmenler*, Ankara, 1996, s. 26.

la doğup büyüdükları yerleri terk etmek ya da yerlerini değıştirmek zorunda kalmaları nasıl önemli bir sorun oluşturunuyorsa; bu insanların dillerini ve kültürlerini, gelenek ve göreneklerini, yaşıyış biçimlerini ve toplumsal yapılarını bilmedikleri çeşitli ülkelere göçü de önemli bir sorun oluşturmaktadır⁴⁰. Bununla birlikte 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında başta Federal Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa Topluluğu ülkelerine yapılan çok sayıda iltica başvurularının büyük bir kısmının genelde siyasi sığınmacılardan çok ekonomik amaçlı olduğu değerlendirilmektedir⁴¹.

Böylece başlangıçta geçici olarak düşünölen göç, bir süre sonra geri dönüş planlarının sürekli ertelenmesi sonucunda kalıcı yerleşmeye dönüşmüştür. 1970'li yıllardan itibaren aile birleştirme süreci, çocukların eğitimi, Türkiye'ye dönenlerde kültürel ve sosyal yabancılaşma, Türkiye'de iş kurmak için yeterli tasarrufunun bulunamaması gibi olumsuz faktörler ortaya çıkarmıştır. Teknolojik gelişmenin artması ile beraber kitle iletişim araçları sayesinde gurbetlik psikolojisinin azalması, Türkiye'ye ilişkin konulara katılım ve görüş bildirme olanağının artması, Türklerin kalabalık bir nüfus oluşturmaları nedeniyle kendilerine siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan Türkiye'den daha iyi bir yaşam alanı yaratmaları yerleşikliğın temel nedenler olarak sayılabilir⁴². Bu yerleşiklik birinci kuşağın emekli olduktan sonra geriye dönmeyerek yerleşmesi, ikinci ve üçüncü kuşakların ortaya çıkmasıyla daha belirgin hale gelmektedir.

Göçün ilk yıllarında, Türk toplumunun ilk temsilcileri, erkek ağırlıklıydı ve eğitim düzeyi de yüksek değildi⁴³. Son dönemde ise kadın ve çocukların artması ile sorunlar da baş göstermeye başladı. Avrupalı Ülkeler ve Türk hükümetleri bu durumu ancak

40 Ali Arayıcı, *Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40. Yılı*, Ankara, 2002, s. 78

41 Yılmaz, a.g.e., s. 8.

42 Faruk Şen, Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk, *2000 Yılıının Eşiğinde Avrupa ve Türkler*, İstanbul, 1999, s. 14-16.

43 Ulusoy, a.g.e., s. 30.

son zamanlarda fark etmeye başladılar. Türk toplumunun, çözümlmesini beklediği pek çok sorunu ve talepleri bulunmaktadır. Bunları dile getiren ve problem çözen insanların sayısı ise eskiden nazaran hızla artmaktadır.

Günümüzde Türkiye'den Avrupa'ya göç aile birleşmesinde ziyade, kurma⁴⁴ yoluyla gerçekleşmektedir. Yabancılar vatandaşlığa geçtikten sonra yabancı olarak değerlendirilmemektedir. 1980'lerin sonlarında herkes tarafından tekrar farklı biçimlerde anlaşılan entegrasyon tartışmaları hız kazandı. Artık Türkler, kalıcı bir unsur olarak ekonomik alanda dahil birçok alana damgalarını vuruyorlar. Öte yandan Almanya dahil Batı Avrupa Ülkeleri, yabancı sayısını azaltma konusunda yeni politikalar geliştirmeye başladılar⁴⁵.

C. Yeni Bir Toplum, Yeni Bir Yaşam Anlayışı ve Siyasal Yaşama Geçiş

Türk göç tarihinin önemli bir noktası da Almanya'daki Ocak 1991 tarihli Yabancılar Yasasıdır. Bu yasa ile vatandaşlığa geçişte kolaylıklar sağlandı. Artık Türk toplumunun siyasi ve sosyal alanda söz sahibi olma yolu açılmıştı. 1991 sonrasında Almanya'daki Türk toplumu ve Türkiye, çifte vatandaşlık ile Alman vatandaşlığına geçişi teşvik etmek için gerekli değişiklikleri tartışmaya açtılar. Bugün gelinen noktada Türk toplumu, hem Türkiye'ye olan siyasi ilgisini sürdürüyor, hem de yaşadığı ülkenin siyasetinde söz sahibi olmaya çalışıyor.

1. Yurtdışında Göçmen Nüfus ve Yaşama Biçimi

Tablo 1. de görüldüğü gibi Almanya'da bulunan Türkiye kökenli insanların sayısı 2.3 milyona yakındır. Yani Almanya Tür-

44 Faruk Şen ve Sedef Koray, *Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen, 1993, s. 36.*

45 Babanın çocuğu yanına alabilmesi için çocuğun ondan olup olmadığına dair DNA testi istendi. *Milliyet*. 10 Nisan 2004.

kiye kökenli en fazla göçmenin yaşadığı bir ülke konumundadır. Almanya'dan sonra, yaklaşık 326 bine yakın bir nüfusla Fransa ikinci sırayı, almaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla. 323 bine yakın bir nüfusla Hollanda, 134 bin Belçika, 133 bine yakın bir nüfusla Avusturya ve 108 binden fazla bir nüfusla Suudi Arabistan izlemektedir.

Ülke	Nüfus	Ülke	Nüfus
Almanya	2.375.000	Avusturalya	89.000
Hollanda	323.000	S. Arabistan	108.00
Fransa	326.000	İsrail	20.000
Avusturya	133.000	Libya	2.000
Belçika	134.000	Kuveyt	3.500
Danimarka	49.000	Rusya	23.000
İngiltere	71.000	Azerbaycan	5.000
Norveç	11.000	Gürcistan	100
İsveç	32.000	Kazakistan	2.000
İsviçre	81.000	Türkmenistan	5.000
İtalya	8.000	Özbekistan	1.000
Filandiya	4.000	Kırgızistan	2.000
ABD	102.000	Diğer	111.400
Kanada	9.000	TOPLAM	4.030.000

Tablo: 1- İkametgahlarına Göre Nüfus

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/default1.htm>

Yurtdışında bulunan Kürt kökenli göçmenlerin sayılarıyla ilgili veriler konusunda, göçmen gönderen ve kabul eden ülkeler kesin bir rakam verememektedir. Bazı araştırmacılara göre, yurtdışında bulunan 4 milyona yakın Türkiye kökenli göçmen sayısı içinde Kürt kökenliler olmak üzere Laz, Süryani vatandaşların yanında diğer azınlıklardan göçmenin varlığı da söz konusudur. Kürt kökenlilerin toplam sayısı 800 bin ile 1 milyon arasındadır. Türkiye kökenli göçmenlerin önemli bir kesimini, yani 1 milyondan fazlasını eğitim ve öğretim çağındaki 4-19 yaş grupları arasında bulunan "ikinci" ve "üçüncü" kuşak çocuklar oluşturmaktadır. Bunların önemli bir kesimi, bulundukları ülkelerin dilini ve kültürünü bilmediklerinden dolayı, meslek

edinmekte, iş, ev bulmakta ve bulundukları toplumsal yapıya uyum sağlamakta zorluk çekmektedir.⁴⁶

1991'de vatandaşlık yasasının çıkmasıyla yabancı vatandaşlığa geçiş kolaylaştırılmış ve büyük miktarda göçmen Alman vatandaşlığı olmuştur.

Yıllar	Vatandaşlık Değiştirenler	
	Almanya	Hollanda
1972-1979	2.219 \	-
1980-1989	10.361	(1946-89)11.277
1990	2.034	1.952
1991	3.529	6.105
1992	7.377	11.520
1993	12.915	18.000
1994	19.590	23.900
1995	31.578	33.043
1996	46.294	30.559
1997	59.628	21.324(geçici)
1998 (1)	57.374	-
Toplam	252.899	157.680

Tablo: 2- Almanya ve Hollanda Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşı Sayısı

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1999 Yılı Raporu, Ankara, 1999, s. 3

Son yıllarda Avrupa, özellikle Almanya'da en büyük ulusal grup olan Türkleri biraz daha yakından incelediğimizde, birbiri ile çelişen iki yönelim olduğu gözlenmiştir: Bir yandan hala eskiden olduğu gibi kentin bir bölgesine yoğunlaşan etnik Türk mahalleleri görülebilmektedir. Türk işletmelerinin, tamircilerin ve dükkanların gittikçe artan sayısı, camileri ve kuran kursları 70'li ve 80'li yıllarda yaşanan durum gibi, etnik ayrılma çizgile

46 Arayıcı, a.g.e., s. 65.

ri bulunduğu izlenimini güçlendirmektedir. Türk göçmenlerin toplumsal davranışları temel noktalarda çoğunluk toplumuna uyum sağlamaktadır. Evlilik, cinsiyet ve yaşa özgü tavırlarında yaşam tarzları farklı da olsa, kamuoyunda bilinenin aksine Almanlara daha çok benzemişlerdir⁴⁷. Göç ise bireylerden ziyade giderek aile göçüne dönüşmüş ve aile üyelerinin ülkeye seyahat süresi giderek düşmüştür.

İkinci kuşak göçmenler birincisine göre belirgin şekilde daha farklı bir kültür yapısına sahiptir. Bu kuşak genelde iki dili mükemmel biliyor ve değişik kültürlerle karşı esnek yaklaşabiliyorlar. Sık sık dile getirilen kimlik sorunu "Türkiye'den Almanya'ya ve tersine günübirlik yolculuk" ya da "iki arada bir dere-de kalmak" gibi sözlerle ifade ediliyor. Etnik homojen bir toplum içinde sosyal desteğin yüksek oluşu ise asimile olmadan, daha istemli olarak entegrasyon ve yeni bir kültür ortaya çıkmasını sağlıyor.

2. İkinci Kuşak, Yabancı Kökenli Yerliler

Türklerin kalma niyetinin artması ve ikinci kuşağın yetişmesi ile yabancı sözcüğünün durumu açıklayan bir tanım olmaması nedeniyle "yabancı kökenli yerliler" veya "Alman pasaportu olmayan yerliler"⁴⁸ gibi kavramlar ortaya çıktı. "Göçmen" de denilebilmektedir. Türkler, bu gün, Almanya'daki en etkin ve en örgütlü yabancı grubu oluşturmalarına rağmen; Almanya'da doğup büyümüş olmalarına ve hiçbir yere göç etmemişlerdir. İkinci ve üçüncü kuşak mensupları için de yukarıdaki tanımlar kullanılabilmektedir.

Avrupa'da ve Almanya'da Türkler arasında bir topluluk bilincinin gelişmesiyle, ikinci ve üçüncü kuşaklar, giderek artan eylem ve talepte bulunuyorlar. Almanya'da Türkler hem en bü-

⁴⁷ Michel Wolfart, "Bir Yeni Bir Eski Görüntü", *Uluslararası Göç ve Uyum Sorunları Sempozyumu (9-11 Eylül 2002-Ankara)*, Ankara, 2003, s. 51.

⁴⁸ Liberal Demokrat Parti(LDP) Türkleri yabancı kökenli yurttaşlar adlandırıyor.

yük, hem de dini ve kültürel yönden “en yabancı” grup⁴⁹ olduğundan yabancı deyince akla “Türk” sözcüğü geliyor. Yabancı bir toplumu içine sindirmekte zorlanan ve “çok kültürlü” geleneği olmayan batılı bir ülke, yabancılardan kaynaklanan sorunlarla karşılaştığında pek çoğunu Türklere endeksleniyor. Bu durumda yabancı düşmanlığı eylemleri Türklere yöneliyor. Bütün zorluklara rağmen, en büyük azınlık olmanın avantajları da var ve bunu gözden kaçırmamak gereklidir.

1991’lerden itibaren artık Türkiye kökenli insanlar, politika da olsun, ekonomide olsun, bir bütün olarak toplumsal yaşam içinde Alman vatandaşlığına geçerek, sivil toplum örgütlenmelerinin sayısı ve çeşitliliği artırdılar. Buna paralel olarak son dönem yerel seçimlerinde siyasal katılım talep ve tartışmaları doğrultusunda Türk Toplumu için “ortak yurttaş” sözcüğü kullanılmaya başlandı. Yurttaş sözcüğü ile benzer bir nitelik taşımasına rağmen; siyasal katılım hakkı bakımından ortaklaşa belirleme konusunda bir tanımlama yapmaz.

Almanya’da 1 Ocak 1991’de yürürlüğe giren Yabancılar Yasası da bu bağlamda genç kuşağın Alman vatandaşlığına geçişini kolaylaştırırken, işsizliğin uzaması durumunda oturma hakkını kısıtlayan hükümler de taşımaktadır. Geneli itibariyle yasa da, sırf devlete herhangi bir külfet yüklemeyen ve uyum yeteneğine sahip olduğu düşünülen kimseler gözetilmiş, yabancılarla yerliler arasındaki ayırım devam ettirilmiştir. Özellikle çifte vatandaşlık konusunda sürdürülen direnme, Almanya’yı diğer göçmen kabul eden ülkelerden önemli ölçüde ayırmaktadır⁵⁰. Ocak 2000’de yürürlüğe giren sembol niteliğindeki yeni bir maddeye göre, bu tarihten sonra Almanya’da dünyaya gelecek çocuklar, anne ve babadan birinin Almanya’ya dönmüş

49 Almanya’da 7.365.833 yabancının % 28’ini azınlık niteliğinde Türkler oluşturuyor. Ulusoy, a.g.e., s. 20

50 9 Temmuz 1990 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Yabancılar Yasası ve Aralık 1990 tarihli Yabancılar Yasasına ilişkin Tüzük ve diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslamalı bilgi için bk. Bülent Çiçekli, *The Legal Position of Turkish Immigrants in the European Union*. Ankara, 1998, s. 114.

olması ve on yıldan beri Almanya'da oturması halinde, sahip oldukları vatandaşlıktan ayrı olarak 23 yaşına kadar Alman vatandaşlığına da sahip olacak; nihai statülerini ise o tarihe yapacakları tercih belirleyecektir. Buradan anlaşıyor ki Almanya Türk vatandaşlarının doğdukları ülkeye karşı besledikleri bağlılığı koparma ve ülkelerinde yaşamlarını sürdürmeye kararlı kişileri entegrasyon yolu ile eritme çabası içindedir⁵¹.

Öte yandan göçmen toplumunun Avrupa toplumu tarafından kabullenme süreçleri giderek hızlanmakta. Bu durum çok kültürlü ortak yaşama geçişle daha da kolaylaşmaktadır. Günümüzde ortak yaşam alanları genelde çalışma ve eğitim hayatıyla kısıtlı kalmakla birlikte⁵² yüksek öğrenimdeki öğrenciler uyuma büyük katkı sağlamaktadırlar.

3. Türk Çocuklarının Eğitimi

Yurt dışında çalışan işçilerin çocukları bulundukları ülkelerde okula gitmekte ve eğitim sistemi içinde en büyük yabancı grubu oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi açısından ikinci' kuşak göçmen emekçi çocukların eğitim ve öğretim düzeyleri, anne-babaları olan 'birinci' kuşak göçmenlere göre daha ileri bir düzeydedir. Bu kuşak her şeyden önce bulundukları ülkelerin dilini, kültürünü anne-babalarına göre daha iyi bilmekte ve konuşmaktadır⁵³.

Türk Dili ve Kültürü dersleri veren öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığımız tarafından görevlendirilebildiği gibi, bulunulan ülke tarafından da sağlanabilmektedir. Öğretmenlerin çoğu Almanya, Hollanda, İsveç ve Fransa'da görev yapmaktadır. Ancak Türkçe dersleri için kitap ve ders malzemeleri yetersiz kalmaktadır. 1980'li yıllarda, okul programında zorunlu yabancı dil olarak Türkçe yi Berlin kentinden başka hiçbir eyaletin kabul

⁵¹ Abadan-Unat. a.g.e., s. 64.

⁵² Akkaya . a.g.e., s. 25.

⁵³ Arayıcı, a.g.e., s. 55.

etmemesi ilgisizliğe neden olmaktadır. Dini eğitim ise dini vakıf ve cemaatlerden alınmaktadır.

Türk çocuklarının Federal Alman eğitim sistemine katılımları ve başarıları gittikçe artmaktadır. 1980'li yılların ortalarında okullarını bitirip diplomalarını almaya başlayan Türk çocuklarının büyük bir bölümü özel eğitime muhtaç çocukların gönderildiği Sonderschule ya da orta eğitim okulları Hauptschule eğitim görmekteydi. Almanya'da ilköğretimden sonra üniversiteye girmeye hak kazanmak için Gymnasium olarak adlandırılan liseden Abitur (lise diploması) almak gerekmektedir⁵⁴. Realschule'de okumak ise teknik okula girmeyi ya da meslek eğitimine başlamayı olanaklı kılmaktadır. Realschule ya da Hauptschule'den mezun olmak Alman ikili sistemine (mesleki eğitim ve çıraklık) girmek için zorunlu bir koşuldur. Nüfus artışının getirdiği rekabet, yabancı gençler arasında Almanca bilgisinin Almanlar kadar iyi olmayışı, bu gençlerin ya çıraklık eğitim yeri bulamamalarına ya da fazla taliplisi olmayan alanlarda iş bulmalarına neden olmaktadır⁵⁵. Yine de 1983'ten bu yana Türk çocuklarının Alman eğitim sistemi içindeki durumları bir ölçüde düzelmiştir. Realschule ve Gymnasium'a giden Türk çocuklarının sayısı artmış olmakla birlikte, Sonderschule'ye giden Türk çocuklarının sayısı beklenen ve istenilen düzeyde azalmamıştır. Bununla birlikte üniversiteye giden Türk gençlerinin sayısında artış kaydedilmiştir.

1980'li yılların ikinci yarısından sonra ise Batı Avrupa'daki Türk toplumunda, özellikle gençlik arasında, eğitim düzeyinde ve örgütlenmesinde önemli değişimler yaşandı. Bu artış, yeni yetişen kuşaklara bağlanabileceği gibi; Türk ailelerinin çocuklarını okutmaya eskisinden daha fazla önem verdiklerine ve Türk gençlerinin de okulda daha başarılı olduklarına işaret etmektedir. Bu gençlerin büyük bir çoğunluğu işçi ailelerindendir. Bu durum, aile ve gençler arasında çeşitli gerilimlere neden olmak-

⁵⁴ Koray, a.g.e., s. 36.

⁵⁵ Cem Özdemir, *Ben Almanyalıyım: Alman Parlamentosu'ndaki İlk Türk Asıllı Milletvekili*, İstanbul, 1999, s. 39.

tadır. Çünkü genelde ailelerin çocuktan yüksek beklentileri bulunmakla birlikte okul ve üniversite yaşamı hakkında fazla fikirleri yoktur.

4. Avrupa'daki Türk Toplumundaki Örgütlenmeler

Türkler 40 yıllık göç sürecinde, Avrupa ülkelerinde kurumsallaşma çabaları göstermiş ve yoğun bir şekilde örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütlerin gelişimi Türklerin kendi kimliklerini algılama ve Avrupa'daki geleceklerini belirlemede önemli bir rol oynayacaktır. Şu anda Avrupa Topluluğu sınırlarında yaşayan tüm yabancıları yakından ilgilendiren politikalar oluşturulurken, Türkler ve diğer yabancılar bu politikalar üzerinde önemli bir etkiye sahip değillerdir. Türklerin, politik lobileri ise bu gün için zayıf olmakla beraber bir takım gelişmeler bunun gelecekteki işaretlerini vermektedir.⁵⁶

Batılı ülkelerde Türklerin örgütlenme çabaları bulundukları ülkelerle yakından ilişkilidir. Bu ülkeler siyasal örgütlenmeyi çoğulcu demokrasinin bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Göçmen grupları, kendilerini kabul eden ülkenin hükümetleri üzerinde baskı yapabilmek için siyasal örgütlenme yoluna gitmektedirler. Ancak göçmen kabul eden ülkelerin, göçmen topluluklarına olan bakışı bu tür örgütsel eylemlerin etki derecesini belirlemektedir.

Etnik azınlık kavramını tanıyan İsveç örgütlerin İsveç toplumunun kurumları ile göçmen toplulukları arasında bir bağ kurduğundan hareketle göçmen toplumunun örgütlenmesini "azınlık grupları topluluğu" kavramı üzerine oturtmaktadır. Göçmen dernekleri ulusal hükümetten parasal destek almakta, ulusal düzeydeki karar alma sürecine danışma kurulları ve danışma organları ile katılmaktadır. Her ulusal grubun, ulusal ve dini bir federasyonu bulunmaktadır. Türk Federasyonu (TF) 1977'de kurulmuştur.

⁵⁶ Yasemin Nuhoğlu - Soysal, *Limits of Citizenship-Migrants and Postnational Membership in Europe*, University of Chicago, Chicago, 1994, s. 65-83.

Hollanda'nın siyasal sistemi değişik dinsel mezheplerle, laik gruplar arasında işbirliğini öngördüğünden 1980'de Hollanda hükümeti resmen "çok etnikli" bir politika benimsemiştir. Bu politikanın üç esas hedefi vardı: Etnik toplulukların gelişimi ve özgürleşmesi, hukuk alanında eşitliğin artırılması, ekonomik ve sosyal alanlarda ise etnik toplulukların konumunun yükseltilmesidir. Böylece gruplar esas alınarak ana dilin öğretilmesi özendirildi. Ayrıca dinsel topluluklara özel okullar kurma olanağı da tanınarak, bu okulların tüm masrafları devletçe karşılandı. İkinci hedef, olan yasal eşitlik bağlamında, Hollanda'da beş yıldan fazla bir oturma iznine sahip etnik azınlık grupları mensuplarına, yerel seçimlere katılmak üzere siyasal haklar verildi. Bunun sonucunda, 1990'da yapılan yerel seçimlerde 36 Türk, belediye meclislerine seçildi. 2002 yılında yapılan yerel ve ulusal seçimlerde yerel yönetimlerde 100 yakın Türkiye kökenli aday seçildi. Hollanda İşçi partisinin milletvekili adayı, Türkiye'de doğan Nebahat Albayrak ise sadece parlamentoya girmekle kalmamış, parti başkanlığı için adaylığı dahi tartışılmıştır.

Üçüncü hedef çerçevesinde ise, etnik azınlıkların toplumun ekonomik ve sosyal alanda bütünleşmesini sağlamaktı. Bu alanda uygulananlar ise ekonomik katılımdan ziyade yardım şeklinde gerçekleşmiştir. Halen on federasyon ve dernekten oluşan Türk Danışma Konseyi, Hollanda Ulusal Danışma Konseyi ile işbirliği halindedir.

Ancak 17 Şubat Salı 2004 Hollanda parlamentosunda kabul edilen mültecinin sınır dışı edilmesini öngören yasa ile ülkenin yabancılara karşı tutumu yeni bir boyuta geçti. Yabancılara karşı politikalar tekrar sertleşmeye başladı.⁵⁷ Parlamentoda ka-

57 VVD Meclis Grup Başkanı Van Aartsen, partisinin Azınlıklar ve Entegrasyon Bakanı Rita Verdonk tarafından hazırlanan taslak entegrasyon raporu ile ilgili olarak *Buritenhof* adlı televizyon programına yaptığı açıklamada, entegrasyonun amacının yabancılardan "Hollandalıyım, kendimi Hollandalı hissediyorum" demeleri. Hollanda ile Türkiye ya da Fas arasında oynanan karşılaşmalarda Hollanda Milli Takımı'nı desteklemeleri halinde bu başarıya ulaşmış sayılacağı görüşünü savundu. <http://www.kanadainfo.com/NewsDet.asp?NewsID=2400>.

bul edilen bir başka yasayla, ilkokullarda Türk ve Faslı çocuklara verilen haftada iki saatlik anadil ve kültür dersleri de kaldırıldı.⁵⁸ Bu politikalar sadece göçmenleri değil, çok kültürlülüğü ve toplumsal dayanışmayı savunan sol görüşlü Hollandalılar'ı da etkiliyor. Çünkü yabancılara karşı hoşgörü politikalarının tamamen iflas ettiğini ileri sürenler, bundan sol kesimi sorumlu tutuyor.⁵⁹

Üniter ulus-devlet anlayışı benimseyen Fransız siyasal sistemi, son zamanlara kadar "sığınmacı ve göçmenlere karşı dostane davranan", "tarafsız" bir ülke görünümündeydi. Ancak 1983'te oyların % 11'ini elde eden sağcı, göçmen aleyhtarı Ulusal Cephe (Front National) Partisinin hızlı yükselişi Fransız vatandaşlık yasasında önemli değişikliklere yol açtı. Daha önce-leri (doğum yeri) ilkesi gereğince ikinci kuşak göçmenlere otomatik olarak vatandaşlık hakkını tanınırken, bugün bir kişi ancak 18 yaşına geldiğinde Fransız vatandaşlığı beyanla kazanabilmektedir. Fransa'nın resmi göç politikası 20. yüzyılın başından bu yana "etnik topluluklar"ı tanımama esasına dayanır. Göçmenlerin dernek kurma faaliyetleri özendirmekte, yerel düzeyde çeşitli sosyal hizmet verilmekte ve toplumsal bütünleşmeye bu yoldan varmaları öngörülmektedir. İslamın Fransa'da hızla yayılması, Türk toplulukların dernek faaliyetlerini de hissedilir biçimde etkiledi. Ülkede en büyük grubu oluşturan Müslümanların kimliklerini kabul ettirmek istemesi, hükümet üzerindeki baskıları artırması laiklik ilkesi ile çatışma içine girdi. Türk-İslâmcı derneklerin hızla gelişmelerine karşı bir güç oluşturmak amacı ile solcu, laik sosyo-kültürel derneklere parasal yardımda bulunmaya başladı. Bunun sonucu olarak, bu tür dernekler hükümet politikaları karşısında daha faal bir rol oynamaya başladılar. Böylece bütünleşmeye doğru adım atıldılar. Bir kısım etnik ve dinsel örgüt parasal destek almaya hak kazanmak için kim-

⁵⁸ Yeni entegrasyon yasası, 1 Kasım 2004 tarihinden itibaren uygulamaya girecek.

⁵⁹ İşçi Partisi'nin eski bakanlarından Pronk'un, "sınır dışı planlarınız toplu sürgünleri andırmasın" uyarısı üzerine bakan Verdonk tarafından odadan kovulması, bu sertliği çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor.

liklerini “kültürel dernek” haline dönüştürdüler. Siyasal ve dinsel amaçlı olanlar Türkiye’de Refah Partisi kapatıldıktan sonra kurulan Saadet Partisi ile Ak Parti’ye sempati beslerken; Kürtler, ayrı bir etnik ve ulusal kimliğe sahip olduklarını ileri sürmektedirler. Dernekler üyelerinin “Türklük”ünü ya da “Kürtlük”ünü vurgulamak için “Türk İşçi Dernekleri” veya “Türkiyeli İşçi Dernekleri” adlarını benimsemektedirler. Böylece derneksel faaliyetler gurbette geliştirilen, yeniden belirlenen siyasal kimliklerin oluşmasına yardımcı olmaktadır⁶⁰.

Almanya, 2001 yılına kadar ısrarla bir “göç” ülkesi olmadığını vurgulamaya devam etmiştir. Bu tutum, Almanya’nın yabancılarla günümüze dek neden yerel seçimlerde oy hakkını tanımadığını açıklamaktadır. Türklerin büyük bir bölümü Alman vatandaşlığına geçişle vatandaşlık haklarına kavuşmuş bulunmaktadır. Göçmenlerin Alman toplumu ile bütünleşmeleri için federal fonlar bireysel bağışlara ve diğer İslam ülkelerinin yaptığı finansal yardımlara bağlı kalmaktadır.

Türk dernekleri birbirinden farklı iki yön izlemektedir: Almanya’da uzun süreden beri yaşamakta olan bir kısım göçmenler son zamana kadar çifte vatandaşlık ve oy hakkı elde etmek için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu çabaları bütünleşmeye yana olan “Euro-Türkler” tarafından desteklenmektedir. Ancak Türk derneklerinin önemli bir kısmı, Alman toplumuyla fazla ilgilenmeyen ulusal ve kültürel grupları temsil etmektedir. Büyük çoğunluğu aşırı sağ veya sol örgütlerden oluşan bu gruplar daha çok Türkiye ile ilgilenmektedir. İslamcı örgütler Türkiye’de bir iktidarı hedeflerken, Kürt dernekleri gibi etnik örgütler ise terörist örgütleri desteklemeyi amaç edinmişlerdir⁶¹.

60 Çalışma Bakanlığı, Bülten, Sayı: 2, 2002, s.18.

61 Alparslan Türkeş’in Milliyetçi Hareket Partisi ile yakın bir işbirliği halinde bulunan bu dernekler Avrupa Türk Ülkücüler Dernekleri Federasyonu (ATÜDF) isimli bir şemsiye örgütü altında birleştiriler. Etnik tabanlı dernekler KOMKAR ve BİRKOM ise Almanya’da Kürt kökenli Türk vatandaşın kurduğu örgütlenmelerdir.

5. Türk-İslam Kültürünün Avrupa'da Kurumsallaşması

Türk-İslam kültürünün Avrupa'da kurumsallaşması bugün kültür dernekleri, camiler, Türk gazeteleri, Türkçe televizyon kanalları, eğitim merkezleri, İslami okullar, spor dernekleri, Türk dükkanları, işletmeleri ve siyasi örgütleri dahil her alanda göstermektedir. Bu toplumsallaşma Avrupa Toplumuna yansımaktadır. Türklerin Avrupa'da kurumsallaşması iki başlık altında incelenebilir. Birinci grubu siyasi ya da siyasi olmayan Türk örgütleri oluşturmaktadır. İkinci gruptakiler İslami örgütlerdir. Bu örgütlerin gelişmesinde iki önemli faktör rol oynamıştır. Birincisi Türklerin Avrupa'daki gereksinimleri ve sorunları ile yakından ilgilidir. İkinci faktör ise, Avrupa'daki Türklerin Türkiye'deki politikacı ve siyasi partiler için taşıdıkları potansiyeldir. Öte yandan, Avrupa'ya gelen Türkler arasında politik bilinç taşıyan ya da politika içinde yer almış kişilerin bulunması da bu gelişmelerde rol oynamıştır. Türkiye'de iç politika ile uğraşan bu kişilerin büyük çoğunluğu için göçmen meseleleri fazla bir önem vermiyorlar. Daha çok Türkiye'ye yönelik politika yapmak amacındaydılar⁶².

Avrupa'daki Türk örgütlerinin tarihi 1960'lı yılların başına kadar uzanmaktadır. Türk işçi dernekleri, büyük ölçüde göçmen kabul eden ülkeler tarafından parasal olarak destekleniyor ve sınırlı ölçüde dayanışma örgütü rolü oynuyordu. Bu bağlamda ilk denilebilecek örgütlenmeler profesyonel çevirmenler tarafından işyeri düzeyinde kurulan danışmanlık ve çevirmenlik bürolarıydı. Bunların yanı sıra Türk işçileri ve üniversite öğrencileri de kendi derneklerini kurmaya başladılar. Böylece kurulan ilk Türk örgütleri, işçilere dil sorunları yanında işyeri ve kalacak yer gibi konularda da yardımcı olmayı amaçladı. Fakat bu örgütler yerel düzeydeydi ve aralarında herhangi bir bağ bulunmuyordu. 1970'li yıllarda ise göçmen sorunlarıyla ilgili, aynı zamanda da politik görüşe sahip birçok Türk derneği federasyon

⁶² Abakay, a.g.e., s. 45.

düzeyinde örgütlenmeye başladı⁶³. 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonucu Türkiye'den birçok kişinin siyasi nedenlerle Avrupa'ya kaçması ile Türk örgütleri bu dönemde genelde daha siyasi bir kimlik kazandılar. İlgileri ise daha çok Türkiye'nin iç politikasına yönelikti. 1980'li yılların başında askeri darbenin ardından Türkiye'den Batı Avrupa'ya politik nedenlerle gelen kişilerin oluşturduğu yeni bir göç dalgası yaşandı. Bu kişiler arasında Türkiye'deki parti ve sendika yöneticileri de bulunmaktaydı. Bu nedenle Avrupa'daki Türk örgütleri içinde kendilerine bir yer bulmakta zorlanmadılar⁶⁴. Bu ise Türk örgütlerinin başlıca ilgisini ve faaliyetlerini, göçmen ve işçi sorunlarından uzaklaştırarak Türkiye'ye çevirdi. Bu kişi ve gruplar Avrupa çapında Türk hükümetlerini eleştirerek yurtdışındaki Türk siyasal eylemcilerin sözcüleri haline geldiler⁶⁵. 1987 yılına kadar birçok Türk örgütü iç anlaşmazlıklar nedeniyle bölünmüş, ideolojik kutuplaşmaya uğramış ve güçlerinin önemli bir bölümünü yitirmiş bulunmaktaydı.

Türklerin en etkili örgütlendiği ülke Almanya'dır. Bunlar Türkiye'deki sosyal demokrat çizgide olan HDF (Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu), ANAP çizgisindeki Hür-Türk ve GDF (Göçmen Dernekleri Federasyonu) bulunmaktadır. Türk işçilerinin en yaygın örgütlenmesi Almanya'da olmakla birlikte, Fransa ve Hollanda gibi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları ülkelerde de benzer yerel ve federasyon şeklinde örgütlenmelere rastlanmaktadır. Özellikle 1980'li yılların sonları

63 Solcu ve uluslararası bağlantıları bulunan derneklerin yanı sıra benzer biçimde örgütlenmiş fanatik sağcı ve dinci dernekler büyük kentlerde üye kaydına başlayıp, bu yoldan anayurttaki radikal siyasal partilerin uyduları haline geldiler. Örneğin 1973'te Milliyetçi Hareket Partisi Berlin, Hannover, Köln, Mannheim, Münih ve Stuttgart'ta altı özerk birim kurmuş ve "Bozkurt" adlı bir örgütünü faaliyete geçirmiştir.

64 Abadan, a.g.e., s. 65.

65 Bu derneklerin, etkinliklerini devam ettirmeleri işçilerin cami ve derneklere gönüllü ya da zora dayalı olarak yaptıkları bağışlar, kısmen de Alman yerel yönetimlerinden aldıkları parasal yardımlarla mümkün olmaktadır. Bu gruplar uluslararası politika alanında da ciddi problemlere de neden olmaktadır. Özellikle Kürt ayrılıkçı hareketleri, Ayetullah Humeyni'nin öğretilerini gerçekleştirmeye çalışan kökten dinci kesimler örgütlerin başında yer almaktadır. Abadan-Unat, a.g.e., s. 192.

doğru, önceki örgütlerin göçmen sorunlarıyla ilgilenmede ersiz kalmaları üzerine Almanya, Hollanda ve Fransa'da çe- kültürel, gençlik, spor, kadın dernekleri ve yoğunlukla göç- nlerin siyasi haklarıyla ilgilenen çok sayıda örgüt kuruldu. dönemde sözü edilen türde politik hareketler de faaliyetleri- yaygınlaştırarak tüm Avrupa çapında örgütlendiler.

Türk kültürünün ve göçünün Avrupa'daki bir diğer parçası- slami örgütler oluşturmaktadır. Bu tür ilk örgütler aslında upa'da yaşayan Türklerin acil ihtiyaçlarından doğmuştur. 50'li yıllar boyunca fabrikada ya da çevrede çalışan Türk iş- ri birlikte kalabalık yurtlarda kalıyorlardı. Kısa bir zaman de bu yurtlarda namaz kılabilcekleri bir odanın ayrılmasını p etmeye başladılar Kuzey Akdeniz ülkelerinden gelen İtal- ve İspanyol göçmen işçileri Avrupa'daki Katolik Kilise- den yararlanabilirdi, fakat Türk işçilerinin böyle bir şansı tu. Bu nedenle 1960'lı yılların başında ilk defa Federal Al- ıya'da Türkiye'den farklı olarak kendine özgü yerel düzey- ami dernekleri kurulmaya başlandı. Avrupa'daki ve Alman- aki İslam bu nedenle Türkiye'deki İslam'dan farklı gelişt- edir. Yabancı bir ülkede yaşamak, farklı bir dili konuşmak ini ihtiyaçlarını karşılayacak olanaklara sahip olamama gi- edenlerle Türkler arasında bir tür reaksiyon şeklinde dini inançların gelişmesine yol açmıştır.

Türklerin bir süre sonra döneceklerini düşünmelerinin ya- nında çocuklarını devlet okullarına gönderen Türk aileleri ço- cuklarının Hıristiyanlaşmasından çekinmişlerdi. Öte yandan Al- manya'da etkili olabilecek Türk ileri gelenleri ve öğretmenleri ise genelde laik bir çizgiyi izledikleri için Türk ailelerinin ve ço- cuklarının bu gereksinimini görmezlikten geldiler. Dolayısıyla ancak 1980'lerin sonuna doğru din eğitim konusu eğitim poli- tikalarında dikkate alındı. Avrupa'daki Türkler arasında kökten- cilik olarak adlandırılan gelişme, öncelikle göçün kendi dina- mikleri içinde, Avrupa toplumlarının diğer kültürlerle ve dinlere karşı tutumlarından kaynaklanmaktadır. Türkiye'deki hareketle-

rin uzantılarının Batı Avrupa'da gelişmeleri için kendilerine uygun bir zemin bulduğu da bir gerçektir.

Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin dini eğitime duyulan gereksinimi fark eden Türkiye'deki laik sisteme karşı gruplar, 1970'lerde Federal Almanya'ya gelerek örgütlenmeye başladılar. İlk olarak İslami Kültür Merkezlerini (İKZ) kurarak Kuran kursları düzenlediler⁶⁶. 1970'li yıllarda Türkiye'deki Milli Selamet Partisi'(MSP); 1977'de AMGT (Avrupa Milli Görüş Teşkilatı) Federal Almanya'da örgütlenmeye başladı. Bu örgüt Federal Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki en etkin Türk İslami örgütü haline geldi. 1986 yılında ise Türk Diyanet İşleri Vakfı tarafından Köln'de Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği (DİTİB) kuruldu. DİTİB, Türkiye'nin resmi laik devlet politikasını izlemektedir. Federal Almanya'ya diğer İslam akımlardan daha sonra gelmekle birlikte bu ülkede bulunan cami derneklerinin % 60'ını çatısı altında birleştirmiştir. Avrupa'da, Fransa ve Belçika gibi ülkelerde, genellikle ortaya çıkan tepkiler ve hak arayışı sonucunda radikal İslamcı hareketler güçlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

6. Türk Toplumunda Medyanın Rolü

Avrupalı toplumlar hem günlük yaşamda hem de kamuoyunun oluşumunda büyük ölçüde medyadan yararlanırlar. Doğu toplumlarındaki kamuoyu ise kişiler arası iletişim yoluyla gerçekleşmektedir. Bu davranış göç toplumunda da terk edilmektedir. Oysa geleneklerin çok güçlü bir şekilde korunması marjinalleşmeyi getirir. Yani, siyasi baskı ve ayrımcılık nedeniyle kendi içlerine kapanan toplumlar, yerli toplumların daha fazla ayrımcı davranış ve tutumlarıyla karşı karşıya kalabilirler. Bunun büyük bir bölümü bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bilgi eksikliği ise medya tarafından doldurulabilir. Radyo, televizyon ve yazılı basının sosyo-politik sorunları halletmesi

⁶⁶ Ulusoy, a.g.e., s. 35.

beklenemez ise de, medyanın gücü özellikle kamuoyu oluşturulması, entegrasyon ve kültürler arasında iletişim sağlanması çabalarına yardımcı olmalıdır⁶⁷. Batı Avrupa medya organlarının bu iletişime olumlu katkıda bulunduğunu söylemek zordur. Televizyon ve yazılı basında sık sık işlenen artan İslami kökten dincilik ve yabancılar arasında yükselen suç oranları gibi yayınlar Avrupa toplumlarını ürküterek yabancılar karşı önyargılı davranılmasına neden olmaktadır. Bu ortamda içine kapanan toplumlar da geldikleri geleneksel çevreyi devam ettirmek için daha çok anavatanın kamuoyunu ve medyasını takip etmektedirler. Almanya'da yaşayan Türklerin yaklaşık % 57'si TRT-Int'i izlemektedir. Show TV, Star, ATV ve TGRT yayınlarını uydu kanalıyla izlemek mümkündür. Son yıllarda gözlenen bir gelişme Almanya'daki Türklerin kendi televizyonlarını kurmalarıdır. Berlin'de bu şekilde kurulmuş dört Türk özel televizyonu bulunmaktadır: 1986'da yayınlara başlayan, BTT (Berlin Türkiyem Televizyonu), ATT (Avrupa Türk Televizyonu), TDF (Türkisches Fernsehen in Deutschland) ve İslami örgüt AMGT (Avrupa Milli Görüş Teşkilatı)'dır.

Türk toplumunun büyük bir bölümü Avrupa basınıni izlemek yerine, Türk basınıni tercih etmektedir. Bu tercihin arkasında diğer Avrupa dillerini bilmemek ve Türkiye'ye duyulan yakın ilgi yatmaktadır. Çeşitli araştırmacılar ise bu tutumun entegrasyonu olumsuz etkilediği ve Türk gazetelerinin Almanlara karşı duyulan önyargılar artırdığı görüşündedirler. Şu anda 7 tane günlük ve 2 haftalık Türk gazetesinin Avrupa baskıları bulunmaktadır. Berlin'de telefonla yapılan bir başka araştırmaya göre, Türkler arasında gazete okuyanların % 86'sı Türk gazetelerini okumayı tercih etmektedir⁶⁸.

⁶⁷ Koray, a.g.e., s. 61.

⁶⁸ Koray, a.g.e., s. 65.

D. Entegrasyon, Uyum, Bütünleşme, Asimilasyon

Entegrasyon, uyum anlamına gelmektedir. Dışarıda yaşayan Türklerin temel sorunları eğitim, sosyo-ekonomik gelişme, siyasi haklar ile sosyal ve adli statülerinin gelişmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar ise entegrasyonun ve birleşmenin temel unsurlarıdır. Ancak Günümüzde farklı toplumların bir arada yaşaması sonucu gerek göçmenlerin bulundukları ülkelerden gerekse kendi ülkelerinin düzenlemelerinden kaynaklanan çifte vatandaşlıktan, bedelli askerliğe, oy kullanmadan, çocukların eğitimine, yabancı düşmanlığından ailevi sorunlara, dil sorunundan kültürel kimlik sorununa kadar uyum konusunda bazı problemler ortaya çıkmıştır.

Siyasal haklar yani seçme ve seçilme hakkı siyasal uyumun bir koşulu olarak yabancı ülkede Türk toplumuna tanınan haklardandır. Bu haklar vatandaşların karar alma sürecine, kaldığı ülkenin ekonomik, sosyal hayatına katılmayı ve dolayısıyla sosyo-ekonomik çevresini değiştirmesini sağlar. Türkiye de göçmenlerin bulundukları ülkede siyasi ve sosyal yaşama aktif bir şekilde katılmasını teşvik etmektedir. Sosyal entegrasyonun ayrımcı politikaları önleyeceği tezinden hareket etmektedir. Kültürel entegrasyonun temeli ise eğitimden geçmektedir. Bundan dolayı anadili, kültürü ve tarihini öğrenmek büyük önem arz etmektedir. Ekonomik entegrasyon ise çalışma hayatında fırsat eşitliği ve kendi işyerini kendisinin kurabilmesi anlamına gelir.

1. Entegrasyon ve Birinci Kuşak

Entegrasyon, çoğunlukla kullanıcının bakış açısına göre anlam çeşitlemeleri içermektedir. Almanya'daki Türk varlığı, bu arada, üç kuşaktır sürmektedir. Buna rağmen entegrasyon sorunuyla ilgili ilk ciddi tartışmalar 90'lı yılların başında başlamıştır. Türklerin entegre edilmesi veya entegre olmaları gerektiği konusunda tartışmalar veya "Entegrasyon" konusundan ne anlaşılması gerektiğiyle ilgili görüşler son derece farklı

dır. Başlangıçta Türklerin entegrasyona yeterince istekli ve hazır olmadığı ifade edildiğinde çoğunlukla Türk toplumunun asimilasyona hazır ve yeterli olmadığını anlatılmak istenmekteydi. Bu anlayışa bakılırsa entegrasyon Türklerin tek yanlı olarak yerine getirmeleri gereken bir görevdi ve kültürel kimlikten tümüyle vazgeçilerek tam uyumu içermekti. Öte yandan Türklerin de dilsel, dinsel ve kültürel özellikleriyle birlikte kabul edilmediklerini ya da farklı olduklarını düşünmeleri entegrasyon için diğer önemli bir engel ve bu nedenle Türkler, bulundukları ülkeye ve toplumsal yapılara uyum sağlamada çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

İşçi olarak gelen “birinci kuşak” iyi bir yaşam kalitesini Türkiye’ye dönük olarak tuttuğundan bulunduğu ülkede tasarruf etme yolunu seçmiştir. Gelecekte Türkiye’ye döneceğini düşünen bu kuşak, toplumsal ve politik yaşama katılım konusuna doğal olarak ilgi göstermemiştir. Türkiye’ye geri dönüş planları, zamansızlık, olanaksızlıklar dil öğrenme ve geliştirme için ciddi girişimleri engellemiştir. Bunun sonuçları yaşam biçimi, çocuklarının eğitimi ve toplumsal uyum açısından günümüzde de etkisini kısmen göstermektedir.

Diğer taraftan Avrupalı Ülkelerde Türklerin geri döneceği olgusundan yola çıkmıştır. Bu tahminler hükümetlerin bir entegrasyon politikası belirleyememelerine neden olmuştur. 1980’lere kadar yukarıda gördüğümüz gibi “misafirlerin” geri dönüşünü teşvik yabancılar politikasının belirleyici unsuru olmuştur. Yabancılar yasasına getirilen kısıtlayıcı maddeler, işçi alımını durdurma, aile birleşimine getirilen sınırlamalar, sınır dışıyla ilgili yasal düzenlemelerin sertleştirilmesi vb. göçmenlerde Almanya’da istenmedikleri veya kendilerine sadece tahammül edildiği duygusu yaratmıştır. Yerleşme konusundaki bu anlayış Türklerin büyük bir çoğunluğunun geri dönüş opsiyonunu her zaman açık tutmasına ve “sürekli geçici” ifade eden bir hayat yaşamasına neden olmuştur. 1990’larda Türklerin orada yerleşik ve kalıcı oldukları anlaşılınca yabancılar politikasında geri

dönüşü teşvik anlamını yerini önemli ölçüde, “kalanların entegrasyonu” (uyumu) na bırakmıştır.

2. Avrupalı Türk Toplumunda İkinci Kuşak ve Sosyo- Ekonomik Gelişme

Türk toplumu, özellikle de ikinci kuşağın yetişmesinden sonra, marjinallikten çıkarak daha genel alanlara doğru ilerlemiştir. Bir kısmı edebiyat ve sanat dünyasında kendilerine yer edinmişlerdir. Bunun nedeni, sadece yükselen eğitim düzeyi vs. değil onun yanı sıra başka kültürlerle tanışmaya artan oranlarda ilgi göstermesidir. Göçmen kültürünü, yaşamlarını edebiyat ve sanatla dile getirmekte ve bulunduğu topluma yansıtmaktadırlar. Kültürel alanda ikinci kuşak, giderek daha çok göze çarpmasının yanında alışılmış işçi işveren görüntüsü de giderek değişmektedir. Profesör Onur Güntürk bu gelişmelere örnek teşkil edebilir. Türk göçmenlerin siyasi alanda da ön plana çıkmıştır. Cem Özdemir (Birlik 90, Yeşillerin İç Politika Sözcüsü), Ekin Deligöz (Birlik 90/Yeşiller), Öger Tours'un kurusu ve sahibi Vural Öger, gibi milletvekilleriyle; Emir Kır gibi bir bakanıyla ikinci kuşağın temsilcileri Alman Parlamentosunda ve diğer Avrupa Parlamentolarında temsil edilmektedir. Bunların yanı sıra belediye ve eyalet meclislerinde görev yapan çok sayıda Türk kökenli insan bulunmaktadır. Bu durum uyum politikaları açısından iki farklı gelişmeyi ortaya çıkarmaktadır: Toplumda görev dağılımı, giderek, birbirine rakip olan hal almaktadır. Türk göçmenler, toplumda, giderek yüksek nitelikli yaşam alanları, daha iyi bir statü, hak ve görevler talep etmekte, bunun karşısında ise Alman toplumu direnç göstermekte, bu talep edilen hakların Almanya'nın yerlilerine ait olması gerektiğini savunmaktalar. Tepkiler ise kendini, yabancı düşmanlığı şeklinde göstermektedir.

İrkçi ve sağcı hareketlerden kaynaklanan şiddet kullanımı Türklerin ve diğer yabancıların Avrupa toplumlarında entegrasyon

yonlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri. Almanya'ya göçün ikinci on yıllık döneminde hem kalıcı olma eğilimleri göstermesi hem de kültürel, inanç ve yaşam biçimlerine bağlı kalma isteği göstermesi üzerine göçmenliğin mevcut sorunları üstüne bir de işyerini kaybetme, geri gönderilme ve yabancı düşmanlığı gibi aklından kalkılması zor sorunlar doğurmaya başlamıştır⁶⁹. 1980'de başlayan, 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasıyla zirveye ulaşan yabancı düşmanlığı sürecinde Avrupa'da aşırı sağ ve ırkçı partiler ırkçı ve yabancı düşmanlığına dayalı seçim programları ile hem ülkelerinde hem AT Parlamentosuna üye vermişlerdir. Alman, Fransız ve diğer AT üye ülke hükümetleri, ırkçı saldırılarındaki artışına karşın, bu saldırıların organize bir suç olduğunu kabul etmemiş ve olayları işsiz, sosyal problemleri olan gençlerin birbirinden bağımsız hareketleri olarak görme eğiliminde olmuştur⁷⁰.

Yabancıları yoğun toplumsal ve politik baskılarla ülkelerine geri dönmelerinin sağlanmasına yönelik politika özellikle Almanya'daki yabancıların sosyal hayatına bölünme, dışlanma ve düşmanlık olarak yansımıştır. Bu politika ile dini ve sosyal kutuplaşmalara hız kazandırmıştır. Öte yandan Alman toplumuna zarar vermemek şartıyla, göç edenlerin kendi içlerindeki bölünmeyi daha da derinleştiren radikal hareketlere seyirci kaldığı görülmüştür⁷¹. Böylelikle bu tür veya buna benzer nedenlerle Türk toplumu bir yandan kendi içinde yabancılaşırken, öte yandan Almanlar tarafından da dışlanma sürecine girmektedir⁷².

69 "Türkler Almanlaştık, dinimizi kaybettik, benliğimiz yok oldu.B izi insan kabul etmiyorlar, ikinci sınıf insan olduk" derken bir yanda, "Yabancılar iş yerlerimizi, konutlarımızı elimizden aldılar, pis Türkler. Türkler dışarı, Almanya Alınalılarıdır" vb. gibi değişik düşünceleri bulunmaktadır. Nihat Ekin, "Türkiye'de Dış Göçün 25.yılında Beklentiler ve Gerçekler". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:3. No: 1. İstanbul. 1990 s. 65.

70 Şeref Ünal, "Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Bağlı Şiddet Olayları". *Avrasya Dosyası*, Cilt: 1. Sayı: 2. Yaz 1994, s., 17-35.

71 Doğan. a.g.m.. s. 22.

72 Doğan. a.g.m.. s. 25.

Bu yabancılaşmanın önlenmesi için yabancılara en azından yerel düzeyde seçme ve seçilme hakkı tanınması gereklidir. Bu şekilde politikacıların, politikalarını oluştururken oy hakkına sahip yabancılara da göz önüne almaları ile o toplumun bir parçası olarak görülmediğini düşündüren dayanak ortadan kalkar.

3. Avrupa Ülkelerinde Siyasi Hakların Kullanımı ve Çifte Vatandaşlık

Günümüzde Avrupa ülkeleri yurttaş sıfatını kazanmadıkları halde yabancı gruplara yerel yönetim düzeyinde siyasete katılma hakkını tanımaktadırlar. Halen yabancılara yerel seçimlerde oy kullanabilecekleri ülkeler şunlardır: İrlanda, 1973 (yerel, altı yıllık oturmadan sonra), İsveç, 1975 (yerel ve bölgesel, üç yıllık oturmadan sonra), Danimarka 1981 (yerel ve bölgesel, üç yıllık oturmadan sonra), Norveç 1983 (yerel, üç yıllık oturmadan sonra), Hollanda 1983 (yerel, üç yıllık oturmadan sonra), İsviçre, Neuchatel ve Jura kantonları yabancılara yerel seçimlere katılma ve aday olma hakkını tanımaktadır⁷³. Böylece yabancılar giderek seçtikleri yeni ülkenin yurttaşları ile paralel bir statüye geliyorlar. Bunun sonucu olarak giderek devlet-toprak bağılılığı kopmakta; kişi bir devletin yurttaşlığını taşıırken, diğer bir ülkenin hak ve ayrıcalıklarından yararlanabilmektedir. Bu alışkanlık "çifte vatandaşlık" kurumunun giderek yaygınlık kazanmasına da yol açmaktadır. Günümüzde ABD, Kanada ve Avustralya'da uygulanmakta olan yeni vatandaşlık statüsü verme politikası AB devletlerince de izlenmektedir. Nitekim, vatandaşlık statüsü vermede çok yavaş davranan Almanya, nihayet 1999 yılında birçok Türk'e Alman vatandaşlık statüsü vermiştir. Vatandaş olanların yanında henüz çifte vatandaşlık statüsünü kazanmamış olan Türklerin siyasal eğilimleri, oy kullanamayacakları bilindiği halde, kamuoyunda ve siyasette bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Almanya ve Fransa'da

73 Nuhoğlu-Soysal, a.g.e., s. 83.

yerel yönetimlere yol göstermek üzere seçim yolu ile kurulan "Danışma Konseyleri" ortak çıkarlarını belediye nezdinde temsil etmek üzere "yabancıları" örgütlenmeye yöneltti. Bu durum doğrudan bir siyasal katılım sağlamamakla beraber siyasetle arasındaki bağı ortaya çıkarmaktadır.

Bu arada göz önünde bulundurulması gereken önemli diğer bir husus, bu toplulukların anayurttaki siyasal kurumlara yaptıkları etkilerdir. Bir ülke vatandaşının en doğal haklarından biri de seçme ve seçilme hakkıdır. Türkiye'nin AB adaylığı konusunda ana dili öğretme ve kamusal alanlarda kullanabilme durumu kuşkusuz Almanya'ya özellikle 1980'den sonra sığınmış yüksek sayıdaki Kürt kökenli sığınmacılar tarafından çok yakından izlenmektedir. Benzer şekilde, İslamcı örgütler de anavatan da etkili olmaya çalışmaktadırlar. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Seçmen Yasası uyarınca sınırlarda oy kullanma hakkı verilerek siyasi katılım çok meşakatli bir durumda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda yurtdışında çalışmak ve yaşamak zorunda kalan 4 milyona yakın insan, ne bulundukları ülkenin ne de kendi ülkesinin geleceği hakkında söz ve karar sahibi olmaktadır. Bu da siyasi hayata atılma, siyaset yapma ancak ülke kararlarının alınmasında söz sahibi olamamadan dolayı yabancı devlet vatandaşlığına geçme ile sonuçlanmaktadır.

4. Dil ve Kültürel Kimlik Sorunu

Göçmen ailelerinin en önemli sorunlarından biri ne bulundukları ülkelerin ne de anayurtlarının dinini ve kültürünü yeterince bilememedir. Yoğun çalışma tempoları, yabancıardan ayrı bölgelerde oturmaları, çevrelerinde daha çok Türklerin bulunması, eğitimsiz olmaları da dil öğrenmelerini olumsuz biçimde etkilemektedir. Son yıllarda kalış süreleri arttığı için dil sorunu eskisi kadar olmamakla birlikte ilk yıllarda o ülkeye uyum sağlamalarını engelleyici bir unsur olarak görülmüştür⁷⁴.

⁷⁴ Mustafa Çakır, "Almanya'daki Çok Kültürlü Ortamlarda Türkçenin Anadili Olarak Kullanımı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, No:1, 2002, s. 85.

Yurt dışındaki Türk işçileri ve aileleri kendi gelenek, görenek, dil ve dinlerinden farklı bir ortamda bulunmaları nedeniyle ya o topluma giyiniş ve yaşayışları ile benzeme çabalarına girmekte, ya da kendi kabuklarına çekilmektedirler. Ancak her iki durumda da pek çok güçlükle karşılaşmaktadır. Özellikle işçilerinin yoğun olarak aynı semtlerde oturmaları, gelenek ve göreneklerini sürdürerek kültürel benliklerini korumaya çalışmaları, kahvehane, kasap, cami vb. yerleri oluşturmaları birbirlerine destek olmalarını kolaylaştırmaktadır. Fakat bu da yabancıların, tepkilerini artırmaktadır⁷⁵. Yurtdışındaki göçmen topluluğu, birinci kuşaktan başlayarak eşitsizliğe, ayrımcılığa, toplumsal marjinalliğe karşı kendisini savunmaya yardım edecek olan kültürel bir kimliğe ihtiyaç duymaktadır. Birinci kuşak üyeleri, geldikleri ülkenin bir parçası olmayı amaçlamamıştır. Sahip oldukları düşük statüye rağmen toplumsal konumlanımları anayurda kıyasla yükselmiş sayılmaktadır. Oysa ikinci kuşak ve onları izleyenler, durumlarını yetiştikleri ülkenin aynı yaş grubu ile kıyaslamakta, yoksun bırakıldıkları fırsat ve olanakları daha katı bir biçimde değerlendirmektedirler. İkinci kuşak için farklı anlayışlar bulunmaktadır. Onlar ya kısmi veya tümünden bütünleşmeyi (asimilasyon) seçebilirler, ya sisteme kayıtsız kalma yolu ile kendi içlerine kapanabilirler yada mücadele ederek yeni bir kimlik yaratma çabası içine girebilirler. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak arasındaki bir diğer farklılık birinci kuşakta çatışmalar genellikle yetersiz uyum konusunda olmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşakta ise çatışma kişinin iç dünyasında yaşanmaktadır. Birey kendi toplumu ile yaşadığı toplumun değerleri arasında kalmaktadır. Gençlerin içinde yetiştikleri ortam, benimseyecekleri kültürel kimliği de bir ölçüde belirlemekte ve benimsediği bu kimliğe özgü tüm işaretler, başörtü, uzun saç vb., onları toplumun içindeki diğer gruplardan ayırt etmekte, onlara bir çeşit özgüven vermektedir. Bu kültürel öğeler içinde dil, öğrenim, top-

75 Nermin Abadan, *Batı Almanya'daki Türk İşçileri Üzerinde Bir Araştırma*, D.P.T. Ankara, 1982, s. 35.

lumsal değerler, din, gelenekler, serbest zaman faaliyetleri önemli bir rol oynamaktadır.

Çok kültürlü politikaların üretilmeye başlamasıyla üçüncü göçmen kuşağının üyeleri, bağlı oldukları grubunun üyelerinden başka değer ve düşüncelerini paylaştığı yeni gruplarla da bütünleşme fırsatını bulmuşlardır. Çok sayıdaki sivil toplum örgütü, üçüncü kuşağın hevesle sarıldığı bir ortam oluşturmuştur. İskandinav ülkeleri, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde daha önce yaygınlaşan etnik ve dinsel gençlik grupları, Almanya'da da kurulmaya başlamıştır. Başta Berlin olmak üzere eyalet hükümetlerinden parasal destek almaya başlamışlardır. Böylece etnik ve dinsel kökenli birçok dernek ortaya çıkarak, göçmen gençleri için yeni çekim merkezleri oluşturmuşlardır. Bu merkezler, sırasında radikalliğe varan protesto eylemlerine de zemin hazırlamışlardır. Alevilik, Nurculuk, Kürtçülük gibi etnik ya da dinsel kökenli görüşler burada toplumsal bir kutuplaşmaya yol açıp, kendilerine özgü bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yapıyı çok kültürlü toplum olarak tanımlama eğilimleri artmıştır.

Çok kültürlülük, demokratikleşme ve hoşgörüye giden bir yol olarak algılanabileceği gibi, devlet politikası olduğu takdirde iktidarın hegemonyasını sürdürmeye yarayan bir söylem şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Çünkü etnik ve dinsel kökenli gruplara kendi etnik kimliklerini ve kültürlerini açıklamaya yardımcı olan bu kuruluşlar, göçmen gruplarına, gerçek taleplerine yanıt verebilecek olan "siyasal haklar sağlamanın" yerine onlara sadece "kültürel alanı mücadele yeri" olarak göstererek varlıklarını duyurmaya hizmet etmekte; anayurda mesajlar vermelerine hizmet etmektedir. Almanya'daki gibi uygulamalar, azınlıklar için çıkara dayalı baskı grupları oluşturacak yerde azınlıkların etnisite duygularını artırmaktadır. Öte yandan teknoloji ve maddi refah açısından üstün bir medeniyeti temsil eden bir toplum karşısında, kendi dinlerinin yerli toplum dinlerinden daha üstün ve daha mükemmel olduğu inancından kaynaklanan ve üstün

her tarihe sahip bir toplumun mensupları oldukları yolundaki "Şanlı mazi" gibi iki önemli faktör de, Türk toplumunun yabancı kültürün etkisi altına girmelerine büyük ölçüde engel teşkil etmiş ve milli kimliklerini korumalarında etkili olmuştur. Bu nedenle dönüş yapan Türk işçi ailelerin büyük bir çoğunluğunun bu gibi nedenlerle kendi kültürel değerlerine bağlı kaldıkları görülmektedir. Yabancı bir toplumda uzun bir süre yaşamış olmaları kendi kültürlerine olan bağlılıkları azaltmamış bilakis güçlendirmiştir. Başlangıçta yabancı kültür ortamına girmiş olmaları sebebiyle büyük ölçüde kültür şokuna maruz kalmışlar ve uyum sağlamakta güçlük çekmişlerdir. Büyük bir kısmı giderek kendi içine kapanmış, karşıt bir kültür alanı oluşturmuşlardır.

E. Avrupa'nın ve Türkiye'nin Göçmen Politikaları

1. AT Göçmen ve Entegrasyon Politikaları

Avrupa'daki Türklerin tarihi, neredeyse Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle olan ilişkileri kadar uzun bir tarihe sahiptir. Avrupa Birliği'nin değişik ülkelerinde yaşayan, sayıları 1997 rakamlarıyla yaklaşık 3,3 milyona ulaşmış Türkiye kökenli Avrupalıya rağmen, ilişkilerin bu boyutu sahip olduğu önem gereğince dikkate alınmamaktadır. Göçmen işçi bulunduran AB'ye üye ülkelerin hiçbirinin, göçmen ailelerin ve çocuklarının karşılaştıkları sorunları temelden çözecek herhangi bir göç ve uyum politikaları mevcut değildir. Türkiye'de olduğu gibi göçmen kabul eden ülkelerde de göçmen sorunlarıyla direkt ilgilenen bir "Göçmen Bakanlığının olmaması büyük bir eksikliktir. Almanya'da, "Göç Komisyonu" tarafından hazırlanıp ileri sürülen göçmen sorunlarının bir dairede toplanmasıyla ilgili bir proje taslağının, çeşitli sivil toplumsal örgütler ve konuya duyarlı bazı kesimlerce eleştirilmektedir.

Göçmenlik konusuna duyarlılığıyla bilinen Yeşiller Partisi Eski Milletvekili Cem Özdemir, göçmenler için özel bir göç bakanlığı kurulmasını istemiş ve halen çeşitli makamlara dağıtılan

göçmen sorunlarının bu şekilde bir elde toplanmış olacağını söylemektedir. Göçmen işçilerin sorunları başta sosyoekonomik, kültürel ve eğitsel olmak üzere çok yönlü sorunlar olduğuna işaret eden Özdemir, "Sadece daire bazında bir çözüm sorunların anahtarı olamaz demektir."⁷⁶

AB'ye üye ülkeler arasında bazıları, yıllardır ülkelerinde bulunan Türk Topluluğunu günümüzde bile "göçmen" olarak algılamamaktadır. Bu ülkeler arasında biri olan ve Avrupa'da en çok Türkiye kökenli göçmen bulunduran Almanya'da, bazı siyasi partiler günümüzde bile "göçmenlik gerçeği"ni içine sindirmiş değildir. Bu partilere göre, Türk işçiler halen "geçici" işçiler olarak görülmektedir. Türklere yönelik politika üreten SPD dahil birçok siyasi parti yöneticisi, göçmenlik konusunda uzmanlar, çeşitli sendikalar ve örgütler, bazı bilim adamları ile sivil toplum örgütleri de benzer bir düşünceyi savunmaktadırlar⁷⁷.

AB'ye üye ülkeler arasında, yabancıların "göçmenlik gerçeği"nin kabul edilmemesi olgusu, başta Fransa olmak üzere Avusturya, Belçika, İsviçre ve diğer Avrupa ülkeleri için de geçerliliğini korumaktadır. AB'ye üye ülkeler arasında bazıları, yıllardır ülkelerinde bulunan işçileri günümüzde bile "göçmen" olarak algılamaktadır. Fransa gelen göçmenlere üniter bir tutumla yaklaşmaktadır. Göçmenlere kapsayıcı bir yurttaşlık statüsü tanımakta ve yabancı nüfusa karşı her türlü "özel muameleyi" reddetmektedir. İsveç, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler Almanya ve Fransa arasında geniş bir yelpazeyi oluşturan bir yabancılar politikası izlemektedirler.(Örneğin İsveç'te ayrı bir ya-

⁷⁶ Özdemir, a.g.e., 191.

⁷⁷ Göçmenlik konusunda yapılan bir panelde SPD Genel Sekreteri Franz Müntefering göçmen yasasının 2002 yılına kadar kesinlikle çıkarılması gerektiğini vurgulayıp, yabancı çocuk ve gençler çok iyi Almanca öğrenmesi gerektiği, Almanya'nın artık bir göçmen ülkesi olduğunun altını çizdi. Almanya'da hiçbir ulus kendi ırkıyla, rengiyle, diniyle, diliyle ayrıcalıklı olamaz. Bizim için herkes eşittir görüşünü savunmuştur. Buna paralel olarak SPD-Yeşiller hükümetinde yabancılar sorumlusu olarak görevlendirilen Meri Luise Beck'te, Almanya'nın bir göçmen ülkesi olduğu gerçeğini kabul etmek gerektiğini savunuyordu. Arayıcı, a.g.e., s. 274.

bancılar politikası veya yasası yoktur.⁷⁸⁾ Avrupa'da en çok Türkiye kökenli göçmen bulunduran Almanya, Fransa'nın tersi bir anlayışla günümüze dek dışlayıcı bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla Almanya'nın federal ve yerel kamu kuruluşları etnik ve dinsel bağla her türlü örgütlenme çabasını desteklemektedir. Bu süreç, Türkleri daha çok parçalı bir cemaat haline getirmektedir. Göçmenlerin parçalanması, Almanya'daki Türk vatandaşlarının dinsel (Sünni, Alevi), ulusal ve etnik kimliklerini (Türk, Kürt) ortaya koymalarına neden olmaktadır. Bu politikanın bölünmeyi ne ölçüde özendirdiği şu sayılardan anlaşılmaktadır. Berlin'de 7.000 Yunan ve 13 Yunan örgüt, 1100 eski Yugoslav ve 6 eski Yugoslav örgüt bulunmasına karşılık yaklaşık 125.000 Türk en az 100 gruba bölünmüş durumdadır.⁷⁹⁾ AB'ye üye ülkeler arasında, yabancıların "göçmenlik gerçeği"nin kabul edilmemesi olgusu, başta Fransa olmak üzere Avusturya, Belçika, İsviçre ve diğer Avrupa ülkeleri için de hala geçerliliğini korumaktadır.

Avrupa Birliği'ndeki siyasi karar vericiler için dinsel ve kültürel özellikleri olan Türklerin siyasi ve sosyal entegrasyonu ise, başta Almanya olmak üzere, Fransa, Hollanda ve Avusturya gibi Türklerin sayıca kalabalık bir kitle oluşturdukları ülkelerde temel hedef niteliğindedir. Bu nedenle Almanya dahil olmak üzere tüm Avrupa Topluluğu devletlerinde göçmenler için entegrasyon politikaları birbirine benzer şekilde yapılmıştır. Göçmenler temel olarak, yaşadıkları ülkenin yasalarına uymak, demokrasiye ve insan haklarına saygı göstermek zorundadırlar. Yerli toplumlar ile aynı yükümlülüklerle sahip olmakla birlikte eşit hak ve fırsatlar sahip oldukları söylenemez. Vergilerini ödeyen ve yasalara saygı gösteren yabancıların, onları da yakından ilgilendiren politikalar oluşturulurken, bu politikalar üzerinde etkileri ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bir çok kişinin seçme ve se-

78 İsveç Milletvekili Yılmaz Kerimo ile yaptığım söyleşiden alınmıştır.

79 Abadan-Unat, a.g.e., s. 68.

çilme hakkının bulunmadığından siyasi açıdan önemli bir yaptırım güçleri de bulunmamaktadır.

Göçmenler için genel politika ya uyum sağla, ya da ülkeneye geri dön şeklindedir. Bunu ileri sürerken nasıl bir uyum yöntemi izleneceğine dair bir öneri sunulmamaktadır. Buna karşılık Türklerin entegrasyonunu engelleyen en önemli etken ise, Türklerin dinsel ve kültürel özellikleriyle birlikte kabul edilmediklerini düşünmeleridir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği bu nedenlerden dolayı engellenmesi Avrupalı Türklerin entegrasyonu konusunda kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Geldikleri ülkenin dışlanması, Türklerin, uyumu kolaylaştıracak bir gelişme olarak görmeleri mümkün olmayacaktır. Son dönem tartışmalarında bu nokta çok sık ihmal edilmektedir. Son gelişmelerin ışığında Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin asli bir unsuru olan Avrupa Türklerinin rolü gereğince vurgulanması gerekmektedir.

Alman siyasi partilerine üye olan Türklerin sayısı 1980'li yıllardan bu yana artmaktadır. 1989 yılında toplam üye sayısı 971.000 olan SPD'ye (Sosyal Demokrat Parti) üye 24.000 Türk bulunmaktaydı⁸⁰. Bunun nedeni kısaca incelendiğinde Alman Sosyal Demokrat Partisinin iktidarı boyunca Federal Almanya, özellikle ikinci göçmen kuşağın daha iyi eğitim olanaklarına kavuşabilmesi ve toplumla bütünleşmesi için bir seri önlem almasıdır. Eğitim sistemine hoşgörüye öncelik tanıyan liberal ve demokratik değerler kazandırılmaya çalışıldı ve etnik ve dinsel çeşitliliği bir fırsat olarak görmeleri öğütlendi⁸¹.

"Heidelberg Manifestosu"⁸², bütün seçim kampanyası süresince, yabancı işçileri ana tema olarak seçen Kohl hükümeti daha öncekiler gibi hedeflerinin yabancıların göç hareketini dur-

⁸⁰ Ulusoy, a.g.e., s. 32.

⁸¹ Çok kültürlü politikalarla doğal olmayan bir şekilde geliştirilmeye çalışılan bölgecilik, dini ve siyasi kutuplaşmalar da yurt dışındaki Türk toplumunun yapısal bozukluğunu daha da hızlandırmış, toplumun bütünlüğü adeta "mozaikleşme" sürecine girmiştir. Ekin, a.g.e., s. 285.

⁸² Die Zeit. 26 12 1982.

durma, anayurtlarına dönmek isteyen göçmenlerin dönmelerini özendirme, yıllardır Federal Almanya'da yaşamakta olan yabancıların ekonomik ve toplumsal bütünleşmesini gerçekleştirme olduğunu açıkladı⁸³.

Berlin Yabancılar Komisyonu başkanı Barbara John,un üyesi bulunduğu Hristiyan Demokrat Parti'nin 1989'da toplanan genel kongresinde şu açıklamayı yaptı: 'Üçüncü kuşak' büyük bir olasılıkla tüm yaşamını Almanya'da geçirecek, Almanca'yı 'anadili'nden daha iyi konuşacak, 'anayurt'unu sadece tatilde ziyaret edecek, fakat yasanın gözünde hep yabancı kalacaktır!' ⁸⁴

1983'te Kohl hükümetinin geri dönüşü teşvik uygulaması çerçevesinde 1984'te yaklaşık 250.000 Türk işçisi anayurda döndü. Diğer ülkelerin de benzer uygulamaları sonunda dönenlerin Türkiye'nin daha önce amaçladığı endüstrileşme hedefine hemen hemen hiç katkıları olmadığı gibi Türkiye'ye dönüş hareketi bir çeşit eleme görevi yapmıştır. Dönenler daha çok yaşlı, vasıfsız, sağlığı bozuk, bireysel ve ailevi sorunları bulunan kimselerdi. Bir başka deyişle bu dönüşler "başarısızlığı" simgeleyen bir hareketler olarak kaldı. Bu politikayla Avrupa Ülkeleri ve Almanya üstündeki fazla yükü atıyordu⁸⁵.

1990'da yapılan Federal Almanya'daki parlamento seçimlerine Türk göçmenlerin ilgisi ise yüksek oldu. Alman vatandaşlığına geçmiş Türklerin büyük bir çoğunlukla Sosyal Demokrat Parti ve Yeşiller' i tercih ettiği Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin yaptığı araştırmalarla saptandı⁸⁶. Türkiye söz konusu olduğunda farklı siyasal eğilimleri benimseyen Almanya'daki Türk toplumu, Almanya'da yabancılar politikası konusunda umut veren partileri (SDP ve Yeşiller) destekledi. Bu ilginin yükselmesinde koalisyonu oluşturan partilerin, seçim öncesinde göçmenlerin

83 Peter O'Brien. *Beyond the Swastika*, Londra, 1996, s. 66.

84 Soysal, a.g.e., s. 48.

85 Uğur Mumcu, "Gizli Irkçılık", *Hürriyet*, 29 Mayıs 1992, s. 22.

86 Akkaya, a.g.e., s. 12.

sorunları konusunda somut ve köklü değişiklikleri programlarına almaları ve bunu açıklamaları büyük rol oynadı. Bu bağlamda Almanya'da sol görüşleri yansıtan, Sosyal Demokrat Partisi(SDP) ve onun izinde giden sendika birlikleri, kiliseler ve Almanya'daki yabancı derneklerin, entegrasyonu bir "hak eşitliği" olarak anlaması ve "farklı kültürlerle eşit haklar" fikrini benimsediler. Bu politika son zamanlarda gelişen çok kültürlülük söyleminde kendini bulmuştur⁸⁷. Onun için önemli olan kimlik değil insan hakları ve demokrasinin işlerliğidir⁸⁸.

Öte yandan yabancılar sosyal ve ekonomik sorunların bir nedeni olarak gösteren Hristiyan birlik partilerinin (CUL) ve (CSU) gibi partiler ise başarısızlığa uğradı.⁸⁹ Özellikle iki Hristiyan demokrat partinin "çifte vatandaşlık" karşıtı kampanyaları Alman toplumunda yabancılar karşı önyargıları kuvvetlendirdi ve bazı kesimlerde yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasında büyük rol oynadı.

2. Türkiye'nin Göçmen Politikası

Türkiye'nin bir göçmen politikası mevcut değildir. Hükümetler göçü önlemeye yönelik bir çaba içinde değillerdir. Öte yandan vatan sevgisinden başka yurtdışındaki insanları Türkiye'ye bağlayan hemen hemen başka bir bağ kalmamıştır. Üstelik Türkiye ile yurtdışı arasındaki yaşam seviyesindeki uçurum da çok büyük olduğu insanlar yurtdışına çıkabilmek için kaçak göç, siyasal sığınma, yabancı evlilik de dahil olmak üzere her türlü yolu denemektedirler. Türkiye yabancı ülkede yaşayan vatandaşlarının sosyal yaşamlarına tamamen uyum sağlamalarını ve yabancı bir ülkenin vatandaşlığına geçmeyi teşvik etmektedir⁹⁰. Türkiye açısından uyum ve Türklerin vatandaşlık değiştirmesi

⁸⁷ Ergun Özcan, *Türkische Immigrantenorganisationen in der Bundesrepublik, Berlin, 1989, s. 23*

⁸⁸ İbrahim S. Canbolat, *Küreselleşen Dünya ve Türkiye, Bursa, 2002, s. 266.*

⁸⁹ Özdemir, a.g.e., s.228.

⁹⁰ <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/acb/default1.htm>

marjinalliğin ortadan kaldırılmasının yanında özellikle lobicilik açısından yani dışarıda Türkiye'nin tanıtımını yapması ve ona karşı olan önyargıları kırması için istenilen bir durumdur. Yine Türkiye vatandaşlık değiştirmeyi, Almanya'da ve diğer ülkelerdeki vatandaşların siyasal bir ağırlığının olması, siyasetle ilgilenmesi, kendi problemlerini kendilerinin çözmesi nedeniyle desteklemektedir. Bu nedenle 1991 yılında çıkarılan çifte vatandaşlık yasasıyla yaşanan bazı zorlukların üzerinden gelme çabası içine girmiştir.

Türkiye 1990'lı yıllardan başlayarak yabancı ülkelerde lobi oluşturmak için Türkleri bulunduğu ülkenin vatandaşlığına geçmeyi teşvik etmeye başladı⁹¹. Fakat Avrupa'daki lobiciliğe en büyük engel oradaki Türk grupların siyasal, etnik ve dini bölünmüşlüğüdür. Bu bölünmüşlük, Türk devleti tarafından grupların asgari müştereklerde buluşarak önlenebilir. Ancak Türkiye'de uzlaşma sağlanamamışken dışarıdaki insanlarımız arasında nasıl bir uzlaşma sağlanacağı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Şen, Almanya'da Türk lobisinin güçlü olduğunu ancak bu lobinin tek elden yönetilemeyeceğini savunmaktadır⁹². Bunun yanında Türkiye'den özellikle siyasal nedenlerle ayrılanların ne derece Türkiye lehinde lobicilik yapacakları merak konusudur⁹³. Yeşiller milletvekilleri yabancılar politikasında yabancılar lehine çalışmalarına devam edeceklerini, Türkiye'nin

91 Örneğin vatandaşlıktan çıkmayı kolaylaştırdı. Yine Ermeni terörü, PKK terörü konusunda Türkiye'nin kendini anlatamayışı Avrupa'da lobimizin olmamasına bağlanmaktadır. Varlığının iyi değerlendirildiği takdirde Amerika'daki Amerikanlaşmış Rum, Ermeni ve diğer grupların lobileri gibi Türklerin de ciddi bir baskı grubu olduğu entelektüel çevrede vurgulanmaktadır. Bkz. Turgut Göksu, "Türkiye'nin Dış Göç Politikası", 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (Der) İdris Bal, İstanbul, 2001, s. 112.

92 Türk nüfusu içerisinde işçisinden işverenine, doktorundan mafyasına bin türlü insan var. Saadet-Partisinin alt örgütlerini Yeşillere Sosyal Demokratlarla biraraya getirmek eşyanın tabiatına aykındır. Bir de bölücüler vardır. Turgut Göksu, İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler, Ankara, 2000, s. 82.

93 Türkiye, Alman Yeşiller Partisi AP parlamenterleri Ozan Ceyhan aleyhinde geçmişte Interpolde kırmızı bülten çıkartmıştır.

AB'ne girmesine çalışacakların ancak Türkiye'deki insan hakları ihlallerini olmazsa olmaz koşul olarak gördüklerini ve çok sıkı takip edeceklerini her fırsatta ifade etmektedirler⁹⁴. Dolayısıyla bu çeşit zıt ilişkiler tek elden lobiciliği güçleştirmektedir.

Hükümetlerin her kriz zamanında işçilerden Türkiye'ye yatırım yapmaları istenmektedir. Ancak Türkiye Göçmenler Federasyonu'nun 1984' de zamanın Başbakanı Çillere verdiği cevapta⁹⁵ olduğu gibi işçilerinde Türkiye'den sorunlarını giderecek bazı talepleri bulunmaktadır. Burada da görüldüğü gibi yabancı ülkelerdeki Türk Lobisi o ülkedeki Türkleri ilgilendiren olaylarda (Örneğin 24.12.1985 Noel akşamı dazlakların bir Türk'ü döverek öldürmesinden sonra 7.1.1986 tarihinde Türk derneklerinin ayrılıkları bırakarak Aksiyon Birliği adı altında birleştiklerini ve bu tarihin ortak bilinç açısından bir kilometre taşı olduğunu belirtmektedir.) birlikte hareket ettiği görülmekle birlikte Türk hükümetlerinin istediği şekilde davranacak, hükümetlerin her politikasını savunacak bir oluşum içinde değildir.

Türklerin yabancı düşmanlığı karşısında birlikte hareket etmeleri özellikle onların kimlik arayışı ve grup dayanışması için önemlidir. Türkiye'de 1970 ve 1980'li yıllarda ortaya çıkan siyasi ayrışmalar ülke dışındaki Türk toplumunu da etkilemiş camiler bile ayrılmıştır. Ancak ayrılıklar 1990'larda hemen hemen giderilmiştir. (Örneğin, Almanya'daki işadamlarının gerek kendi aralarında birlikler oluşturmaları; gerekse Türk-Alman ortak dernekleri kurmaları, dayanışmanın yanında entegrasyon ve lobicilik açısından da önemli hususlardır)⁹⁶. Öte yandan mevcut lobi faaliyetlerini yürüten Avrupa da ki Türk kesimleri Tür-

⁹⁴ Özdemir, a.g.e. s. 152.

⁹⁵ Başbakan Çiller 1994' de Almanya ziyaretinde işçilerden Türkiye'deki bankalara güvenip 1000'er mark yatırarak tasarruflarını Türkiye'de değerlendirmelerini istemiştir. Buna verilen cevap ise "Hükümet önce çifte vatandaşlık kanununu meclisten geçirsün, sonra da bizlerden fedakarlık beklesin" olmuştur. Göksu, a.g.m, s.105.

⁹⁶ 1989'da Berlin'de, 1990'da Köln'de kurulan Türk-Alman işadamları Dernekleri diğer illerde de kurularak faaliyetlerine başlamışlardır. Göksu, a.g.m, s.108.

kiye'nin varlıkları ile pek ilgilenmediğinden şikayet etmektedirler⁹⁷

Türkiye o ülkedeki vatandaşların siyasal bir ağırlığının olması, siyasetle ilgilenmesi, kendi problemlerini kendilerinin çözmesi ile de dışarıdaki Türk toplumunu hep Türkiye'nin kollaması yerine onların kendi menfaatini kendinin kullanması amaçlamaktadır. Çünkü Almanya'daki politikacılar yabancılar hakkında her türlü olumlu ve olumsuz kararı alabilmekte, ancak göçmenlere isteklerinin veya düşüncelerinin ne olduğu sorulmamaktadır⁹⁸. Ona göre bu şekilde oluşacak bir lobi, göçmenler konusunda çıkacak bir kararda onlara danışılmasını sağlayacaktır.

Öte yandan Siyasi partilerin tümü, yurtdışında yaşamak zorunda kalan göçmenler için "Yurtdışı Bakanlığı" ya da iç ve dış göçle ilgili bir "Göçmen Bakanlığı" kurulacağına söz vermeleri; ne karşın böyle bir kurum henüz oluşturulamamıştır. Bu konuyla ilgili olarak bakanlıklarda bir genel müdürlük oluşturma ve bir Devlet Bakanı atama yoluna gidilmiştir. Bundan dolayı henüz yurtdışındaki vatandaşlara ilişkin bütüncül bir politikayı yürütecek bir otorite yoktur. Göçmenlerin ve çocuklarının bulundukları ülkelerde güncel yaşamda karşılaştıkları yüzlerce sorunu vardır. Bu sorunlara yönelik çözüm politikası üretmek, göçmen kabul eden ve gönderen ülkelerin en önemli görevlerinden biri olmalıdır.

Türkiye'nin yurtdışındaki birimleri, göçmen işçilerin ve çocuklarının sorunlarıyla ilgilenmekte; ikili anlaşmalar ve uluslararası sözleşmelerle sorunlara ilişkin çözüm üretmektedirler⁹⁹. Ç

97 Zaferin Avrupa Türklerin'e ait olduğu bir gerçek. Yurtdışındaki vatandaşların Sertab'ı desteklemesi için TRT haftalarca reklam yaptı. Fakat ne TRT'den ne Sertab'tan bir teşekkür bile duymadık. Yunanistan'a ve Kıbrıs'a bile TRT'den defalarca teşekkür ettiler. Ayrıca Türkçe katılmaları gerekirdi. Hülya adında bir okurun Gazeteci İlhan Karaçay'a yazısı, http://assert.online.de/AssertEDU/turkiye/avrupa-daki_turk_lobisi.htm.

98 Özdemir, a.g.e., s. 244.

99 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, http://www.calisma.gov.tr/birimler/yih/bulten/2003_sayi3/bulten3.htm, http://www.calisma.gov.tr/irtibat/yurtdisi_tesilcilikleri.htm.

İşma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yanı sıra "ikinci ve "üçüncü kuşak" göçmen çocuklarına, eğitim ve öğretim hizmetleri sunmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın da yurtdışında çeşitli birimleri vardır¹⁰⁰. Bu kurumlar aracılığıyla T.C. göçmenlerin ve aile üyelerinin, Avrupa Birliği' ne üye ülkelerde Avrupa Birliği hukukundan kaynaklanan hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek; ülkemize olan bağlarını canlı tutmalarına, kendi değerlerini koruyarak yaşadıkları ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel yaşamlarına yeterince uyum sağlamalarına yardımcı olmak ve dönenlerin ülkemize yeniden uyum göstermeleri için bazı gerekli önlemleri almayı amaçlamaktadır.¹⁰¹

DYP, ANAP, DSP ve MHP liderleri, bir bakanlığın kurulması konusunda vaatlerde bulunmasına karşın soruna ilişkin halen tutarlı politik bir çözüm üretebilmiş değillerdir. Öte yandan, AKP'nin son zamanlardaki bir takım faaliyetlerine karşın CHP, ÖDP gibi diğer partiler gibi sorunun temelden çözümüne yönelik ne bir göçmen politikaları ne de önemli bir etkinlikleri mevcuttur. Göçmen kabul eden ülkelerin, günümüzde göçmen sorunlarıyla sürekli olarak ilgilenen bakanlıklar ya da bakanlıklar bünyesinde işlevini sürdüren genel müdürlük düzeyinde birçok kuruluşların olmasına karşın, yurtdışı ve yurtiçi göçün yoğun olarak yaşandığı Türkiye'de, Göçmen Bakanlığının olmaması düşündürücü bir durumdur.

Mesut Yılmaz hükümeti döneminde, 1997 yılında gündeme gelen ve yurtdışındaki göçmen işçilerden sorumlu Devlet eski Bakanlarından Rıfat Serdaroglu tarafından atanmış üyelerle belirlenmiş olan Yurtdışı Vatandaşlık Koordinasyon Yüksek Kurulu (YVYKK) oluşturulmuştur. Bu kurulun amacı yurtdışında yaşayan göçmenlerin genel sorunları hakkında siyasi iktidarlara bilgi aktarımında bulunmak ve bulundukları ülkelerde göçmenlerin "temsilcisi" olma görevini üstlenmektir. YVYKK, kurulduk-

¹⁰⁰ <http://www.disis.meb.gov.tr/yurtdisitesilcilikler.htm>.

¹⁰¹ Yılmaz, a.g.e., s. 71.

tan 8 ay sonra tekrar ikinci ve son kez Bülent Ecevit hükümetinin yurtdışında bulunan göçmenlerden sorumlu DB Ankara'da toplanarak genel olarak göçmen yurtdışından kaynaklanan sorunlarını burada dile getirdiler. Bu kurulun nasıl çalışacağına ve ne gibi etkinlikler yapacağına ilişkin konularında devletin netleşmiş bir göçmen politikası yoktu.

Her şeyden önce, devletin yetkilileri göçmenlerle ilgili kararları almadan önce yurtdışında bulunan göçmenlerin kurdukları sosyal ve kültürel yönlü örgütlere danışmalı ve onların görüşlerini dikkate almalıdır. Oysa Türkiye'nin bu alanda belirli bir politikası yoktur. Türkiye'nin göç politikası ele alındığında Faruk Şen'in şu cümlesi durumu özetlemektedir: "Her an geri dönecek gibi yaşamaları ama hiç bir zaman geri dönmemeleri ve paralarını Türkiye'ye göndermeleri; çifte vatandaş olup Almanya'da Türk lobisi oluşturmaları ve Almanya'daki politikaya ağırlıklarını koymaları¹⁰². Türk toplumunun, Türkiye'den beklentileri karşısında Türkiye'deki ilgililerin "Almanya'daki Türklerin sorunlarını yaşamak isteyen binlerce kişi var..." diye başlayan cümleler ile olaya yaklaşmaları nedeniyle inisiyatif hızla Alman tarafına geçmektedir.¹⁰³ Oysa yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın zaman zaman gerek bulundukları ülke bakımından gerekse ülkemiz açısından çok çeşitli bilgiye ihtiyaçları vardır. Bulundukları ülke yönünden ihtiyaç genellikle oturma ve çalışma izinlerinden kaynaklanmaktadır. (İşten çıkartılma, ücret, izin hakkı, çocuk ve işsizlik paraları, ailelerin birleştirilmesi, vb. gibi) Türkiye açısından ise emeklilik, genel mesleki eğitim, gümrük, çifte vatandaşlık vb. konularda sorunlar ortaya çıkmaktadır.

102 Göksu, a.g.m., s.111.

103 Doğan, a.g.m., s.28.

F. Türkiye'nin Uygulamasında Yarar Görülen Politikalar

Türkiye önce kendi içinde yaşayan gruplara arasındaki farklılıkları hoşgörüyü dayalı anlayışla ortak bir paydada buluşturması gereklidir. Çünkü Türkiye'de daha az görünen topluluklar arasındaki farklılıklar ev sahibi ülkelerde daha fazla ön plana çıkmakta ve bu durum göçmen kabul eden ülkeler tarafından daha da çok keskinleştirmektedir.

Türkiye, yurtdışına gönderdiği vatandaşların orada kalıcı olduğunu kabul ederek uzun vadeli göç politikası oluşturmalı ve yabancı ülkede yaşayan vatandaşlarını ev sahibi ülkenin insafına bırakmamalıdır. Bu politikasıyla yurtdışındaki vatandaşların paralarının yanında sorunlarını üstlenmeleri gerekmektedir. Böylece o ülkeler karşısında bir baskı unsuru oluşturarak hem soydaşlarına yardımcı olabilmeli hem de hem de o ülkeleri ortak bir zemine çekebilmelidir.

Türkiye kurumsal yapısını da bu politikaya uygun olarak şekillendirmeli. Ya "Göçmen Bakanlığı" ya da daha önce kurulması planlanan "Koordinasyon Kurulu" hayata geçirilmelidir. Böylelikle çeşitli bakanlıklar altında faaliyet gösteren kurumlar tek bir üst kuruma bağlanarak uygulamaya birlik kazandırılmalıdır. Şu haliyle kurumlar, "bir elin yaptığından öbürü habersiz" diye nitelendirilebilecek bir şekilde faaliyetler sergilemektedir. Bu durum uygulamada farklılıklar ve yetersizliklerin ortaya çıkmasına neden olmakta, varolan kurumların verimsiz çalışmalarına yol açmanın yanında yurtdışındaki vatandaşlarının sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadırlar.

Devletin yanında Türkiye'de ki siyasi partilerde kendi içlerinde geleceğe yönelik göçmen politikaları oluşturmalıdır. Siyasi partilerin buna yönelik politikası ya hiç yoktur; ya da iç politikaya yönelik göçmenlerin oylarını çekecek politikalar uygulamaktadırlar. Dışarıdaki Türk toplumun siyasi hayata katılabilmesi için yurtdışında bu partiler gerekli kurumsallaşmaya gitmeli, araştırmalar yapmalı ve o toplumun gerçeğine uygun gerçekçi politikalar üretmelidir.

Yurtdışındaki yeni kuşak Türklerin Türkiye'yi daha iyi tanıyabilmeleri için göç turizmi başlatılmalıdır. Bu çerçevede Türk kültürünün, yaşamının ve toplumsal değerlerinin tanıtıldığı bir faaliyet programı hayata geçirilmelidir. Örneğin kardeş aile projesi yapılarak gençlerin belli bir süre bir ailenin yanında kalması sağlanabilir.

Avrupa'daki Türk evleri sadece belli kesimlerin biraya geldiği yer olmaktan ziyade Türk toplumunun farklı renklerinin birlikte olduğu kültür merkezleri halinde yeniden yapılanmalı ve Türk toplumu arasındaki dayanışmanın odağı haline getirilmelidir.

Türkleri tek çatı halinde bir araya getiren federasyon çatıları altında daha fazla Türk yönetici aktif olarak yer almalıdır. Dernekleri asgari müstereklerde bir araya getirecek unsurlar araştırılmalı ve hayata geçirilmelidir. Derneklerde dil ve kültür kursları (Türk kültürü ve dili) düzenlenmelidir. Bu faaliyetlerle gençlerin eğleneceği aktivitelerle beraber verilmeli ve çekici hale getirilmelidir.

Girişimcilerin özel okullar açma istekleri teşvik edilmeli; Türk dili zorunlu ve seçmeli olarak dillerden biri hale getirilmelidir. Ayrıca ev sahibi ülkelerin okullarında Türkçe'nin seçmeli yabancı dil kabul edilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Eğitime katkı için eğitimci ihracı düşünülebilir. Ya da Türk kültürü ve dilini öğretecek öğretmenler Türkiye'deki üniversitelerde açılacak kontenjanlarla yetiştirilebilir.

Ev sahibi ülkelerle daha önce yapılan antlaşmalar hayata geçirilmeli ya da uluslararası antlaşmalara sağlanan haklara dayanarak, Türklerin haklarını savunmaları için destekçi olunmalıdır. Azınlıklara uygulanan dil, din, kültürel haklardan yararlanmaları sağlanmalıdır.

Türk topluluklarının kendilerine ait medya ve basın oluşturmaları teşvik edilmeli, Türk halkının büyük bir bölümünün takip ettiği Türkiye kökenli dergi gazete ve televizyonlar ile bir araya

gelerek onların yurtdışı yayınlarının radikalleşmeye sevketecek, o toplumun gerçeklerine uygun, haber yapmaları yönünde işbirliğine gidilmesi gerekmektedir.

Göç toplumuna yönelik enstitüler açılmalı ve o toplumun yapısı ayrıntılı olarak incelenmelidir. Ev sahibi ülkeler entegrasyon politikalarını uygulamak için enstitüler kurmayı teşvik etmekte ve en küçük yapısına kadar göçmenleri incelemektedirler. Türkiye'de o toplumlarda yabancılaştırmaya neden olmadan asimilasyonu önleyecek projeler hazırlamalıdır.

Göçmen toplumun ev sahibi ülkeden ziyade anavatanın siyasal yaşamını izlediği bir gerçektir. Bu durum avantaja çevrilmesi için göç politikası oluşturma yanında anavatanlarıyla bağlarının kopmaması ve ortaya çıkarılması için oy verme sistemlerinde reforma gidilmelidir. Vatandaşların sınır kapılarına yığılmalarını önleyecek bir yapılanma içine girilmelidir. O ülkelerde uygulanan bilgisayarlı sistemle veya konsolosluklarda oy kullanma imkanı sağlanabilmelidir.

Din ve dilin asimilasyonda bir engel teşkil ettiği göz önüne alarak inanç sisteminin kurumsal yapısı bir takım aşırı uçlara veya ev sahibi ülkelerin insafına bırakılmamalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışında aktif, o toplumun gerçeklerine ayak uyduran bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir. Bizzat kendi faaliyetleri ev sahibi ülkeler tarafından hoş karşılanmadığından din işlerinde özerk yapılanmalara gitmeli, bunlara dışardan destek vererek güçlendirmeli ve daha ziyade bir tür koordinasyon rolü üstlenmelidir.

Türk göçmenlerin yabancı ülkelerde yapacakları reel yatırımlarını Türkiye'de yapmaları teşvik edilmelidir. Böylece sadece dövizlerini Türk bankalarına yatırmanın ötesinde Türkiye ile kültürel bağ yanında ekonomik bağda kurulmalıdır.

Türk kökenli milletvekilleri sadece Türk kimliğiyle bile hem göçmen kesimleri hem de Avrupalı ülkeleri duyarlı hale getirebilmektedirler. Bu durumdan yararlanarak Avrupa'daki diğer

Türk kimliğine sahip milletvekillerini bir araya getirmeli ve Avrupa Ülkelerinde yaşayan göçmen Türk toplumunun haklarını global bir şekilde kullanabilmeleri için politikalar üretmeleri teşvik edilmelidir. Böylece sadece tek bir ülkede değil, Avrupa genelinde, Türkiye arasında ortak bir zeminde hareket imkânına kavuşarak kültürler arası diyalogun öncüsü olabilirler.

Türkiye henüz kendisi tam anlamıyla farkında olmasa da Avrupa'da Türkiye'nin iyi pozisyonlarına sahip olmalarını isteyen büyük bir potansiyel destekçisi mevcuttur. Bunu koordine edebildiği takdirde sadece Türklerin zaten Avrupa'da olduğunu kanıtlamakla kalmaz, dayanabileceği önemli bir kesimin desteğini de elde eder.

G. Sonuç

1950'li yıllarda 12 kişilik teknisyen grubuyla F. Almanya'ya başlayan göç B. Avrupa ülkelerinin işgücü çağrısı sonucu farklı bir boyut kazanmaya başladı. 30 Ekim 1961 tarihinde Federal Almanya ile yapılan "İşçi Mübadelesi Anlaşmasını, 1954 Avusturya, Hollanda ve Belçika ile 1965'te Fransa ve 1967'de İsveç ile yapılan sözleşmeler izledi. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük zararlar çıkan Avrupa Devletlerinin bozulan sosyal ve iktisadi düzenlerini yeniden düzeltmek için ihtiyaç duyulan işgücü açığına karşı bulunan çözüm, bir dayanağa kavuşturulmuş oldu. Başlangıçta ikili anlaşmaların temelinde bu sınır ötesi göçün geçici olduğu kanaati hakimdi. Türkiye'den Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerine yönelen işgücü göçü, bu sınır ötesi göçün resmen durdurulduğu dünya petrol krizinin yaşandığı 1973 yılına kadar sürdü. Ancak bu süreç aile birleşmeleri ile yeni bir boyut kazandı. Bu süre zarfında bir milyona yakın Türk işçisi Batı Avrupa Ülkeleri'ne yerleşti.

Bu süreç içinde Avrupa'ya Türk göçü üç farklı aşamadan geçmiştir: 1973 yılları arasında Türk işçilerinin Batı Avrupa'ya geldikleri ilk dönemin belirgin özelliği, Türklerin Avrupa'da bir

işçi toplumu oluşturmalarıydı. 1974-1981 yılları arasındaki ikinci dönem aile birleştirmelerine tanık olmuştur. Üçüncü dönem ise 1982'den günümüze dek süre gelmektedir. Bu dönem belirleyen özellikler, başta Federal Almanya olmak üzere bir yandan göçü durdurmaya yönelik önlemlerin alınması, geri dönüşlerin özendirilmesi (1984 yıllarında Federal Almanya'da en uç noktaya ulaştı) amaçlanırken, öte yandan göçmenlerin uyumları ve entegrasyonları için yeni politikalar üretilmesidir.

Avrupa'nın bir çok ülkede toplumun önemli bir kesimini oluşturan Türklerin bulundukları ülkeye entegrasyonu Avrupalı ülkeler için en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Aslında bu sadece o ülkelerin sorunu değil aynı zamanda geldikleri ve yaşadıkları ülke arasında kalmış insanları ve tabi ki gönderen ülkelerinde sorunudur. Ancak bu kesimlere yönelik hükümetlerin politika üretmekte gecikmesinin faturasını o toplumda yaşayan göçmenler, özellikle ikinci kuşak çekmiştir.

Avrupa Topluluğu sınırları içerisinde sayıları giderek artan Türk toplumu, Avrupa'ya ilk olarak gittikleri 32 yıl öncesinden günümüze misafir işçi statüsünden, göçmen işçi statüsüne; göçmen konumundan, "etnik azınlık" konumuna geçmiş bulunmaktadır. Türklerin bu devamlı değişen sosyal konumlarına baktığında, Batı Avrupa'da toplumsal yaşamın ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel her alanında gittikçe artan bir şekilde katılımcı oldukları görülebilir. Toplumsal yaşamda artan bu katılım, uzun yıllar önce belirli bir süre çalışma amacıyla göç etmiş oldukları bu ülkelerde Türklerin artık kalıcı ve yerleşik olduğunu göstermektedir. Türklerin büyük bir bölümü artık ailenin tamamı yerleştiğinden ya da çocukların eğitimi gibi nedenlerle Türkiye'ye dönmeyi düşünmüyorlar. Kalıcı yaşama geçmenin bir sonucu olarak da giderek siyasal yaşamda kendilerine bir yer edinmeye, kendi temsilcilerini seçmeye başlamışlardır.

Avrupa ülkelerinde Türkiye'deki farklı kesimlerin uzantısı niteliğindeki gruplanmalar daha uç noktalarda yaşanıyor. Etnik dini ve kültürel bölünmeler daha keskin bir görünümde. Bu

durum Türk topluluğunun bir araya gelmesini ve ortak bir paydada birleşmesini engelliyor. Bu bölünmüşlük o ülke hükümetlerinin de işine geliyor ve daha çok dernek adı altında farklılıkların ortaya çıkmasına ortam hazırlıyor.

Öte yandan ne Türkiye'nin ne de göçmen kabul eden ülkelerin tam anlamıyla bir göçmen politikası yok. Türkiye dışarıya sürekli bir göç veren ülke olarak giden vatandaşların sorunlarını çözecek çalışmalar yapmamanın yanında uyumu desteklemekte; ancak bu tavrını hemen hemen tamamen Türk topluluklarını ev sahibi ülkelerin inisiyatifine bırakacak şekilde göstermektedir. Ev sahibi ülkeler de entegrasyon söylemleri ile ilk başta (1990'lı yıllarda) göçmen kesime siyasi, ekonomik, eğitimsel haklar vermekle birlikte; son zamanlarda yine bu kavramla, bir çok hakkı geri alma ve bu toplulukları kendi içinde eritecek asimilasyon politikalar izleme yönünde bir eğilim içine girmişlerdir.

4. DAĞILAN YUGOSLAVYA-KOSOVA EKSENİNDE TÜRK OLMA BİLİNCİ

Hamza İLBEĞİ*

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi.

A. Giriş

Türklerle ortak tarih ve kültür değerlerini paylaşan ve Kuzeyde Moldova'dan, güneyde Yunanistan'a kadar bütün Balkan ülkelerinde yaşayan Türk azınlıkların, Müslüman dünyasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyan Balkan Müslümanlarının bulunması bizim için bölgenin önemini vurgulamamaktadır. Ayrıca Yugoslavya (yeni adıyla Sırbistan - Karadağ) başta olmak üzere soydaşlarımızın çektiği etnik sıkıntılar ve halen devam eden istikrarsızlık sürecinde yeniden yapılanma çalışmaları esnasında edinecekleri kazanımlar önemi belirtecektir.

Bu gün Türk dünyasında, ana ülkemiz olan çağdaş ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kalan, en az sayıda bir topluluğu temsil eden Yugoslav Türk'leridir. Kendi diline, dinine, örf, gelenek, görenek ve kültürüne sımsıkı bağlı olan bu bir avuç Türk, İkinci Dünya Savaşında var olma mücadelesine katılmış, şehitler vermiştir. Ama ne yazık ki, savaştan sonra diğer milletlerin varlığı kabul edilirken, her zaman yaşadığı ülkenin en sadık vatandaşı olan Türk halkının varlığı ancak 1951 yılında kabul edilebilmiştir.

Bir milleti millet yapan, en büyük kavram o milletin dili, kültürü ve sanatıdır. Türkler tarih boyunca devletler kurmuşlar, çağ açıp çağ kapatmışlardır. Balkan Türkleri Osmanlı İmparatorluğu hamuruyla yoğrulmuş, bu görkemli gövdeden kopan bir daldır.¹⁰⁴ Balkan Türkleri'ni bu yönüyle ele aldığımızda ilgisiz kalmamız beklenemez. Ayrıca Balkanlar Türkiye açısından strate-

¹⁰⁴ Arif Bütüç, "Kosova da Türk Varlığı", *Balkanlarda Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslar arası Sempozyumu* (26-28 Ekim 2001-Ankara). Ankara, 2001, s. 165.

jik önem taşımaktadır. Türkiye'nin, Balkanları ve bu bölgede yaşayan Türkleri gözden çıkarmaması gerekmektedir.

Balkan'lardaki Türk'lerin önemli bir bölümü, eski Yugoslavya, bu günkü Kosova ve Makedonya topraklarında yaşamaktadır. 1990 lı yılların ardından, Yugoslavya'nın dağılması sonrası bu bölgede yaşayan Türkler çok zor bir dönem geçirmiştir. Türk kültür eserleri sistematik olarak tahrip edilmeye çalışılmış, Türk azınlık ağır baskılar sonucu göç etmeye zorlanmıştır. Gelişmelerin halen yaşanmaya devam etmekte olması sebebiyle bu bölgelerde yaşayan Türk'lerin sorunlarına daha fazla yakınlık gösterilmeli ve kendilerine yardımcı olunmalıdır.

Bu çalışmada eski Yugoslavya'nın dağılması sonrası bölgede yaşayan Türk'lerin varlığı ve sorunları açıklanmaya çalışılmıştır. Önce Türk'lerin Balkanlara ve dolayısıyla Yugoslavya'ya yerleşmesi, bu topraklardaki Türk varlığı ve Yugoslavya'nın dağılması sonrası şu an ki durumları, özellikle Kosova ve Makedonya toprakları üzerinde yaşayan Türk'lerin dil, din, eğitim gibi kültürel sorunları üzerinde durulmuş ve bu konuda Türkiye tarafından izlenmesi gereken strateji açıklanmaya çalışılmıştır.

B. Balkanlara Genel Bakış

Avrupa Kıta'sının beş büyük yarımadasından biri olan Balkan Yarımadası, Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e uzanan jeostratejik konumu ile dünya çapında özelliklere sahiptir. Avrupa uygarlığı bu bölgede doğmuştur. İkinci Dünya Savaşında önemli bir rol oynayan Balkan Yarımadası, Birinci Dünya Savaşı ile noktalanmış daha önceki birçok savaşın da çıktığı yerdir.¹⁰⁵

Balkan Yarımadası coğrafi konumu gereği, Avrupa'ya bitişik, dolayısıyla Avrupa'nın diğer bölgelerine geçit veren, aynı zamanda Asya ve Afrika'ya yakın olan pozisyonu, bu bölgenin,

105 Gazi Özkürkçü, "Balkanlar'ın Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet mücadelelerine olan Etkileri", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu* (15-16 Aralık 1998-İstanbul), İstanbul. s. 8.

daima İmparatorluklar arasında bir buluşma ve mücadele alanı olmasına yol açmıştır.¹⁰⁶ Coğrafyacılar Balkanların sınırını kuzeyde Tuna Nehrine dayamayı adet edinmişlerdir. Bir zamanlar Osmanlı Devleti ile Hristiyanlık dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu olan Sava nehirleri, fiziksel bir sınır olarak kabul edilebilir. Ama Yugoslavya'nın toprakları 1918'den sonra Tuna'nın ötesine doğru genişlediğinden bu çizgi siyasal ve demografik sınırlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yarımada'nın sınırlarının ikili bir tanımla belirlenmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Stratejik konum, fiziksel coğrafya ve etnik ve dinsel yapı açılarından, bölgenin çekirdeği eski Yugoslavya'dır. Rusya'nın emperyalist dürtülerle Güney Slavlarını, kendi nüfuzu ve Sırpların egemenliği altında, bir Güney Slavları birliği halinde toplamak için kurulmasına çaba gösterdi. "Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı" ve daha sonraki "Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti" nin iç ve dış sınırları, jeopolitik faktörler gözetilmeksizin çizilmiştir. Yugoslavya Federasyonu, etnik grupların amaç ve iradeleri gözetilmek suretiyle değil; Lenin ve Stalin'in yaptıkları gibi, yukarıdan empoze edilerek kurulması, bölgenin kararsız ve karmaşık doğasının önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Balkanlar, İslam ve Hristiyan dünyalarının birleştiği yerlerden biridir. Büyük İskender, dünya imparatorluğunu kurmak için Balkanlardan yola çıkarak Anadolu üzerinden Afrika ve Asya'ya geçmiştir. Romalılar, Akdeniz'den ve Balkanlar'dan Anadolu'ya geçerek Avrupa'da sağladıkları büyük güç birikimini aynı yoldan Asya kıtasına aktarmışlardır. Daha sonraki çağlarda Hristiyanlık, Boğazlar üzerinden Balkanlara ve oradan da Avrupa Kıtasına yayıldığı gibi İslamiyet de Anadolu'dan Boğazlar üzerinden Rumeli'ye yayılmıştır. 1683 II. Viyana Kuşatmasının başarısızlığa uğraması bu hareketin Balkanlar'dan öteye yayılmasını önlemiştir.

106 COLLIER'S, *Encyclopedia*. Vol: 3. 1986. s. 482-488.

Makro-Strateji düzeyinde, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan ve Boğazlar ve Süveyş bölgeleri ile ana petrol alanlarını hedef alan askeri operasyonların üs ve destek bölgesi olma özelliğini de taşımaktadır. İkinci olarak, Orta ve Doğu Avrupa'da cereyan eden bütün savaşlarda, Balkanlar, yukarıda kısaca değinildiği gibi, saldıran ve savunan taraflar için daima büyük önem taşımıştır. Bu bakımdan, Balkanların, Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenliği olayında da önemli bir stratejik işlevi vardır. Başka bir deyişle, Balkan yarımadasının stratejik konumu, Avrupa Kitasına, Akdeniz ve Orta Doğu politikalarında etkili olma imkanı sağlamaktadır.

Balkanlar Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan, Anadolu Yarımadası ile birlikte iki ayrı kültürü kendi içinde kaynaştıran bir köprü durumundadır. Bu bağlamda Boğazları ileriden koruyan Trakya (Doğu Trakya) Balkanların ayrılmaz bir parçasıdır.

Balkan Yarımadasında başlıca beş etnik grup bulunmaktadır. Bunlar, Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Güney Slavları (Sırp-lar, Hırvatlar, Slovenler ve Karadağlılar) ve Türklerdir. Güney Slavları dışında, bu toplulukların hepsi geçmişte bugünkünden daha geniş alanlarda yaşamışlardır. Bu durum özellikle, yüzyıllarca Yarımada'nın büyük bölümüne egemen olan Türkler için geçerlidir. Bulgarlar da bir zamanlar Makedonya'nın büyük bölümüne ve Trakya'ya yayılmışlardır. Ancak, I nci ve II nci Dünya Savaşı'nın, bu savaşlardan sonra çizilen yeni sınırların ve de karşılıklı göçlerin sonucu etnik dağılım büyük ölçüde değişmiştir. Bugün, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla, Balkanlarda, sayıları 10'a kadar çıkan siyasal birimde, en az 9-10 ayrı konuşma dili ve 3 Semavi dine bağlı 75 milyondan fazla insan yaşamaktadır.

C. Tarihsel Arkaplan

1. Türklerin Balkanlara Yerleşmesi

Yugoslavya da yaşayan Türklerin mazisi V. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyılda Avarların, Peçeneklerin, Uzların, Ku-manların buralara yerleştikleri bilinmektedir. Kosova Meydan Muharebesinden sonra 6 asırlık bir dönem içerisinde diğer milletlerle beraber huzurlu bir şekilde yaşamışlardır.¹⁰⁷

Bununla beraber kalıcı ilişkiler XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan gelen Osmanlı Türkleri ile sağlanmıştır. Bu yüzyılda Balkanlarda Türk kültürünü ve İslamiyet'i yaymak için başta Hacı Bektaş-i Veli'nin öğrencisi Sanı Saltuk olmak üzere, kolonizatör Türk dervişleri gelmişlerdi. Osmanlıların askeri hareketi başlamadan önce buraya kolonizatör Türk Dervişlerini gönderip dergahlar açması, bölge insanının Türk kültürü ve İslamiyet ile tanışmasını sağlamıştır. Türk Dervişlerine sempati ile bakan yerli halk, XIV. yüzyılda Osmanlı Askeri Harekatını kolaylaştırmıştır. Batı Anadolu Türkmen Beylikleri 1263 yılından itibaren çeşitli vesilelerle Rumeli ye geçmişlerdir.

Anadolu'dan Balkanlara büyük kitleler halinde Müslüman Türklerin getirilmesi Osmanlılar döneminde başlamıştır. Fethe-dilen yerlere Anadolu'dan muhtelif Yörük ve Türkmen toplulukları getirilerek iskan edilmiş, kısa bir sürede Rumeli büyük bir Türk yurdu haline dönüşmüştür.¹⁰⁸

1354 de Osman Gazi'nin oğlu Süleyman Paşanın Rume-li'ye çıkmasıyla Osmanlıların Balkan Fütuhâtı başlamıştır. I. Murat 1362 de Edirne'yi aldıktan sonra, Türk ilerleyişini durdurmak üzere teşkil edilen 1. Haçlı Ordusunu 1364 yılında Sırp Sındığında, II. Haçlı Ordusunu 1371 yılında Çirmen savaşında, III. Haçlı Ordusunu da 1389 yılında Kosova Savaşında yenmiş ve kendiside orada şehit olmuştur. Osmanlı Beylikten devlete

¹⁰⁷ Cemali Tunahgil, "Yugoslavya Türkleri ve Bugünkü Konumları", *Yeni Türkiye Türkleri*, Sayı: 16, s.1826-1828

¹⁰⁸ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri ", *Yeni Türkiye Türkleri*, Sayı: 16, s. 174.

geçtiği I. Murat döneminin bu son savaşı ile Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'nın Türk hakimiyetine girmesinin yolu açılmıştır. Oğlu Yıldırım Bayazıt döneminde, Türklerin gücü Tuna nehrini aşmış, 1391 yılında Eflak olarak adlandırılan Güney Romanya Prenslığı Osmanlı hakimiyetini tanımış, ertesi yıl Selanik fethedilmiştir. 1396 yılında bütün Avrupa Ordularının katıldığı Haçlı ordusu Niğbolu da ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. II. Murat tarafından bir diğer haçlı ordusuna karşı kazanılan 1444 Varna savaşı, Fetret devrinde Osmanlıların Balkanlarda sarsılan otoritesini sağlamlaştırmıştır. 1448 yılında Haçlılara karşı kazanılan II. Kosova Savaşı ise, Türklerin Balkanlardan atılma umudunu tamamen söndürmüştür. Fatih Sultan Mehmet, 1481 yılında öldüğünde bu günkü Kırım, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Makedonya, Kosova, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Yunanistan toprakları Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 Mohaç zaferi ile Budapeşte ve Macaristan Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.¹⁰⁹

1699 Karlofça Antlaşması Balkanlardan geri çekilişimiz başlangıcıdır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşının sonunda Yunan Krallığının kurulması (1830) ile ilk Balkan Devleti ortaya çıkmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazandılar, Bulgaristan da otonom bir prenslik oldu, Bosna-Hersek Avusturya'nın idaresine verildi. Balkanlarda kalan toprakların Türk hakimiyetinden çıkışı da Balkan Savaşları ile olmuş ve yaklaşık olarak bu günkü sınırlarımız çizilmiştir.¹¹⁰

D. Osmanlı Devleti Sonrasında Yugoslavya

I. Dünya Savaşı sırasında, 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ, ve Avusturya-Macaristan'ın Güney Slav eyaletleri temsilcileri Corfu Paktını imzalayarak büyük bir birlik kurmaya karar

109 Mehmet Z. İbrahimgil, "Balkanlardaki Kültür Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme", *Balkan Türkleri, Balkanlar Özel Sayısı*, Ankara, 2003. s. 191-223. s. 191-192.

110 Turan, a.g.e., s. 1744

verdiler. 1918 Ekiminde Zagreb'te Yugo-Slav (Güney Slav) Milli Konseyi kuruldu. Kasım ayında da Karadağ Milli Meclisi Karadağ Kralı Nikolo'yu tahtından indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etti. Böylece 1921 Anayasası ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuş oldu.

Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren yeni krallık iki önemli meseleyle karşılaştı. Birinci mesele, memleketin tabi bir limana sahip olmamasıydı. İkinci mesele ise, içerde Sırp-Hırvat çatışması oldu. Yeni krallığın toprakları, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan-Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve bir kısım Banat'tan meydana gelmişti. Hırvatlar yeni krallık içinde tam bir muhtariyet istediler. Halbuki Sırbistan, güney Slav birliğinin kendi etrafında toplanması istiyordu. Hırvatlar istedikleri muhtariyeti alamayınca, memleketin politik hayatına bir süre katılmadılar. Hırvat milletvekilleri Zagreb'te bir Hırvat Parlamento-su kurdular. Hırvatlar, federal bir sistem kurulmasını isteyince kabul edilmedi, bir süre sonra 1931 Anayasası ile tek parti sistemi kabul edildi ve memleketin adı Yugoslavya oldu.

1935 ten itibaren Yugoslav ekonomisi canlanmaya başladı. Başta Alman sermayesi olmak üzere yabancı sermaye ülkeye girdi. Ancak bu gelişme beraberinde işçi hareketlerini de artırdı. Tito başkanlığında bir halk Cephesi kuvvetlenmeye başladı. Yugoslavya, 1935 Mayıs ile 1939 Şubatı arasında Sırlar, Slovenler ve Bosna Müslümanlarının meydana getirdiği Yugoslav Radikal Birliği Partisinin diktatörlüğü altında yaşadı.

1939'da II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Yugoslavya tarafsız olduğunu ilan etmişti. Ancak İtalya'nın 1940'da Yunanistan'ı işgali ve Almanya'nın siyasal baskıları sonucu Yugoslavya Mihver Devletleri yanına geçmek zorunda kaldı. (25 Mart 1941) Almanların SSCB ne saldırmalarından sonra Yugoslavya Komünist Partisinin yönetimi altında direniş hareketi başladı. Josiph Broz Tito'nun önderliğinde, Yugoslavya'ya tüm Yugoslavya'nın uluslarına ve her sınıftan insana açık tutan, mihver devletlere karşı geniş çaplı direniş başlattı. Bu politika hızla

gelişti ve 1943 Kasımında Ulusal Kuruluş Konseyi Tito'nun geçici Yugoslavya Hükümetini kurdu. II. Dünya Savaşı sonunda imzalanan anlaşmalardan olan Yalta Konferansında, müttefikler Yugoslavya'da hükümetin kurulmasını istediler. Büyük bir komünist çoğunluktan oluşan kurucu meclis 20 Kasım 1945 de Yugoslavya'da Federal Halk Cumhuriyetini ilan etti.

Yugoslavya, Sovyetlerin çizdiği yolu izlemeye başladı. Bulgaristan ile federasyon oluşturması girişimine sert tepki veren Sovyetlerle ilişkileri 1948 yılında kopma noktasına geldi. Moskova yönetimi Belgrad'da bulunan ordusunu geri çekti. Doğu Avrupa Devletleri, Yugoslavya ile olan ilişkilerini askıya aldılar ve ekonomik yaptırımlar uyguladılar. Ancak Yugoslavya 1951 yılında ABD'den büyük miktarda ekonomik ve askeri yardım aldı ve Batı Avrupa ile olan ilişkilerini geliştirdi. 1954 yılından itibaren SSCB Yugoslavya'ya karşı olan politikasını değiştirmeye ve bazı ödünler vermeye başladı. SSCB'nin 1956'da Macaristan'ı işgali ile 1980 yılında Tito'nun ölümüne kadar geçen sürede Yugoslavya SSCB arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olarak devam etmiştir.¹¹¹

E. Yugoslavya'nın Dağılması

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliğindeki Komünist idare sallanmaya başladı. Komünist dört Balkan ülkesinde özgürlük, demokrasi ve pazar ekonomisine doğru değişim süreci 1989 yılında başlamıştı. Komünist partilerin adı her tarafta "Sosyalist Parti" oluyordu. Romanya'da Çavuşevsku kurşuna dizilerek yok edilmiş; Bulgaristan'da Jivkov ve Arnavutluk'ta Alia yeni seçimler yapıldıktan sonra çekilmişlerdi. Federal Yugoslavya'ya gelince, kuzeyde Slovenya ve Hırvatistan, ortada Bosna-Hersek, güneyde Makedonya halklarında bağımsız devlet olmak özlemi belirtmeye başladı.

111 (Anonim) "Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi", Harp Akademisi Yayınları, s. 84

Aralık 1990 başında Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü CIA'nın bir raporunda Yugoslavya'da 18 aya kadar büyük bir olasılıkla savaş çıkacağı ve ülkenin parçalanacağı açıklanmış. sebep olarak Sırbistan yönetiminin aşırı Sırp Milliyetçiliğine dayanan politikası gösterilmişti.

Yugoslavya Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Makedonya Federal Cumhuriyetleri ile Sırbistan'a bağlı Kosova ve Voyvodina Özerk Bölgelerinden oluşmaktaydı.

Cumhuriyetlerin etnik yapısı şöyleydi;

Bosna - Hersek'te Müslümanlar (%43,7), Sırlar (%31,4) ve Hırvatlar (%17,3), Yugoslavlar (% 5,5), diğer(% 2,1),

Hırvatistan'da Hırvatlar (% 77.9) ve Sırlar (%12.2), Yugoslavlar (% 2.2), diğer (%7.7),

Makedonya'da Makedonyalılar (%64.6) ve Arnavutlar (%21), Türkler (%4.8), Çingeneler (%2.7), Sırlar (% 2.2),diğer (%4.7),

Karadağ'da Karadağlılar (%61.8) ve Müslümanlar (%14.6), Sırlar (%9.3), Arnavutlar (% 6.6), Yugoslavlar (%4.2), diğer (% 3.5),

Temel olarak Sırların (%87.3) ve Arnavutların (% 1.3) yaşadığı Sırbistan iki özerk eyaleti barındıran tek cumhuriyettir. Bu eyaletler; Kosova (nüfusun % 32.2'si Arnavut) ve Voyvodina (nüfusun %57.3'ü Sırlardan, %16.9'u' Macarlardan oluşuyor).

Slovenya'da Slovenler (%87.6), Hırvatlar (%2.7), Sırlar (% 2.4), Müslümanlar (% 1.4), diğer (% 5.9),

Bu altı Cumhuriyet arasında millî birlik ve beraberlik olmadığı gibi, Macar, Türk, Bulgar, İtalyan, Romen, Çekoslovak ve Alman azınlıkları da bulunuyordu. Resmi dil Sırp, Sloven ve Makedon'ca olmakla beraber azınlıklar da kendi aralarında ana dillerini konuşabiliyordu. Halkın % 41'i Ortodoks, % 32'si Katolik, % 12'si Müslüman, %17'si Protestan'dı. Kültür bakımın-

dan da ayrıcalıklar vardı. Slovenler ve Hırvatlar uzun süre Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bağlı kaldıklarından Alman, diğer bölgeler Türk-İslam kültürünün etkisi altında kalmışlardı. Bu nedenlerle Yugoslav halkı arasında ırk, milliyet, din, dil ve kültür birliği bulunmamaktaydı.¹¹²

Bu kadar karışık topluluk içerisinde, hem federal cumhuriyetler arasında, hem de kendi içerisindeki azınlıklar arasında birlik ve dayanışma sağlanamadığından anlaşmazlıklar sürüp gitti.

Sırp-Hırvat anlaşmazlığı, Katolik Hırvatların çoğunluğu teşkil eden Ortodoks Sırlardan daha fazla özerklik istemelerinden doğdu. Sırlardan beklediklerini alamayan Hırvatlar, politik faaliyetlerden uzak kalmaya başladılar.

Yugoslavya içinde yer alan devletlerin bugünkü hudutları, etnik yapıları, genişleme istekleri, günümüze kadar gelen Balkan sorunlarının sebepleridir. Yugoslavya'nın parçalanma nedenlerinden önce Eski Yugoslavya'nın yapısının incelenmesi gerekmektedir.

Sırlar bütün bu gelişmelere rağmen Eski Yugoslavya'nın tek varisi olduklarını ve Federal Yugoslavya'yı temsil ettiklerini iddia etmekteydiler. Böylece daha fazla bölünmeyi önleyebileceklerini değerlendirdiler. Yugoslavya Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra sarsılmaya başladı. Komşu devletlerle anlaşmazlıklar, sosyal ve ekonomik dengesizlikler, siyasal görüş ayrılıkları, çıkar çatışmaları, siyasal haksızlıklar bölgesel ayrılık, ordunun baskısı anlaşmazlıkları arttırdı. Tito'nun kişiliğinden kaynaklanan saygınlık, dış politikasındaki başarılı uygulama, Yugoslav Federe Cumhuriyetlerinde birleştirici bir etki yaratmış onun ölümü ayrılıkçı hareketlere cesaret verdi.

Slovenya, Eski Yugoslavya'nın kuzeyinde Slavdan ziyade Germen hayat tarzını kabul etmiş bir toplumdur. Endüstrisi ve

112 (Anonim) "Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi", a.g.e, s. 157

yaşam seviyesi en üstün grup idi. Slovenler, Slav birliğinden pek fazla yararlanamadıkları inancı ile 1991 baharında "Tüm Federal Yugoslavya'nın bağımsız cumhuriyetlere ayrılmasını ve bunun barışçıl yollarla yapılmasını öngören" bir tasarıyı bütün federal cumhuriyetlere yolladı.¹¹³

Hırvatlar da, Sırlara komşu Adriyatik Denizinde uzun kıyılara sahip bir cumhuriyettir. Slav boyudur, Slav dili konuşurlar, Sırpça'dan farklı bir lehçedir. Dil üstünlüğü konusunda Sırlarla çekişme içindeydiler. Katolik olan Hırvatlar, dönüşümlü Devlet Başkanlığı sisteminin uygulanması sırasında, sıra Hırvatistan Devlet Başkanlığına gelince, Sırbistan, Karadağ, Kosova ve Voyvodina'nın, olumsuz oy kullanması, mevcut olan siyasi ve iktisadi ortamı süratle bunalıma sürükledi.

Karadağ, Tito tarafından 1945'de ayrı bir Cumhuriyet olarak kurulmuştur. Sırp milliyetçiliğine daima tepki göstermiş bir Slav gurubudur. Ekonomik bakımdan zayıf olduğundan ve kendisini destekleyen tek ülke Sırbistan olduğu için bağımsızlık talebinde bulunmadı.

Kosova, Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgesiydi. Okuma yazma oranı %50 civarındadır. Milli gelirden payı en az alandır. İşsizlik nedeniyle Yugoslavya'nın büyük şehirlerine gidenlerin karşılaştıkları çöpcülük, maden ocaklarında amelelik gibi, onurlarına çok düşkün olan Arnavutları daima üzmüş ve ikinci sınıf vatandaş yerine konmalarını bir türlü hazmedememişlerdir.

Buranın önemi ekonomik olmaktan ziyade tarihi ve hissidir. Kosova halkının çoğunluğu Müslüman Arnavutlar'dır. 1974 yılında Kosova'da ayaklanma olmuş ve Sırlarca bastırılmıştır. Sancak, Sırbistan, Kosova, Karadağ ve Bosna-Hersek arasında kalan bir bölgedir ve burada Türkler ve Müslüman Boşnaklar yaşamaktaydı.

113 (Anonim) "Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi", a.g.e, s. s. 91

Makedonya, tam anlamı ile çatışmalar ve çelişkiler bölgesidir. Gerek Slavlar ve gerekse Yunanlılar Makedonları kendilerinden olduklarını savunurlar. Makedonlar hiçbirini kabul etmeyerek köklerinin Büyük İskender'e dayanan bir kavim olduklarını ileri sürerler. Ortodoks bir devlettir. 1982'den itibaren milliyetçilik akımları ile etkilenmeye başlamıştır. 1991 yılında Sloven ve Hırvat modelini alarak bağımsızlık hareketlerine başlamıştır.

Bu bağlamda Yugoslavya'nın çözülmesini şöyle sıralayabiliriz;

*Mareşal Tito'nun ölümünden sonra etnik gurupları bir arada tutan bağ ve karizmanın kayboluşu,

*Sırp milliyetçiliğinin gün geçtikçe artması ve büyük Sırbistan hayalinin tekrar hortlaması,

*Slovenya ve Hırvatistan'nın ekonomik yönden daha gelişmiş bölgeler olmasının, onları Avrupa'ya özellikle Almanya'ya yakınlaştırmış olması,

*Komünizmin çökmesinin federal birlikte çözülmeye neden olması,

*Eski tarihsel, etnik ve dinsel çatışmaların otorite boşluğu nedeniyle yeniden su yüzüne çıkması.

1991 ortalarında Yugoslavya, tarihinin en kritik bir dönemine girdi. Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarından sonra federasyonun başka bir biçim altında mı süreceğini, yoksa birçok devlete bölünerek ortadan mı kalkacağını kimse kestiremiyordu. Ülke, Slovenya'daki bozgunuyla küçük düşmüş olan ordunun müdahale tehdidiyle ve Sırp-Hırvat çatışmasının şiddetlenmesi yüzünden Hırvatistan'da ve Bosna-Hersek'te büyük kargaşalıklar çıkması tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu.

25 Haziran 1991'de, federasyonun en gelişmiş iki cumhuriyeti olan Slovenya ile Hırvatistan, ülkedeki dönüşüm konusunda o güne kadar yürütülen müzakerelerin başarısız olduğuna kanaat getirerek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

08 Eylül 1991 günü, Yugoslavya Makedonya Cumhuriyetinde 'bağımsızlık ilanı ile ilgili halk oylaması yapılmıştır.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, 20 Eylül 1991 günü aldığı bir kararla, ülkedeki çatışmanın artmasına engel olmak maksadıyla Yugoslav Halk Ordusu (YHO)'na asker göndermeyi reddetmiştir.

ABD Yugoslavya Cumhuriyeti sınırlarının değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çarpışmaların yoğunlaşması üzerine Bosna-Hersek Cumhuriyeti, topraklarının savunulması için seferberlik ilan ettiğini açıklamış ve topraklarına giren YHO birliklerinin Cumhuriyetten çekilmesini istemiştir. 25 Eylül 1991'de BM Güvenlik Konseyi aldığı bu kararla; Yugoslavya'ya tam ve koşulsuz silah ambargosu uygulamasını kararlaştırmıştır.

Hırvatistan hükümet yetkileri, Hırvatistan'ın 08 Ekim 1991 gününden itibaren bağımsız olduğunu açıklamışlardır. Sovyetler Birliği "Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü her ne pahasına olursa olsun savunmadıklarını ve halkların "özgür seçim hakkını" Yugoslavya'nın bütünlüğünün önünde tuttuklarını belirtmiştir. Avrupa Parlamentosu da Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarının tanınmasını öngören bir karar tasarısını reddetmiştir. Almanya, Avusturya ve Macaristan'dan sonra Çekoslovakya da Slovenya'yı tanımamıştır.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti Parlamentosu, Cumhuriyetin egemenliği ve gelecekte Yugoslavya'dan ayrılması yolundaki iki belgeyi onaylamıştır.

Arnavutluk parlamentosu; nüfusun % 90'ını Arnavut asıllıların oluşturduğu Yugoslavya'daki Kosova özerk bölgesinin egemenlik ilanını ve Kosova Geçici Hükümetini tanıdığını açıklamıştır.

Yugoslavya siyasi ve askeri yetkilileri, Bosna-Hersek ve Makedonya Cumhuriyetlerinin gelecekte de federal cumhuriyet içinde kalmasını düşündüklerinin emaresini vermiştir.

Karadağ Cumhuriyeti Parlamentosu; Cumhuriyetin, Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalıp kalmayacağı konusunda halk

oylaması yapılmasını içeren bir karar almıştır. Diğer taraftan Sırbistan; Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek Cumhuriyetlerine; Yugoslavya'nın devamı olacak yeni bir ortak devlet kurulmasını önermiş, ancak bu öneri Bosna-Hersek ve Makedonya Cumhuriyeti tarafından reddedilmiştir.

Arnavutluk Hükümeti, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıdığını, Makedonya'nın tanınması meselesini ise incelenmekte olduğunu açıklamıştır.

1991 sonbaharında yapılan Barış Konferansında Yugoslavya'nın durumu ve bölünmesi ele alınmıştır. AT ülkeleri, tanınmak üzere başvuran yeni ülkeleri tanıma kararını alması üzerine Bosna-Hersek başvuru yapmıştır. Ocak 1992 içinde Başvuru Komisyonunca incelenmiştir. Ön şart olarak Bosna-Hersek'te bir referandum yapılması önerilmiştir. Referandumda Boşnaklar ve Hırvatlar birlikte hareket ederek bağımsızlık için oy vermişlerdir. Bundan sonra durumu incelemek üzere AT bir Barış Konferansı planlamıştır. Konferansta Sırlar, Boşnakların kendi tarihi hudutları içinde kalmalarını kabul etmişler ve buna karşılık Sırp çoğunluğun yaşadığı bölgelerde "kanton"ların kurulmasını istemişlerdir.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Yugoslavya'yı parçalanmaya götüren olayların başında ılımlı bir politika takip ederek yumuşak bir konfederasyondan yana olduğunu göstermişti. Fakat Batı, basın organlarında Sırp ve Hırvat liderleri Bosna-Hersek'i aralarında paylaşıp küçük bir kesimi Sırp-Hırvat sınırı arasında tampon bir İslam bölgesi oluşturmak maksadıyla gizlice anlaş-tıkları şeklinde yazılar ortaya çıkınca, Bosna-Hersek de bağımsızlık yolunu seçti. Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Yugoslavya'dan ayrılan diğer cumhuriyetlerle birlikte 9 Şubat 1992 günü Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanınmıştır. Bosna-Hersek Cumhuriyeti, 06 Nisan 1992 günü Avrupa Topluluğu tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.

Sonuç olarak Yugoslavya ismi 1992 tarihinden itibaren tarih sahnesinden silinmiştir. SSCB'nin dağılmasından üç hafta

sonra, Avrupa 6 cumhuriyetten oluşan ikinci büyük birliği de ortadan kaldıracak karar alınmıştır. AT'nin Hırvatistan ve Slovenya'yı tanınması ile 73 yıllık Yugoslavya tarihi karışmış oldu. Makedonya'nın bağımsızlığı ise Yunanistan'ın muhalefeti nedeniyle onaylanmamıştır.¹¹⁴

1. Bosna-Hersek Krizi ve Kosova Sorunu

Bosna-Hersek Devleti bugün dış saldırılara karşı mücadele vermektedir. Müslüman Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar, Mayıs-Haziran 1992 döneminden bu yana kendi aralarında mücadele etmekte ve her biri dış kuvvetlerce desteklenmektedirler. Bosna-Hersek'te hem bir dış savaş, hem de bir iç savaş sürmektedir. Bosna-Hersek'te devam eden savaş bir etnik mücadele, dünyanın birçok yerinde görülmeye başlayan türden bir din savaşı, ekonomik bir mücadele ve de toprak hakimiyetini esas alan korkunç bir boğuşma görünümünü sergilemektedir.

Bosna-Hersek'te etnik yapının farklı olması, farklı etnik grupların ayrıca farklı din ve mezheplere sahip olması, Avrupa'nın Müslümanlardan arındırılma isteği, anlaşmazlığın temelini oluşturur. Bunun yanında Sırbistan'ın desteğini alan Bosna-Hersek'teki Sırp topluluğun Rusya'yla ve Yunanistan ile açık hareketi, Sırların Krajina bölgesine önemli bir Sırp topluluğunu yerleştirmesi ve anlaşmaz tutumları, İngiltere'nin soruna bakışı, BM, NATO ve AGİT'in çeşitli nedenlerden kaynaklanan yetersizliği sorunun çözümüne engel olmaktadır.

BM, AGİT ve AT; bu savaşı durdurmak ve Bosna-Hersek krizini bir çözüme kavuşturmak için bugüne kadar ciddi ve etkili tedbirler içeren kararlar alamamıştır. Batı, Avrupa Birliği ve özellikle NATO gibi yaptırım gücü olan uluslararası kuruluşlardan yararlanma imkanlarını yeterince değerlendirememiştir. Tüm eski Yugoslavya için BM tarafından alınan silah ambargosu kararı ile; zaten ezilmekte olan Bosna-Hersek daha da mağ-

¹¹⁴ (Anonim) "Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi", a.g.e., s. 191-104

durumunda bırakılmış ve kuvvetli olan Sırp tarafına, yasaklara rağmen, ulaşan silah yardımları karşısında ise hayli etkili kalmıştır. Uluslararası diplomasi Balkanlarda çok zorlu bir sınav sürecine girmiştir.

Makedonya'nın durumu ve geleceği, büyük ölçüde olmak üzere, Bosna-Hersek'teki iç savaşın sonucuna bağlı idi. Sırpların, bundan sonra, Kosova ve Voyvodina'daki azınlıklara Makedonya'ya yönelmeleri, Bosna-Hersek'te Sırpların Boşnak soykırımına dünyanın bu azınlıklara seyirci kalmasından cesaret almalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Bosna iç savaşı, BM'nin, AT'nin ve NATO'nun aracılık ve barış çabalarına rağmen, Sırpların inanılmaz vahşeti ve Müslümanlara uyguladığı zulüm ve etnik temizlik hareketleri 3.5 yıl sürdü.

Amerika, bu iç savaşa bulaşmaktan kaçındı. Fakat 1996 Temmuz ayından itibaren soruna el attı ve uyguladığı baskı politikası ile Kasım ayında "Dayton anlaşması" nı Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan'a kabul ettirdi. Aralık ayında da Paris'te "Barış Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşma ile Bosna'ya 60.000 kişilik çok uluslu bir NATO kuvveti gönderildi.

2. Her Yönüyle Kosova

Osmanlı Devletinin 1354'de Gelibolu'dan başlayarak balkanlarda gerçekleştirdiği fetihlerin 35'nci yılında, 25 Haziran/1389'da, Sultan Murat komutasında Türk Ordusu ile Sırp Kralı Lazar yönetimindeki Haçlı Ordusu arasındaki Birinci Kosova Muharebesi sonunda Haçlı Ordusu dağıtılmış bölgede 523 yıl sürecek Osmanlı hakimiyeti başlamıştır.

Balkan savaşı sonunda 31 Ekim 1912'de Osmanlı Ordusu Kosova'dan ayrılmış ve savaş sonunda imzalanan anlaşma ile de Kosova Sırbistan'a verilmiştir.

1 Aralık 1918'de Sırp, Hırvat ve Slovenler kendilerine ait devlet kurmuşlar; 1929 yılında devletin adı Yugoslavya olmuştur. II.Dünya Savaşı esnasında Yugoslavya itilaf devletleri tara-

İlinden işgal edilmiş, Kosova bölgesi de İtalyan idaresinde Arnavutluk ile birleştirilmiştir. 1944 yılında Yugoslavya, Tito'nun liderliğinde işgalden kurtulmuş ve Kosova bölgesi tekrar Sırbistan hakimiyetine girmiştir.

1963 yılında Kosova'ya özerk bölge statüsü verilmiş; 1974 anayasası ile Yugoslavya'ya bağlı diğer cumhuriyetlere benzer haklar tanınmıştır. 1989 yılında Sırbistan meclisi Kosova'nın bu haklarını elinden alan yeni bir karar çıkarınca Kosova'da örgütlü direniş hareketleri başlamıştır.

1990 yılında kurulan Kosova kurtuluş ordusu (UÇK), bu direnişin öncülüğünü yapmıştır. 1992 yılı Mayıs ayında Bosna sorunu BM Güvenlik konseyi tarafından ele alınmış ve Yugoslavya ya ekonomik yaptırımlar uygulanması kararı alınmıştır.¹¹⁵

1998 Şubatında Kosova'da Arnavutlar ve Sırp birlikleri arasında çatışmalar başlamış ve bu çatışmalar Kosova'lı Arnavutlar'a karşı etnik katliama dönüşmüştür. 1999 yılı Şubat ayında Temas Gurubu başkanlığında Fransa'da, Kosova'daki etnik katliamın durdurulması için barış görüşmeleri yapılmıştır. Arnavut heyeti bu antlaşmayı imzalamasına rağmen Sırp lar anlaşmaya yanaşmamıştır.

Bölgede iç savaş tehlikesinin iyice artması üzerine, NATO 24 Mart 1999 tarihinde bölgeye hava harekatı yapmıştır. Bu harekat 78 gün sürmüştür. NATO müdahalesi sırasında birçok Türkün de Sırp Silahlı Kuvvetlerinin tacizine uğradığı ve Kosova'dan kovulduğu rapor edilmiştir.

Önemli şehirleri; başkent Priştine, Gilan, Prizren, İpek ve Mitrovica'dır.

Kosova'nın etnik yapısının; %80'i Kosovalı Arnavut, %10'u Sırp, %3'ü Gorali-Boşnak, %2'si Türk, %5'i ise diğer etnik gruplardan (Rom, Aşkali vs.) oluştuğu kesin olmayan değerlere göre Türk nüfusunun 60.000 civarında olduğu değerlendiril-

¹¹⁵ İrfan Kaya ÜLGER, *Yugoslavya Neden Parçalandı-Balkan Dramının Perde Arkası*, Ankara, 1993, s. 147.

mektedir. (Genel ve Yerel seçim sonuçlarına göre yapılan değerlendirmeler esas alınmıştır)

Kosova bölgesi eski Yugoslavya döneminin sanayi tesisleri bakımından en geri kalmış bölgesidir. Kosova'da yer alan fabrikaların bir kısmı savaş zamanında NATO uçaklarınca bombalanmış ve tamamen kullanılmaz hale gelmiştir. Sağlam kalan fabrikalardan çok azı bugün %10-15 kapasite ve eski teknoloji ile çalışmaktadır. Büyük bir kısmı ise bakımsızlık ve finansman yetersizliği nedeni ile kapalı bulunmaktadır. Fabrikaların kapalı olması nedeniyle bölge ekonomisi dışa bağımlı hale gelmiş, bu durum %80'lere varan işsizliğe sebep olmuştur.

10 Haziran 1999 tarihinden itibaren Kosova, Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi (UNMIK) tarafından idare edilmektedir. Geçici Yönetimi'nin başında, Bernard Kouchner ve Hans Haekkrup'tan sonra gelen ve 14 Şubat 2002 tarihinde fiilen göreve başlayan BM genel sekreter özel temsilcisi Almanyalı Michael Steiner bulunmaktadır.

Kosova'da demokratik kurumların oluşturulması sürecinde, AGİT'in yönetiminde, 28 Ekim 2000 tarihinde yerel seçimler, 17 Kasım 2001 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Yaklaşık 1.250.000 kayıtlı seçmenin bulunduğu Kosova'da seçimlere 800.000 civarında seçmen katılmış, katılım oranı % 64 olarak gerçekleşmiştir. Seçim kayıtlarının Türkçe yapılmamasını protesto eden Türkler ile bölgede Sırbistan'ın hakimiyeti dışında seçim yapılmasını kabullenemeyen Kosovalı Sırplar, 2000 yılında yapılan yerel seçimlere katılmamışlardır.

Genel seçim sonucunda 120 sandalyeli Kosova meclisi oluşturulmuştur. Seçim yasası gereği 120 milletvekilliğinden 20'si Kosova'daki azınlıklara ait partilere seçim öncesinde tahsis edilmiş, 100 milletvekilliği ise siyasi partilerin seçimde almış oldukları oy oranına göre belirlenmiştir.

Seçimlerde Kosova Demokratik Türk partisi (KDTP) ikisi tahsisli, biri seçim sonucu olmak üzere 3 milletvekilliği çıkar-

miştir. Hiçbir parti tek başına iktidar olacak kadar oy alamamıştır. Özellikle Kosova Başkanı'nı seçmek için yapılan oylamalar sonuçlandırılmamıştır. Bu durum Kosova'da siyasi istikrarsızlığa yol açmıştır.

27 Şubat 2002 tarihinde Kosova geçici yönetimi başkanı Steiner ile Kosova siyasi partilerinin liderleri arasında yapılan toplantıda 3 büyük Arnavut partisi arasında Kosova Başkanı ve hükümet konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre Kosova Demokratik Ligi (LDK) başkanı İbrahim Rugova Kosova'nın Başkanı seçilmiştir. Başbakan ise Kosova Demokratik Partisi (PDK) milletvekili Bayram Recepti olmuştur.

3. Yugoslavya İçinde Yükselen Etnik Milliyetçilik ve Kosova'nın Bu Duruma Katkısı

Deneyimler göstermiştir ki Balkanlar'daki sınırlar yapaydır. 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı Aralık 1918'de ilan edilmişti. Prens Aleksander (Sırp) 1921'de Kral olmuş, fakat Sırp ve Hırvatlar arasındaki tartışmalar Kral'ın bütün yetkileri elinden alarak diktatörlüğünü ilan ettiği 1929 yılına kadar devam etmiştir. İki savaş arası dönem (1918 - 1939) Sırlar ve Hırvatlar arasındaki tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir.¹¹⁶ Yeni rejimde Sırlar egemen olmuş ve bütün yetkiler Belgrad'ta toplanmak üzere devlet daha da merkezleşmiştir. Bu durum federatif bir çözümü destekleyen Hırvatların olumsuz tepkisine yol açmıştır. Kral'ın bir suikasta uğramasından sonra Hırvatistan'da iç anlaşmazlıklar devam etmiş ve Hırvatistan 1939 yılında otonomiye kavuşmuştur.

1941 yılında Alman işgali Kraliyet ailesini sürgüne gitmeye zorlamıştır. İşgale karşı direniş başlamıştır. Bu direnişte iki önemli karşı grup mevcuttu; Kralcı Çetnikler ve Tito'nun ön-

¹¹⁶ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, (Çev.) Özden ARIKAN, Sabah Kitapları No-123. Olaylar İnsanlar 34, İstanbul, 2000, s.32.

derlik ettiği Ulusal Kurtuluş Ordusu (Partizanlar). Bu iki grup arasındaki mücadele iç savaşa yol açmış ve Partizanlar savaşı kazanmışlardır. 1943 yılında Partizanlar kendi hükümetlerini ilan etmişlerdir. Yugoslav Komünist Partisi lideri Tito, işgalci Alman ve İtalyan ordusuna karşı savaştan başarılı olarak çıkmıştır. Bu savaşta Hırvatistan'daki "Ustaşa" rejimine ve Çetnikler karşı da başarı sağlanmıştır. Savaştan sonra Yugoslavya Federal cumhuriyeti, Kasım 1945'te ilan edilmiştir. Tito, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya ve iki otonom bölge olan Kosova ve Vojvodina'dan oluşan bir federasyon kurmuştur. Her bir cumhuriyeti tatmin edeceği düşüncesiyle başkanlığı rotasyon sistemine bağlaması Belgrad'ın karar alma merkezi olmasını engellememiştir.

1948 yılında Tito, Moskova ile ilişkilerini kesmiş, 1953 yılında yeni anayasa kabul edilmiş ve Tito cumhurbaşkanı olmuştur. 1963 yılında ülkenin ismi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Tito, önceleri devlet müdahalesiyle ve 1960'lardan sonra da "Pazar Sosyalizmi'ni" uygulamaya koyarak ekonomiyi geliştirmeye çalışmıştır. Yugoslavya'ya ilk Amerikan yardımı 1949 yılında gelmiştir. Bunun nedeni de Moskova'dan 1948 yılında kopan Tito'nun ülkesini batı kampına çekmek arzusu idi. 1950'li yıllar boyunca Yugoslavya Amerikan yardımı almıştır. 1960'larda IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla devam etmiştir.¹¹⁷

Arnavutlar Kosova bölgesindeki nüfusun %80'ini oluşturmaktadır (yaklaşık iki milyon). Arnavut milliyetçiliği, 1981 yılında Yugoslavya federasyonu içinde tam bir cumhuriyet statüsü talebinde bulunarak kendisini göstermeye başlamıştır. Ayrıca Miloseviç Türklerin 1389 yılında Slavları yenmesini yıl dönümünü insanların milliyetçi gösterilere başlamaları için bir bahane olarak kullanmıştır. Bu gösterilere yüz binlerce insan katılmıştır. Bu arada anayasada değişiklik yapmak için bir öneri su-

117 Cvijic, C., *Remaking The Balkans*, The RIIA-Pinter Pubs.. London, 1991, s. 56

nlmuştur. Amaç Sırbistan'a Kosova'ya Voyvodina üzerinde doğrudan, daha fazla güvenlik, mali ve sosyal politikalar konusunda müdahale hakkı sağlamaktı. Haziran 1990'da Sırbistan'da bir referandum yapıldı ve cumhuriyetin anayasasında önerilen değişiklikler kabul edildi. Böylece Kosova ve Voyvodina bölgesinin otonomi statüleri kaldırıldı. Kosova'daki bölgesel meclis ve hükümet Sırbistan yönetimince feshedildi bunun sonucu olarak Kosova'da gösteriler başladı ve Arnavut liderler sürgünde bir Kosova meclisi kurarak Eylül 1991'de referandum düzenlediler. Sonuç, Kosova'nın bağımsızlığı yönünde çıktı. Bu liderler ayrıca Mayıs 1992'de bir seçim yaptılar. Kosova Demokratik ittifakı sandalyelerin çoğunluğunu kazandı. Bu arada federal hükümet referandumu ve seçimi yasa dışı ilan etti Bosna'daki sorunlarını halleden Belgrad'daki Sırp liderler iktidarlarını sürdürebilmek için Kosova'daki Sırpıları koruma bahanesiyle Mart 1998'de Kosova'daki ortamı silahlı müdahale ile gerginleştirmeye başlamışlardır. Kosova Arnavutlarının lideri İbrahim Rugova Kosova'nın ayrı bir devlet olarak örgütlenmesini savunurken NATO - AB ve BM Kosova'nın 1989 öncesi var olan otonomi statüsünün geri verilmesinin gerekliliğini savunmaktadırlar.¹¹⁸ Miloseviç Yugoslavya Federasyonunu bir arada tutabilmesinin mümkün olmadığını görerek imkanlar elverdiği ölçüde toprak elde ederek bir büyük Sırbistan yaratmayı amaçladı. Uzman Kypr'ye göre Sırpıların savaştan bekledikleri şey alabildiklerince toprak ele geçirmektir. Kypr, ayrıca düşük düzeydeki siyasi kültür açan önemli sebeplerden biridir.¹¹⁹ Milosiviç'in politikası Sırp milliyetçi seçmenler tarafından destek görmüştür.

¹¹⁸ Steele, J., "Serbs Offer Of Talks Cuts Little Ice With Kosovo Albanians" *The Guardian*, 12 March 1998.

¹¹⁹ Kypr, P., "The Crisis In Bosnia And Hercegovina", Paper submitted to "International Forum, Institute Of Social And Political Science, Charles University, Prague, 1992, s. 59.

4. Türklerin Durumu

Bölgede bulunan Türk azınlığın durumunu inceleyecek olursak; dağılan Yugoslavya'nın ardından oluşan Cumhuriyetlerde ne kadar Türk olduğu bilinmemektedir. Ancak Kosova da, Sankasak bölgesinde ve Makedonya da çok sayıda Türk köyleri ve kasabaları bulunmaktadır.¹²⁰

Osmanlıların Balkanlardan çekilmesi üzerine Balkan Türklerinden Anadolu'ya doğru göç yaşanmış, bu da bölgedeki Türk sayısının önemli ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Örneğin 1960 yılında yapılan nüfus sayımı sonucu Kosova'daki Türk sayısının 25.000, 1971 de 12.5000, 1981 deki nüfus sayımı sonucu ise 11.000 olarak belirtilmiştir. Ancak yapılan bu sayımlara yönetimin siyasi amaçlı olarak hile yaptığı değerlendirildiğinden hiçbir zaman güvenilmemiştir. Kosovalı Türkler ise sayılarının 60.000 civarında olduğuna inanmaktadırlar. Buna ilave olarak, Kosova da Türkçe konuşanların 250.000 kişi civarında olduğu söylenmektedir.¹²¹

Diğer bir kaynakta ise Kosova bölgesinde 400.000 kişinin Türkçe konuştuğu, ayrıca 97.500 Türkün yaşadığı bildirilen Makedonya da, gerçekte 200.000 i aşkın Türkün yaşadığı belirtilmektedir.¹²² Başka bir kaynakta ise, 1994 yılında yapılan ve uluslararası gözlemciler tarafından izlenen nüfus sayımına göre ise Makedonya bölgesinde Türklerin nüfusu 78.019 olarak görülmektedir. Günümüzde Türkler Makedonya'nın hemen hemen her yerinde fakat son derece dağınık bir halde yaşamaktadırlar. Türklerin çoğunlukla yaşadıkları yerler Makedonyanın batısında Gostivar, Kalkandelen, Ohri, Struga, Kırçova, Debre. Üsküp ve Makedonyanın doğusunda Köprülü, Valandova, Radoviş ve İskip'tir.¹²³

120 Ramazan Özey, "Eski Yugoslavya Türkleri", Dünya Platformunda Türk Dünyası, İstanbul, 1999, s. 307.

121 Erhan Türbedar, Balkan Türkleri- Balkanlarda Türk Varlığı, Balkan Aştırmaları Dizisi, Ankara, 2003, s.76-77.

122 Ramazan Özey, a.g.e., s. 307-308.

123 Emel Osmançavuşoğlu Oktay, "Çözilemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", Balkan Araştırmaları Dizisi, Ankara 2003, s. 145.

F. Türklere Yönelik Tutum ve Yaşanan Göçler

1920'lerde yaklaşık 150 bin Türk, çoğunluğu Makedonya'da olmak üzere Eski Yugoslavya'da yaşamaktaydı. 1923-1933 yılları arasında yaklaşık 110 bin göçmen Türkiye'ye gelmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında göç durmuş hatta yönetim tarafından engellenmiştir.

1950'lerde Yugoslavya'dan serbest göç başlamış, 1952-67 yılları arasında tamamı serbest göçmen olarak yaklaşık 175,392 kişi gelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'daki Türklerin tam nüfusunu belirlemek güç olmuştur, çünkü politik atmosfere göre Türkler kendilerini Pomak veya Arnavut olarak tanımlamışlardır. 1970 ve 80'lerde 4500 den daha az göçmen gelmiştir.

Eski Yugoslavya'dan en yoğun göç Bosna-Hersek savaşı sırasında yaşanmıştır. Fakat Balkanlardan gelenlerle karşılaştırdığımızda farklı bir nitelik arz etmektedir. Çünkü Bosna-Hersekli Müslümanlar yani Boşnaklar, Slav asıllı olup sonradan Müslümanlaşmış bir topluluktur. Fakat bir süre Osmanlı hakimiyetinde yaşadıkları için Türkler olarak tanınmaktadırlar.

1991 yılı ortalarından sonra çeşitli Avrupa ülkelerine Bosna-Hersek'ten göç etmek zorunda kalan savaş mağduru veya tehdit altında kalan insanlar olmuştur. 1992 den bu yana Türkiye, ortak kültürel geçmişin varlığı ve "Müslüman ülke" olması nedeniyle Boşnakların "güvenli yer" olarak sığınma talebinde bulundukları ülkeler arasında yer almaktadırlar. Türkiye'ye yaklaşık 20.000 kişi gelmiştir. Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye'deki sığınmacı sayısı çok yüksek olmamakla birlikte "geçici sığınma statüsü" içinde yerleştirilmeleri sağlanan Bosnalı göçmenlerin bir kısmı Türkiye'de kalmayı ve vatandaş olabilmeyi istemektedirler. Savaşın bitiminden sonra Türkiye'deki Boşnaklar Mayıs 1996 dan itibaren ülkelere dönmeye başladılar. 121 kişilik ilk grubu kısa sürede 2000 kişilik bir grup izledi.

Görüldüğü gibi daha önceden Balkan ülkelerinden gelenlerden farklı olarak Boşnakların hem geliş nedenleri (savaş), hem

nitelikleri(Müslüman oluşları ama Türk olmamaları), hem değerlendirildikleri statü (sığınmacı), hem de beklentileri (Türkiye'yi nihai hedef olarak değil, başka ülkelere geçmek için bir basamak olarak görmüşlerdir) farklılık arz etmektedir.¹²⁴

Özellikle Kosova da yaşayan Türkler 1997 yılını siyasi anlamda önemli ölçüde parçalanmış bir şekilde geçirmişlerdir. 1998'e gelindiğinde artık Sırp Silahlı Kuvvetlerinin yoğun bir şekilde Arnavut köylerini yaktıkları haberleri duyulmaya başlamıştı; Silahlı çatışmalar her ne kadar şehirlere taşmamış olsa da Kosova artık bir savaşa doğru sürüklenmekteydi. Batının tüm uyarılarına rağmen anlaşmaya yanaşmayan Sırp lar, 24 Mart 1999'da NATO'nun Yugoslavya'ya hava harekati başlatmasına sebep oldu. Harekat 78 gün sürdü. NATO müdahalesi sırasında birçok Türkün de Sırp Silahlı Kuvvetlerinin tacizine uğradığı ve Kosova'dan kovulduğu rapor edilmiştir. Özellikle Kosova'nın Vıçitrin kasabasında Sırp Silahlı Kuvvetleri tarafından yakılan evlerin çoğu Türklere aitti.

G. Kosova ve Makedonya'da Türklerin

Sosyo-Politik Yaşamı

1. Türk Dilinin Kullanılması

Kosova: 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasası, Türk diline anayasal düzeyde diğer dillerle birlikte hak eşitliği tanımıştır. Aynı Anayasanın 1. ve diğer maddelerinde Türklerin Kosova'nın kurucu unsuru oldukları somut şekilde belirtilmiştir. Anayasanın 221. maddesinde Kosova'da Arnavut'ça, Sırpça ile Türkçe'nin ve bunların yazılarının hak eşitliğinin sağlanacağı belirtilmektedir. 217. maddenin 1. fıkrasında "Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nde Arnavut ve Sırp-Hırvat dilleri ve yazıları eşit olarak kullanılır", aynı maddenin 2. fıkrasında ise "Türklerin yaşadığı yerlerde Türk dili ve yazısı da eşit

124 http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/makale_12.html, 10 Nisan 2004.

olarak kullanılır" şeklindeki ifadelerle yer verilmiştir. 221. maddede ile Türkçe'nin diğer dillerle hak eşitliğinin Kosova çapında tanındığını dikkate alırsak, 217. maddenin 2. fıkrasının bununla tutarsızlık içinde olduğu görülmektedir. 217. maddenin 2. fıkrası dikkate alındığı zaman, 1974 Anayasası ile Türklerin yaşadıkları yerlerde, Arnavutça ve Sırpça dışında Türkçe'nin de resmi dil statüsünü kazandığı anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklara göre, Belgrat otoritelerinin Kosova'daki Arnavutların üstünlüğünü kontrol altına almak için, daha doğrusu Kosova'nın Arnavutlaştırılmasını önlemek için almış oldukları tedbirlerden biri, 1970'lerde Kosova'daki Türk azınlığının varlığını bu şekilde desteklemektir.

1990 lı yılların sonrasında Türklerin birlik içinde olmaması yüzünden, sayısal çoğunluğa sahip olan milletler değişik oyunlara başvurarak Türklerden yararlanmaya çalışmışlardır. Bunun tipik örneği Miloşević rejiminin kontrolü altında olan Jedinstvo gazetesinin 29 Haziran 1998 tarihli sayısında yer alan bir yazıdır. Miloşević rejiminin Arnavutlar üzerindeki şiddetinden bahseden medya kaynaklarını yalanlayan, "bunların gerçeği saptırdıklarını ve Kosova ile ilgili doğru olmayan haberleri gündeme getirdiklerini" vurgulayan yazı, bu medya kaynaklarını Jedinstvo çalışanlarının yanı sıra Türkçe dilde yayımlanan Tan gazetesinin ve Priştine Radyo ve Televizyonunun Türkçe Redaksiyonunun da kınadığını duyurmuştu. Bunun üzerine, o sıralarda Kosova'da yayımlanmakta olan Tan gazetesi, 4 Temmuz 1998 tarihli sayısında söz konusu haberin Türkler ile ilgili bölümünü yalanlayıp, Tan gazetesi ve Priştine Radyo ve Televizyonunun Türkçe Redaksiyonu tarafından herhangi bir kınamanın yapılmadığını belirtmişti. Miloşević yönetiminin Türklerden ve Kosova'daki diğer azınlıklardan yararlanmasının en bariz diğer örneklerinden biri; bu toplulukların içinden kendine uygun olanlardan birkaç kişiyi seçip, onları söz konusu toplulukların temsilcileri olarak tanıtıyor olmasıdır. Örneğin, 1998'de Arnavutlar ile diyalog kurmaya çalışan Belgrat, Kosovalı Türkler içeri-

sinden Milošević yönetimine karşı övgü dolu sözlerle bahseden bazı şahısları seçip konuşturduktan sonra, bunları Kosovalı Türklerin resmi temsilcileri olarak tanıtmıştı. Yetkililer, bu şahısların Kosovalı Türkleri temsil etmediklerini duyurmuşsa da, yine de bu tür olayların, Arnavut faktörü dikkate alındığı zaman, Kosovalı Türkler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.¹²⁵

Türkçe dili ile ilgili yaşanan haksızlığı protesto etmek amacıyla Kosovalı Türkler 28 Ekim 2000'de düzenlenen seçimlere katılmama ve bununla ilgili seçmen kayıtları yaptırmama kararını almışlardır. Kosova Demokrat Türk Partisi (KDTP) 2000 yılının ilk yedi aydaki faaliyetleri hakkında hazırladığı raporda, Kosova'da Türk kimliğinin muhafaza edilmesi ve geçmişte kazanılmış hakların kullanılması hususunda uygun koşulların yaratılması için mücadele ettiğini ve Kosovalı Türklerin, Türkçe'ye karşı yapılan haksızlığı dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla seçmen kayıtlarına katılmadıklarını, bu katılmama kararının bir boykot değil, demokratik bir tepki olduğunu belirtmektedir.¹²⁶

Kosova da ilk olarak Priştine'de, 1 Mayıs 1969 tarihinde, haftalık Türkçe Tan gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Tan'ın yayın hayatına başlamasından sonra priştine Radyo Televizyonu Türkçe yayınlarına 1971 yılında başladı. Radyo ve televizyon yayın saatleri artırıldı. Öyle ki günde yarım saat televizyon radyo yayını ise ikinci programla beraber 8 saate çıkarıldı. Bunlarla kalınmadı, Tan gazetesinin etrafında 1975 yılında Çevre Kültür ve Edebiyat Dergisi, 1980 li yıllarda da Kuş Çocuk Dergisi yayın hayatına girdi. Bu gelişmeler çerçevesinde TAN yayınları arasında Kosova yazarlarının eserleri seri bir biçimde yayınlandı. Özellikle çocuk edebiyatı olgunlaştı. 1988/89 yılında Tan yayınları tarafından ÇİĞ Kültür-Sanat Dergisi yayınlandı. 1990 lı yıllara gelince özel mülkiyetin gelişmesiyle Prizren'de Doğru Yol çıkardığı ESİN, Osman Baymak'ın BAY ve İNCİ der-

125 Türbedar, a.g.e., s. 84.

126 Türbedar, a.g.e., s. 90.

gileri Kosova da Türk yayınlarını renklendirdiler. Ayrıca Zeynel Beksaç da "TÜRKÇEM" çocuk dergisini çıkarmaktadır.¹²⁷

1998 yılındaki Kosova olayları bütün bu yayınların durmasına neden oldu. Böylece Türkçe'nin ve Türklük sesi tekrar kesildi. Kosova da tam kaos yaşanırken özellikle de Türkler umutsuzluk ortamına girerken, Mamuşa gençleri ve aydınları bir araya geldiler. Türkçe nin sesini, Kosova daki Türklüğün varlığını tarihi sahnelerdeki rolünü hayata geçirmek için 1 Ocak 1999 tarihinde SOFRA kültür-sanat dergisi yazı işleri sorumlusu olarak ve yazı kurulu üyeleri ile birlikte yayın hayatına geçirilmiştir. Sofra dergisinin Ocak 1999 tarihinde birinci sayısı, Şubat 1999 da ikinci sayısı yayınlandıktan sonra Kosova Savaş batağına batınca SOFRA dergisi de planladığı gibi bir süre içinde yayınlanamadı.¹²⁸

NATO müdahalesinden hemen sonra 1 Eylül 1999 yılında Sofra'nın 3. sayısı yayınlanarak günümüze kadar 10 sayısı çıkmış bulunmaktadır. Bu sırada sofra yazı kurulu aldığı bir kararla dergi üç ayda bir yayınlanması gerçekleştirdi. En büyük amaçları Balkanlarda, daha doğrusu Kosova'daki Türk varlığını, gelenek- göreneklerini, kültürünü, sanatını yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmaktı. Kosova savaşıdan sonra, Kosova'da SOFRA kültür-sanat dergisi Kosovalı Türklerin biricik dergisi olmuştur.

Makedonya: Makedonya da Türk dilinin kullanılması konusunda da sorunlar vardır. II. Dünya Savaşı yıllarında yayın işleri ile uğraşanların bir kısmının yazı dili Osmanlıcaydı. Yaşça genç olan diğer bir kısmı ise Slav eğitimi görmesi yüzünden Türkçe ye yeterince hakim değildi. Slav tesiri ile cümle yapısı bozuk bir Türkçe, 1950'li yıllara kadar Makedonya yayın hayatında görülmüştür. 1950 li yıllardan itibaren ise Yugoslavya da

127 Arif Bütüç, "Kosova da Türk Varlığı", *Balkanlarda Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını Uluslararası Sempozyumu (26-28 Ekim 2001-Ankara)*, Ankara, 200. s.

128. Bütüç, a.g.e., s.165.

Öztürkçecilik cereyanı Türkler arasında yaygınlaşmıştır. Son dönemlerde Türkiye ile temasların artması, aydınların bir kısmının Türkiye de eğitimi görmesi ve Türk televizyonlarının bölgede yoğun olarak seyredilmesi, Makedonya Türklerinin dilini Türkiye Türkçesine yakınlaştırmıştır.

Son yıllarda ilerlemeler olmasına rağmen, dil Makedonya Türkleri için hala açık bir yaradır. Pürüzsüz olarak Türkçeyi kullanabilen gazeteci yeterli değil; ama Türkçe'ye egemen olmak çabası artmaktadır. Makedonya'daki Yörük lehçeleri standart Türkçe'ye çok yakındır. Bunda Yörük Türklerinin daha geç olarak bu bölgeye gelmeleri, dağ köylerinde kendilerini soyutlamış olmaları ve dışarıdan kimse ile evlenmemeleri etkindir.¹²⁹

Türkçe özellikle Makedonya'nın batısında canlılığını hala sürdürmektedir. 1994 yılındaki nüfus sayımında ana dilleri yanında 22.000 den fazla kişinin Türkçe bildiğini belirtmesi Makedonca ve Arnavutçadan sonra Türkçeyi en yaygın dil yapmaktadır. Eski Kent ailelerinden gelenler genelde, dinleri yada etnik kökenleri ne olursa olsun, Türkçe konuşurlar. Yörük köyleri hariç bütün Makedonya ve Kosova da konuşulan Türkçe, Batı Rumeli Türkçesi olarak anılmaktadır.

1980 li yıllarda azınlıklarla ilgili dil politikaları konusunda genel olarak komşularına göre daha iyi durumda olan Makedonya, sınırları dahilindeki Türkçe ve Arnavutça yer isimlerinin yazılı basında kullanımına müdahale etmiş, örneğin Türkçe ve Arnavutçadaki "Manastır" a karşılık "Bitola" da ısrar etmiştir.

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası gereğince Makedon vatandaşlarının ana dilleri ile ilk öğrenim(lise öğrenimi dahil) görme hakları vardır. Bu anayasal haklara rağmen 1990 lı yıllarda Türkler açısından bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır; Makedonya'nın doğusunda Türkçe öğretim veren okulların çoğu kapatılmıştır.

129 Türbedar. a.g.e., s. 306-309.

1991 Anayasasının öngördüğü şekilde Türklerin yoğunlukta olduğu belediyelerde Türkçe resmi dil olarak kullanılabilmekteydi. Fakat bazı nedenler bahane edilerek Türkçenin kullanımı genelde engellenmiştir. Örneğin 1997 ye Türk nüfusunun %20 nin altında olduğu gerekçesiyle, Gostivar da Türkçenin resmi dairelerde kullanılmasına son verilmiştir. Buna karar veren belediye başkanı ise Arnavut asıllı idi.

Günümüzde Makedonya Türkleri, Türkçe olarak Birlik, El Hilal, Zaman gazetelerinin yanısıra, Sevinç, Tomurcuk, Sesler, Vardar, Ekol gibi dergileri de çıkarmaktadırlar. Makedonya devlet radyosunda her gün 5 saat Türkçe yayın yapılmaktadır. Ayrıca Türkçe yayın yapan mahalli özel radyolar vardır. Makedonya devlet televizyonunda günün belirli saatlerinde Türkçe yayın yapılmaktadır. Ayrıca çanak antenlerle Türkiye televizyonları izlenmektedir.

13 Ağustos 2001 de ülkenin dört en büyük siyasi partisi arasında imzalanan ve Makedonya'daki çatışmalara son veren Ohri Barış anlaşması ile Makedonlar ile Arnavutların anayasal durumları yeniden tanımlanmış ve bununla Arnavutlar çok önemli kazanımlar elde etmiştir. Ne yazık ki söz konusu anlaşmada Türklerin durumuna özel yer verilmemiştir.¹³⁰

2. Türk Toplumunda Eğitim

Yugoslavya da yaşayan Türklerin mazisi VII. yüzyıla dayanıyor. Bu yüzyılda Avarların, Peçeneklerin, Uzların, Kumanların buralara yerleştiklerini biliyoruz. Özellikle Kosova Meydan Muharebesinden (1389) sonra altı asır bir dönem içerisinde diğer milletlerle beraber huzurlu bir şekilde yaşamışlardı. Osmanlıların buralara ayak basmasıyla 1912 yılına kadar her alanda faaliyet gösteren Türklerin, Balkan harbiyle birlikte (1912) okulları ve enstitüleri kapatılmış, 1800'lerde bir buçuk milyon nüfu-

¹³⁰ Türbedar, a.g.e., s. 306-309.

sa sahip olan halkımız ecdat yadigarı topraklardan göçe zorlanmıştır. Göçler çeşitli dönemlerde, özellikle 1930 ve 1956/61 yıllarında dönemin içişleri bakanının yürüttüğü yanlış siyaset sonucunda çok sayıda halkımız serbest göçmen olarak anavatanı kaçırmak zorunda kalmıştır. 1960/61-1970 dönemine kadar kesilen göç furçasının yerini bu defa Kosova Türklerini daha kötü bir kader bekliyordu, çünkü 1971'li yıllarda idareye geçen aşırı Arnavut Milliyetçileri Türkleri asimile edip Arnavutlaştırma baskısını uyguladılar. Bu yüzden 1971 nüfus sayımlarında yüzde yüzlük bir azalma olmuş, Türk dilinde okullar kapatılmaya başlanmıştır. Bu asimilasyon siyaseti ne yazık ki bu gün de devam etmektedir. Kosova'dan Türkiye'ye zorla göç edenlerin Türk olmadıklarını göstermek isteyen bir çok Türk karşıtı Arnavut bilim adamları (Akif Bayrami, İskender Rizay, Teki Derviş gibileri) Türkleri ve Türklüğü küçümsemekten ve varlığını, Türk devlet adamlarını küfürler ve iftiralar atarak yanlış bilgiler vererek, Türkler gerçeklerden kasti olarak uzaklaşmaktadır.¹³¹

Kosova: Kosova, Sırbistan a bağlı bir özerk bölge statüsünde idi. Bu özerk bölge siyasi manevralar karşısında çok darbeler yedi. İkinci Dünya Savaşı sürerken ve savaş sonraları, siyasi oyunlarla Arnavutlukla birlikte Belgrad'a bağlanma planlarıyla yoğunlu. Bu planlar suya düşünce de Tito, özellikle Sırp sıkı yönetiminin çizmesi altında ezildi. Bundan sonra Kosova da yaşayan halklar rahat nefes almaya başladı. Kosova nefes alınca rahatladı. Bu rahatlama bu bölgede milliyetçiliği doğurdu. Türklerle edebi dost, dosttan öte kardeş olan Arnavutların düşmanlıkları başladı. Başladı çünkü Katolik dünyasının geri bırakan, ilerlemelerini engelleyen etken olarak gördüler.

Durum böyle olmakla birlikte Tito Yugoslavyası'nda millî azınlıklara tüm haklar garanti altına alınmıştı. 1951 yılında Kosova da Türkçe eğitimine başlandı. Eğitim, kültür, sanat ve Türk dili de resmi ve eşit dil olarak oldu.

131 Tunalıgil, a.g.e., s. 1826.

Kendine özgü bir sosyalizm uygulayan Yugoslavya'daki azınlıklara tanınan, kendi dillerinde eğitim yapma hakkı sonucunda Türk ilkokulları, ortaokulları ve liseleri açılmış, bugüne kadar da eğitim süregelmiştir. Arnavutların eğitim boykotuna rağmen, sekiz yıllık Türk ilkokulları dört yıllık liseler eğitim veren 12 ilkokul, 6 lise vardır. Türklerin yaşadığı köy ve şehirlerde Türkçe ilköğretim ve lise dengi okullar açıldı. 1962 yılında Prizren de Yüksek Pedagoji okulunun Türk Dili ve edebiyatı bölümü hayata geçirildi. Bu bölüm 1974 yılında Priştine Üniversitesi ne bağlı Türkoloji Fakültesi haline dönüştü. Yugoslavya'daki yapılan yasalardaki değişiklikler sonucunda Türkçe ve Türkler önemli haklar elde etti.¹³²

Bugün Kosova Bölgesinde Brizran Momuşa, Priştine, Gilan, Dohırçan, Mitroviça ve Vıçitırn yerleşim merkezlerinde toplam 11 ilköğretim okulundaki 104 sınıfta 1952 öğrenci ve 3 ana okulunda 90 öğrenci olmak üzere 2.048 öğrenci, 6 lisede 19 sınıfta 444 öğrenci ve Priştine üniversitesinde faaliyet gösteren Türkoloji Bölümünde 50 öğrenci olmak üzere toplam 2.532 öğrencinin eğitimlerini eğitimlerini anadili Türkçe olarak yapmaktadır.¹³³ Kosova'da Türk halkının en çok yaşadığı Prezren şehrinde 5 ilkokulda 1000 öğrenci, 4 ayrı meslek lisesinde ise 327 öğrenci ve Mamuşa köyünün ilkokulunda 582 öğrenci Türk dilinde öğrenim görmektedir. Makedonya'da 1954 yılından beri 8 yıllık ilkokul mecburi eğitim dahilinde alınmıştır.¹³⁴

Bu olanaklardan Kosova Türkleri de ana okul öğreniminden başlayarak ilkokul, lise ve lise dengi okullarda anadilinde eğitim görebilmiş. Ulusal kimlik ve varlığını koruyabilmiş, kültür faaliyetlerini sürdürmüş, gelenek ve göreneklerini en iyi bir şekilde yaşatmış ve yaşatmaktadır. Türk halkı bu ülkenin birer sadık vatandaşıdır. Bunun sebebi ise Türk kültürünü, eğitimini, geleneklerini sonsuza dek yaşatılması amacından kaynaklanmaktadır.¹³⁵

¹³² Bütüç, a.g.e., s.165.

¹³³ Tunalıgil, a.g.e., s.1828.

¹³⁴ Uluyurt, a.g.e., s.1771-1773.

¹³⁵ Tunalıgil, a.g.e., s.1827.

1990 yıllarında doğu ülkelerinde esmeye başlayan demokrasi rüzgarları Yugoslavya yı da etkilemiş ve tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmeye başlandı. İşte Kosova Türkleri de bundan isteyerek de istemeyerek de nasibini aldı. Tek partili sistemde milli azınlıkların hakları garanti altına alınmıştı, ama çok partili sisteme geçilmekle Türkler de kendi varlığını koruyabilmek için bir siyasi örgütte toplanma ihtiyacını duymuştur. İşte bu nedenle belki tarih sayfalarımızda altın harflerle yazılabilecek çok önemli bir karar alındı. 19 Temmuz 1990 yılında Prizren'de Türk Demokratik Birliği Partisi kuruldu. Partinin kurulmasıyla bunalımlı dönemler geçiren Türk halkı yok olmaktan kurtarılmıştır. Parti zor dönemlerde halkına yol göstermiş, tür okullarının ebediyen kapatılması engellenmiş, 3 Eylül 1990 yılında Arnavutların, hatta camilerde ezanların bile okunmadığı boykotlara katılmanın doğru olmayacağını açıkça ifade etmiş, böylece binlerce Türkün işsiz kalmasını engellemiştir.

Bir milletin atardamarı eğitimidir. Programında eğitime ağırlık veren bu parti, eğitimdeki kadro sorununu giderebilmek gayesiyle 1992 yılından olmak üzere her yıl Türkiye Cumhuriyeti milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan işbirliği sayesinde Kosova Türk öğrencilerine 30 kontenjan ve burs temin edilerek Türkiye de yüksek öğrenimlerini sürdürebilme imkanlarını sağlamayı başarmıştır.¹³⁶

Makedonya: Makedonya Cumhuriyeti Anayasası gereğince Makedon vatandaşlarının ana dilleri ile ilk öğrenim (lise eğitimi dahil) görmeye hakları vardır. Anayasanın ilgili maddeleri gereğince Türklerin de diğer azınlıklar gibi kendi dillerinde ilk öğretim ve lise eğitimi yapma hakları vardır. Bu anayasal haklara rağmen 1990'lı yıllarda Türkler açısından bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır; Makedonyanın doğusunda Türkçe öğretim veren okulların çoğu kapatılmıştır. Ülkenin bu kısmında Türkçe öğretim birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadardır. Bu yörenin 78

136 Tunaliğil, a.g.e., s.1828.

yerleşim yerinde yaşayan Türk öğrenciler 5. Sınıftan 8. Sınıfa kadar Makedonca okumak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum bölgenin Türk çocuklarına üniversiteden önce eğitim ve öğretimlerine birkaç yerin dışında en az iki dil ile tamamlamak mecburiyetinde bırakmaktadır.

Üniversiteye kadar ana dili eğitimi alsa bile bir Türk çocuğu, Üsküp teki üniversitelerin Türk dili kürsüsünde okuyanlar hariç, üniversitede genel olarak makedonca eğitim almak durumundadır. 1976 da Kril ve Metodi Üniversitesinin filoloji fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır. Burası Türkçe eğitim ve kültür kurumları için başlıca kaynaktır. Türkçede edebiyat derslerinin dışındaki dersleri veren öğretmenler, üniversitede Makedonca eğitim aldıklarından Türkçeleri mahalli dillerin etkisi altındadır.

1995-1996 öğretim yıllarında Makedonya da 543 okulda 5260 Türk öğrenci Türkçe eğitim alabilme imkanına sahipti. 1991 Anayasasının öngördüğü şekilde Türklerin yoğunlukta olduğu belediyelerde Türkçe resmi dil olarak kullanılabilmekteydi. Fakat bazı nedenler bahane edilerek Türkçenin kullanımı genelde engellenmiştir. Örneğin 1997 ye Türk nüfusunun %20 nin altında olduğu gerekçesiyle, Gostivar da Türkçenin resmi dairelerde kullanılmasına son verilmiştir. Buna karar veren belediye başkanı ise Arnavut asıllı idi.¹³⁷

Türk nüfusun Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Ohri gibi bazı yerlerin dışında dağınık olması, ülke çapında Türkçe eğitimi zorlaştırmaktadır. Makedonya da ilk öğretim seviyesindeki 10.000 civarındaki Türk çocuğun sadece 5000'i anadilinde eğitim görebilmektedir. Bununla beraber Türk velilerin bir kısmı, çocuklarını Arnavut ve Makedon okullarına göndermektedirler. Bu ve benzeri örnekler, Türkler üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır.

¹³⁷ Türbedar. a.g.e., s. 306-309.

Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanı'nın 11-14 Ekim 2001 tarihi arasında ülkemizi ziyareti sırasında "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ile Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı Arasında Bilimsel ve Teknik İşbirliği Alanında 2002-2004 Yılları İçin Uygulama Programı" 12 Ekim de imzalanmıştır.¹³⁸

Balkan ülkelerindeki Müslüman toplumları ya da Türk toplulukları, içinde bulundukları toplumların okumamış kısmını teşkil etmektedirler. Her konuda geri kalmışlık vardır. Bu ister içinde yaşadıkları devletin siyaseti, ister toplumun bilinçsizliği, isterse Türkiye'nin ilgisizliği sonucu olsun, kaybeden geri bırakılan Türk'tür yada Türk ile kader birliği yapmış olan Arnavuttur. Boşnaktır. Sebepleri ne olursa olsun, Balkanlardaki Türk ve akraba topluluklarının kader birliğini geri kalmışlık oluşturmamalıdır. Bu nedenle; bugünkü eğitim düzenlerine bakmakta fayda müşahade edilmiştir.¹³⁹

Nüfusun ezici çoğunluğu Müslüman Arnavutluk'un kaderi Türkiye ile aşağı yukarı aynıdır. Türklerin bir çoğu kendi sınırları dışındadır. Çoğunluğu da Kosova' dadır. Son siyasi gelişmelerin ve Arnavutluk'u zayıf düşürme politikalarının bir nedeni de Kosova'nın Arnavutluk ile yakınlık kurmasını çoğalmalı, tabiri caizse tartışma masasında "otur oturduğun yerde" demektir.

İç istikrarı bozulan Arnavutluk'la Türkiye arasında özellikle eğitim alanında karşılıklı güzel ilişkiler vardır. Tiran'da bulunan özel Türk lisesi aranan bir okuldur. Bununla birlikte, askeri, polis okullarında okuyan Arnavut öğrencilerin yanında burs programı ile de üniversite ve imam-hatip öğrencileri getirilmektedir. Vakıfların bu konuda yaptığı çalışmalar da taktire şayandır.

138 <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hk/01/10/04.htm>, 10 Nisan 2004.

139 Abdullah ULUYURT, "Balkanlarda Türk ve Akraba Topluluklarında Eğitim", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 16, s. 1770.

Savaş öncesi Bosna-Hersek'te 2205 ilkokul, 235 ortaöğretim kurumu, 44 yüksek öğretim kurumu vardır. Okuma yazma bilenlerin oranı da %86' dır. Bugün, okulların birçoğu kullanılmayacak derecede yıkılmış, üniversiteler ve kütüphaneler tarihin birer parçası olarak görülmüş ve yakılmıştır. Ayrıca, öğretmen ve öğretim elemanları da zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Sevindirici yön, Gagavuz Yeri'ndeki "Çadır Türk Koleji"nin varlığıdır.¹⁴⁰

3. Türklerin Dini Meseleleri

Kosova: Toplam nüfusun 9,5 milyon civarında bulunduğu Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nde Müslümanların en yoğun olarak bulunduğu bölge Kosova'dır. Bundan sonra Sancak ve Karadağ Cumhuriyeti gelir. Kosova'da Müslümanların sayısı 2.300.000, Sancak'ta 300.000, Karadağ'da 130.000, Sırbistan ve Voyvodina'da ise 100.000 dolayındadır. Kosova'da Müslümanların %84'ü Arnavut'tur. Türkler, Boşnaklar, Goranar ve Çingeneler kalan kısmı teşkil ederler. Karadağ Müslümanlarının %60'ı Karadağlı Boşnak, %40'ı Arnavut'tur. Sancak'ta Müslümanların %90'ı Boşnak, geri kalanlar ise Arnavut ve diğer topluluklardandır. Sırbistan ve Voyvodina'daki Müslümanların hemen hemen tamamı ise gurbetçi statüsünde diğer bölgelerden gelmiş kimselerdir.

Sırbistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1914 tarihinde imzalanan barış antlaşmasına göre Osmanlı hakimiyetinden çıkıp Sırp hakimiyetine giren Makedonya, Kosova ve Sancak'taki Müslümanlar için Niş'te bir Baş müftülük kurulmuştur. Baş müftülük İstanbul'daki Halifelik namına Meşihat makamına bağlıdır, Müslümanların dini hizmetlerinin yürütülmesi, vakıf idareleri, dini eğitim ve miras, evlenme ve boşanma gibi Müslümanların özel hukukla ilgili meseleleriyle ilgilenmektedir. Yu-

¹⁴⁰ Uluçurt, a.g.e., s.1771-1773.

goslavya Krallığı döneminde Baş müftülük Niş'ten Belgrad'a alınmıştır. 1924 yılında Türkiye'de Halifeliğin ilga edilmesi ile Yugoslavya Müslümanlarının bağlanacakları bir makam kalmamış, bu sefer 1930 Yugoslavya Anayasası'nın 64. maddesiyle Yugoslavya İslam Birliği adı altında organize edilmiştir.¹⁴¹

1930 yılında Yugoslavya Krallığı İslam Birliği Anayasası kabul edilmesiyle İslam Birliği'nin başı olan Reisül Ulema Yugoslavya'daki Müslümanların en yüksek dini yöneticisi durumuna gelmiştir. Belgrad'taki merkezin Saray Bosna ve Üsküp'te iki önemli alt birimi (Vakıf-Maarif Konseyi ve Ulema Meclisi) ve Banya Luka, Tuzla, Saray bosna, Mostar, Üsküp, Manastır, Prizren ve Yeni Pazar'da müftülükleri vardır. 1936 ve 1969 yıllarında İslam Birliği Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1936 Anayasası'nın 26. maddesi Yugoslavya Müslümanlarının dini idaresini 1) Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya, 2) Sırbistan, 3) Makedonya, 4) Karadağ olarak dört İslam Birliği şeklinde ele alınmış, buralarda kurulacak olan İslam Şuralarını kendi bölgelerinde İslam Birliği'nin en büyük organı olarak tanımlamıştır. Yugoslavya bütününde bu dört İslam Birliği'nin bağlı olduğu merkez ise Yugoslavya İslam Birliği'dir. 1990 yılında kabul edilen ve eski Yugoslavya İslam Birliği'nin çıkardığı son Anayasa'da Yugoslavya'nın beş bölüme ayırmıştır: Eskiden Bosna-Hersek ile birlikte mütalaa edilen Hırvatistan ve Slovenya, bu sefer merkezi Zagreb olmak üzere ayrı bir İslam Birliği şeklinde organize edilmiştir. 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması ve Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile her Cumhuriyetin Müslümanlarının dini yönetimi de bağımsızlaşmıştır.

Bugün Yugoslavya'da Müslümanların merkezi bir dini idare teşkilatı yoktur. Her bölgedeki Müslümanların din idareleri İslam Birlikleri marifetiyle olmaktadır. Merkezi Priştine'de bulunan Kosova İslam Birliği, merkezi Yeni Pazar (Novi Pazar)'da

141 Turan. a.g.e., s.1750.

bulunan Sancak İslam Birliği ve merkezi Podgoritsa'da bulunan Karadağ İslam Birliği gerek isim gerekse çalışma esasları bakımından birbirine benzer. Sırbistan ve Belgrat Müslümanları aynı bir teşkilat halinde bulunan Belgrat Müftülüğü'ne bağlıdırlar. Voyvodina Müslümanları ise Kosova İslam Birliği'ne bağlıdır.

Kosova'da ibadete açık cami ve mescit sayısı 460, Karadağ'da 76 ve Sancak'ta 50'dir. 1990 sonrası canlanan İslamı/dini havaya paralel olarak son yıllarda ibadethane sayısında da bir artış gözlenmektedir. Bütün bu yerlerdeki vakıf malları komünizm döneminde kamulaştırılmıştı. Bu mallar henüz iade edilmemiştir. Dolayısıyla Müslümanlar dini hayatlarını yürütebilmek için gerekli olan parayı kendi aralarında sadaka, fitre, zekat ve gönüllü bağışlar toplamak suretiyle karşılamaktadırlar. Son yıllarda bu tür bağışlarla toplanan miktarın yeterli olmaması üzerine cami heyetlerince ailelerden yıllık aidat toplama yoluna gidilmektedir.

Bugün Yugoslavya'da 8 tarikatten 144 faal tekke bulunmaktadır. Bir diğ erinin ş ubesi olan bazı tarikatlar ayrı tarikat sayılırsa toplam tarikatların sayısı 11'e çıkmaktadır. Her halükarda gerek eski, gerekse yeni Yugoslavya'da tekkelerin en çok bulunduğu bölge Kosova'dır. Bunlardan Rifai, Halveti, Kadiri, Kadiri-Rezakî, Sinanî, Sadî, Bektaşî, Ş azelî ve Nakşibendî tarikatları faaldir. Ancak tekkelerde büyük ölçüde şeyhliklerin babadan oğ la geç iş i sebebiyle şeyhlik makamında oturan bazı kişilerin ehil ve bilgili olmadığı şeklinde görüşler ileri sürülmektedir. Yine belli bir sayıda mensubu bulunmakla birlikte, tarikatlar ve tekkeler eski dönemlerde olduğu gibi büyük kitlelerin ilgi odağı değildir. Sancak, Sırbistan ve Voyvodina'da tarikat ve faal tekke izine rastlamak mümkün değildir. Karadağ'da ise baş ken Podgoritsa'da Sadiler'e ve Ulçin'de Bektaşiler'e ait iki faal tekke mevcuttur.

Eski Yugoslavya'nın Müslümanlarının dini kadroları son savaşa kadar büyük ölçüde Saray Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi ve İlahiyat Fakültesi'nde yetişirdi. Ayrıca Arap ülke-

lerinde din eğitim almış din adamları da vardı. Bugün Kosova'da Priştine'de Alaeddin Medresesi (İmam Hatip Lisesi) dini eğitim vermektedir. Bu medresenin Prizren, Gilan ve Yeni Pazar'da bölümleri vardır. 1992 yılından bu yana Priştine'de İslami Bilimler Fakültesi de eğitim vermektedir. Gerek Saray Bosna'da gerekse Priştine'deki İlahiyat Fakülteleri oralaradaki üniversitelere değil kendi İslami Birlikleri'ne bağlıdır. Son yıllarda Karadağ'da bir İmam-Hatip Lisesi açma çalışmaları devam etmektedir.

Son yıllarda bazı İslam ülkelerinin tamamı Sünni ve Hanefi mezhebinden olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ndeki Müslümanlara çeşitli yollardan giriş yaparak Selefilik, Vahhabilik, Kadiyanilik ve Şiilik gibi kendi İslam anlayışlarını onlara empoze etme çalışmalarına rastlanmaktadır. Bu faaliyetler henüz oturmamış İslami Birlik çalışmalarını olumsuz manada etkilemektedir. Ayrıca yine son yıllarda bu yörelerde diğer dinlerin Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetleri dikkati çekmektedir. Kosova'da, Sırbistan, Karadağ ve Sancak'ta Protestanlarla Cizvitlerin faal oldukları gözlenmektedir. Cizvitlerin İslami hayatın zayıf olduğu bazı bölgelerde, bilhassa Kosova'da, başarılı oldukları söylenebilir. Öte yandan uzun süredir Prizren'de faaliyet gösteren Katolikler, eskiden beri Katolikliği kabul etmiş bazı Arnavutların dışındaki insanlara dinlerini benimsetememişlerdir.¹⁴²

Makedonya: Makedonya'da resmi rakamlara göre toplam nüfus iki milyon civarındadır. Müslümanlar, Arnavutlar, Türkler, Torbeş Türkleri, Türk Çingeneleri ve Boşnaklar'dan teşekkül eder. 1994'te yapılan son nüfus sayımının resmi sonuçlarına göre Makedonya'da 478.967. Arnavut, 81.615 Türk, 47.408 Çingene, 15.315 Müslüman, 7.244 Boşnak ve 3,169 Mısırlı yaşamaktadır. Makedonya'daki Pomak Türkleri (Torbeşler) ise Makedon nüfusu içerisinde gösterilmektedir. Makedonya'da

142 Turan, a.g.e., s.1751.

Makedonlar'ın dışındaki bütün topluluklar resmi rakamların gerçekleri yansıtmadığı hususunda hemfikirdir. Sadece Türkler'in nüfusunun 170.000 ile 200.000 arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi Makedonya'da Müslümanlar toplam nüfusun en az yarısını teşkil etmektedir. Buna rağmen Devlet Yönetimindeki kadroların neredeyse tamamı Makedonlarla doldurulmuştur. Makedonya Anayasası Makedonları asli unsur gibi gösterip, toplam sayıları Makedonlar'dan çok daha fazla olan Müslüman ve Gayri Müslim diğer toplulukları Makedonya'da Makedonlar'la birlikte yaşama hakları lütfen verilmiş insanlar gibi takdim etmektedir. Makedon Anayasası'nın dini özgürlüklerle ilgili kısmı ve buna dayanarak hazırlanan dini birliklerin örgütlenmesi ile ilgili kanunun her maddesi "Makedon Ortodoks Kilisesi ve diğer dini birlik ve cemaatler'den bahsetmektedir. Burada telaffuz edilmemekle birlikte "Ortodoks Hristiyanlık" devletin resmi dini gibi sunulmaktadır. Uygulama da buna göredir.

Makedonya'daki Müslümanların dini teşkilatının ismi Makedonya İslam Birliği'dir (MİB). Merkezi başkent Üsküp'tedir. Bugün Makedonya İslam Birliği, Aralık 1994'te kabul edilen ve Anayasa denilen tüzüğe göre çalışmalarını yürütmektedir. Bir vakıf statüsünde olan Makedonya İslam Birliği, Başkanlık, Meclisi Şura, Mali Yasama Meclisi ve müftülüklerden oluşmaktadır. Makedonya'da 13 adet müftülük vardır. Camilerin sayısı ise 421'dir. Camilerdeki imamlar ve diğer din görevlileri ile birlikte Makedonya İslam Birliği bünyesindeki elemanların sayısı 500 civarındadır.¹⁴³

Yugoslavya dağılmadan önce Makedonya'da Makedonya İslam Birliği Başkanlığı ve Yugoslavya Riyaseti Başkanlığı yapmış olan Yakub Selimoski Yugoslavya dağılıp işsiz kalınca Makedonya'ya döndü. Makedonya İslam Birliği'nin çalışmaların-

143 Turan. a.g.e., s.1752.

dan memnun olmayan insanları da yanına aldı ve Makedonya İslam Birliği'ne bir alternatif şeklinde Makedonya Müslüman dini Birliği (MMDB) ismi ile bir teşkilat kurdu. Makedonya Hükümeti bu teşkilatın kurulması için yapılan müracaatı kabul etti. Bunun ötesinde Makedonya Müslüman dini Birliği'ni tanıdığına veya tanımadığına dair bir açıklaması olmadı. Fakat bu statüde Makedonya Müslüman dini Birliği'nin faaliyetlerini yürütmesi için kendisine gerekli yasal zemini vermektedir. Makedonya Müslüman dini Birliği Makedonya'da Müslümanların dini birliğine zarar vermektedir. Müslümanların aleyhine olan bu durum şüphesiz Makedonya hükümetinin lehinedir.

Makedonya'da çok canlı olmasa da tekkeler ve tarikatlar varlıklarını sürdürmektedirler. Yukarıda eski Yugoslavya'daki tekkelerin sayısı tesbitte karşımıza çıkan zorluk ve diğer problemler burada da geçerlidir. Üsküp'te Rifai, Kırçova, Ohri ve Struga'da Halveti, Kanatlar köyünde ve Kalkandelen'de (Tetova) Bektaşî Tekkeleri vardır. Bunların dışında tekke olup olmadıkları tartışmalı, fakat tekke oldukları iddia edilen bir hayli mekan vardır. Makedonya'da da tarikatların tamamına yakınında şeyhlikler babadan oğula geçmektedir. Makedonya'daki Müslüman kitle asıl misyonlarından uzaklaştıkları ve ehil ellerde bulunmadıklarını ileri sürerek tarikatlara pek sıcak bakmamaktadırlar. Bunların birlikte faaliyet gösteren tekkeleri bir birlik içinde tutabilmek maksadıyla Makedonya İslam Birliği bünyesinde Makedonya Tarikatlar Şeyhülislam Makamı kuruldu. Ayrıca tamamına yakını Müslüman Çingeneler ile Makedonya İslam Birliği'nin tanımadığı tarikat ve tekkeler de Makedonya Tarikatlar Birliği adı altında bir teşkilat kurmuşlardır. Bu birlik sadece Üsküp'teki yukarıda tarif edilen türdeki bazı tekkeleri barındırmaktadır. Bazı tekkelerin her iki organizasyon içinde yer aldıkları görülmektedir. Bunlara ilaveten Makedonya'daki Bektaşîlerin Makedonya Bektaşîleri İslam Birliği ismiyle bir teşkilatları vardır. Bu kuruluş merkezi Tiran'da (Arnavutluk) bulunan Dünya Bektaşî İslam Birliği'ne bağlıdır.

Makedonya İslam Birliği, Makedonya Devleti'nden yardım almaz. Müslümanlardan bir nevi bağış mahiyetinde alınan vergiler, dış yardımlar ve illerde bulunan vakıfların gelirleriyle ayakta durmaktadır. Yugoslavya'da 1928 yılında kabul edilen bir kanunla İslam vakıfları İslam Birliği'ne devredilmiş, 1948'den itibaren yapılan kamulaştırmalarla ise vakıf malları devletleştirilmişti. Bugünlerde Makedon Ortodoks Kilisesi'nin kamulaştırılan mallarının iadesi için hazırlanan bir kanun tasarısı hükümettedir. Burada Makedonya İslam Birliği'ne ait vakıf mallarının iadesinden hiç söz edilmemektedir.

Eski Yugoslavya döneminde Makedonya Müslümanlarının dini kadroları Saray Bosna ve Priştine'deki medreselerde (İmam-Hatip Liselerinde) yetiştirdi. 1970'li yıllarda Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi Arap Ülkeleri'ne dini eğitim görmek amacıyla gençler gitmeye başlamışlardır. Bugün Makedonya İslam Birliği ve onun yan kuruluşlarında çalışan din adamlarının %90'ı Arap ülkelerinde eğitim görmüş kişilerdir. 1984 yılında Üsküp'te öğretim dilinin resmi olarak Arnavutça, Türkçe ve Makedon'ca, fiilen ise Arnavutça olduğu Gazi İsa Bey Medresesi (İmam Hatip Lisesi) açılmıştır. Bugünlerde Üsküp'te bir İlahiyat Fakültesi'nin açılması için faaliyetler yürütülmektedir.

Makedonya İslam Birliği'nin yayın organı olarak Arnavutça ve Türkçe/Makedon'ca ik ayrı basımı yapılan Hilal gazetesi 1985 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Arnavutça olan gazete ayda bir; Türkçe/Makedon'ca olan ise iki ayda bir yayınlanmaktadır. Bizi birinci derecede ilgilendiren Türkçe/Makedon'ca nüsha 2.000 civarında bir tiraja sahiptir.

Bugün Makedonya'da Müslümanlar batıda yoğunlaşmışlardır. Bölgede Müslümanlar doğuya nazaran varlıklı, İslami hayat canlı, din adamları bilgilidir. Doğu Makedonya'da 1950'li yıllara kadar Türkler çoğunluğu teşkil ederken, o yıllarda başlayan Türkiye'ye göçler sebebiyle şimdi Türk nüfusu yok denecek kadar az kalmıştır. Toplumun önderi durumundaki varlıklı, aydın

kesim ve din adamları Türkiye'ye göçmüşlerdir. Kalanlar fakir ve cahildir. Dinini, dilini ve milli kimliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bölgede din adamı yok denecek kadar azdır. Olanlar ise son derece cahildir. İslami hayat çok zayıftır. Bölgede iyi yetişmemiş kimselerin elindeki tarikatlar hüküm sürmektedir.

Makedonya'da, Türkiye'deki bazı gönüllü kuruluşlar tarafından, eğitim dilinin İngilizce, Türkçe ve Makedon'ca olduğu Yahya Kemal Koleji 1996-97 öğretim yılında açılmıştır. Aynı grup tarafından çıkarılan Makedonya Zaman Gazetesi Türkçe, Makedon'ca ve Arnavutça olarak yayınlanmaktadır. Türkiye'deki bazı dini grupların da buradaki Müslümanlar'a yönelik faaliyetleri gözlenmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan kaynaklı Vahhabilik ve Selefilik ve İran kaynaklı Şiilik propagandaları mevcuttur. Ancak bunların pek taraftar bulabildiği söylenemez.¹⁴⁴

H. Tarihsel Bağlar ve Türkiye'nin Bölgede Etkinliği

Balkanlar, asırlar boyu Avrupa'nın en stratejik bölgelerinden birini teşkil etmiştir. Avrupa'nın asıl ve önemli parçasını oluşturan Balkanlar bölgesinin istikrar ve güvenliği Kıt'a Avrupa'sının istikrar ve barış ile her zaman yakından irtibatlı olmuştur.

Türkiye'nin Balkanlardaki yeri, sadece bir bölge ülkesi olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Her şeyden önce Türkiye sadece Balkanlar için değil, Kafkasya-Orta Asya ve Orta Doğu ekseninde veya Avrasya bütünlüğü içinde önemli bir güç odağıdır. Bu bakımdan Türkiye, geniş bir sahaya yayılan bu jeopolitik merkezi konumunun ortaya çıkardığı imkanlar bütünlüğünü Balkanlara taşımak durumundadır.¹⁴⁵

Balkan ve Anadolu yarımadalarını birbirinden ayıran, fakat aynı zamanda bu iki yarımadaı birbirine bağlayan Türk Boğaz-

144 Turan, a.g.e., s. 1753.

145 (Anonim) "Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu" (15-16 Aralık 1998), Harp Akademileri Yayınları

ları, Trakya ile birlikte bütün Balkan Yarımadasını, Türkiye için, kritik bir ileri savunma bölgesi durumuna getirmiştir. Türk Trakya'sı, ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya, Batı Dünyasına ve Batı uygarlığına karşı duyduğu ilginin de simgesi olan bir bölgedir. Bunun yanında, Türklerle ortak tarih ve kültür değerlerini paylaşan ve kuzeyde Moldova'dan, güneyde Yunanistan'a kadar bütün Balkan ülkelerinde yaşayan Türk azınlıklarda olduğu gibi, Müslüman dünyasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyan Balkanlı Müslümanları da, Balkanların Türkiye için taşıdığı önemin bir başka boyutunu simgelemektedir.

Balkanların Türkiye için taşıdığı önemin bir başka boyutu da, Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan en kısa ticaret yolunun Balkanlardan geçmesidir. Sadece Almanya ve civar ülkelerde yaşayan 3 milyon ve daha çok Türk'ü Anayurt'a bağlayan yolun geçtiği Balkanlar'da halen sürmekte olan iç çatışmaların, yurttaşlarımızı ne büyük sıkıntıya soktuğu gerçeği bile bu meselenin ciddiyetini göstermeye yeterlidir.¹⁴⁶

Türkiye bakımından Balkanlar, her şeyden önce kendisi ile Batı Avrupa arasında doğal ve fiziki bir bağ teşkil etmektedir. Türkiye aynı zamanda bir Balkan ülkesidir. Coğrafi yönü dışında Türkiye'nin Balkanlara bağlılığı, Türk halkının Balkan halkları ile beş asırdan fazla süredir birlikte yaşamakta ve ortak gelenek ve kültürü paylaşmakta olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca günümüz Türkiye'sinde Balkan kökenli milyonlarca insan yaşamaktadır.

Balkanlar içinde hiçbir ülkenin Türkiye'ye benzer bir jeopolitik kimliği yoktur. Bu durum aslında Türkiye'ye Balkanların geleceğe dönük bölgesel bütünleşme ve işbirliği arayışlarında anahtar bir rol yüklemektedir. Ancak bu rolün Balkanlardaki otorite boşluğu, bölge ülkelerinin Avrupa'ya dönük bütünleşme arayışları, ABD'nin bölge üzerindeki rolü ve Yunanistan faktörünün değerlendirilmesi durumunda çok kolay yürütülemeyece-

¹⁴⁶ Özkürkçü, a.g.e., s. 12.

ğini göstermektedir. Nitekim Türkiye'nin Balkanlara dönük siyaset ve strateji üretiminin bu zorlu zemin üzerinde cereyan edeceği unutulmamalıdır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye tüm Balkan ülkeleriyle bazı temel ilkeler doğrultusunda yakın ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesine özel önem atfetmiştir. Bu temel ilkeler, dostluğa, tüm devletlerin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve birbirlerinin içişlerine karışmama esasına dayanmaktadır. Türkiye bu çerçevede bütün çabalarını, Balkan ülkeleri arasında gerek ikili, gerek bölgesel düzeyde yakın işbirliğinin gerçekleştirilmesine ve buna uygun koşulların yaratılmasını amaçlayan girişimlere katkıda bulunmaya yöneltmiştir.

Soğuk savaş dönemi sonrasında, Balkanları bölen siyasi ve ideolojik blokların ortadan kalkmasıyla, dostluk ve işbirliğine yönelik yeni bir dönemin açılması için müsait fırsatlar doğmuş, ancak bu olumlu ortamın mevcudiyetine rağmen, eski Yugoslavya'daki kriz ve özellikle Bosna-Hersek trajedisi ve Kosova krizi bu hususta yeni engeller olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar Güneydoğu Avrupa'da işbirliğini yalnızca engellemekle kalmayıp, aynı zamanda tüm Balkanların, bölgeye komşu ülkelerin güvenlik ve istikrarını da tehdit etmiştir.

Bosna-Hersek sorunuyla ilgili Dayton Barış Anlaşması Güneydoğu Avrupa'da yeni bir süreç başlatılmasına imkan sağlamış Bosna-Hersek'e kalıcı bir barış getiren bu anlaşmanın askeri veçheleri başarı ile uygulanmakta, diğer uygulamaları ise yavaş ve zaman alıcı olmaktadır.

Yine NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sonrasında geçen yaklaşık 4 yıllık süre zarfında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin ortadan kalkması bile henüz Kosova sorununu çözebilmiş değil. Bu sürecin daha çok uzun zaman alacağı görünen bir gerçektir. Kosova krizi, Türkiye'nin stratejik öneminin yanında, Avrupa güven ve istikrarına katkısının daha iyi değerlendirilmesine neden oldu. Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ile Orta Doğu üçgenindeki merkezi konumu ve geniş coğrafya-

şıyla bütün bu bölgeler arasındaki stratejik bağı oluşturduğu çarpıcı şekilde gözler önüne serilmiştir.

Türkiye bir Karadeniz ülkesi, bir Avrupa ülkesi, bir Akdeniz ülkesi olduğu kadar bir balkan ülkesidir ve Türkiye'nin bu bölgeye tarihi, insani ve kültürel bağları bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye başından itibaren Kosova sorununa büyük ilgi göstermiştir. Diplomatik yoldan çözüm konusunda uluslararası alanda büyük çaba sarf etmiştir. Ancak, Türkiye soruna, her zaman Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü içinde önkoşulsuz müzakerelere çözüm bulunmasını destekledi. Bu müzakerelere Kosovalı Arnavutlar'ın yanı sıra, ulusal Türk azınlığın ve Kosova'da yaşayan diğer etnik azınlıkların da katılmasını önermiştir.

NATO'nun en kritik anında Türkiye devreye girerek bölgedeki aktör konumunu geliştirmiştir. Diğer taraftan, Türkiye insani yardım alanında çok önemli katkılarda bulunmuştur. 20.000'den fazla Kosovalı mülteciyi, Türkiye'de; 10.000'den fazlasını da Makedonya ve Arnavutluk'taki kamplarda misafir etmiştir. 7 milyon \$'lık ilaç ve gıda yardımı yapmıştır. Bütün bunların ötesinde Türkiye bölgeye KFOR bünyesinde görev almak üzere Kosova Türk Tabur Görev Kuvvetini göndermek suretiyle bölgedeki barış misyonuna çok önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'nin KFOR bünyesindeki askeri katılımı başta Türk, Goralı, Boşnak, Arnavut olmak üzere tüm etnik grupların aralarındaki uyuşmazlıkların giderilmesinde, bölge insanının güvenliği başta olmak üzere eğitim, sağlık, kültür alanlarındaki eksikliklerin tamamlanması yönünde önemli katkılar sağlamıştır.

Türkiye'nin temel dış politikası çağdaş uygarlığı temsil eden, batıya dönüktür. Batı Avrupa ile bütünlüğünü, bağını sağlayan Güneydoğu Avrupa bölgesinde barış ve istikrarın idamesi, en az diğer tüm bölge ülkeleri kadar, belki de hepsinden ziyade Türkiye'nin gerçekleştirmesine zorunluluk duyduğu bir durumdur. Bu bağlamda Güneydoğu Avrupa açısından bu günü geç-

mišten farklı kılan çok önemli bir unsur mevcuttur. Bölgede sürekli bir barış sağlanması için büyük bir şans teşkil eden bu unsur, tarihte belki ilk kez, bölge ülkelerinin ortak bir dış politika hedefi bulunmasıdır. Bunu da Avrupa Birliğine üyelik teşkil etmektedir. Avrupa entegrasyonu ile bunun getireceği siyasal ve ekonomik reformlar konusunda bölge ülkelerinin çabalarının Avrupa Birliğince de desteklenmesi hayati önem taşımaktadır. Bu ortak hedef ve ardından Avrupa Birliği içinde birlikte yaşamama, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin tarihin acılarını sonsuza dek arkalarında bırakarak işbirliğinin meyvelerini toplamalarına imkan sağlayabilecektir.

I. Sonuç

Yüzünü Batı dünyasına çeviren ve en önemli hedef olarak AB'ne girmeyi hedeflemiş Türkiye, tarihi ve kültür bağları nedeniyle Avrupa'nın en istikrarsız bölgesi olan Eski Yugoslavya'nın da yeniden yapılanma sürecinde etkin rol almayı daha çok istemelidir. İlgi sahasını daha yakından mercek altına alarak meydana gelen gelişmelere süratle adapte olabilmelidir. Bu açıdan Yugoslavya'nın parçalanmasındaki esas noktaların kaçırılmaması, bölgedeki etkinliğimiz açısından hayati önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu da önemli çıkarları bulunduğu, bu bölgelerle ilgilenmek durumunda-
dır. Balkanlarda da büyük bir güçtür ve Balkanlar Türkiye açısından duygusal anlamının yanında, stratejik önem arz etmektedir. Bu bölge İslamın ve Türkçülüğün Avrupayla kader birliğinin simgesi durumundadır. Balkan halkları Türk toplumu içinde gevşek bir şekilde dağılmıştır. Ayrıca **Türklerin, Avrupa'daki Türk ve Müslüman topluluklarını gözden çıkarmasını imkansız kılan "Osmanlı Nostaljisini" de yabana atmamak gereklidir.**

Balkanlardaki Türk azınlığın desteklenmesi Avrupa'daki Türk varlığının yaşaması için gereklidir. Ayrıntılı olarak anlatıl-

diği üzere, Balkan Türklüğünün sorunları bulunmaktadır. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sonrası bu sorunlar daha da artmıştır. Türk azınlığın bağımsız bir devlet kurabilecek çoğunluğu oluşturduğunu söyleyemeyiz. Ancak içinde bulundukları Yugoslavya sonrası ortaya çıkan yeni devletler henüz yapılanmalarını tam olarak tamamlamış değildir. Bu aşamada Türklerin desteklenmesi, bu ülkeler içinde varlıklarını devam ettirmeye çalışan Türk toplumunun sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi için son derece büyük önem taşımaktadır. Konunun ilerde ele alınması çok geç olabilir.

Bir diğer önemli nokta, Yugoslavya sonrası yeniden yapılan bölgede Türklerinde bulunduğu kesimlerde yaşanan iç savaştır. Türk azınlığa karşı asimilasyon yapıldığı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu gayretler halen de devam etmektedir. Türk azınlığın bu zor günlerinde en çok yardım beklediği devlet ise Türkiye Cumhuriyetidir. Türkiye'nin soydaşlarına yapması gereken yardım, insanlık görevidir. Balkanlar ve Avrupa Birliği ilişkilerindeki menfaatleri de bunu gerektirmektedir.

Öncelikle Balkanlarda çok dağınık bir şekilde yaşayan Türklerin örgütlenmeleri teşvik edilmelidir. Bunun için Türk dilinin kullanılmasının yaygınlaştırılması ve eğitim kurumlarında Türkçe eğitim yapılabilmesi önemlidir. Bu bağlamda, Balkanlarda Türk azınlığın bulunduğu bölgelerde Türkçe eğitim veren kurumların açılmasına maddi destek verilmesi ve Türkçe sözlük ve ders kitaplarının gönderilerek Türkçe eğitimin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Türkçe eğitim kurumlarını açacak olan şirket ve vakıflar desteklenmelidir.

Türkiye'de devlet bursları alarak ya da kendi imkanları ile okuyan öğrencilerin ülkelerine intibaklarının sağlanması için mutlaka Balkan ülkeleri ile Türkiye arasında eğitim ve denklik anlaşmaları sağlanmalıdır. Balkanlardaki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Türkçeye hakim olan kadronun oluşturulması desteklenmelidir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Uluç, a.g.e., s.1772.

Balkanlardaki Türk basın-yayın organları ayırım yapılmadan desteklenmelidir. Basın yayın organları, milli şuurun ve anadilin yaşatılması ve geliştirilmesi için eldeki en etkin, en yararlı ve dolayısıyla en önemli araçtır. Türkiye'deki okul kitapları ve özellikle tarih kitapları yeni bir anlayışla ele alınarak ve Balkanlar konusu gereği gibi işlenerek orada kardeşlerin yaşadığı zorluklar işlenmelidir.

Özellikle Türklerin çoğunlukta bulunduğu büyük merkezlerde Türkiye Cumhuriyeti Konsoloslugu açılarak Türk Kültür Merkezleri kurulmalıdır. Türklerin bölgeye geliş ve gidişi kolaylaştırılmanın yanında Anadolu dan bölgeyi ziyaret etmek isteyen kişilere de kolaylıklar tanınması ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁴⁸

Türkiye Balkan coğrafyasına söz sahibi olabilmek için Türk kimliğini ayakta tutacak her türlü girişime destek olmalıdır. Son dönemlerde Balkan ülkelerinde demokrasiye geçişler sağlanmış olup, Türkiye den giden birçok girişimci bölgede faaliyet göstermektedir. Balkan ülkelerinin yakın zamanda Avrupa Birliğine girme beklentisi, Türkiye den bölgeye bir ekonomik göç başlatmıştır. Bu durum Türkleri ve Türkçe nin varlığını Balkanlarda genişletecektir.¹⁴⁹

148 Tunalıgil, a.g.e., s.1828 .

149 Türbedar, a.g.e., s. 315 .

5. BULGARİSTAN SİYASİ YAŞAMININ YENİ AKTÖRLERİ: TÜRKLER

Mete ULUYURT*

* *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
Yüksek Lisans Öğrencisi.*

A. Komünist Dönem Öncesi Bulgaristan'da Türkler

453 yılında Batı Hun İmparatoru Attila'nın ölümünü müteakiben yaşanan gerileme sürecinde onun yerini doldurmaya çalışan ilk iki oğlu da savaşlarda ölünce en küçük kardeş Ernek, artık Orta Avrupa'da tutunmanın imkansız hale geldiğini anlayarak, hala kendine bağlı olan Hun kalıntılarıyla 470 yılından itibaren Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesine çekilmeye başladı. Ancak bu bölgeye geldiklerinde 461-465 yılları arasında Asya'da yaşanan büyük göç sırasında Batı Sibirya'daki yurtlarından göçe zorlanarak Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesini yeni vatan edinen Ogur Türkleri ile karşılaştılar. Bu iki Türk topluluğu kısa sürede birbirlerine karışarak birleştiler ve kendilerini Bulgar olarak adlandırdılar.¹⁵⁰ Nitekim, Bulgar sözcüğü, Eski Türkçe'de bulgamak, bulamak, karışmak, karışmış anlamına gelmektedir.¹⁵¹ İlk kez 482 yılındaki Bizans kayıtlarında Bulgar adıyla kendinden bahsedilen bu Türk topluluğu, daha sonraları Bölgedeki Slav halkları da egemenliklerine katarak 681 yılında I. Bulgar Krallığını kurdu.

Bulgarlar yerleştikleri yeni coğrafyada güç ve yönetimi ellerinde bulundurmalarına karşın kısa bir süre sonra Slav dili, adetleri ve isimlerini benimseyerek Slavlaşmaya başladılar¹⁵². IX. yüzyılda I. Boris döneminde Ortodoksluk devlet dini olarak kabul edildi. Boris'in oğlu Simeon döneminde Bulgar Krallığı gücünün doruğuna ulaştı. Ülke toprakları Balkan Yarımadasının büyük bir bölümünü kapsıyordu. Bu dönemde kültür ve sanat çok gelişti.

¹⁵⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara, 1985, s. 1-3.

¹⁵¹ Laszlo Rasonyi, *Tuna Köprüleri*, (Çev.) Hicran Akin, Ankara, 1984, s. 35.

¹⁵² "Bulgaristan", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul, 1984

Simeon'dan sonra Bulgaristan zayıfladı ve 1014 yılından 1185'e kadar Bizans İmparatorluğunun egemenliği altında kaldı. Bu dönemde çıkarılan bir ayaklanma sonucunda II. Bulgar Krallığı kuruldu. Ancak bundan çok kısa bir süre sonra Osmanlıların artan baskısı hissedilmeye başlamıştı.¹⁵³

1340 yılına doğru Meriç Vadisi'nin tümüne yönelik akınlar düzenleyen Osmanlı askerleri 1362'de Plovdiv (Filibe)'i, 1382'de Soyfa'yı ele geçirdiler. Bulgaristan'ın son Çar'ı İvan Şişman, 1371'de Sultan I. Murat'ın vasalı olduğunu ilan etti. Bu ilan, bölgedeki Hristiyan topluluklar arasında çözümlere neden oldu. 1389'da Sırp, Bosna ve Hırvat güçlerinin Kosova'da yenilmeleri Balkanların kaderini etkiledi. Osmanlı askerleri başkent Tırnova'yı üç ay süren bir kuşatmadan sonra 1393'de ele geçirdi.¹⁵⁴ 1396'da Vidin'de Osmanlıların eline geçince Bulgar bağımsızlığının son kalıntısı da ortadan kalkmış oldu.¹⁵⁵

Bu tarihten itibaren bölgede Osmanlı egemenliği beş yüz yıl sürdü. Bu egemenlik Bulgaristan'ı büyük ölçüde değiştirdi. Asil ve soylu kesimin bir bölümü İslam dinini kabul etti. Diğer bir kısmı ise Tuna Nehrinin kuzeyine göç etti. Kaçanlar daha ziyade dağlık yörelerde yeni yerleşim birimleri kurdular. Balkanların güney ve kuzeyindeki ovalarda Türk kolonileri kuruldu. Ayrıca Anadolu'da kargaşa çıkaran Türkmenler ve Tatarlar da Filibe(Plovdiv) bölgesine yerleştirildi. Önceleri çarların yönetimindeki bütün topraklar Rumeli Beylerbeyliğine bağlandı. Bulgar toprakları eyaletlere, bunlar da sancaklara ayrıldı. Hristiyan Bulgarlar, çiftçi sınıfı kabul edildikleri için Osmanlı hazinesine vergi "cizye" ödemek zorundaydı. Ayrıca tarımda ürünün onda biri vergi olarak "öşür" adı altında feodal bey (vasal)'e veriliyordu. 10-18 yaşlarındaki erkek çocuklarının seçilenleri "voynuk" adı altında İstanbul'a götürülerek devşirme usulüyle kapıkulu

153 "Bulgaristan", *Grolier International Americana*, Cilt: 3, İstanbul, 1993.

154 Özer Sükan, *21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, İstanbul, 2001, s. 50.

155 Yılmaz Ecer, *Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, İstanbul, 1995. s. 23

olarak yetiştiriliyordu. Hristiyanlara askerlik zorunluluğu yoktu. Dilleri ve dinleri konusunda bir baskı uygulanmıyordu. Belirli sınırlamalarla eski yerel yönetimlerini muhafaza etmelerine izin veriliyordu. Osmanlıların güçlü olduğu dönemde ticaret gelişti, yollar yapıldı. Bu coğrafyada yaşayan halklar XVII. yüzyılın sonuna kadar barış içinde yaşadılar ve ilk ayaklanma girişimi bu dönemde görüldü.¹⁵⁶ 1683'de başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana kuşatmasından sonra Osmanlıların gücü azaldıkça, Balkanlar'da da anarşi yayılmaya başladı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru da Osmanlı yönetimine meydan okuyan asker kaçaklarının, haydutların sebep olduğu sosyal baskılar durumu daha da kötüleştirdi. İlk olarak 1794'de Vidin'de Pazvandoğlu Osman adlı bir feodal bey bağımsızlığını ilan etti. Rusya'nın, Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanlarının koruyucusu olduğu iddiası 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Andlaşmasında resmen yer aldı. XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da henüz Bulgar halkının varlığı pek bilinmiyordu. Çünkü coğrafi konumları dolayısıyla, Hristiyan Avrupa'dan soyutlanmış biçimde yaşıyorlardı.¹⁵⁷ Bulgaristan'daki ulusal hareket, Bulgar Çarları ve azizleri üzerine bir kitap (1762) yazan Keşiş Paisiy ve Piskopos Sıfroniy tarafından başlatıldı. 1824'ten sonra çağdaş Bulgar diliyle yazılmış bazı yapıtlar ortaya çıktı. 1835'te Gabrovo'da ilk Bulgar okulu açıldı. On yıl içinde 50 kadar Bulgar okulu ve beş Bulgar basım evi etkinlik göstermeye başladı. 1848'de İsarigradski Vestnik isimli ilk Bulgarca gazete İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Bu kültürel gelişme Yunan din adamlarının etki ve otoritesine karşı bir hareket başlattı. 1828'den sonra zaman zaman askeri ayaklanmalar görüldü. Bu ayaklanmaların önderleri arasında Georgi Mamarçev, Georgi Rakovski, Panayot Hitov, Hacı Dimitr ve Stefan Karaca bulunuyordu.

Esasen kırk yıl boyunca Bulgar milliyetçiliğinin öncüleri Yunan etkisinden bağımsız, özerk bir kiliseyi (eksarkoshluk) kazan-

¹⁵⁶ "Bulgaristan", *Büyük Larousse*, Cilt: 4, İstanbul, 1986.

¹⁵⁷ Ecer, a.g.e., s. 24.

mak için mücadele verdiler. Zira Osmanlı idaresinin hakim olduğu topraklardaki tüm Ortodoks Kiliselerini Fener Rum Patrikliğine bağlaması neticesinde Rum papazlarının kültürel anlamda Bulgarları Rumlaştırma yönünde büyük çabalar sarf etmeleri Bulgarların Rumlara yoğun olarak tepki göstermesine neden olmaktaydı. 28 Şubat 1870'de dönemin Osmanlı Padişahı bir ferman yayımlayarak Bulgaristan Piskoposluğunun, aralarında Niş, Pirot ve Veles de bulunan 15 bölge üzerinde yetki sahibi olduğunu duyurdu. İlk Piskopos Şubat 1872'de seçilerek göreve başlağı. Ancak Fener Rum Patrikhanesi yeni kurulan "Eksharkoshluğu derhal Kiliseden aforoz etti ve bu durum 1945 yılında aforozun resmen kaldırılmasına kadar devam etti.¹⁵⁸ Bu dönemdeki manzaraya Bölgede yaşayan Türklerin tarafından baktığımızda ise: Anadolu'dan Bulgaristan'ın bugün üzerinde bulunduğu coğrafyaya bin yıl önce başlayan Türk göçlerinin, Osmanlı Devleti zamanında hızlandığı, Türklerin bölgede nüfus ve iktidar bakımından en güçlü topluluk haline geldiği ve bu dönemin yaklaşık beş asır sürdüğu görölmektedir.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu kötü gidişini durdurabilmek maksadıyla bir dizi reform hareketine girişmişti. Bu kapsamda 1864 yılından itibaren örnek uygulama bölgesi olarak belirlenen Tuna Vilayeti'nde Vali Mithat Paşa önderliğinde eğitim alanında önemli yatırımlar gerçekleştirilmiş ve bu sayede bölge, ülkenin en ileri bölgelerinden biri haline gelmişti. 1875 yılına gelindiğinde Tuna Vilayeti'nde Türk nüfusa ait toplam 2.700 sübyan mektebinde (ilkokul), 15842 kız ve 38624 erkek öğrenci eğitim görmekteydi.¹⁵⁹ Yine aynı dönemde Tuna vilayetinde 40 ortaokul ve 150 civarında da medrese bulunmaktaydı.

Bulgaristan'ın Osmanlı Yönetiminden ayrılışını tescil eden 1877-1878 yıllarında İki yıl süren Osmanlı-Rus Savaşı süresince bir milyon civarında Türk kanlı bir şekilde yurtlarından göçe

158 Ömer E. Lütem, *Türk Bulgar İlişkileri*(1983-1989), Cilt: 1, Ankara, 2000, s. 18

159 Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2002, s. 41-42.

zorlanmışlar, Rusların önünden bu kaçış sırasında ise zor doğa koşulları, hastalık ve açlığa dayanamayan ve sayıları yarım milyona yaklaşan insan yaşamını yitirmiştir. Bu olaylardan sonra tekrar yurtlarına geri dönenler ise sorgulamalara ve insanlık dışı muamelelere tabi tutulmuşlar, ata topraklarının Bulgarlar tarafından işgal edildiğine tanık olmuşlardır. Bu dönemde Türk nüfusa ait cami, okul gibi kurumlar da büyük darbe yemişti.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Barış Andlaşması ile Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Prenslik olarak kurulması kabul edilmişti. Türk Komiser Pertev Efendi'nin de hazır bulunduğu ilk Bulgar Meclisi (Soboranye) kurucu meclis sıfatıyla 22 Şubat 1879 tarihinde Tırnova'da toplandı. Üyelerinin çoğu köylü ve liberal parti mensuplarından oluşan bu meclis o zamana kadar yapılanların en iyisi olan bir Anayasa hazırladı. Bu anayasada, Berlin Barış Andlaşması'nın gereği olarak Bulgaristan'da yaşayan Türklere siyasi, medeni haklardan başka dini ve kültür hakları eşitliği prensibi yer aldı.¹⁶⁰ Bu dönemde 22 yaşındaki I. Aleksandr'ın idaresi başladı. 15 Ağustos 1879 tarihinde Pertev Efendi Prens Aleksandr'a Sultan Abdülhamit'in fermanını sundu. Sultan Abdülhamit, fermanında: "Bulgaristan'ın kuruluşunu, zatı devletlerinin Prenslığe seçilişini lütfen kabul ediyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarımın haklarına halel gelmeye!"¹⁶¹ Rus asıllı olan bu prens, bir Bulgar prensi olmaktan ziyade Rusya'nın temsilcisi gibi hareket ediyordu ve Sultan Abdülhamit'in Fermanına vermiş olduğu olumlu yanıtı rağmen 1883 yılında yeni anayasayı askıya aldı. Kendisine 7 yıllık süre ile bütün yetkileri verdirdi. Bunun neticesinde tutucuların ve Rus generallerinin yönetiminde bir diktatörlük dönemi başladı. Bu sırada Türklere karşı insanlık dışı hareketler çığırından çıkarak bir soykırıma dönüşmeye başladı. Türk nüfus ikinci defa yurtlarını terk ederek Anadolu'ya göçe başladı. 1885 yılında Doğu Rumeli,

¹⁶⁰ Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç, İstanbul, 1999, s. 87.*

¹⁶¹ Şimşek, a.g.e., s. 88.

Bulgaristan Prenslığı ile birleşti. Bu durumu büyük devletler kabul etmedi ve yapılan Tophane Konferansı sonucunda bölgeye istikrar geldi. Ancak artık Rusya'nın çıkarları doğrultusunda hareket etmekten vazgeçen Prens, 1886 yılında yapılan bir darbe ile yönetimden uzaklaştırıldı. İhtilal sonrası başa getirilen Prens Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, yeni başbakan da Türklerle iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. 1884 yılında Berlin Andlaşması gereği olarak çıkarılan Resmi ve Özel Okullar Yasası, Türk Okullarını özel statüye dahil ederek; bu okulların denetim ve yönetimini Türk ahaliye bırakmaktaydı bunun sonucu olarak 1886 yılından itibaren bölgede yaşayan Türklerin durumunda gözlenen genel iyileşmeye paralel olarak eğitimde de iyileşmeler gözlemlendi. 1891 yılında yürürlüğe giren Milli Eğitim Yasası ile yerel Bulgar yönetimlerinin Türk okulları üzerinde daha fazla söz sahibi olması sağlandı. 1894 yılına gelindiğinde yetmiş öğretmen ve araç-gereç eksiklerine rağmen Türklere ait 1284 ilkokul ile 16 ortaokul faaliyetini sürdürmekteydi. Eğitimde sağlanan bu iyileşme 1908 yılında Bulgar dili, tarihi ve coğrafyasının okunmasını mecburi hale getiren ve öğretmenlik yapabilmek için Bulgar vatandaşlığını şart koşan İlk ve Orta Öğretim Yasası'nın kabul edilmesine kadar devam etti.¹⁶²

Bulgar Prenslığının kurulduğu andan itibaren üzerinde en çok durduğu ve kontrol altında tutmak istediği kurumlardan biri de Müftülüktü. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından hemen sonra ilk olarak Kadılık sistemi ortadan kaldırılarak bu fonksiyon müftülere verildi. Müftüler, Berlin Andlaşması gereği olarak İstanbul'daki Şeyhülislam'a bağlıydı ve mevcut olan camilerde Halife adına simgesel de olsa hutbe okuyorlardı. Müftülük, aynı zamanda Bulgar Türklüğünü örgütleyen öncü bir kurum özelliği de taşıyordu. Müftülerin bu misyonu 1919 yılına kadar devam etti.

Prenslük döneminde dikkat çeken diğer bir husus da, bu dönemde Türkçe basında görülen gelişmedir. Ancak, sayısı kırkın

162 Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, İstanbul, 1986, s. 30-43

üzerinde olan gazete ve dergilerin yarıdan fazlası İstanbul Hükümetine karşı fikirleri savunuyordu. Osmanlı bağılı olan Prens buna izin vermesi, Prens'in İstanbul'a karşı beslediği duygularının bir ifadesi olarak kabul edilmelidir.

1908'de Krallığın ilanına kadar süren, askeri faaliyetler açısından nispeten sönük geçen ve Türkler açısından olumsuz sayılamayacak bu dönemde bile Anadolu'ya göçler olmuştur. 150.000 civarında olduğu tahmin edilen muhacirlerin büyük kısmını ise maddi bakımdan imkanı olan aileler oluşturmuştur.

3 Ekim 1908'de Bulgaristan Doğu Rumeli'ni de kapsayacak şekilde bağımsızlığını ilan ederken Prens de Çarlığını ilan etti. Osmanlı Devleti 1909 yılında Bulgaristan ile imzaladığı İstanbul Protokolü ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımış; buna karşılık olarak Bulgaristan da ülkedeki Türklerin Bulgarlarla eşit haklara sahip olduğunu, mezhep ve ayin hürriyetleri olduğunu kabul etmiştir. Aynı yıl çıkarılan Bulgar Milli Eğitim Yasasıyla, tüm eğitim ve öğretim kurumlarının denetimi hükümet yönetimine bırakıldı. Aynı yasa ile Bulgar okullarına gelir sağlayan fonlar sağlanmasına karşın; Türk okulları bu haktan mahrum bırakılarak Türk nüfusunun eğitimsiz bırakılması hedeflendi.

1909 İstanbul Protokolü gereği olarak Başmüftünün İstanbul'daki Şeyhülislam'ın onayı ile atanması gerekmekteydi. Ayrıca Balkan Savaşları sonrasında 1913 yılında Türk ve Bulgar tarafları arasında imzalanan Barış Anlaşması ile Türklere ait vakıf malları yine Türkler tarafından idare edilebilmesi hususuyla müftülerin yetkilerinin artırılması kabul edilmişti. Ancak 1919 yılında yürürlüğe konulan bir tüzükle, tüm müftülerin atanma ile iş başına gelmesi ve müftülerin devlet tarafından maaşa bağlanmasının yanında bahse konu atanmış müftülerce seçilecek Başmüftünün İstanbul'daki Şeyhülislam'ın onayı ile atanması hususu kabul edilerek Bulgaristan'da yaşayan Türk ve diğer Müslüman unsurların dini örgütlenmesine bir ölçüde engel olundu.¹⁶³

¹⁶³ Lütem, a.g.e., s.59-60.

1912 yılında Balkan Savaşı'nın patlak vermesi neticesinde Türk sınırları Meriç Nehrinin doğusuna çekilmiş ve başta Bulgaristan olmak üzere tüm Balkanlarda Türk nüfusa karşı saldırılar başlamış, Bulgaristan'da 100.000 Türk katledilmiş, 200.000' nin üzerinde Türk ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Türk okulları, camileri de zarar görmüş, yakılmış, yıkılmış; Türk isimleri ve milli kıyafetleri yasaklanmış; insanlar zorla Hristiyan yapılmaya çalışılmıştır. Aslında tüm bu olanlar, aynı yıl içinde Bulgaristan Genel Kurmay Harekat Dairesi Başkanı Proyetov tarafından Bulgaristan Türklerinin yok edilmesine yönelik olarak hazırlanan plana uygun olarak yürütülüyordu ve bu plana göre soydaşlarımız üzerinde uygulanacak baskılar şu ana başlıklar altında ifade edilmişti: ¹⁶⁴

- 1.Kültür yönünde eritme,
- 2.Soykırım ile yok etme,
- 3.Göçe zorlama,
- 4.Ülke içinde zorunlu iskan,
- 5.Sınır dışı uygulaması.

İkinci Balkan Savaşı sonrasında yenilgiye uğrayan Bulgaristan, 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşmasıyla, Bulgaristan daha önce kendisine ait olan Güney Dobruca Bölgesini Romanya'ya bırakmak zorunda kaldı. Bulgaristan, Türkiye ile de 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Barış Anlaşmasını imzaladı. Bu anlaşmayla Türk-Bulgar sınırı, Edirne Türk tarafında kalacak şekilde yeniden belirlenmekte ve Bulgaristan, Osmanlı Devletince terk edilen topraklarda yaşayan Türk azınlığın haklarını kabul ve teyit etmekteydi. ¹⁶⁵

6 Eylül 1914'te Bulgaristan İttifak Devletleriyle bir anlaşma imzaladı ve hemen ardından seferberlik ilan ederek I. Dünya Savaşına Osmanlı Devletiyle birlikte Almanya'nın müttefiki ola-

164 Şimşek, a.g.e., s. 16

165 Şimşek, a.g.e., s. 18.

rak girdi. Bu savaş esnasında Osmanlı ile Bulgar askerleri Romanya Cephesinde Ruslara karşı birlikte savaşmış ve bu yakınlaşma ortamında Bulgar yönetimi Türklere öz isimlerini kullanma hakkını iade etmiştir. Bulgaristan'da sol muhalefet ve halkın büyük çoğunluğu savaşa karşıydı. Başlangıçta elde edilen başarıların ardından Makedonya Cephesindeki yenilginin hemen ardından birçok birlik savaş karşıtı politikalar yürüten Çiftçi Partisinin önderliğinde cepheyi terk etti. Tutuklu muhalefet lideri Aleksandr Stamboliyski serbest bırakıldı Kral Ferdinand oğlu III. Boris lehine tahttan çekildi, kısa bir süre sonra Bulgaristan İtilaf Devletlerine başvurarak kayıtsız ve şartsız olarak ateşkesi kabul etti.

Çiftçi Partisi dönemi, Bulgaristan Türkleri açısından çok olumlu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Bulgaristan'ın Balkan ve I. Dünya Savaşı'na girmesine neden olan milliyetçi şoven kadrolar yönetimden uzaklaştırılmıştı. Bulgar ekonomisinin bel kemiğini oluşturan çiftçileri kucaklayan Parti, bu bağlamda çok büyük çoğunluğu tarımla uğraşarak geçimini sağlayan Bulgaristan Türklerini de kazanmasını bildi ve hem İstanbul hem de Ankara Hükümetleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Türklere karşı oluşturulan bu güven ve hoşgörü ortamı 1923 yılında Çiftçi Partisinin bir askeri darbe ile devrilip Başbakan Stamboliyski'nin idam edilmesine kadar devam etti. Ancak, bu hoşgörü ortamı, 1934 yılında faşist yönetimin iktidara gelmesine kadar olan süreçte sürekli azalma eğilimi içine girdi.

Ateşkes sonrasında 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Barış Anlaşması ile ülkede yaşayan tüm azınlıkların kültürel ve dini özgürlükleri garanti altına alındı. Bu bağlamda aynı yıl içinde Bulgaristan Müslümanları Teşkilat Nizamnamesi düzenlenerek Müslümanlara geniş dini ve kültürel özgürlükler tanındı. Bulgaristan'daki tüm Müslümanlar için Cemaat Encümeni sistemi oluşturuldu. Bu sisteme göre 40 haneden fazla Müslüman nüfusun bulunduğu yerlerde encümenler, 40 haneden daha az Müslüman nüfusun bulunduğu yerlerde ise Bulgar makamlarının

ca belirlenen üç kişilik bir komisyon Müslümanların hak ve çıkarlarını kollayacak; aynı zamanda cemaate ait vakıfların idaresini sağlayacaktı. Ancak, iyi bir organizasyona muvaffak olamayan Türkler bu durumdan yeterince faydalanamadılar.

Zamanın Bulgar Kanunları gereğince öğretmenlik yapabilmek için Bulgar vatandaşı olma mecburiyeti Türk Okullarında öğretmenlik yapabilecek özelliklerde yetişmiş insan ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Bu sebeple 1909 yılında bir Türk öğretmen okulu karan alınmış olmasına rağmen¹⁶⁶ bu husus ancak 1919 yılında gerçekleşmiş ve Şumnu'da Türk Öğretmen Okulu açılmıştır. Ancak bu okul Türk cemaatinin kontrolüne verilmek yerine Bulgar makamlarının kontrolüne verilmiş; okulun masrafları da Dışişleri Bakanlığına bağlı Mezhepler Müdürlüğü'nce karşılanmıştır. Türk edebiyatı ve din dersi haricindeki tüm dersleri Bulgarca olan bu okulda müfredat ve 8'i Bulgar toplam 10 öğretmenle diğer idari personelin atamaları da Bulgar makamlarınca tespit ediliyordu. 1921 yılında mevcut ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak Kırcaali ve Rusçuk'ta iki öğretmen okulunun daha açılması hükümetçe karara bağlanmasına rağmen bu mümkün olmamıştır.¹⁶⁷

Neuilly Barış Andlaşması'nın gereği olarak gerçekleştirilen bir dizi iyileştirmeye paralel olarak 21 Temmuz 1921 tarihinde yürürlüğe giren Bulgar Milli Eğitim Yasası, Türk okullarına ayrı müfettişler atandırılması, Bulgarca eğitim yapma zorunluluğunun kalkması, Türk okullarının da oluşturulan fonlardan yararlanmasının sağlanması gibi yenilikler getirmiştir. 1921 yılı itibarı ile Türk okullarının sayısı 1712'ye ulaşmış; Türk öğretmenlere çeşitli eğitimler verilmiştir¹⁶⁸.

Hükümet, Bulgaristan Türklerinin durumlarının iyileştirilmesi kapsamında 1922 yılında Şumnu'da Bulgaristan Başmüftülü-

166 Lütem, a.g.e., s. 64.

167 Memişoğlu, a.g.e., s. 149.

168 Meşkure Yılmaz Börklü. "Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", <http://www.Turan.ic/lem/bilimsel/bul-mak.htm>

ğüne bağı Nüvva Okulunu açtı. Bu okulun amacı müftü ve kiliğı görevini yürütecek din adamı yetiştirmekti.

Tüm bu iyileştirme faaliyetlerinin sonucunda Bulgaristan Türkleri arasında bir sosyalleşme ve aydınlanma dönemi başladı. Bunda Anadolu'da kurulan genç Türkiye Cumhuriyetinin etkisinin olduğu da bir gerçektir. Bu dönemde çok sayıda kültürel ve sportif amaçlı kulüpler faaliyete geçti. Türkiye'yi yakından takip eden ve Türk Devrimlerini benimseyen bu kulüpler daha sonraları 1926 yılında "Turan Birliğı" çatısı altında toplanacaklardı.

9 Haziran 1923 tarihinde Bulgaristan'da askeri ihtilal yapıldı ve Bulgaristan Çiftçi Partisi Hükümeti devrildi. Başta Başbakan A. Stamboliyski olmak üzere yüzlerce parti ileri geleni öldürüldü.¹⁶⁹ Darbe ertesinde yönetimin başına gelen Tsankov Hükümeti ilk iş olarak 13 Haziran 1923 tarihinde yaptığı açıklamayla Türkiye ile olan ilişkilerinde artık üçüncü ülkeler tanımayacağını ve Bulgar Hükümetinin Türk Hükümeti ile resmi ilişkiler kuracağını ilan etti.¹⁷⁰

24 Temmuz 1923'te Lozan'da Türkiye ile Bulgaristan arasında Barış Anlaşması imzalanmasının hemen ardından iki ülke arasındaki sorunların çözülmesi ve bir dostluk anlaşmasını imzalanması maksadıyla 10 Haziran 1924 tarihinde görüşmeler başladı; ancak göçmenler, mülteciler ve bunların mülkiyet sorunu sebebiyle görüşmeler ağır ilerledi. Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşması ve buna bağı Oturma Sözleşmesi ancak 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanabildi. Bu anlaşmaya göre her iki ülkedeki azınlıklar yanlarına taşınabilir mallarını alarak serbestçe göç edebilecekti.

1927 yılının Mart ayında Türkiye ve Bulgaristan karşılıklı olarak tekrar büyükelçi atadılar.

¹⁶⁹ Ecer. a.g.e., s. 48.

¹⁷⁰ Ecer. a.g.e., s. 49.

1906 yılında kurulan Türk Öğretmenler Birliği'nin 1928 yılında Lom şehrinde yapılan kongresinde ülkedeki tüm Türk okullarında Latin alfabesiyle tedrisata geçilmesi kararı alındı. Bu karara uygun olarak da hazırlanan Türk alfabesi okullara dağıtıldı ve Turan Derneklerinin yayın organı durumundaki Turan gazetesi de yeni Türk alfabesi kullanılarak basılmaya başladı. Ancak bu gelişmeye karşı Bulgaristan Başmüftülüğü olumsuz bir tavır takınarak yeni alfabeye şiddetle karşı çıktı. Bulgar Hükümeti de bu gelişmeye olumsuz yanıt verdi. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı Ekim 1928'de yeni Türk alfabesinin okullarda kullanılmasını yasaklayan bir karar aldı. Ancak, Türkiye'nin yeni atanan büyükelçisi Hüsrev Gerede marifetiyle¹⁷¹ girişimde bulunmasıyla Bulgar Hükümeti kararını geri aldı. Böylece Türkçe Latin alfabesi kullanılarak ve Türkiye'deki Milli Mektepler uygulamasından esinlenerek hem okullarda öğrencilere hem de Millet Mekteplerinde yaşlı nüfusa öğretilmeye başlanmış oldu¹⁷². Fakat aynı yıl içinde Öğretmen Okulu Bulgar Hükümeti tarafından kapatıldı. Bu gelişme üzerine Şumnu'da bulunan İlahiyat Okulu öğretmen yetiştirme görevini üstlendi ve bu görevi kapatıldığı yıl olan 1947'ye kadar sürdürdü.¹⁷³ Yine o sene yıl içinde her türlü kanuni dayanaktan uzak olarak Türk Okullarına Bulgar müdür ve baş öğretmenler atandırıldı. Ancak bu personelin maaşları yine Türk encümenlerce karşılanmaya devam edildi.¹⁷⁴

Bulgaristan Türkleri 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihlerinde 450 delegenin katılımıyla Sofya'da bir kurultay topladı. Maliye hususları, Müftülükler, vakıflar ve hayır kurumları, Şeriye Mahkemeleri, ile eğitimle ilgili hususların tartışıldığı kurultayda Müftülerin seçimle belirlenmesi, hükümet tarafından keyfi olarak görevden alınamaması, Türk okullarının hepsinde Latin alfabe-

171 Lüttem, a.g.e., s. 65.

172 Memişoğlu, a.g.e., s. 185.

173 "1850-1950'de Bulgaristan Türkleri", http://www.ulkuocakları.org.tr/FORUM/forum_posts

174 Memişoğlu, a.g.e., s. 189.

si ile eğitime geçilmesi, Türklere uygulanan okul vergilerinin hafifletilmesi, okul bütçelerinin Müftülüklerce onaylanıp denetlenmesi, okulların mali kaynağını sağlayan okul tarlalarının hükümet tarafından iadesi gibi kararlar alındı. Ancak yapılan kongre ve alınan kararlar Hükümet tarafından tanınmadığı gibi, bu tarihten itibaren Bulgar Hükümetinin Türklerin eğitimi konusundaki politikalarını daha da sertleştirdiği ve baskıları artırdığı gözlenmeye başlanmıştır.¹⁷⁵

Balkanlarda gelişen dostluk ilişkileri, bir Balkan Birliği kurmak fikrini gündeme getirmişti. Bu amaçla ilk olarak 1930 Ekim ayında Atina'da ikinci olarak da 1931 Ekim ayında İstanbul'da Balkan Konferansları düzenlendi. 1932 Ekim ayında yapılan Konferansı Bulgaristan azınlıklar sorunu yüzünden terk etti.

1930'lu yılların başında Bulgaristan Türklerine baskılar iyice artmış; Türk okulları kapatılmaya başlanmış; faaliyete devam eden okullarda ise Arap alfabesiyle eğitim yapma mecburiyeti getirilmiş, aydın din adamları ile öğretmenler görevlerinden alınmış ve Türkiye'ye göçleri teşvik edilmiştir.

Bu dönemde Bulgaristan'daki Türk basını çok aktif olmakla beraber; toplamı 50 civarında olan gazete ve dergilerin büyük kısmı yeni Türk alfabesini kullanırken; gericiler ile Türkiye'den kaçan bir takım devlet düşmanlarının ise Arap alfabesini kullanarak gazete ve dergi çıkardığı görülmektedir.

Bulgaristan'daki Türkler arasında Türklük bilincinin ve dayanışmanın oluşmasına çok katkıları olan Atatürk Devrimlerinin destekçisi Turan Dernekleri 1934 yılında kapatıldı. Kapatıldığında bu derneklerin 95 şubesi ve 5.000 aktif üyesi bulunuyordu.

Ağırlığı 1930'dan sonra olmakla beraber 1923-1933 yıllarını kapsayan dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 101.507 Bulgar Türkü göç etmiştir. Özgürlüklerin bu kadar fazla olduğu

¹⁷⁵ Borklû, a.g.e., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

bir dönemde yaşanan ve Bulgaristan'daki Türk nüfusunun yaklaşık yedide birini oluşturan bu göç, azınlıklara verilen özgürlüklerin önemli ölçüde kağıt üzerinde kaldığının bir göstergesi olmuştur.¹⁷⁶

Tsankov'un kurduğu Toplumsal Halk Hareketi ve Subaylar ile Aydınları kapsayan "Zveno" Grubunun 19 Mayıs 1934'te hükümeti devirmesinden sonra ülkede bir diktatörlük rejimi oluşturulmuş oldu. Bu rejim, başta Türkler olmak üzere tüm azınlıklar üzerinde yoğun bir baskı yarattı. 1932 yılında yapılan Balkan Konferansı'ni terk eden Bulgaristan, 9 Şubat 1934'te kurulan Balkan Paktına katılmayı da reddetti.

Yeni yönetimin zorlamaları neticesinde 1934 yılından 1940'a kadar geçen sürede 107.145 Türk ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.¹⁷⁷ İkinci Dünya Savaşının bittiği tarihe kadar geçen süre Türklerin eğitimi açısından en karanlık dönemdir. Bu dönemde yüzlerce okul kapatıldı ve Türk çocuklarının %75'i okula gidemedi. Kısmen özerk yapısını muhafaza etmeye çalışan bu okullar, 1946 yılında tamamen devlete bağlı hale getirildiler.¹⁷⁸

1923-1933 yılları arasında kalan süreçte Bulgaristan'dan Türkiye'ye 101.507 kişi göç etmek zorunda kaldı. Ancak 1934 yılından itibaren göçte bir patlama yaşandı. Bu göç patlamasında aynı yıl içinde zoraki yapılan bir toprak düzenlemesi neticesinde Türklerin arazilerinin ellerinden alınmasının da etkili olduğu bir gerçektir.¹⁷⁹ 1923 ile 1949 yılları arasında yaşanan göçe ait sayısal değerler aşağıdadır.

176 Lütem, a.g.e., s. 67.

177 Şimşek, a.g.e., s. 102.

178 Demirtaş, a.g.e., s. 19.

179 Osman Kesioğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara, 1985, s. 26-27

YILLAR	GELEN GÖÇMEN SAYISI
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.962
1936	11.703
1937	13.490
1938	23.542
1939	7.004
1941	3.803
1942	2.672
1943	1.145
1944	621
1946	706
1947	1.514
1949	1.670

Tablo: 1- 1923 ile 1949 yılları Arası Göç

Kaynak: Halil Şimşek, Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç, İstanbul, 1999, s.102.

Dikkat çekici diğer bir husus da Bulgaristan'ın Edirne'yle ilgili emel ve taleplerinin bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır.¹⁸⁰ Ayrıca 1938 yılından itibaren Müftülerin hukuki ve tüzel kişiliklerine son verilerek II. Dünya Savaşı sonrasında yönetimin kuklaları haline getirildiler.

B. Komünist Bulgaristan'da Türkler

Bulgaristan, II. Dünya Savaşına Almanya'nın müttefiki olarak girmiş, ancak savaşa iştirak etmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşırken Rusya tarafından işgale uğramaktan korkan Bulgaristan Batılı müttefikler ile gizli görüşmeler yapmaya başladı. Ancak, bu davranışının karşılığı olarak 5 Eylül 1944 tarihinde Rusya Bulgaristan'a harp ilan etti ve akabinde de Rus Kızıl Ordusu tarafından işgale uğradı. 18 Temmuz 1946 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Krallık yıkılarak Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bu dönemde Komünistler, toplumdaki Türklerin de desteğini sağlayabilmek maksadıyla mevcut

¹⁸⁰ Şimşek. a.g.e., s. 105.

baskı politikasına son verdi. Yapılan bu referandum sonrasında ülke Doğu Bloku'nun bir üyesi haline geldi.

18 Kasım 1945 seçimlerinin Komünistler haricindeki partilerin seçimi protesto ederek seçime katılmamaları ve Batılı devletlerin de bu duruma müdahale etmesi üzerine iptal edilerek yeni seçimlerin 18 Kasım 1946 yılında yapılması kararlaştırıldı. Bu süre zarfında muhaliflerine karşı baskı ve hatta şiddet politikası uygulayan Komünistler, yenilenen seçimler sonrasında muhalefetin 101 sandalyesine karşılık 364 sandalye ile seçimlerin galibi oldu.¹⁸¹

Komünist Devrimi başlangıçta Türkler coşkuyla desteklemişti. Ancak 12 Ekim 1946 tarihinde Bulgar Milli Eğitim Kanununda yapılan değişiklikle, tüm Türk Okulları merkezi idarenin elinde toplanarak tek tip eğitim programı uygulanmaya; çocuklara anaokulundan itibaren Komünist bilinç aşılanmaya çalışıldı ve öğrencilere Türkiye'nin düşman bir ülke olduğu teması işlenmeye başlandı.¹⁸² Yine bu kapsamda Türk Öğretmenlerin atamaları da merkezi idareye devredildi ve okullarla camilere ait vakıflar kamuya verildi. 1947-1948 yılından itibaren Türkçe dersi müfredattan tedricen çıkarılmaya başlandı. Bu duruma karşı koyan öğretmen ve yöneticiler çalışma kamplarına gönderildiler. 1953-1954 Öğretim yılında Türk okullarında okutulan kitap sayısı 85'e ulaştı. Ancak bu kitapların büyük çoğunluğu Türk çocuklarını siyasal ve kültürel yönden asimile etmeye yönelik kitaplardı. 1959-1960 öğretim yılı başladığında artık özerk tek bir okul dahi kalmamıştı.¹⁸³

II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan ile Müttefik devletler arasında 10 Şubat 1947 tarihinde bir barış anlaşması imzalandı. Bulgaristan bu Anlaşma gereği olarak ülkesindeki azınlıkların haklarına saygı göstermeyi kabul etti. Bu Anlaşma Birleş-

181 Kamuran Gürün. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939'dan Günümüze Kadar)*. Ankara. 1983, s. 216.

182 Hakkı Abdullah Meçik. *Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı*, İzmir, 1977. s. 72

183 Meçik. a.g.e., s.73.

miş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinde belirtilen tüm hususları kapsamaktaydı.¹⁸⁴ Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında Türkiye'ye göç etme fikri özellikle 1947 yılından itibaren yaygınlaşmaya ve bu konuda Türk resmi makamlarına müracaatların sayısı artmaya başladı. Bu fikrin yaygınlaşmasında "Halk Cumhuriyeti" hüviyeti kazanan ülkede siyasi şiddet ortamı ve uygulamaya konulan "kolektifleştirme" projesi ile Türklerin elindeki tarım alanlarının alınması etkin rol oynamıştır. Türk Hükümeti de bu talepleri değerlendirmiş ve II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet işgalinden kaçarak değişik Avrupa ülkelerine sığınan Türklerle, Bulgaristan'dan serbest göçmen statüsünde gelmek isteyen Türkleri ülkeye kabul edeceğini 31 Mayıs 1947 tarihinde ilan etti. Alınan bu karara uygun olarak 1947-1950 yılları arasında her yıl ortalama 1.000 ila 2.000 göçmen ülkeye kabul edildi.¹⁸⁵ Bu sayının az olmasının nedeni, göçü Komünist Rejimin dış dünyadaki prestij kaybı olarak gören Bulgar resmi makamlarının yurt dışına çıkmak isteyen kişilere vize verilmesi hususunda duyduğu isteksizlik ve Türk makamlarının savaş sonrasında kötü ekonomik koşullar nedeniyle toplu göçe sıcak bakmayışındır. Ancak Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin istediklerini elde edememeleri nedeniyle yarattıkları hoşnutsuzluk ortamı Bulgar yöneticileri önlem almaya sevk etti ve 1949 yılından itibaren daha kolay pasaport ve çıkış vizesi verilmeye başlandı.¹⁸⁶

Bulgaristan'da yaşanan kamulaştırma ve sanayileşme politikalarının bir sonucu olarak kalifiye olmayan insan gücüne olan ihtiyaç sona erdi. Bunun sonucunda da ülkede işsizlik sorunu başladı. Topraklarının büyük kısmı "kolektifleştirme Projesi" kapsamında ellerinden alınan ve sadece çiftçilikten anlayan Türkler yaşanan bu işsizlikten en fazla etkilenen grubu oluşturdu. Türkiye'nin Batı dünyası ile kurmaya başladığı ilişkiler ve

¹⁸⁴ Şimşek, a.g.e., s. 111.

¹⁸⁵ Şimşek, a.g.e., s. 110-112.

¹⁸⁶ Lütem, a.g.e., s. 74.

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi de dönemin Sovyet lideri Stalin'in Türkiye'ye karşı tepki duymasına ve muhtemelen de Türkiye'ye karşı bir yaptırım uygulama isteği duymasına neden olmuştu. Bahsedilen bu muhtemel sebepler dolayısıyla Bulgaristan Hükümeti 10 Ağustos 1950 tarihinde aniden Türkiye'ye bir nota vererek üç ay içinde 250.000 Bulgaristan Türkünün Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını istemesi sonucunda ikili ilişkiler daha da kötüleşmeye başladı. Bulgaristan'ın uyguladığı bu tehcir(göçe zorlama) politikası Türkiye'ye 1950 yılında 52.185, 1951 yılında da 102.208 göçmen gelmesine sebep oldu, müteakiben Türk Hükümeti aldığı bir kararla vize işlemlerini zorlaştırdı.¹⁸⁷ Bulgaristan'dan gelen göçmenler arasında 60.000 kadar vizesiz kişi ve Çingene gibi değişik azınlıkların ve hatta komünist casusların da tespit edilmesi¹⁸⁸ üzerine 7 Ekim 1950'de sınır kapatıldı. Ancak Bulgar Hükümetinin bundan sonra hassas davranacağını açıklamamasından sonra sınır tekrar açıldı ve Türk Hükümeti, 1951 Nisan ayında aldığı bir kararla 1950 Ocak ayından beri Türkiye'ye göç etmiş olanların statüsünü değiştirerek bunlara "iskanlı göçmen" statüsü verdi. Göçmenler konusunda Bulgar tarafının kötü niyetli davrandığına kanaat getiren Türkiye, 8 Kasım 1951 tarihinde sınırı ikinci kez kapattı. Bulgaristan da 30 Kasım 1951 tarihinde Türkiye'ye göçü kesin olarak yasaklayan bir kanun çıkarttı. Aslında, göçü kesin olarak yasaklayan bu tepki Türklere karşı değildir. Zira Sovyetler Birliği, bütün dünyanın gözü önünde gelişen bu olayın Komünist Devrim'in imajını zedeleyeceği endişesiyle Bulgar Hükümetini bu yönde bir karara zorlamıştı.

Rus araştırmacısı Teplov, 1875 yılında Bulgaristan'ın 3.3 milyon olan nüfusunun 1.8 milyonunu Türk, 1.5 milyonunu ise Bulgarların oluşturduğunu belirtmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında %23 olarak tespit edilen Türk nüfusunun

187 Şimşek, a.g.e., s. 112.

188 İlhan Uzel, "Balkanlarla İlişkiler", (Ed.)Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt: II, İstanbul, 2001. s. 177.

genel nüfusa oranı; 1910-1920 yılları arasında %11'e kadar geriledi. 1950-1951 yıllarında yaşanan göçten sonra Bulgaristan'daki ilk nüfus sayımı 1 Aralık 1956 yılında yapıldı. Bu nüfus sayımının Bulgar makamlarınca açıklanan resmi sonuçlarına göre 656.025 olan Türk nüfusu,¹⁸⁹ daha sonra hazırlanan BM raporunda 751.000 ve Türk nüfusun genel nüfusa oranı %8.5 olarak açıklanmıştır.¹⁹⁰

22 Mart 1968 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Göç Anlaşması'na kadar geçen sürede Türkiye'ye göç durdu ve ülkede kalanlar üzerinde ise yoğun bir baskı kampanyası yürütüldü. Bulgar Hükümeti iç politika olarak da Türkiye'deki şartların çok zor olduğu, vaktiyle Türkiye'ye göç etmiş olanların imkan tanınsa ülkelerine dönmek için can attıklarını vurgulayarak hem Türkiye'yi kötüleme ve hem de Komünist Bulgar Rejiminin propagandasını yapmaya başladı.¹⁹¹

Türkiye'nin cezalandırılması için daha önce zorunlu göç için Bulgar Yönetimine emir veren Stalin, bir süre sonra taktik değiştirerek Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçün kesilmesini ve Bulgaristan Türklerinin ileride Türkiye'de yapılacak olan Sosyalist Devrimin öncüleri olarak yetiştirilmelerini emretti. Bunun üzerine Bulgaristan'da kapatılmış olan Türk okullarının tekrar açılması gündeme geldi. Ancak 1950-1951 yıllarında yaşanan büyük göç sırasında yetişmiş öğretmenlerin büyük kısmının Türkiye'ye gittiği anlaşıldığından yetişmiş öğretmen açığını kapatmak maksadıyla 1952 yılında Azerbaycan'dan çok sayıda Azeri eğitim uzmanı ve danışmanı Bulgaristan'a getirildi. Azeri uzmanlar, hazırladıkları raporda Türklerin eğitim açısından çok geri bir durumda olduklarını belirterek bir dizi önlem tavsiyesinde bulundular. Bulgar Hükümeti, tavsiyelere paralel olarak 5 Ağustos 1952 tarihinde Kırcaali, Razgrad ve Sofya'da olmak üzere Türk Pedagoji (öğretmen) okulları, Rusçuk'ta Türk Kız

¹⁸⁹ Lütem, a.g.e., s. 486.

¹⁹⁰ Ecer, a.g.e., s. 69-70.

¹⁹¹ Şimşek, a.g.e., s. 113.

Ortaokul ve Lisesi açılması, Türkçe ders kitapları basılması, Türk öğrencilere çeşitli konularda burslar verilmesi ve ayrıca Sofya Üniversitesi'nde Türkler için yeni bölümler açılmasını karara bağladı.¹⁹²

Stalin'in ölümünden sonra tüm Doğu Bloğu mensubu ülkelerde "Destalinizasyon" yani Stalincilikten arınma hareketi başladı. Yaşanan bu yeni süreçte Bulgaristan'da Komünist Partisi Merkez Komitesi yeniden yapılanmaya gitti. Tchervenkov Parti Birinci Sekreterliği görevini Todor Jivkov'a bırakarak Başbakanlığı muhafaza etti. Ancak Tchervenkov ile Jivkov arasındaki siyasi çekişme 1961 yılında Tchervenkov'un Politbürodan da istifa etmesine kadar devam etti.¹⁹³ Dolayısıyla, Stalin'in ölümünden 1989'da Komünist Rejimin çöküşüne kadar geçen sürede Bulgaristan'ın iç ve dış siyasetine yön veren bir numaralı ismin Jivkov olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türklere yönelik okulların açılmasına neden olan Stalin'in ölümüne kadar geçen sürede Azeri uzman ve öğretmenler, kendilerinden beklenenin aksine Bulgaristan'da Türklük bilincinin oluşmasına büyük katkıda bulundular. Ancak Stalin'in ölümüyle 1956 yılından itibaren Azeri öğretmen ve uzmanlar ülkelerine geri gönderildiler; Sofya Üniversitesindeki Türklere yönelik bölümler kapatıldı; Orta Öğretim ve Öğretmen Okullarında eğitim dili tekrar Bulgarca oldu. 1958-1959 öğretim yılından itibaren Türklere ait tüm okulların Bulgar okullarıyla birleştirilmesi 1960 yılında tamamlanarak, Türkçe'nin Komünizm propagandası dışında kullanımı yasaklandı¹⁹⁴.

1 Aralık 1956 yılında yapılan nüfus sayımından çıkan sonuçlara göre, bu dönemde Bulgaristan Türklerinin genelde köylerde oturup küçük çaplı tarımla uğraştıkları, sekiz yaş üs-

192 Borklú, a.g.e., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>.

193 Gürün, a.g.e., s. 217.

194 "Government Minority Policy:Turks", The Library of Congress, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstddy>.

tündeki nüfusun üçte birinin hiç okuma ve yazma bilmediği tespit edilmiştir.¹⁹⁵

Tüm bu gelişmeler karşısında Bulgaristan Türkleri soykırma veya en azından asimilasyona tabi tutulacakları kaygısı ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek için resmi makamlara müracaatlarını yoğunlaştırdılar. 19 Mart 1964 tarihi itibarıyla müracaat edenlerin sayısı 400.000 civarına ulaşmıştı. Göç konusunda Bulgar resmi makamlarını düşündüren husus ise, başta tarım olmak üzere bir çok ağır işte çalışan Türk'ün ülkeyi terk etmesi ile ekonominin uğrayabileceği kayıplardı. Bu dönemde Türkiye siyasi yönden çalkantılıydı ve iç meselelerini hallede-memiş Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türkler ile ilgilenmesi mümkün olmamakla beraber,¹⁹⁶ 1964 yılından itibaren geliş-meye başlayan Türk-Rus ilişkilerinin yansımaları Türk-Bulgar ilişkilerinde de görülmeye başlandı. Bu kapsamda 1965 yılında Ticaret Anlaşması, 1966 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, yine 1966 yılında Medeni ve Siyasal Hak-lar Sözleşmesi imzalandı. Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Ba-şev'in 16-21 Ağustos 1966 tarihinde Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sonrasında yapılan ortak bildiri ile "Türk asıllı Bulgar va-tandaşlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri meselesinin çözümü konusunda mutabık kalındığı" bildirildi. Böylece Türkiye'nin 1951 yılından beri yaptığı sayısız girişimler, on beş yıl sonra Bulgar tarafının bunu bir mesele olarak görmesini sağlayabil-miştir.

22 Mart 1968 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Göç Anlaş-ması, 1952 yılına kadar akrabaları Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarını kapsıyordu. Ayrıca, Türkiye'ye göç edebilmek için de, Anlaşmanın imzalandığı tarihten itiba-ren altı ay içersinde Bulgar resmi makamlarına baş vurma ge-rekiyordu ve göç edeceklerin sayısı haftada 300 olarak sınırlan-

¹⁹⁵ Ali Eminov, "Bulgaristan'da Türkler", *Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 47: http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47html.

¹⁹⁶ Şimşek, a.g.e., s. 165-168.

dırılmıştı. Göçmenlere gayri menkullerini Bulgar yasalarına göre serbestçe elden çıkarma hakkı ile, sosyal yasalardaki hakları karşılığı ödeme yapılması ve bunların Türkiye'ye transfer edilmesine imkan tanınıyordu.

Bu Anlaşmayla 2.500 ila 5000 ailenin birleştirilmesi planlanıyordu.¹⁹⁷ Bu Göç Anlaşması, TBMM tarafından 17 Mart 1969 tarihinde onaylandı ve 8 Ekim 1969 tarihinden itibaren ilk katile Türkiye'ye giriş yaptı. Bunu izleyen on yıl boyunca Mart ve Aralık ayları hariç olmak üzere her hafta bir göç kafilesi Türkiye'ye giriş yapmış ve bu sürecin sonunda tüm tahminlerin aksine 130.000 kişilik bir yekuna ulaşılmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 600.000'i aştı.¹⁹⁸

Bulgaristan, tüm Balkanlar Bölgesinde en fazla Türk nüfusu barındıran ülke durumundadır. Daha önce de belirtildiği gibi ülke içindeki özellikle Türk nüfusun belli bir oranın üzerine çıkmaması için sürekli baskı ve yıldırma politikaları uygulanarak göçler sistemli olarak teşvik edilmiştir. Ancak bununla beraber, Jivkov döneminin farklı yönü, bu dönemde ülkede yaşayan azınlıkların asimile edilmesine yönelik olarak yürütülen faaliyetler olmuştur.

1956 yılında işbaşına gelen ve durumunu Stalin'in ölümünden sonra daha da güçlendiren Jivkov rejimi, 1950'li yıllar sonlarına doğru Türklerin kendi dilleriyle eğitim yapmasına sınıtlamalar getirerek; "Sosyalist Ulus Devlet" oluşturma idealiyle asimilasyon kampanyasını yavaş yavaş yürürlüğe koydu. Biryandan okullardaki Türkçe dersi saatleri azaltılırken, diğer taraftan da ülkedeki başka bir azınlık olan Pomakların ve Çingelerin isimlerini değiştirme kampanyasına başladı. Bulgar Hükümeti, aslında Pomakların Osmanlılar zamanında Müslümanlaştırılmış Slavlar olduğu savını kullanarak Pomakların adlarını

197 Şimşek, a.g.e., s. 114-116.

198 Borkü, a.g.e., <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>.

değiştirme kampanyasını başlatmıştır. 1960-1976 yılları arasında bu etnik topluluğa karşı yürütülen kampanyada 200.000 Müslüman Pomak adlarını Bulgar adlarıyla değiştirmek zorunda bırakıldı. Pomaklara ait okullar ve yaşadıkları yerlerdeki camiler kapatılarak, Oruç tutma ve sünnet gibi İslam adetlerin uygulanması yasaklandı.¹⁹⁹ 1974 yılına kadar devam eden bu kampanyada 550 civarında Pomak tutuklanarak Belene ve Stara Zagora (Eski Zağra)'da hapse atıldı.²⁰⁰

1983 yılının sonuna doğru, Kırcaali'de yaşayan Türk nüfusunun da isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirildiği duyumları alınmaya başladı. Pomaklara uygulanan isim değiştirme kampanyasına uluslararası kamuoyunun tepki vermemesi üzerine Bulgar Yönetimi bu uygulamasını 1984 yılının sonbaharından itibaren Bulgaristan'daki tüm etnik azınlıklara karşı uygulamaya başladı.

Bulgar Yönetimi tarafından "Yeniden Doğuş Süreci" adı verilen²⁰¹ Bulgarlaştırma kampanyasında uygulama şu şekilde olmuştur: Polis ve askerler, sabah saatlerinde Türklerin yerleşim birimlerini tankların da desteği ile kuşatmışlar, bilahare Türk sakinlerin evlerine girilerek yeni Bulgar isimleri tebliğ edilmiş ve bu isimleri isteyerek değiştirdiklerine dair belgeler zorla imzalatılmış, bazen de Türkler yerleşim birimlerinin meydanlarına çıkarılarak yeni kimlik kartları kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalarda şiddet ve tecavüz uygulandığına dair çok sayıda belge mevcuttur. Türklerin azınlığı oluşturduğu bölgelerde ise Türkler yeni isimleri işyerlerinde tebliğ edilmiş, yeni isimlerini birkaç gün içinde kabul etmedikleri takdirde işlerinden atılacakları söylenmiştir.²⁰² 1984-1985 kışının çok ağır geçmesi sebebiyle tüm yerleşim birimlerinin dış dünya ile ilişkisi kesilmişti. Bundan istifade ile Türklerin yaşadığı bölgeler yabancı gazete-

¹⁹⁹ Dönirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 23.

²⁰⁰ "Pomaks", The Library of Congress, Country Studies, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>.

²⁰¹ Oran, a.g.e., s. 178.

²⁰² Dönirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 27-28.

cilerin ve yabancı devlet yetkililerinin girişine kapatıldı. daha sonra asker ve milisler bu bölgelerde zorla ad değiştirmeye başladılar. Bu uygulamaya direnenler ise katliama maruz kaldılar. 1985 yılının Mart ayına gelindiğinde katledilen Türk sayısı değişik kaynaklara göre 800-2.500 arasında bir sayıya ulaşmıştı. Bu kanlı ad değiştirme operasyonuna, önce Güney Bulgaristan'da başlatılmıştı. Sadece 1984 yılının Kasım-Aralık aylarında bu bölgede yaşayan yaklaşık yarım milyon civarında Türk'ün adları zorla değiştirildi. Olaylara Türkiye'nin tepkisi dönemin Cumhurbaşkanı tarafından Bulgar Cumhurbaşkanı'na gönderilen bir mesajla dile getirildi. Ancak buna cevaben, Bulgar yönetimi Türkleri asimile etmeye ve baskı altında tutmaya yönelik politikalarının olmadığını, ancak bazı Müslüman Bulgarların isimlerinin değiştirilmesi için resmi makamlara başvurduklarını. Türkiye'nin gerçek dışı iddialar ile konuyu çarpıttığını ve bu yüzden bu konuda Türk tarafı ile görüşmeyeceklerini bildirdi. Bu esnada kanlı ad değiştirme operasyonuna ülkenin Kuzey kesimlerinde devam edilmekteydi.²⁰³ Türklerin Bulgarlaştırılması için ilk adımı oluşturan isimlerin değiştirilmesinin yanında anadili konuşma yasağı gibi diğer baskılar, 1984 yılının Kasım-Aralık aylarında başladı. Türkçe konuşma yasaklandı, bu yasağa uymayanlar 5 ila 50 Leva para cezası ödemek zorunda bırakıldılar. Türkçe konuşmada ısrar edenler, sağlık ve diğer hizmetlerden mahrum bırakıldı. Ayrıca, Türkçe şarkılar, plaklar, kasetler, kitaplar yasaklandı.

Geleneklere göre giyimler yasaklandı. Bu uygulama ile şalvar ve başörtüsü yasaklandı. Ancak, bahse konu dönemde Bulgaristan'ın ticari ve askeri ilişki ve işbirliği içinde bulunan çok sayıda Müslüman ülkenin bulunması ve bu ülkelerin gösterebilecekleri muhtemel tepkiler yönetime başörtüsü konusunda geri adım attırdı. Böylelikle başörtüsü, Türk kadınlarını diğerlerinden ayıran bir unsur oldu.²⁰⁴

203 Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 25.

204 Lütem, a.g.e., s. 441.

Assimilasyon politikasının gereği olarak, 2 yaşından 16 yaşına kadar olan Türk çocukları, mahkeme kararı ile "özel bakıma" alındıkları gerekçesi ile ailelerinin yanından uzaklaştırılarak devlet kreş ve okullarına yatılı yerleştirilip Bulgar kültürü ile eğitimleri uygulanmasına geçildi. Bulgar yetkililer "homojen bir Bulgar devleti yaratma" ütopyası kapsamında çok kararlı bir politika yürütüyorlardı. Bu politikaya uygun olarak okullarda Marksist-Leninist ideolojiye yürekten inanmış, Bulgar halkının kahraman geçmişiyle gurur duyan, Ateist ve Türk düşmanı nesiller yaratacak eğitim programları uygulanmaya başlandı. Sayılan bu uygulamalara ek olarak;

- Türkçe olan yer isimleri değiştirildi,
- Türkçe eğitim imkanı tamamı ile ortadan kaldırıldı,
- Türkçe konuşma kesinlikle yasaklandı,
- Oruç tutma, sünnet olma, namaz kılma, kurban kesme, mevlit okutma, ölüleri dini esaslara göre gömmek, gibi dini geleneklere, örf ve adetlere yasaklamalar getirildi. Buna karşın Türklerin Bulgar halk bayramlarına iştirak etmeleri mecburi hale getirildi.

- Mezarlıklar ve mezar taşları tahrip edildi, Türklere Bulgar mezarlıklarına gömülme mecburiyeti getirildi.

- Camiler, park, yol, bina yapma gibi çeşitli gerekçelerle yıkıldı.

- Türkler ağır işlerde çalıştırılmaya başlandı,

Birbirlerine, yeni Bulgar isimleri ile hitap etmeyenler cezalandırılıyor, sürgün ediliyor, Belene'deki toplama kampına gönderiliyorlardı. Yeni isimler verilirken kardeşlerin ayrı soyadlarının olmasına özel dikkat gösterilerek, ailelerin bir süre sonra parçalanması hedefleniyordu

Türkçe yasağı uygulamasının medyada da uygulandığı görüldü. Bu kapsamda yarı Türkçe, yarı Bulgarca çıkan ve komünist ideolojinin savunuculuğunu yapan Novo Svetlina(Yeni Işık) gazetesi ile Nov Jivot(Yeni Hayat) dergisi 1985'in ilk aylarından

itibaren sadece Bulgarca olarak yayınlanmaya başlandı. Yine aynı tarihlerde Bulgar Radyosu tarafından bölgesel ve günde üç saat olarak yapılan Türkçe yayın da kaldırıldı. Türkiye ve Avrupa ülkelerinden yapılan Türkçe radyo ve televizyon yayınlarının izlenilmemeleri için her türlü tedbirler alındı,

Yeni kimliğe sahip olmayan emekliler hiçbir hakka sahip olamıyor ve emekli maaşı alamıyordu.

Bu dönemde çok az sayıdaki gazeteciye ülkeyi ziyaret etmesi için izin verildi. Bu gazetecilerden birinin haberine göre kendi istekleriyle adlarını değiştiren imamların maaşları aylık 150 Levadan 200 Levaya çıkarılmıştı. Ayrıca yine bu dönemde BM, İnsan Hakları Komitesi, Dini Hoşgörüsüzlük Özel Raportörü Angelo Vidal D'Almedio, Bulgaristan'ın dünyada dini uygulamaları engelleyen yedi ülkeden birisi olduğunu bildirmişti. Dini ibadetlere getirilen kısıtlamalar kapsamında sünnet yasaklanmış, Türk evlerine düzenli olarak gidilerek erkek çocukların sünnetli olup olmadığı kontrol edilmiş, sünnet edilen çocuğun sünnetçisi, annesi, babası, büyük anne ve babaları tutuklanmaya başlanmış ve beş yıla kadar hapis ile cezalandırılmışlardı. Dini ibadetlere yapılan baskı, Ramazan ayında oruç ibadetinin engellenmesi, Dini Bayramların kutlanmasının engellenmesi, kurban kesiminin yasaklanması şeklinde de ortaya çıkmıştı. Kurban Bayramı esnasında ev ev dolaşarak kontrollerde bulunan görevlilerin Kırcaali şehrinde bir evde kurban kesildiğini anlamaları üzerine, evde oturan kişi tutuklanmış ve bilahare bir yıl hapis ile cezalandırılmıştı.

Bulgar Hükümeti, uyguladığı asimilasyon programının başarıya ulaşması için direniş gösteren her gruptan azınlığa karşı her türlü zorbaca tedbiri uygulamaktan geri kalmamıştır. 1989 yılına gelindiğinde Bulgaristan içinde yaşanan olaylar tüm dünyanın aşıkanydı ve yabancı haber kanalları, ülkede yaşanan gösterileri ve grevleri tüm dünyaya duyurmaya başlamışlardı. 1989 Şubat ayında hükümet yetkilileri, isteyen kişilerin başka ülkelere göç edebileceğini duyurmuş, aynı yılın Mayıs ayında da

bu konu, yasal hale getirilmişti. Haziran ayı başından itibaren daha önce asimilasyona karşı direnişin elebaşlığını yaptığına inanılanlardan başlamak üzere tüm Türk azınlığa tüm gayri menkul ve mallarını Bulgaristan'da bıraktıracak şekilde göç için tazyike başlanmıştı.

Bulgaristan başlattığı asimilasyon faaliyetinin devamı olarak isimlerini değiştirmede direnenlerden başlamak üzere Mayıs 1989 da yüz binlerce Türk'ü sınıra yığdı ve göçmeye mecbur bıraktı. 21 Ağustos 1989 da Türkiye'ye gelen göçmen sayısı yaklaşık 310.000 kişiyi bulunca Bulgar hükümeti tekrar kapıları kapattı.

C. Bulgaristan Türklerinin Siyasi Mücadelesi

[Bulgaristan'ın Türk idaresinden kopmasından sonra bu coğrafyada kalan Türkler, toplumdaki hak arayışlarını ağırlıklı olarak Müftülükler ve Türk Muallimler Birliği vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdi. Ancak zaman içinde Türk Muallimler Birliği kapatılmış, Müftülükler ise Müslüman halk tarafından seçilmiş değil, Bulgar yönetimince atandırılmış din adamlarından oluşmuş ve zaman içinde Türk toplumunun aleyhine dahi çalışabilen bir kurum haline dönmüştür.

Yukarıda adlarını saydığımız bu iki kurum haricinde bir takım örgütlenmeler de olmuştur. Bu örgütlenmeler genellikle yönetimce yasadışı olarak kabul edilmiş örgütlerdi ve bu örgütlerin sayısı özellikle Jivkov döneminde Türklere karşı uygulanan asimilasyon ve yıldırma programının uygulandığı dönemde artış göstermiştir. 1985-1987 yılları arasında irili ufaklı toplam 28 legal ve yasadışı örgüt faaliyette bulunmuştur.²⁰⁵ Bulgaristan Türkleri tarafından kurulan örgütlerin bir kısmı aşağıdadır: 1924-1934 yılları arasında faaliyet gösteren "Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği",

²⁰⁵ Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler(1879-1989)*. Ankara, 2002, s.212.

- 1946-1948 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türklerinin Benliğini Koruma Teşkilatı”,
- 1957-1961 yılları arasında faaliyet gösteren “Yer altı Atatürkçüler Teşkilatı”,
- 1960-1966 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatları Birliği”,
- 1984-1985 yılları arasında faaliyet gösteren “Mücadele Grubu”,
- 1985-1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Uzunkış Örgütü”,
- 1985-1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Özgürlük Örgütü”,
- 1985-1986 yılları arasında faaliyet gösteren “Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi”,
- 1988-1989 yılları arasında faaliyet gösteren “İnsan Haklarını Koruma-Demokratik Liga Örgütü”,
- 1989 yılında kurulup sadece dört ay faaliyet gösterebilen “Viyana 89’a Destek Örgütü”dür.
- Yukarıda adları sayılan örgütler lider, yönetici ve üyelerinin tutuklanması, sürgün edilmesi veya öldürülmesi yüzünden faaliyetlerini bitirmişlerdir.

1960-1966 yıllarında faaliyet gösteren Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatları Birliği Bulgaristan’da 1934 yılında faaliyetlerine son verilen Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği’nin devamı niteliğindedir. Kapatılmasına rağmen faaliyetlerine 1972 yılına kadar bölgesel olarak devam eden bu teşkilat, daha sonra bugünkü Bulgaristan siyasi yaşamının önemli aktörlerinden olan Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin temelini teşkil eden Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi’ne de ilham kaynağı olmuştur.²⁰⁶

206 Şerefli, a.g.e., s. 44-318.

1989 sonrası geline çok partili ve demokratik dönemde Bulgaristan'da zaman zaman sayıları 200'e ulaşan siyasi parti kurulmuş olup, çok partili dönemde Türkler tarafından örgütlenen büyüklü küçüklü siyasi partiler aşağıda ismen arz edilmiştir:

- Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), lideri Ahmet Doğan'dır.
- Demokratik Değişim Partisi (DGP), lideri Mehmet Hoca'dır.
- Demokratik Adalet Partisi (DAP), lideri Nedim Gencev'dir.
- Türk Demokratik Partisi (TDP), lideri Adem Kenan'dır.
- Birleşme Partisi (BP), lideri Halis Okan'dır.
- Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi, lideri Sabri Hüseyin'dir.
- Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi (UHÖH), lideri Güner Tahir'dir.

Yukarıda adları geçen partilerden sadece HÖH ülke içi seçim barajını geçebilecek alt yapı ve oy potansiyeline sahiptir. HÖH'ün ülke siyasetindeki etkin konumundan rahatsızlık duyan başta Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) ve Demokratik Güçler Birliği (DGB) Partisi olmak üzere siyasi rakip konumunda bulunan partilerin, HÖH'ün oylarını bölebilmek maksadıyla Türklerin siyasi parti kurmalarını destekledikleri izlenmektedir. Bir takım dış ülkelerin de bu amaç için çaba sarf ettikleri yönünde de bilgiler mevcuttur. Türklerle ait fazla sayıda partinin olması Türk azınlığın oylarını bölmekte ve bu sebeple Mecliste daha az milletvekili ile temsil edilmek durumunda kalınmaktadır. İlerleyen paragraflarda Türkler tarafından kurulmuş en büyük örgütlü siyasi parti olan HÖH'ün Bulgaristan siyasi yaşamındaki rolü irdelenecektir.

1. Hak Ve Özgürlükler Hareketi²⁰⁷

Sovyet Lider Stalin'in ölümü ile birlikte Bulgaristan'da yönetim önce Pomak Türklerine; daha sonraları da Türklere karşı menfi bir tutum takınmaya başladı, 1970'li yıllarda Pomak Türklerine karşı uygulanan zoraki Bulgarlaştırma politikası, 1984-1985 yılından itibaren Bulgaristan'da yaşayan tüm Türklere karşı yürürlüğe konuldu.

Uzun yıllar büyük zorlamalara maruz kalan Türkler arasında en ciddi örgütlenme, 1984-1985 kışında zorla isim değiştirme kampanyasına tepki olarak, Varna ve Dobriç bölgelerinde "Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi" (BTMHK) adındaki Bulgar yönetimince yasadışı olarak kabul edilen örgütte başladı. Bu örgütlenme, kısa sürede Türklerin yaşadığı diğer bölgelere de yayılmaya başladı. Daha sonra Bulgaristan siyasi hayatının önemli adlarından biri olacak Ahmet Doğan da 1985 yılının Eylül ayında gruba katıldı. Bundan sonraki aşamada birbirinden bağımsız olarak mücadele veren Türk gruplarını tek bir örgüt altında toplamak ve Türklere karşı yürütülen haksız uygulamalara karşı barışçı bir çerçevede mücadeleyi yürütmek amacıyla faaliyetler başladı.²⁰⁸

1986 yılının Ocak ayında Ahmet Doğan bir program belgesi ve örgüt tüzüğü hazırladı. Örgüt tarafından program ve tüzük onaylandı. Ahmet Doğan örgüt liderliğine getirildi. Bu programa uygun olarak örgüt:

1. Dobruca : Varna, Dobriç, Silistre.
2. Rumeli : Kırcaali, Haskovo, Plovdiv, Burgaz, Sliven.
3. Deliorman : Razgrad, Şumnu, Tırgovişte, Ruse.

Şeklinde üç ana bölgede, merkez, il, ilçe bazında bölgesel ve yerel yönetimler kuruldu. Örgütün yayın organı vazifesi görecek olan bir gazetenin çıkarılması için çalışmalar başlatıldı.

²⁰⁷ İbrahim Tatarlı, *Hak ve Özgürlük Hareketi: Etütler*, Sofya, 2003. s. 9-40.

²⁰⁸ "Birlik ve Beraberlik Bizim En Büyük Silahımızdır.", *Ümit Dergisi*, Sayı:47, Sofya, A Press, 2002, s. 12-13.

Program Deklarasyonu basılarak Bulgaristan Türklerine dağıtıldı.

Jivkov rejiminin Türk halkının elinden zorla aldığı hakları geri kazanabilmek maksadıyla; silahsız, barışçı fakat yönetim tarafından resmen tanınmadığı için yasadışı olarak mücadeleye başlandı.

1986 yılının ilkbaharında BTMHK'nin faaliyeti ve teşkilat yapısı Bulgar yönetimince anlaşılmıştı. 12 Haziran 1986 tarihinde Örgüt Lideri Ahmet Doğan ve 18 arkadaşı tutuklanarak 2 ila 12 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Daha sonra daha da genişletildi ve 299 kişi daha örgüt üyesi oldukları ve örgüte yardım ve yataklık ettikleri gerekçesiyle muhtelif cezalara çarptırıldı.

Ahmet Doğan hapse girdikten sonra Todor Jivkov'un torununu öldürmeyi planlamakla suçlandı. Örgüt üyeleri şartların en ağır olduğu Stara Zagora ve daha sonra da Pazarcık hapis-hanelerinde toplandı. Ancak bu durum, örgüt üyelerinin Hapishane ortamında da birlikte çalışmalarına ve hareket etmelerine olanak verdi. Örgüt üyeleri Stara Zagora Hapishanesindeyken açlık grevi ve iş yapmama eylemleri düzenledi.

1989 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ülkenin her yanında gösteriler yapılmaktaydı. Güvenlik güçleri sadece Türklerle değil, gösteri yapan tüm etnik gruplardan halkla da çatışmaya, onlara karşı zor kullanmaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov önderliğinde bir devrim süreci yaşanırken, Jivkov yönetimi tüm bu gelişmeleri görmezden geliyordu. 16 Ekim 1989 tarihinde Sofya'da başlayan Uluslararası Çevre Konferansı sırasında Bulgar yönetimi aleyhine gösteriler yapıldı ve 3 Kasım 1989 tarihinde kendilerini "Ecoglasnost" olarak adlandıran bir grubun liderliğinde yaklaşık 9.000 kişinin katıldığı gösteriler sırasında sık sık "Demokrasi" ve "Glasnost" lehinde sloganlar atıldı.²⁰⁹ Bu gösteriler üzerine Jivkov, demokrasi, Glasnost, Pe-

²⁰⁹ Ecer. a.g.e., s. 79-80.

resteroyka ve Parti ile Hükümetin birbirinden ayrılacağına söz eden bir konuşma yapmak zorunda kaldı. 8 Kasım 1989 tarihinde Çin'e yaptığı ziyaretten dönmekte olan Bulgar Dışişleri Bakanı Petar Mladenov'un, Moskova'da program dışında Gorbaçov ile görüşmesi ise ilgi çekicidir. Zira 9 Kasım 1989 tarihinde yapılan Komünist Parti Merkez Komitesi toplantısında Jivkov istifaya zorlandı. 10 Kasım 1989 tarihinde ise Jivkov istifasını açıkladı ve yerine Dışişleri Bakanı Mladenov getirildi.²¹⁰

Mladenov, seçildikten sonra yaptığı konuşmada Bulgaristan'ı çağdaş, demokratik bir kanun ülkesi yapacağına dair söz verdi. Bir reformist olmamasına rağmen, ülkedeki demokrasi yönündeki hareketler karşısında tutumunu değiştirme gereğini duydu. 13 Kasım 1989 günü Politbüro toplantısında yaptığı konuşmada Gorbaçov'un Bulgaristan'da da "devrimci yeniden yapılanmayı" istediğini ve bu yönde gerekli tedbirlerin alınacağını açıkladı. Alınan ilk tedbir ise Jivkov döneminde Partiden ihraç edilmiş Glasnost ve Perestroyka yanlılarının geri dönüşlerinin sağlanması oldu.²¹¹ 16 Kasım tarihinde toplanan Bulgaristan Komünist Partisi, 17 Kasım 1989 tarihinde Mladenov'u Devlet Başkanı olarak seçti. Mladenov yaptığı ilk konuşmada "hür seçimler", "insancıl ve anayasal demokratik devlet" gibi olgulardan bahsetti ve ilk uygulama olarak da gizli polise eleştiride bulunanların tutuklanmasına imkan veren kanunu yürürlükten kaldırdı. 13 Aralık 1989 tarihinde Komünist Partisi Merkez Komitesi, yönetimde kendi tekeline kaldırdı.²¹²

Yeni rejimin ilk yaptığı icraatlardan biri de 22 Aralık 1989 tarihinde genel affın ilan edilmesidir. Genel af kapsamında hapisten tahliye edilen Ahmet Doğan ve arkadaşları, 24-28 Aralık 1989 tarihinde Varna'nın Drındar köyünde bir araya gelip 4 Ocak 1990 tarihinde egemen bir siyasi örgüt olarak Hak ve

210 "The Zhivkov Era", The Library of Congress, Country Studies. (<http://www2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>)

211 Ecer, a.g.e., s. 80.

212 Demirtaş-Coşkun, a.g.e., s. 41.

Özgürlük Hareketi (HÖH)'ün temellerini attılar. Siyasi örgütün yeni yapılanması şu şekilde oldu:

Kuzey-Doğu Bulgaristan : Deliorman, Dobruca, Gerlova

Güney Bulgaristan : Doğu Rodoplar ve Batı Rodoplar.

Yeni kurulan bu siyasi örgüte 14 Ocak 1990 tarihinde İnsan Hakları Örgütünün yaklaşık 40.000 üyesi katıldı.

26-27 Mart 1990 tarihinde Sofya'da HÖH'ün Ulusal Kuruluş Toplantısı yapıldı. Toplantıya katılan temsilcilere iki ayrı program tasarısı sunuldu. Bunlardan birincisi, ülkedeki Türk ve Müslümanları birleştirme fikrinin ifadesi, ikincisi ise HÖH'ün ulusal niteliklere sahip bir parti olması gerektiği düşüncesi idi. Ancak her iki programın içeriğinde de en başta ulusal etnik, dil ve din sorunları olmak üzere azınlık ve insan haklarına verilen önem ve öncelik vurgulanıyordu.

26 Nisan 1990 günü Sofya Halk Mahkemesi, HÖH'ün siyasi parti olarak kaydını tescil etti.

Partinin ikinci ve üçüncü kongreleri aynı yılın Kasım ayı içinde yapıldı. Bu kongrelerde partiyi bölme çabaları gözlemlendi; ancak bu çabalar başarısızlıkla sonuçlandı.

HÖH, 10-17 Haziran 1990 tarihinde yapılan parlamento seçimlerine ilk kez katıldı ve seçimlerden Bulgaristan'ın üçüncü büyük partisi olarak çıktı. Seçimler sonunda üçü Bulgar olmak üzere 24 milletvekilini 400 sandalyeli meclise soktu. 10-17 Haziran 1990 tarihinde ilk demokratik seçim iki türlü olarak icra edilmiştir. Seçimlerin sonunda 400 milletvekilli Meclis'in dağılımı şu şekilde olmuştur:

Bulgaristan Sosyalist Partisi : 211 milletvekili

Demokratik Güçler Birliği : 144 milletvekili

Hak ve Özgürlükler Hareketi : 24 milletvekili

Çiftçi Partisi : 16 milletvekili

Vatan Birliği : 2 milletvekili

Bağımsızlar : 2 milletvekili

Sosyal Demokrat Parti : 1 milletvekili

Milli İşçi Partisi : 1 milletvekili²¹³

Seçimleri kazanan ve tek başına iktidara gelen Bulgaristan Sosyalist Partisini eski Komünist Parti üyeleri oluşturuyordu. Bu yüzden çok kısa bir süre sonra karışıklıklar yeniden başladı. Demokratik Güçler Birliğinin lideri Jeliu Jelev (Zeliu Zhelev)'in uyguladığı baskı sonucunda Devlet Başkanı Petar Mladenov 6 Temmuz 1990'da istifa etmek durumunda kaldı. 1 Ağustos 1990 tarihinde Jeliu Jelev, Sosyalistlerin de desteğiyle Devlet başkanı seçildi. Jelev de bütün partilerin temsilcilerinden oluşan bir "Başkanlık Konseyi" kuracağını açıkladı. İki büyük parti arasındaki iyi niyet gösterileri topluma maalesef huzur getiremedi. Bu dönemde özellikle Sosyalist Parti ve Partiye ait binalara zarar veren eylemler yapıldı.

Bu noktadan itibaren Jivkov döneminden kalma ve genellikle çok önemli üst görevlerde bulunan ve özellikle Kırcaali bölgesinde ikamet eden etnik Bulgarlar, kendilerini Türklerin büyük tehdidi altında hissettiler.

1990 yılından itibaren Hak ve Özgürlükler Hareketi, "Ulusal Çıkarların Korunması İçin Milli Komite" liderliğinde sert bir tepki grubu ile karşı karşıya kaldı. Türklere karşı eylemler ve gösteriler yapan bu grup, ağırlıklı olarak eski Jivkov Asimilasyon Döneminin yöneticilerini ve önemli komünist simalarını barındırıyordu. Kasım 1990'dan itibaren Bulgar milliyetçileri, hükümetin Türklere haklarını iade etmesini protesto etmek amacıyla Razgrad'da Razgrad Bulgar Cumhuriyeti'ni kurdıklarını ilan ettiler. Razgrad, 1991 yılının ilk yarısında Türk ve Bulgar tarafları arasında meydana gelen şiddet olaylarına sahne oldu. Bu durum Hükümeti Bulgar milliyetçileri ile Türkler arasında bir orta yol bulma arayışı içine yöneltti. Başlangıçtan itibaren HÖH'ün siyasi yaşamda aldığı yeri hazmedemeyen milli-

213 Börklü, a.g.e., İnt.

Bu kesim, HÖH'ün etnik ve dini temellere dayanan, Türk dışı kullanan bir parti olduğunu ve bunun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek Partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesine başvurular. Ancak Mahkeme yapılan başvuruyu haksız olarak reddetmiştir. Olaylı geçen kış mevsiminin ardından 13 Temmuz 1991 tarihinde yeni anayasa yürürlüğe girdi. Yeni anayasa gereği Cumhurbaşkanı beş yılda bir halk oyuyla seçilecekti. Yapılan seçimler sonunda Jeliu Jeleu Cumhurbaşkanı oldu. Müteakiben 13 Ekim 1991 tarihinde yapılan meclis seçimleri sonunda ortaya çıkan tablo şu şekildeydi:

Demokratik Güçler Birliği : 110 milletvekili

Bulgaristan Sosyalist Partisi : 106 milletvekili

Hak ve Özgürlükler Hareketi : 24 milletvekili

Bu seçimlerle birlikte Bulgaristan'daki siyasi açıdan çalkantılı dönem sona ermiş, demokrasi kurum ve kuruluşları çalışmaya başlamış ve bizim için en önemlisi de Bulgaristan tarihinde ilk kez Türk azınlık, bir siyasi parti ile demokratik platformda varlığını göstermeyi başarmıştır. Yaşanan kargaşa döneminin ardından HÖH, DGB ile ittifak yaptı ve hükümet kuruldu. Aynı ay içinde yapılan yerel seçimler sonunda HÖH Listesinden 27 Belediye Başkanı, 653 Muhtar, 1144 Belediye Meclisi Üyesi seçildi. 36. Dönem Millet Meclisinin Başkan Yardımcılığı görevini de HÖH milletvekili Ünal Lütfi icra etti.

Seçimler sonrasında sosyal çalkantıları durdurmak konusunda yeni Hükümet başarısız oldu. Bu gelişme üzerine Prof. Lyuben Berov başkanlığında "Ulusal Mutabakat ve Sorumluluk Hükümeti" kuruldu. Bu hükümette HÖH milletvekili Evgeni Matincev, Başbakan Yardımcısı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı görevini aldı. Ancak, kurulan hükümet zayıftı ve sık sık BSP'nin baskı ve müdahalelerine uğradı ve kendisinden beklenen reformları bir türlü gerçekleştiremedi. Bu, hem hükümetin prestij kaybetmesine neden oldu hem de hükümet ortağı partiler arasında sürtüşmelere neden oldu. HÖH, DGB'ye 1994

Seçimlerine oluşturulacak Ulusal Kurtuluş Birliği Koalisyonu çatısı altında katılmayı teklif etti ancak DGB buna yanaşmadı

1994 yılında yapılan seçimler öncesinde BSP'nin, HH'e karşı başlattığı antipropaganda ve buna DAP'ın alet olması seçimlerde etkisini göstermiş, HH, bu seçimlerde 320.000 oy alabilmiştir. Bu sayı bir önceki seçime göre 160.000 dolayında oy kaybını ifade etmektedir. Ayrıca bu seçimde Türk oyları blnmştir. DAP, %4'lk ülke barajının altında kalmış ve Mecliste temsil edilme şansını yitirmiştir. Bu oyların HH'te toplanması mümkün olsaydı, HH, mevcut seçim sistemi ile en az dört milletvekili çıkarma şansına sahip olabilecekti. Tüm bu gelişmeler sonucunda HH, 1994 yılında sadece 15 milletvekili çıkarabildi.

1994 yılında yapılan seçimlerin galibi BSP iktidarında Türklerin zorla Bulgarlaştırıldığı dönemde Eğitim Bakanı olan Dimitrov, yeni Hükümetin Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanı olmuş; Türklerle geçmişte baskılar uygulayan emniyet görevlileri de önemli mevkilere getirilmiştir. Bu dönemde Hükümet, Müslüman halkın seçtiği Fikri Salih'i Başmüftülük görevinden almış ve kendi kadrolarının adamı olan Nedim Gencev'i Yüksek Diyanet Kurulu Başkanlığına getirmiştir. Bunun sonucu olarak bu dönem içinde atanmış ve seçilmiş mft sorunu yaşanmıştır.

HH Milletvekilleri, 1994 seçimleri sonucunda teşkil edilen 37. Millet Meclisi'nin çeşitli komisyonlarında görev aldılar. Azınlıkların askerlik hizmeti, Tütün Yasası gibi hususlarda HH çok fazla gayret gösterdi. Ancak HH'n , totaliter rejim zamanında ge zorlanan, sonra tekrar Bulgaristan'a dönenlere geçmişte ellerinden devlet zoruyla alınmış mallarının iadesi konusunda sunduğu yasa taslağını hem sağcıların ve hem de solcuların kesin bir şekilde reddetmeleri ise altı çizilmesi gereken önemli bir olay olarak hafızalardaki yerini aldı.

1994 seçimleriyle iktidara gelen BSP, uyguladığı yanlış sosyal ve ekonomik politikalar sebebiyle toplumun tepkisini almaya başladı. Ocak 1997'den itibaren Bulgaristan'ın birçok bl

gesinde DGB'nin başı çektiği iktidarı protesto gösterileri yapılmaya başlandı. HÖH Bu dönemde yaklaşan genel seçimlerde ittifak yapabilmek için DGB'ye teklif götürdü ancak DGB bu teklifi geri çevirdi. Bu sıralarda DGB parti program ve önceliklerini değiştirerek Hristiyan Demokrat bir parti görüntüsü vermeye başlamıştı. DGB'den umduğu ittifakı bulamayan HÖH, Ulusal Selamet Birliği (USB)(Ulusal Kurtuluş Birliği (UKB) olarak da anılmaktadır.) adı altında bir koalisyon oluşturdu. USB kısa sürede bir sağ demokratik alternatif partisi haline gelmeyi başardı.

38. Dönem Millet Meclisi için yapılan seçimler sonucunda Milletvekili dağılımı şu şekildedir:

-DGB Koalisyonu : 137

-Demokratik Sol (BSP, Çiftçi Partisi, Ekoglasnost Koalisyonu) : 58

-USB (HÖH, Yeşiller, Monarşi taraftarları Koalisyonu) : 19

-Avrupa Solu: 14

-Bulgar İşadamları Birliği: 12

HÖH'ün bu seçimlerde yerini koruduğu görülmektedir. Ayrıca, yeni Cumhurbaşkanı belirlemek için yapılan seçimlerde HÖH'ün de desteklediği Petar Stayanov seçimleri kazanarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Seçimler öncesinde HÖH'ün muhalif kanadından ayrılan Güner Tahir, 1997 seçimlerine DGB Koalisyonundan girerek milletvekili oldu. 1998 yılına gelindiğinde Güner Tahir, DGB'den ayrılarak "Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi"ni (UHÖH) kurdu. UHÖH, siyasi alanda faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren HÖH'nin oylarını bölmeye yönelik politikalar yürütmüş ve bu konuda adeta iktidar partisi DGB'nin "Türk oylarını bölmekle görevlendirdiği siyasi bir organ" rolü oynamıştır.

Nitekim bu gayretler sonucu Ekim 1999 ayında yapılan yerel seçimlerde nüfusunun % 65'inden fazlası Türk olan Kırcaali Belediye Başkanlığı dahi kaybedildi ve Belediye Başkanlığı HÖH'den DGB'ye geçti.

Bahse konu dönemde UHÖH'ün 80.000-100.000 arasında bir oy potansiyeli olduğu ve bu oyların çoğunluğunun Güner Tahir'in kendi memleketi olan Razgrad Bölgesine ait olduğu bilinmekteydi.

UHÖH'ün etnik Türk oyları üzerine yaptığı bu menfi etki üzerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından başlangıçta anılan şahsın Türk resmi makamları ile görüşmemesi yönünde bir tedbir alınmış bilahare Türkiye'ye girişi de yasaklanmıştır.

HÖH önüne çıkarılan engelleri aşabilmek ve siyasi alanda etkili bir güç olarak durumunu muhafaza edebilmek için, 29 Kasım 1998 tarihinde Yeni Seçenek Oluşumu ve Jelev'in lideri olduğu Liberal Demokrat Alternatifi ve birkaç küçük siyasi oluşumla ittifak oluşturularak "Liberal Demokrat Birliği" oluşturuldu ve bu oluşumun başına HÖH Lideri Ahmet Doğan getirildi.

HÖH, 1999 yılında yapılan yerel seçimlerde de değişik siyasi partilerle, bir kısım seçim bölgesinde de yerel bazda işbirliği yaptı. Bunun sonucunda 1999 Yerel Seçimlerinde Bulgaristan siyasi yaşamındaki üçüncü büyük parti olarak konumunu korudu. 23 Belediyede seçimi tek başına kazanan HÖH, 6 Belediyede de oluşturduğu koalisyon ile yerel yönetime katılmayı başardı. Bu seçimlerde BSP ve DGB'nin oylarında yarı yarıya azalma gözlemlendi.

% 4'lük seçim barajının uygulandığı ülkede bu çerçevede 17 Haziran 2001 tarihinde yapılan genel seçimlerde Meclise 4 parti/partiler koalisyonu girebildi. Bu genel seçimlere iştirak eden partilerden belli başlılarının aldıkları oy oranları ve oy miktarları ile meclise giren milletvekili sayıları aşağıdadır:

Parti İsimleri	Oy Miktarı	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
Demokratik Güçler Birliği	822.383	%18.25	51
Bulgaristan için Koalisyon	781.814	%17.35	48
IMRO	165.301	%03.67	—
Avrupa Solu	44.737	%00.99	—
Simeon II Ulusal Hareketi	1.940.696	%43.06	120
HÖH-Liberal Birlik	304.037	%06.75	21
Simeon II Koalisyonu	156.852	%03.48	—
Diğerleri	291.562	%06.47	—
TOPLAM	4.507.382	%100.00	240

Tablo: 2- 2001 Yılı Seçim Sonuçları

En son olarak, Bulgaristan'da 2003 yılında yerel seçimler icra edilmiştir. Bahse konu seçimin sonuçlarına göre:

29 Belediye HÖH, 6 belediye de HÖH'ün girdiği koalisyonlarca kazanılmıştır. Bu belediyelerin tüm ülke toplamına oranı % 12.7'dir.

HÖH, ayrıca ülke çapındaki toplam 5.138 belediye meclisi üyeliğinin 706'sını almayı başarmıştır. Kazanılan belediye üyeliklerinin tüm ülke toplamına oranı % 21.6 olmuştur.

2003 Yerel Seçimlerinde HÖH toplam 1.002 kişiyi muhtar aday olarak ilan etmiş, bunların 567'si muhtar olarak seçilmiştir.

D. Bulgaristan Türklerinin Durumunun İyileştirilmesine Yönelik Çalışmalar

Yeni dönemde Bulgaristan, Doğu Bloğunun yıkılmasından sonra, ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar altında ezilen kitlelerin tepkilerine karşılık veremez olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendine dünya üzerinde bir yer arayan Bulgar yönetimi, Batı dünyasının içerisinde yer alabilmenin önemli kriterlerinden olan insan hak ve özgürlüklerine olan hassasiyetin farkına vararak, bu konularda, uluslararası ortamda kendisine sorumluluk ve yükümlülükler getirecek olan andlaşmaları imzala-

miş ve bunların gereğini yerine getireceğini beyan etmiştir. Bu kapsamda HÖH'ün de öncülüğünde azınlıkların ve özellikle de Bulgaristan Türklerinin, hallerinin iyileştirilmesine yönelik uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

1. İsimlerin İadesi

1985 yılından itibaren zorla Bulgar adları ile değiştirilen Türk ve Müslüman isimlerinin iade edilmesi süreci, 1990 yılında BSP tarafından belirlenen yöntemle işlemeye başladı. BSP tarafından belirlenen bu yöntemle göre geçmişte isimleri zorla değiştirilenler, eski isimlerinin yeniden iadesi için; daha önce bu adı taşıdığına dair 2 kişinin şahitliğinde mahkeme yolu ile ifadesinin alınmasını öngörmekteydi. Bu yol çok uzun ve bir seri bürokratik işlemleri gerektiren yöntemdi. Bu yöntem, Türkler tarafından tepki ile karşılanarak yürüyüşler ve açlık grevleri ile protesto edildi. Ancak yönetim, tüm bu olanlara rağmen yöntemde bir değişiklik yapmamıştır. Kısa ömürlü ve olaylı BSP iktidarının sona ermesinden sonra, 1991'de HÖH'ün oluşturulan yeni kabineye girmesi ile isimlerin idari yolla iade edilmesi kabul edildi. Yasaya göre, Türkler eski isimlerini hızlandırılmış bir prosedürle sadece dilekçe vererek geri alabilecek, ayrıca yeni doğan çocuklarının nüfus kayıtlarına etnik veya dini geleneklerine göre istedikleri isimleri yazdırabileceklerdir.

2. Doğan Kanunu

Uğrunda verdiği büyük mücadele sebebiyle Ahmet Doğan'a atfen Doğan Kanunu olarak bilinen bu kanun, 1989 göçü ile Türkiye'ye sığınanlardan pasaportları karşılığında belediyelerce karşılıksız veya düşük fiyatlarla alınan, mülklerin ve sınırda el konulan eşyaların iadesi meselesini ele alan kanundur. Bu sorun, özellikle Türkiye'ye göç edenlerin bir kısmının Komünist Diktatörlüğün yıkılmasından sonra tekrar Bulgaristan'a dönmeleri üzerine gündeme geldi. Daha önce de değinildiği gibi hem

BSP ve hem de DGB'li milletvekillerince reddedilen bu kanun, Türklerce yapılan açlık grevleri, protesto eylemlerinin de desteği ile HÖH tarafından hazırlanarak Meclise sunulan kanun verilen uzun mücadeleler sonucunda Mecliste kabul edildi.

3. Ana Dilin Okutulması

Jivkov Rejiminin devrilmesinin hemen ardından yeni yönetim. 29 Aralık 1989 tarihinde aldığı kararla, "yeniden doğuş" sürecinde Türk azınlığın zorla değiştirilen isimlerinin iade edilmesi, dil, din ve adetlere yönelik yasakların kaldırılması ve Türk azınlığa temel insan haklarının iade edilmesi konularında kararlar aldı.

O günlerde ana okullarının altı yaş grubundan ortaokulların son sınıfına kadar olan dönemde, haftada en az dört saat süre ile Türkçe derslerinin verilmesi gerektiği şeklinde oluşan genel fikre rağmen; Eylül 1991 tarihinde Bulgar Meclisi "Anadilin Devlet Okulları Dışında, Ancak Devlet Denetiminde Öğretilmesini"ni öngören Eğitim Yasasını kabul etti. Bu gelişme üzerine Türk azınlık protesto amacıyla, öğrencileri okula yollamamaya ve açlık grevlerine başladı.

Protestolar kısa sürede etkisini göstermeye başladı ve 1991-1992 öğretim yılının ortalarında sayıları az da olsa bazı okullarda haftalık ders programı dışında Türkçe dersleri verilmeye başlandı. Bu uygulama, 1992-1993 eğitim- öğretim yılında ülke çapına yayıldı. Ekim 1991 seçimlerinden sonra HÖH'ün desteği ile güvenoyu alan DGB hükümetinin iktidarında 5 Eylül 1994 tarihli ve 183 numaralı Bakanlar Kurulu Kararı ile, anadilin ilk ve ortaokullarda "program dışı ders" olarak haftada 4 saat okutulmaya başlandı. Ancak, alınan bu karar Türklerin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. 1999 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanunu ile, Türkçe dersi Türk çocukları için haftada dört saat ve zorunlu seçmeli ders olarak kabul edildi. Bununla birlikte, Türk Dili öğretim kadrolarında 3.722 pedagoji mezu-

nunun 1989 Göçü sırasında Türkiye'ye göç etmesinden dolayı meydana gelen boşluk ve malzeme yokluğu gibi nedenlerle, yasa yetersiz kaldı. 1992 yılında Türkiye'den ders kitapları gönderildi. Bundan sonraki yıllarda ise Bulgaristan'da hazırlanan ders kitapları Türkiye'de basılarak Bulgaristan'a bağış olarak gönderilmeye devam etti. Türk dili ve edebiyatı öğretmeni yetiştirebilmek için 1992-1993 eğitim öğretim yılında Şumnu'da Pedagoji Üniversitesi ile Kırcaali'de Öğretmen Enstitüsünde Türk Filolojisi bölümleri açıldı. 2002 yılı itibarı ile sayıları 695'e ulaşan öğretmenlerle Türkçe dersleri icra edilmektedir.²¹⁴ Ayrıca, ülkede Yunan, Fransız ve Amerikan okulları olmasına rağmen Türk Okullarının olmayışı, Türkiye'de Filoloji okuyan öğrencilerin Bulgaristan'da öğretmenlik yapamaması ve Türk öğrencileri Türkçe derslerine girmekten caydırmaya yönelik öğretmen ve yönetici faaliyetlerine ilişkin duyurular üzerinde düşünülmesi gereken konular olarak görülmektedir.

4. Savunma ve Silahlı Kuvvetler Kanunu

Doğu Bloğu Silahlı Kuvvetlerinde eski bir komünist uygulaması olan düşük eğitim düzeylilerle, ülke azınlıklarına mensup olanların genellikle geri hizmet görevlerinde kullanılmaları hususu, Bulgaristan Silahlı Kuvvetleri'nde de süregelen bir uygulamadır. Bulgaristan Silahlı Kuvvetler Kanununun 1/8. maddesinde "Orduda Bulgar dili mecburidir" ifadesi Bulgar Ordusunu sadece Slav ırkının kontrolündeki bir ordu halinde muhafaza etmeye yaramıştır. HÖH'ün girişimleri ile bu olumsuzluklar giderilmeye çalışılmıştır. Silahlı Kuvvetler Kanununun 1/8. maddesinde yazılan ifade "Askeri yükümlülüklerin yerine getirilmesinde Bulgar dili mecburidir" şeklinde düzeltilmiş ve anadilin kişisel konuşmalarda kullanılabileceği içeren ek bir protokol düzenlenmiştir. Ancak mevcut uygulamada Türklerle diğer azınlıklar

²¹⁴ Memişoğlu, a.g.e., ss. 265-266.

sahip oldukları düşük eğitim düzeyleri yüzünden yüksek teknolojiye sahip silah sistemlerinde görevlendirilmelerinin iş verimliliği ve güvenlik açısından uygun olmadığı gerekçeleriyle ordu da geri hizmetlerde görev almaya devam etmekte ve yönetici kademelerine gelememektedir.

5. Çifte Vatandaşlık Sorunu

1989 yılında zorunlu göç ile Türkiye'ye gelenlerin sosyal haklarının iadesi ile ilgili olarak yapılan müracaatlar konusunda Bulgaristan'a ağır ekonomik yük getireceği endişeleri ile resmi düzeyde, çekimser davranılmaktadır. Bulgaristan'da çalışarak Emeklilik haklarını kazanmış olanların büyük kısmına halen, emeklilikten doğan hakları verilmemektedir. Bulgaristan Anayasasının 25. maddesinde, Bulgaristan'da doğan herkesin Bulgar vatandaşlığını ve dolayısıyla emeklilik maaşını Bulgaristan Devletinden alması (bu madde Türkiye'nin ve HÖH'ün baskıları ile gerçekleşmiştir.) öngörülmektedir. Bu problemin Bulgaristan Hükümetince 1999'da çözüleceği beyan edilmesine, çeşitli düzeylerde dile getirilmiş olmasına rağmen hala tam anlamı ile çözülememiştir.

Bulgaristan ile bu konuda yapılan anlaşma.1 Mart 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, Temmuz 2000 tarihi itibarıyla 37.246 Türk asıllı Bulgar vatandaşının başvurusu Bulgaristan Sigorta Enstitüsüne intikal ettirilmiş, bunun sonucu olarak sadece 3.257'sinin emekli aylıkları bağlanmıştır. Anayasanın 25. maddesi gereğince, Bulgaristan'da doğanların Bulgar Vatandaş olması gerekirken, Bulgaristan dışında yaşayan Çifte vatandaş Türklerin Bulgaristan'ın ülkesel bütünlüğüne zarar getireceği endişesiyle özellikle Doğan Kanunu ile ilgili uygulamalarda ve seçimlere katılma, emekliliğe ait özlük hakları gibi hususlarda sorunlarla karşılaştığı gözlenmektedir.

6. Dini Teşkilatlanmada Yapılan İyileştirmeler

1991 Bulgar Anayasasının 13/2. maddesi ve Dini İnançlar Kanununun "Dini müesseseler devletten ayndır" ve "Dinse inançlar topluluk olarak devletten ayrılmıştır" hükümlerini getiren 2. maddesi ile Dini örgütlere devletten ayrı özerk bir statü verilmiş ve 13/4. maddesiyle de bu müesseselerin politik amaçlarla kullanılmaları yasaklanmıştır. Buna rağmen BKP döneminde bu partinin ataması ile müftülüğe getirilen Nedim Gencev'in yerine 19 Eylül 1992'de gerçekleştirilen Bulgaristan Müslümanları Konferansı'nda seçilen Fikri Salih Hasan'ın görevlendirilmesi istenmiş; ancak bu Bulgaristan Dini İnançlar Müdürlüğü tarafından kabul edilmemiştir. 1997 seçimlerinden sonra iktidara gelen DGB iktidarında HÖH'ün baskıları ile Fikri Salih Başmüftülüğe getirildi. Daha sonra Başmüftülük görevine, Bulgaristan Müslümanları Konferansı tarafından seçilen Mustafa Hacı atandı. 2003 Aralık ayı içinde yapılan en son Başmüftülük seçimi neticesinde Kırcalı Müftüsü Fikri Salih, yeniden Başmüftülüğe seçilmiştir.

1947-1950 yıllarında kapatılan dini müesseseler 1989'dan sonra tekrar açılmış, devletleştirilen mülklerinin bir kısmını geri alabilmişlerdir. Eylül 1992 yılında kabul edilen bir kanunla en az 7 Müslüman ailenin yaşadığı yerlerde İslam Cemaat Encümenleri bulunmaktadır. Bunlar cami ve vakıf mallarının idaresinden sorumludur. 9 bölgede, Bölge Müftüleri bulunmaktadır bunların üstünde de, Bulgaristan Müslümanları'nın en üst organını temsil eden, Bölge Müftüleri arasından ve Bölge Müftüleri tarafından seçilen Başmüftü bulunmaktadır.

Başmüftülük Sofya bulunmakta olup, Sofya, Filibe, Aytos, Şumnu, Plevne, Kırcalı, Smolyan, Gotse-Delçev ve Dobriç'te de Bölge Müftülükleri bulunmaktadır. Ayrıca, Tirgovişte'de de yeni bir Bölge Müftülüğü kurulma aşamasındadır.

E. Bir Çözüm Olarak Hak ve Özgürlükler Hareketi

Bulgaristan'daki yaklaşık sayılarının bir milyon olduğu tahmin edilen Türk nüfusunun kendi içinde tam bir birlik oluşturabildiği takdirde ve bu oluşturulan birlik mevcut tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi birikimlerle birlikte değerlendirildiğinde Türk varlığının Bulgaristan'ın iç ve dış siyasi dinamikleri açısından çok önemli bir potansiyel kuvvet olduğu görülmektedir. Kendi içerisinde bir bütünlüğünü oluşturabilecek yaklaşık bir milyonluk Türk nüfusu, Türkiye'nin Batıya açılan kapısında Türk milli menfaatlerinin korunması ve kollanmasında çok önemli hizmetler görebileceği söylenebilir.

Asırlarca efendiliğini yaptığı coğrafyada yüzyıllı aşkın bir süredir kültürel ve ekonomik yönden geri bırakılmış, uygulanan asimilasyon politikalarıyla, zorunlu göçlerle yıpratılmış Türk nüfusunun, öz benliğini muhafaza edebilmiş olması en önemli kazanımıdır.

Ancak, günümüzde bir toplumun öz benliğini ve hayatiyetini sürdürebilmesinin ötesinde üzerinde yaşadığı ülkenin yönetim kademeleri üzerine etki yapabilecek şekilde sivil örgütlenmeyi tesis ederek geleceğe dair alınan kararlara etki edebilmesi, yani yönetime ortak olabilmesi çok büyük önem taşımaktadır.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren Türk toplumu ezilen ve güdülen bir toplum haline dönüştürülmüştür. Uygulanan politikalar sayesinde devlet yönetiminin herhangi bir kademesinde bir Türk'ün görev alması çok zor hale getirilmiştir.

Özellikle Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan ve Türkiye'nin ayrı kamplarda yer alması; Bulgaristan Yönetiminin arkasında Sovyet desteğini hissetmesi sebebiyle Türklere karşı uygulanan baskı ve yıldırma politikaları fütursuz boyutlarda olmuştur. Türklere ait tüm sosyal kurumlar ya kapatılmış ya da komünist yönetimin kuklası haline getirilmiş, böylece Türk top-

lumu kendini ifade edemez ve haklarını kollayamaz duruma düşürülmüştür.

Totaliter rejim son dönemlerde Türklere karşı baskısını artırdıkça Türkler arasında bir takım örgütlenmeler oluşturulmaya çalışılmış, ancak bu örgütlerin tümü yönetim tarafından yasadışı ilan edilmiştir. Yasadışı sayılarak kapatılan, yönetici ve üyeleri hapse atılan onlarca örgütten birisi de Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi olmuştur.

Başlangıçta Türk toplumunun haklarını silahlı mücadele ile müdafaa amacını güden bu örgüt, Ahmet Doğan'ın başkanlığa gelmesiyle strateji değişikliği yaparak tüm vatandaşların düşünce, inanç ve din geleneklerini zenginleştirme ile etnik ve dil sorunlarını içeren insan hakları için totaliter rejime karşı silahsız mücadeleye başladı.

1985 yılında kurulduktan sonra, 1986 yılında Ahmet Doğan başta olmak üzere yönetici kadrosu hapse atılan bu örgüt, 22 Aralık 1989 tarihinde çıkan af ve müteakiben yaşanan demokratik gelişmeler sonucunda Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin temelini oluşturmayı başardı.

İlk olarak adı "Türk ve Müslümanların Hak ve Özgürlük Hareketi" olan²¹⁵ partinin 26-27 Mart 1990 tarihinde Sofya'da yapılan Ulusal Kuruluş Toplantısında Partinin kimliğini ortaya koyabilecek iki program tasarısı üzerinde duruldu. Programlardan ilki: Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların insan haklarının savunulması ana fikrini, ikincisi ise Bulgaristan'daki tüm vatandaşların insan haklarının savunulması ana fikrini taşımaktaydı. Daha başlangıçta hareketten kopmalara neden olan kongre sonucunda ikinci program kabul edilmiştir.

26 Nisan 1990 tarihinde Sofya Halk Mahkemesi tarafından tescilli yapıldıktan sonra hem içerden hem de dışardan yıprat-

ma faaliyetlerine maruz kalan partinin deklare ettiği temel ilke-
leri şunlardır:²¹⁶

- Antikomünizm,
- Liberal Demokrasi,
- Hukuk Devleti,
- Serbest Piyasa Ekonomisi,
- Yönlendirilmiş Sosyal Devlet Politikası,
- Her Etnik Gruptan ve Dinsel Topluluktan Vatandaşın Hak ve Özgürlüklerini Savunmak,
- Bütün Yurttaşlara Açık Olmak,
- Terörizmin Her Türüsü ve Silahlı Zor Kullanmaya Karşı Olmak.
- Memleketin Toprak Bütünlüğü ve Devlet Egemenliğine Karşı Bölücülüğe Karşı Olmak,
- Yurtta, Balkanlarda ve Dünyada Barış, İşbirliği ve Güvenlik.
- AB ve NATO ile Entegrasyon.

Teşkilatının % 90'ını Türklerin oluşturduğu Partide % 5 kadar diğer azınlık mensupları, % 5 kadar da Slav asıllı Bulgar vatandaşları bulunan partinin etnik bir parti imajını vermemek için çaba sarf ettiği gözlenmektedir.

Aşırı milliyetçi unsurlarla yollarını ayıran parti, Türk azınlığının beklentilerine cevap verememesi ve Türk azınlığının başka partiler kurması sebebiyle 1994 yılından itibaren oy oranında azalma yaşadı. HÖH, daha sonraki seçimlere ittifaklar yaparak girdi ve böylece kurulduğu günden beri iktidara gelemese de ülke yönetiminin kilit partisi olma özelliğini korumayı bildi.

Aralık 2001 tarihinde Avrupa Liberal Partisine üye olan HÖH, 2001 yılında yapılan seçimlerde ilk defa iktidar ortağı olmayı başardı.

²¹⁶ Tatarlı. a.g.e., s. 41.

HÖH, 1989'dan günümüze kadar ister muhalefet ister iktidar ortağı rolünde olsun tüm kitleleri kucaklayan liberal bir parti görünümüne rağmen Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarının geri iade edilmesinde ve sosyal, kültürel durumunun düzeltilmesinde öncülük görevi icra etmiştir. Partiye Türkiye'nin desteği sık sık Cumhurbaşkanı ve Başbakan seviyesindeki kabullerle gösterilmiştir.

2004 yılında NATO'ya tam üye olan ve 2007 yılında AB'ne tam üye olacak Bulgaristan'da, üyelik sürecinin etkisi ile Türkler, nispeten önemsiz sayılabilecek makam ve mevkilerde görev almaya başlamışsa da, halen resmi devlet dairelerinde, silahlı kuvvetler ve emniyet teşkilatlarının üst düzey makamlarında görev alan Türk yoktur. Ancak geline yeni süreçte, demokratik Batı dünyasının bir üyesi olan Bulgaristan'daki Türklerin sosyal hayata tamamen entegre olacaklarını ve bunu da Bulgar Siyasi yaşamına çok iyi entegre olmuş HÖH'ün önderliğinde başaracaklarını söylemek mümkündür.

6. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ IŞIĞINDA BATI TRAKYA SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hakan Baş*

* *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Lisans Öğrencisi.*

A. Giriş

Lozan Barış Antlaşması'yla bir bütün oluşturdukları toplumdan koparak başka bir ülkenin, hem de bağımsızlığını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı elde etmiş, Türkiye toprakları üzerinde irredantist emelleri olan ve Türk fobisinden kurtulamayan bir ülkede, yaşamaya mahkum olan Batı Trakya Türk Azınlığı 80 yıldır demokratik ve çağdaş yaşamın gerçeklerine uymayan bir şekilde yaşamaktadır.

İnsan haklarının en temel değer olarak kabul gördüğü günümüzde Batı Trakya sorunu ne Türk kamuoyu ne de uluslararası kamuoyunda yeterince bilinmemektedir.

Bu makalenin amacı; hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmayan Batı Trakya sorunu hakkında aydınlatıcı bilgi vermek ve çözüm önerileri üzerinde durmaktır.

B. Tarihsel Süreç İçinde Batı Trakya

Batı Trakya; Balkan Yarımadasının bir parçasını oluşturan Trakya, Karadeniz, Marmara Denizi ve Balkan Rodop Dağ silsilesi arasında kalan arazi parçasının adıdır. Trakya Doğu ve Batı olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğu Trakya, Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki arazisini teşkil eder. Günümüz Batı Trakya'sının hudutları ise; doğudan Meriç Nehri ile Makedonya'dan ayrılmakta, kuzeyden Rodop Dağları ile Bulgaristan'dan ayrılmakta, güneyden de Ege Denizi ile çevrili bulunmaktadır.²¹⁷

²¹⁷<http://www.batitrakya.gen.tr>.

Trakya, Balkan-Rodop Dağları, Meriç Nehri ve Karasu Nehri arasında bulunmaktadır. Batı Trakya Türkleri bu bölgenin denize kadar uzanan düzlük kesimlerine Ova, burasıyla Rodop Balkanları arasında kalan kısma Yaka ve buranın kuzeyinde kalan yüksek dağlık bölgeye de Cebel veya Balkan Kolu demektedir.²¹⁸

Batı Trakya şimdiki Yunanistan'ın kuzeydoğusunda olup 8578 kilometrekare yüzölçüme sahiptir. Batı Trakya üç mülki birimden oluşmaktadır: En doğuda Dedeağaç, ortada Gümülcine ve batıda İskeçe'dir.²¹⁹

Bölgede ilk Türk yerleşimi; Orta Asya'dan Balkanlar'a göç eden İskit Türkleri'nin bölgeye gelişiyle olmuşsa da asıl Türk yerleşimi 1363 yılında Lala Şahin Paşa tarafından Edirne'nin fethi ile başlamıştır. Türklerin Batı Trakya'nın tamamını ele geçirmeleri ve bölgede tam hakimiyet kurmaları ise Çirmen Zaferi ile olmuştur. Çirmen zaferi, Türklere Makedonya kapılarını açıp, mukavemetini yıkmış ve Batı Trakya'nın fethini tamamlamıştır. Fetihler sonrasında Anadolu'dan Türk aileleri getirilerek bölge Türkleştirilmiştir.

1828 - 1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar Edirne'yi muharebesiz işgale muvaffak olmuşlardır. Savaş sonunda Osmanlı Devleti, Kaynarca'dan sonra kabul ettiği en ağır anlaşma olan Edirne Anlaşması'nı (14 Eylül 1829) imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmayla Yunanistan'a bağımsızlık verilmiş, Sırbistan ve Eflak-Boğdan'a verilen özerklikler genişletilmiştir. Böylece Balkanlarda günümüze kadar sürüp gelen mücadelelerin temeli atılmış ve Batı Trakya meselesi tarih sahnesine çıkmıştır.²²⁰

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti Rus kuvvetlerine yenilmiştir. Ruslarla, 3 Mart 1878'de Ayastafenos

218 Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara. 1991. s.7

219 Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, Ankara. 1999. s.34.

220 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Cilt:III, Kısım:I (1299 - 1451), Ankara. 1964. s.51.

(Yeşilköy) Andlaşması imzalanmıştır. Rus ordularının Yeşilköy'e girmeleriyle imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na Rumeli'de yaşayan Türkler karşı çıkmışlar ve Rodop bölgesinde yaşayan Türkler bir araya gelerek ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Osmanlı egemenliği dışında hiçbir ülkenin yönetimi altına girmeyeceklerini İstanbul'a ve diğer Avrupa uluslarına bildirmişlerdir.

4 mart 1878 tarihinde Sultanyeri kazasının Karatarla köyünde Ahmet Timirski, Hacı İsmail, Hidayet Paşa ve Kara Yusuf'un kurucu üyesi olduğu Rodop Geçici Türk Hükümeti kurulmuştur.²²¹ Ancak dönemin siyasal konjonktürü ve Ayastefanos Andlaşması'nın Berlin Kongresi'nde revize edilmesiyle sekiz yıl sonra 20 Nisan 1886'da bu hükümeti feshetmişlerdir.²²²

Yeşilköy anlaşmasına göre;

Bulgaristan, Balkanların en büyük devleti olarak doğmuş ve Ege Denizi'nde kıyılara kavuşmuştur. Rusya'nın Bulgaristan'ın bu durumundan yararlanıp Akdeniz'e inerek olması İngiltere'yi kaygılandırmaya başlamıştır.²²³

Avrupa devletlerinin baskısı ve Rodoplarda çıkan ayaklanmalardan dolayı Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek amacıyla 13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi toplanmıştır. Kongreye Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya katılmışlardır. Uzun müzakereler sonucu 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması 64 maddeden ibaret olup, 1 ila 22'nci maddeler arası Bulgaristan ve dolayısıyla Trakya ile ilgilidir. Bu hükümlerden en önemlileri özet olarak şu şekildedir:

1. Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi bağı ile bağlı bir prenslik haline geliyor ve prensliğin Hristiyan hükümeti ve milis kuvveti bulunacaktır (md.1).

²²¹ Anıl Çeçen. *Türk Devletleri*. İstanbul, 1986, s.299-300.

²²² Oran. a.g.e., s.9.

²²³ Osman Yavuz Saral. *Kaybettiğimiz Rumeli*, İstanbul, 1975, s.142-143.

2. Bulgar kamu hukuku şu esasları kapsayacaktır: Bulgaristan'da din ve mezhep farklılıkları, hiç kimse için siyasi ve medeni haklardan faydalanma, kamu hizmetlerine kabul veya her hangi bir sanat ve meslek ifasında bir engel olarak ileri sürülmeyecek; ve Bulgaristan'da yerliler ve yabancılar serbest bir şekilde ibadetlerini yerine getireceklerdir (md.5).

3. Balkan Dağlarının güneyinde, Doğu Rumeli olarak adlandırılan ve doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri hakimiyeti altında bir vilayet kurulmuştur. Vilayetin bir Hristiyan valisi olacaktır (md.13).

Bu suretle Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmekle birlikte, Batı Trakya'yı tekrar elde etmiştir.²²⁴

Ancak Batı Trakya 1886'da tekrar Bulgarların eline geçmiştir. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın genişleme amacıyla; Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarına, saldırmaya başlamasıyla Birinci Balkan Savaşı patlak vermiştir. Kısa bir süre zarfında Bulgaristan Batı Trakya'ya girmiş ve işgal etmiştir. Böylelikle Osmanlı'nın Batı Trakya hakimiyeti de sona ermiştir. Savaşın sonunda Londra Antlaşması imzalanmış, imzalanan Londra Antlaşması'yla Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştır. Ancak barış uzun sürmemiş, I. Balkan Savaşı sonunda oluşan sınırlardan hoşnutsuz olan Balkan Devletleri tarafından II. Balkan Savaşı başlatılmıştır. I. Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan'da kalan Batı Trakya bu seferde Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Ancak II. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Bükreş Andlaşması (10 Ağustos 1913) ile Yunanlılar, Batı Trakya'yı tekrar Bulgarlar'a bırakmak zorunda kalmışlardır. 29 Eylül 1913'de, Osmanlı - Bulgar heyetleri arasında İstanbul Andlaşması imzalanmış ve bütün Batı Trakya resmen Bulgarlar'a bırakılmıştır.

224 Yılmaz Türel, "Batı Trakya'da Türk Devleti Kurma Teşebbüsleri (1878-1920)", *Balkan Araştırmaları*, Cilt:1, Sayı:1, Nisan 1998, s.117.

Böylelikle Balkan Savaşları'na kadar aralıksız 550 yıl Türk egemenliği altında kalan Batı Trakya bölgesi 1913-1918 yılları arasında Bulgaristan tarafından işgal edilmiş, 1919-1920 yılları arasında İhtilaf devletlerinin hakimiyetine girmiş ve 1920'de Yunanistan'a dahil edilmiştir.

10 Ağustos 1913'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Doğu Trakya'da dahil olmak üzere I. Balkan Savaşı sonunda kazandığı toprakların büyük bir kısmını kaybeden Bulgarlar, Batı Trakya'daki halka eziyetler yapmaya başlamışlardır. Bu konuda Osmanlı Hükümeti'ne raporlar gelmesine rağmen, Bab-ı Âlî, Edirne yürüyüşü sırasında Batılı devletlere Meriç'in batısına geçmeyeceğine dair garanti vermiş olduğundan meseleye biraz soğuk bakmıştır.²²⁵

Bu durumda Binbaşı Enver Bey'in izni ile Kuşçubaşı Eşref Bey onaltı subay, yüz er ile Rodop yaylalarına geçmiş ve bu bölgedeki kurtuluş savaşını başlatmıştır. 31 Ağustos 1913 günü Gümölcine kentine giren Türk birlikleri, Salih Efendi'nin başkanlığında Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve bu yeni devleti ilk olarak Bulgaristan başkanı Wraslav ile Yunanistan başbakanı Venizelos tanımışlardır.

Yeni kurulan hükümete Osmanlı Devleti dış baskıların da etkisiyle olumlu bakmamış ve Batı Trakya'ya gitmiş olanların geri dönmelerini istemiştir. Fakat Batı Trakya Hükümeti'nin idarecileri bu isteğe Osmanlı Devleti ile ilişkilerini kesip Batı Trakya Geçici Hükümeti'nin bağımsızlığını ilan ederek cevap vermişlerdir.

İttihat ve Terakki Hükümeti'nden düş kırıklığına uğrayan Osmanlı aydınları ve bazı askerler yavaş yavaş Batı Trakya Cumhuriyeti'nin topraklarına geçerek bu yeni devletin çatısı altında örgütlenmişlerdir. Zamanla Batı Trakya Cumhuriyeti'nin İttihat ve Terakki Hükümeti'ne cephe almasından çekinen yöneticiler

²²⁵ Türel. a.g.m., s.118. .

nedeniyle bu devlet kuruluşundan 58 gün sonra tarihin karanlık sayfaları arasına karışmıştır.

Batı Trakya Cumhuriyeti'nin feshedilip, Türk subaylarının İstanbul'a dönmesinden sonra, Batı Trakya'daki hareket tamamen sönmemiştir. İstanbul Anlaşması'ndan sonra Bulgarlar'ın Batı Trakya'yı işgalleri sırasında burada bırakılan Yüzbaşı Fuat Balkan ve beraberindeki bazı subaylar buradaki faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²²⁶

Daha sonra Yunanistan'ın eline geçecek olan Batı Trakya, Osmanlıların gözden çıkarması yüzünden iki yıl boyunca Bulgaristan'ın egemenliği altında kalmıştır. Selanik yüzünden Bulgaristan ile Yunanistan'ın savaşa tutuşması üzerine Batı Trakya Türkleri 30 Temmuz 1915 tarihinde Drama'nın Radiolos köyünde Yüzbaşı Fuad Balkan, Şakir Zümre ve Cevad beylerin önderliğinde Batı Trakya Kurtuluş Komitesi'ni yeniden kurmuşlar ve bu komite daha sonra bir cunta yönetimine dönüşmüştür. İkinci kez bağımsızlık ilanına girişen cunta hükümeti, 27 Eylül 1917 tarihine kadar hüküm sürmüştür. Osmanlı Hükümeti'nin politikası ağır bastırınca, Batı Trakya'da ikinci kez kurulan cunta yönetimi yine dağılmak zorunda kalmıştır.²²⁷

I. Dünya Savaşından sonra Bulgaristan'ın 1913'ten beri resmen elinde tuttuğu Batı Trakya'nın ne yapılacağı konusunu görüşen Paris Barış Konferansı, bu konuda kesin bir karara varmadığı için, Bulgaristan'ın güney sınırlarını saptayacak bir barış anlaşması yapılmasını ve Batı Trakya konusunda kesin bir karar alınana dek bölgenin Müttefikler tarafından işgal edilmesini uygun görmüştür. Söz konusu barış anlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly'de imzalanmış ve bu anlaşma gereğince Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısımları Bulgaristan'a bırakılmış, güney kısımları da Müttefiklerce işgal edilmiştir. Bu işgal Fransız kuvvetlerince gerçekleştirilmiş ve Fransız generali vali

226 Nevzat Gündoğ, 1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi, Ankara, 1987. s.169

227 Çeçen, a.g.e., s.308.

Charpy'nin başkanlığında bir "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" kurulmuştur.²²⁸

Zaten yeterince aydınlık olmayan Batı Trakya tarihi, 15 Ekim 1919'dan 23 Mayıs 1920'ye dek süren bu "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" döneminde iyice karanlıktır. Kimi kaynakların bu hükümeti açıkça bir "Türk Hükümeti" olarak ilan etmelerine karşın bazı görüşler de bu muvakkat hükümetin Batı ve Doğu Trakya'nın geleceği hakkında kesin karar verilinceye kadar, Yunan işgalini kolaylaştırmak ve Venizelos'un siyasetine öncülük etmek üzere düşünülen bir tertip olarak kurdurulduğunu savunmaktadırlar.

Batı Trakya'da İttihat ve Teraki'nin girişimiyle kurulan son hükümet, bölgenin Yunanistan tarafından resmen işgalinden üç gün sonra, 25 Mayıs 1920'dedir. Gümülcine'nin Hemitli bucağında Peştereli Tefvik Bey başkanlığında Bulgarların da katılımıyla kurulan ve varlığını Lozan Anlaşması'nın imzalanmasına (24 Temmuz 1924) dek sürdüren bu hükümet hem Avrupa başkentlerine heyetler göndererek siyasal faaliyette bulunmuş, hem de çete savaşı yaparak Yunan kuvvetlerini sürekli olarak rahatsız etmiştir. Kimi kaynakların "Batı Trakya Ulusal Hükümeti" kimilerinin de "Batı Trakya Devlet-i Muvakkatesi" diye andıkları bu girişim Türkiye'nin Batı Trakya'daki son direnmesi olmuştur.

Tarih sahnesinde birçok mücadeleye ev sahipliği yapan Batı Trakya'nın bugünkü statüsüne kavuşturulması I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla olmuştur. Batı Trakya'da sekiz yıl içinde yaşanan aktif siyasal ve askeri mücadele Lozan Konferansı'nın başlamasıyla son bulmuştur. Batı Trakya sorunu, artık bütün Türkiye'yi ilgilendiren ve daha geniş dengelerin içinde ele alınmak zorunluluğunu doğurmuş-
tur.²²⁹

²²⁸ Oran, a.g.e., s. 11.

²²⁹ Oran, a.g.e., s. 11-14.

Savaş sonunda yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Lozan görüşmeleri sırasında azınlıklar konusu masaya yatırılmış ve bu konuda taraflar arasında bir anlaşma yapılması gereği üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bu mutabakat sonrasında daha Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce, Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı olarak göç eden insanların hak ve statülerini düzenleyen 30 Ocak 1923 tarihli "Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavele ve Protokol" metni imzalanmıştır. Bu protokole göre;

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelelerine girilecek ve mübadiller hükümetlerin izni olmadıkça geri dönemeyeceklerdir.

Öngörülen mübadele ; İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

Protokolde ayrıca bunların tanımına da yer verilmiştir; 1912 yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş tüm Rumlar İstanbul'da oturan Rumlar sayılacak ve 1913 Bükreş Antlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgede yerleşmiş tüm Müslümanlar Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaktır.

'İki ülke arasında imzalanan bu sözleşmeye göre, sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, Türk ve Yunan temsilcilerinin de bulunduğu bir uluslararası Karma Komisyon oluşturulmuştur.

Oluşturulan Karma Komisyon, 1923 Ekiminde çalışmalarına başlamış ve bir yıl içinde fazla bir engelle karşılaşmadan nüfus değişimi konusunda yol alınabilmıştır, ancak bir süre sonra, komisyondaki Türk ve Yunan temsilcilerinin antlaşmanın 2. maddesini farklı şekilde yorumlamalarından dolayı "Etabli" (Yerleşik, Yerleşmiş) sorunu ortaya çıkmış, bu sorun iki devlet

arasında gerginliğe neden olmuştur. Türkiye "Etabli" teriminin anlamının Türk Kanunlarına göre tayin edilmesi savını, İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla sayıda Rum bırakmak isteyen Yunanistan ise her ne şekilde olursa olsun, 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da bulunan her Rum'un yerleşik sayılması gerektiği savını öne sürmüştür.

Yunanistan'ın böyle bir tutum takınmasındaki temel neden kuşkusuz, nüfusuna oranla büyük bir göç dalgasının, bu devlet için ciddi toplumsal ve iktisadi sorunlar yaratmaya başlaması olmuştur.²³⁰

Etabli teriminin kapsamı konusunda 19 Kasım 1924'te Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na başvuru yapılmış bu başvurunun değerlendirilmesi neticesinde Divan 21 Şubat 1925'te aşağıdaki kararı almıştır.

"Etabli deyimi daimilik vasfını taşır ve bir oturma ile beliren fiili bir durumu ifade eder. İstanbul Rum ahalisinin Etabli sayılması için İstanbul şehrinin 1912 Kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları ve ayrıca daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir."²³¹

Fakat bu karar da Atina ile Ankara arasındaki anlaşmazlığa çözüm getirememiştir. Bu çözümsüzlük ortamında Türkiye sınırına yakın bölgede önemli sayıda bir Türk toplumunun yaşamasından rahatsızlık duyan Yunanistan, Anadolu'dan gelen Rumları Batı Trakya'ya yerleştirmiştir. Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan'ın öncelikli politikaları arasında Batı Trakya'daki Türk nüfus ve mal varlığını Yunanlılar lehine değiştirilmesi ilk sırayı işgal etmiştir. Yunanistan haksız ve anlaşmalara aykırı bir biçimde Türklerin elindeki ev ve arazilerini alarak, Anadolu'dan gelen Rum göçmenlere vermiştir. Kısa sürede 100.000'i aşkın²³²

²³⁰ Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ankara, 1993, s.37.

²³¹ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, Cilt:1, (Der.)Baskın Öran. İstanbul, 2001, s.325.

²³² <http://www.batitrakya.gen.tr/kronoloji.html>.

Rum'un bölgeye getirilmesi Batı Trakya'da ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Batı Trakya'ya yerleştirilmemesi gereken Rumların bir kısmının bu bölgeye yerleştirilmesiyle bu bölgedeki demografik yapısı da bozulmuştur.²³³

Bu dönemin ilk yıllarının özelliği, Yunanlıların, Türkiye sınırına bitişik bu stratejik bölgede azınlığın gerek nüfus ve gerekse toprak mülkiyeti bakımından sahip bulunduğu büyük üstünlüğü ortadan kaldırmaya yönelmesi olmuştur.²³⁴

Yaşanan bu sorunların çözümü için iki devlet arasında 1 Aralık 1926 tarihinde "Atina İtilafnamesi" imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

- Batı Trakya köy ve kentlerindeki mülkler bir ay içinde sahiplerine geri verilecek,
- Batı Trakya'daki Müslüman mülkleriyle ilgili olarak alınmış bütün istisnai karar ve önlemler kaldırılacak,
- Kamulaştırılan mallar geri verilecektir.

Fakat bu İtilafname de iki devlet arasındaki azınlıklar konusundaki soruna kesin bir çözüm getirememiştir. Azınlığın Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılışı, Türk Yunan ilişkilerinin çok gergin bir hal aldığı 1920'lerin sonlarına kadar devam etmiştir.

Bu ilk meselelerden ve sınırların gittikçe yatışmasından sonra, iki taraf birbirine yaklaşmayı ve normal münasebetler kurmayı daha uygun bulmuşlardır.²³⁵

1930'lu yıllara gelindiğinde içte büyük ekonomik sıkıntılar; dışta ise Bulgaristan tehditi altındaki Yunanistan'ın içinde bulunduğu bu olumsuz şartlar, Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmesi

233 Cihat Özönder, "Batı Trakya'daki Yunan Politikası"
http://www.balgoc.org.tr/2003/dergi/dergi_47g.html.

234 Oran, a.g.e., s.145.

235 Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)*, İstanbul, 1998, s.730.

ve mevcut sorunların çözümü için çaba göstermesini gerekli kılmıştır.²³⁶

Batı Trakya'lı Türklerin mülk sorunlarının devam etmesi üzerine 10 Haziran 1930 tarihinde "Ankara Mukavelenamesi" imzalanmıştır. Ankara Mukavelenamesi ile yedi yıl süren azınlıklar sorununa son verilirken Batı Trakya Türkleri'nin elinden alınarak Rum göçmenlere verilen mülkler için Yunanistan'ın mülk sahiplerine tazminat vermesi, bundan böyle el koyma olmaması teminat altına alınmıştır. Yine bu anlaşma ile yerleşim tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları'nın hepsi yerleşik sayılmışlardır. Böyle bir sözleşme yapılmasının hemen ardından Başbakan İsmet Paşa'nın çağrısı üzerine "1929-30 uluslararası ekonomi bunalımında durumu daha da kötüleşen Yunanistan"²³⁷ başbakanı Venizelos 27-31 Ekim 1930'da Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret sırasında, Ankara'da, iki devlet arasında bir 'Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması', bir de Deniz Kuvvetleri'nin sınırlandırılmasına ilişkin protokol eklenmiştir. Bunların yanı sıra, 30 Ekim 1930 tarihinde "Türk-Yunan Oturma ve Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi" imzalanmıştır.

1928-1932 dönemi, yani Venizelos'un başbakan olarak Yunanistan'ı yeniden yönetmeye başladığı dönem, siyasal belirsizliklerle dolu 1920'li yılların ardından gelen bir istikrar dönemi olmuştur. Ancak Venizelos, bu dönemde Yunanistan'ın iktisadi sorunlarının üstesinden gelmesini sağlayamamış, sonunda 1933'de Yunanistan yeniden 1893'deki noktaya dönerek, dış borç faizlerini bile ödeyemez duruma gelmiştir. İşte 1930'lu yılların Türk-Yunan yakınlaşması, Venizelos'un Türkiye'yi ziyaret ve imzalanan 1930 belgeleri böyle bir dönemin ürünü olmuştur.²³⁸

²³⁶ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1989, s.63-67.

²³⁷ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987, s.227.

²³⁸ Gürel, a.g.e., s.40-41.

İkili ilişkileri düzeltmesinden sonra, Batı Trakya azınlığına uygulanan politikada olumlu bir değişiklik olmuş, fakat azınlığın elindeki topraklar çok çeşitli yöntemlerle azaltılmaya devam edilmiştir. Eğitimin Arap harfleriyle devam etmesinin özendirilerek azınlığın Türkiye'deki reformlardan kopmasına çalışılmıştır.²³⁹

15 Mart 1931 tarihinde yürürlüğe giren Türk-Yunan Oturma ve Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi öncelikle serbest göç hakkı doğurmuştur. Serbest göç uygulaması Batı Trakya'da çok sayıda Türk köyünün boşalmasına, Türklerin mallarını satarak Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur. Bu uygulamanın etkisiyle Türkler 1923'te Batı Trakya toprağının % 84'üne sahip iken, bu oran % 24'ün altına, nüfusun 2/3 ünü oluştururken bu oran 1/3 ün altına düşmüştür.²⁴⁰

1930'larda Yunanistan dış politikasını, büyük ölçüde, Türkiye'nin bakış ve kaygılarını paylaşılarak yürütmeye başlamıştır. Böylece Yunanistan ve Türkiye, Akdeniz'de İtalyan tehlikesi ortaya çıktıktan sonra, birbirleriyle olan ilişkilerinde eskiye oranla çok daha olumlu ve yapıcı davranmaya başlamışlar, Akdeniz'de dengenin korunması sorununu, öteki dış politika problemlerinin önüne çıkartmışlardır.²⁴¹

1930'ların ikinci yarısı, Türk - Yunan ilişkilerinin yeni bir sayfasını oluşturacak gelişmelere sahne olmuştur. İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasının Akdeniz'de yaratmış olduğu güvenlik kaygıları, Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı aldığı önlemler, Akdeniz'e kıyıda ülkeler olarak Yunanistan ve Türkiye'nin İtalya ile olan sınırlarından dolayı güvenlik endişesi içerisinde olmalarını iki ülkenin ittifak ilişkilerini sağlamlaştırmanın yollarını aramalarını gerektirmiştir.²⁴²

239 Oran, a.g.e., s.146.

240 <http://batitrakya.gen.tr/kronoloji.html>.

241 Gürel, a.g.e., s.42.

242 Fuat Aksu, *Türk - Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, <http://www.saemk.org/yayin>.

Ancak bütün bu yaşanlar Yunanistan'ın daha sonraları da sürekli olarak kullanacağı bir politika olan Batı Trakya Türkleri'ni aralarındaki bağı zayıflatarak ve Türklük bilinçlerini unutturmaya çalışarak asimile etme çabalarını azaltmamıştır.

II. Dünya Savaşı esnasında Batı Trakya, Almanların desteği ile Bulgaristan tarafından işgal edilmiş; ancak bölgenin bu ikinci Bulgar işgali de, birincisi gibi çok kısa sürmüş ve sadece 1941-44 yılları arasını kapsamıştır. Savaş sonunda Batı Trakya bölgesinin tekrar Yunanlıların eline geçmesinden sonra Türklerin savaşta düşmanla işbirliği yaptığı gibi asılsız bahanelerle toprakları kamulaştırılmıştır. Türkler için asıl büyük felaket, savaş sonrası çıkan iç savaş esnasında yaşanmıştır. Özellikle komünistlerin saldırı ve katliamına maruz kalan Türklerin önemli bir kısmı, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

İBağımsızlıklarının ardından Türkiye'yle Yunanistan arasında iki işbirliği dönemi yaşanmıştır: 1930'lar ve 1950'lerin ilk yarısı.²⁴³

İkinci dönem başlangıcındaki iki ayrı olay, Türkiye ve Yunanistan'da olduğu kadar iki ülke arası ilişkilerde de müsbet yönde etkili olmuştur. Bunlardan birisi, Sovyet tehdit ve tehlikesi altında bulunan iki ülkenin NATO'ya girerek, aynı ittifak içinde yer almalarıdır. Diğer ise, Kıbrıs'ın geleceğidir. Bu yumuşama ve iyi ilişkileri geliştirme atmosferinde Türkiye ve Yunanistan arasında 1951 yılında bir kültür anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Batı Trakya Türk Azınlığı'nın eğitim konusundaki sıkıntılarını kısmen de olsa giderecek ve biraz rahatlatacak hükümler içermiştir. Ayrıca 1952 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar bölgeyi ziyaret etmiş ve Batı Trakya'daki ilk Türk Lisesi (Gümölcine'deki Celal Bayar Lisesi) açılmıştır.

Yunanistan'ın Kıbrıs'ın ilhakına zemin hazırlamaya ve bu amaçla gerek Türkiye'yi, gerek uluslararası kamuoyunu olumlu

²⁴³ Mustafa Aydın, "Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheli İyimserlik", *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar*, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002, s.218.

yönde etkilemeye çalıştığı 1950'lerin başları Batı Trakya azınlığı açısından en rahat dönemdir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin dostane bir hava içinde sürmesinde 1951'de Türk-Yunan Kültür Andlaşması'nın imzalanması önemli bir adım teşkil etmiştir.²⁴⁴

1954 yılında kabul edilen bir kanunla azınlığın ilk defa Türk olarak nitelendirilmesi iki ülke arasında ilişkilerde iyi bir gelişme olarak sayılmıştır. Köylerdeki okullar, 'Türk Okulları' tabelalarıyla süslenmişler, Müfettişlikler "Türk Okul Müfettişliği" yazılarıyla okunmaya başlanmıştır.²⁴⁵

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler yapılmaya başlanmıştır. Bu sorunsuz dönemi 1955'de sona erdiren Kıbrıs meselesi olmuştur.²⁴⁶

Azınlıklar sorununun Türk - Yunan ilişkilerinde hem bir iç politika sorunu hem de dış politika sorunu olarak gündeme gelmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin Kıbrıs meselesi nedeniyle gerginleşmesine koşturmuştur. 1950 ortalarına kadar ikili ilişkilerin dostluk ve işbirliği havasında gelişmesi hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin azınlıklara yönelik ılımlı politikalar üretmelerinin temel nedenidir.

Kıbrıs sorununun uluslararası alanda giderek daha çok tartışılmasına paralel olarak, Yunanistan'ın, Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu politikada da farklılıklar gözlenmiştir. Öyle ki, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda bir taraf olmasının kabul edildiği 1955 Londra görüşmelerine kadar Yunanistan ile Türkiye arasındaki dostluk ve işbirliği havası, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır.

Kıbrıs konusu ortaya yeniden çıkarıldıktan sonra Batı Trakya'ya baskı başlamış, Kıbrıs'ta olduğu gibi kamulaştırma baha-ne edilerek Türklerin ekilebilir araziler ellerinden alınmış, göçe

244 Murat Hatipoğlu, a.g.e., s.56.

245 Ümit Kurtuluş, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, 1979, s.52.

246 Gürel, a.g.e., s.51.

zorlanmışlardır. Yunanistan dışına çıkanların yurttaşlıkları iptal edilmiş ve geri alınmamışlardır.²⁴⁷ 1956-1958 arasında Kıbrıs meselesi yüzünden Türk-Yunan münasebetleri yeniden gergin bir safhaya girmiştir.²⁴⁸

1950'li yıllardan sonra Türkiye'deki siyasal değişime paralel olarak uygulanan yanlış devlet politikaları sonucunda Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler büyük ölçüde devam etmiştir. Balkan göçmenlerini oy deposu olarak gören siyasi partilerimiz ne yazık ki Balkanlar'daki Türk kültür varlığının budanmasına ve azalmasına yol açmışlardır. Yunan yönetimleri ise hangi siyasi parti iktidara gelirse gelsin, Türk toplumu üzerindeki asimilasyon politikalarını aynen sürdürmekte kararlı bir tutum izlemişlerdir.²⁴⁹

Bütün bunlara rağmen 1960'lara kadar iki ülke arasında Batı Trakya'daki azınlıklarla ilgili çok ciddi sorunlar yaşanmamıştır. 1960'ların ortalarından başlayarak Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs üzerinde yoğunlaşan ve ilişkileri gerginleştiren gelişmeler, azınlıkların karşılıklı olarak yaşadıkları toplumlardan dışlanmalarına neden olmuştur. Yunanistan Batı Trakya'daki Türkleri düşman ajanı olarak görmüştür.²⁵⁰

Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ile Yunanistan'ın arasının bozulduğu 1960'lardan itibaren, azınlığın canına ve malına kasıtlı faaliyetler başlamış, bu hareketler Yunan makamlarınca ciddiye alınıp cezalandırılmadığı için süreklilik arz etmiştir.

1963 yılında Kıbrıs'ta Makarios'un anayasal düzeni değiştirmek için başlattığı saldırılar üzerine çıkan Türk-Yunan anlaşmazlığı karşılıklı azınlıkların olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Adadaki anayasal düzenin garantörlerinden biri olan Yunanis-

247 İsmet Kotak, "Avrupa Birliği Batı Trakya'ya Gözünü Kapadı mı", <http://www.halkinsesi.org/?action=journalist&aid=931> 08.01.2004.

248 Ünal, a.g.e., s.740.

249 Tahir Tamer Kumkale, "Batı Trakya Türk Toplumu" <http://www.kumkale.net/19mayis3.html>.

250 Alexis Heraklides, Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike Türkiye, (Çev) Mihalıs Vardiyadis-Herkül Millas, İstanbul, 2002, s. 294.

tan'ı Kıbrıs konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlamak isteyen Türkiye, bu amaçla önlemler araştırmış ve Yunanistan'la ilgili olarak akla Rum azınlık ile İstanbul'da yaşamakta olan Yunan yurttaşları gelmiştir. 1963 yılında Kıbrıs'ta Türklerin katliama uğramaları karşısında adaya müdahale edemeyen Türkiye, işsizlikle başı dertte olan Yunanistan'ı zor duruma düşürmek için altı ay önceden ihbarda bulunduktan sonra İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'ni feshetmiş ve Yunan yurttaşlarının oturma izinlerini bir daha uzatmamıştır. İstanbul Rum nüfusunun tükenmeye yüz tutmasına yol açan 1964 kararı (16 Eylül 1964) Batı Trakya Türk Azınlığı'nın sorunlarının çözülmesini olağanüstü zorlaştıran bir süreci başlatmıştır. Çünkü bütün olayın belkemiği olan karşılıklılık (mütekabiliyet) ortadan kalktığı için Yunan yetkilileri Batı Trakya'daki politikaları açısından serbest kalmışlardır.²⁵¹

Azınlıkların haklarının korunabilmesinde hukuksal dayanaktan da önde gelen husus; fiili denge ve fiili karşılık olanağıdır. Türkiye'nin 1964 yılında 1930 tarihli İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmasını iptal etmesinden ve Yunan uyrukluların İstanbul'u terketmek zorunda kalmasından sonra İstanbul'daki Türk vatandaşı Rumların sayısı giderek azalmış 4000-5000'e inmiştir. Bu durum Yunanistan'ın Batı Trakya'daki soydaşlarımıza karşı çok daha rahat hareket edebilmesine olanak vermiştir.²⁵²

1967 yılında Yunanistan'da Albaylar Cuntasının darbe ile yönetime gelmesi, Batı Trakya Türkleri açısından tam bir felaket olmuştur. Türk azınlığa ait toprakların çeşitli gerekçeler ile gasbedilmesi, Türklere ait malları satın alacak Yunanlılara düşük faizli ve uzun vadeli krediler verilmesi, Türklere uygulanan çeşitli işkence ve zulümler, bu yıllarda yaşanan olağan olaylar arasındadır.

251 Oran, a.g.e. s. 148.

252 Abdülkadir Kaya, *Balkanların Dünyu-Bugünü-Yarını*, İstanbul. 1998, s. 71.

Yunanistan'daki Cunta yönetimi, bir dizi yeni yasa ve uygulama ile Türk azınlığı olabildiğince zor durumda bırakmaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 1968 yılında çıkartılan bir kanunla anlaşmalar doğrultusunda oluşturulmuş "Cemaat Heyetleri" dağıtılmıştır. Aynı yıl Yunan Anayasası'na eklenen bir madde ile de, Hristiyan olmayanların devlet memuru olamayacağı hükme bağlanmıştır. Diğer taraftan ise, 20 Aralık 1968'de imzalanan ve Batı Trakya Türk Azınlığı'na yeni haklar getiren Türk-Yunan Karma Kültür Protokolü de, Yunanistan tarafından işletilmemiştir.

Bu dönemde yaşanan gelişmeler, Cunta yönetiminin zihnindeki "Türk fobisi" ile yepyeni bir görünüm ve mahiyet kazanmış, Türk azınlığa ait birlik ve okul tabelalarındaki "Türk" kelimesi çıkartılmış, Türkçe müzik ve radyo dinlemesi, TV seyredilmesi ile gazete okunması yasaklanmıştır.

1974 yılı Türk-Yunan ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra Batı Trakya Türkleri üzerinde baskılar gittikçe yoğunlaşmıştır. Azınlıklar komusundaki Yunan yaklaşımları açısından daha önceleri idari makamlar tarafından bürokratik yöntemler kullanılarak azınlık haklarına getirilen kısıtlamalar, bu tarihten sonra açıktan açığa uygulanan bir yönetsel politikaya dönüşmüştür.

1980'li yıllarda Türkçe konuşmak bir yana Batı Trakya'nın köylerinde dolaşmak, insanlarıyla sohbet edip sorunlarının dinlemek bile kısır Yunan devlet politikasının ağlarına takılmış ve sürekli takip altında bulundurulmuştur.²⁵³

Batı Trakya Türkleri'nin kaderi, Kıbrıs'ta gerçekleştirilen hareketin ardından bir türlü düzelmeyen Türk-Yunan ilişkilerine endekslenmiş, Yunanistan'a gelen demokrasiden de Türkler nasibini alamamıştır.

Harekat, Yunan yetkililerine Batı Trakya'yı Türklerden temizleme politikası için önemli bir gerekçe vermiştir. Dolayısı-

²⁵³ Stelyo Berberakis. *Sabah*, 20 Ocak 2004

la, 1974'den sonraki bu devrin en önemli özelliği, o zamana dek kitabına uydurularak yürütülen baskıların açıktan açığa uygulanmaya başlanmasıdır.²⁵⁴

C. Batı Trakya Türk Azınlığına Karşı Yapılan İnsan Hakları İhlalleri

Etnik Kimliğin İnkarı : Türk azınlığın karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, Yunan idaresinin Lozan Anlaşması'nın söz konusu azınlık mensupları için "Müslüman Azınlık" ifadesini kullandığını öne sürerek Türk kimliğini reddetmesidir.

Yunanistan'da Batı Trakya azınlığına Türk denmemesinin anlamı bu insanların bir "Türk bilinci" taşıdıklarının kabul edilmek istenmemesi anlamını taşımaktadır.²⁵⁵ Lozan'da genel biçimiyle Müslüman azınlık olarak tanımlanan Türklere karşı Yunan Hükümeti'nin yaklaşımının Türkiye ve Yunanistan arasındaki inşili çıkışlı ilişkilerle paralellik göstermekte olduğu açıktır. Yunanistan, Türkiye ile krizler yaşadığı dönemde Türk azınlığı sadece bir dinsel azınlığa indirgemıştır. Halbuki, geçmişteki yakınlaşma dönemlerinde bunun tam tersine Türk azınlığının etnik kimliğini öne çıkarılmıştır.²⁵⁶

Türk kimliğinin reddedilmesinde Albaylar Cuntasının önemli rol oynadığı bir gerçektir. Bu dönemi, Batı Trakya Türk Azınlığı'nı sindirmek için en yoğun ve sistematik baskıların başladığı bir evre olarak niteleyebiliriz. 1974'deki Kıbrıs olayları ise bütün olumsuz ortama tuz biber ekmiş, Batı Trakya'daki Türk Azınlığı'nı göçe zorlamak için yoğun bir baskı boyutu başlatmıştır.²⁵⁷

254 Baskın Oran, a.g.e., s. 148

255 Herkül Millas, *Türk-Yunan İlişkilerine Bir Önsöz*, İstanbul, 1995, s.123

256 Nazif Mandacı- Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya Ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış*, <http://www.salemk.org/yayin>

257 Hülya Emin, "Anlaşmalarla Batı Trakya Türkleri", IV.Uluslararası Batı Trakya Türkleri Kurultayı (16-18 Haziran 2000-Londra) Konuşmalar Bildiriler Komisyon Raporları Sonuç Bildirisi, Bursa, 2000, s. 68-69.

Bununla beraber Yunan yönetimi Türk azınlığı "Yunanlı Müslümanlar (Grek Moslems)", "Helen Müslümanlar (Hellenic Moslems)" veya "Müslüman Azınlık (The Moslem Minority)" olarak tanımlamayı tercih etmektedir.²⁵⁸

Oysa Yunanistan'daki Müslüman azınlık hakkında Türkiye'ye söz hakkı verilmiş olması bile bu azınlığın Türk olduğunu göstermeye yeter bir kanıttır.²⁵⁹

Batı Trakya'nın Lozan Antlaşması'yla resmen Yunanistan'a bırakıldığı günden beri Batı Trakya'da yaşayan azınlığı Türkiye'nin Yunan topraklarındaki doğal uzantısı olarak gören Yunan yönetimleri bu insanları potansiyel bir tehdit ve tehlike olarak değerlendirmişler; bu çerçevede şekillendirdikleri azınlık politikalarıyla da Batı Trakya Türk Azınlığı'nı göçe zorlamak, mümkün olmadığı takdirde de asimile etmek hedeflerini gütmüşlerdir.²⁶⁰

Oysa Türkler topraklarında daima Müslüman bölgenin Türk kökenli Yunan vatandaşları olarak yaşamayı hedeflemişler, Batı Trakya'nın Türkiye'ye ilhakı gibi milliyetçi söylemler geliştirmemişlerdir.

Avrupa Birliği (AB)'nin nabzını yansıtan, Avrupa Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin araştırmasına göre, AB'deki en yabancı düşmanı ve ırkçı halkına²⁶¹ sahip olan Yunanistan'ın azınlıklara karşı resmi tutumu; çağdışı söylemi ve yapılarıyla iki gruba ayrılmaktadır. Bir yandan herhangi bir etnik azınlığı tanıtmadaki isteksiz tutumu diğer taraftan da Türk-Yunan ilişkilerini Batı Trakya Türk Azınlığı'yla ilgili kanunlara yansıtmak.²⁶²

258 Murat Hatipoğlu, "The Moslem-Turks And Slavo-Macedonians Of Greece: Denying Ethnic Identities in a Balkan State / A Member Of The European Union" http://www.turkishforum.com/greece/thrace_minorities1.html.

259 Kamuran Gürün, *Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları*, İstanbul, 1994, s. 201.

260 <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm>.

261 The Guardian, 11 Kasım 2003.

262³ Dimitris Christoupolos, "Treatment of Minorities and Homogeneis in Greece: Relics and Chalanges", <http://www.kemo.gr/archive/papers/ChristTsitse1.htm>.

Yunan yönetimi resmi olarak böyle bir tutumu benimserken Yunan halkının oldukça büyük bir kısmının mentalitesi de benzer şekildedir. Okullarda homojen bir toplumda yaşadıkları öğretildiğinden, modern Yunanlılar da herhangi farklı bir yaklaşıma müsamaha göstermemektedirler.²⁶³

Batı Trakya bölgesi mimari bakımdan, Türk-İslam kültürü'nün seçkin örneklerini bünyesinde barındıran bir kültürel coğrafyayı oluşturmaktadır. Yunan yönetiminin uzun yıllardan bu yana bölgedeki Türk kültür mirasına yaklaşımı, bölgeye Bizans'tan sonra gelen istilacı Türk kültür varlığının yok edilmesi, izlerinin silinmesi, kültürel çeşitliğin yok edilerek yerine tekdüze bir "Elen kültürel varlığı" yaratılması olarak tanımlanabilir. Son dönemde Türk-Yunan ilişkilerinde geline aşamanın etkisiyle ve karşılıklı ilkesi çerçevesinde bölgede yer alan birkaç mimari eserin restore edilmesi gündeme gelmişse de, yönetimin bölgedeki Türk kültür varlığının izlerinin tamamen yok edilmesini amaçlayan uzun vadeli politikasını uygulamadan kaldırdığını iddia etmek iyimserlik olacaktır.²⁶⁴

İnsanlığın ortak kültürel mirası sayılması gereken ve Batı Trakya Türk Azınlığı'nın kültürel kimliğinin sembolü konumundaki söz konusu tarihi eserlere yönelik kapsamlı bir bakım ya da restorasyon çalışmasında bulunulmamaktadır.²⁶⁵

Kendi özgür iradelerinin dışında gelişen olaylar sonucunda, etnik/dinsel kökenleriyle bir bütün oluşturdukları asıl toplumlarından uzaklaştırılmış olan Batı Trakya Türk Azınlığı'nın, uluslararası anlaşmalarla sağlanmış olan azınlık haklarından yararlanmalarına izin verilmemekte, azınlık toplumdan sürekli dışlanmakta ve potansiyel düşman olarak görülmektedir.

Kimlikleri Yunanistan tarafından inkar edilen ve mensupları bu ülkenin vatandaşı, dolayısıyla Avrupa Birliği vatandaşı olan

263 Georgios N. Papadakis, "Report About Minorities And Media In Greece", http://www.florina.org/html/2002/2002_papadakis_speech_slovenia.html.

264 http://www.turkey.be/Tr/guncel/Ba_Trakya_kultur.htm.

265 <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm>.

etnik azınlıkların tarihten günümüze kadar süregelen varlıklarına rağmen, Yunan yönetimleri sadece siyasi davranışlarla değil, aynı zamanda hukuken de bu insanların temel insan haklarını ve azınlıkların korunması ilkelerini çiğnemekte, bu azınlıklara karşı ayrımcılık ve dışlayıcılık gütmektedir.

Vatandaşlık Sorunu : 1955 tarihli Vatandaşlık Kanununun 19. maddesi, Yunan hükümetlerinin bölgedeki etnik yapıyı Yunanlılar lehine değiştirmek için kullandığı en önemli silahlardan birisi olmuştur. 1955 yılında Yunan Parlementosu'na kabul edilen vatandaşlık yasasının 19. maddesi aşağıdaki hükmü taşımaktadır.

"Yunan olmayan kökenden bir kişi geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurtdışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı vatandaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da vatandaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Vatandaşlık Konseyi'nin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konuda İçişleri Bakanı hüküm verir."²⁶⁶

Sadece Yunan kökenli olmayan (Non-Hellenic) Yunan vatandaşlarına karşı işletilen ve tamamen ırka dayalı ayrımcığa dayanan²⁶⁷ 19. Madde çerçevesinde Yunanistan'ı geri dönme amacı olmadan terk ettiği Yunanlı makamlarca takdir edilen Yunan asıllı olmayan kişiler Yunan vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Bu hüküm aynı şekilde etnik olarak Yunan olmayıp yurtdışında doğan ve orada yetişen kişilere de uygulanmıştır. Bu yaya göre 18 yaşın altındaki bir çocuk da, eğer ebeveynleri taahhütlerini kaybettiyse, vatandaşlıktan çıkarılabilecektir. Bu durumlarda karar mercii, Ulusal Konsey'e danıştıktan sonra, İçişleri Bakanlığı'dır. Oysa, Yunan mercilerinin bir insanın ülkeyi

⁶⁶ Selahaddin Galip, *Batı Trakya'dan Yazabildiklerim*, İstanbul, 1998, s.336.

⁶⁷ Michael Stephen, "The Human Rights Of The Turkish Minority In Western Thrace" <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/iii-4/stephen.htm>.

terk etmeyi amaçladığını hangi kriterlere göre belirledikleri hiç de açık olmamış, dolayısıyla alınan kararlar da genelde keyfi olmuştur. Yunan hükümetine göre 1955-98 yılları arasında 60.000 kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bunların 7.182'si bu hakkı 1981-97 arasındaki dönemde kaybetmişlerdir.

Polisin, Vatandaşlık Müdürlüğü'nü bir kişinin ve ya ailenin uzun bir süreliğine ülkeyi terk ettiği konusunda bilgilendirmesi vatandaşlıktan çıkarılma sürecinde ilk aşamayı teşkil etmiştir. Bireyi bu süreçten, yapılan işlemlerden haberdar etmek ve vatandaşlığını kaybedebileceğini bildirmek zorunlu olmadığı için genelde insanlar sonucu iş isten geçtikten çok sonra öğrenmişlerdir. Yunanlı otoritelerin tersini iddia etmelerine karşın, vatandaşlıktan çıkarılma durumunda olan kişiler, süreçten haberdar olmadıkları ve önceden uyarılmadıkları için Yunan idaresine başvurma süresi olan 2 ayı kaçırmışlardır.

11 Haziran 1998 tarihinde Yunanistan Parlementosu Vatandaşlık Yasasının 19. maddesini iptal etmiştir. Bununla birlikte Yunan Hükümeti yasa iptalinin geriye dönük etkisi olmadığını, yani vatandaşlıktan çıkarılanların vatandaşlıklarının iade edilmeyeceğini bildirmiştir.

Yunanistan'ın Batı Trakya Türkleri'ni vatandaşlıktan çıkarmak için kullandığı diğer bir yöntemde "Dönüşü Olmayan Pasaport" uygulamasıdır.

Bu uygulama 1985'te ortaya çıkmıştır. Yunan pasaportlarında "Dönüş dahil, birden fazla seyahat (çıkış) için geçerlidir" ibaresi matbu olarak bulunmaktadır. Yunan yetkilileri, Batı Trakya azınlık mensuplarının pasaportlarındaki "dönüş dahil" sözcüklerini karalayarak, yaklaşık yüzde 60'ı okuma yazma bilmeyen bu kişilerin Yunanistan'a dönüşlerini engellemişler ve sonra da yukarıda sözü edilen 19. maddeyi işleterek bu şahısları vatandaşlıktan atmışlardır.

Bundan başka, Yunanistan'da normal pasaport süresi beş yıl olduğu halde, Türk azınlık için tek çıkışlı, tek gidiş dönüşlü

ve bir yıllık pasaport uygulaması da görülmüştür. Türk makamlarının, bu tür pasaport taşıyan kimseleri Türkiye'ye sokmama ya, azınlık basınının da konuyu ele almaya başlaması üzerine, uygulamaların 1986 yılı ortasında son bulduğu gözlenmiştir.

Bu pasaport uygulamaları, başta "Kimse, yurttaşı olduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz" diyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Numaralı Protokolü olmak üzere pek çok uluslararası belgeye aykırıdır.

Toprak Sorunu (Arazilerin Türk Azınlığın Elinden Alınması):

Batı Trakya Türkleri'nin ekonomilerinin ayakta durabilmesi için neredeyse tek önemli üretim aracı durumunda bulunan toprağın sahiplerinin elinden alınması, Lozan'dan itibaren durmaksızın sürüp gitmiştir. Batı Trakya Türkleri'nin ekonomik yönden bağımlı oldukları topraklarının sürekli kaybının sebepleri dört ana başlık altında toplanabilir;

- Türk mallarının satın alınmasını özendirme yoluyla,
- Kanunların ayrımcı biçimde uygulanması ve azınlıkların taşınmaz mal edinmelerinin engellenmesi yoluyla,
- Kamulaştırmalar yoluyla,
- Arazi birleştirmesi yoluyla (anadasmos).

Yasak Bölge ve Sınır Bölgesi Uygulamaları : Yunanistan'da Türk azınlığa uygulanan baskılardan birisi de Batı Trakya'nın kuzey dağlık bölgesini içine alan ve Türk köylerinden oluşan yerleşim birimlerine yönelik "yasak bölge" uygulamasıdır. Yasak Bölge, Batı Trakya'nın kuzey bölgesinde (Dağ Kolu) Bulgaristan'la olan sınır boyunca 20-40 km derinliğinde oluşturulan bir bölgedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında karşı tarafta yer alan Bulgaristan ile sınır oluşturması ve Yunanistan'daki iç savaş sırasında gerillaların yoğun faaliyet gösterdiği alan olması nedeniyle, Ba-

tı Trakya'nın hemen hemen tamamen Türk nüfusunun yaşadığı dağlık kuzey bölgesi, 1953 yılında "yasak bölge" kapsamına alınmıştır.²⁶⁸

Komünist sızmaları önlemek için ihdas edilmiş olan yasak bölgenin bugün azınlığın bir bölümünü diğerinden ve dış dünyadan soyutlamak için uygulandığı kuşkusuzdur. Zira, 1980'li yılların başından beri tehdidin kuzeyden değil doğudan geldiğini savunan PASOK hükümetlerine göre bu bölgenin varlık nedeni bu tespitin yapıldığı tarihten itibaren sona ermiş olması gerekirdi.

Son yıllarda Yunan vatandaşlarının gitmesi için izin alma şartının kaldırıldığı bu bölge yabancılar için hala ziyaret edilemeyen bölgeler statüsündedir. Bugüne kadar da, buralara inceleme yapmak üzere girmek isteyen hiçbir yabancı gazeteci, politikacı ve uluslararası heyete izin verilmemiştir. Yunan vatandaşı olmayan bir kişinin bu bölgelere girmesi Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın iznine tabidir.

Buraları şans eseri yasaklı duruma gelmiş bölgeler değildir. Bu bölgede tüm olumsuzluklara rağmen yaşamlarını sürdüren Türk azınlık fertleri, uzun yıllar boyu yasak bölge dışında yaşayan soydaşları ve dindaşlarıyla ayrı tutulmaya çalışılmış, temas ettirilmemiş, tecrit edilmişlerdir.²⁶⁹

Batı Trakya'nın da içinde bulunduğu Yunanistan topraklarının yarısından fazlası 1938 tarih ve 1366 sayılı yasayla sınır bölgesi olarak ilan edilmiş ve bu bölge içinde taşınmaz alıp-satmak isteyen Yunan vatandaşlarının ilgili vilayetlerde bu amaçla kurulmuş bulunan bir komisyondan izin almaları zorunluluğu getirilmiştir.²⁷⁰

268 Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, 2000. İstanbul. s.347.

269 Galip, a.g.e., s. 342.

270 Şükrü Haluk Akalın, "Yunanistan'da Azınlık Haklarının Son Durumu" <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/balkan/asp>.

Yunanistan'ın bu uygulamasının Avrupa Birliği mevzuatıyla, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile mülk edinme ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı nezdinde açılan davalar Yunanistan aleyhinde sonuçlanmıştır.

Bu gelişmeler üzerine 31 Temmuz 1990 yılında sınır bölgelerinde alım-satım işlemlerinin tabi olacağı esasları belirleyen bir yasa çıkaran Yunanistan, bu yasa ile sadece Girit Adası'nı tasaklamamanın uygulanacağı sınır ve kıyı bölgesi kapsamından çıkarmıştır. Tüm Batı Trakya ve Anadolu'ya yakın adalar sınır bölgesi içinde muhafaza edilmiştir.

Müftülerin Seçimi : Yunan yönetimi ve Türk azınlık arasındaki en önemli çatışma konularından birisi de dini işlerden sorumlu resmi görevlilerin seçimidir. Lozan Anlaşması, Türk azınlığa kendi din işlerini Yunan yönetiminden bağımsız olarak organize etme ve yönetme hakkını açıkça tanımıştır. Ancak, 1985'den beri Yunan hükümeti Lozan'ın ilgili maddelerini ihlal ederek ve Türk azınlığın sesini duymazdan gelerek Müftüleri doğrudan atamaya başlamış, 1920 sayılı kanun ile bu duruma hukuki boyut kazandırmıştır. Gerekçe müftülerin sadece dini değil, toplumsal fonksiyonları da olduğu, bu yüzden müftülerin atanması hükümet tarafından yapılması gerektiğidir. Bunun yanında Müftülerin ücretleri devlet tarafından ödenmekte olduğundan Yunan idaresi bu görevlilerin sadece devlete karşı sorumlu tutulmasını istemektedir. 1920 tarihli 2345 Sayılı kanuna göre Müftü, Din İşleri Bakanlığı ve Bölge Valisi tarafından onaylanan bir adaylar listesinden, Müslüman azınlık tarafından seçilmekteydi. Baş Müftü de Yunanlı otoriteler tarafından onaylanan ve atanan Müftülerin aday gösterdiği üç Müftü arasından seçilmekteydi. Başlangıçta Yunan idaresi söz konusu kanunları oldukça toleranslı bir biçimde uygulamış ve daha çok kanunun lafzından ziyade Lozan'ın ruhuna sadık kalmış, böylelikle herhangi ciddi bir onay sorunu yaşanmamıştır. Böylece genel ola-

rak Türkler seçtikleri dini görevlilerin ilgili görevlere geldiklerini görebilmişlerdir.

1984'de Gümülcine Müftüsü Hüseyin Mustafa Efendi'nin ölümü ile Yunan hükümeti bu pozisyona Müslüman azınlığa danışma gereği duymaksızın Rüştü Ethem'i atamıştır. Bunun üzerine azınlık Ağustos 1990'da yeni, resmi olmayan bir seçim yapmış ve Mehmet Emin Ağa'yı İskeçe; İbrahim Şerif'i de Gümülcine Müftüsü olarak seçmişlerdir. Yunan Hükümeti'nin buna yanıtı 2345 sayılı kanunu kaldırıp yerine 1920 sayılı kanunu getirmek olmuştur. Bu yeni kanun, müftülerin cemaat tarafından seçilmesini zedelemekte ve Müftü tayinini tümüyle Yunan idaresine bırakmaktadır. Kanuna göre, devlet tarafından atanan bir genel sekreter başkanlığında, vali, Müslüman dini memurlar ve yörenin ileri gelen azınlık mensuplarının da katılacağı bir komisyon Müftüyü seçecektir. Söz konusu komisyon bir aday listesi hazırlayacak, bu liste devlet tarafından atanmış bir memur olan Trakya Genel Sekreteri tarafından Eğitim ve Dini İşleri Bakanlığı'na gönderilecektir. Bakanlık, Başkanlık onayı ile nihai kararı verecektir. Türk azınlıktan gelebilecek herhangi bir tepkiye karşı önlem olarak da söz konusu komisyonun sadece başkanın varlığı ile bile karar alabileceği, diğer üyelerin toplantıda bulunmasının şart olmadığı öngörülmüştür. Yeni kanunun önceki kanundan bir diğer önemli farkı da, Müftülerin elinden vakıfların malvarlığını yönetme yetkisini almış olmasıdır. Bunlara ek olarak resmi yazışmalar Yunanca yapılacaktır. Halbuki 2345 sayılı kanunda diğer Müslüman cemaatlerle ve Türklerle yapılacak yazışmaların Türkçe olmasına izin verilmiştir.

Şu anda Batı Trakya'da her cemaatin iki müftüsü vardır. İlk ikisi Yunan devleti tarafından atanan, diğer ikisi ise cemaat tarafından seçilen müftülerdir. Yunan Hükümeti cemaatin seçtiği müftüleri "Müftü" unvanını kanunsuz bir şekilde kullanmaktan ve otoriteye karşı çıkmaktan yargılamıştır. Bu iki kişi çeşitli defalar yargılanmışlar ve hapse atılmışlardır. 1999 yılı tamamlan-

diğında Ağa toplam 139 ay hapis cezası almıştır. Bunlardan bir kısmı sonradan indirimle uğramakla birlikte, Ağa 6 ay hapiste kalmış ve önemli miktarda kefalet ödemek zorunda bırakılmıştır. İbrahim Şerif ise 6 ay hapis cezası almakla birlikte bu karar temyizde bozulmuştur. 14 Aralık 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yunanistan'ı İbrahim Şerif davasında mahkum etmiştir. Mahkeme kararına göre Şerif'e karşı yürütülen idari işlemler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin düşünce, din ve kanaat özgürlüğüne dair 9. maddesin ihlalidir.

Batı Trakya'da Müftülük sadece din işleri ile uğraşmadığı için önemlidir. Çünkü Yunanistan Laik devlet değildir. Müftünün aile hukuku, miras hukuku, vakıfların yönetimi gibi yetkileri vardır. Bunun için İngilizlerin Kıbrıs'ta yaptığı gibi, istediği kişiyi Müftü atayarak tüm Türk mallarını yönetmek ve ellerinden almak, istemektedirler.²⁷¹

Dinsel liderlerin (Müftülerin) seçilememesinin yanısıra, bu ülkede çoğunlukla azınlık arasında gözetilen dinsel ayırım, Müslümanlara dinsel alanda yapılan dolaylı ama ürkütücü ve caydırıcı nitelikte baskılar olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitim Sorunu : Birçok uluslararası ve Türkiye-Yunanistan arasındaki ikili anlaşmanın azınlıklara kendi okullarını açma ve kendi dillerinde öğrenim yapma hakkını tanımasına rağmen, Batı Trakya'daki en ciddi problemlerden birisi de, Yunanistan'ın azınlığın eğitime getirdiği engellemelerdir.²⁷²

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde azınlık eğitimi, yıllardan beri birikmiş, çok sayıda ve çeşitli sorunların baskısı altında bulunmaktadır. Azınlık eğitiminin statüsü ve yönetim esasları, bölgeye hakim olan siyasi, sosyal ve ekonomik şartların ve sorunların zaman içerisindeki bir uzantısı olan müdahaleler so-

271 İsmet Kotak, "AB Batı Trakya'ya gözünü kapadı mı?" <http://www.halkinseisi.org/?action=journalist&aid=931>.

272 Sibel Utku, "Greek Policy On Western Thrace Thawing, but Questions Remain" <http://www.turkishforum.com/thrace/tdn.html>.

nucu önemli değişikliklere uğramıştır. Bunun neticesinde, kendi içinde çelişkili ve anlaşmalarla kurulan hassas dengelere uymayan, son derece karmaşık bir mevzuat yumağı ortaya çıkmıştır. Azınlık eğitiminin bugünkü çarpık yapısı, Yunanistan'ın olduğu kadar Avrupa Birliği'nin de vatandaşı olan azınlık çocuklarını yetersiz ve uyumsuz ikinci sınıf vatandaşlara dönüştürmektedir.

Batı Trakya'da azınlıklığın çocukları büyük çoğunlukla, azınlık ilkokullarına devam etmektedir. Bu okullarda eğitim dili ikilidir. Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık ve Çevre Eğitimi Yunanca; Matematik, Türkçe, Fizik, Kimya, Din, Sanat ve Beden Eğitimi Türkçe işlenmektedir. Azınlıkların şikayetlerinden en önemlisi bu okullardaki eğitimin seviyesinin oldukça düşük olmasıdır. Türk azınlık, ilkokulda verilen eğitimin liseye devam etmek için yeterli olmadığını savunmaktadır.

Bugünkü haliyle azınlık eğitim sistemi, azınlıkla devlet arasındaki bağları güçlendiren değil; aksine gerginleştiren ve güven bunalımı doğuran bir mahiyet taşımaktadır. Bu durum sadece Yunanistan'ın anlaşmalarla üstlenmiş olduğu yükümlülükleriyle çelişmekle kalmamakta, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin yerleşik mevzuat, direktif ve kriterleriyle de bağdaşmamaktadır.

Lozan Antlaşması ile yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde bölgede Yunanca ve Türkçe olmak üzere, iki dilde müfredat uygulayan azınlık ilkokullarının sayısı 2002 yılı itibatıyla 231'dir. Bu okullara devam eden azınlık mensubu öğrencilerin sayısının 8000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İskeçe ve Gümilcine'deki iki azınlık ortaokul ve lisesine devam edenlerle birlikte azınlık mensubu öğrencilerin toplam sayısı 9000'e yaklaşmaktadır.

6 yıllık azınlık ilkokullarından her yıl 1000 civarında öğrenci mezun olmakta, bunlardan 200'ü biraz aşan bölümü azınlık ortaokul ve liselerine devam etmektedir. Okul sayısının yetersizliği ve eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle geriye kalanlar tek

didde Yunanca eğitim veren diğer okullara kayıt olmak zorunda kalmaktadırlar.

Azınlık okullarının ciddi boyutlara varan kitap, öğretmen, bina ve ders aracı sorunları bulunmaktadır.²⁷³

Bilinçli ihmaller sonucunda azınlık ilkokulları çok uzun bir süre temel eğitimde kullanılan ve çağdaş ders kitaplarından mahrum kalmıştır. Bu durum zaman içerisinde azınlık eğitiminin kalitesinin ve seviyesinin düşmesine yol açmıştır. Son zamanlarda Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde kaydedilen olumlu gelişmeler bu alana da yansımış, iki ülke makamları arasında sürdürülen görüşmeler sonucunda kabul edilen yeni Türkçe ilkokul kitapları 2000 yılında bölgeye gönderilerek okullara dağıtılmıştır. Şimdi azınlık öğretmenlerinin bu kitapların verimli bir şekilde uygulayabilmesi için tamamlayıcı mesleki eğitim programlarına devam etmelerinin sağlanması gerekmektedir. Ancak azınlık ortaokul ve liseleri hala yetersiz ve çağdışı kalmış ders kitapları sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Lozan Anlaşması azınlığa kendi okullarını ve eğitim kurumlarını açmak, yönetmek ve denetlemek hakkını vermektedir. Azınlık okullarında Yunanca müfredatı uygulayacak öğretmenlerin Milli Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı tarafından atanması doğaldır. Türkçe müfredatı uygulayacak öğretmenlerin ise bilfiil azınlık tarafından, diğer bir deyişle okul encümenleri ve öğrenci velilerinin tercih ve onayları doğrultusunda görevlendirilmeleri gerekmektedir. Halbuki bu alanda yürürlükte bulunan kanun ve yönetmelikler, azınlığın öğretmen seçme ve görevlendirme hakkını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Öğretmen atama yetkisi geçmişte valilere, son dönemde de Bölge Genel Sekreterliği'ne verilmiş, okul encümenlerinin, diğer bir deyişle öğrenci velilerinin bu alandaki takdir ve tercih hakkı yönetmeliklerle kısıtlanarak kağıt üzerinde bırakılmıştır.

²⁷³ Cahit Aliosman-Mehmet Badatlı, *Trakya'da Azınlık Eğitimi -2002 Yılında Çözüm Arayışları İçin Yeni Bir Perspektif*, Gümülcine, 2002, s.31-35.

Özellikle 1980'lerden itibaren Batı Trakya'da gittikçe güçlenen Türklük bilincine engel olmak için, Yunan makamları, eğitim konusundaki engellemelerini daha da artırmışlar ve Türkçe eğitimi baltalamak için gayret sarfetmişlerdir.

Azınlık öğretmenleri konusunda yaşanan en büyük sorun, Cunta Yönetimi'nin Lozan Antlaşması'nın teminatı altındaki eğitim rejimini bertaraf etmek amacıyla 1968 yılında Selanik Özel Pedagoji Akademisi (SÖPA, Yunanca'da EPATH olarak kısaltılmaktadır) adı altında bir kurumu azınlığa empoze etmesi olmuştur. Selektif yöntemlerle bu okula kaydedilen azınlık mensupları bu kurum bünyesinde özel bir eğitim programına tabi tutulmakta ve akabinde hükümet tarafından Türkçe müfredatı uygulamak üzere azınlık okullarına tayin edilmektedirler. Lisan bilgisi ve pedagojik formasyon bakımlarından Türkiye'de öğretmenlik formasyonu kazanmış az sayıdaki azınlık öğretmenin çok gerisinde kalan bu personelin azınlık okullarına tayin edilmesi vatandaşla devlet arasında iletişim ve güven duygusunu sarsmış, okullarda eğitimin düzeyini olumsuz yönde etkilemiş, ayrıca azınlık içerisinde gerginlik ve rahatsızlıklara yol açarak, sosyal barışa zarar vermiştir.

Türk azınlık, okullardaki eğitimin tümüyle devletin sistematik asimilasyon politikasının bir parçası olduğunu, öğretmenlerin çocuklar üzerinde "Müslüman Yunan" oldukları yönünde psikolojik hareket faaliyetleri yürüttüklerini ve Yunanca konuşmaya teşvik ettiklerini iddia etmektedir.

30 yılı aşkın bir süredir tayinen azınlık okullarında görevlendirilen ve bugün sayıları yüzleri bulan S.Ö.P.A. mezunlarının eğitim sisteminde alternatifsiz hale getirilmeleri amacıyla bu müessesenin faaliyete geçmesinden sonra tahsillerini Türkiye'de tamamlayarak Yunanistan'a dönmüş bulunan azınlık mensubu öğretmenlerden bir bölümünün azınlık okullarına atamaları yapılmamış, bazılarının ise görevlerine makul olmayan gerekçelerle son verilmiştir. Son olarak, devlet memuru olmadıkları ve mevcut kamusal sigorta ve sosyal güvenlik program-

larından yararlanmadıkları halde, Türkiye formasyonlu öğretmenlere 60 yaş hizmet tavanı uygulaması getirilmek suretiyle, bu meslek grubunun tedricen eğitim rejiminin dışına itilmesi sağlanmıştır.

İfade Özgürlüğünde Sınırlamalar: Yunan yetkililerin Türklerin ifade özgürlüğünü resmi ya da gayri resmi yollardan engellemeye çalıştığına dair pek çok olay rapor edilmiştir. Türk azınlığa ait medya kuruluşlarının kovuşturulması ve keyfi yargılamalar yoluyla bu hürriyetin kullanımını mümkün olduğunca sınırlandırmaktadır.

Işık adlı Türk radyo kanalının sahibi Abdülhalim Dede radyo kurma ve yayın yapma ehliyeti olmadığı gerekçesiyle çeşitli defalar yargılanmış, radyosu kapatılmıştır. Ancak Dede'nin radyosu ile aynı durumda olan diğer bir çok radyo istasyonu faaliyetlerini sürdürmektedir. Dede, yayınlarında Türkiye propagandası yapmak, Türk azınlığı Yunan devletine karşı kışkırtmakla suçlanmış ve polis tarafından kötü muamele görmüştür. Nihayet, insan hakları örgütlerinin baskısı etkisini göstermiş, 1999 Haziran'ında Yunan yargısı temyiz yolu açık olmak üzere Dede'nin cezasını iki aya indirmiştir.

Siyasi Açıdan Sınırlamalar : Batı Trakya Türkleri, haklarını savunacak ve koruyacak kendi bağımsız milletvekillerini seçmeyi 1985'ten itibaren denemiştir. Bölgeye asker sevk etme ve oy verdirmeye gibi Yunan tertiplerine rağmen, Dr. Sadık Ahmet, 18 Haziran 1989 seçimlerinde Rodop İlinden bağımsız milletvekili seçilmiştir. Bu seçimlerden tek başına bir iktidar partisi çıkması üzerine, 5 Kasım 1989'da erken seçime gidilmiştir. Eksik belge doldurduğu gerekçesi ile, Dr. Ahmet'in Kasım 1989 seçiminde aday olması engellenmiştir. Türk adayların seçimi kaybetmesi için sandık başında Türk seçmenlerin dövülmesi de dahil her türlü önlemi alan Yunanlılar, İsmail Rodoplu'nun Rodop

İlinden bağımsız milletvekili seçilmesini engelleyememişlerdir. Bu ikinci seçimlerin de yenilenmesine karar verildikten sonra, Yunanistan, 8 Nisan 1990'da üçüncü kez seçime gitmiştir. Bu sefer, Türkiye ve diğer ülkelerden gelen temsilci ve tarafsız gözlemcilerin seçimleri izlemesi, Yunan makamlarının seçime hile katmalarını nisbeten önlemiştir. Nisan 1990 seçimlerinde Rodop İlinden; Dr. Sadık Ahmet; İskece İlinden ise, Ahmet Fakıoğlu'nun milletvekili seçilmeleri ile Türk azınlık, ilk defa parlamentoda iki bağımsız temsilci elde etmiştir. Ancak yeni iktidar, bağımsız adaylar için de hemen yüzde 3 seçim barajı getirerek bu durumun tekrar etmemesi için önlem almıştır.

Seçim yasasında 1990 tarihinde yapılan bir değişiklik ile getirilen yüzde 3'lük ülke barajı (barajı aşmak için 200 bin oy gerekmektedir) uygulamasının bağımsız adaylar için de geçerli olması nedeniyle, Yunanistan Parlamentosu'nda kuracağı bir parti adına ya da bağımsız olarak temsilci gönderme imkanı fiilen elinden alınmış olup, Batı Trakya Türk Azınlığı mensuplarının milletvekili seçilebilmeleri için öncelikle diğer siyasi partiler tarafından aday gösterilmeleri gerekmektedir.²⁷⁴

Batı Trakya siyasi tarihinde Lozan Antlaşması'ndan sonra kurulan tek siyasi parti Dr.Sadık Ahmet'in girişimleri ile kurulmuş olan Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi'dir. Türk azınlık, bu partiye gereken siyasi önemi vermiş ve bütün Batı Trakya'da ilk kez bir siyasi örgütlenme yoluna gidilmiştir. Yunanistan'ın seçim yasasında yapmış olduğu bir düzenleme ile siyasi partilere ve bağımsız adaylara yüzde üçlük bir ülke barajı getiren antidemokratik seçim yasası, Batı Trakya Türkü'nün Yunan meclisinde bağımsız olarak temsilini engellemeye yönelik olduğu kadar bölgede yaşayan Türklerin bir siyasi parti etrafında örgütlenmesini engellemeyi de hedef almaktadır.²⁷⁵

274 <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm> .

275 İlhan Ahmet, "Batı Trakya Türkleri'nin Sivil Örgütlenme Hakları", IV.Uluslararası Batı Trakya Türkleri Kurultayı: Konuşmalar Bildiriler Komisyon Raporları Sonuç Bildirisi (16-18 Haziran 2000-Londra), Bursa, 2000. s.44.

Geçen dönemlerde sırf bölgedeki oy dağılımını etkilemek üzere binlerce askerin, Batı Trakya bölgesine sevk edilerek oylarını bu bölgede kullanmaları sağlanmış ve bölgedeki siyasi tercinin değiştirilmesine çalışılmıştır.²⁷⁶

Ekonomik Sorunlar ve Toplumsal Yaşamda Karşılaşılan Diğer Sorunlar : Yunanistan'da her geçen gün artan gelir düzeyi, Avrupa Birliği'nin Yunanistan geneli ve Batı Trakya bölgesinde sağladığı yardımlar, Türk azınlığın yaşamını da olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, gelir düzeyindeki artış, arzu edilen ölçüde ve çoğunluk mensuplarıyla eşit düzeyde değildir. Batı Trakya Türk Azınlığı'nın ekonomik alanda maruz bırakıldığı "kasıtlı ihmal" politikasının yumuşatılması da yüzeysel önlemler kapsamında alınan tedbirler olarak kabul edilmektedir. Azınlık mensuplarına birçok iş kolunda çalışma imkanı verilmemektedir. Devlet memuriyetine alınmamakta, banka kredilerinden genelde yararlanılmamakta, sahibi bulundukları kıymetli ve verimli topraklar, sanayi sitesi, üniversite veya açık hava hapishanesi yapılacağı gerekçesiyle ellerinden alınarak kamulaştırılmaktadır.²⁷⁷

Yunanistan'ın ortalama kişi başına düşen GSMH'sı 8000 A.B.D. Doları civarında olduğu halde, Batı Trakya Türkleri'ne düşen GSMH ancak 1000 A.B.D. Doları civarındadır.²⁷⁸

Batı Trakya altyapı olarak sadece Yunanistan'ın değil bütün Avrupa Birliği içindeki en az gelişmiş bölgelerden birisidir. Bu husus da o bölgede yaşadıkları için Türk azınlık üzerinde menfi etki yaratmaktadır.²⁷⁹

Batı Trakya'da azınlığa uygulanan baskılar arasında inşaat ve onarım ruhsatlarının verilmeyişi olgusu önemli bir yer tut-

²⁷⁶ Galip. a.g.e., s. 339.

²⁷⁷ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm>.

²⁷⁸ Seyfi Taşhan, "1998 Başında Türk Dış Politikasının Görünümü" http://www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/stashan_01.htm.

²⁷⁹ Michael Stephans. *The Human Rights*.

maktadır. Başka ülkelerde olduğu gibi Yunanistan'da da bu tür ruhsatlar belediyeden alınmaktadır; ama değil inşaat, dökülen ev veya bahçe duvarı sıvalarının onarımı ya da akan damların aktarılması için ruhsat alabilenlerin sayısı bile pek azdır.²⁸⁰

Batı Trakya'da yaşayan küçük meslek sahipleri ve esnafların işyeri ruhsatı almaları ancak yargı yoluyla mümkündür. Ancak bu tür bir ruhsat için başvuruda bulunan Türklerin, başvuru kesinlikle cevaplandırılmamaktadır. Daha ilk başta mali cezalarla karşılaşan küçük esnaf ve sanatkarlar meslek hayatları boyunca bu cezalardan kurtulamamaktadırlar.

Yunanistan dışındaki üniversitelerden mezun olan Türkler'in diplomalarının denklikleri kabul edilmemekte, bu kişilerin Yunanistan'da çalışmaları engellenmektedir.

Çoğunluğu çiftçi olan Batı Trakya Türkleri'nin, kendi işlerinde kullanmak üzere satın aldıkları traktörleri kullanmak için sürücü ehliyeti bile alamadıkları görülmektedir.

Bu konularda, Helsinki Watch, Lozan Anlaşması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AGİK metinlerine aykırı olarak iş ve meslek hayatında Türklerin aleyhinde ayırım yapıldığını tespit etmiştir.

Yunan Devleti, vatandaşlarına kamu hizmeti götürürken, Batı Trakya Türkleri'ni belirgin şekilde ayrı tutmaktadır. Özellikle ulaşım ve telekomünikasyon gibi hizmetlerde bu daha da dikkat çekicidir.

Batı Trakya'da Türklerin kamu hizmetine katılması engellenmektedir. Batı Trakya'da kamu hizmetinde çalışan binlerce görevlinin yanında, Türklerin sayısı birkaç çöpçüden ibarettir.

Türk toplumu aleyhine yapılan diğer bir uygulama da, kamu görevlilerinin azınlık mensuplarına cazip tekliflerle yaklaşarak onları Batı Trakya dışında herhangi bir işe yerleştirip rahat bir hayat sağlama vaadleridir. Bu teklifi kabul edenler belli bir

zaman sonra çalıştıkları bölgeye ailelerini ve medeni haklarını da taşımaya zorlanmaktadırlar.²⁸¹

Vakıflar : Lozan Antlaşması'na göre Batı Trakya Türk Azınlığı kendi vakıflarını idare etme hakkına sahiptir. Ayrıca Yunanistan'ın da altına imza koyduğu birçok uluslararası anlaşmaya göre de azınlıklara kendi kültürel ve dini kurumlarını kurmak ve devam ettirmek hakkı tanınmaktadır.

Batı Trakya Türk Azınlığı 1967 Cunta Yönetimi'ne kadar vakıfların idare heyetlerini resmi seçimlerle seçiyordu. Ancak Cunta Yönetimi kendi siyasi emellerine hizmet edecek insanları vakıf idaresine tayin etmeye başlamıştır. 1974'te Yunanistan'ın demokrasiyle yönetilmeye başlanmasıyla, bütün kuruluşlarda serbest seçim yapıldığı halde vakıflar hala Cunta Yönetimi tarafından tayin edilen heyetler tarafından idare edilmektedir.

1980 yılında çıkarılan 1091 sayılı kanuna göre bütün vakıflar parçalanarak ayrı heyetler tarafından idare edilmesi öngörülmektedir. Valilere vakıflar üzerinde geniş yetkiler veren bu kanuna, azınlığın tepki göstermesiyle kanun bugüne kadar uygulanmamıştır.

Ancak son yıllarda vakıf idare heyetlerinin tayinleri bu kanuna göre yapılmaktadır. Günümüzde çeşitli hileli yollarla devlet vakıf mallarını mal beyanında bulunmamak ve vergi borçlarını ödememek gerekçeleriyle devletleştirmektedir. Böylece Batı Trakya Türk Azınlığı'nın ata yadigarı bu malları ellerinden alınmaya ve yönetim tarafından idare edilmeye çalışılmaktadır.

Tarihi Osmanlı devrine dayananan vakıflar, Batı Trakya Türk Azınlığı'na sosyal dayanışma sağlayan, ayrıca mabetlerin kültürel varlıkların yaşatılmasına yardımcı olan ekonomik kurumlardır.²⁸²

²⁸¹ <http://www.turkhaber.org/118.html>.

²⁸² Galip, a.g.e., s.338.

D. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne Girdikten Sonraki Azınlık Politikaları

Yunanistan'ın A.B. üyeliğine kabul edilışinde Batı Trakya'daki Türk Azınlığa yapılan haksızlık, baskı ve asimilasyonlar gündeme ya hiç gelmemiş, yada gelse bile geçiştirilmiştir.²⁸³

Yunanlılar Batı Trakya'daki Türkleri her zaman Türkiye'nin çıkarlarının bir aracı olarak algılamışlar ve ulusal güvenliklerine bir tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Yıllar boyu birçok alanda Türklere karşı gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri bu temel motiften beslenmiştir.

1980'lerin değıştirdiğı dünya şartlarından sonra 1982 yılından itibaren ilk defa bölgedeki Türk azınlık, Yunan baskılan karşısında pasif direniş geçmeye başlamış ve problemlerini dünya kamuoyuna duyurmaya çabalamıştır.

Mart 1982'de Batı Trakya Türkleri açısından bir dönüm noktası teşkil edebilecek "İnhanlı olayları" yaşanmıştır. Konu, İskece iline bağı İnhanlı köyünde yaşayan 200 civarında Türk'e ait arazinin tapularının geçersiz sayılması ve ellerinden alınması ile başlamıştır. Bu durum karşısında Türk köylüler, İskece şehir merkezinde 17 Mart - 2 Nisan 1982 tarihleri arasında üç defa oturma eylemi yapmış ve topraklarının gasp edilmesini pretosto etmişlerdir. Türkiye'de de yankı bulan bu eylemler, Türk yazılı ve sözlü basınında yer almıştır. Yunanlıların bölgeyi işgal ve ilhakından bu yana yapılan baskılar karşısında Türkler, ilk kez böyle bir meşru müdafa ve pretosto eylemi yapmıştır.

Bu eylemleri sonrası İnhanlı köylüleri, arazilerini 1983 yazı boyunca ellerinde tutmalarına rağmen, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'nin (KKTC) ilanından 5 gün sonra, toprakları alınarak Yunan köylülere verilmiştir. Ayrıca tutuklanan 9 köylüden 8'i de, 1 Aralık 1983'te birer yıl hapis cezasına çarptırıl-

283 http://www.abhaber.com/veysel/veysel_yorum43.htm .

mıştır. Benzer arazi gasp olayları, aynı yıllarda İskeçe'nin kuzeyindeki bölgede yaşayan Türklere de uygulanmıştır.²⁸⁴

Yunan baskı ve zulmü karşısında yavaş yavaş örgütlenmeye başlayan ve böylece kendine özgüvenleri artan Batı Trakya Türkleri, çeşitli uluslararası platformlarda problemlerini anlatmaya başlamıştır. Bu kapsamda; Almanya'da yaşayan Batı Trakya'lı Türklerin kurduğu dernekler, Yunanistan'ın Türk azınlığa uyguladığı baskı ve zulüm politikasını Kasım 1983'de Avrupa Konseyi'ne şikayet etmişlerdir. Bu konuda 9 farklı ülke parlamenterleri tarafından bir rapor hazırlanmış ve 11 Mayıs 1984'de Başkanlık Divanı'na verilmiştir. Diğer taraftan Ağustos 1986'da 5 kişilik bir ABD parlamenter heyeti bölgeyi ziyaret etmiş ve incelemelerde bulunmuştur.

15 Kasım 1983'te KKTC'nin ilan edilmesi ile, Türk azınlığa karşı yeniden baskılar artmaya başlamıştır. Bu baskılar; 1983-1986 yılları arasında, yine Türklere ait arazilerin gasp edilerek Yunanlılara verilmesi, esnaf ve serbest meslek sahiplerine yapay bahanelerle çok ağır para cezaları verilmesi, azınlık orta dereceli okul bitirme sınavlarının Yunanca yapılması, polis karakollarına götürülen Türklerin işkence ile öldürülmesi, yurt dışına seyahet yapan Türklerin Yunan vatandaşlığından çıkartılması ve yurt dışında eğitim görmüş yüksek okul mezunu Türk gençlerinin diploma denkliklerinin tanınmaması gibi çeşitlilik arz etmiştir. Ayrıca 1985'ten itibaren iş bulma vaadi ile Türk nüfus ve ikametlerinin bölge dışına alınması gibi yeni asimilasyon taktikleri de denenmiştir.

Bu yıllarda Batı Trakya Türkleri'nin daha bilinçli ve örgütlü olarak haklarını aradıkları görülmektedir. Uzun süredir maruz kaldıkları hak ihlallerinin devam etmesi üzerine Yunanistan'daki Türk azınlık içerisinde ilk olarak bireysel şikayetler ortaya çıkmıştır.

²⁸⁴ Meşkure Yılmaz Börklü, "Lozan Sonrası Batı Trakya Türkleri'nin Durumu ve Genel Problemleri", <http://www.bilginet.com/raporlar/bilimsel/trakya.htm>.

Sözkonusu şikayetlerin sayısında 1980'lerin sonlarında büyük bir artış yaşanmış böylece bu şikayet ve başvurular zamanla uluslararası kuruluşlara yansımıştır. Kendilerini ilgilendiren tüm davalara sahip çıkan Türkler, Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif gibi azınlığın insan hakları savunucuları ve milletvekilleri aleyhinde gerçekleştirilen yargılama süreci boyunca her fırsatta gövde gösterileri yapmışlardır. Bununla birlikte duruşmalara ülke dışından gözlemcilerin de katılması ve insan hakları kuruluşlarının ilgisi Yunanistan üzerinde belli bir baskı yaratmıştır.

Yunanistan özellikle II. Dünya Savaşı'ndan 1991 yılına kadar azınlık aleyhtarı bir politika izlemiştir. Topraklarında "Millî" ya da "Etnik" olmayan dinsel olan bir tek azınlığın, "Müslüman" azınlığın bulunduğu ve Lozan Antlaşması'nın nitelediği bu azınlığın haklarının tamamen garanti altında bulunduğu konusunda basmakalıp bir şekilde ısrar etmiştir.²⁸⁵

1999 Temmuz'da Yunan Dışişleri Bakanı Papandreu ilk kez Batı Trakya'da yaptığı bir konuşmada insan haklarını görmezden gelenleri suçlayarak, Yunanistan'ın azınlıklara yönelik alışılmış söylemlerine bir istisna getirmiştir.

Bununla birlikte insan hakları kuruluşlarının aynı döneme ilişkin raporları, Yunanistan'ın ülkesindeki etnik azınlıkların varlığını inkar etme şeklindeki tutumunu sürdürdüğünü saptamaktadır. Ayrıca Yunan siyasetçilerinin yaptığı olumlu açıklamalar Batı Trakya'nın sadece Yunanistan değil, Avrupa'nın en geri kalmış bölgesi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine paralel olarak Yunanistan yönetiminin yönelik tutumunda 1999 yılından itibaren değişiklikler başlamıştır. Ancak, sözkonusu değişikliklere rağmen, yönetimin, Batı Trakya Türk Azınlığı'nın ikili ve uluslararası antlaşmalarla belirlenmiş statüye kavuşturulmasına, geleneksel kurumları üzerinde söz sahibi olmasının sağlanmasına ya da azınlığın eğitim sorunlarını temelden çözünlemeye yönelik bir ka-

285 Heraklides, a.g.e., s. 296-298.

rarlılık benimsemeyi düşünmeye başladığını söyleyebilmek için mevcut gelişmelerin maalesef henüz yeterli olmadığı değerlendirilmektedir. Zira, Yunan Hükümeti'nin Batı Trakya Türk Azınlığı'nı ilgilendiren hakların kullanılması yönünde son olarak attığı birkaç küçük olumlu adım azınlığın bugüne kadar Yunan yönetiminin ayrımcı politikası nedeniyle esasen kullanamadığı vatandaşlık haklarının, başka bir deyişle asli hak ve özgürlüklerinin kullanılması ile ilgilidir.²⁸⁶

İki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkmasından sonra Yunanistan, ilk başlarda Türkiye'nin uluslararası konumuna ve stratejik önemine ilişkin yanlış değerlendirmeler yaparak eski politikasını bir süre daha sürdürmüş olsa da, 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni uluslararası gelişmelerin, özellikle Avrupa'da oluşan yeni dengelerin, kendisini Türkiye'yle didişmekten vazgeçmeye zorladığını görmüştür. Bu çerçevede kendisinin artık bir batı ülkesi olduğunu kanıtlaması gerektiğini; çünkü çıkarlarının bir batılı gibi davranmaktan geçtiğini hesaplamıştır. Yani Yunanistan artık duygusal ve temelini Megali İdea'ya dayalı idea-politikten alan bir dış politika yerine uzun vadeli, vizyon sahibi, aynı zamanda çıkarlara dayalı reel ve rasyonel bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika Yunanistan'ı bir yandan uluslararası imajını düzeltmeye iterken, öte yandan bağlantılı olarak Türkiye'ye karşı sürekli tacizde bulunan bir ülke olmaktan da alıkoymaya başlamıştır.

İşte bu çerçevede esasen Yunanistan'ın ulusal çıkarları konusundaki fayda/maliyet hesaplarının neticesinde ortaya çıkan yeni stratejik tanımlamaları sonucu dış politikasındaki değişimden kaynaklanan; ama Türkiye'nin de kendine özgü nedenlerden ötürü karşılık vermek zorunda kaldığı yeni bir dönem başlamış ve bu dönemde iki devlet ve iki toplum arasındaki soğuk savaş bir detant (yumuşama) sürecine girmiştir. Bu yumuşama sürecini "samimiyet" gibi uluslararası politikada yeri çok az

²⁸⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm>.

olan kavramlar yerine, "ulusal çıkar" kavramıyla değerlendirilmek yerinde olacaktır. Bu yeni dönemin asıl öznesinin Yunanistan ve onun ulusal çıkarları olduğu da ayrıca belirtilmelidir.²⁸⁷

Türk karşıtlığını her alanda bir politika haline getiren Papandreu'nun 1996'da siyasetteki ağırlığının sona ermesiyle (ve bir süre sonra ölümüyle) eş zamanlı olarak Yunanistan'da iç politika, dış politika ve ekonomi gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Yunanistan önce uluslararası imajı açısından yumuşak karnı olan Batı Trakya'da birtakım düzenlemelere giderek, insan hakları karnesini düzeltmeye çalışmıştır. Çünkü bu ihlaller Yunanistan'ı birçok alanda zor durumda bırakmış ve onun batılı olma iddiasını yalanlamıştır. Böylece Batı Trakya sorununu büyük oranda halletme yoluna gidip, hiç değilse göze batmayacak seviyelere getirmiştir.²⁸⁸

Bu dönemde Yunanistan'ın bazı konulardaki sınırlamalarını biraz gevşettiği gözlenmiştir.

Türk, Türke gayrimenkul satamazken şimdi satıyor ve tapu alamazken alıyor duruma gelmiştir. Ayrıca Türklere uzun vadeli, düşük faizli krediler verilmeye başlanmıştır.

Gümrüklerde gösterilen zorluklar kaldırılmış, Müftüler haricinde kimse dava konusu edilmemiştir.

Türkiye'den kontenjan öğretmenlerin gitmesine zorluk çıkartılırken, şimdi bu zorluklar hafifletilmiş, daha önce dükkân açmak mümkün değilken, şimdi izin verilmeye başlanmıştır. Bazı hafiyelik işleri, takipler gibi sindirme taktiklerinden vazgeçilmiştir.

Ancak tüm bu verilmiş görünen haklardan sadece toplum sorunlarını savunmayanlar, Türklükten, Türkiye'den söz etmeyenler yararlanabilmektedirler. Yunan devletinin yeni stratejisi şudur: "Türküm, Türkiye anavatanım deme, al istediğin kadar

287 Erol Durmuş, "Türk-Yunan İlişkilerinde Neo-Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği", *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar*, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002. s.2.

288 Durmuş, a.g.m., s. 16.

para." Maksat hep, Türklükten ve Türkiye'den Batı Trakya Türkleri'ni uzaklaştırmaktır.²⁸⁹

Atina'nın attığı bazı olumlu adımlara rağmen geçmişte verip tutulmayan sözlerden dolayı Batı Trakya Türk Azınlığı iyimser olamamaktadır.

Bu dönem için özet olarak Yunanistan'ın amaçlarının aynı kaldığı, sadece bu amaçlara ulaşmak için kullandığı araçları değiştirdiği söylenebilir.

E. Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunlarının Çözümü İçin Öneriler

Türkiye Cumhuriyeti, Batı Trakya Türk Azınlığı konusunda önemli bir sorumluluk içindedir. Bu azınlık, Türkiye'nin kendi sınırlarıyla ve özel olarak antlaşmalar yaparak yurtdışında bıraktığı tek azınlıktır. Gerçi bu anlamda resmen bir garantör sıfatı yoktur ama, gerek Türkiye gerek Yunanistan ve özellikle Batı Trakya Türk Azınlığı Türkiye'nin bu niteliğini işin başından beri kabul edegelmişlerdir.²⁹⁰

İki ülkenin de birbirleriyle savaşıarak ulus devletlerini kurabilmeleri, her iki milletin tarihi hafızasında önemli bir yer edinmiştir.²⁹¹

Yunanistan, Türkiye tarafından tehdit edildiği²⁹² ve Türkiye tarafından bir gün işgal edileceği paranoyasından²⁹³ kurtulama-

²⁸⁹ Süleyman Sefer Cihan, "Batı Trakya Türkleri'nin Dünü Bugünü ve Yarını", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu'na Sunulan Tebliğler* (15-16 Aralık 1998- İstanbul), İstanbul, 1999, s.417.

²⁹⁰ Oran, a.g.e., s.25.9.

²⁹¹ Birgül Demirtaş Coşkun, "Küreselleşmenin İkili Sorunlara Yansıması: Türk-Yunan İlişkileri Örneği", *Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar*, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002, s.180.

²⁹² İrfan KayaÜlger, *Türkiye ile Yunanistan Arasındaki temel Sorunlar*, Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış Avrupa Birliği Kışkacında Kıbrıs Meselesi, (Der.) İrfan Kaya Ülger-Ertan Efegil, Ankara, 2002, s.208.

²⁹³ Kamil Mehmet Büyükcöçak, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Balkanlar, Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002, s.126.

maktadır. Bu nedenle, Türkiye sınırındaki Batı Trakya Türk Azınlığını bir "Beşinci Kol" olarak kabul etmektedir

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan beri dış politikasını "Yurtta sulh, dünyada sulh" ilkesi doğrultusunda tüm ülkelerle, egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığa saygı kuralları içinde iyi ilişkileri geliştirme esasları üzerine kurmuştur.²⁹⁴

Türkiye uygun fırsatları kullanarak Yunanistan'ın bu endişesini gidermeli, Batı Trakya Türk Azınlığı'na gösterdiği ilginin yalnızca soydaşlarının uluslararası anlaşmalarla verilmiş haklarının uygulanmasına yönelik olduğunu (ama bu haklardan sapılmasına da asla razı olmayacağını) yinelemekten sıkılmamalıdır. Oysa dönem dönem kimi devlet adamlarımız sorumsuz demeciler vermişler ve Batı Trakya Türk azınlığını zor durumda bırakmışlardır.

Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıkların haklarının Lozan'a rağmen çiğnenmesi ne pahasına olursa olsun önlenmelidir. Hem Türkiye'nin uluslararası itibarını zedeleyen, hem Türkiye'deki insan ve azınlık haklarını çiğneyen, hem de Batı Trakya Türk Azınlığını zor durumda bırakan davranışlardan kaçınabilmek için bir tek çare vardır; Türkiye'deki azınlıkları uzaktan yakından ilgilendirebilecek her konuda yasal ve yönetsel düzenleme yapmadan Dışişleri bakanlığının onayının alınması ve bu tür konuların aynı bakanlığın eşgüdümüne verilmesidir.²⁹⁵

Türk dış politikası temel olarak Anadolu Müslümanları ile ilgilenmiş ve Balkanlar'daki Türkleri bir kenara bırakmıştır. Türkiye bu politikasından ciddi anlamda insani bir kriz meydana gelmedikçe hiçbir zaman taviz vermemiştir.²⁹⁶

Türkiye, bir yandan Yunanistan devletine sadık bir yurttaş topluluğu olmaya devam eden, bir yandan da azınlık ve yurt-

294 Ö.Faruk Batirel, "Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Ekonomik Politikası Ne Olmalıdır", *Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu'na Sunulan Tebliğler (15-16 Aralık 1998- İstanbul)*, İstanbul, 1999, s.334.

295 Oran, a.g.e., s.261.

296 Büyükcölek. a.g.m., s.144.

taş haklarını savunmaya kararlı olduğunu gösteren Batı Trakya Türk Azınlığı'na gösterdiği yasal ilgiyi yalnızca bunalım anlarıyla sınırlı tutmamalıdır.

Türkiye bir yandan kendi içindeki azınlıklara eşitlik ve saygı kurallarını çiğnemediği davranırken, bir yandan da aynı konuya Yunanistan'ın dikkat etmesi için Batı Trakya Türk Azınlığı'na yapılan yasadışı uygulamaları uluslararası kamuoyunda sergilemeli, bu konuda durumu nesnel olarak yansıtan bilimsel yayınları yabancı dillerde yayınlamaya özen göstermeli, insan haklarının çok büyük önem kazandığı günümüzde azınlığın haklarına uluslararası alanda sahip çıkılmasını kolaylaştırmalıdır. Şu anda uluslararası platformlarda bu konunun çok az bilindiği gerçektir. Oysa, Yunanistan Avrupa Birliği üyesidir ve bu yüzden bu konuda çok vurulabilir bir pozisyonda bulunmaktadır.²⁹⁷

Bu gün giderek yaygınlaşan ve genellikle paylaşılan görüşe göre, uluslararası hukukun veya anlaşmaların kapsamına giren konular, devletlerin özel yetki alanının (iç hukukunun) sınırları içinde sayılamazlar. Dolayısıyla, bu konularda belli kurallara uyulması için diğer devletler tarafından yapılacak girişimler, bu devletin içişlerine karışma olarak nitelendirilemez.²⁹⁸

Yıllardır bildiğimiz ve yüzeysel olarak dile getirdiğimiz problemlerimiz hakkında ciddi araştırmalar, derlemeler yapılmış değildir. Örneğin bir müftülük sorunu, bir vakıflar sorunu hakkında toplumsal, dini siyasi içerikli elle tutulur akademik araştırmalarımız pek bulunmamaktadır. Sorunların derinliğini, genişliğini tespit etmek ve çözüm önerileri üretebilmek için ciddi araştırmalar yapılmak zorundadır.

Sorunlarımızı sadece kendi toplumumuza aktarmanın ötesinde devletlerarası kuruluşlara, uluslararası sivil toplum kuruluşlarına, uluslararası kamuoyuna ve Yunan kamuoyuna yönelik sivil toplum kuruluşlarına da aktarmak gibi bir çaba içine gi-

²⁹⁷ Oran, a.g.e., s.262.

²⁹⁸ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, İstanbul, 1991, s.191.

rihmelidir. Bunlar için sadece Türkçe değil İngilizce, Almanca, Fransızca ve Yunanca yayınlar olmalıdır. Yayınlar hangi yayın aracı olursa olsun söz konusu yabancı dillere tercüme edilmelidir.

Batı Trakya ve Türkiye’de yaşayan Batı Trakya Türkleri’nin eğitimine önem verilmeli, yüksek lisans ve doktora çalışmaları teşvik edilerek, Batı Trakya tarihi, coğrafyası ve kültürel hayatıyla ilgili akademik çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye, Batı Trakyalı öğrencilerin eğitim burslarını ve kontenjanlarını artırarak eğitim ve kültür düzeylerinin gelişmesine katkıda bulunmalıdır.

Bugün Yunanistan’da yaşayan Batı Trakya Türkleri’nin geçim kaynakları tarıma dayalıdır. Batı Trakya’da Türklerin kalkınabilmesi için ekonomik güçlerini biraraya getirecek kurumlar oluşturulmalı ve bu kurumlar Türk işadamları ile ilişki kurarak, bu bölgeye yatırım yapmaları sağlanmalıdır. Devlet bu bölgeye yatırım yapacak işadamlarını teşvik etmelidir.

Batı Trakya’da azınlığın şirketleşmesi teşvik edilmeli, iş adamlarımızın Yunanistan ile yapacakları ithalat ve ihracat öncelikle bu şirketler vasıtasıyla yapılmalı ve böylece azınlığın ekonomik hayat standartları yükseltilmeye çalışılmalıdır.

Bölgede bulunan Türkçe radyolara frekans tahsisı sayesinde azınlığa iletişim imkanı sağlanmalı, bölge, Türkçe yayın yapacak bir yerel televizyona kavuşmalıdır.

Azınlık içinde farklı görüşlerin bulunması bir zenginliktir, ancak sürtüşmelerden kaçınılmalıdır. Bu durumun Yunanlıların izledikleri politikaları uygulamasını kolaylaştıracağı unutulmamalı ve toplumsal güç potansiyeli bölünmemelidir.

Yunanistan’da 9 Nisan’da yapılan genel seçimde Batı Trakya’da seçimlere katılan 15 Türk aday arasından, sadece PASOK’tan Galip Galip’in milletvekili seçilmesi, geçtiğimiz dönemde Sol İttifak Partisi’nden milletvekili seçilen Türk aday Mustafa Mustafa ise bu dönemde milletvekili seçilememesini Türk aday çokluğundan kaynaklandığını azınlık basını tarafın-

dan dile getirilmektedir. Oyların parçalanmasının, azınlığı bir tek Türk milletvekiline mahkum ettiğini ifade edilmektedir.²⁹⁹ Bunu önlemek için gerekirse bir önseçim mekanizması oluşturulmalıdır.

Batı Trakya realitesini dünya gündemine taşıyabilmek için, bölge halkının sorunlarıyla ilgili uluslararası çapta baskı grubu oluşturacak profesyonel, etkin sivil toplum kuruluşları, NGO'lar oluşturulmalı, bunlar vasıtasıyla uluslararası kuruluşlar ile temas geçilmeli ve geniş çaplı toplantılar düzenlenmelidir.

Batı Trakya Türkleri kendi haklarının Türk-Yunan yakınlaşması sürecinin gölgesinde kaybolmasından endişe duymaktadır. Türk-Yunan dostluğunun tesisi Batı Trakya'daki hak arama mücadelesini unutturmamalı ve asla yavaşlatmamalıdır.

Devletlerin güvenlik endişeleri uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken öğelerin başında gelir. Bununla birlikte, ele alınması gereken ve en az bunun kadar önemli bir diğer husus da, devletine sadık olan bir azınlık toplumunun baskı görmeden huzur içinde yaşama hakkıdır.

Yunan devlet mekanizmasının azınlık konusundaki örgütlenişini bilmek, Yunan yönetiminin politikasının bu sürekliliğini anlamayı kolaylaştırabilir. Belki Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzlerce yıl azınlık olarak yaşamının getirdiği yoğun deneyim sonucu, azınlık konusu Yunanistan'da hükümet değil, devlet politikasıdır. Batı Trakya işleri, "Azınlık İşleri Koordinatörlüğü" adlı bir makam tarafından tek elden yürütülmektedir. Doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının kişiliğine bağlı olduğu bildirilen bu makam Batı Trakya bölgesinin hemen bitişiğindeki Kavala kentinde bulunmakta ve Dışişleri Bakanlığı memurlarından oluşmaktadır. Batı Trakya'nın her yerinde "Siyasi İşler Bürosu" adı altında şubeleri vardır. Dolayısıyla, zaman zaman duyulan ve Batı Trakya'daki baskıların bir takım yerel memurların işgüzarlığına bağlayan yorumlar geçersizdir. Türkiye'deki durumun

²⁹⁹ <http://www.yenisafak.com/arsiv/2000/nisan/13/d4.html>.

tersine, azınlık konuları eşgüdüm içindedir ve Kavala'nın haberi olmadan Batı Trakya'da kuş bile uçamamaktadır.

Yunanistan Batı Trakya konusunda uyguladığı politikada çok yol almıştır. Çünkü işin başından beri kendi içinde tutarlı, kararlı ve en ufak ayrıntısına dek eşgüdümlü bir politika gütmektedir. Bu başarıda, Türkiye'nin Batı Trakya politikasının aynı nitelikleri taşıyor olması da kolaylaştırıcı rol oynamıştır.³⁰⁰

Türkiye'nin Batı Trakya konusundaki kusurlarından bir diğeri de, iki ülke arasında azınlıklar konusunda gözetilecek karşılıklılık ilkesinin Batı Trakya azınlığı için çok daha önemli olduğunun yeterince anlaşılamamasıdır. Karşılıklılık olumsuz bir anlamda işlemeye başladığı anda, sınıfsal konumunun rahatlığı ve büyük kentte oturmanın verdiği avantaj nedeniyle İstanbul azınlığı daha az zarar görmektedir. Asıl olanlar, Batı Trakya Türkleri'ne olmaktadır. Örneğin, Yunan yetkilileri 1972 yılında 1109 sayılı kararname ile Türk okullarına "M/Kon"³⁰¹ uygulamasını getirdiklerinde, bu değişikliğin İstanbul'daki uygulamayla uyum sağlamak amacına yönelik olduğunu, İstanbul'daki Rum okullarının adlarına "Elen" sözcüğü eklendiği takdirde kendilerini de Batı Trakya'da eski uygulamaya dönebileceklerini söylemişlerdir.

Batı Trakya konusu Türkiye'nin Yunanistan politikasının çok marjinal bir köşesini oluşturmaktadır. Bu konuda, ne kadar ciddiye alınmış oldukları belirsiz birkaç rapor dışında, Dışişleri Bakanlığı içinde ciddi bir çalışma yapıldığı kuşkuludur. Durum böyle olunca Türkiye bu azınlığın uluslararası antlaşmalarla getirilmiş haklarına yeterince sahip çıkamamaktadır.³⁰²

300 Oran, a.g.e., s.150-155.

301 "M/Kon", Yunanca'da hem müslüman demek olan "Musulmanikon", hem de azınlık demek olan "Miyonotikon" terimlerinin kısaltılmışıdır. Bu uygulamayla "Türk Okulu" tabelaları kaldırılmış, "M/Kon Okulu" tabelaları asılmıştır.

302 Oran, a.g.e., s.157-158.

F. Sonuç

Yunanistan Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanıp Batı Trakya Türkleri'nin ülkesinde bir azınlık durumuna düşmesinden itibaren bu azınlık üzerinde baskı politikası uygulamış ve bu topluluğu başvurduğu çeşitli yollarla asimile etmeye çalışmıştır.

Bu baskı ve asimile politikalarının dozu, içinde bulunulan dönemin siyasi konjonktürüne ve ağırlıklı olarak Türkiye ile ilişkilere paralel olarak farklılık göstermiştir. Türkiye ile ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde, ağırlıklı olarak da Kıbrıs nedeniyle, Yunanistan baskı ve asimilasyon politikalarını açıktan açığa sistematik olarak yürütmüş; ilişkilerin nispeten iyi olduğu dönemlerde ise bunu aldığı idari kararlar vasıtasıyla yürütmüştür. Ancak her iki dönemde de bu politikalarından vazgeçmemiştir.

Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olduğu 1981 yılından itibaren gerek uluslararası insan hakları baskı gruplarının, gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aldığı kararların oluşturduğu baskıyla bu politikalarında sözde bir yumuşama görüldüyse de temel amacını değiştirdiğini söylemek fazla iyimserlik olacaktır.

Yunanistan'da bunlar olurken Lozan Barış Antlaşması'na imza koyarak Batı Trakya Türk Azınlığı'nın Yunanistan topraklarında kalmasına razı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını yürütenler bunalım dönemleri dışında bu topluluğa çok fazla ilgi göstermemişlerdir. Yazılı ve görsel basınımız da dışışlarından çok farklı bir tutum benimsememiş, sadece kriz dönemlerinde belli bir süre bu topluluğun sorunlarına yer ayırmışlardır.

Oysa kendi özgür iradelerinin dışında gelişen olaylar sonucunda, etnik ve dinsel köken olarak bir bütün oluşturdukları asıl toplumlarından uzaklaştırılmış olan, bu da yetmiyormuş gibi uluslararası anlaşmalarla kendilerine sağlanmış olan haklarından yararlanılmayan ve yaşadıkları toplumdan dışlanıp, potansiyel bir düşman olarak görülen bu insanların haklarının ko-

runması Lozan Antlaşması'na imza koyan Türkiye Cumhuriyeti'nin görevi olmalıdır.

Günümüzde uluslararası hukukun veya anlaşmaların kapsamına giren konular, devletlerin iç hukukunun sınırlarını aşmıştır ve bunların en başında da insan hakları gelmektedir. Dolayısıyla bu konuda belli kurallara uyulması için Türkiye tarafından yapılacak girişimler Yunanistan'ın içişlerine karışma olarak değerlendirilemez.

İnsan haklarının söylem olarak en fazla ilgi gördüğü günümüzde ana temellerinden birini insan haklarına oturtan Avrupa Birliği'nin üyesi Yunanistan'da demokratik değer ve kurumların işlerliğinin sağlanması, azınlıklara ait bir çok soruna çözüm yollarını açacaktır. Bunun yolu da konuyu uluslararası platforma taşımaktan geçmektedir. Günümüzde uluslararası kuruluşların ülkelerin iç hukukundaki yaptırıcı gücü yadırganamayacak kadardır büyüktür.

Gerek Batı Trakya Türk Azınlığı gerekse Türkiye Cumhuriyeti tarafından konunun bilimsel ve nesnel olarak her türlü uluslararası ortamda anlatılması atılacak ilk adım olmalıdır.

Batı Trakya Türk azınlığı'nın sorunları Türk-Yunan ilişkilerini etkileyen diğer sorunlardan farklılık arz etmektedir. Diğer sorunlar da (Kıta Sahranlığı, Karasuyu, FIR Hattı vb.) önemli olmakla ve toplumların tamamını ilgilendirmekle birlikte, insanların hayatını doğrudan etkilememektedir. Oysa Batı Trakya ile ilgili her karar orada yaşayan insanların gündelik yaşantısını doğrudan etkilemekte ve kişisel sorunlara dönüşmektedir.

Kuruluşundan beri dış politikasını "Yurtta Sulh, Dünyada Sulh" ilkesine oturtan bir devletin köklerini taşıyan ve vatandaş olarak yaşadıkları ülkeye hep hep bağlı kalmış, hiçbir zaman ayrılıkçı bir söylem geliştirmemiş olan Batı Trakya Türk Azınlığı'na yapılan haksızlıklar Avrupa Birliği üyesi ve birliğin değerlerine saygı duyacağını belirten Yunanistan'ın söylemleriyle uyusmamaktadır.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden 80 yıl geçmesine rağmen bu süre zarfında Batı Trakya Türk Azınlığı çağdışı ve demokratik olmayan uygulamaların mağduru olmuşlar ve olmaya devam etmektedirler.

Bu yaşananlara bir son verilebilmesi ve Avrupa Birliği vatan-daşı olan Batı Trakya Türk Azınlığı diğer Avrupa Birliği vatan-daşları ile aynı yaşam standartlarına kavuşması için çözüm önerileri başlığı altında sunulan hususlarda süratle girişimlerde bulunulması gerekmektedir.

7. UKRAYNA'DAKİ KIRIM TÜRKLERİ'NİN SOSYAL KİMLİK MÜCADELESİ

Halit NKAZAN*

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans ğrencisi.

A. Giriş

Kırım Türkleri 1783'ten günümüze, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarına hasret bir toplumdur. Önce Çarlık Rusyası, ardından Sovyet Rusya ve en nihayetinde Ukrayna Cumhuriyeti'nde ölüm, göç, sürgün, kültürel mirasın tahribi ve kısaca soykırım kapsamı içinde yer alan her türlü vahşet ve barbarlık Kırım Türkleri'nin adeta yazgısı olmuştur. Hem de bu olaylar tüm dünyanın gözleri önünde cereyan etmiştir.

Kırım Türkleri'nin çok yönlü mağduriyeti tüm ağırlığı ile günümüzde hala devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçen süre zarfında Kırım Türkleri'nin kara yazgısı hiç mi hiç değişmemiştir. Anavatanlarına dönmeyi başaran Kırım Türkleri'ni, sadece işsizlik, topraksızlık, evsizlik değil; yerli Rus ve Ukrayna makamlarının ayrımcı-eşitsizlikçi ve baskıcı uygulamaları da beklemektedir. Buna rağmen, Kırım'a dönmeyi başarabilmiş 300.000 civarında Kırım Türk'ü binlerce yıllık anavatanlarına, bir daha ayrılmamacasına kavuşmanın buruk sevinci yanında her türlü acı ve eziyete göğüs germeye devam etmektedir.

Tam iki yüz yılı aşkın bir süre Rus şovenizminin ve saldırgan politikalarının kurbanı olan Kırım Türkleri, şimdilerde küresel emperyalizmin "etnik ve dinsel bölücülük" boyutuyla tanışmışlardır.

Hiç bir Batılı ülke, Kırım Türkleri arasındaki aşırı yüksek çocuk ölümleri oranlarıyla, Kırım Türkleri'nin açlık sınırının altında yaşamaya çalışmalarıyla, Kırım Türkleri'nin sağlık, eğitim

vb. sorunları ile ilgilenmemektedir. Kırım'a dönmek isteyen Kırım Türkleri'ne çıkarılan haksız ve hukuksuz engellemelere de hiçbir Batılı ülke tepki vermemektedir.

Ancak tüm bunlara karşın Kırım'da, Batı destekli Misyonerlik politikaları, Suudi Arabistan destekli Vahhabilik politikaları tüm hızıyla devam etmektedir.

Ayrıca Kırım'da dayanaktan yoksun Alman destekli "Got"çuluk politikası da uygulanmaktadır. Got'çulara göre, güya; Kırım'da 19. yüzyılda nüfusun yarısının Alman olduğu, bunların büyük kısmının Kırım Türkleri arasında asimile oldukları, bu sebeple bugün kökenleri Got olan ve Türkleşen Kırım Türkleri'nin asıllarına dönmeleri gerektiği iddia edilmektedir. Ne acıdır ki Kırım Türkleri arasından, bu komik ve asılsız fikre kanalar çıkabilmektedir.

Bu gün Kırım Türkleri'nin egemenlik haklarını kullanabilecekleri bir ulus-devletleri yoktur. 1783'ten itibaren Rus işgalinde kalan Vatan Kırım, Sovyetler Birliği Yüksek Şura Prezidyumu'nun 19 Şubat 1954 tarihli "Kırım Eyaletinin Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden çıkarılarak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne İthal" Kararnamesi uyarınca, Ukrayna Cumhuriyeti'ne hediye edilmişti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bu haksız ve yersiz tasarrufun tüm sonuçları ile ortadan kalkması gerekirken, Vatan Kırım hala Ukrayna'nın işgali altındadır.

Dönemin Sovyet yönetimi, Kırım'ı Ukrayna'ya hediye ederken, bu vatanın asıl sahibi olan ve sürgünde yaşam mücadelesi veren Kırım Türkleri'nin oylarına başvurmamıştır.

Şimdilerde yeniden asıl vatanlarında varolma mücadelesi veren Kırım Türkleri gerek Ukrayna ve gerekse yerli Rus makamlarının çok taraflı yoğun saldırılarına göğüs germek zorunda kalmaktadır.

İşte bu çalışmanın amacı, tarihi bir Türk yurdu olan Kırım'ın asıl sahibi olan Kırım Türkleri'nin, tarihsel süreç içerisinde ver-

dıkları varolma mücadelesini ortaya koymaktır. Bu çalışmada sadece, günümüzde Ukrayna'ya bağlı olan Kırım'da yaşayan Kırım Türkleri ele alınmış, Türkiye'dekiler de dahil olmak üzere Ukrayna dışında yaşayan Kırım Türkleri'ne değinilmemiştir.

B. Tarihte Kırım ve Kırım Türkleri

1. Osmanlı'nın Kırım'a Gelişi

Karadeniz'in kuzeyinde tarih boyunca, jeopolitik önemini koruyan Kırım'ın bilinen en eski sakinleri, M.Ö. XI. Yüzyıldan itibaren Kırım'a gelerek yerleşen Tavrılar ve bir İrani kavim olan Kimmerlerdir. M.Ö. VII. Yüzyılda doğudan gelen İskitler Kırım'ı 1000 yıla yakın bir süre hakimiyetine almışlardır. Kırım, M.Ö. II. yüzyılda Sarmatlar ve Alanların; M.S. III. yüzyılda ise German menşeli Gotların istilasına uğramıştır. Kırım'ın konumu ve ticari önemi başta Miletliler olmak üzere Yunanlıları daha sonraları da Roma, Bizans ve İtalyanları cezbetmiş ve bunlar Kırım sahillerinde koloniler kurmuşlardır. Kırım asırlar boyunca en önemli ticaret bölgelerinden biri olmuştur.³⁰³

Esas itibariyle göçebe olan Hunlar, Kırım'a ilk gelen Türk kavmidir. Kırım miladi 430 yılında Hun İmparatoru Atilla'nın hakimiyetindeki Alanlar'ın hakimiyetine girmiştir. O tarihten itibaren Kırım'a akın akın Türkler yerleşmişlerdir. Göçler ve akınlarla gelen Türk boylarından Hunlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar ve diğer adlarıyla Kıpçaklar, Moğollarla birlikte gelen Tatarlar Kırım'ın içinde ve dışında yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil etmişlerdir.

VI. yüzyılda Avar Türkleri Kırım'a yerleşmişlerdir. VIII. yüzyılda ise Kırım, Hazar Türklerinin bir vilayeti haline gelmiştir.³⁰⁴

³⁰³ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

³⁰⁴ XI. Yüzyılda Türkçe Tevratları olan ve bugün de varlıklarını devam ettiren Kırım Türkleri, Hazar Türkleri'nden gelmektedirler. Kemal Çapraz, "Stratejik Açıdan Kırım", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1528.

X. yüzyılda itibaren Peçenekler, daha sonra da Kıpçak Türkleri Kırım'a yerleşmişlerdir. X. yüzyılın sonlarında Peçenekleri mağlup ederek Kırım'ı ele geçiren Kıpçaklar iki yüzyılı aşkın bir süre Kırım'a hakim olmuşlardır. Bu nedenle Kırım'ın etnik ve kültürel yapısının oluşumunda en güçlü etki Kıpçak Türklerine aittir. Kıpçakların kültür mirasının derin izleri bugün dahi bütün canlılığı ile Kırım Türklerince yaşatılmaktadır. Kırım Türklerinin kullandığı dil de Kıpçak Türkçesi'dir.³⁰⁵

Asya'nın büyük bir kısmına hakim olan Cengiz Han'ın Orduları XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kıpçakları yenerek Kırım'a hakim olmuşlardır. Cengiz Han İmparatorluğunun parçalanması üzerine, bu muazzam devletin batısında Altın Ordu İmparatorluğu ortaya çıkmış, Kırım'da Altın Ordu İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir.

Altın Ordu Hakimiyeti Kırım'ın etnik, dini ve siyasi geleceğini kesin olarak belirlemiş ve Kırım'ın tamamen Türkleşmesini ve İslâmlaşmasını sağlamıştır.³⁰⁶

1357 ve peşi sıra gelen yıllarda Timur akınları yüzünden Altın Ordu Devleti bölünerek ortaya Kırım, Kazan, Sibir, Astrahan Hanlıkları ile Nogay Ordası çıkmıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında Kırım, müstakil Hanlığı'nı ilan etmiştir.

Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'dır. Hacı Giray, Cengiz soyundan gelen bir Altın Ordu prensi idi. Çağında dünyanın en kuvvetli devleti olan Altın Ordu İmparatorluğu XIV. yüzyıl sonlarında zayıflayıp taht kavgaları baş gösterince, Hacı Giray, Altın Ordu tahtı üzerindeki hak iddiasından vazgeçmeksizin 1428 yılı civarında kendisini Kırım Hanı ilan etti. Böylelikle Kırım Hanlığını kuran Hacı Giray, Hanlığın ilk parasını da 1441-42 yıllarında Solhat şehrinde bastırttı. Başşehir olarak Bahçesaray seçildi. Hacı Giray'ın soyundan gelenler "Giray"

305 http://www.menzil.net/iulke/isl_ulke_kirim.htm><big>.

306 Zafer Karatay, "Kırım'ın Önemi ve Kırım Tatar Milli Hareketi", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1511.*

hanedanı adıyla Hanlığın sonuna kadar yaklaşık 350 yıl boyunca tahtın sahipleri oldular.³⁰⁷

Cenevizliler Altınordu zamanında Kefe'de yerleşme izni almışlar, burayı İstanbul'dan Hazar ötesine kadar uzanan ticaretlerinin merkezi haline getirmişler, Altınordu Devleti'nin zayıfladığı dönemde de, hakimiyetlerini bütün Kırım sahillerine yaymaya çalışmışlardır. İşte 1428 yılında Kırım Hanlığı, Ceneviz hakimiyetinin yayıldığı dönemde kurulmuştur. Kırım Hanlığı 1466'dan itibaren taht kavgalarıyla zayıflamış ve Ceneviz üstünlüğünün Kırım'a hükmetme noktasına ulaşması sonucunda yerel Kırım beyleri, bilhassa Eminek Bey (Mirza), Cenevizlilerin Kefe'den ve Kırım'dan atılmaları için Fatih Sultan Mehmet'e mektuplar yazarak Kırım'ı fethetmek üzere davet ettiler.³⁰⁸

Zaten İstanbul'un Türkler tarafından alınmasını müteakip, Anadolu sahillerindeki Ceneviz kolonilerine de birer birer son verilmişti. Bu defa sıranın Kefe'ye geldiği de aşıkardı. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet 1475 ilkbaharında Gedik Ahmed Paşa kumandasında büyük bir Osmanlı donanmasını Kırım'a yolladı. Kefe'nin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra Gedik Ahmed Paşa tarafından , Kırım Hanının "Hanlık" hakları tanınmıştır. Aralarında yapılan antlaşma gereği; başta Kefe, Azak olmak üzere Cenevizlilere ait şehirler Osmanlıların idaresinde kalacak ve Kırım Han'ı da, Devlet-i Aliyye'nin "dostuna dost, düşmanına düşman" olacaktı. Kırım Han'ı Mengli Giray'ın buna göre Osmanlı padişahına sefer esnasında yardım etmesi gerekmekte idi. Buna karşı Osmanlı padişahı da Mengli Giray'ı Kırım tahtında tutmayı ve desteklemeyi taahhüt ediyordu. Kefe'nin alınmasından sonra Azak ve diğer koloniler de Osmanlılar tarafından ele geçirilince, Kırım'ın güney sahili, Kerç Boğazı'nın her iki kıyısı ve Azak şehri çevresindeki belli bir saha Osmanlı Devleti'nin hükmü altına girdi. Kırım Hanlığı

307 <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>; ayrıca, Karatay, a.g.m., s 1511.

308 <http://www.e-cografya.com/makale/muhtelif/004.html>.

da Osmanlı Devletine bazı şartlar altında bağlanmış oldu. Bu suretle, 1475 ilkbaharından itibaren Kırım Hanlığı bakımından çok büyük bir değişiklik hasıl oldu: Şimdiye kadar Kırım'ın içişlerine karışan ve aynı zamanda tehlike dahi teşkil eden Hristiyan-Cenevizlilerin Kefe'de ve diğer şehirlerdeki hakimiyetlerine son verildi. Onların yerine devrin en büyük devleti olan ve İslam Dünyasının önderliğini eline alan Osmanlı Padişahının hükmü kaim oldu. Bu bağlanışın Kırım Hanlığının devam etmesini garanti altına aldığı gibi, Kırım'ın ekonomik ve bilhassa kültür gelişmesi bakımından da büyük faydaları oldu.³⁰⁹

1 Haziran 1476 Tarihli antlaşma uyarınca, Osmanlı ile hiç savaşımadan Osmanlı birliğine giren ve bugünkü Ukrayna'nın büyük bölümüne de egemen olan Kırım Hanlığı'nın ilhakının ilkeleri tespit edildi. Bu suretle Fatih, Boğazlar'dan sonra Karadeniz'i de kapattı. Karadeniz kıyısında Türkiye dışında başka bir devletin toprağı kalmadı. 1454 Temmuzunda Kırım'a donanma göndererek, Selçuklu Büyük Alaeddin Keykubad devrinde de Türkiye'ye bağlı bulunan Kırım üzerindeki niyetini belirten Fatih, kuzeydeki eserini üç asır için gerçekleştirmiş oldu.

Kefe'de bir sancak (il) kuruldu. Burası doğrudan Osmanlı yönetimine alındı. Bu suretle, iç idaresinde otonom olan Kırım Hanlığı, yakından kontrol edildi. Sancakta Yavuz'un kardeşi Şehzade Mehmed valilik yaptı. Sonra Yavuz'un oğlu Şehzade (Kanuni) Süleyman, vali oldu. Vali olarak şehzade ataması, Osmanlı'nın Kırım'a verdiği önemi göstermektedir.³¹⁰

Kırım Hanlığı zamanında Osmanlılara karşı Cengiz Han ve Tatarlık sürekli bir biçimde savunulmuştur. Cengiz Han soyundan gelen Kırım Hanları tabiatıyla Tatarlık kimliği üzerinde ısrarla durmuşlardır.³¹¹

309 <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

310 <http://www.urfa.net/bizimharman/turkdunya.htm>.

311 Halil İnalçık, "Türklük ve Tatarlık: Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1506.

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devletine bağlanmasının en mühim neticesi ise siyasidir. Şöyle ki, Kırım'da istikrar sağlanmış, Han oğulları arasında sürüp giden iç mücadelelerin önü büyük ölçüde alınmış, böylece Kırım Hanlığı asayişe kavuşmuştur. Cengiz soyundan "Giray'lar" sülalesinin idaresindeki bu hanlıkta XVIII. yüzyıl sonlarına kadar devam edip gitmiştir. Halbuki Osmanlı himayesinden mahrum kalan ve kendi mukadderatları ile baş başa bırakılan Altın Ordu artığı diğer hanlıklar (Kazan Hanlığı, Hacıtarhan Hanlığı, Kasım Hanlığı ve Nogay Ordası) birer birer Rusya tarafından yutulmuşlardır.³¹²

Kırım Hanlığı, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Kırım yarımadası, Bucak (bugünkü Besarabya), Kuban ve Taman (Kuzey Kafkasya'nın Batısı), Don ve Ukrayna'nın güney kısmından oluşan bir Devlet idi.³¹³

Hanlığın Devlet merkezi, savunulması kolay, iklimi yumuşak Kırım yarımadasının, ilk sıralarda Eski Kırım, sonraları daimi olarak Bahçesaray şehirlerinde bulunuyordu.

Aynı tarihlerde düzgün bir nüfus sayımı olmadığından Kırım Hanlığı'nın nüfusu hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Ancak, o devirlerde, Kırım Hanları sefer ve savaş sıralarında 200 bin ve hatta sıkışınca 400 bin atlı asker toplarlardı.³¹⁴

1552'de Korkunç namıyla bilinen IV. İvan, Kazan ve 1556'da Hacıtarhan (Astrahan) Hanlığı'nı işgal ederek Rusya'ya bağlamıştır. Bu hadiseden sonraki yüzyıllarda, Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikaları uygulanmıştır. Kazan'ın işgaline karşılık 1571'de Devlet Giray Han Moskova'yı tahrip et-

³¹² <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

³¹³ Etem Feyzi Gözaydın, *Kırım*, 1948, İstanbul, s. 25'den naklen; Müstecip Ülküsal, *Kırım Türkünün Faciası ve Kurtuluş Davası*", <http://www.kirimdernegi.org.tr/kirimfaciasi.htm>.

³¹⁴ Baron de Tott, *Mémoires les Turcs et les Tartars 1784*. (Türkler ve Tatarlar hakkında hatıralar) Fransa'nın Kırım'daki Konsolosu'ndan naklen; Ülküsal, a.g.m., <http://www.kirimdernegi.org.tr/kirimfaciasi.htm>.

mişse de³¹⁵ Kazan ve Astrahan'ın Ruslar tarafından boşaltılması sağlanamamıştır.³¹⁶

1569 yılında Kırım Hanı Devlet Giray ile Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa anlaşarak, Don ve Volga Nehirleri'nin birbirine en yakın olan yerleri arasında bir kanal açıp, bu iki nehri birleştirmeyi planladılar. Zaten Osmanlı Divanı 1563'den beri kuzeyde Astrahan'a bir sefer yapmayı ciddi olarak müzakereye başlamıştı.³¹⁷ Osmanlı Padişahı sadece Ruslar'ın, Karadeniz ve Kafkaslar üzerinde teşkil ettiği siyasi otoriteyi önlemek için değil; Orta Asya'daki Müslümanları da korumak için harekete geçmeye mecburdu.³¹⁸ Fakat üçte ikisi kazılan bu kanal çalışması tehir edildi ve tamamlanamadı.

1569'daki bu girişimin hareket noktası Harezm Hanı'nın yardım mektubu idi. Kış mevsiminin yaklaşması, İran ve Rusya'nın Osmanlılar'a karşı işbirliğine gitmeleri ve Kırım Hanı'nın bu girişimden vazgeçilmesi teklifi üzerine kanal projesi yarım bırakıldı. Bütün Osmanlı vakanüvislerine göre bu başarısızlığın başlıca sebebi, Kırım Hanı idi. Çünkü o, Divan kayıtlarında yazıldığı gibi Astrahan'ın feth olunmasını istemiyordu. Osmanlılar'ın Astrahan'ı zaptederek, burada yerleşmelerinin Kırım'ı bir vilayet durumuna düşüreceği endişesini taşıyordu.³¹⁹

Bununla birlikte Kırım Hanlığının Osmanlı İmparatorluğu'na tabiiyeti İstanbul için son derece önemli sonuçlar vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'de Rus emellerine karşı direnmesi, Karadeniz'in 400 yıl bir Osmanlı gölü olarak kalması, başlıca Kırım Hanlığı sayesinde olmuştur.

Kırım Kuvvetleri Osmanlı'nın diğer bölgelerdeki seferlerinde de önemli görevler üstlenmiş, Akıncı ve Pişdar ordusu rolünü

315 Çapraz, a.g.m., s. 1529.

316 Büyük Kültür Ansiklopedisi, Cilt: 7, Ankara, 1984, s. 2658.

317 Halil İncik, "Kırım Hanlığı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1992, s. 423.

318 Halil İncik, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", Belleten, XII/46, 1948, s. 371.

319 Giray Saynur Altuğ, "Hanlık Döneminde Kırım", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 125, Nisan, 2000, s. 153-154.

oynamıştır. Kırım kabile aristokrasisi, bu uzak seferlere katılmakta zaman zaman direnç göstermiştir. Çünkü Kırım Kuvvetleri bu uzak memleketlere gidince Kırım Yurdu Rus saldırılarına açık kalmakta idi.³²⁰

Bu arada II. Viyana Kuşatmasına değinmek gerekmektedir. Zira, Kırım Hanına bağlı güçlerin yeterli gayreti göstermemele-ri bozgun nedeni olarak belirtilerek Kırım kuvvetleri haksız bir şekilde karalanmaktadır. Bu savaşta Kırım atlıları Avusturya'nın içlerine kadar baskınlar düzenlemişler, ele geçirdikleri düşman askerleri sayesinde çok önemli istihbarat bilgileri elde ederek, tedbirler alınmasını sağlamışlardır. Fakat Murat Giray Han'ın, Jan Sobieski kumandasındaki Leh kuvvetlerine karşı istenen mukavemeti yapmadığı öne sürülmüş, Han Murat Geray azledilerek yerine Hacı Giray getirilmiştir. Mamafih Murat Giray'a karşı yöneltilen bu kabil ithamların haksız olduğu anlaşılmaktadır. Viyana bozgunundan Kırım Hanını sorumlu tutmak için elde yeter derecede deliller yoktur. Zaten savaş sonrası, muharebeyi kısa sürede bozularak terkedene ve geri çekilen, Vezir Koca Arnavut İbrahim Paşa bozgunun en önemli sorumlusu sayılarak sorgulanmış ve "Savaş alanını erkenden terkedip ordunun moralini bozduğu ve yenilgiye kapı açtığı" gerekçesiyle boğdurulmuştur.³²¹

Nitekim bozgun sonrası dönüş yolunda Han, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile anlaşamamasının sonucu olarak, Kırım Hanlığı görevinden alınıp yerine Hacı Giray atanmış vezirliğine de önceki Han'ın da veziri olan Bahadır Ağa yeniden getirilmiştir.

Kırım Hanlığının zaman içerisinde Osmanlıya paralel olarak güçsüzleşmesi sonucu, Ruslar 1736'da Kırım'a girerek Bahçe-saray'da iki bin evi ve Hansaray'ı yakmıştır. Rusların, Rum ve Ermeni Kiliselerini de yağma ettikleri göz önünde tutulursa,

³²⁰ İnalçık, *Türklük ve Tatarlık*, a.g.m., s.1508.

³²¹ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

Rus "Vahşeti" nin derecesi hakkında kolayca bir hükme varılabilir. Bu Rus tahribatından sonra Bahçesaray bir daha eski haline getirilememiştir.³²²

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Kırım Hanlığı Osmanlı himayesinden çıkmıştır. 1783'te Rusya'nın işgaline maruz kalan Kırım Tatarları'nın esaret yılları böylece başlamıştır.³²³

Kırım Hanlığı 1420 den 1783 tarihine kadar 363 yıl devam etmiş ve bu süre içinde 45 kadar han saltanat sürmüştür. Kırım Türkleri bu devrede kuvvetli bir devlet teşkilatı ve disiplinli bir ordu kurmuşlar; memleketlerinde huzur, sükun ve emniyet sağlamışlar; maarif ve sanatta ilerlemişler; medreseler, camiler, saraylar, hanlar, yol ve köprüler yapmışlardır. Bunlardan pek çoğu büyük sanat değeri taşımışlardır. Hanlık devrinde Kırım'ı dolaşmış olan yabancı seyyahlar, tarihçiler ve yazarlar gördükleri sanat eserlerini, önemlerini, Türklerin çalışkanlık ve dürüstlüklerini uzun uzun anlatmaktadırlar.³²⁴

2. Rusların Egemenliğine Giriş

Rusya için Kırım, İdil-Ural üzerinden orta ve uzak Asya'ya kadar uzanan Türk yurtlarını Karadeniz yoluyla Osmanlı ve Türkiye'ye bağlayan bir köprüdür. Bu sebeple Rusya Kırım'ı daima Türkiye ile birlikte değerlendirmiş ve bu köprüyü yok etmek üzere Kırım'ı Türklerden temizlemeyi, adeta bir milli politika olarak izlemiştir. Nitekim 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ı Osmanlı himayesinden koparmayı başardıktan 9 yıl sonra Kırım'ı işgal etmiş, Kırım Türk Halkını bu topraklardan silmek üzere korkunç bir katliama girişmiş, kalanları ise Kırım dışına göçe zorlamıştır.³²⁵

322 <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

323 Çapraz, a.g.m., s.1529.

324 Markoff: Oçerik ve Krıma. Boudrier, "Histoire de la Crimée"den naklen: Ülkuşal, a.g.m., <http://www.kirimdernegi.org.tr/kirimfaciasi.htm>.

325 Hamdi Mert, Mustafa Abdülcemil Kırımoglu, Ankara, 2000, s.15.

Kırım'ın kaybedilmesinin Osmanlı İmparatorluğunda tesirleri çok büyük olmuştur. Çünkü ilk defa Müslüman bir halkın yaşadığı bir yer kaybedilmiştir. Osmanlı için Kırım, "İstanbul'un kapısı" idi. Osmanlı Kırım'ı, Kırım Osmanlı'yı kaybettikten sonra her iki ülkenin kaderi değişmiş, iki ülke içinde kara günler başlamıştır.

Ruslar'ın Kırım Tatarlarına uyguladıkları baskı ve imha politikaları Kırım Tatarları'nı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki başka bölgelere göçe zorlamıştır. Göçlerin büyük çoğunluğu dalgalar halinde Ak topraklar yani Türkiye başta olmak üzere, Romanya, Bulgaristan ve çevre ülkelere yapılmıştır. En büyük göç dalgaları, 1792, 1860-63, 1874-75, 1891-1902 senelere arasında olmuştur. Bu göçler, Rusya'nın, Kırım'daki Kırım Tatar Türk nüfusunu azaltma politikasını gerçekleştirmesine sebep olmuştur. 1783'te Kırım'daki Türk nüfus %98 iken 1897'deki nüfus sayımına göre Türk nüfus % 35'e düşmüştür. Kırım Türkleri bu göç sırasında yollarda büyük kayıplar vermiştir.³²⁶

Bazı tarihçiler ve Rus istatistiklerine göre; 1780'lerden 1920 yılına kadar, bu arada 2 milyon Kırım Türkü Aktopraklar'a³²⁷ göç etmiştir. İki defa, 250 binin üzerinde toplu göç olmuştur (1860-1861). Bu göçler sonucunda Kırım adeta boşalmıştır.³²⁸

Bütün göç dalgaları arasında hiç şüphesiz en büyük ve yıkıcı tesirler taşıyanı 1860-1861 yıllarında vuku bulanıdır. 1853-1856 Kırım Savaşı esnasında Osmanlıların ve Müttefiklerinin yarımadasının bir kısmını işgal etmeleri Kırım Tatarlarına yönelik baskıları daha da arttırmıştır. Savaş Rusya'nın mağlubiyetiyle neticelenmekle birlikte, Kırım Tatarlarının başlarına gelebileceklerle ilgili söylentiler ve köylülerin büsbütün kötüleşen eko-

³²⁶ <http://www.kirimdermegi.org.tr/default.asp?page=225>.

³²⁷ Kırım Türkleri Rus zulmünden kurtulmak için göç ettikleri Osmanlı İmparatorluğu toprakları altındaki topraklara bu ismi takmışlardı.

³²⁸ Ahmet İhsan Kırımlı, "Kırım", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1498.

nomik durumları, adeta bir panik halindeki kitlelerin Osmanlı ülkesine göçlerine sebep olmuştur.

Esas olarak göçlerin neticeleri daima felaketli olmaktaydı. Çoğunlukla hazırlıksız ve tedbirsiz yakalanan Osmanlı idaresi ne yapacağını şaşırırken, muhacirlerin önemli bir kısmı ilkel nakil vasıtalarının kurbanı olarak Karadeniz'in dibini boyluyor, bir kısmı vatanlarına hiç benzemeyen yeni yerleşim yerlerindeki olumsuz şartlar ve salgın hastalıklara yenik düşerek kırılıp yok oluyor; sağ kalanlar da çoğu zaman perişan şekilde hayat mücadelesine girişiyorlardı. Kırım'da kalanların durumu ise, genel nüfusun Müslümanlar aleyhine değişmesiyle daha da ümitsiz bir hale düşüyorlardı. Bütün bir halk adeta göç için sırasını bekleyen koca bir kitle haline gelmişti. Zaten 1860-1861 göçünden sonra ilk defa Kırım Tatarları Kırım'da mutlak nüfus çoğunluğunu kaybettiler.

Kırım'da kalan Kırım Tatarları açısından yabancı hakimiyetine girdiklerinden sonra geçen bir asırlık süreyi her açıdan "kara yüzyıl" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu süre boyunca Kırım Müslümanlarının hemen bütün sosyal, ekonomik, dini ve kültürel kurumları her açıdan bir çürümeye maruz kalmıştır. Halk ezici çoğunluğu itibarıyla sosyal ve ekonomik açıdan Rusların ve diğer Hristiyanların mukayese edilmeyecek derecede gerisine düşerken, gelecek nesilleri yetiştirecek olan Müslüman eğitim sistemi de fevkalade geri bir duruma düşmüştür.³²⁹

Kırım Yarımadası bu göçlerle sarsılırken, büyük fikir adamı Gaspıralı İsmail Bey, Ruslaştırma politikalarına yayın faaliyetleriyle karşı koymuştur. Gaspıralı Kırım'dan göçlere de şiddetle karşı çıkmış ve yazılarında, "Aziz kardeşler! Satmak kolay almak zordur. Gitmek kolay dönmek zordur. Yıkılmak kolay, kalkmak zordur." diye seslenmiştir.³³⁰

329 Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarları*, <http://www.kirimderneği.org.tr/default.asp?page=226>

330 Çapraz, a.g.m., s.1529. Türk Dünyası için önemli bir şahsiyet olan İsmail Bey Gaspıralı aşağıda ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

3. Kırım'lı Bir Şahsiyet: İsmail Gaspıralı ve Türk Dünyası

Daimi göçlerle eriyen Kırım Tatar toplumunun değil kendini yenileyebilmesi, uzun vadede varlığını sürdürebilmesi dahi pek mümkün gözüküyordu. Bütün bu aleyhteki faktörlere rağmen, Kırım Tatarlarını içinde bulundukları gerileme sürecinden çıkaracak ve bir millî uyanış dönemini başlatacak kişi büyük fikir adamı ve reformcu İsmail Bey Gaspıralı (1851-1914) oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın en çok etkilendiğini söylediği Ziya Gökalp'in fikir babası İsmail Bey Gaspıralı'dır. İsmail Bey Gaspıralı, 1851 yılında Rus ve SSCB işgallerinde bile ismi değişmeyen tek şehir olan Bahçesaray'ın Avcıköyü'nde doğmuştur. Köklü bir aileye mensuptur. Babası Çar'ın ordusunda subaydı. Dolayısıyla Gaspıralı Ailesi "zedegan" sınıfına mensuptu.

İsmail Bey Gaspıralı Kırım'daki eğitiminden sonra Moskova Harp Okulu'nda okumuştur. O yıllarda Rus aydınlarını takip ediyordu. Panislavist fikirler ise onu üzüyordu.

Girit İsyanı'nda Osmanlı saflarında çarpışmak istemiş, Odesa'da yakalanınca ordudan atılmıştır. Kendini Bahçesaray'daki Zincirli Medrese'ye vakfetmiş ve Muallimliğe başlamıştır.

Gaspıralı'nın daha sonraki hayatında seyahatler dönemi başlamış, İstanbul, Viyana, Münih, Stuttgart ve Paris'te yeni bir dünyanın döndüğünü fark etmiş, Fransa'da ünlü Rus yazarı İvan Turganyev'le birlikte çalışmıştır.

İstanbul'a yerleşemeyince yeniden Bahçesaray'a dönmüş, Belediye başkanı seçilmiş, mahalli hizmetler vermiştir.

Kırım yabancı hakimiyetindeydi. Önce hemşehrilerini uyararak mecburiyetini hissetmiş, yayıncılığa başlamıştır. Rus "Tavrida" gazetesinde "Rus İslamı" başlıklı ilk yazısını yayımlamış, burada Rusya'nın aynı zamanda bir Müslüman devleti olmasını savunmuş, gerekçe olarak da burada yaşayan çok sayıdaki Müslüman'ı göstermiştir. O'na göre Moskova, Müslümanların eğitimine ve çağdaşlaşmasına da kaynak aktarmalıydı. Girişimi

neticesiz kalmış, Rusların Müslümanlar üzerindeki hakimiyeti sürmüştür.³³¹

Gaspıralı vatandaşları olan Kırım Tatarları arasında hemen hiç rastlanmayan bir şekilde genç yaşında çok farklı eğitim ve tecrübelere sahip olma imkanını bulabilmiş, dış dünyayı tanıyabilmiş ve bütün bunlar onun toplumunun içinde bulunduğu durumu çok iyi idrak edebilmesini sağlamıştı. Büyük çoğunluğu itibarıyla kendi kabuğuna kapanmış olan Kırım Tatar toplumunun aksine, Gaspıralı maceralı bir hayatla hem Kırım'daki Müslüman mekteplerinde, hem Moskova ve Voronej'deki Rus okullarında okumuş, Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da bulunmuş, Batı'yı ve Doğu'yu geniş bir perspektifle tetkik edebilmişti.

Gaspıralı herşeyden önce Kırım Tatarlarının yaşamakta olduğu çok ciddi problemlerin esasında Rusya İmparatorluğu dahilindeki diğer Müslüman halkların meselelerine geniş ölçüde paralel olduğunu ve yalnızca dindış olmakla kalmayıp aynı zamanda ortak dil ve kültür bağlarına sahip olduklarını idrak etti. "Millet-i mahkume" olarak tek tek ele alındığında her birinin karşı karşıya bulunduğu çok ciddi sosyal, iktisadi ve hatta siyasi meselelerle başa çıkabilmesi mümkün görünmeyen bu Müslüman Türk halkları birleştikleri takdirde büyük bir güç teşkil edebilirlerdi. Gaspıralı'ya göre, bunlar zaten mevcut olan ortak din, dil ve kültür temellerine göre modern manada tek bir Türk milleti halinde birleşebilirlerdi. Bunun asli yolu ise söz konusu Türk toplumlarının hepsine şamil yeni ve millî anlayışta bir eğitim sistemiyle ortak bir edebi Türkçe'nin ihdasıydı. Bu yeni eğitim sistemi çağdaş standartlara uygun olarak ana dilinde, hem dini hem de dünyevi bilgileri verebilmeli, içeriği itibarıyla millî şuurun gelişmesine yönelik mahiyette olmalı ve talebe tarafından da kolaylıkla kavranabilmeliydi. Gaspıralı bu esaslar üzerinde ortaya attığı eğitim sistemini "usûl-i cedid (yeni usûl)" olarak adlandırdı. Rusya Türklerinin bütün dertlerinin temelinde yatan

331 <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>.

mesele olarak gördüğü cehalete karşı savaşın ancak "usûl-i cedid" in başarısıyla kazanılabileceğini düşünen Gaspıralı, reform programına karşı Rusya'nın tepkisinin çekilmemesi için de son derece ihtiyatlı bir çizgi takip etmekteydi.

Gaspıralı'nın bütün milli fikirlerini ve reform programını tanıtmak ve yaymak yolundaki en önemli aracı 1883'de Bahçeşarayı'da yayınlamaya başladığı Tercüman gazetesiydi. Kırım Tatarları arasında yayınlanan ilk, bütün Rusya Türkleri (veya Müslümanları) arasında yayınlanan da üçüncü gazete olan Tercüman Gaspıralı'nın idealindeki ortak edebi Türkçe'nin örneği olmak üzere sadeleştirilmiş Osmanlı Türkçesinde çıkıyordu. Gaspıralı "usul-i cedid" mekteplerinin ilk örneğini de 1884'de yine Bahçeşarayı'da açtı.

Bahçeşarayı'da açılan bu okul, eski okulların ağır olan "okuma sistemi" ne göre daha kolay olan "anlatma" esasına dayalı ilk okul idi. Gaspıralı, bu metodun Kazan, Ufa, Orenburg, Taşkent, Semerkand ve Buhara gibi şehirlerde yaygınlaşmasına ve buralarda da böyle okulların açılmasına öncülük etmiştir.³³²

İşin en başından itibaren hem Müslüman cemaatleri içindeki gelenekçi muhafazakar unsurların, hem de Rus milliyetçi ve Misyoner çevrelerinin aleyhte tutumlarına ve büyük imkansızlıklara rağmen, Gaspıralı'nın çok sabırlı çalışmaları ile gerek Kırım'da gerekse Rusya İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde (özellikle İdil-Ural bölgesinde) programına inanan ve destekleyen zümreler oluştu. Tercüman yirmi yıl içinde Doğu Türkistan'dan Balkanlara, İdil-Ural bölgesinden Mısır'a kadar bütün Türk dünyası çapında başka bir emsali görülmeyen bir okunma yaygınlığına ve tesir gücüne ulaştı. "Usul-i cedid" mektepleri ise Rusya İmparatorluğu'nun Müslümanlarla meskun her bölgesine yayıldı (bunların sayıları I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce 5.000'i bulacaktı). Gaspıralı'nın bütün Rusya Türklerine şamil milli birlik fikirlerinin en çarpıcı tezahürlerinden birisi de,

³³² http://www.dilimiz.gen.tr/makaleler/s_nagayev_gaspırali.html

1905 İnkılabı'nı müteakip Rusya'da ortaya çıkan nisbi serbestlik ortamından yararlanarak teşekkül eden Bütün-Rusya Müslümanları Kongreleri'dir. Çarlık dönemi içinde toplam dört kere toplanabilme imkanını bulan bu Kongreler, Rusya Türklerinin tarihteki ilk ortak teşkilatlanmasını ve Gaspıralı'nın milli fikirlerinin genel bir yapı içinde görünümünü temsil etmiştir. O yıllarda Gaspıralı'nın gözünde Kırım Tatarları, Kazan Tatarları, Türkistanlılar, Kafkasyalılar ve diğerleri bir arada tek bir milleti yani Türk milletini teşkil etmekteydi. Bu fikirler çerçevesinde Gaspıralı, Tercüman gazetesinde büyük bir şevkle bir müslüman partisi kurulması düşüncesini savunmuş ve parti anlayışında ısrar etmişti.

Gaspıralı, Rusya İmparatorluğu'ndaki Türkler arasında birliğin sembolü ve onların mümtaz şahsiyeti olduğu gibi, genel Türk/Müslüman hareketi faaliyetleriyle meşgul olan Türk Aydınlarının büyük çoğunluğu da ya onun talebeleri ya da onun sisteminin ürünleriydi. Bu bakımdan, Gaspıralı'nın muhalifleri tarafından bile büyük bir saygı görmesi ve 1905-1906'daki bütün Rusya ve bütün Kırım Müslümanları kongre ve toplantılarının en azından ana ilkeleri itibarıyla onun bariz çizgilerini taşıması şaşırtıcı değildir. Bu öncülerin işbirliği sayesinde Bütün Rusya Müslümanları Kongreleri ve Bütün Kırım Müslümanlar Kongresi de toplanmıştı.³³³

Gaspıralı'nın millî maarif reformu Rusya İmparatorluğu'nun diğer Müslüman bölgelerinde olduğu gibi, onun vatani olan Kırım'da da genç bir milli aydınlar zümresinin ortaya çıkmasına hizmet etti. Bu aydınlar zümresi içinde yalnızca bütünüyle Gaspıralı'nın görüşlerine katılanlar değil; ondan gayet farklı düşüncelere sahip radikal gençler de yer almaktaydı. Genellikle Rus illegal siyasi partilerinden Sosyalist İnkılapçıların görüşlerinin etkisinde olan bu gençler, Çarlık rejimiyle uzlaşma yerine ona doğrudan savaş açma ve bu yolda (terörist olanları dahil) Rus

333 Giray Sayınur Bozkurt, "Gaspıralı ve Rusya Müslümanlarının Kimlik Mücadelesi 1905-1907", <http://www.ismailgaspıralı.org/ismailgaspıralı/yazilar/gsbozkurt.htm>

inkılapçı unsurlarıyla işbirliği yapılmasını savunuyorlardı. Önce-leri az sayıda olan bu genç gruplar Gaspıralı'nın savuna geldiği dini (İslam) ve etnik (Türk) milli kimlik esaslarını kabul etmekle birlikte, bunu Kırım'a ait bir "Vatan" kavramıyla takviye ettiler. Kırım'ın Müslüman Türklerinin yani Kırım Tatarlarının özgün modern milli kimliğinin oluşmasına katkıda bulundular.

Mektepler ve Tercüman Müslüman dünyasında fırtına gibi esti. Hindistan'a değin, İstanbul'a varıncaya kadar etki alanına girdi. Aydınlar mutluluk belirtisi içindeydi. Mutaassıp bir çevre ise buna karşı tavrı geliştirdi. Direniş başladı. Gelişme aynı zamanda bölgede Ruslaştırma politikasının önüne bir engel olarak çıktı. Müslüman teba ortak bir dil ve kimlikle uyanmaya başlamıştı. Gaspıralı buna rağmen temkinli hareket etti. Dolayısıyla bir kere olsun Tercüman kapatılmadı. Sibiry'a'dan Abdürreşid İbrahim, İdil'den Yusuf Akçura, Azerbaycan'dan Ali Merdan Bey Topçubaşı gibi aydınların katkısı arttı, etkisi genişledi. Rus hükümetine müracaat edilerek Müslüman ahali için eşit hak, hürriyet, topraksız köylülere toprak, vakıflar idaresinin Müslümanlar'a bırakılması ve müftünün de Müslümanlar'ca seçilmesi istenmiştir.³³⁴

Her ne kadar Gaspıralı'nın "Millet" kavramı asla yalnızca Kırım Tatarlarına münhasır olmayıp, esasen dünyadaki bütün Müslüman Türkleri kapsamaktaysa da Gaspıralı stratejilerini daima bu geniş amaca göre çizmişse de, onun projelerinde Kırım'ın hep özel bir yeri olmuştur. Kırım Gaspıralı'nın kendi memleketi olduğu ve orada yaşadığı için, tabiatıyla Kırım ve onun yerli halkı hakkındaki bilgi ve tecrübesi diğerlerinden çok daha fazlaydı. Bu sebepten bütün reformlarını ve projelerini daima ilk olarak Kırım'da uygulamaya koymuştu.³³⁵

Sonuç olarak; gerek eğitim gerekse basın sahasında olsun, Gaspıralı, başta Kırım Tatarları olmak üzere Türk-Müslüman

³³⁴ <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>.

³³⁵ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, Ankara, 1996, s. 156.

dünyasının millî uyanışının canlı bir timsali olmuştur. 35 yıl gibi uzun bir zaman neşrettiği "Tercüman gazetesi" de bunun en güzel örneğini teşkil etmiştir.

4. Çarlık Döneminin Sonu ve Bolşevik İhtilali

Önce 1905 Rus İnkılabı ve bilahare de 1908 Osmanlı Meşrutiyet İnkılabı ile Kırım Tatarları ve Türkiye arasındaki ilişkiler büyük bir ivme kazandı. Kırım Tatarlarının büyük ihtiyaç duyduğu eğitim kadroları Türkiye'den gelen (çoğu Kırım Tatar Türk'ü asıllı) muallimlerle karşılanırken, pek çok Kırım Tatar genci de okumaya İstanbul'a geldiler. Bunlardan büyük rahatsızlık duyan Çarlık rejiminin engelleme çabalarına rağmen, bu gelişmelerin çok önemli kalıcı tesirleri oldu. Bir neslin Kırım Tatar aydınları Türkiye'de o zaman cari olan fikirlerden kuvvetle ilham almış olarak fevkalade istiklalci, hürriyetçi ve milliyetçi olarak yetişti. Bu kadrolar İstanbul'da ve Kırım'da yeraltı teşkilatları kurarak yaygın bir faaliyet içine girdiler.

1917 Martında Çarlık rejiminin çöküşü neticesinde Rusya'nın ihtilale ve kargaşaya sürüklenmesi ile birlikte, bu yeraltı teşkilatları su yüzüne çıktılar. 1917 Nisanında bir Kırım Müslümanları Kongresi toplayarak, teşkil edilen Merkezi İcra Komitesi ile Kırım'ın Müslüman işlerini kontrol altına aldılar. Rusya'nın içine düştüğü anarşik ortamın giderek tam bir kaosa dönüşmesinden istifade ederek, önce muhtariyete ve sonra da istiklale giden yolda hızla mesafe kaydettiler. Nihayet, Kasım 1917'de Bolşeviklerin Petrograd'da hükümeti devirmeleri Kırım Tatar milliyetçilerine en büyük imkanı verdi.

Esasen bundan bir süre önce Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi Kırım Tatarlarının kendi kaderlerini belirleyebilmeleri için millî parlamentonun yani Kurultay'ın toplanması kararını almıştı. Kasım 1917 başlarında yapılan ve İslam alemindeki bu tarz ilk tatbikatı teşkil eden gizli oy, açık tasnif yoluyla ve kadın-erkek bütün Kırım Tatarlarının seçme ve seçilme hak-

larını haiz oldukları seçimlerle Kırım Tatar Milli Kurultayı toplandı. Kurultay genç milliyetçi lider Noman Çelebi Cihan başkanlığında bir hükümet kurduktan başka 26 Aralık 1917'de kabul ettiği Kanun-u Esasi ile "Kırım Demokratik Cumhuriyeti" esasını kabul etti. Aynı zamanda askeri güce de sahip olan Kırım Tatar Milli Hükümeti Akyar (Sivastopol) hariç yarımada'nın her yerinde kontrolü ele geçirmeyi başardı. Ancak Rus Karadeniz Filosu'nun ana üssü olan Akyar'da duruma hakim olan ve Bolşevik sempatzıları Bahriyeliler en büyük tehdidi oluşturmaktaydı. Nitekim, Ocak 1918'in ikinci yarısında milli kuvvetlerle Bolşevik Bahriyeliler arasında çıkan savaşta, milli kuvvetleri mağlup eden Bolşevikler yarımada'yı ele geçirerek, Kırım Tatarlarına karşı dehşetli bir katliama giriştiler.

Kırım tarihinde gayet kanlı bir sayfa meydana getiren bu birinci Bolşevik hakimiyeti, Nisan 1918'de Kırım'ın Alman orduları tarafından işgal edilmesiyle son buldu. Osmanlıların müttefikleri olan Almanya'nın Kırım'ı işgal etmesi Kırım Tatarlarına ümit verdiyse de, bütün elde edilenler Kurultay'ı temsilen Kırım Tatar Milli İdaresi'nin ve bazı millî müesseselerin tekrar faaliyet göstermesine izin verilmesinden ibaret kaldı. Kasım 1918'de Almanların Kırım'dan çekilmesinden sonra Kırım, tam iki yıl sürecek olan bir kanlı kargaşanın içine düştü. Bu süre içinde Kırım, (Nisan-Haziran 1919 dönemi hariç) Bolşevik aleyhtarı Rus "Beyaz Ordu"larının elinde kaldı. Önce General Anton Denik'in, sonra General Peter Wrangel idaresindeki Beyazlar da Bolşevikler gibi hiç bir şekilde Kırım Tatarlarının millî hukukunu tanımadılar. Devam eden Rus iç savaşı Kırım'ın kaynaklarını kuruttu. Nihayet, Kasım 1920'de ileri harekate geçen Bolşevikler Beyazları mağlup ederek bütün Kırım'ı nihai olarak ele geçirdiler.

5. Çarlık Sonrası Dönem

Bolşevik idaresindeki Kırım'ın ilk yılı, yarımada'nın yeni hakimlerine göre istenmeyen unsurların acımasız bir şekilde ortadan kaldırıldığı kanlı bir dönem olmuştur. Buna müteakip, Bol-

şevikler gerek Kırım Tatarlarını rejime kazandırmak, gerekse şark halklarına bir propaganda mesajı vermek maksadıyla 18 Ekim 1921'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.

Sovyet hükümetinin gelişi ile birlikte bütün imparatorluk, Bolşeviklerin milli siyasetleri mucibi, güya "gönüllü" katılmış birlik cumhuriyetleri ve usulen muhtar olan cumhuriyetlerden oluştu. Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilanı ile Kırım'da Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti içerisinde bir muhtar cumhuriyet oldu.³³⁶

Bu cumhuriyetin esas kuruluş maksadının propaganda amaçlı olduğunu Bolşevikler hiç gizlememişlerdir bile. Planlan- na göre Kırım Otonom Cumhuriyeti Doğu halklara en doğru yolu gösteren bir sembol olacaktı. Yani şarki halklar bu cumhuriyet örneğinde Bolşeviklerin elinde milli meselelerin nasıl adaletli çözüldüğünü görecekler ve onlarda Bolşevik taraftan olacaklardı. Ama gerçekte ise Kırım Tatar halkının kaderi Bolşevikler altında bambaşka bir sembol olup çıktı.³³⁷ Bu muhtar cumhuriyette Kırım Tatarcası resmi dil olduktan başka, Sovyet hakimiyeti çerçevesinde Kırım Tatar kültür ve medeniyetinin geliştirilmesi öngörülmekteydi. Ancak Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk ayları Kırım tarihinde emsali görülmemiş, dehşetli bir açlığa şahit oldu. Yıllarca süren savaşların olduğu kadar, yanlış ve insafsız Bolşevik ziraat politikalarının bir neticesi olan 1921-1922 açlığında pek çoğu Kırım Tatarı yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde ülkenin bütün tahıl ve yiyecek maddeleri toplanarak Kırım dışına çıkarılmıştır. Halk korkunç bir açlıkla karşı karşıya bırakılmıştır.

1927 yılından sonra Sovyet rejimi gerçek yüzünü göstermeye başlamış, Kırım'daki Kırım Türk aydınları katledilmiştir. Baş-

336 Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, "Kırım Tatar Milli Meclisi ve Avrupa Halkları Federal Birliği", <http://www.euronet.nl/users/sota/emel2001.htm>

337 Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, "Kırımdaki Siyasal Güçler ve Kırım'ın Geleceği", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı*, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1489.

latılan din aleyhtarı kampanya ile de binlerce Müslüman Kırım Tatar aydını Sibiry'a ve Urallar'a sürülmüştür. Rejimin politikalarının yol açtığı açlıklarda yüz binlerce insan hayatını kaybetmiştir. 1920-1941 yılları arası, Kırım'da tahıl ve yiyecekler ülke dışına çıkarılmak suretiyle suni olarak meydana getirilen korkunç kıtlık yıllarıdır.³³⁸

1931-33 yıllarında ikinci kasdi bir açlık yaratılmıştır. Binlerce Türk açlıktan ölüirken, bunların buğdayları zorla ellerinden alınarak Kırım limanlarına yanaşmış vapurlara yükletilmiş ve dışarıya yollanmıştır. Bunu bir Sovyet toplantısında protesto eden Kırım Cumhurbaşkanı Mehmet Kubay sürgüne gönderilmiştir.

Türkleri Ruslaştırmak yolunu tutan Komünistler, Kurultay hükümeti zamanının da basılan bütün eserleri imha ettiler; eski harfleri kaldırarak yerine Rus harflerini ve Rusça terimleri zorla kabul ettirdiler.

Kısaca; 1921 ve 1941 yılları arasında Komünistler Kırım'da 160 ila 170 bin Türk'ü imha etmiş veya sürgüne yollamışlardır. Bu rakam, 1917'deki Türk nüfusunun yarısı demektir.

Kırım Türkleri yirmi yıl süren korkunç zulüm idaresi sonucu pek çok aydın ve önderinin yanı sıra nüfusunun yaklaşık yarısını kurban vermişti. Hürriyeti esaretle, hak ve adaleti vahşetle, demokrasi ve kıvılcımlarını da despotlukla boğan çürük komünizm rejimi, bütün memleketi öyle bir toplama kampı şekline sokmuştu ki, seslerini çıkarmaya güçleri kalmayan mazlum milletlere, bu zulümden kurtulmak için münasip bir zaman beklemekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

30 Kasım 1941'de, Almanlar'ın Orkapı ve Arbat şeridinden Kırım'a girmeleriyle Kırım Türkleri, yirmi yıldır hasret oldukları günlere kavuştuklarını zannettiler. Yolda halkın coşkun tezahüratı ile karşılanan Alman kuvvetleri, hiçbir mukavemet gör-

³³⁸ Mert. a.g.e., s.16.

meden, bir gün içinde Kırım'ın merkezi Akmescit'e vardılar. Aynı durum Akyar ve Kerç gibi müstahkem şehirler için sözkonusu olmadı. Almanlar, bilhassa Akyar önünde aylarca durakladılar.³³⁹

İlk sıralarda Almanlar'ı kurtarıcı sanan Kırım Türkleri, ellerindeki bütün imkanları kullanarak onlara yardım ettiler. Kırım Türklerinin gayesi; hangi şartlar altında olursa olsun, Rus hâkimiyetinden kurtulmak, bağımsız bir devlet kurarak hür dünya insanlığının sahip olduğu bütün maddi ve manevi hak ve hürriyetlere kavuşmaktı. Bunu kazanabilmek için de, Almanlar'ın kendilerine ne dereceye kadar hak tanıyacağını hesaba katmayan Kırım Türkleri, son varlığını da ortaya atarak mücadelede Almanlar'ın safında yer aldı.

Almanlar Kırım'a girdiklerinde dehşetli bir açlığın başladığını gördüler. Rus birlikleri geri çekilirken, bütün hububat depolarını ve erzak merkezlerini yakmışlardı. Almanlar kısa bir zaman içinde bu açlığı önlediler. Bu hareketleri, Kırım halkının kendileri hakkında ilk müspet intibalarının meydana gelmesine sebep oldu.³⁴⁰

Kırım Türklerinden kurulu kılavuzlar sayesinde Almanlar Kerç ve Akyar'ı ele geçirdiler. Böylece Almanlar, az bir zayıyla bütün Kırım'ı işgal etmiş oldular.

Bu durum sadece Kırım'a münhasır değildi. Bütün Rusya'da Alman orduları direniş yerine çiçeklerle karşılanıyorlardı. Rus Generali Vlasov, emrindeki yüzbinlerle teslim olmuş, Alman orduları İdil-Ural'a kadar uzanmıştı. Kolay kazanılan bu zaferlerin arkasında yatan psikolojik sebepleri araştırmayan Almanlar, kısa zamanda kazanılan bu zaferleri "üstün ırk" teorileriyle izah etmeye kalktılar. Kendilerince bütün bu başarılar, üstün harp tekniği ve Hitler gibi bir dehanın idaresiyle gerçekleşmişti. Bu

339 Buzinarski, A. ve T., *Kırım Tatarları*, *Novoye Russkoye Slovo*, 21.1.1971 No:22136, New York'dan naklen; Necip Hablomitöğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, İstanbul, 2003, s. 43-44.

340 Hablomitöğlu, a.g.e., s.44.

açından bakan Almanlar, işgal ettikleri bölgelerin halklarının Ruslar'a karşı ordu kurma isteklerini reddetmişler, onlara hürriyet yerine ismi değişik bir esaret getirmişlerdi.

Halbuki, Almanlar'ın başarılarında önemli rol oynayan unsurun: "Sovyet rejimine asla intibak edememiş Türkler" olduğunu Moskova yöneticileri derhal anlamış ve harp sonrasına yönelmiş planların hazırlıklarına başlamışlardı.³⁴¹

Kırım'ın Almanlar tarafından işgali, Stalin rejimi tarafından ezilmiş bütün Sovyet halkları ve bu arada Kırım Tatarları için bir ferahlama hatta kurtuluş gibi görüldüyse de, bu düşüncelerin yanlış olduğu daha ilk günlerden anlaşıldı. Dini ve sosyal hayatta gayet sınırlı bazı tavizlerin dışında Alman işgal idaresinin de Kırım Tatarlarına hürriyet ve hele istiklal vermeye hiç niyetli olmadığını görülməsi bütün ümitleri ortadan kaldırdı. Sert işgal idaresi Kırım Tatar milli müesseselerinin kurulmasına meydan vermedikten başka, binlerce Kırım Tatarını da Alman savaş sanayiinde işgücü olarak kullanmak üzere cebren Almanya'ya götürdü. Zaten Nazi Almanyası'nın savaş planları arasında Kırım'a Almanları iskan ederek burayı daimi olarak Almanya'nın entegral bir parçası haline getirilmesinin bulunduğu bilinmektedir.

Almanlar işgal ettikleri bölgelerde, bilhassa Ukrayna ve Kırım'da işlerine yarayacak kadın erkek binlerce genci, doğu işçisi adı altında esir olarak Almanya'ya fabrikalarda çalıştırmak üzere sevkettiler. Yüzlerce Türk'ü komünist zanlısı olarak kurşuna dizdiler, binlercesini çeşitli suçlardan, Akmesçit ve Nikola-yevski şehirleri dışında kurulmuş esir kamplarına hapsettiler.

Bu kamplardaki hayat zorluğu, açlık ve salgın hastalık, yüzlerce Türk gencinin hayatını kaybetmesine sebep oldu. Kırım'da Almanlar aleyhine yapılan propaganda ve faaliyetlerin artması üzerine Almanlar, kamp esiri Türkler için bir şans tanı-

³⁴¹ Hablemitoğlu, a.g.e., s.45.

dılar. Bunlardan muhafaza taburları kuruldu. Bu taburlar Sovyet çetecilerine karşı savaştılar. Almanlar bu taburlara sadece silah ve kumandan vermekle yetindiler.³⁴²

Kırım'da Almanlardan en çok zarar görenler Türklerdi. Almanlar işgal süresince çoğu Türk köyü olmak üzere 128 adet köyü kızıl partizanlara yardım etmekle suçlayarak yaktılar.

Almanların Kırım üzerinde gizli emelleri mevcuttu. Almanlar İtalya'da Güney Tirol'de bulunan Alman halkını Kırım'a yerleştirip, burayı münhasır bir Alman kolonisi yapmayı planlamaktaydılar. Bu konuda Hitler'in konuşmaları ve Nürnberg Mahkeme kayıtları açıktı.³⁴³

Almanlar'ın emperyalist zihniyetini ve fiiliyatını yakından gören antikomünist Türkler'den dağa çıkarak Almanlar'a karşı çete savaşı yapanlar da olmuştur. Aynı sıralarda Ukrayna milliyetçileri de dağa çıkarak Alman ve Kızılordu kuvvetlerine karşı gerilla savaşı yapıyorlardı. Eğer Almanlar insani davranısalardı, kendilerini bu kadar yıpratın çete savaşını önlemiş olurlardı. Savaş, demokrat ve insani hareket eden bir milletle yapılmış olsaydı, vaziyet hiç şüphesiz ki çok başka olacaktı.³⁴⁴

Savaşın Almanlar aleyhine dönmesi ve Leningrad bozgunu üzerine Kırım'da umumi bir panik başgöstermişti. Ruslar'ın Kerç ve Kefe'ye çıkarma yapmaları, Alman kuvvetlerini iyice şaşırtmıştı. Paniğe kapılan Alman askerleri, şüphelendiklerini sorgusuz öldürmüşler, etrafı bombalamışlar, bu arada Bahçesaray'da meşhur "Han Saray"ı da bombalayarak yakmışlardır. Almanlar'ın bütün menfi davranışlarına rağmen Kırım Türkleri, onların yardımına koşmuşlar ve geri çekilmelerine yardımcı olmuşlardır. Geri çekilen Alman kuvvetleri ile birlikte onlara yardım eden binlerce Türk de vatanlarını terkederek Almanya'ya. Rusya'nın dışına doğru yola çıkmışlardır.³⁴⁵

342 Hablemitoğlu, a.g.e., s.44-47.

343 Bkz. Hablemitoğlu, a.g.e., s.47-48.

344 Victor Kravchenko, *Hürriyeti Seçtim*, İstanbul, 1952, s.241'den naklen: Hablemitoğlu, a.g.e., s.48.

345 Hablemitoğlu, a.g.e., s.54.

Nisan 1944'te Kırım tekrar Rusların hakimiyetine girmiştir. Ruslar Kırım'a yerleşir yerleşmez bütün Türkleri düşman diye itham etmişlerdir. Başı boş kalan Rus askerleri kadın ve çocukların ırzına geçmişler, iki hafta boyunca Türklere işkence ve saldırılarda bulunmuşlardır. Almanlar'la işbirliği yaptıkları gerekçeyle. 18 Mayıs 1944'te bütün Kırım Türkleri trenlere yüklenecek sürgüne gönderilmiştir.³⁴⁶

Rusya'nın Kırım politikası, görüldüğü gibi Kırım'ı ele geçirdiği 1783 yılından itibaren, sistemli bir kitle kıyımı şeklinde devam etmiş, 1944 sürgünü ile de amaca ulaşıldığı varsayılmıştır.³⁴⁷

Kırım Türkü, İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan Alman işgali altında, kendi milli varlığını korumak için atıldığı bu mücadelede bir kere daha mağlup ve perişan olmuştur.

6. Kırım Türklerinin Anavatanlarından Sürgünü

Stalin'in çok önceden planladığı fakat savaş sebebiyle yürürlüğe koyamadığı Türkiye'ye yakın Türk boylarını sürgün etme planı 18 Mayıs 1944 yılında yürürlüğe konulmuştur.³⁴⁸ Stalin'in bu kararı almadaki görünür sebebi, Kırım Türkleri'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yaptığı iddiası idi.

Oysa Kırım Türklerinin bu şekilde tehcirlerinin gerçek sebebi, Komünistlerin Kırım'ı tamamen Ruslaştırmak ve Sovyet Rus tecavüzünün stratejik bir üssü haline getirmek hedefine dayanmaktadır. Yoksa Kırım Türklerinden bazılarının gönüllü olarak Almanlarla birlikte Sovyetlere karşı savaşa katılmış olmaları değildir.

Her Devletin ceza kanunu ve milletlerarası hukuk kaideleri ile malum ve sabittir ki, suç şahsidir ve ancak suçu işleyen cezalandırılır. Bir suç için suçla ilgisi olmayan insanları ve hele bir

³⁴⁶ Saadettin Görneç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları*, Ankara, 2003, s.348.

³⁴⁷ Mert. a.g.e., s.17.

³⁴⁸ Çapraz. a.g.m., s.1530.

milleti veya bir halkı kitle halinde tehcir etmek veya öldürmek tamamen gayri insani, gayri kanuni ve gayri hukuki canavarca bir fiil ve harekettir ve ikinci Cihan savaşıdan sonra idamla cezalandırılan genocid (cenosid) yani soykırım suçudur.³⁴⁹

Sürgün ile ilgili emir, 18 Mayıs 1944 gecesi Kırım Türkleri'ne iletildi. İki saat içerisinde, evlerinden hiçbir eşyayı almaksızın, bulundukları köyün, kasabanın, şehrin meydanında toplanmaları isteniliyordu. 187.859 Kırım Türk'ü, hayvan taşınmasında kullanılan tren vagonlarına, âdeta istif eder gibi yerleştirildiler.

Ertesi gün, Arabat bölgesinde bir köyde, 150 civarında Türk'ün unutulduğu anlaşıldı. Haber Stalin'e ulaştırıldığında emir verdi: "Bunların işini 24 saat içerisinde bitirin!" Emir yerine getirildi: Bebek, ihtiyar ve genç... köy halkı, küçük bir tekneye dolduruldu. Tekne, kıydan bir-kaç mil açılınca batırıldı. Karadeniz'in hırçın dalgaları soydaşlarımıza mezar oldu.³⁵⁰

Yapılan işlem, Kırım Türkleri'ni yok etme politikasının, o günün öncesinde ve sonrasında, tarihin yazmadığı bir vahşetle uygulanması idi. Bir aydan fazla süren yolculuk sırasında, kimse'nin vagonlardan inmesine asla izin verilmedi. Ölenlerin cesetleri kokmaya başlayıp esasen zor teneffüs edilen hava, tehlikeli ölçüde zehirlenince, pencerelerden rast gele atılıyordu.

Trenler; Kabartay, Sibiryâ, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'da yolcularını boşalttılar. Özbekistan'a gelenler, daha önceden hazırlanmış ve tembihlenmiş Özbek Türkleri tarafından taşlandı. Yaralananlar ve ölenler oldu. Hayatta kalmayı başara-bilenlerin % 3'ü, çok kötü şartlar altındaki hayata dayanamadı. Açlık, sıtma, verem ve diğer hastalıklar sebebiyle ilk altı ay içerisinde öldü. Geri kalanlar, farklı iklim şartlarındaki sürgün bölgelerinde can, mal ve kültürel değerlerini korumaları engelle-

349 Kırmoğlu, *Kırımdaki Siyasî Güçler*, a.g.m., s.1489.

350 <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>

nerek âdeta açık hava hapisanesi şartlarında yaşamaya mahkûm edildiler.³⁵¹

Kırım Türkleri, 1956 yılına kadar zor şartlar altında hayatta kalmak için uğraş verdiler. Bulundukları yerleşim alanının dışına çıkmaları yasaktı. Eğitim görmeleri engelleniyor, kültürlerini korumalarına izin verilmiyordu. Kırım şivesiyle konuşanlar, şarkı-türkü söyleyenler cezalandırılıyordu.³⁵²

Sürgün edilenlerin %70'i Özbekistan'a gönderilmişti. Kalanlar Mari Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Rusya'nın Gorki, Sverdlov ve Kostroma bölgelerine götürülmüştü. Sürgün edilenlerin çoğunluğunu yaşlı, çocuk ve kadınlar oluşturmuyordu. Cephelere, ordudan Kırım Tatarlarını çıkararak, kamplara gönderme emri gönderildi. Askerdekilerle birlikte, sürgün edilen Kırım Tatarlarının sayısı 200 bini aştı. Savaş yılları içerisinde Alman, Rum, Bulgar vs. ile birlikte Kırım'dan 300 binden fazla insan sürgün edildi.³⁵³

Kırım'da bulunmayan, Kızıl Orduda subay veya er olan, vaktiyle türlü nişanlarla taltif edilerek "Sovyetler Birliği Kahramanı" unvanını kazanmış ve hatta Kırım dağlarında Sovyet çeteleleriyle birlikte Alman askerlerine karşı savaşmış bulunan Kırım Türklerinin bile bu sürgün ve imhadan dış bırakılmamış olmaları, Sovyetler Birliği diktatörlerinin Kırım Türklerine karşı besledikleri maksadın iç yüzünü, işledikleri suçun vasfını ve sorumluluğunu anlatmaya, kafidir.

Kırım Tatar Türkleri'nin yüzde kırk altı kadarı sürgün ve sonrasındaki iki yıl içinde açlıktan ve hastalıklardan ölmüştür. Hayatta kalanlar ise vatanlarına dönme mücadelesine başlamışlardır.³⁵⁴

351 <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>.

352 <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>.

353 http://www.qurultay.org/tur/yazi_tur.asp?yazi_no=215.

354 Kırımoglu, Kırımdaki Siyasî Güçler, a.g.m., s. 1489.

Sovyet yönetimi Türklerden boşalttığı Muhtar Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini 4.3.1945 tarihli kararı ile ilga etmiştir. Rus-Sovyet Yönetimi kardeş Slav Cumhuriyeti Ukrayna'ya iyi niyet gösterisi olarak 27.2.1954 tarihli kararname ile Kırım'ı Ukrayna'ya hediye etmiştir. Bu hareketle Rusya, yüksek kültür seviyesine ulaşmış olan ve bağımsızlık bilinci gelişmiş olan, Ruslaşmayı kabul etmeyen Ukraynalılar'a karşı sinsi bir tuzak kurmuştur. Ukrayna'ya bağlanan Kırım'a yoğun bir şekilde Ruslar getirilerek iskan ettirilmiştir. Böylelikle, fiili olarak Ukrayna'ya bağlı olan Kırım'da tamamen Rus hakimiyeti kurulmuştur.³⁵⁵

Merhum Necip Hablemitoğlu Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasını bir hediye olarak nitelemekle birlikte bu hediyein arkasındaki asıl gizli maksadın; "Moskova'nın Ukrayna'yı kendisine daha sıkı bağlamak ve bu memleketi, Türk-İslam Dünyası'ndan gelebilecek her türlü tenkid ve suçlamalara karşı kalkan olarak kullanmak isteği" olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶

Kırım Tatarlarının sürgün edilmesinden sonra Rus göçmenlerin iskanına hız verilerek Kırım, Rusların ezici bir çoğunlukla yaşadığı yer haline getirilmiştir.³⁵⁷ Sürgün edilen Türklerin mülkleri de gönüllü olarak, ya da zorla Kırım'a yerleştirilen Rus, Ukraynalı ve diğerlerine tahsis edilmiştir.³⁵⁸

Sürgün sonrası Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kırım Eyaletine çevrildikten sonra, Yunan ve diğer milli azınlıklar da Kırım'dan sürülmüş ve yerlerine, Kırım nüfusunun bugüne kadar salt çoğunluğunu teşkil eden katıksız Rus unsurları yerleştirilmiştir.³⁵⁹

355 Çapraz, a.g.m., s. 1530.

356 Necip Hablemitoğlu, a.g.e., s. 99.

357 Karatay, a.g.m., s. 1511.

358 Giray Saynur Bozkurt, "Ukrayna Şartlarında Kırım Tatarlarının Kendilerini Siyasi Platformda Tanıtma Mücadeleleri", *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Alaeddin Yalçınkaya, İstanbul, 1998, s. 150.

359 Hablemitoğlu, a.g.e., s. 93.

1941 yılına kadar Kırım'da mevcut olan Yahudi, Alman, Bulgar ve Ukrayna milli bölgeleri tamamen yok edilmiştir.³⁶⁰ Ayrıca bütün şehir, kasaba vs. yer adları Rusçalaştırılmıştır.

Sürgün sonrası Kırım'a yeni iskan edilen, başta Ruslar olmak üzere bütün gayri Türk unsurların tarımdan yeteri kadar anlamamaları sebebiyle takip eden yıllarda Kırım'da tarım sahasında işler pek parlak gitmemiş, hasat zamanı geçmesine rağmen büyük ölçüde yapılamamıştır. Yeşil Kırım'ın hali yürekler acısı bir hal almış, meşhur plajlar, sırf umursamazlık yüzünden inşaatlara kum sağlamak amacıyla tahrip edilmiştir. Bozuluk sadece tarım sahasında değil sanayi sahasında da görülmüştür. Bu durum Rus gazetelerin haberlerinden anlaşılmaktadır.³⁶¹

Kırım Türklerinin sürgünü ile ilgili sessizlik ise Stalin'in ölümüne kadar sürmüştür. Stalin'den sonra başa geçen Kruşçev'in, Stalin'in dönemini karalama kampanyası başlamıştır. Kruşçev, Komünist Partisi'nin 1956'daki 20. Kongresi'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada sürgün hadiselerine de temas etmiştir. Bu tarihten itibaren sürgüne gönderilen bazı Kafkas Türkleri'nin bir kısım hakları iade edilirken, Kırım'ın stratejik önemi bakımından Türklerin geri dönüşüne müsaade edilmemiştir.³⁶²

Sürülen halklardan Volga Almanları ve Baltık memleketleri ahalisi hariç, diğerlerinin memleketlerine dönmelerine 1956 dan itibaren müsaade edilmiştir.³⁶³

Kırım Türkleri'nin dönememelerinin sebebi, Çar Rusya'sının da her zaman gerçekleştirmeye çalışıp başaramadığı, çok önemli stratejik mevki Kırım'ı Türk unsurundan boşaltma gayesine dayanmaktadır. Bu ezeli maksadı Komünistler müstebit Çarlık'tan daha şiddetli ve canavarca bir şekilde gerçekleştirmiş bulunmaktadır.³⁶⁴

³⁶⁰ Edige Kırimal, "Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler", Dergi. Sayı:9, 1957. Münih. s.123'den naklen; Hablemitoğlu. a.g.e., s.93.

³⁶¹ Hablemitoğlu, a.g.e., s. 93

³⁶² Çapraz. a.g.m., s.1530.

³⁶³ Le Monde gazetesi 14 Nisan 1962 sayısı'ndan naklen; Ülküsal, a.g.m.

³⁶⁴ Ülküsal. a.g.m. İnt.

C. Sürgünden Günümüze Kırım Türkleri

1. Ukrayna Döneminde Kırım ve Kırım Türkleri

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Alman işgali esnasında, Ukrayna'nın anti-komünist milliyetçi liderleri Kırım'ın Ukrayna milli sınırları içine dahil edilmesi için Alman makamlarında girişimlerde bulundularsa da bundan bir netice alınamadan savaş Almanlar aleyhine sonuçlandı.

Rus işgalinden sonra Ukrayna'da milliyetçilik cereyanı devam etti. Ukrayna uzun bir müddet Sovyet Rusya sınırları içinde çaban başı olarak kaldı. Ukraynalılar, Kruşçev'in deyimiyle, "Stalin'in gazabından sırf kalabalık oluşları ve kendilerine yer bulunamayışı" yüzünden mutlak bir sürgünden kurtuldular. Halklar arasında birliği sağlamakla yükümlü Moskova yöneticileri, iki büyük etnik grubun, Rus ve Ukrayna arasında "dostluğu yeniden tesis" için Ukrayna'ya Almanlar'ın veremediği bu hediyeği, Kırım'ı verdiler.³⁶⁵

1954 yılında Kruşçev tarafından Kırım'ın Ukrayna'ya hediye edilmesi, o tarihte çok önemli değildi. Zira Sovyetler Birliği ayrı milli cumhuriyetlerin ittifakı sayılsa da, pratik olarak bir üniter devlet idi ve bu imparatorluğun bir gün dağılacağı, onun yerine bağımsız cumhuriyetler kurulacağı, Sovyet yöneticilerinin aklına bile gelmiyordu.³⁶⁶

Ortada inkar edilemez bir gerçek vardı: Ukrayna'nın Kırım üzerinde, "Kırım'ın ayrı bir toprak bütünlüğüne sahip bulunması sebebiyle müstakil, Kırım'ın ayrı bir iktisadi varlığa sahip olması sebebiyle ekonomik, Kırım Türklerinin Türk kültürüne sahip bulunmaları nedeniyle de kültürel hiçbir ilişki olmadığı gibi, tarihi herhangi bir hakkı da bulunmaması"³⁶⁷ yüzünden iddia edilebilecek hiçbir hakkı mevcut değildi.

365 Hablomitoglu, a.g.e., s.97.

366 Mert, a.g.e., s.19.

367 Cafer Seydahmet Kırimer, "Kırım'ın Ukrayna'ya İlhakı Konusunda Deklarasyon", Kırım Dergisi, Sayı:5, 1956. Münih, s.20'den naklen; Hablomitoglu, a.g.e. s.98.

Kırım'ın Rusya'dan ayrılarak Ukrayna'ya eklendiği zaman, Kırım halkının oyuna müracaat etmeye lüzum bile hissedilmemiştir.

1967 yılına kadar Kırım yarımadası Kırım Türkleri için resmen ve pratik olarak yasak bir bölge idi. Turist olarak bile Kırım'a gelen bir Kırım Türkü resmi organlar tarafından derhal yakalanır ve Kırım'dan sürgün edilirdi.³⁶⁸

Kırım Tatarlarının Vatan Kırım'a dönme ve milli haklarını yeniden elde etme mücadeleleri neticesinde Sovyet Hükümeti 5 Eylül 1967 yılında yayınladığı bir Kararname³⁶⁹ ile Kırım Tatarlarına haksızlık yapıldığını kabul etmiştir. Ancak Kararname, dolaylı bir şekilde Kırım'ın Tatarların olmadığını ifade ediyor ve onlara Vatan Kırım'ın yolunu açmıyordu.³⁷⁰

Bu kararname ile Sovyet yönetimi, Kırım Tatar Milli Hareketinin faaliyetleri neticesinde Kırım Tatarlarının eşit Sovyet vatandaşları olduğunu ilan eden bir karar aldı. Fakat bu kararda Dünya kamuoyunu aldatmak için alınmıştı. Aynı zamanda Moskova'dan Kırım'a gizli talimatlar gitti. Bu talimatlarda Kırım Tatarlarının eskisi gibi Kırım'a yerleşmesinin yasak olduğu teyit edildi. Sovyet devletinin resmi kararına dayanarak Kırım'a göç eden binlerce Kırım Tatar ailesi tekrar sürgün edildi, yüzlerce insana karşı çeşitli uydurma gerekçelerle davalar açıldı. Bütün bunlara rağmen takip eden 20 yıl içinde, yani 1967-1987 yılları arasında 10.000 kadar Kırım Türkü Kırım'a dönmeyi başardı. Sovyet hükümeti ise aynı 20 yıl içinde Kırım'a yine yarım milyondan fazla Rus ve Ukrayna'ya getirip yerleştirdi. Ancak Ukraynalıların Kırım'a getirilmesinin amacı, tabii ki Kırım'ı Ukraynalılaştırmak değildi. Tam tersine buraya getirilen Ukraynalılar daha çabuk Ruslaştırılıyordu. Çünkü Kırım'da bütün eğitim, radyo, basın sadece Rus dilindeydi.³⁷¹

³⁶⁸ Kırımöğlu, *Kırımdaki Siyasal Güçler*, a.g.m., s.1490.

³⁶⁹ Bu kararname için bkz. Karatay, a.g.m., s.1512.

³⁷⁰ <http://www.kirimderneği.org.tr/default.asp?page=225>

³⁷¹ Kırımöğlu, *Kırımdaki Siyasal Güçler*, a.g.m., s.1490.

Sovyet Hükümeti, Kırım Tatarlarına karşı haksızlık yapılarak suç işlendiğini ancak 1987 yılında Kırım Tatarlarının Kızıl Meydan'da bütün dünyayı şaşkına çeviren kitlesel gösterileri neticesinde açıkça kabul ve ilan etti. Kırım Tatarlarının Kırım'a döndürülmelerine razı oldu ve Kırım Tatar probleminin çözümü için bir devlet komitesi kuruldu. Ancak bu komiteler ve dolayısıyla Sovyet hükümeti Kırım Tatar meselesinin çözümü için ciddi ve müspet bir adım atmadılar, meseleyi sürüncemede bıraktılar.³⁷²

2. Kırım Türklerinin Yurtlarına Dönüşü ve Yaşanan Gelişmeler

1950'li yılların ortalarından itibaren Kırım Tatarları vatanlarına dönmek ve haklarını yeniden elde etmek için teşkilatlı olarak mücadeleye başlamışlardır.

Kırım Türklerinin milli hareketinin başlangıçtan itibaren değişmeyen temel ilkelerinden biri, "mücadelelerinde şiddet kullanmamak" olmuştur. Şiddete şiddetle karşılık verme hakkını kullanırlarsa, masum insanlara verilebilecek acı ve ızdırabın telafisinin mümkün olmadığı fikrinden hareket etmişlerdir. Mücadelelerinde, insan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ve çağdaş toplumun kabul ettiği hukuki normları ihlal etmemesi kaydıyla, Sovyet kanunlarına azami derecede riayet etmeye çalışmışlardır. Buna rağmen milli hareketlerinin iştirakçileri şiddetli baskılara maruz kalmıştır. Çünkü milli hareketin maksatları, Kırım Tatar milletini yok sayan ve Kırım'ın ezelden beri Rus toprağı olduğunu iddia eden Sovyet yönetiminin hedeflerine ters düşüyordu.

Bir başka hareket noktaları da, başkalarının haklarının ihlal edilmesine kayıtsız kalınarak, kendi haklarını savunmalarının mümkün olmadığıdır. Millî hareketin temsilcileri, SSCB'nde ilk defa kuruluşunu alenen beyan eden ve 1969 yılında kurulan

372 Karatay, a.g.m., s.1512.

-SSCB'nde insan Haklarını Savunma Teşebbüs Grubu"nın kurucuları arasında yer almıştır.

1956 yılında Krusçev, Stalin dönemini karalama kampanyası başlattı. Bu kampanya ile Kırım Türkleri, rahat nefes alma imkânı bulabildiler. Kültürel organizasyonlarına ve eğitim görmelerine izin verildi. Bu yumuşamadan cesaret alan Kırım Türkleri, vatana dönmek istediklerini ilgililere duyurmaya başladılar, Kremlin'e temsilciler gönderdiler. 1960'lara gelindiğinde sürgündeki Kırım Türkleri'nin millî mücadelesi, kitle hareketine dönüşmüştü. Miting ve protesto toplantıları düzenlendi. Toplantılara katılanlar ağır şekilde cezalandırıldı. 23 Nisan 1978 günü Musa Mahmut isimli bir Türk, soydaşlarına yapılan haksızlığı protesto etmek için kendisini yakarak intihar etti. Kırım Türkleri'nin efsaneleşen lideri Abdülcemil Mustafa Kırimoğlu hapse mahkum edildi.

6 Temmuz 1987'de başlayıp 5 Ağustos 1987'ye kadar devam eden Moskova gösterilerinden sonra, SSCB yönetimi, Kırım Türkleri'nin vatana ihanet suçlarını kaldırdı. Yine de dönüş izni vermedi. Beklenen izin 1990 yılının Temmuz ayında çıktı.³⁷³

Kırım Tatar Milli Hareketi Teşebbüs Gurupları 5. Genel Kongresi'nde Taşkent'de 2 Mayıs 1989 yılında Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı kuruldu ve teşkilat başkanlığına Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu getirildi. Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı, 1989 yılı güzünden itibaren çadır şehirler kurarak Kırım'a göçü hızlandırdı ve Kırım Oblastı Hakimiyeti üzerinde baskıları arttırdı. 1989'da Kırım'da ikamet eden Kırım Tatar nüfusu 20.000 civarında iken, bu sayı 1990 yılı Martında 76.499'e 1991 yılı Martında ise 150.000 civarına ulaşmıştı.³⁷⁴

Kırım Türkleri 1944'te vatanlarından ayrılırken üzerlerindeki elbiselerinden ve gönüllerindeki vatan aşkından başka hiçbir

³⁷³ <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>.

³⁷⁴ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>.

şeyleri yoktu. Dönüşte; ceplerinde diplomaları, altlarında arabaları, cüzdanlarında az veya çokça bir paraları vardı. Kimi inşaat mühendisi, kimi doktor, kimi müzisyen olarak meslek sahibi olmuştu. Vatana döndükten sonra aylarca naylondan yapılmış çadırlarda yaşadılar. İmkânı olanlar kendi evlerini kendileri inşa ettiler. Olmayanlar, zor şartlar altında, fakat vatanda olmanın huzuru içerisinde yaşamaya çalıştılar.³⁷⁵

Kırım'a göç eden Kırım Tatar Türkleri, mahallî idarelerin ve Rus halkının yerleşme düzeninde zorluk çıkarmaları sebebiyle ev yapamamışlar ve çadır yerleşmeleri gündeme gelmiştir. Her aileye, 600 metrekaarelik bir alan düşecek şekilde kurulan bu çadırların sayıları gün geçtikçe kısa sürede artmış ve her türlü yaşama imkanından yoksun şehirler oluşmaya başlamıştır. Özellikle 1989 yılında başlayan bu çadırlar tüm yerleşmelerde uzak mekanlarda kurulmaya başlamış ve çadır şehirler ortaya çıkmıştır. 1991 yılında bu çadır şehirler Kırım yetkilileri tarafından resmen tanınmıştır.³⁷⁶

Kırım'da Rus çoğunluğun kontrolündeki iktidar, Kırım Türklerinin kendi güçleriyle bu hızlı ve organize dönüşleri karşısında, Kırım'ın yine muhtar cumhuriyet statüsüne yükseltilmesini, ilk adımda da doğrudan Kremlin'e bağlanmasını istediler. Kırım'da da bu yönde kamuoyu oluşturmaya başladılar.

20 Ocak 1991'de Kırım'da referandum yapıldı, referandumda oy kullanan 1.441.019 seçmenden 1.343.855'i Kırım Muhtar Sosyalist Cumhuriyetinin kurulmasına evet dedi.

Bunun üzerine Ukrayna Yüksek Sovyeti Kırım'ın tekrar Rusya'ya bağlanmasını önlemek için 12 Şubat 1991'de Ukrayna'ya bağlı Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin kurulmasını kararlaştırdı.³⁷⁷

375 <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>.

376 Ramazan Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, İstanbul. 1999. s.291.

377 Karatay, a.g.m.. s.1513.

Yeni anayasa hazırlanıp parlamento seçimleri yapılınca kadar Kırım Oblast Şurasının 22 Mart 1991'de yapılan toplantısında, Kırım Yüksek Sovyeti Seçimleri yapıldı. Cumhurbaşkanlığına da Kırım Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikolay Bagrov getirildi.

Kırım Türkleri bu durumu şiddetle protesto ettiler. Milli iradelerini ortaya koymak için Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı öncülüğünde Milli kurultaylarını toplama kararı aldılar. Kırım Tatarları, Kırım, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kafkasya, Rusya, Ukrayna, Litvanya, Tataristan, Letonya ve başka Sovyet ülke ve şehirlerinde demokratik seçimlerini yaparak vekillerini Kırım'a gönderdiler.

Bu arada Kırım'da yaşayan Ruslar Rusya'ya bağlanmak için tam umutlanmışlardı ki, bu defa da Ukrayna 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bu olay Rusya yanlılarını hayal kırıklığına uğratsa da, aynı istikametteki girişimler devam etmiştir.³⁷⁸

Kırım'da toplanan temsilcilerin katılmalarıyla, II. Kırım Tatar Milli Kurultayı 26 Haziran 1991'de Akmesit şehrinde toplandı. Kurultay, Kurultayın ana fikri ve prensiplerini vurgulayan ve Kırım Tatarları'nın kendi kaderlerini belirleyeceklerini ilan eden 5 maddelik bir "Kırım Tatarlarının Millî Egemenlik Bildirisi"ni oybirliği ile kabul etti ve Rusların kontrolündeki Kırım Muhtar Sovyet Cumhuriyetini tanımadığını kamuoyuna ilan etti.³⁷⁹

Kurultay, aynı zamanda Kırım Tatar halkının en yetkili organı olarak Kırım Tatar Milli Meclisi'ni seçti ve onun 33 kişilik üyesini belirledi. Meclis başkanlığına da Kırım Tatarlarının tanınmış insan hakları savunucusu ve Millî yolbaşçısı Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu seçildi.³⁸⁰

³⁷⁸ Mert, a.g.e., s.20.

³⁷⁹ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>, Mert, a.g.e., s.20-21.

³⁸⁰ Bozkurt, Ukrayna..., s.152.

O tarihlerde henüz dağılmamış olan ve son günlerini yaşayan Sovyet yönetiminin yıllardır, halkından kopmuş, halkına zarar veren, ektermist olarak suçladığı Kırımoglu ve arkadaşları Kırım Tatar halkının hür ve demokratik iradesiyle, Kırım Tatar halkının yıllardır gerçek temsilcisi olduklarını göstermiş oldular.³⁸¹

Kırım Tatarları tarafından Kırım'a dönenlerin dönüş, yerleşme ve haklarını koruma problemlerinin çözümüne yardımcı olmak, ayrıca yerel yönetimle işbirliği yapmak üzere köy, kasaba ve bölge meclislerinin seçimleri yapıldı. Böylece Kırım'da yerel meclislerin toplamı 450'ye yükseldi.³⁸²

Kırım Yüksek Sovyeti, hazırladığı Anayasa ile Kırım Tatarlarını görmezlikten geldi. Kırım Tatar Milli Meclisi'nin itirazları ve hazırladığı Anayasa taslağı dikkate alınmadı. Bu durum Kırım'da gerginliği tırmandırdı. Bu arada 1 Ekim 1992'de Kırım'daki hakimiyet organları Kırım'ın deniz kıyısındaki güzel bir şehri olan Aluşta yakınlarındaki Krasny Ray köyündeki Kırım Tatar çadır şehrinin bastılar. Sakinlerini feci şekilde dövdüler. Yapılmakta olan kulübeleri buldozerle yıktılar ve Kırım Tatarlarının yıllardır biriktirdikleri paralarla aldıkları inşaat malzemelerini yağmaladılar. 27 Kırım Tatarı yaralandı ve 26 kişi tutuklandı. Kırım'daki hakimiyetin bu tutumu durumu iyice gerginleştirdi. Kırım Tatar Milli Meclisi tutukluların serbest bırakılmasını talep etti. Tutuklu Kırım Tatarları serbest bırakılmayınca Kırım Yüksek Sovyeti önünde 6 Ekim 1992 günü toplanan binlerce Kırım Tatarının gösterileri ve polis barikatlarının aşılması Kırım Yüksek Sovyeti'ne yürümleri karşısında Kırım'daki Rusların kontrolündeki hükümet, geri adım atmak mecburiyetinde kaldı.³⁸³

381 <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>, Karatay. a.g.m.s.1513.

382 Bozkurt, Ukrayna..., 152.

383 <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>, ayrıca: Karatay. a.g.m.s.1513.

Kırım Yüksek Sovyeti, 18 Eylül 1993'de yeni seçim kanununu kabul etti. Her zaman olduğu gibi, Kırım'ın gerçek sahipleri Kırım Tatarları bu kanunda da hiç dikkate alınmadı. Kırım Tatarları derhal bu durumu Yüksek Sovyet önünde düzenledikleri gösterilerle protesto etmeye başladılar. Akmescit şehri etrafındaki ana yolları ve demir yolları kapatıldı. Kırım Tatar Milli Meclisi, Kırım Yüksek Sovyeti'ni bu kararını gözden geçirmeye ve Kırım Tatarları lehine değişiklikler yapmaya çağırdı.

Kırım Tatarlarının şiddetli tepkileri ve kararlı tutumları karşısında Kırım Yüksek Sovyeti 14 Ekim 1993'te toplandı ve seçim kanununa eklemeler yaparak Kırım Tatarlarına 14 kişilik kota verilmesini kabul etmek mecburiyetinde kaldı.³⁸⁴

Son değişikliklerde Kırım Yüksek Sovyeti'ndeki sandalye sayısı 80'den 98'e yükseltildi. 14 yer Kırım Tatarlarına, 1'er yer Rum, Ermeni, Alman ve Bulgarlara verildi.

27 Mart ve 10 Nisan 1994 tarihlerinde iki turlu olarak yapılan seçimlerde Kırım Tatar Milli Kurultayı'nın listesinden 14 Kırım Tatarı parlamentoya girdi.³⁸⁵

1991 yılına kadar Kırım'da hemen hiçbir önemli resmi göreve alınmayan Kırım Türkleri, 13 Ekim 1994 tarihinde Françuk başkanlığında kurulan Kırım Hükümetinde, Dr. İlmi Ömer'in başbakan yardımcılığına, Erdem Ennan'ın Sosyal Güvenlik Bakanlığına getirilmesiyle durumlarını daha da güçlendirmişlerdir.³⁸⁶

Milli Meclis diğer ülkelerdeki Kırım Tatarlarıyla bağlarını sıkılaştırdığı gibi, dış hükümetlerle de temaslara girişmeye başladı. Bu arada, Milli Meclis başkanı ve temsilcileri başta Türkiye olmak üzere, çeşitli Avrupa ve eski Sovyet ülkeleriyle ciddi siyasi ve kültürel bağlar kurdular. Özellikle Türkiye'de yaşayan

³⁸⁴ Mert a.g.e., s.21.

³⁸⁵ Karatay, a.g.m., s.1514.

³⁸⁶ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>, Karatay, a.g.m., s.1514

Kırım Tatarlarının ve Türkiye'deki diğer resmi ve sivil teşkilatların önyayak olmasıyla, bir ölçüde de olsa Kırım Tatarlarına destek temin edilmeye başlandı. Bu destek her ne kadar sürgündeki yüz binlerce Kırımlının hepsinin vatana dönebilmesine ve temel hayat şartlarından mahrum yaşayan on binlerce insanın ihtiyaçlarına yeterli olmasa da, kaydadeğer bir adım olarak önem taşımaktaydı. Nitekim Kırım Tatar dini ve kültürel hayatında bir canlanma görüldü. Bütün güçlülere rağmen, Kırım Tatar yerleşim yerlerinde camiler, okullar, milli kültür ve sanat teşekkülleri kurulmaya başlandı. Kırım Tatar Milli Kurultayı'nın 1993'de toplanan II. Birleşimi'nde Kırım Tatar dili için (Türkiye'de kullanılan alfabe esasında) Latin alfabesine geçilmesi kararı kabul edildi. Bu arada Kırım Müslümanları Dini İdaresi de kuruldu.

Kırım Tatarlarına Kırım Yüksek Sovyeti'nde tanınmış olan 14 kişilik kontenjan bir seferlik haktı. Nitekim, büyük ağırlıkla Kırım Tatar aleyhtarı güçlerin elindeki Yüksek Sovyet 1997 yılında bu hakkı yenilemeyi ve kalıcı hale getirmeyi kesin olarak reddetti. Kırım Tatarlarının tepkisi Kiev'den destek bulmadı. Hatta, Ukrayna parlamentosu yıllardır bir türlü yurttaşlık verilmeyen yaklaşık 100.000 Kırım Tatarının da 29 Mart 1998'de yapılacak Ukrayna ve Kırım seçimlerinde oy kullanmalarına imkan vermedi. Bu durumda, Kırım Tatarlarının yarımada nüfusu içindeki oranlarının çok altında bir sayıda dahi olsa Yüksek Sovyet'e milletvekili sokabilmeleri fiilen imkansız hale geldi. Böylece, yeni seçimlerle belirlenen Kırım Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Kırım Tatar temsilcileri olmadan toplandı ki, bu şekilde Kırım Tatarları Kırım siyasetinden tekrar dışlanmış oldular.

Ukrayna döneminde bir yandan Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını isteyen Rusya taraftarlarının Ukrayna ile mücadeleleri sürerken, diğer yandan Kırım-Türk toplumunun kaderindeki iniş çıkışlar da devam etmiştir. Nitekim 29 Mart 1998 tarihinde yapılan Ukrayna Parlamentosu seçimleri ile Kırım Muhtar

Cumhuriyeti seçimlerinde de bu iniş çıkış yaşanmıştır. Ukrayna Parlamentosu için ülke genelinde yapılan seçimlerde Mustafa Abdülcemil Kırımoglu ve Rifat Cubar, milliyetçi-demokratik Ukrayna Halk Hareketi (Ruh) Partisi'nden merkezden aday gösterilerek Ukrayna Parlamentosu'na (Ukrayna Yüksek Radası) seçilirken, bir önceki dönemde Kırım Tatarlarına tanınan 14 konjenanın tamamı iptal edildiği için mahalli parlamentoya hiçbir Türk temsilci alınmamıştır. Kırım Türk toplumu 2000 yılı Kasım ayında Ukrayna Parlamentosu'nda iki üye ile temsil edilirken, mahalli parlamentoda temsil edilmemektedir.

Kırım'a dönebilen Kırım Tatarlarının sayısı halen 300.000 civarında olup, çoğunluğu Özbekistan'da olmak üzere yaklaşık henüz Kırım'a dönme imkânı bulamayan eski SSCB arazisindeki Kırım Tatarlarının sayısı çeşitli tahminlere göre 500.000 ile 600.000 arasındadır. Kırım'ın (göç hareketleri ile sürekli değişme gösteren) nüfusu ise 2.700.000'i aşmıştır (Rus unsur nüfusun takriben % 65'ini teşkil etmektedir).

3. Kırım'daki Rus İdaresinin Bağımsızlık Emelleri

Ağustos 1991 darbesinden sonra Sovyetler Birliği'nin birlik cumhuriyetlerinin kopmaya başlaması ve nihayet 1991 sonunda Sovyetler Birliği'nin tamamen ortadan kalkması ile Kırım artık bağımsız bir devlet olan Ukrayna'ya bağlı bir muhtar cumhuriyet haline geldi. Ancak bu noktada Kırım'daki Ruslar, Kırım'ın Ukrayna'dan bağımsızlığını kazanmasını ve bunu müteakip derhal Rusya'ya katılmasını savunmaya başladılar. Aynı şekilde Rusya'daki milliyetçi güçler de Kırım'daki Ruslara açık bir şekilde destek veriyorlardı. Rus unsurunun Kırım'daki ağırlığı yalnızca büyük nüfus çoğunluğuna sahip bulunmalarının çok ötesindeydi.³⁸⁷

³⁸⁷ Hakan Kırmlı, "Kırım'da Son Siyasi Durum ve Kırım Tatarları", *Yeni Türkiye Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s.364.*

Eski Sovyet Karadeniz Filosu'nun ana üssünün Kırım'daki Akyar'da (Sivastopol) bulunması, Kırım'ın statüsünü Ukrayna ile Rusya arasında günümüze kadar sürecek bir anlaşmazlık konusu haline getirdi. Kırım Tatar Milli Meclisi ise Kırım Tatarlarının iki yüzyılı aşkın bir süredir başlarına gelen felâketlerden Rusya'yı sorumlu tutarak, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına (ve buna bir ön adım olarak Rusların hakimiyetinde bağımsızlık almasına) kesin olarak karşı çıktı ve ülkenin Ukrayna'ya bağlı Kırım Tatar milli muhtariyetini haiz bir cumhuriyet şekline dönüştürmesi görüşlerini savundu.

Bugün için Kırım'ın demografik, siyasi ve askeri açılardan Ukrayna içinde yer alan müstahkem bir Rus adası görünümünde olması, gerek Kırım'da yaşayan Rusların, gerekse Rusya'nın siyasi, hatta resmi çevrelerinin, 1990'ların başından itibaren Kırım'ın Rusya'ya ilhakı yönünde güçlü ve oldukça gürültülü bir kampanya yürütebilmelerine imkan verdi. Ukrayna ise, bekleneceği gibi bağımsızlığını kazandığından beri bu duruma tepki göstermekle birlikte, içinde bulunduğu iç ve dış meselelerin baskısıyla, Kırım'daki Rusya lehindeki bu güçlü cereyanlara radikal bir şekilde müdahale etmekten kaçındı. Kırım'ın nihai olarak Rusya'ya bağlanmasının ilk ve zaruri adımı olarak öncelikle Ukrayna'dan bağımsızlığını kazanması gerektiğinden, gerek Kırım'daki, gerekse Rusya'daki Rus milliyetçi çevreleri bu dönemde bağımsız Kırım tezinin şampiyonları haline geldiler. Şüphesiz ki burada söz konusu olan, ilk fırsatta "anavatan Rusya" ile birleşecek bir bağımsız Rus Kırımı'ydı.

Rusların çoğunlukta ve hakim olduğu Kırım parlamentosu 5 Mayıs 1992'de Kırım'ın bağımsızlığını ilan etti. Ancak alınan bu kararın yürürlüğe girmesi için 2 Ağustos 1992 günü kamuoyuna başvurulacak, referandum sonucunda, çoğunluğu Rus olan Kırım halkı "evet bağımsızlık istiyoruz" derse derhal uygulanacaktı. Bu açıkça görüleceği üzere Kırım'daki milliyetçi Rus partisi olan "Kırım Cumhuriyetçi Hareketi" (RDK) tarafından formüle edilen ve nihai olarak Rusya'ya bağlanmayı hedefleyen bir oyundu.

Ukrayna'dan gelen büyük tepki üzerine Kırım Parlamento-su'nun "bağımsızlık kararı", Kırım'a sahip olma (Karadeniz Fi-losu sorunu) yüzünden zaten gergin olan Rusya-Ukrayna ilişki-lerinde yeni bir krize yol açtı. Bunun üzerine, Kırım Parlamen-to Başkanı Nikolay Bagrov, Kırım'ın Rusya ile Ukrayna arasın-da bir çatışma kaynağı değil, birleştirici bir faktör vazifesi göre-ceğini radyo kanalıyla ilan etti. Ukrayna Yüksek Şurası, bağım-sızlık kararını tanımadığını belirtti ve 2 Ağustos referandum ka-rarının geri alınması için 20 Mayıs 1992'ye kadar zaman tanı-dı. Bu gelişmeler üzerine toplanan Kırım Parlamentosu Prezid-yumu, 19 Mayısta bağımsızlık kararının geri alınması ve refe-randum konusunun da Kırım'ın bağımsızlığını değil, "Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası olarak tanıyan anayasanın tasdiki" ola-rak değiştirilmesi konusunda tavsiye kararı aldı. Ertesi gün top-lanan Kırım Parlamentosu bu karara uydu.

Rusya Federasyonu Yüksek Sovyet Başkanı Ruslan Hasbu-latov'da Moskova'da yaptığı bir basın toplantısında, "Rusya'nın kardeş Ukrayna halkına toprak iddiasında bulunmayacağını ve Kırım probleminin çatışmaya yol açmadan çözülebilmesi için Rusya'nın gereken herşeyi yapacağını" açıkladı.³⁸⁸

Gerek parlamento dışında ısrarla sürdürülen Rusya yanlısı politikalar, gerek mahalli hükümetin yeni bir referandum yapıl-ması yönündeki kararı, nihayet Ukrayna hükümetini harekete geçirdi. 17 Mart 1995 tarihinde Kırım Anayasası ve Cumhur-başkanlığı lağvedildi.³⁸⁹ Bu olay, SSCB'nin dağılmasından son-ra Ukrayna'nın ilk defa Kırım'da Rusya yanlıları üzerinde sert ve kararlı bir tutumu olarak değerlendirildi.³⁹⁰

³⁸⁸ Bozkurt. *Ukrayna...*, a.g.e., s.153.

³⁸⁹ Mert. a.g.e., s.22.

³⁹⁰ <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>, Karatay, a.g.m., s.1514.

D. Günümüzde Kırım Türkleri ve Karşılaştıkları Sorunlar

1. Özbekistan'da Dönüş İçin Yaşanan Zorluklar

Günümüzde 300.000'i geçmiş olan, Kırım'daki Kırım Türkleri'nin sayısı 1997 yılı başında 280.000 civarındaydı. O dönemde sürgün bölgelerinde asgari 300.000 Kırım Tatarının yaşadığı tahmin edilmekteydi. Ne yazık ki en çok Kırım Tatar Türkünün yaşadığı bir başka Türk Ülkesi olan Özbekistan, Kırım Türklerine yardıma yanaşmamaktaydı. Daha önceki yıllarda Kırım Tatar meselesini gündeme bile getirmek istemeyen Özbekistan Hükümeti, tutumunu biraz yumuşatmasına rağmen, ana politikasını değiştirmede. Özbekistan Başbakanı Ötkerbayev, 18 Nisan 1997'de Kiev'de "Kırım Tatarları çalışkan insanlar ve bu insanlara ihtiyacımız var" diyerek, açıkça onların dönüşlerini engelleme sebebini ortaya koymuştur.³⁹¹

Dr. Yaşar Kalafat Özbekistan, Kırım Tatarları'nın göçünü önlemekle kendi açısından haklıdır demekte ve bu konuda şunu belirtmektedir; "Özbekler bilirlerse ticaret bilirler. Sanatkarlık, icat, beceri gibi yetenekleri yoktur. Özbekistan'da teknik hayatın büyük bölümü Tatarların elinde idi. Hala da öyledir. Büyük teknolojiyi tatarlar ayakta tutarlardı. Büyük işletmelerde % 80-95 kadar Kırım Tatarı vardı. Tatarlar Özbekistan'da birçok sektörü ele geçirmişlerdi. Özbekistan'da eski ve yeni yönetim Tatar işgücünü bırakmak istemiyor" kanaati vardır.

Halbuki sürgün görmüş bir kardeş halk olarak Tatarlar, 50 yıl Özbekistan'a çalışıp hizmet etmiştir. Göç yapabilmek için evlerini satmak isteyen Tatarların satışına mani olmak için, "Neden para ile satın alıyorsunuz, nasıl olsa Tatarlar bırakıp gidecekler, hepsi sizin olacak, propagandası yapıyorlar" iddiaları vardır.³⁹²

391 Karatay, a.g.m., s.1514-1515.

392 Yaşar Kalafat, *Kırım-Kuzey Kafkasya*. Ankara, 1999, s.13.

Özbekistan'da ayrılmak isteyen Kırım Tatarlarından yönetim. 12 ayrı belge istemektedir. Ayrıca çocuklar dahil herkes 103 dolar ödemek zorunda bırakılmaktadır.³⁹³

Sürgünden birinci derecede sorumlu olan Rusya ve 50 yıldan fazla (Hala devam etmekte) Özbekistan'a hizmet etmiş olan bir halk haliyle geri dönüş için bu iki ülkeden yardım talep etmektedir. Fakat, Rusya'nın yardımı şöyle dursun geri göçü engellemek için sürgündeki Kırım Tatarlarının en çok yaşadığı Özbekistan'a baskı yaparak zorluk çıkarmakta, Kırım Tatarlarının tazminat istemini ise hiç duymamazlıktan gelmektedir. Ama Türk ve Müslüman olan Özbekistan yönetiminin uyguladığı siyaset ve tutum, Kırım Tatar Halkı ve liderleri tarafından üzüntü ile karşılanmıştır. Kiev'in ve Kırım Tatar Milli Meclisi'nin Taşkent'e direkt uyguladığı baskı ve Ankara yolu ile uygulanan baskı da sonuçsuz kalmıştır. "Sürgün Edilen ve Kırım'a Dönmek İsteyen Kırım Tatarlarına Yardımda İşbirliği" anlaşmasını Özbekistan imzalamamıştır.³⁹⁴

2. Ekonomik Sorunlar

Kırım Tatarlarının, 1989 yılında, organize olarak anavatanlarına dönmeye başlamaları ile birlikte yarımadaya kaynak aktarımı gündeme gelmiştir. Ukrayna'nın Rusya ve Özbekistan'a yaptığı parasal yardım çağrıları cevapsız kalmış, Rus yanlısı Kırım Hükümetinin hiçbir katkısı olmamıştır. Ukrayna, mecburen Kırım Tatarlarının yerleşimiyle ilgili parasal harcamaları büyük ölçüde üstlenmek durumunda kalmıştır. Burada akla şöyle bir soru gelebilir? Kırım Hanlığı'nın yıkılmasından bu yana Kırım Tatar Türklerini çeşitli aldatmacalarla Kırım'dan uzaklaştırmaya çalışan ve hatta onların tamamen yok olmasını isteyen Rusya'dır. Kırım Tatarlarının Kırım'a geri dönüşlerinin ulusal bir

³⁹³ Kalafat, a.g.e., s.18.

³⁹⁴ İsmet Yüksel, "Kırım'ın Etnik Yapısı ve Kırım Tatarlarının Problemleri", Yeni Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997, s.1520.

hak olduğunu tüm dünyaya resmen duyuran da Rusya'dır. O halde niçin kendisini SSCB'nin hukuki halefi olarak göstermeye çalışmasına rağmen yardım elini uzatmamaktadır? Giray Saynur Bozkurt'a göre; Rusya anavatanlarına geri dönecek olan en az bir milyon kişinin maddi ve manevi sorumluluğunu üzerine almaktan ve bunu uygulamaktan ürkmüştür. Bağımsızlığına yeni yeni kavuşmaya başlayan Ukrayna ise Kırım oblasti üzerindeki egemenlik haklarını geliştirmeyi, Kırım'daki Rus ayrılıkçılığına karşı Kırım Tatarlarını güçlendirerek denge unsuru haline getirmeyi, Türkiye'nin desteğini sağlamayı ve batı yanlısı bir Slav birliği için uluslararası imajı düzeltmeyi hedef olarak benimsemiştir.

Kiev, 1993 yılında Milliyetler ve İskan Bakanlığı'nı kurarak parasal yardım konusunda doğru yönde bir adım atmıştır. Bu bakanlığın amaçlarından bir tanesi de bütçeden kaynak aktarması için lobi yapmak olarak açıklanmıştır.³⁹⁵

Ukrayna'nın Kırım Tatarlarının sorunlarına içtenlikle eğilmesi, 1994 yılı Ocak ayında Rus şovenisti Yuriy Meşkov'un cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile Rus ayrılıkçılığının alarm verici boyutlara ulaştığı döneme rastlar. Kiev'in daha önceki stratejisi Kırım Hükümeti "Kırım ve Ukrayna" dediği sürece Akmescit'in "bütün isteklerine boyun eğme" prensibine dayandırılıyordu. Meşkov'un seçilmesinden sonra Kiev, Kırım Tatarlarının sorunlarına karşı daha hassas olmaya başlamış ve bu gelişmeden sonra Kırım Tatarlarının meşru temsilcisi olan Kırım Tatar Milli Meclisi ile Rus ayrılıkçılığına karşı tabii bir ittifak kurmuştur. Bu ittifak özellikle Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'nın Kırım'da tekrar ipleri eline almasından sonra daha da anlam kazanmış, öncelikle "Ruh" gibi milliyetçi Ukrayna partilerinin Kırım Tatar Milli Meclisi'ni tanımalarını ve karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesini sağlamıştır.

395 Andrew Wilson, *The Crimean Tatars, A Situation Report on The Crimean Tatars*, (London, *International Alert*, 1994), s.19'dan naklen; Bozkurt. *Ukrayna* a.g.e., 159-160.

Ukrayna Yüksek Parlamentosu'nun itirazlarına rağmen sürgünden dönen Kırım Tatarları için ayrılan kaynaklar, Kırım Hükümeti vasıtasıyla yarımada'ya gönderilmiştir. Bu komite bir yıllık bir çalışmadan sonra ev inşası için 804.2 milyon karbovanets (Yaklaşık 4 milyon ABD doları), sosyal ve kültürel ihtiyaçlar için de 148 milyon karbovanets (Yaklaşık 750 bin ABD doları) tahsis edildiğini bir başarı olarak lanse etmiştir.³⁹⁶

Kiev'de, Haziran 1995'te, Kırım Tatarları ile haraççı mafya üyeleri arasında çıkan olaylardan sonra Ukrayna Bakanlar Kurulu "Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin siyasi-hukuki, sosyo-ekonomik ve etnik problemlerinin çözümü için tedbirler" adlı kararnameyi yayınlamıştır.

Bu kararnameye göre, Milliyetler Komitesi'ne 3 milyar karbovanets (Yaklaşık 15 milyon ABD doları) tahsis edilmiş, 1996-1997 dönemi için yalnızca 900 milyon karbovanets (Yaklaşık 4.5 milyon ABD doları) serbest bırakılmıştır. Ne var ki bu meblağların gerçekten istenilen amaçlar için harcanıp harcanmadığı tam anlamı ile büyük bir soru işaretidir. Örneğin, Kırım Başbakanı Arkadiy Demidenko'ya sürgünden dönenler için tahsis edilen kaynakların nasıl harcandığı sorulduğunda, Başbakan Demidenko, Hükümetinin bu amaçla herhangi bir kaynak almadığını belirtmiştir.³⁹⁷

Tahsis edilen kaynakların meçhul yerlerde kaybolduğuna inanan Kırım Tatar Milli Meclisi, uzun süre bu durumu şikayet etmiş, "Sürgün Edilmiş Halkların İşleri Komitesi"nin bağımsız bir hükümet teşkilatı haline getirilerek yalnızca Kırım organlarına değil, KTMM'ne de bağlanmasını talep etmiştir. Aynı zamanda Kiev'den gelecek kaynaklarla ilgili işlemlerin doğrudan Kırım Tatarlarına ait bir banka aracılığıyla yapılmasını istemiştir. Kiev ve KTMM arasında tabii bir yaklaşmanın olması ve KTMM'nin Kırım'ın politik sahnesinde giderek ağırlık kazan-

³⁹⁶ Suat Kırıklıoğlu, "Kırım'da Yeniden Yerleşim Süreci ve Zorluklar", *Emel*, Sayı 216 Eylül-Ekim 1996, s.7.

³⁹⁷ Kırıklıoğlu, a.g.m., s.8.

ması sonucu Kiev'den gelen kaynaklar üzerinde söz sahibi olmayı ve idaresinde sorumluluk almayı karşıtlarına kabul ettirmiştir.³⁹⁸

Son yıllardaki dönüşün yavaşlamasının ve iskan problemlerinin çözülmemesine asıl sebep, finansman kaynaklarının kısıtlı olmasıdır. Ukrayna'nın da bu meseleye ayırdığı finansman sürekli azalmaktadır.³⁹⁹

KTMM Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırmıoğlu, Mart 1994'te yaptığı konuşmada "Kırım Tatarlarına en etkin yardımı ulaştıran ülkenin Ukrayna olduğunu" açıklamıştır. 1993 yılı sonunda Kiev ve Akmescit arasında gerginlikler artıp, Kırım Ukrayna'dan ayrılmak üzere manevralara başlayınca Kırım uluslararası ilgi odağı haline gelmiştir. Karadeniz Filosu sorunu, Kırım ayrılıkçılığı, Kırım Tatarlarının yavaş giden yeniden yerleşim sürecine olan tepkileri ve yarımada'daki etnik çatışmalar, dünyanın Kırım'a ilgi göstermesine yol açmıştır. Bu gelişmeler bağlamında Kiev, uluslararası camiaya Birleşmiş Milletler vasıtası ile yardım için başvurmuştur. Bunun üzerine 1994 yılında Birleşmiş Milletler "Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı (KEKP)" geliştirmiştir. Bu programın amacı, Kırım'da acil ve potansiyel çatışma durumlarına müdahale etmek, yarımada'dan sürülen halkların yeniden yerleşim ve kalkınmalarını kolaylaştırmak şeklinde açıklanmıştır.

Birleşmiş Milletler bu program için uluslararası bir yardım kampanyası yapmıştır. Günümüzde KEKP, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın da katkılarıyla Simferopol'de ortaklaşa tutulan bir ofis vasıtasıyla yürütülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye'deki Kırım Tatar diasporası resmi ve gayri resmi yardımlarda bulunmaktadır.⁴⁰⁰

398 Bozkurt. *Ukrayna...* a.g.e.. s.161.

399 Yüksel, a.g.m., s. 1520.

400 Bozkurt. *Ukrayna*, a.g.e., s.163.

Türkiye'nin Kırım'a ve Kırım Türklerine ilgisi öncelikle Kırım Türkleri'nin dernekleri başta olmak üzere gönüllü kişi ve kuruluşların öncülüğünde olmuştur. Devlet düzeyinde ilgi beklenenin ötesinde olmakla birlikte, somut yardım ve destek bu ilgiyle orantılı olmamıştır. Ukrayna Devletinin taleplerine, her türlü desteğin verilmesi yönündeki arzularına rağmen, Türkiye bu konuda gereken adımları atamamıştır.

Bunun en somut örneği, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 30 Nisan 1994'de Kiev'deki resmi ziyareti esnasında Kırım Tatarları için yapılmasını vaat ettiği 1000 konut ile ilgili hiçbir ciddi gelişme kaydedilmemiştir. Bu Kırım Türkleri arasında yarattığı kırıngılığın yanı sıra, özellikle Ukrayna nezdinde Türkiye'nin itibarı ve inandırıcılığı açısından fevkalade menfi rol oynamaktadır. Üzülerek ifade etmek gerekirse, Kırım'da özellikle Rus basını bu konuda alaycı yayınlar yapmaktadır. 1000 konut meselesinin havada kalması, Kırım Türklerine karşı saldırgan zihniyetlere cesaret vermektedir.⁴⁰¹

Türkiye Cumhuriyeti, taahhüt edilen bu 1000 konuttan 140'ını satın alarak sahiplerine teslim etmiş, kalan binalar için çalışmalar devam etmektedir.⁴⁰²

Kırım'da su sıkıntısı vardır. Kırım'a sulama suyu Dinyeper nehrinden 70-80 kilometre uzunluğundaki kanallarla gelmektedir. Bu suyun kaynağı Ukrayna olduğu ve Kırım Türkleri bunun farkında oldukları için bu noktada hiçbir Kırım Tatar Türkü, Ukrayna Hükümeti ile ihtilafa düşmek istememektedir.

3. Kırım Tatarlarının Vatandaşlık Sorunu

Kırım'a dönen Kırım Tatarlarının % 80'i Özbekistan'da, % 10'u Rusya Federasyonu'nda geri kalanlarında büyük çoğunluğu Tacikistan ve Kırgızistan'da yaşamışlardır.

⁴⁰¹ Karatay. a.g.m., s.1515.

⁴⁰² Kırıkoğlu. a.g.m., s.9-10.

Özbekistan'da yaşanan sorunlara yukarıda değinmiştik. Ukrayna hudutlarına girer girmez karşılaşılan ilk ve en büyük sorun ise vatandaşlık statüsünün elde edilmesidir. Zira vatandaşlık hakkının kazanılması için Ukrayna'da ya da Kırım'da beş yıl ikamet mecburiyeti vardır.

Ukrayna'ya Özbekistan'dan gelen Kırım Tatarları, Özbekistan vatandaşlığından çıkarılmaktadırlar. Bunlardan bir kısmı Ukrayna vatandaşı olabilmişken, olamayanlar uyruksuz durumuna düşmüşlerdir. Kırım'a dönen Kırım Tatar Türkleri'nin % 40'ı hala vatandaşlığa geçememiştir. Vatandaşlık haklarının alınabilmesi için Kırım Tatarlarının mücadelesi devam etmektedir. İstekleri konusunda Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın Kırım Tatarlarını desteklemesine rağmen parlamento bu konuda onlara karşıdır.⁴⁰³

Ukrayna vatandaşlığı statüsünü elde edemeyen bir Kırım Tatarı anavatanında bulunmasına rağmen devletin hiçbir resmi kurumu ve kuruluşunda görev alamayacağı gibi, hiçbir seçime seçmen veya seçilen olarak katılamamaktadır. Devletin iskan kolaylıklarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Henüz anavatanlarına dönmemiş, fakat karar aşamasında olan Kırım Tatarlarını en fazla etkileyen faktörler arasında Ukrayna ekonomisindeki kriz, Kırım'daki ağır yaşam şartları olduğu kadar, vatandaşlık statüsüne hak sahibi olmak da ilk sırada yer almaktadır. Bu nedenlerle 500.000 Kırım Tatarı geri dönüşlerini ertelemiş durumundadır.⁴⁰⁴

Özbekistan ve Ukrayna arasında çifte vatandaşlık uygulamasına geçilmesi için yapılan girişimler Özbek ve Ukrayna Hükümetleri'nde olumlu karşılanmamıştır. Özbekler ülkelerindeki Kırım Tatarları'nın çıkmalarını kolaylaştırmak istemezken, Ukraynalılar da ülkelerine Tatar göçünün hız kazanmasından memnun değillerdir.⁴⁰⁵

403 Kalafat, a.g.e., s.16.

404 "Return of Deported People", *Forced Migration Monitor*, September, 1994 s.17'den naklen; Bozkurt, Ukrayna, a.g.e., s.163-164.

405 Kalafat, a.g.e., s.21.

Ukrayna Hükümeti çifte vatandaşlığı tanımamaktadır. Ukrayna Kırım Türkleri lehine olabilecek kararları almak konusunda kendi içindeki % 25 Rus nüfustan çekinmektedir.⁴⁰⁶

4. Konut Sorunu

1944 soykırımından sonra Kırım Tatarlarının anavatanlarında terkettikleri ev sayısı 80.000 idi. Bugün geri dönenlere 40.000 ev tahsis edilebilse hiçbir konut problemi kalmayacaktır. Ancak bu evlerin hepsi buraya yerleştirilen Rus ve Ukraynalılara hibe edilmiştir.

Ocak 1992'den hemen önce gelerek otomatikman vatandaş olanlar, 1992'den sonra gelenler ise beş yıl ikamet ederek vatandaş statüsünü kazandıktan sonra ev yapmak için arsa istek veya satın alma hakkına sahip olmaktadır. Kerç, Kefe, Akyar, Yalta ve Aluşta şehirleri ve civarında yok denilebilecek kadar az arsa tahsisi yapılmıştır. Böylece genellikle Kırım Tatarlarının önceki mekanları olmasına rağmen askeri birliklerin bulunduğu bölgelerde, ya da sayfiye bölgelerinde yer tahsisi yapılmamış ve Kırım Tatarları bu yerlerden uzak tutulmak istenmiştir. Bu şehirlerde binlerce insan ev ya da arsa almak için sıra beklemektedir.⁴⁰⁷

Bazı Kırım Tatarları, devletten arsa veya ev tahsisi yerine tazminat istemişler ve alacakları tazminatlarla yeni yerleşim birimi kurma yolunu tercih etmişlerdir.

Sürgünden dönenlerin % 90'ı geldikleri cumhuriyetlerdeki varlıklarını dönmeden önce satmışlardır. Ancak bu birikimleri enflasyonist süreç önünde erimştir. Birçok Kırım Tatarı, enflasyonun, bütün yaşamları boyunca biriktirdikleri tasarruflarını yiyip bitirmesinden şikayetçidir. Hem parasal yetersizlik hem de devlet yardımının olmaması ev inşaatlarının bitmemesinin ana nedenlerini oluşturmaktadır.

⁴⁰⁶ Kalafat, a.g.e., s.19.

⁴⁰⁷ Nail Aydar, "Kırım Tatarlarının Kırım'daki Son Durumu", *Emel*, Sayı:209 Temmuz-Ağustos 1995, s.2.

Hükümet istatistiklerine göre 20.000 Kırım Tatar ailesi, kendi evlerinin inşasına başlamış, fakat devlet yardımı olmaksızın inşaatlarını bitirememişlerdir. Özellikle inşaat malzemesi konusunda hükümet organlarının defalarca yardım sözü vermesine rağmen ya hiç ulaşmamış, ya da dağıtımda aksaklıklar çıkmıştır. Dönenlerin önemli bir kısmı geçici çadırlarda, tek odalı evlerde veya kabinlerde yaşarken, hükümet tarafından yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Hükümet organları, Kırım Tatarlarının su, elektrik, kanalizasyon, doğal gaz gibi temel alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda yaptıkları başvurulara kayıtsız kalmaktadır. Birçok yerleşim biriminde Slav kökenli sakinlere temel hizmetler götürülürken aynı mahallede yaşayan Kırım Tatarlarına bu hizmetlerin verilmemesi yaygın bir uygulamadır.⁴⁰⁸

28.01.2004 tarihli KTMM kaynaklı bir habere göre; Kırım Tatar halkının sürgününün 2004 yılı Mayıs ayında 60. yılı sebebiyle Kırım Tatarlarına çeşitli yerlerde binalar teslim edilecektir. Simferopol Şehrinde 54 dairelik apartman ve Belogorsk Şehrinde 12 dairelik apartman Kırım Tatarlarına teslim edilecektir. Ayrıca Kırım Tatarlarının yerleştiği çeşitli yerlerde toplam 25 km gaz ve 30 km su boruları inşaatının yapıldığı da bu haberde belirtilmiştir.

Bu haberin devamında ise, Kırım Parlamentosunun Başkanı Baris Deyç Ukrayna Milli Bankası Servisi sekreteri ile yaptığı görüşmede, Kırım Tatarlarına konut inşaatı için Ukrayna Devleti tarafından, ayrılan paraların 2004 yılının ikinci yarısında değil de birinci yarısında verilmesini rica etti. Eğer paralar erken verilirse sürgünün 60. yıldönümü tarihine kadar yarım kalan inşaatlar tamamlanıp teslim edilebilir⁴⁰⁹ denmişti.

Türkiye Cumhuriyeti de 1000 konut vaadinde bulunmuş, bunun bir kısmını yerine getirmiştir. Başbakan Erdoğan 3 Nİ-

408 Kırıkoğlu, a.g.m.. s.4.

409 <http://www.qurultay.org/tur/ayrinti.asp?HaberNo=2004012801>

san 2004 tarihli Kırım gezisinde bu sayıyı 400 olarak telaffuz etmiştir.⁴¹⁰

3 Nisan 2004 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırım Özerk Cumhuriyetini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Başbakan Erdoğan Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Birinci Başkan Yardımcısı Anatoly Kornevchuk ile görüşmüş, Kornevchuk bu görüşmede "Türkiye'nin Ukrayna'ya yatırım yapan 114 devlet arasında 23. sırada bulunduğunu belirterek, turizm ve tarım başta olmak üzere Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediklerini kaydetmiştir. Kornevchuk devamla şöyle demiştir: "İki ülke ilişkilerinde sürgüne gönderilen Kırım Tatarlarının yeniden yerleştirilmesi konusu önemli. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna bu sorunla baş başa kaldı. Ekonomik sorunlardan dolayı bu sorunu çözemiyoruz. Türk işadamlarının yatırım yapmaları için bize yönlendirilmesini istiyoruz."⁴¹¹

Başbakan Erdoğan'da Kırım gezisi esnasında bu konuda; "Kırım-Tatar halkının dönüş sürecinde, Ukrayna'nın çabalarına elimizden gelen katkıyı sağlamaya çalışıyoruz. TİKA aracılığıyla 5 milyon dolara yaklaşan katkılarımızı sürdüreceğiz" demiştir.⁴¹²

Başbakan Erdoğan'da Kırım gezisi esnasında; "Türkiye'nin, Tatarların eğitim, iskan ve dini ihtiyaçlarına cevap vermeye çalıştığını dile getirmiş, bu çerçevede, burada 400'e yakın aileye konut sağlandığını kaydetmiştir. Başbakan Erdoğan, 23 din görevlisinin Kırım Müslüman halkına hizmet verdiğini, 2003-2004 eğitim-öğretim yılında da 45 Kırımlı Tatar öğrenciye yüksek öğrenim bursu verildiğini söylemiştir.⁴¹³

⁴¹⁰ <http://www.vatankirim.net/ayrinti.asp?HaberNo=4040401>.

⁴¹¹ http://www.derinhaber.com/cgi-bin/haber_detay.asp?haber=1546.

⁴¹² Radikal Gazetesi, 04.04.2004.

⁴¹³ <http://www.vatankirim.net/ayrinti.asp?HaberNo=4040401>

5. İş ve İşsizlik Sorunu

Kırım Tatarları profesyonel iş başvurularında ayrıma tabi tutulmaktadır. Günümüzde sürgünden dönenlerin % 51'i (yaklaşık 35.000 kişi)⁴¹⁴ Slav nüfusunun ise % 24'ü işsizdir. Çalışan Kırım Tatarlarının % 39'u tam gün mesaiye tabidir.⁴¹⁵ Siyasi iktidar çeşitli sektörlerde Kırım Tatarları'na % 1'in altında imkan tanımıştır.⁴¹⁶ Kırım'da 2000 doktor iş bulamadığı için çiftçilik yapmaktadır. Haliyle bunların bir kısmı Kırım Tatar Türküdür.⁴¹⁷

KTMM Başkanı Cemiloğlu kendisi ile yapılan bir söyleşide, toprak sorununun ciddi boyutta olduğunu, özelleştirmenin başladığını, fakat Kırım Türkleri'nin yeteri kadar istifade edemediklerini ve haklarını kullanamadıklarını, özelleştirme kapsamında 1 milyon 150 bin hektar toprak dağıtılacağını, Kırım Türkleri'ne % 10'unun verileceğini, Kırım Türkleri'nin % 75'inin köylerde yaşadığını, bunun da ancak % 15'inin toprak sahibi olduğunu, Rusların ise % 46'sının toprak sahibi olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸

Kırım Tatar Türkleri'nin gelirleri çok azdır. Buna rağmen yeniden ev yapmak ve özellikle son yıllarda kendini ciddi bir şekilde gösteren hayat pahalılığı gibi nedenlerden dolayı giderlerinin çok fazla olması, işi olmayanlarla, işi olanların (Çoğu da aylık almıyor) aralarında aslında ekonomik açıdan çok fazla fark olmadığını göstermektedir.

Kırım Tatar Halkı arasında kendi evlerine ait çok ufak bahçelerinde, bahçecilik ve seracılık son zamanlarda yaygınlık kazanmıştır. Ev halkının tamamı bu işte görev yapmakta, günlük nafakalarını çıkartmak için yetiştirilen sebzeler pazarda satılmaktadır.⁴¹⁹

414 Bu oran çalışabilecek işgücü miktarının % 51'idir.

415 Kırıklıoğlu, a.g.m., s.5.

416 Kalafat, a.g.e., s.16.

417 <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>

418 M. Abdülcemil Kırımoglu ile Kırım'da yapılan söyleşiden, Bkz: <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>

419 Yüksel, a.g.m., s.1521.

Kırım Tatar Türkleri gıda sektöründe iddialıdır. Açılan restoranlar da ilgi görmektedir. Meyve-sebze pazarları da Tatarlarındır.⁴²⁰

Birleşmiş Milletler'in "Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı" dahilinde yapmış olduğu bir ankete göre sürgün edilen halkların çalışmak için iş istediklerinde ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir.⁴²¹

Kırım Tatarlarının en önemli problemleri işsizlik çözülmediği sürece vatanlarına yerleşme süreci uzayacaktır. Yine bu soruna bağlı olarak bir insanın en temel ihtiyacı olan yeterli beslenme olmaması, çocuğunu eğitim için okula gönderememesi, hastalandıkları zaman ilaç alamama durumu toplumda psikolojik olarak gerilime neden olacak, bu da başka problemlere peşinen davetiye çıkartacaktır.⁴²²

6. Sosyal ve Kültürel Problemler

70 Yıl boyunca Kırım Tatar Türkçesinde gerçek manada hiçbir eğitimin olmaması, bütün Kırım Tatarlarının Rus dilinde ve yaşadıkları bölgenin dilinde eğitim görmesi, Kırım Tatar Türkçesini sadece yaşlıların bilmesi ve evlerde çok zayıf bir şekilde günlük konuşma dili olarak gençlere öğretilmesi nedeniyle Kırım Tatar Türkçesi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Kırım Türk Dili'nde 2 kesim karşılıklı mücadele vermektedir. Göçten evvel Kırım Tatar Türkçesi'nde çıkan "Lenin Bayrağı" isimli gazete, 1957'lerde Sovyet Rus dil politikası istikametinde Tatar Türkçesi'ne Rusça kelimelerin girmesini sağlamıştır. İsim değiştirerek tekrar çıkmaya başlayan bu yayın organı Tatarca'nın tamamen kaybolup gitmesini önleyerek hizmet vermiştir. Diğer dil grubu Tatar Türkçesi'nin yeniden milli dil ola-

⁴²⁰ <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim9.html>

⁴²¹ Bu anketin sonuçları için bkz. Yüksel, a.g.m., s.1521-1522.

⁴²² Yüksel, a.g.m., s.1522.

rak güçlenmesini istemektedir. Bu gruba mensup olanlar, karşılığını bulamadıkları kelimeleri Anadolu Türkçesi'nden karşılamak istemektedirler. Ancak halen Kırım'da gerçek dil bilimsi Tatar Türkü yoktur. Kırım Tatar Türklüğü'nün geleceği açısından bu sorun, tamamen çözülememiştir. Rusça'yı hiç bilmeyen Kırımlı bir Tatar Türkü, Tatar dilinde çıkan bir yayının % 60'ını bile anlayamamaktadır. Rusça, halk arasında çok yaygınlaşmıştır. Kırım Tatar Türkçesi'ni hiç bilmeyen Kırım Tatarı dahi vardır.⁴²³

Sürgünden önce, Kırım Tatar Milli okullarının yok edilmeye başlanması, kütüphanelerin yıkılması ve mevcut Kırım Tatar dilinde yazılmış kitapların yakılması ile devam eden dil katliamı, Rus yöneticilerinin Kırım Tatar diline verdiği telafisi olmayan tahrifatlar hiçbir zaman hafızalardan silinmeyecek ve unutulmayacaktır.⁴²⁴

Kırım Tatar Türkleri'nin sadece 10 civarında kendi okulları vardır. Okullarda karma eğitim verilmektedir. Bir de kuruluş sürecinde olan üniversiteleri vardır.

Kırım Tatar Türkleri Okul açmakta destek bulamamaktadırlar. Öğretmen ve dersliklerde yetersiz kalmaktadır. Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin diplomaları Ukrayna'da geçerli sayılmamaktadır.⁴²⁵ Kırım'da Türkiye kaynaklı dini vakıfların halen 3 özel okulları vardır.

Ukrayna'da eğitim ve kültür dili Rusça'dır. Ukrayna'ca resmi dil olma yolunda Rusça ile mücadele halindedir. Kırım Tatar okullarında da eğitim dili Rusça'dır. Mevzuata göre bütün okullarda haftada 4 saat Ukraynaca dil dersi verilecektir. Doğal olarak Tatar gençleri de haftada 4 saat Ukraynaca dil eğitimi görmektedir. Ukraynalılar milli dillerini eğitim dili yapmak istemek-

423 Kalafat, a.g.e., s.41.

424 Yüksel, a.g.m., s.1523.

425 Kalafat, a.g.e., s.18 ve M. Abdülcemil Kırmoğlu ile Kırım'da yapılan söyleşiden bkz. <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>.

tedirler. Ancak bu konuda eğitim malzemesi ve eğitici ihtiyaçları çok büyüktür.⁴²⁶ Kırım'da ana dilinden eğitim alabilen Tatar Türk'ü sayısı sadece 1800-2000 civarındadır. Bu öğrencilere 170 civarında öğretmen eğitim ve öğretim yaptırmaktadır. Eğitim malzemesi olmadığından öğrenciler sadece Kırım Tatar Dili dersini Tatarca okuyabilmekte, diğer dersler Rusça görülmektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesi dersleri de verilmektedir.

35-40.000 civarında Kırım Tatarlarının çocuğu milli okul bulamadığından Ruslar'ın veya diğer milletlerin okullarına gitmektedir. Bir sınıfta ancak 8 Tatar Türk'ü olması halinde bu Türklere anadillerinde eğitim verilebilmektedir.⁴²⁷

SSCB döneminde resmi politikanın bir sonucu olarak, Müslüman halka dinin unutturulması Kırım Türkleri arasında da katmerli olarak hissedilmektedir. Sürgüne tabi tutulan Kırım Tatar Türkleri komünist yönetim tarafından Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan gibi Müslüman olmalarına rağmen, ateist olan ülkelere gönderilmişlerdir. Bir kısmı ise Avusturya, Almanya ve Fransa gibi Hristiyan ülkelere göç etmişlerdir. Kırım'a dönüş Avrupa'dan değil, Orta Asya ülkelerinden olmuştur. Kırımlı Tatar Türk'ü yurduna dönünce % 90 nispetinde Hristiyan olan bir anavatan bulmuştur. Kırım'da bıraktıkları eski camilerini bulamamışlardır.⁴²⁸

Kırım Tatar Milli Hareketi 1990 yılında yapılan 6. genel kongresinde alınan 18. kararda "Halen depo, kulüp veya başka maksatlarla kullanılan Kırım Tatarlarına ait cami ve diğer ibadethanelerle dini binalar derhal boşaltılacak, devlet tarafından onarılarak Kırım Tatarları'na iade edilecektir" denilmektedir. Bu karardan bir yıl sonra Ukrayna Cumhurbaşkanı dinle ilgili eskiden kalan mekanların iadesi kararı aldı. Halen Kırım'da 80 civarında cami vardır. Bunların bir kısmı Diyanet İşleri Baş-

⁴²⁶ Kalafat, a.g.e., s.44.

⁴²⁷ Kalafat, a.g.e., s.40.

⁴²⁸ Kalafat, a.g.e., s.20-21

kanlığı ve Türkiye kaynaklı diğer yardımlarla yapılmış veya restore edilmiştir.⁴²⁹

Kırım Tatar Türkleri halen Kırım Parlamentosu'nda Temsil edilmemektedirler. Ancak Ukrayna Parlamentosu'nda iki milletvekilleri vardır. Kırım'da temsil edilememeleri tamamen seçim ve siyasi partiler kanunuyla ilgilidir. Düzeltilirse orada da temsil hakkı elde edeceklerdir.

Kırım Tatarları, bir kısım Türk yayını izleyebilmelerine rağmen TRT yayınlarının bölgeden rahatlıkla izlenebilmesini istemektedirler.⁴³⁰

Kırım Tatarları arasından Kırım'da çıkmış şu anki en yüksek kamu görevlisi Emniyet Genel Müdür Yardımcısıdır. Bu görev aktif bir görev değildir. Kırım Tatarları Bahçesaray ve Sudak gibi bazı şehirlerde Belediye Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmişlerdir.

Kırım Tatar Türkleri'nin doğurganlık oranı Rus ve Ukraynalılara göre yüksektir. Televizyon değişik gün ve saatlerde 360 dakika Kırım Tatar Türkçesi'nde yayın yapmaktadır. Tatar Televizyonu çarşamba, perşembe ve cumartesi izlenebilmektedir. Akyar'daki Tatar Televizyonu haftada iki saat yayındadır. Radyo ise haftalık 10 saat ile televizyonun ilerisindedir. Gazetelerine gelince Kırım gazetesi, Yeni Dünya gazetesi Kril harfleri ile Tatarca yayınlanmaktadır. Bir de aylık Kırım Bülteni ile iki aylık Günsel ve Ocak isimlerinde iki adet edebi ve siyasi dergi yayınlanmaktadır.

"www.vatankirim.net.com.tr" isimli Internet sitesine girenler "Kırım'da bir çocuk okut" kampanyasıyla karşılaşmaktadırlar. Bugün için bu site sayesinde 126 Kırım Tatar çocuk okuma imkanı bulabilmiştir.

429 Kalafat, a.g.e., s.17.

430 M. Abdülcemil Kırımoğlu ile Kırım'da yapılan söyleşiden, bkz. <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>

Kırım Tatar Türkleri'nin Kırım'da, sivil toplum ve meslek kuruluşları da vardır. Mesela Kırım Tatar Avukatlar Birliği, Evlad Vakfı, Kırım'ın Yeniden Doğuşu Vakfı, Maarif Cemiyeti bunlardan bazılarıdır.⁴³¹

Kırım Tatar Türkleri'nin Kırım'a geri dönüş ve varolma millî hareketlerinin demokratik ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalması, dünyada pek çok insanın sempatisini uyandırmış, totaliter rejimin ağır yıllarında yasayabilmelerine yardım etmiş, büyük çaplı ihtilafları önleyerek millî haklarını elde etme sürecinde destek olmuştur.

Ukrayna vatandaşlık kayıtlarına, geçmişte etnik kimlikte işleniyordu. Böylece Ukrayna ve Kırım'da Tatarlar'ın varlığı, miktarı ve kimler olduğu biliniyordu. Son çıkan Ukrayna vatandaşlık kanunu ile etnik kimliğin açıklanması kaldırılmıştır. Ukraynalı olmak, Ukrayna için esas alınmıştır. Bu gelişme Ukrayna'nın Tatar Millî Hareketine karşı bir tedbir olarak görülmektedir. Bir kısım Tatarlar "Kırımlılık" kimliği üzerinde dururken, Ukrayna Vatandaşlık Kanunlarından azami istifadeyi amaçlamaktadır.⁴³²

Kırım Tatar Millî Meclisi, yakın tarihlerde, Kırım'da 1944'teki sürgünden önce Kırım Tatarları'nın yaşadığı eski yer adlarının yeniden açığa çıkarılması amaçlı bir komisyon kurulması için Ukrayna Parlementosu'na önerilerini içeren bir başvuruda bulunmuştur. KTMM Başkanı Mustafa A. Kırımoglu basın mensuplarına verdiği demeçte: Pek çok saçma uygulama gibi, sadece sürgünden sonra değil, sürgünden önce de yerlerin orjinal

431 <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim9.html>

432 Kalafat, a.g.e., s.31. Kırım Tatar Türkleri arasında Kırımlılık oldukça yaygındır. Kırımlılık kavramının yer edip taraftar bulması için, Kırım Millî Tatar Meclisi'nden karar da çıkmıştır. Bu gelişmeye Ukraynalıların ve Rusların Kırım Tatarları arasındaki millî mensubiyet duygusuna duydukları tepkiyi gidermek, Kazan Tatarı-Kırım Tatarı ihtilafını azaltmak, Tatarların Türk oldukları tezini arka plana almak gibi sebepler yol açmışsa da, asıl mesele Kırımlılıktan yana çıkarak vatandaşlık haklarından yararlanabilmektir.

isimlerinin değiştirildiğini ve bu isimlerin geri verilmesinin çok önemli olduğunu söylemiştir.⁴³³

Örneğin 1783'te başlayan Rus işgali sonrasında Akmescit şehri Simferopol, Kefe şehri Feodosia, Kezlev (Gözleve) şehri Yevpatoria, Karasubazar şehri Belogorsk olarak isimlendirilmiş; pek az köy, kasaba ve şehir isimlerini muhafaza edebilmiştir.⁴³⁴

Merhum Prof.Dr. Abdülmecit Doğru Kırım yer adları üzerine yazdığı bir yazısında, konunun önemini açıklamak amacıyla şunu belirtmiştir; "Milli kültür yönünden yer adları son derece önemlidir. Çünkü Turanlılar üç kıta üzerinde yayılırken; boylar, geçtikleri, konakladıkları ve oturdukları yerlere, Anayurt'ta kalan adları vermişlerdir. Öyle ki, bunların adaşları ile adeta radyo-izotopları gibi göç yolları izlenebilir. Dolayısıyla, ulu bir milletin binlerce yıllık geçmişini arkeolojiden çok daha belirgin ve kolay olarak ortaya koymaya ve incelemeye yarayan bu paha biçilmez kültür hazinesinin daha incelenmeden tahrip edilmesi son derece hazindir. Ne yazık ki komşu devletlerin Turanlılarla ilgili yer adlarını kaldırmak için yaptıkları faaliyetin aynısı Türkiye'de de yapılmaktadır."⁴³⁵

Kırım Tatar Türkleri 1991 yılında yaptıkları kurultayla Latin harflerine geçiş yapmışlardır. Ancak bu alanda bir ilerleme kaydedilememiştir. 2004 yılı itibariyle Latin alfabesine geçiş sürecinin tamamlanması kararlaştırılmıştır.⁴³⁶

Kırım Tatar Türk aydınlarının haklı olarak şikayet ettikleri bir diğer husus ta, milli kimliğe ulaşma hususunda gösterilen gayretlerin önündeki engellerdir. Kırım Tatar Türkleri'nin düşüncelerinde hala Rus müziği çalınmaktadır. Şuurlu Tatarlar'ın bile dü-

433 <http://www.vatankirim.net/ayrinti.asp?HaberNo=4011201>.

434 <http://www.vatankirim.net/ayrinti.asp?HaberNo=4011201>.

435 Abdülmecit Doğru, "Kırım ve Maykop'un Yer Adları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 48, Haziran 1987, s.67'den naklen; Ahmet Turan, "Kırım ve Doğu Anadolu Yer Adları Üzerine", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 85, Ağustos 1993, s.89

436 Kalafat. a.g.e., s.41.

günlerinde çalınan müziğin % 50'si Ruslar'a aittir. Bu moda olmuş, insanlar alışmıştır.

Kırım Tatar ailelerinin ciddi sorunlarından birisi de kız çocuklarının evlenme problemleridir. Tatar erkekler çoğu kez Rus kızlarını seçmektedirler. Zira, Rus kızları ile evlenme, ailenin araştırılması, çeyiz, başlık, ailenin diğer fertlerine karşı sorumluluk duymak gibi külfet kabul edilen hususları getirmemektedir. Rus kızını belirli bir süre sonra bırakmak, zor da olmamaktadır. Bu hal Tatar neslini bozmakta, aile yaşamını dejenere etmektedir. Çocuklar bu tip ailelerde ya dejenere olmakta, ya da Ruslaşmaktadırlar. Milli ve dini terbiye alamamaktadırlar. Bu hal Tatar kızlarının evlenip yuva kurmasını engellediği için bu yönden de toplumu olumsuz etkilemektedir.⁴³⁷

Kırım'da alkolizmin oldukça ileri safhalarda olması da aile sağlığını bozmakta, boşanmaları ve eşlerin birbirini terk etmelerini artırmaktadır.⁴³⁸

Kırım Tatarları sürgün yerlerinden dönerken kendileriyle birlikte o bölgeye has, pamuk yetiştiriciliğinde kullanılan kimyevi maddelerden doğan guatr, akciğer ve karaciğer vb. hastalıkları Kırım'a getirmişlerdir. Ukrayna'da patlayan Çernobil Nükleer Santrali'nin yol açtığı hastalıklar ise onları Kırım'da karşılamıştır.⁴³⁹ Son yıllarda Kırım Tatar çocukları arasında lösemili olanların sayısı 1995 yılı verilerine göre 10000 kişide 0,25 iken 0,45 civarına yükselmiştir. Bununla birlikte Kırım'da sağlık hizmetlerinde aksaklıklar, ilaç ve ekipman eksiklikleri çok fazladır.

Aynı zamanda Kırım'da, Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Sağlık Teşkilatı (UNHCR), Milletlerarası Mülteciler Komisyonu gibi milletlerarası teşkilatlar da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Şu an Akmescit'de Milletlerarası Mülteciler Komisyonu'nun bir bürosu bulunmaktadır. Fakat yerli kuruluşlara göre milletlerarası bu kuruluşlar gerekli yardımın sadece küçük bir

⁴³⁷ Kalafat. a.g.e., s.46-47.

⁴³⁸ Kalafat. a.g.e., s.39.

⁴³⁹ Yüksel. a.g.m., s.1522.

parçasını görebiliyorlar. Bölge halkı bunların yaptıkları tek şeyin Land Rover'larına binip keşif yapmak olduğunu düşünmektedir. Elbette herşeyden önce mahallî kuruluşlarla irtibata geçmeleri daha faydalı olacaktır.⁴⁴⁰

Yarımadada bariz bir su sorunu vardır. Göç öncesi bu sorun yokken, Kırım Tatar Türkleri'nin yerlerine yerleşen, dini, gelenekleri ve görenekleri çok farklı olan insanlar, kendilerinden önceki toplumun itinayla baktığı su kaynaklarını aradan çok fazla zaman geçmeden kurutmuşlardır.⁴⁴¹

Kırım'a Tatar göçü ilk başladığı zaman Rusya Federasyonu, Çeçen direnişi türünden mücadele bekleyip Tatarlardan çekinmiştir. Ancak Tatarların arasındaki ihtilafı Rusya Federasyonu polisinin büyütmesi ve Tatar potansiyelini bölmesi zor olmamıştır. Şimdilerde Tatarların Rusya Federasyonu ve Ukrayna'ya bir tehdit oluşturabileceği kabul edilmemektedir.

Ukrayna siyasi seçimlerine Kırım Tatar Türkleri aynı safta katılmamaktadırlar. Muhtelif siyasi saflar oluşturmuşlardır.

Kırım'da, Ukrayna'nın bir parçası oluşu itibarıyla Ukrayna Millet Meclisi, Kırım için geçerli olan Yukarı Kırım Meclisi ve sadece Tatarları kapsayan Milli Meclis vardır. Bunlardan Ukrayna Milli Meclisine girmeyi 2 aday kazanabilmiştir. Birisi KTMM Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'dur. Kırım Meclisine kontenjan kaldırıldığı için Tatarların girme şansı yok gibidir. Kırım Tatar Milli Meclisi ise, hukuki geçerliliği siyasi meclis anlamında olmayıp sadece adı meclis olan dernek gibi bir kuruluştur.⁴⁴²

3 Nisan 2004 tarihindeki Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Kırım Özerk Cumhuriyetini ziyareti sırasında, Kırım'da Tatarların anayurtlarına dönüşte yaşadığı tüm zorlukların üstesinden gelmesi ve kimliklerinin muhafazası konusunda Türki-

440 Nathan Hodge, "Kırım Tatarları", <http://www.euronet.nl/users/so-ta/emel2504.htm>

441 Yüksel, a.g.m., s.1522.

442 Kalafat, a.g.e., s.26-27.

ye'nin elinden gelen yardımı artırarak sürdüreceğini kaydetmiştir. Başbakan devamla, sürgünden dönen Kırım Tatarların entegrasyonu için Ukrayna'nın çabalarını takdir ettiklerini, Kırım Tatarlarının, Ukrayna ve Türkiye arasında bağ oluşturulması çabalarını desteklediklerini de ifade etmiştir.⁴⁴³

E. Sonuç

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım yarımadasının yerli halkı olan Kırım Tatar Türkleri, aynı zamanda ülkenin asli Müslüman unsurunu da teşkil ederler. Bugünkü durumda her ne kadar Kırım Tatarları Kırım nüfusunun ancak yaklaşık % 11-12 kadarını meydana getirmektelerse de, bu halkı ne Kırım, ne de Kırım'ın bağlı bulunduğu Ukrayna itibarıyla bir azınlık cemaati olarak görmek teknik, tarihi ve hatta hukuki açılardan doğru olmayacaktır.

Kırım Türkleri acımasız bir sürgüne uğramalarına rağmen, hakları gaspedilmesine rağmen hiçbir zaman haklarını aramak için hukuk dışı yollara tevessül etmemişlerdir.

Kırım Yarımadası tarih boyunca hiç önemini kaybetmemiştir. Günümüzde daha da önemli hale gelen Kırım Yarımadası'nın stratejik konumu Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

Rusya için Kırım, idil-Ural üzerinden Orta ve Uzak Asya'ya kadar uzanan Türk yurtlarını Karadeniz yoluyla Osmanlı ve Türkiye'ye bağlayan bir köprüdür. Bu sebeple Rusya Kırım'ı daima Türkiye ile birlikte değerlendirmiş ve bu köprüyü yok etmek üzere Kırım'ı Türklere temizlemeyi, adeta bir milli politika olarak izlemiştir.

İşte bu sebeplerdendir ki, 18 Mayıs 1944 tarihinde Stalin, Kırım Türklüğü'nü topyekün anavatanından kopararak, Orta Asya çöllerine ve Sibirya bölgesine sürmüştür. Bu sürgün ade-

⁴⁴³ <http://www.qurultay.org/tur/ayrinti.asp?HaberNo=2004040305>

ta bir soykırım hareketine dönüşmüş, sürgün sırasında Kırım Türkleri nüfuslarının % 46'sını kaybetmiştir. Bu sürgünün gerçek maksadı stratejik açıdan çok önemli olan bu bölgeden Türkleri çıkarmak ve Rus nüfusunu yerleştirmektir.

1500 Yıllık Türk yurdu olan Kırım'ın gerçek sahipleri, bizim soydaşımız olan Kırım Türkleri'dir. Soy ve tarih bağlarıyla sınıksız bağlı bulunduğumuz Kırım Türkleri'nin Yarımada'daki durumu Türkiye Cumhuriyeti'ni yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca Türkiye ile Ukrayna ve Rusya federasyonu arasındaki ilişkileri de Kırım'daki soydaşlarımızın durumunu belirleyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Kırım Türkleri'ne yapılan dış kaynaklı yardımların en önemli ve ana kaynağı olsa da Kırım Türkleri'ne yapılan yardımlar yetersizdir. Kırım'a dönmeyi başaran Kırım Türkleri'ne Türkiye'den yapılan yardımlar resmi ve resmi olmayan şekillerdedir. Fakat bu yardımlar yetersizdir.

Kırım Türkleri'nin öz vatanlarına dönüşleri, gaspedilen haklarını geri almaları, uğradıkları zararların tazmin edilmesi gerekir. Kırım Türkleri'nin kendi vatanlarında kendi kültürel ve siyasi haklarını almış bir şekilde yaşayabilmeleri Türkiye, Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında yapılacak anlaşmalarla sağlanmalıdır.

Türkiye uluslararası arenada, özellikle Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler'de her zaman Kırım Türkleri'nin sorunlarını dile getirmeli ve haklarını savunmalıdır. Diğer Türk Devletleri'nin de aynı şekilde hareket etmesini ve onların özellikle eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin bir çoğunun bir araya gelerek oluşturduğu BDT içinde bunu yapmalarını sağlamalıdır.

Bu gün Kırım Türkleri'nin bir kısmı anavatanlarına dönmeyi başarmışlardır. Fakat 1944 sürgününe tabi tutulanların habi bir kısmı Vatan Kırım dışındadır. Sürgün edilenlerin büyük kısmı eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde yani Sovyet diasporasındadır. Çok azı da, batı Avrupa ülkeleri, ABD, Brezilya gibi ülkelerdedir. Bunlar da dış diasporadır. Fakat bu ülkelere gidenlerin

geri dönme ihtimalleri yoktur. Kırım'a geri dönüş Sovyet diasporasından olmaktadır.

Osmanlı döneminde ve sonrasında yapılan göçler neticesinde bugün Türkiye'de Kırım kökenli insan sayısı çok fazladır. Fakat bu insanlardan da Kırım'a dönmeyi düşünen hemen hemen yoktur. Şu durumda Kırım'a geri dönüş sadece Eski Sovyet Cumhuriyetlerinden olmaktadır.

Kırım'a dönebilen Kırım Türkleri'nin çok önemli ve hayati problemleri mevcuttur. Türkiye derhal bu problemlere çözüm bulmalıdır. Bu, gerek Kırım Türkleri ile aramızda olan tarihi ve akrabalık bağları, bir milletin mensubu olmamız gibi sebeplerin yanında, bugün Türkiye nüfusu içerisinde en az birkaç milyon insanın Kırım kökenli olması sebebiyle, Türkiye'nin üzerine düşen bir görevdir.

Kırım Türkleri'nin en önemli sorunları; işsizlik, konut, sağlık gibi ilk önce maddiyata bakmaktadır. Kırım'a ulaşmış Kırım Türkleri'nin sayısının az olması ve Kırım'da fiyatların Türkiye'ye göre daha ucuz olması sebepleriyle bu sorunları çözmek Türkiye'ye fazla bir maddi külfet getirmeyecektir.

Vatandaşlık ve yerleşim konusundaki sorunlar ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Ukrayna ile yapacağı karşılıklı görüşmeler neticesinde çözümlenebilir. Ukrayna ekonomisi zayıf ve Türkiye ile ticari ilişkileri fazla olan bir ülkedir. Ayrıca Karadeniz vasıtası ile komşu olduğumuz bu ülke ile aramız oldukça iyidir.

Ukrayna'nın stratejik önemi, onu Türkiye'nin dış politikası bakımından önemli konuma getirmektedir. Türkiye'yi kendisi için Orta Doğu ve Akdeniz'e çıkış fırsatı bakımından anahtar ülke olarak tanımlayan Ukrayna, dış politikasının güney ekseninde Türkiye'yle ilişkileri geliştirmeyi önemli hedeflerden biri olarak görmektedir. Türkiye için ise Ukrayna, Karadeniz bölgesinin etkin gücü olması, Rusya'nın Karadeniz'e çıkışını önleyen ve Kırım Tatarları bağlamında önemli bir ülke konumundadır. İki ülke arasında geçen on yılda dostluk ve işbirliği anlaşması

imzalanmış, iki ülke arasındaki ilişkilerde şu ana kadar hiçbir gerginlik yaşanmamıştır.

Türkiye, iki ülke arasındaki bu sıkı ilişki ve karşılıklı menfaatleri kullanarak, Ukrayna ile yapacağı görüşmelerle Kırım Türkleri'nin vatandaşlık ve diğer problemlerine çözüm bulmasını sağlamalıdır. Ayrıca diasporada bulunan Kırım Türkleri'nden Kırım'a dönmek isteyenlerin, dönebilmesi için gerekli imkanların tanınmasını da sağlamalı, Sovyet diasporasında Kırım Türkleri'nin en çok olarak bulunduğu ülke olan Özbekistan, ve diğer ülkelerle de görüşerek dönüş için gerekli kolaylıkların tanınmasını sağlamalıdır. Kırım Türkleri'nin Sovyet diasporasında bulunduğu ülkeler olan Özbekistan ve diğer ülkeler çoğunlukla Müslüman ve Türk devletleridir. Türkiye bu ülkelere Kırım'ın ve Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönmesinin önemini, bunun bütün Türk Dünyası'nın meselesi olduğunu anlatmalıdır.

Kırım Türkleri'nin lideri Mustafa Abdülcemil Cemiloğlu, Kırım'da Türk nüfusunun artırılması için Kırım'a sadece Kırım Türkleri'nden değil, bütün Türk Dünyası'ndan insanların göç etmelerini istemiştir.

Kırım tarihi bir Türk yurdu olması yanında Türkiye için çok önemli bir bölgedir. Buranın asli sahibi olan Kırım Türkleri'nin kendi vatanlarında tekrar çoğunluğa ulaşmaları, hatta gelecekte tekrar özerk bir Cumhuriyetlerinin olması Türkiye'nin Kuzeyden gelecek Rus tehdidine karşı, güvenliğini sağlama açısından çok önemlidir. Bu sebeple de Türkiye'nin Kırım Türkleri'nin Kırım'a yerleşmelerini sağlamak kendisi için de çok önemlidir.

Unutulmamalıdır ki; Karadeniz yaklaşık 300-350 yıl bir Türk gölü olmuş ve Ruslar Karadeniz'e ancak XVIII. asrın sonunda çıkabilmiş iseler, bunun sağlanmasında Kırım Hanlığı'nın, yani Kırım Türkleri'nin payı çok büyüktür. Eğer Kırım Hanlığı XV. asırda Osmanlı İmparatorluğu'na katılmamış olsaydı ve Kazan ve Astrahan Türk Hanlıkları gibi erken zamanda Rus egemenliğine girseydi, Osmanlı Rus tehlikesi ile çok daha

erken karşılaşır, belki de en az yüz yıl daha erken yıkılırdı. Belki de -bunu düşünmek çok acı ama- Anadolu Türklüğü'nde Rus şovenizminin esareti altına düşerdi.

SSCB'nin dağılmasını müteakip Rus tehlikesinin, şu an için ülkemiz açısından mevcut olduğunu söyleyemeyiz. En azından Rus Milleti eski gücünü kaybetmiş, kendi iç meseleleri ve ekonomik sorunları ile uğraşır olmuştur. Ama Rusya'nın tekrar toparlanıp, eski gücüne kavuşmayı müteakip tekrar emperyalist duygularla çevre ülkeler ve Türkiye için bir tehdit oluşturmaya-çağını kimse garanti edemez.

İşte, gelecekte oluşabilecek bir Rus tehlikesine karşı; Kırım'da mevcut olacak en az bir milyon nüfusa sahip, Türkiye ile bağlarını sürdüren, hatta kendi özerk cumhuriyetleri olan bir Türk toplumu ülkemizin güvenliği açısından "uzak hatta muharebe ileri karakolu" vazifesi görecektir.

Bu sebeple Kırım'da tekrar eskisi gibi güçlü bir Türk toplumunun oluşabilmesi için öncelikle Kırım'a dönen Kırım Türkleri'nin acil problemleri olan konut, vatandaşlık, yerleşim, sağlık ve eğitim problemlerine Türkiye bir an evvel Ukrayna ile yapacağı görüşmeler neticesinde çözüm bulunmasını sağlamalıdır. Ukrayna'nın ekonomisi Türkiye'ye göre zayıftır. Gerekirse Türkiye bu sorunlara çözüm bulunurken bütün maliyeti kendisi karşılamalı veya uluslararası camiadan kaynak teminini sağlamalıdır.

Ukrayna, ekonomisinin zayıf olması sebebiyle yabancı yatırımı davet eden bir ülkedir. Türkiye Ukrayna'nın da katıldığı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konferansı çerçevesinde Kırım ile ekonomik ilişkilerini geliştirmelidir. Bu bağlamda Türkiye, kendi vatandaşlarını teşvik ederek işadamlarımızın Kırım'a yatırım yapmalarını ve kurulacak işletmelerde öncelikle Kırım Türkleri'nin işe alınmasını temin etmelidir. Türkiye'de Kırım kökenli olan ve önemli ekonomik potansiyele sahip işadamları vardır. Bunlardan, hatta Kırım ile bağları bulunmasa bile diğer işadamlarımızdan, yapılacak teşvikler neticesinde Kırım'a yatırım ya-

pan çok çıkacaktır. Bu şekilde açılacak yeni istihdam alanları ile Kırım Türkleri'nin işsizlik problemi zamanla çözülebilir.

Eğer işsizlik sorunu hallolur ise Kırım Türkleri'nin belli bir ekonomik güce kavuşmaları zamanla sağlanacağından, ekonomiye bağlı olan diğer problemlerde hallolacaktır.

Türkiye, öncelikle Kırım Türkleri arasındaki prestijini kuvvetlendirmek için, dokuzuncu Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'in söz verdiği 1000 konut projesinden kalan miktarında bir an evvel teminini sağlayıp Kırım Türkleri'ne teslim etmelidir.

Ayrıca, Kırım Türkleri'nin sağlık problemlerine de acil çözüm bulunması için Türkiye bir an evvel gerekli tedbirleri almalıdır. Kırım'da sağlık alanında personel sıkıntısı yoktur. Tam tersi fazlalık sebebiyle işsiz doktorlar vardır. Kırım'da sağlık alanında ihtiyaç duyulan ise ekipmandır. Türkiye ihtiyaç duyulan malzemeleri temin edip Kırım'a göndermelidir.

Ukrayna'nın resmi dili Ukrayna'ca olmasına rağmen, Ukrayna'da ve Kırım'da eğitim dili Rusça'dır. Bugün Kırım'da, Kırım Türkleri'nin çocuklarının çok azı ana dilinde eğitim imkanı bulabilmektedir. Kırım Türkleri'nin kendi okullarının sayısı ise çok azdır. Kırım'da ayrıca Türkiye kökenli birkaç tane özel okulda açılmıştır. Türkiye bu alana da eğilip, Kırım'da Kırım Türkleri'ne yetecek miktarda okul yaptırmalı, ihtiyaç duyulan malzemeyi sağlamalı, personeli de bu okullarda görevlendirmelidir.

Açılacak okullarda Ukrayna resmi müfredatı yanında mutlaka Türk dili ve kültürünün öğretilmesine de ağırlık verilmeli, Kırım Türk çocuklarına Kırım Tatar Türkçesi ile birlikte Türkiye Türkçesi'nde öğretilmelidir. Bu okullarda Kırım Türklerine mutlaka dini eğitim de verilmelidir. Zira komünizm döneminde SSCB'nde, dini bilgileri zayıflayan Türklerinin zamanla kendi kültürlerinden koptukları, Ruslaştıkları görülmüştür. Bu sebeple lisanın yanında Kırım Türkleri'ne dinleri de öğretilmelidir. B-

linçli bir dini eğitim, Kırım Türkleri'ni Suudi Arabistan ve İran kökenli sapkın ve irticacı dini faaliyetlerden de koruyacaktır.

Kırım Türkleri'ne yüksek öğrenimde Türkiye'de ayrılan kontenjan artırılmalı, Kırım'da Türkçe eğitim verecek üniversiteler açılmalıdır. Bu sayede, Kırım Türkleri arasında yüksek öğrenim görme oranı artırılacağı gibi, açılacak bu üniversitelerde Türkiye'den de isteyen gençlere öğrenim görme imkanı tanınarak insanların kaynaşması sağlanabilir. Fakat Kırım dışına Türkiye'ye veya bir başka ülkeye okumak için giden Kırım Türk gençlerinin eğitimlerinin bitiminde mutlaka Kırım'a dönmeleri sağlanmalıdır.

Kırım'da Kırım Türkleri'ne yönelik çıkan gazete ve dergi sayısı ile televizyon ve radyo yayınları artırılmalıdır. Bu yayınlarda kullanılan dil öncelikle sade bir Kırım Tatar Türkçesi olmalı, Kırım Tatar Türkçesi'ne girmiş Rusça kelimeler zamanla dilden temizlenerek yerlerine Türkiye Türkçesi'nden kelimeler kullanılmalıdır. Kırım'da Türkiye kökenli televizyon ve radyo yayınlarının daha sıhhatli ve geniş kitlelerce alınabilmesi sağlanmalıdır. Bunun için gerekirse, Türkiye'nin desteğiyle Kırım Türkleri'ne bedava uydu yayınlarını alabilen televizyon alıcıları dağıtılmalıdır. Türkiye televizyon ve radyolarını takip edecek bir Kırım Türklüğü, kendi milli kültürünü unutmayacak, Türkiye Türklüğü'ne çok daha hızlı yakınlaşacaktır.

Kırım Türkleri siyasi olarak ta desteklenmeli, Ukrayna ile yapılacak görüşmelerde tekrar Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda temsil edilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca Kırım Türkleri'nin KTMM etrafında Ukrayna ve Kırım'da bir siyasi birlik oluşturmaları sağlanmalıdır.

Kırım Türkleri'nde özellikle gençler arasında kendi kültürünü unutan, hatta Kırım Tatar Türkçesi'ni bilmeyenler vardır. Bunların kesinlikle önlenmesi gerekmektedir. Zira Kırım Türklerinin varlıklarının temini, gelecekte Kırım'da güçlü bir Türk Toplumunun temini öncelikle kendi kültürlerinin varlığı ile mümkündür. Aksi halde daha evvel asimile olmuş ve Ruslaşmış

milyonlarca Türk insanına bir miktar daha Türkün eklenmesi meydana gelir ki, bu da bütün gayretleri, çekilen çileleri boşa çıkartır.

Kırım'da, Kırım'ın tekrar bir Türk yurdu olması amacıyla yapılacak bütün faaliyetler de Musevi inancına sahip Karaim ve Kırımçak Türkleri kesinlikle ayrı tutulmamalı, onların Kırım Türklüğü'nün bir parçası oldukları hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Kırım Türkleri'nin Ruslar içinde asimile olmasını sağlayan bir etkende Kırım Türk gençlerinden Rus kızları ile evlenenlerin çok olmasıdır. Kırım Türk kızlarından da nadiren de olsa başka toplumdan biriyle evlenenler çıkabilmektedir. Bu ailelerde çocuklara bir kere Rus olan taraf isim koymakta, haliyle de doğan çocuklar Ruslaşmaktadır. Bunun önlenmesi için gereken tedbirler alınmalı, Kırım Türk gençlerinin kendi toplumlarından veya en azından Türk kökenli insanlar ile evlenmeleri sağlanmalıdır. Bu konuda öncelikli görev, Kırım Türk toplumuna ve gençlerin ailelerine düşmektedir.

Gelecekte, Kırım'da kendi kültürünü ve dilini unutmuş, asimile olmuş bir Kırım Türk Toplumu oluşturma'nın bir anlamı yoktur. Bir an evvel Kırım Türkleri'nin kendi kültürlerini ve dillerini unutmalarının önüne geçilmeli, bunun için gereken bütün tedbirler alınmalıdır. Tabii bu tedbirler eğitim alanında alınacak tedbirler ile doğru orantılıdır.

Kırım'da Kırım Türk toplumunun nüfuslarının artması sağlanmalıdır. Bunun için sağlık alanında alınacak tedbirlerle birlikte Kırım'a Sovyet diasporasında bulunan, bazı tahminlere göre 500-600 binlik Kırım Türkü'nün dönmeleri sağlanmalıdır. Kırım'a dönebilecek sadece Sovyet diasporasında bulunan Kırım Türkleri vardır. Diğer ülkelere göçenler ve Türkiye'de bulunan Kırım kökenli insanların Kırım'a geri dönmeleri zordur. Sovyet diasporasında bulunan Kırım Türkleri'nin yukarıda belirtilen sayısı biraz abartılı olsa bile en az 300-400 bin olduğu kesindir. Eğer bu insanlar da Kırım'a döner ise ilk etapta Kırım'da Kırım

Türk toplumunun nüfusu 700-800 binlere, yakın gelecekte de bir milyona ulaşacaktır. Hatta, Kırım Türkleri'nde doğun oranının yüksek oluşu, Rusların nüfusunun da azalması sebebiyle bu Kırım Türkleri anavatanlarında tekrar çoğunluğa ulaşabileceklerdir.

Kırım stratejik olarak çok önemlidir. Kırım Rus tehlikesine karşı Türkiye'nin kuzeyden güvenliğini sağladığı gibi, Rusya'nın da zayıf noktasıdır. Zira, Kırım'ın hemen arkası Rusya'dır ve bu bölgede arazinin fazla engebeli olmaması sebebiyle neredeyse Moskova'ya kadar bir engel yoktur. Kırım ayrıca Rusya'nın Karadeniz'e açılan kapısıdır. Rusya'nın Karadeniz donanması Kırım'dadır. Bu açılardan Rusya Kırım'ı hiçbir zaman kaybetmek istememektedir.

Türkiye için güvenlik açısından Kıbrıs Akdeniz'de nasıl önemliyse, Kırım'da Karadeniz'de aynı öneme sahiptir. Türkiye Kıbrıs'a sarf ettiği zamanın ve maddiyatın bir kısmını Kırım'a harcarsa zamanla Kırım Türkleri'nin sorunları çözülür, Kırım kısa zamanda tekrar bir Türk yurdu haline gelir.

Kırım güvenlik açısından önemi, Türkiye ile tarihi ve kültürel bağlarının yanında, Türkiye'nin, Kuzey Türklüğü ile yani Kazan, Çuvaş ve Başkurt Türkleri ile de irtibatını kuran bir geçiş noktasıdır. Kırım'da oluşacak kalabalık bir Türk toplumu, Kuzey Türklüğü ile Türkiye arasında köprü vazifesi görecektir. Unutulmamalıdır ki Kazan, tarihte İstanbul'dan sonra Türk Dünyası'nda en önemli ilim ve kültür şehri idi. Hatta Arap harfleri döneminde dini eserlerin yazıldığı en önemli merkezdi.

Kırım'da milli bilince sahip, oluşacak kalabalık bir Türk toplumu Kuzey Türklüğü ile Türkiye Türklüğü arasında bir kültür irtibatı kurulmasını, dolayısıyla onların da Anadolu Türklüğüne yaklaşmasını sağlayacaktır.

Kırım vasıtasıyla Kuzey Türklüğü ile kurulacak bir köprü, bu coğrafyadan belki de Kazakistan, oradan da Orta Asya ile Türkiye'nin irtibatının kurulmasını sağlayacaktır. Emperyalist ülke-

lerin XX. asırda kurdurduğu, Türklük düşmanı İran ve Ermenistan gibi ülkeler vasıtasıyla ayırdıkları Türkiye Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü bu şekilde bir başka coğrafyadan irtibat kurmuş olacaktır. Kurulacak coğrafi irtibat zamanla ticari ilişkileri artıracak, kültür irtibatı yaratacak, Türk Halklarının lisanları birbirine daha yakın hale gelecektir. İsmail Bey Gaspıralı'nın belirttiği gibi; dilde oluşacak yakınlık ve birlik, fikirde yakınlaşmayı ve birliği, bu da işte yakınlaşmayı ve birliği doğuracaktır. Bu yakınlaşma Rusya Federasyonu öncülüğünde eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin tekrar bir birlik kurmalarını, dolayısıyla Rusya'nın tekrar eski gücünü kazanmasının engelleyecektir.

Türk Devlet ve Halkları arasında bu şekilde oluşacak bir yakınlaşma, daha düne kadar Dünya'da yalnız olan, hiç dostu bulunmayan Türkiye'nin birçok dostunun olmasını ve yeni kurulan bağımsız Türk Devletleri'nin bağımsızlıklarının daha da güçlenmesini sağlayacaktır. Bu şekilde bir birlik mazlum ve esir bütün Türk Halklarına sahip çıkacak, onların uluslararası arenada haklarını daha rahat arayabilecektir. İlk başta ekonomik ve kültürel amaçlı kurulacak bu birlik, belki zamanla bir savunma birliğine, sonra da bir konfederasyona, hatta federasyona bile dönüşebilecektir.

8. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KIBRIS SORUNU KONUSUNDA POLİTİKA ÖNERİLERİ

Burcu ÇOBAN*

* *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
Yüksek Lisans Öğrencisi.*

A. Giriş

Kuruluşundan beri dış politikasında batılı olmak hedefine sahip olan Türkiye'nin bu hedefe ulaşmaktaki çabaları 1963'ten bu yana devam etmektedir. Kimi zaman çıkmaza giren kimi zaman da bu yolda olumlu adımlar atılan Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik sürecinde, Türkiye son günlerde bir başka çıkmazın içine girmiştir.

Yanm asırlık hedefine ulaşmaya ramak kalmışken, "fedekarlık yapmakta zorlanacağı Kıbrıs sorunu" ile karşılaşmıştır. Bir anlamda Kıbrıs sorunu, Türk dış politikasının çizgisini belirleyecek bir noktaya gelmiştir. Yıllarca adadaki Türk varlığını korumaya ve KKTC'nin egemen bir varlık olarak tanınması yolundaki çabaları ve AB'ye üyelik süreci...Bu iki seçenek arasında bocalayan ve ikisinden de vazgeçmek istemeyen Türkiye, nasıl bir çıkış yolu bulacağı konusunda endişe duymaktadır. Dış politikası duygusallık ve realizm arasında sıkışıp kalmıştır.

Sorunlar su yüzüne çıkıp kendini sıkıntıya sokmadığı sürece bunları görmezlikten gelmesi ya da geçici düzenlemelerin "ideal olan" olarak görülmesi nedeniyle dış politikasında krizler yaşayan Türkiye, belirgin, sağlam gerekçelere dayanan, hükümetlerüstü bir politika oluşturmamaktadır ve bugün bunun cezasını Kıbrıs sorunu ile düştüğü konumla çekmektedir. Kıbrıs konusunda kapana sıkışmış bir halde soruna çözüm bulmaya zorlanmış ve sürenin kısalığı nedeniyle de kendisine sunulan önerilerden hareket etmek durumunda kalmıştır. Sorun sadece Kıbrıs sorunun çözümü ile sınırlı kalmamakta, AB'nin Kıbrıs kozunu elinde bulundurması ile de Türkiye'nin AB'ye üyeliği de zora koşulmuştur. 24 Nisan'da Türklerin birleşme yönünde

olumlu oy kullanırken Rumların olumsuz bir tavır sergilemesi biraz da olsa Türkiye'yi sıkıştırılmış pozisyondan kurtarmıştır. Rumlar 1 Mayıs'ta AB ülkesi olurken, Türkiye Aralık Zirvesine kilitlenmiş durumdadır ve müzakere tarihi almayı umut etmektedir.

Türkiye'nin içinde düştüğü konum bu iken, önünde kalan kısa sürede nasıl bir rota çizeceği merak konusudur. "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu Konusunda Politika Önerileri" adlı çalışmamızda AB-Türkiye-Kıbrıs Çıkması incelenecek ve bu konuda değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

B. Tarihsel Arkaplan

Kıbrıs sorununu, sadece AB'ye üyelik başvurusu ile başlayan bir mesele olarak görülmemelidir. Güncel gelişmeler takip edildiğinde ortada 1 Mayıs 2004'te AB üyeliği kesinleştiren GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yakası), bu üyeliği kabul eden AB ve aday ülke konumunda üyeliği Kıbrıs'ta barışçıl bir çözüm sağlanması şartına bağlı olan Türkiye yer almaktadır. Sorunun çözümü için ise, Kıbrıs'ın bugünkü konumuna gelirken hangi aşamalarla geçtiği ve adadaki gelişmelerin seyri yakından takip edilerek sağlıklı bir tespit yapılması gerekmektedir.

1. 1571'den Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne

Medeniyetlerin birarada varolduğu bölgede olması nedeniyle köklü geçmişe sahip olan ve stratejik konumu nedeniyle Ortadoğu ile Akdeniz'e hakim olmak isteyen imparatorlukların dikkatini, tarihin her döneminde üzerine çeken⁴⁴⁴ Kıbrıs'a Osmanlı'nın ilgisi, 1517'de başlamış ve ada aynı yıl Osmanlı egemenliğine girmiştir. XVIII. yy'da stratejik konumu nedeniyle Kıbrıs'ı ele geçirmek isteyen İngiltere, 1878 Osmanlı-Rus Sa-

444 M.Sami Denker, *Kıbrıs Sorunu: Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı*, İstanbul 2001, s. 23

vaşını fırsat bilerek, Kıbrıs'ta yönetiminin kendisine devredilmesini sağlamıştır. Böylece ada hukuki bakımdan Osmanlı'ya tabii olmakla birlikte fiilen başka bir devletin yönetimine geçmiş ve bu Kıbrıs'ın Osmanlı'dan kopuşunun ilk adımı olmuştur.⁴⁴⁵ I.Dünya Savaşı sırasında ise İngilizler, Kıbrıs'ı ilhak etmiş ve adadaki İngiliz egemenliği, Lozan Antlaşması ile tanınmıştır.

Rumların Enosis isteklerini gündeme getirmeleri üzerine, 1930'lu yılların başlarına kadar adayla ilgilenemeyen Türkiye Kıbrıs ile ilgilenmeye başlamıştır. Lozan'da adanın İngiltere'ye katılışını tanıyan Türkiye yıllar içerisinde farklı politikalar izlerken⁴⁴⁶, Rumlar "milletlerin kaderlerini kendilerinin tayin etmesi" ilkesi doğrultusunda Enosis isteklerini tekrarlamışlardır.

1950'lerde adada ortaya çıkan Rumların Enosis talepleri Yunanistan tarafından BM'e götürülmüş ancak BM konuyu reddetmiştir. Enosis taleplerinden sonuç alınamaması üzerine 1952'de EOKA⁴⁴⁷ kurularak, bu amaç için kuvvet kullanmaya başlanmıştır. Tedhiş hareketlerini önlemek için 1955'te İngiltere'nin girişimleriyle Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Yunanistan "self determinasyon" adı altında Enosis'i savunurken, Türkiye, adada bulunan her iki halkın self-determinasyon hakkının savunmuş ancak bir sonuca ulaşamamıştır.⁴⁴⁸ Türkiye'nin ilk kez siyasi açıdan sorunun taraflarından biri olarak resmen kabul edilen konferansın açmaza girmesinin yanında başarısız bir biçimde dağılmasında Türkiye'de yaşanan 6-7 Eylül Olayları'nın patlak vermesi de etkili olmuştur.

⁴⁴⁵ Denker, a.g.e. , s. 31

⁴⁴⁶ 1950 lere kadar kendisi için bir Kıbrıs meselesi olmadığını ifade eden Türkiye, İngiltere tarafından manda yönetimine karşı ayaklanan Rumlara karşı denge olarak soruna dahil edilince, önce "İngiltere adayı boşaltacaksa, ada Türkiye'ye verilmelidir", ardından da 1955'ten itibaren "taksim" görüşünü savunmuştur.

⁴⁴⁷ Ethniki Organosis Kyprion Agonistan. Kıbrıs'ta Türk halkını yok etmek ve adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla kurulan terör örgütü.

⁴⁴⁸ Rifat Onsoy, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Meselesi (1939 Sonrası)", *Kıbrıs'ın Dünyu Bugünü Uluslararası Sempozyumu* (28 Ekim-2 Kasım 1991- Gazi Mağusa), Gazi Mağusa, 1991, s. 255

Adalı Rumların savunduğu Enosis fikri ile Türklerin savunduğu taksim fikrinin çatışması üzerine ara çözüm olarak “adanın bağımsızlığı” fikri ortaya atılmış ve taraflar arasında Zürih Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın İngiltere ile Kıbrıs’taki Türk ve Rum toplulukları tarafından da onayı gerektiğinden 19 Şubat 1959’da Londra Antlaşması imzalanmıştır. 16 Ağustos 1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girmiştir.

2. 1960-1974 Yılları Arasında Kıbrıs’taki Gelişmeler

16 Ağustos 1960’ta iki halkın kurucu egemenliğine dayanan ve yönetiminde iki toplumun söz sahibi olduğu bir cumhuriyet doğmuştur. Belirtilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de, 1960’ta kurulan yapı ile yeni bir “devlet” yaratılması; ancak oluşturulunun yeni bir “millet” olmaktan uzak oluşudur. Ayrıca Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan denge, 1960’ta Kıbrıs adasına da yansıtılmıştır. Kurulan denge ve anayasal düzen ancak üç yıl korunabilmiştir. 1963’te Makarios’un 13 maddeden oluşan anayasa değişikliği ile ilgili sunduğu öneri, Kıbrıs’ta Türk halkının etkinsizleştirilmesi ve azınlık konumuna düşürülmesi amacını taşıdığı gerekçesi ile Türkiye tarafından reddedilmiş ve gerginlik başlamıştır. Çatışmaların başlaması üzerine adada bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ihtar uçuşları yapmış ve bu arada İngiliz üssündeki İngiliz askerleri, olaya müdahale ederek bir tampon bölge (Yeşil Hat) oluşturmuşlardır.⁴⁴⁹

1964’te Makarios, 1960 sisteminin lağvedildiğini açıklar. Adadaki olayların devam etmesi üzerine önce NATO sonra da BM Güvenlik Konseyi’ne başvurulur ve adaya BM Barış Gücü yerleştirilir. Barış Gücünün etkisiz kalması üzerine 16 Mart 1964’te Türkiye, ABD ve İngiltere’ye nota göndererek, gerek-

449 30 Aralık 1963’te Lefkoşe’yi iki bölgeye ayıran yeşil hat üzerinde topluluklar bir antlaşmaya varmış ancak aynı zamanda bu hat, Kıbrıs’ta iki ayrı yönetimin fiilen kurulmasının da başlangıcı olmuştur.

tiğinde Kıbrıs'a müdahalede bulunma yetkisi veren bir kararı açıklar.⁴⁵⁰

Bir yandan Rumları silahlanmaya başlaması ile daha da şiddetlenen çatışmaların önlenememesi, ikili ve çok taraflı görüşmelerden bir sonuç çıkmaması; diğer taraftan da can güvenlikleri olmadığını ileri sürerek Kıbrıslı Türk milletvekillerinin meclise alınmaması, adadaki Türklerin varlığını tehdit eder hale getirir. Bu gelişmelerden sonra Türklerin devletsiz bir halk konumuna düşürülmesi nedeniyle 1964'te, yönetim işini yüklenecek olan "Genel Komite" kurulur ve 1967'de "Geçici Türk Yönetimi" ilan edilir. Bir süre sonra "Geçici" ifadesini kaldırılarak, "Kıbrıs Türk Yönetimi"ne dönüştürülür. Bu yönetim biçimi, Otonom Türk Yönetimi'nin ilan edildiği 1974'e kadar sürer.⁴⁵¹

3. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonrası

1968'de başlayan toplumlararası görüşmeler devam ederken, Rumlar arasında Enosis'e giden yol ile ilgili iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan biri Türk direnişinin kısa yoldan şiddet kullanarak yıkımı ve hemen Enosis'in ilanı (EOKA-B) iken; diğeri uzun vadede ekonomik ve siyasi baskılarla Türk direnişini kırarak Enosis'e gidilmesidir. Amaç aynı olmakla birlikte, amaca ulaşmak için izlenecek stratejiler arasında farklılıklar bulunmaktaydı. 15 Temmuz 1974'te adada Yunanistan tarafından desteklenen bir darbe ile Makarios'un yerine Nikos Sampson cumhurbaşkanlığına getirilmiştir.⁴⁵²

Darbe, iç politikada sıkışmış durumda olan Yunan Cuntası'nın dış politikada ulusal bir heyecan yaratarak, Kıbrıs'ın ilhamını sonuçlandırmak ve adayı Yunanistan'a bağlamak istemesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1960 Garanti Antlaşması gereğince "müdahale hakkını" kullanacağı düşünülmemiş ve

⁴⁵⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar Belgeler Forumları (1919-1980)*, İstanbul, 2001, s. 725

⁴⁵¹ Murat Sarıca, *Erdoğan Teziç, Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1975, s. 157

⁴⁵² Denker, a.g.e. , s. 51

bu koşullar altında Türkiye adaya müdahale etmiştir. BM çağrısı ile sağlanan ateşkes ile I. Cenevre Konferansı toplanmış ve Türkiye'nin isteklerinin büyük bir kısmı taraflarca kabul edilerek bir protokol imzalanmıştır.⁴⁵³ II. Cenevre Konferansından Yunanistan'ın oyalamaları ile bir sonuç çıkmayınca Türkiye ikinci harekatı başlatmış; ancak bu hareket uluslararası kamuoyunda tepkiyle karşılanmış ve Türkiye işgalci devlet pozisyonuna düşmüştür. Gelişen bu olaylar, hem Türk dış politikası ve Türk-Yunan ilişkileri; hem de Kıbrıs sorunu açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Kıbrıs için en ideal çözümün federasyon olduğu görüşünün uluslararası arenada kabul görmesi, Kıbrıs Türk Devleti'nin ilanı için dış koşulların olgunlaştığı görülür. 13 Şubat 1975'de amacın iki bölgesi federasyonda Rumlarla birleşmek olduğunun altı çizilerek "Kıbrıs Federe Devleti" ilan edilmiştir. Kıbrıs Rumları, Kıbrıs'ta sadece Kıbrıs halkının var olduğunu, adanın gerçekte bir Yunan adası olduğunu, adanın yerli halkının Rumlar olduğunu, Türklerin ise bir azınlık ve etnik grup olduğunu ileri sürerek, Türklerin self-determinasyon hakkının olamayacağını iddia etmiştir. Rum lideri Vasilu'nun Türk halkını "stratejik bir azınlık, 400 yıllık misafir, self determinasyon hakkına sahip olmayan, ortaklığı ve eşitliği kabul edilemeyecek"⁴⁵⁴ bir toplum olarak göstermesi Rumların görüşünü yansıtmaktadır.

1974'ten sonra bugüne kadar sürecek olan, hemen hemen hepsi çıkmaza giren bir müzakere ve anlaşmalar süreci başlamıştır. Nüfus değişimini meşrulaştıran ilk önemli antlaşma, 9 Ağustos 1975'te yapılarak, adadaki Türkler ve Rumlar'ın coğrafi ayrışması tamamlanmıştır. 1977'de antlaşmasında (Makarios-Denktaş Antlaşması) ise, Kıbrıs sorununun gelecekteki çözümünün bulunacağı "ilkeler çerçevesi" üzerinde mutabakata varılmıştır.⁴⁵⁵ Ancak Kıbrıslı Rumların bilinen iddialarından vaz-

453 Sarica, Teziç, a.g.e. , s. 192-200

454 Sabattin İsmail, 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1998, s. 166

455 Angelos Kalodukas, "Kıbrıs Sorunu: 2. Dünya Savaşı'ndan Annan Planı'na". *Kıbrıs: Dün ve Bugün*, (Çev.) Stefo Benlisoy, İstanbul, 2003. s.89-90.

geçmeyeceklerinin anlaşmasından sonra, 1983'te, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.

Kuzeyde Türklerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin yanın-da, AB'nin Kıbrıslı Rumların adaylık başvurusunu kabul etme-siyle Kıbrıs sorunu farklı bir platforma taşınmıştır. Bu karara ka-dar Kıbrıs sorununa ve Türk-Yunan ilişkilerine taraf olmamaya çalışan AB, sorunun taraflarından biri olmuştur. Bu şekilde AB'nin desteğini arkasına alan Yunan/Rum tarafı, sorunun çö-zümünde giderek daha ödünsüz bir noktaya ilerlemiş olmasına rağmen; Türkiye ve KKTC, hatalarıyla uluslararası kamuoyun-da bir türlü "sorunun çözümünü engelleyen taraf" olduğu ima-jını değiştirememiştir. Bunda Türkiye'nin, aynı stratejik pozis-yonu sürdürmekle birlikte, taktik düzeyde zikzaklar çizmesi, so-runun AB ile ilişkilendirilmesini önleyememesi, hatta kendi AB üyelik sürecinde elde ettiği bir takım kazanımlar karşılığında bu ilişkilendirmeyi zımnen kabul eder görünmesi ve bazı dönem-lerde siyasi iktidarların iç siyasi endişelerle hareket ederek kar-şılıksız ödümler vermeleri nedeniyle 1990'ların ikinci yarısından itibaren uluslararası ilişkilerindeki etkinliğini kaybetmesi belirle-yici olmuştur.

1990'da Rum yönetiminin AB'ye üyelik başvurusu, Kıbrıs'ın tamamının geleceğini derinden etkileyecek sürecin başlamasını tetiklemiştir.⁴⁵⁶ 1993'de Kıbrıs'ın başvurusunun AB tarafından uygun bulunduğu açıklanırken⁴⁵⁷ 1995'te de Türkiye'nin Güm-rük Birliği'ne kabul edilmesine koşul olarak, Kıbrıs öne sürül-müştür. Atina, Ankara'nın Rumlarla tam üyelik görüşmeleri başlanacağı kararına tepkisiz kalması şartıyla vetosunu kaldır-mış ve 6 Mart 1995'de Rum başvurusu onaylanmıştır. Böyle-ce, AB ile GKRY arasında fiilen üyelik süreci başlamıştır. Lük-semburg Zirvesi'nde Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerini başlat-

⁴⁵⁶ Niyazi Kızılyürek, "Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a", *Kıbrıs:Dün ve Bugün*, İstanbul, 2003, s.35.

⁴⁵⁷ Yaşar Onay, "İki Devletlilik Tezi ve Kıbrıs Rum Kesimi Avrupa Birliği İlişkisi", *Jeo-politik Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1/Kış 2002, s. 122.

ma kararı alınmış ve 1998'de tam üyelik görüşmeleri başlatılmıştır.⁴⁵⁸

Helsinki Zirvesi ise hem Türk-Yunan ilişkileri, hem de Kıbrıs sorunu açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için adaylığı resmen kabul edilirken; bu adaylık Kıbrıs ile ilişkilendirilmiştir. 2000 Katılım Ortaklığı Belgesi(KOB)'nde Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin "ön koşul" olarak değerlendirilebilecek ifadelerin yer almasına, KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş BM nezdinde yapılan dolaylı görüşmelerden çekilerek karşılık vermiştir. Denktaş'ın görüşmeleri yeniden başlatma teklifi üzerine 4 Aralık 2001'de başlayan görüşmeler sonucunda 11 Kasım 2002'de BM Genel Sekreteri yeni bir plan sunmuştur. Annan Planı görüşmeleri sonunda hazırlanan metin 24 Nisan referandumuna sunulmuş ve referandumda Rumların %75 oranında "hayır" ve Türklerin ise % 66 oranında "evet" oyunu kullanması ile Kıbrıs meselesinde yeni bir aşamaya gelinmiştir.

C. Düünden Bugüne Kıbrıs Politikaları ve

Kıbrıs'ın Türk Dış Politikasına Etkileri

1. Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları

Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların çokluğu ve günümüze kadar tam anlamıyla çözülmemiş olması, iki ülkenin de dış politikasında nasıl bir yol izlendiği ve sorunlara nasıl yaklaşıldığı konusuna özel bir önem verilmesini gerektirmektedir.

Türkiye, dış politika geleneğinin uzantısı olarak olaylara statükocu bir çerçeveden bakmaktadır. Yunanistan ise, kuruluğundan beri yayılmacı bir politika izlemiştir. Ayrıca Kıbrıs ve Ege Denizi'ndeki sorunlarda da bu politikasını devam ettirerek egemenlik alanını genişletmeye yönelik tezler ileri sürmüştür. Bu açıdan Yunan dış politikasındaki birtakım ilkeleri saptamak

gerekli olacaktır. Bu ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz; Türkiye ile olan anlaşmazlıklarında her sorunu uluslararası platformlara taşımak, propogandayı kullanmak, her sorunda arkasında büyük bir ya da birkaç devletin desteği bulunmaktadır. Günümüzde AB ülkelerinin desteği, "Enosis asıldır, Türkiye'den ne koparılsa kârdır" düşüncesiyle hareket edilmesi, Kiliseyi davalarına destek olarak kullanmak, Türkiye ile ilişkilerinde uzlaşmazlığın asıl kaynağıdır.⁴⁵⁹

Görüldüğü üzere Yunanistan politikasını üç temel esasa dayandırmıştır; Megali İdea, Türk düşmanlığı ve sorunların çözümünde büyük devletlerin desteğini kazanmaktır.⁴⁶⁰ Türk dış politikası ise geçmişte Osmanlıdan kalan tecrübeler nedeniyle sorunlara uluslararası boyut kazandırmaktan çekinmektedir.

Tarafların, sorunların çözümüne yönelik anlaşmazlığa düşmesinin yanında Kıbrıs ve Ege'deki sorunların varlığı konusunda da tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. En önemli anlaşmazlık konusu, tarafların Ege ve Kıbrıs'taki sorunlara bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Ege'de değişiklik isteyen Türkiye iken, Kıbrıs'ta ise Yunanistan'dır. Bu durumda Türkiye Kıbrıs'ta bir sorun olmadığını, Yunanistan ise tek sorunun burada olduğunu savunmaktadır.⁴⁶¹

Yunanistan'ın Kıbrıs politikası, Yunan yayılmacılığının bir uzantısıdır. Zaman zaman, Yunanistan'ın Kıbrıs politikası Kıbrıs Rum yönetiminin politikası ile çatışsa da, amaç Enosis'e varmak için Kıbrıs'ı tam bağımsız devlet durumuna getirmektir.⁴⁶² Türkiye'nin Kıbrıs politikasına bakıldığında ise birçok zigzaglar çizildiği görülmektedir. Kıbrıs adasına ilişkin Türkiye'nin politikası, zamanla içinde bulunulan konjoktöre göre değişimler göstermiştir. 1923'ten 1950'lere kadar kendisi için Kıbrıs sorunu ol-

⁴⁵⁹ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987, s. 363

⁴⁶⁰ Ali Fikret Atun, "Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü", *Avrupa Birliği Kışkacında Kıbrıs Meselesi*, (Ed.) İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil, Ankara, 2001, s. 33

⁴⁶¹ Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğu'dan Gelen Tehlike: Türkiye*, (Çev.) Mihaile Vasiliadis ve Herkül Milas, İstanbul, 2002, s. 200-201

⁴⁶² Sanca, a.g.e., s. 213

madığı yönünde bir tavır sergileyen Türkiye'nin bu tavrının altında, ülke içinde ve dışındaki cereyan eden olayların etkisini görmek mümkündür. Statükoculuğu dış politikasının temel ilkelelerinden bir kabul eden yapıda reform hareketlerine girilmesi ve Lozan'da halledilemeyen sorunlara odaklanılması, Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin politikasının geri plana atmasına neden olmuştur.

1950'lere kadar Kıbrıs meselesi olmadığını ifade eden Türkiye, İngiltere tarafından manda yönetimine karşı ayaklanan Rumlara karşı denge olarak soruna dahil edilince, önce "İngiltere adayı boşaltacaksa, ada Türkiye'ye verilmelidir", ardından da 1955'ten itibaren "taksim" görüşünü savunmaya başlamıştır. 1960'da kurulan sistemin ardından anayasa değişikliği önerilerinin yarattığı kargaşa ortamında adaya "müdahale etme hakkını" kullanacağını açıklayan Türkiye, destek bulamamış ve Johnson mektubundan sonra dış politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. 1964 yılı dış politikada bir silkinmeyi ve dönüm noktasını ifade etmektedir.

1964'te adada bir çözüme varılması konusunda Türk tezi, federasyondur ve 1970 toplumlararası görüşmelerinde "bağımsız ve bölge muhtariyeti esasına dayanan üniter devlet" üzerinde anlaşılmıştır.⁴⁶³ 1974 hareketından sonra gevşek bir federatif model benimseyen Türk tarafının tezinin temel dayanak noktası ise iki kesimlilik ve iki toplumluluk olmuştur. Bu tezinin en büyük göstergesi de 1975'te Türk Federe Devleti'nin ilanı olmuştur. Federasyon üzerinde anlaşılabilmesi üzerine 1983'te KKTC kurulmuş ve 1989'dan itibaren "iki kesimli federasyon" ve 1997'den sonra da "konfederasyon" görüşü savunulmuştur. Başlangıçta Rum tarafı ile federasyon çatısı altında birleşmeyi amaçlayan KKTC, Rum tarafı anlaşmazlık çıkarınca konfederasyonu öne sürmeye başlamıştır. Kıbrıs politikasında son önemli dönüm noktası ise son günlerde yaşanmakta

463 Sarca, a.g.e. , s. 220-222

dır. Türkiye bugüne kadar Kıbrıs'ın milli bir dava olarak işlendiği geleneksel görüşlerini bir kenara bırakarak, "Annan Planı çerçevesinde" görüşmeleri başlatacağını bildirmiştir. Mevcut durum gözönüne alındığında, sorunun çözümü için kapsamlı bir çare sunan, Kıbrıslı Türklerin kaygılarını dikkate alarak "asimetrik federasyona"⁴⁶⁴ dayalı ortak bir Kıbrıs devleti öneren Annan Planı görüşmelerde zorunlu olarak referans olarak kabul edilmiştir. Referandum sonucunda Türklerin büyük çoğunluğunun olumlu oy kullanması ile bir anlamda sorunun çözüm-süz tarafı sıfatından kurtulmakla birlikte şimdilerde peki bundan sonra ne olacak sorusu bellekleri meşgul etmeye başlamıştır.

2. Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri

Kıbrıs sorunu, geçmişten günümüze Türk dış politikasında önemli bir yer edinmiş ve son günlerde de Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde üyelikle ilişkilendirilmiştir. Dış politikada yeni rotaların çizilmesine yol açan ve diğer dış politika hedeflerinin şartı olarak sunulan Kıbrıs sorunu, Türk dış politikası üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir.

Kıbrıs konusu sayesinde kamuoyu dış politikaya ilgi duymaya ve dış politika konusunda eleştiriler yapılmaya başlamıştır. Olumlu ya da olumsuz yapılan tüm bu eleştiriler, zamanla dış politikayı etkilemeye ve siyasal hayat üzerinde olumlu etkiler bırakmaya başlamıştır. Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin kuruluşundan beri dış politikada benimsediği "baticılık" anlayışında esneklikler getirmeye çalışmıştır. Özellikle 1964 sonrasında düşülen yalnızlıktan çıkış yolu olarak, başta Müslüman ülkeler olmak üzere üçüncü dünya ile irtibata geçilmiştir.⁴⁶⁵

Kıbrıs sorunu dış politikada önemli bir yer teşkil ederken, zamanla dış politikadaki diğer konuları da etkiler hale gelmiştir.

⁴⁶⁴ Kızılyürek, a.g.m. , s.37.

⁴⁶⁵ Hamit Ersoy, "Kıbrıs Sorunu'nun Türk Dış Politikası'na Etkileri", *Avrupa Birliği Kıkacında Kıbrıs Meselesi*, (Ed.) İrfan Kaya Ülger ve Ertan Egegil, Ankara, 2001, s. 122

Öyle bir noktaya gelinmiştir ki, dış politika hedeflerinde başarılı adımlar atılırken, Kıbrıs bir şart olarak koşulmaya ve sorunu halletmeden herhangi bir ilerleme sağlanamayacağı belirtilmeye başlamıştır. Bugün Kıbrıs'ın olumsuz etkileri, AB-Türkiye ilişkilerinde görülmekte ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği Kıbrıs'a endekslenmektedir. Mevcut durumuyla Kıbrıs, Türkiye'nin önünü tıkayan, pazarlık gücünü zayıflatan, ulusal prestijini zedeleyen ve siyasal ve ekonomik açıdan bir külfet olmaya devam etmektedir.⁴⁶⁶

D. Türkiye, Avrupa Birliği ve Kıbrıs Çıkmazı

1. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci

Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye'nin AET'ye tam üyelik için 1959'da başvurusu ile başlamış; başvurunun 11 Eylül'de kabul edilmesi üzerine, Türkiye ve AET kurulacak işbirliğinin niteliklerini belirlemek için uzun ve zorlu bir pazarlık dönemine girmişlerdir.⁴⁶⁷ 25 Haziran 1963'te Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Hazırlık dönemi sorun yaşanmadan atlatılırken, gümrük birliğine geçişte problemler yaşanmış ve ilişkiler askıya alınmıştır. 1980 darbesiyle de toplulukla ilişkiler dondurulmuştur. Sivil yapının kurulması ile birlikte öngörülen sürecin bitmesi beklenmeden 1987'de tam üyelik için başvurulmuş ancak başvuru kabul edilmemekle birlikte gümrük birliğine geçişte Türkiye'ye tavsiyelerde bulunulmuştur. 1995'te Gümrük Birliği kabul edilip 1996'da yürürlüğe girmiştir. Böylece Ankara Anlaşmasına göre geçiş dönemi sona ermiş ve son döneme girilmiştir.

AB'nin genişleme niyetini açıklaması, Türkiye'yi umutlandırmış ancak "Gündem 2000" başlıklı raporda Türkiye genişleme dalgasında yer alamamıştır. 1997 Lüksemburg Zirvesinde on aday ülke için katılım stratejisi ve Kıbrıs için özel strateji belirlenirken; Türkiye'yi her alanda katılıma hazırlamak için bir

⁴⁶⁶ Ersoy, a.g.m. , s. 125

⁴⁶⁷ Oran, a.g.e , s. 820

Avrupa Stratejisi'nin hazırlanması da istenmiştir. Lüksemburg ve Cardiff Zirvelerinde istediği cevabı alamayan Türkiye'nin adaylığı, Helsinki Zirvesi'nde kabul edilmiş ve Türkiye ile AB arasında uzun ve sorunlu bir geçmişin ardından yeni bir süreç başlamıştır. 2000'de Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve ilerleme raporu yayınlanmıştır. KOB'nde en göze çarpan gelişmelerden biri, Türkiye'nin Yunanistan ile olan sorunlarına atıf yapılması ve Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik BM'in girişimlerine destek olunmasının istenmesidir. Bundan sonra Türkiye ile ilgili düzenlenen ilerleme raporları ışığında düzenlenen KOB'sinde Türkiye'nin AB'ye üyeliği Kıbrıs sorununun çözümüne endekslenmeye başlamıştır.

2002 Kopenhag Zirvesi'nde on aday ülkenin Mayıs 2004 itibariyle AB üyesi olacakları ilan edilirken, Türkiye bu ülkelerle aynı kapsama alınmamıştır. Türkiye, reform sürecini hızla sürdürmesi yönünde teşvik edilmiş ve eğer Aralık 2004'de Komisyon raporu ile tavsiyesi üzerine Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilirse, Türkiye ile katılım müzakerelerini geciktirmeksizin başlatılacağı belirtilmiştir.

2. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu

1972'de AET ile ortaklık antlaşması imzalayan ve adanın iki kesimi arasında fark gözetilmeyeceğini açıklayan Rum yönetimi, 1990'da tüm Kıbrıs adına AB'ne tam üyelik için başvurmuş ve başvurusu kabul edilip müzakereler başlamıştır. Sorun çözülse de çözülme de Kıbrıs'ın Mayıs 2004 itibariyle AB ülkesi konumuna yükseleceğinin belirtilmesi Rumların daha esnek davranmalarına neden olmuş ve 24 Nisan'daki referandumda çözüm sürecini baltalayacak olan hayır oyları ortaya çıkmıştır. Süreci baltalayan taraf olmalarına karşın Mayıs 2004'te AB üyesi olarak ilan edilmiştir.

Kıbrıs'ın AB'ye Türkiye'den önce alınması ve üyeliğın tüm adayı kapsaması Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Adanın üye-

liğinin garanti antlaşmalarına aykırılığını ileri sürmesi ile Türkiye bir bakımdan da kendi üyeliğini istemeden de olsa Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirmiştir. Bu ilişkilendirme daha sonra da Türkiye'nin üyeliğini zora sokmaya çalışan AB tarafından kullanılmaya başlamıştır. Kıbrıs'ın üyeliğinde Rumlara, sorunun çözümü konusunda baskı yapılmazken, Türklere bu konuda siyasi şart olarak sunulmaktadır.

Türkiye'nin bu konuda yaptığı hatalardan biri de, Gümrük Birliği imzalanırken, Rum yönetiminin üyeliğine yeşil ışık yakılması olmuştur. Bu tarihten itibaren Kıbrıs kozunu elinde bulunduran AB, bunu Türkiye'nin üyeliğinde kullanmıştır. Bu koz ilk kez 2000 KOB'ne yansıtılmış ve düzenli raporlarda da yerini almıştır. Türkiye için yayınlanan son ilerleme raporunun AB Genişleme Strateji Belgesi'nde Kıbrıs sorunu ile Türkiye'nin AB üyeliği arasında ilk kez doğrudan bağlantı kurulması ve "Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün Türkiye'nin üyelik sürecine ciddi engel teşkil edebilir" ifadesine yer verilmesi önem taşımaktadır.

24 Nisan'da Türklerin çözümden yana tavır sergilemeleri bir anlamda, AB'nin Türkiye'yi bu konuda daha fazla sıkıştırmayacağını bir işareti olmuştur. Siyasi şart olarak koşulan Kıbrıs sorunu, Türkiye'den çıkmış ve AB'nin artık bu konuda Türkiye'ye sorumluluk yükleyemeyeceği ve Aralık zirvesinde ise yapılan reformların değerlendirilmesi ışığında tarih verilip verilemeyeceği konusu aydınlatılacaktır. Çözüm yolunda büyük çaba sarfeden ve planı kabul eden taraf olarak Türkiye için Kıbrıs'ın bir şart olarak öne sürülmesi imkansızlaşmıştır. Ancak sorunun çözümsüzlüğünü koruması ile bu sorunun AB-Türkiye ilişkilerinde de önemini koruyacağı muhakkaktır.

3. Annan Planı

Kıbrıs sorununu çözmek için hazırlanan Annan Planı, her ne kadar 24 Nisan'da kabul edilmese de, Kıbrıs sorununun çözümü aşamasında gelinen noktada hala önemli bir yere sahip

tir ve bu yüzden de incelenmeye değeri bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanan Annan Planı 11 Kasım 2002'de Denktaş ve Klerides'e sunulmuştur. Belge revize edilerek 10 Kasım 2002'de ikinci şeklini almış, yapılan yeni revizelerle de son şeklini alarak 27 Şubat 2003'te tarafların görüşüne tekrar sunulmuştur. Planın, esas itibariyle, bir yandan Türk tarafının eşit devlet talebini yerine getirirken, diğer yandan Rumlara toprak tavizi ve belirli ölçüler içerisinde geri dönüş hakkı vermek suretiyle, üzerinde anlaşılabilir bir denge kurduğu görülmektedir. Denilebilir ki, bu plan Kıbrıs sorununa karşan bütün tarafları belirli ölçüde tatmin ederek sorunun çözülmesini öngörmektedir.

Plana Türklerin tepkisi, öngördüğü düzenlemelerle Türkleri kurucu ortak statüsüne sahip oldukları 1960 sisteminden daha geriye götürdüğü ve azınlık statüsüne düşürüldükleri noktasında toplanırken, Rumların rahatsız olduğu nokta ise, AB'ne üye olma arifesinde, adanın BM Barış Gücü'nün etkisine açılması, AB ile ilişkileri risk altına sokması ve Türklere siyasal hakların öngörülmesiydi.

4. Planın Değerlendirilmesi

Kıbrıs sorununun çözümünde sunulan planın değerlendirmesini yaparken birtakım soruların cevaplandırılması gerekmektedir. Öncelikle KKTC'nin uluslararası ortamda tanınmadığı ve Rum yönetiminin adanın meşru yönetimi olarak görüldüğü bir durumda gerçekten Rum yönetimi, tüm ada namına hareket etmede yetkili midir? 1963 yılında Rumlar tarafından feshedildiği açıklanan 1960 Antlaşmaları yürürlükte midir? Yürürlükte ise adanın AB'ye alınması kurucu antlaşmalara uygunluk göstermekte midir? Soruların çokluğu ve herbir sorunun cevabının birbiriyle çelişki içinde olması durumu daha da zorlaştırmaktadır.

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti, 1963'te ortadan kalkmıştır. Bunun anlamı, Rum yönetiminin 1963'ten bu yana gerçekleştirdiklerinin sadece adanın güneyini bağlayacağıdır. Rumlar, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlar ise, BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964'teki kararına dayanarak, Rum yönetiminin "1960 Antlaşmalarına ve anayasaya uygun olarak tüm Kıbrıs'ın meşru hükümeti olduğunu" iddia etmektedir.⁴⁶⁸ Ancak 1960 sistemi işlememekte ve Rum Yönetimi bu açıdan tüm Kıbrıs adına konuşmaya yetkili değildir.

1960 sisteminin geçerliliğini koruduğundan hareket edersek, Kıbrıs'ın üyeliğine ilişkin bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Garanti ve İttifak Antlaşmaları ile Kıbrıs Anayasası'nın yürürlükte olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bu durumda, Rumların AB'ye üye olabilmesi için, Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak alınması, arkasından da Türk Toplumunu ile Türkiye'nin onayının alınması gerekmektedir. Bunlar sağlanmadığı zaman Kıbrıs'ın AB'ne üyeliğinde hukuksal bakımdan bir sakatlık doğmaktadır. Ancak bilindiği üzere hukuk ile uygulamalar her zaman örtüşmemekte ve çıkarlar gereği siyaset hukukun üzerinde tutulmaktadır. Bu olgunun bir yansıması da Kıbrıs'ta ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıs'ta kalıcı ve adil barışın sağlanabilmesi için Annan Planı ekseninde yürütülen görüşmelerde tıkanık yaratan sorunların halledilmesi gerekmektedir. Planın başarısızlığının anlamak için, ayrıntılarına girip gömülmek yerine tarafların anlaşmazlık sağlayamadığı egemenlik, güvenlik ve toprak sorunu gibi konular üzerinde durmak gerekmektedir.

Egemenlik Sorunu: Egemenliğin tek ve ortak devlete ait olduğu belirtilmekte, parça devletlere iç egemenlik tanınmakta ve bu da, temsil yetkisini uygulama sürecinde Türk Parça Devleti için sorun olacak gibi gözükmektedir. Egemenliğin, uygulamada çoğunlukla Rumlar tarafından kullanılacağı Türkleri tedirgin

etmektedir. Egemenliğin tanınması, KKTC'nde 1983'ten beri gerçekleştirilmiş olan hertürlü tasarrufun tanınması konusunda ki endişeleri ortadan kaldıracak ve bunları hukuksal bir güvenceye kavuşturacaktır. Egemenliğin tanınmış olması, birleşik devletin herhangi bir nedenle dağılması veya bozulması halinde, Türklerin boşluğu ve belirsizliği yaşamasını önleyecektir. İç egemenlik ile parça devletler yalnızca yaşadıkları toprakların yönetiminden sorumlu tutulmaktadır. Toprakların yönetiminden sorumlu olmakla, egemeni olmak ve o toprakların kontrolünü elimizde bulundurmamak arasında fark vardır. Bu nedenle Türk kesimi plandaki parça devletler terimine kuşku duymakta ve ayrı birer varlık olarak tanınma temelinde birleşmeyi hedeflemektedirler. Bu düşüncenin altında ise egemenliğe dayanmayan hakların kalıcı olmadığı inancıdır.

Yeni Bir Devlet mi?: Rum yönetiminin kendisini adanın meşru yönetimi olarak görmesi, 1960 sisteminin varlığını iddia etmesi ve uluslararası kamuoyunda da bu izlenimi uyandırması gerçeğinden hareketle planda yeni bir devlet oluşumundan bahsedilmemiştir. Planın hiçbir yerinde açıkça "Kıbrıs Cumhuriyeti" ifadesi yer almamakla beraber, "Kıbrıs Cumhuriyeti" üzerine bina edilmiş olduğu izlenimi edinilmektedir. Bu izlenimi güçlendiren göstergelerden biri de, Kuruluş, Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nın yürürlükte kalacağını ve bunlara ek protokoller imzalanacağını belirtilmiş olmasıdır. Plan, bu açıdan Rum tarafının yaklaşımını yansıtmaktadır. Çünkü Rumlar, ortada tanınan bir devletin bulunduğunu, yeni devletin kurulmasına gerek olmadığını ve güneyde uygulanmakta olan anayasal sistemin Ada'nın kuzeyini de içine alacak şekilde genişletilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.⁴⁶⁹

Güvenlik Sorunu: Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, iki toplumun birbirilerine karşı güvenlerini kaybetmeleri, güvenliğin en temel

⁴⁶⁹ Osman Metin Öztürk, "Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs Adası'nın Stratejik Dengeleri Bağlamında Annan Belgesi", <http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/maka-41.htm>

sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Türk tarafı, ısrarla güvenlik sorununu gündeme getirmektedir. Güvenlik garantisi olarak gördükleri Türk askerlerinin sayısı azaltılmakta ve Türkiye'nin garantörlüğü ortadan kalkmaktadır. Planın güvenlik ve garanti-lerle ilgili kısmı da Türkleri tatmin etmekten oldukça uzaktır. Barış Gücü'ne kuşkuyla yaklaşılmakta ve sayıları 6000'e düşürülecek olan Türk askerlerinin etkisiz bırakılması karşısında tedirgin olmaktadırlar.⁴⁷⁰

Toprak Sorunu: Barış görüşmelerinde yoğun tartışmaların yaşandığı toprak sorununun halli konusunda, asıl tartışmalar, karışıklıklar ve uygulama sorunları barış görüşmelerinin sonuca ulaşmasından sonra yaşanacağı gözlemlenmektedir. Planda sunulan iki haritaya göre Rumlara bırakılacak toprak ve yerleşim yerleri belirtilirken, bu topraklardan göç edeceklerle ilgili hiçbir önlem getirmemekte, göçmenlerin yerleşmesi, toprak ve iş sahibi olmaları gibi insani konular tamamen boşlukta bırakılmaktadır.⁴⁷¹ Verilen topraklarla taşınmaz mallarını kaybedenlerin nereye yerleştirilecekleri konusunda da bir açıklama yapılmamakta ve yerleşme yeri saptanmış olsa bile bu yerleşmenin nasıl finanse edileceği planda öngörülmemiştir. Kuzey Kıbrıs'ta tapusu olan bütün Rumlar, oluşturulacak Mülkiyet Kurulu'na başvurmak suretiyle mallarını geri talep edebilecekleri için adadaki birçok Türk de bu nedenle evlerini kaybedecek ve ortaya büyük bir nüfus ile ekonomik yıkım çıkacaktır.⁴⁷²

5. Annan Planına Tarafların Tutumu

Türlere göre plan, 1960 sisteminin gerisindedir. 1960'ta Türkler ile Rumlar arasında bir denge kurulmuştur. Planda kurulmaya çalışılan denge ise, Türkler ile Rumlar arasında değil, parça devletler arasındadır. Ancak bu denge de, Rumlar ın

470 Suat İlhan, "Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik-Jeopolitik Konumu ve Etkinliği: Annan Planı", <http://www.kibris.gen.tr/turkce/makaleler/033.htm>.

471 İlhan, a.g.m., İnt

472 Hasan Ünal, "Kıbrıs Sorunu: Annan Planı ve Muhtemel Senaryolar", www.sos-teji.cu.edu.tr/KIBRIS/kibris-mak_14.asp.

Türk Parça Devleti'nin vatandaşı olmalarının önünün açık olduğu için, Türk Parça Devleti'ne tahsis edilmiş kontenjanların Rumlar tarafından doldurulması mümkün olduğundan bozulmaktadır.⁴⁷³

Plan ile KKTC önemli konularda taviz vermek zorunda bırakılmıştır. Buradan hareketle yıllarca önce "tanınma", sonra görüşmelerin başlaması tavrı bir kenara bırakılmış; konfederasyon tezinden vazgeçilerek kurulacak Ortaklık Devleti içerisinde kendisine tanınan "iç egemenlik" hakkı ile yetinilmesi kabul edilmiş ve Kıbrıs'ın Türkiye'den önce AB'ye girmesine razı olunmuştur.

Rumlar her ne kadar plan ile toprak kazansa da, AB'ye katılacağı ve Kıbrıs sorununun Rum tarafının sorunu olmaktan çıkıp, "işgal altındaki AB topraklarının" bu işgalden kurtarılması sorununa dönüşeceği bir sırada Annan Planı'nın ortaya çıkmış olması, Rum tarafının da tepkisine yol açmıştır. Bir çözüm olmazsa üyeliğinin tehlikeye gireceği endişesi artmış ancak AB'nin "sorun çözülme dahi Kıbrıs'ı AB'ye alacaklarını" beyan etmeleri ile Rumların endişesi azalmıştır. Ayrıca Annan planı ile gerçekleştirilecek siyasi sistem zaman içinde gelişecek ve çoğunlukta bulunan Rumların Türkler üzerinde hakimiyeti artacaktır. Kıbrıs Türk toplumu olabildiğince azaltılarak etkisizleştirilecek ve bütün Kıbrıs Rum-Yunan ikilisinin kontrolü altına girecek bir süreç yaşanacaktır.

E. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Ekseninde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Politika Önerileri

Türkiye'nin AB ile ilişkileri 1963'te ortaklık antlaşmasının imzalanmasına dayanmaktadır. O tarihten bugüne kadar ilişkilerde gel-gitler yaşanmış ve tam üye olma konusunda Türkiye'nin, istekli olduğunu ve elinden geleni yapacağını gösterdiği anda, ilişkilerin eksenine Kıbrıs sorunu oturtulmuştur. İlişkiler-

⁴⁷³ Öztürk a.g.m., İnt

deki istikrarsızlığın temelinde Türkiye'nin iç ve dış politikasında zora girmeden adım atmama yönündeki tavrının yatmasının yanında, AB'nin de çifte standardının varlığı söz konusudur.

Türkiye, Kıbrıs konusunda da buna benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Adanın "de facto" olarak ikiye ayrılmasının meşrutiyeti zemininde hareket eden ve sorunun olmadığını farzederek politikası, Gündem 2000 Raporu'nda tüm Kıbrıs'ın AB'ye üye olması ile sendelemiştir. Uluslararası kamuoyunda adanın muhatabı olarak Rum yönetiminin kabul gördüğünü görmezden gelemez duruma düşmüştür. Yıllarca görüşmelerde Türk tarafı uzlaşmaz taraf olarak algılanmış ve şu anda da bu hatayı düzeltme uğruna bugünkü durumdan daha geriye gidilmesini göze alarak görüşmeler başlatılmıştır.

Sorunun uluslararası boyut kazanmasına endişe ile yaklaşmış, zaman zaman görüşme masalarında terkeden taraf imajı çizilmiştir. Oysa dış politika hedeflerini gerçekleştirmede savaş başvurmanın yerini çoktan diplomasi teknikleri ve manevraları almıştı. Türklerin düştüğü en büyük boşluklardan biri de budur, "sorunları diplomasi ile halledememişler, onun yerine sorunları görmezlikten gelip yokmuş" gibi davranmayı tercih etmişlerdir.

Kıbrıs sorununun dışardaki izleniminin kendi düşündüklerinden çok farklı algılandığının farkına vardıklarında ise köşeye sıkışmışlardır. Her ne kadar Türkiye adadaki durumun (adada iki ayrı egemen halk olduğunu) hukuki açıdan meşruluğunu kabul etse de, günümüzde siyaset hukukun önüne geçmiştir. Bu durumda gerek Kıbrıs gerekse de diğer sorunlarda öncelikle siyasi bakımdan etkinlik ne kadar ön plana çıkarılırsa sorunların çözümünde de o kadar başarılı olunacaktır. Olaylara Kıbrıs açısından bakıldığında Türkiye bu konuda çok geri kalmış, bu nedenle dışarıya yanlış bir imaj çizilmiş ve Türkiye, adada işgalci olarak görülmüştür. Sorunun çözümü için öngörülen sürenin azaltılması, durumu Türkiye ve adadaki Türklerin aleyhine çevirmiştir. Sorunun uzun süre dondurulması, bir anda çözüme kavuş

bulunmasının zorunluluğu, Türkiye'yi baskı altında tutmuş ve sorunun çözümünde kendi önerilerinden çok kendisine dayatılan bir plan ekseninde çözüm bulmak zorunda bırakılmıştır. Gelişen noktada Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hareketsiz kalması ya da "çözumsuzlük çözümdür" alternatifini takip etmesi artık mümkün değildir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu şu andaki durumda bir yandan yaklaşık yarım asırlık sevdasına ulaşma hayallerinin gerçek olması ihtimali; bir yandan da adadaki Türklerin düşecekleri durum karşısında bir ikilem içinde kalmakta ve Kıbrıs konusundaki politikası kamuoyu tarafından eleştirilmektedir.

Görüşmeler başladığında Kıbrıs politikası konusunda üç farklı yaklaşım, çeşitli çevreler tarafından ortaya atılmıştır. İlk yaklaşım, başlangıçtan beri Türk tezinin adanın taksimi olduğu noktasından hareket etmekte ve daha ziyade Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı olanlar tarafından savunulmaktadır. İkinci yaklaşım ise, her iki toplumun eşitliğini ve Türk toplumunun güvenliğini sağlayacak bir esasa doğru müzakerelerin yapılarak bir çözüm bulunması yönündedir. Üçüncü ve kolaycı çözüm yanlıları da "ver kurtul" diye tanımlanan politikayı benimsemektedirler.

Birinci ve üçüncü yaklaşımın benimsenmesi kolay gözükmeyle birlikte gerek Türkiye gerekse KKTC bakımından daha büyük sorunları getirecektir. Kıbrıs'ın AB'ye girişinin durdurulamaz olması ve KKTC'nin son seçimlerinde de Annan planı ekseninde bir uzlaşma zemininde birleşik Kıbrıs olarak AB'ye girme yönünde bir eğilim sergilemesi, ikinci yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini göstermiştir.

Kofi Annan teklifleri iki taraf arasında yürütülmesi gereken müzakereler için zemin teşkil edebilecek prensipler içermektedir. Bu teklifler aynı zamanda AB'yi de Kıbrıs ve Türkiye konularında hatalı politika izlemekten kurtaracak unsurlar da ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu durumu göz önünde tutarak Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs sorunu ile ilgili bir tavır sergile-

mesi gerekmektedir. Bu durum karşısında ülkemizin ve Kıbrıs halkının çıkarlarının korunması için gereken düzeltmeler yapıldığı takdirde, gösterilen çözüm tarzı benimsenmelidir.

Bu aşamada Türkiye'nin toplumlararası müzakereleri desteklemekten başka seçeneği bulunmamaktaydı. Bu durum bir başka açıdan Türkiye'yi zorlamakta ve daha önce bahsedilen ikinci çözüm yolu benimsenmekle birlikte, "ver kurtul" mantığının benimsendiği yönünde kamuoyu tarafından bir izlenim algılanmaktadır. Bu izlenimi silmek ya da daha farklı amaçlarla Annan planı dışında başka bir plan üzerinde çalışılması yönünde birtakım fikirler ortaya atılmakta ve planının adil olmadığı vurgulanmaktaydı. Oysa Türkiye için başka bir belge üzerinden soruna çözüm aramak, zamanı Türklerin aleyhine çevirmekten başka bir şey olmayacaktı. İçinde bulunduğu koşullar altında, önüne sunulan fırsatı elinden kaçırmamak ve önerilerden maksimum faydayı sağlamak yönünde müzakerelere katılmak en doğru yol olarak görülmekteydi.

Ancak sorunun çözülmesi konusunda bu son şans diyerek kendisine her dayatılanı da kabul etmemek gerekmekte, müzakerelerde Türklerin olmazsa olmazları ortaya konulmalı ve müzakereler bunlar üzerine bina edilmeliydi. Öncelikli konu egemenlikle ilgilidir. Uzun yıllar adada egemen varlığını kanıtlamak için çaba sarfeden Türkler, egemen bir varlık olarak tanınmaları şartıyla ortaklık devletinin kurucu ortağı olmalıydılar.

Bu sorun çözülse bile en çok baş ağrıtabilecek meselelerin başında mal-mülk değişimi ve yerleşme problemleri yaşanacaktı. Bu temel uyuşmazlıkların müzakere edilmesinden sonra bir ön anlaşma imzalanıp, konuyla ilgili düzenlemeler Türkiye AB'ye üye olma sıfatını kazanana kadar askıya alınabilir ya da birtakım geçici düzenlemeler yapılabilirdi. Eğer AB'ye üyelik öngörülmezse Türkiye'nin Kıbrıs'taki düzenlemelere karışması imkansızlaşacaktır. Çünkü Kıbrıs bütün olarak bir AB üyesi olacak ve Türkiye'nin bu yöndeki girişimi AB üyesi olmayan bir ülkenin müdahalesi olarak algılanıp, hoş karşılanmayacaktır. Yine

aynı şekilde adada taraflar arasında güven ortamı yaratılmadığı ve iyi niyetlilik sergilenmediği sürece bir parça devletin vatan-daşının diğer parça devlet topraklarında serbest dolaşım hakkı, ikamet hakkı ve taşınmaz edinme hakkı askıya alınmalıdır.

Egemenlik bağlamında ise, kurulacak yapının tekrar istikrar-sızlığa yol açmayacak biçimde tasarlanması gerekmektedir. Kıbrıs'ta ne kadar görmezden gelinse de, iki halk da birbirine güvenmemektedir. Böyle bir güvensizlik ortamında iki halkın bir anda birarada yaşamalarını gerektirecek bir düzenleme, so-runu belki geçici olarak çözebilir fakat geçmişte yaşananların tekrarlanmayacağını garanti edemez. Bu nedenle iki halkın he-men bir federasyon çatısı altında bir araya gelmeleri yerine, başlangıçta gevşek bir konfederasyon içinde yer almaları, za-man içinde karşılıklı güven oluşmasına paralel olarak, egemen devletlerin bazı yetkilerini merkeze devretmeleri ve aşama aşama federasyonu geçilmesi doğru gözükmektedir.

Kurulacak yeni ortaklık devletinde, sınırlı yetkiler tanınan iki parça devletler yerine, kurucu iradeyi oluşturacak iki egemen cumhuriyetten yana bir tavır sergilenmelidir. Her iki iradenin de siyasi eşitliğine vurgu yapılmalıdır. İki kurucu devletin, Annan Planı ekseninde yürütülecek müzakereler sonunda, belirgenle-şen sınırları tanımaları, birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeleri ve egemenlikleri ile bağlantılı olarak her türlü ta-sarrufuna saygılı olmaları sağlanmalıdır..

Görüşmelerde referans olarak alınan Annan Planı eksenin-de bir uzlaşma metninin elde edilmesi, çözümün sağlanması ko-nusunda birinci ve aşılması gereken sorun olmasının yanında son da değildir. Tarafların isteklerinin hepsinden ziyade bir kıs-mının yansıtılacağına muhakkak olacağı anlaşma metni üzerin-de görüşmelerin bitmesinin ardından asıl sorun, 24 Nisan'da adada yapılacak referendum sonuçlarına endekslenmişti. Refe-randumdan çıkacak sonucun, adanın ve soruna müdahil olan ülkelerin kaderini derinden etkileyeceği beklenmekteydi.

Referendum sonunda her iki kesime de dikensiz gül bahçe-si vaatmeyen Annan Planı'nın kabul edilmesi ya da red edil-

mesi yönünde bir karar çıkacaktı. Bu iki karardan birinin çıkmasında olumlu ya da olumsuz en fazla etkide bulunacak halkın kim olacağı ve neye karar verdiği önem kazanmıştır. Bu yüzden referendum öncesinde, sorunun çözümüne yönelik muhtemel sonuçlar, dört olasılık üzerinden yürütölmeye başlanmıştır. Olasılıklar ise şöyledi;

- Türk ve Rum kesimlerinin her ikisinin de, "evet" yönünde oy kullanmaları.

- Türk ve Rum kesimlerinin her ikisinin de, "hayır" yönünde oy kullanmaları.

- Türk kesiminin "evet", Rum kesiminin "hayır" oyu kullanmaları.

- Rum kesiminin "evet", Türk kesiminin "hayır" oyu kullanmaları.

Birinci olasılık üzerinden düşünürsek yani Kıbrıs'ta yapılacak referandumda Türkler ve Rumlar "Evet" deyip Kıbrıslıların tamamı AB üyesi olunca herkes derin bir nefes alacak ve adadaki ihtilafın kalkması Türkiye'yi birçok açıdan rahatlatacaktı. Öncelikle Kıbrıs sorununa endekslenen AB üyeliğindeki dayatma ortadan kalkacak ve tam üyelik yolunda AB daha fazla engellemede bulunamayacak ve süreci başlatmak zorunda kalacaklar ve diğer yandan Türk dış politikasında önemli bir yer teşkil eden ve politikaları etkileyen Kıbrıs sorununun çözümü ile dış politikada diğer sorunlara odaklanılacaktı. AB ise, üye olarak kabul edilen Kıbrıs'taki ihtilafın ortadan kalkması ile bu sorunun ileride başını ağrıtmayacağı konusunda rahatlarırken, diğer yandan da Türkiye'nin üyeliğine karşı olanlar tarafından kullanılan Kıbrıs kozunun kaybedilmesi konusunda sıkıntı yaşanacaktı. Bu durumun varlığı, Türkiye ile müzakere sürecine girilmesinin yolunu açacaktı.

İkinci olasılığa göre, eğer iki kesim de "hayır" derse sorun arapsaçına dönecek ve bu konuda AB'den Türkiye, KKTC ve Yunanistan'a kadar birçok ülke sıkıntı yaşayacaktı. Referan-

dumlardan çıkacak olumsuz bir sonuç Kıbrıs'ta, yeniden yeşermeye başlayan güven ortamının zayıflamasına, Kıbrıslı Türklerle Rumların birbirlerine olan inançlarının zedelenmesine neden olacak ve sorunun çözümü için çaba harcayan uluslararası topluluk da Kıbrıs'a olan ilgisini kaybedebilecekti. Kıbrıslı Türklerin referandumda "hayır" demesi, AB tam üyeliğinin getireceği faydalardan tam olarak yararlanamaması ve dünyadan izole edilmişliğinin önemli oranda devam etmesine neden olacaktı. Kıbrıslı Rumlar "hayır" dediğinde ise hiç istemedikleri halde kuzeyin ayrı bir varlık olarak tanınmasına neden olabilecek ve üyesi oldukları AB'den izole olmak tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Referandumda olumsuz sonucun çıkması durumunda bundan memnun olacaklar ise, mevcut düzenden haksız çıkar sağlayanlar, her iki kesimde de bulunan aşırı milliyetçiler ve özellikle Rum kesimindeki kilisenin bağnaz unsurları olacaktı. Planın reddedilmesiyle kaybedecek olanlar ise gerçekten barış isteyen, iki toplumun yeniden bir araya gelmesi için yıllardır mücadele eden ve Kıbrıs'ın barış içindeki geleceğini kurmaya hazırlanan yeni nesiller olacaktı.

Türk kesiminin "evet", Rum kesiminin "hayır" yönünde tercihini ortaya koymaları durumunda, Türk kesimi ve Türkiye sorunun çözümü konusunda elinden gelen çabayı gösterdiğini AB'ye kanıtlamış olacaktı. Bu durumda felaket senaryoları çamaktan ziyade iyimser açıdan baktığımızda Türkiye sorumlu tutulmaktan sıyrılıp topu AB'ye atabilecekti. Sonuç ne olursa olsun AB'ye üyeliğinin kesin olduğundan hareketle olumsuz bir oy kullanan Rum Yönetimi'nin, bu davranışı nedeniyle tepki çekeceği muhakkaktı. Ancak Annan Planı'nın referandumunda, sorunun çözümünün üyelikle ilişkilendirilmemiş olması nedeniyle Rum yönetimi kendini güvenceye almış olmasının da etkisi ile rahat hareket edecekti. Son günlerde "Rumların hayır demeleri ile hayatlarının eskisi gibi olmayacağı" yönünde yorumlar yapılması, Rumların cezalandırılmasının gündeme getirilmesi konusunda ilk sinyalleri vermekteydi. Bu durumda ABD

ve AB, KKTC'yi doğrudan tanımak yerine, daha önce nasıl tanınmasını önlediye, bu seferde tanınması yolundaki engelleri kaldırarak ayrı bir varlık olarak tanınması sürecini başlatabilirler. Rumların başından beri, Türklerin ayrı bir varlık olarak tanınmaları konusunda gösterdiği hassasiyeti dikkate aldığımızda, "hayır"ın bedelini bu şekilde ağır olarak ödemek zorunda kalabilecekler. Tanınmanın yanı sıra, KKTC'ye uygulanan ambargonun kaldırılması da gündeme getirilebilecekti.

Rumların "evet", Türkleri ise "hayır" demeleri durumunda adadaki Türkler ve Türkiye zor durumda kalacak ve son yıllarda "uzlaşmaz" imajını silmeye çalışmada sarfettikleri çaba boşa gidecekti. Rum kesimi elinden geleni yaptığını göstererek hiçbir yaptırımla karşılaşmadan ve Türklerin de yardımıyla (!) AB'ye üye olacak ve en büyük sıkıntıyı ise, Türkiye çekecekti. Bir yandan Kıbrıs sorununu çözmedeki başarısızlığı diğer taraftan da 2004'te karşılaşacağı Ege sorunları ile AB tarafından köşeye sıkıştırılacak ve AB'den tarih alma fırsatını kaçırabilecekti. Buna bir de Kıbrıs'ın AB üyeliği ve Türkiye'nin üyeliğine muhalefet etmesi eklendiğinde, Türkiye bir dönüm noktası yaşayabilecekti. Dışarıdan gelecek dayatmalar ve içeride AB üyeliğine karşı olanların güçlenmesi Türkiye'yi zor durumda bırakabilecekti.

Tüm bu olasılıklar bir yana, Kıbrıs'ta uzun yıllar yaşananlardan sonra yeni bir döneme giriş için fırsat, 24 Nisan tarihine odaklanmıştı. 24 Nisan'da çıkacak sonuç, beklenildiği gibi gerçekten barışı ve istikrarı getirecek miydi ya da uluslararası toplum bu konuda gerçekten istekli miydi?

Aslında referandumdan çıkacak sonuç, gerek soruna müdahil tarafların gerekse de halkaların davranışlarından belliydi. Kıbrıs Rum yönetiminin çözümünden yana isteksiz tavır sergilemesiyle beraber AB'ye üyeliğini garantilemesinin yanında kaygı duyduğu noktalar da bulunmaktaydı: Türk kesimine tanınacak olan egemenlik hakkı ve üzerinde hissettiği uluslararası baskı. Türk kesimi ise gerek yönetim gerekse halk düzeyinde ikoya

aynı durumdaydı ancak Türkiye'nin baskısını da üzerlerinde hissetmekteydiler. Yunanistan, Rumların herhalükarda AB üyesi olacağına sevinmekle birlikte, Kıbrıs'taki çözümsüzlüğün Ege sorunlarını gölgede bırakmasından da endişe etmekteydi. Türkiye ise, çözümsüzlüğün getireceği sorunları düşündüğünde çözümden yana bir tavır sergilemekteydi. Bu tavrı altında yatan nedenlerden en önemlisi de, AB üyeliğinin sekteye uğrama kaygısıydı.

Kıbrıs'taki her iki toplum da, referandumda oy kullanırken "evet" in getirecekleri yanında "hayır" ın götüreceklerini de hesaba katmaları gerekecekti. Referendum sonucunda iki tarafında olumlu oy kullanması umut edilmekteydi. Bu durum biraz zor gözükmekle birlikte, iki tarafında evet demelerinin altında yatan nedenler ve bunların uygulanabilirliği önem kazanmaktaydı. Türkler, tanınmamışlığın yarattığı eziklikten sıyrılmak ve uygulanan ambargonun yarattığı sorunları ortadan kaldırmak için evet diyebilecek; Rumlar, KKTC'nin tanınmasından duyduğu kaygı nedeniyle evet demek zorunda kalabilecekti. Karar, 24 Nisan'da adada yaşayan iki halka bırakılmıştı.

Referandum tarihi yaklaşırken sonucun yukarıda bahsettiğimiz üçüncü olasılığı yansıtacağı yönünde yorumlar yapılırken, beklenen olmuştur. Herkesin tahmin ettiği gibi Rum yönetimi hayır, Türk kesimi de evet oyu kullanmıştır. Rumların büyük kısmının olumsuz tavır (%75'e varan oranda birleşme yönünde hayır oyu kullanılması) sergilemesinin yanında, şaşırtıcı olan, adadaki Türklerin referandumda %66 gibi yüksek bir oranda evet oyu kullanarak, sorunun çözümünde ne kadar istekli olduklarını sergilemesi olmuştur.

1. Referandum Sonrası Gelişmeler

24 Nisan 2004 günü Kıbrıs'ta gerçekleştirilen referandumda, adanın 1 Mayıs'ta AB üyesi olması arifesinde, adadaki iki halk adadaki birleşme yönünde inisiyatiflerini sergilediler. Referandum

randum sonuçlarına göre Rumların %75'i birleşme yönünde olumsuz oy kullanırken, Türklerin %66'sı olumlu oy kullandılar. Ancak adadaki sorunun çözümü için tarafların her ikisinin de olumlu oy kullanması gerekmektedir. Aslında Rumların Hayır oyu kullanacağı öngörülmekle birlikte bu kadar yüksek bir oran tahmin edilmemektedir. Peki bu sonuçlardan sonra kazanan ve kaybeden var mıydı ve varsa kimlerdi? Bu sorunun yanıtını vermek, gerçekten çok güç olmasının yanında karmaşık da.

Ortaya çıkan bu sonuçlar sorunu çözmenin ötesinde, soruna müdahil taraflar açısından yeni bir siyasi açmazı başlatmıştır. Referandum sonunda Annan Planı ekseninde uzlaşma sağlanamayacağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kimilerinin işaret ettiği gibi, BM yönünden uyuşmazlıkların çözümü konusunda yeni bir başarısızlık örneği oluşturmuş, ABD ve AB'nin uzlaşmaz taraflar olarak gördükleri Türklere bu konuda sürekli baskı yaparak Rumları kollamak suretiyle bir hata içinde oldukları açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu yanlış ise, Verheugen'in "kendimi Rumlar tarafından aldatılmış hissediyorum" şeklindeki açıklaması ile ifade bulmuştur.⁴⁷⁴

Bilindiği gibi gerek görüşmeler başlamadan önce gerekse de görüşmeler sırasında, sorunun çözümünden yana en az çaba gösteren taraf Rum Yönetimi'di. Rum Yönetimi'nin böyle bir tutum içine girmesinde, çözüm olsun ya da olmasın en nihayetinde 1 Mayıs'ta AB üyesi olacağının garantisini almış olması etkili olmuştur. Rumlar, bu garantiye dayanarak Annan görüşmelerinde Türklere istediği tavizleri koparmakla birlikte, Türklere lehine olan birtakım düzenlemelerden rahatsızlık duyuyordular. Rumların Annan Planını reddetmelerinin altında yatan nedenler ise şunlardır; Türklerin aleyhine düzenlenen toprak ve yerleşim yerleri konusu kendileri açısından memnun edici düzeyde öngörülmemiştir; adada azınlık olarak gördükleri Türklerin bu plan ile eşit siyasi haklara kavuşmaları ve kurucu

474 Sema Sezer, "Kıbrıs'ta Referandum Sonrası Durum", http://www.sarn.org/haftalikanaliz/26-29_04_2004/main.htm

ortak olarak nitelendirilmelerine tahammül edememişlerdir. Son olarak Rum yönetiminin AB'ye üyeliği Kıbrıs sorununun çözümüne endekslenmediği ve üyelik garantisini aldıkları için daha esnek davranmışlardır.

%75 oranında Hayır oyu kullanmasına rağmen AB üyesi olan Rum Yönetiminin, bu tavrı takınırken, riske ettiği bir durum bulunmaktadır. Türkler sergiledikleri tavır ile uzlaşmaz taraf imajını silerken, üzerlerindeki baskı da bir anlamda kalkmış ve çözüm için çaba sarfeden taraf olunduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda kendilerine ciddi bir yaptırım uygulanmasa bile Türklerin ödüllendirilebileceğini görmezden gelmişler ya da bu ödülün kendi üyeliklerinden daha önemli olamayacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca Rumlar istemeden de olsa, Kıbrıs'ta artık iki kesim ve iki devlet gerçeğinin de belirginleşmeye başlamasına neden olmuştur. AB'ye katılan 10 devletten sonra AB sınırlarından bahsedilirken, Kıbrıs'ta sınırın Rum yönetimi ve KKTC arasındaki sınır olduğunun vurgulanması da bu duruma bir örnektir.

Javier Solana'nın Rumlar için "Hayat onlar için eskisi gibi olmayacak" sözleri ve AB içinde bu tutumu alan çevreler bulunmaktadır. Çözumsuzlüğün mimarı haline gelen Rumların AB üyesi olarak ödüllendirilmesinin ötesinde daha çok cezalandırılmayı hak ettiği ortadadır. Rumları cezalandırılmasının belki de en ağır yolu üyeliğinin askıya alınması olabilirdi ki, bunun yolu 1 Mayıs 2004'te Rum yönetiminin AB üyesi olması ile kapanmıştır. Adaylığın askıya alınması gibi bir cezalandırmanın yanında, Rumların rahatsız olacağı ve Türklerin de mükafat alacağı noktalar üzerinde durulması için ise henüz çok geç değildir. Doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan KKTC'nin tanınması, adadaki iki ayrı yapının varlığının kabul edilmesi, ada üzerindeki izolasyonu sona erdirmek için ambargo engelini delinmesine yönelik düzenlemelerin yapılması ve Türkiye'nin üyelik sürecindeki baskının (özellikle Kıbrıs üzerindeki) hafifletilmesi yoluna gidilebilir. Bu durumda AB'nin takınacağı tutum önem kazana-

caktır. Eğer Rumları cezalandırma yoluna giderse sorunun çözümünü desteklediklerini gösterecek, referandumda elinden geleni yapan Türkiye ve adadaki Türklerin sergiledikleri olumlu tavır ile sorumluluğu AB'ye devretmesinin ardından, sorumluluğunu yerine getirdiğini göstermiş olacaktır. Aksi takdirde, yıllardır izlediği çifte standardı gözler önüne serecektir.

Referandum sonrasında KKTC'nin durumunu iyileştirici bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Daha önce "Kıbrıs Müslüman Cemaati" olarak İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'nde tanınan KKTC, İKÖ tarafından "Kıbrıs Türk Devleti" olarak tanınmıştır. Henüz hiçbir Avrupalı devletin bu yönde yeşil ışık yakmasına rağmen, bu gelişme, referandum sonrası atılan önemli bir adımdır. Tahmin edildiği gibi Avrupa KKTC'yi doğrudan tanımamakla beraber, tanıyan devletlere de engel olmama yolunda bir tutum sergilemektedir.

KKTC'nin ambargo nedeni ile içinde bulunduğu ekonomik zorlukları aşması amacı ile ayrıca AB, KKTC'ye 2004 yılı için 6, 2005 yılı için 114 ve 2006 yılı için de 139 milyon Euro mali yardım verdiğini açıklaması bir diğer önemli gelişmedir. Daha önce de söz edilen yardımların GKRY üzerinden verileceğine dair söylentilerin aksine, yardımın kullanılmasında GKRY'nin söz hakkı olmayacağı ve mali destekten yerel otoriteler, kamu idareleri, kooperatifler, sivil toplum örgütleri, dernek ve vakıfların yararlanabileceği belirtilmiştir.⁴⁷⁵ Ancak bu yardımın, GKRY engeline takılmayacağına dair herhangi bir garanti de bulunmamaktadır.

AB tarafından yapılan bu yardım, Annan Planına hayır diyen Kıbrıs Rum tarafına tepki olarak, doğrudan Kıbrıs Türk tarafına yapılmasına rağmen, tanınma konusunda bir gelişme olmamış ve ne sıfatla yardım yapılacağı konusunu da açıklığa kavuşturmak için "Kıbrıs Türk Toplumu" ifadesi kullanılmıştır. AB, KKTC'nin ekonomik yapısının iyileştirilmesi yolunda ver-

⁴⁷⁵ http://www.abhaber.com/nt_hbr_2004/5021.htm

diği yardımla Rumları cezalandırma yolunu kullanmıştır; Ancak GKRY bu tür düzenlemelere gidileceğinin hesabını yaparak çözüm yönünde olumsuz tavır takınmıştır. Rumların asıl korktuğu nokta, KKTC'nin tanınmasına yönelik adım atılması olacaktır. Oysa AB, KKTC'nin ödüllendirileceği ve Rumların da cezalandırılacağı görüşünde orantılı davranmamıştır. Rumların üyelikle kazandığı avantaj, KKTC'ye tanınan yardımların çok daha ötesindedir. Bu durumu KKTC'nin "ağızına bir parmak bal çalmak" olarak nitelemek hiç de abartı olmayacaktır. KKTC'nin adadaki fiili durumun kabul edilmesi ve bu konudaki verdiği mücadelede, ekonomik yardımlardan çok, varlığının ifade edilmesindeki siyasi iyileştirmelere daha çok ihtiyacı olduğu ortadadır.

KKTC'den GKRY'ne ticari mal akışını düzenleyen ve 23 Ağustos 2004'de yürürlüğe giren "Yeşil Hat Tüzüğü", Kıbrıs Türk tarafının izolasyonunun hafifletilmesi açısından olumlu yönde atılmış bir adım gibi görünse de uygulamada yaşanabilecek güçlükler nedeniyle bir rahatlama getirmek yerine KKTC'yi Rum Yönetimi'ne daha da bağımlı hale getirecektir.

Ayrıca BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs'ta referandum sonrası değerlendirmek için BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu rapora ilişkin olarak hazırlanan bültende "Referandum sonrası; Kıbrıs Türk tarafının maruz kaldığı haksız izolasyondan kurtarılması için BM, ABD, AB ve İKÖ tarafından siyasi ve ekonomik bağlamda verilen taahhütlerin hiç birisi gelinen aşamada somut kazanımlara dönüştürülebilmiştir."⁴⁷⁶ ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade 24 Nisan'dan beri Kıbrıs'taki çabaların olumlu bir gelişmeye dönüşmediğini kanıtlamıştır.

Görülen odur ki, Kıbrıs'ta Annan Planı'nın başarısızlık faturasının bedeli Rumlardan çıkarılmak bir yana, gösterdikleri çabalar gözönünde tutulduğunda, Kıbrıslı Türklerin durumunda herhangi bir iyileştirme gerçekleşmemiştir. Bu konuda Türkiye'den beklenen tepkiyi azaltmak için ise, adaylık yönünde

⁴⁷⁶ http://www.cnnurk.com/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=36394

Türkiye'ye yeşil ışık yakılarak bir anlamda Kıbrıs sorunu arka plana çekilmiş ve Kıbrıs Türkleri, sorunun tekrar ısıtılarak Türkiye'nin önüne konulana kadar kaderleri ile başbaşa bırakılmıştır.

KKTC açısından son birkaç aydaki gelişmeler bunlar olmakla birlikte Türkiye açısından da durumu ve gelişmeleri analiz etmek gerekmektedir. Bilindiği üzere AB'ye üyelik maratonunda üyeliği Kıbrıs sorununa endekslenen ve üyelik için ön şart olmanın dışında siyasi şart olarak gösterilen Kıbrıs sorununda, taraflar çözümden yana ne kadar olumlu bir tavır sergileyip sergilemediklerini 24 Nisan günü ortaya çıkardılar. Her aday ülkeden istenen Kopenhag Kriterlerini gerçekleştirmek için yapılan reformlarla büyük bir atılım gösteren Türkiye, referandumda adadaki Türklerin % 66 oranında evet oyu kullanmaları ile sorunun çözümünde elinden geleni yaptığını ortaya koymuştur. Helsinki Zirvesi'nde aday ülke ilan edilmesinden sonra 8 Kasım 2000'de hazırlanan KOB'nde belirtildiği gibi "...Türkiye tüm taraflarla birlikte, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünü amaçlayan sürecin başarı ile sonuçlanması yönünde BM Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olacaktır."⁴⁷⁷ Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Türkiye BM Genel Sekreteri'nin taraflara sunduğu Annan Planı ekseninde sorununun çözümünde yardımcı olacaktır.

Aslında Kıbrıs sorununu çözmek AB üyeliği için gerekli ama yeterli bir şart değildir. Türkiye'den beklenildiği üzere 2004 Aralık zirvesinde müzakere tarihi alabilmesi için Kıbrıs sorunundan başka şartları - Kopenhag Kriterlerini sağlama gibi - yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki, AB üyesi bir ülkeyle (GKRY) mevcut anlaşmazlıklarını giderememiş bir aday ülke olarak Türkiye'nin tam üyelik yolunun pürüzlerle dolu olacağı açıktır. Öte yandan, Türkiye'nin öncelikli meselesi haline gelmiş olan ve tam üyelikten ayrı değerlendirilmesi gere-

477 http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.htm.

ken AB'den müzakerelere başlama tarihi almak için Kıbrıs sorununun nihai çözüme kavuşturulması da şart değildir. Fakat, çözümü istediğimizi açık ve net bir şekilde göstermemiz siyasi anlamda gereklidir.⁴⁷⁸ Bunu da adadaki Türkler %66'a varan evet oyları ile göstermişlerdir.

Referandum sonrasında AK Parti toplantısında başbakan "Türkiye AB kapısında daha fazla bekleyemez. Aralık'ta tarih verilmezse, bunun altında başka şeyler aranacaktır..." ifadesini kullanarak Kıbrıs sorununun çözümünde elinden geleni yaptığını, sorumluluğun artık AB'ye geçtiğini ve tüm şartların sağlanmasına rağmen birtakım dayatmaların olması durumunda bunun çifte standart olarak algılanacağı sinyali vermiştir.

Türkiye, neredeyse AB kurumları nezdinde üyelik şartlarını yerine getirmiştir. AB'ye üyelikte kurumların öngördüğü şartların yerine getirmenin dışında "üç büyükler"den gelecek destek önem kazanacaktır. Tabii burada Türkiye'nin üyeliğinin özel şartlarını gözönünde bulundursak, Yunanistan ve GKRY ve de 25 ülke içerisinde etrafına alabildikleri ülkelerin veto mekanizmasını kullanma durumlarını da hesaba katmak gerekecektir.

Haziran ayında parlamento seçimlerine odaklanılmasına rağmen; AB'de Türkiye'nin üyeliğine ilişkin birtakım sinyaller de verilmeye başlanmıştır. Türkiye üzerindeki Avrupa Konseyi denetiminin kaldırılması Türkiye'nin fiili olarak müzakere sürecine dahil edildiği izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca AB'ye üye birçok ülkede Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan muhalefete rağmen 25'lerin Devlet ve Hükümet Başkanları, 18 Haziran zirve toplantısının sonuç bildirgesinde, Aralık ayında "Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğinin" gözlemlenmesi halinde müzakerelerin "gecikmeksizin" başlayacağını teyit etmişlerdir. Aynı bildirmede, "AB Konseyi'nin, Türkiye'nin reformlar alanında bugüne kadar gerçekleştirdiği büyük ilerlemelerden ve özellikle Mayıs ayında kabul ettiği önemli ve geniş kapsamlı

⁴⁷⁸ <http://www.panoramadergisi.com/subat2004/index.php?dosya=anakonu>.

anayasal değişikliklerden memnurluk duyduğunun" altı çizilmiştir.⁴⁷⁹

Fransa'nın Türkiye'nin üyeliğinin önünde önemli bir pürüz olduğu görüşü egemendir. Ancak şaşırtıcı bir şekilde Fransa ve Türkiye'nin üyeliğine olumlu baktıklarını her fırsatta vurgulayan Almanya 25 Haziran'da, siyasi kriterleri karşılaması durumunda AB'nin Türkiye ile müzakereye başlaması konusunda anlaşmalarını duyurdular. Fransa engeli dışında Türkleri tedirgin eden GKRY vetosunun kullanıp kullanmayacağı konusu, Papadopoulos'un Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin başlamasında engel oluşturamayacakları yönünde açıklamada bulunması ile şimdilik ciddi bir engel olarak görülmemektedir. Ancak birleşme yönünde olumsuz oy kullanarak çözümsüzlüğün devam etmesinin nedeni olan GKRY'nin bu tavrının da gerçek düşüncelerini yansıttığına inanmak zordur fakat içinde bulunduğumuz şu dönemde gerekli görünmektedir. Rumların bu tavrının altında ise, AB'den ciddi bir yaptırım almaktan çekinmesi yatmaktadır.

Referandum sonrasında AB'nin tavrını değerlendirmek gerekirse, Türklerin çözümden yana olduğunu göstermesi ve darbeyi, sonuna kadar destekledikleri Rumlardan almaları nedeni ile Türkiye'ye Kıbrıs konusunda daha fazla dayatma uygulayamayacaklarını anlamışlardır. Zirvelerde Türkiye'nin üyeliği ile ilgili düşüncelerde ve üye devletlerin yaptıkları açıklamalarda Türkiye'nin üyeliği Kıbrıs yerine Kopenhag Kriterleri'nin karşılanması konusu ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

AB'nin değişen tavrı ise 6 Ekim'de açıklanan İlerleme Raporu'na yansımıştır. AB-Türkiye ilişkilerinde Türklerin uzlaşmaz olarak görüldüğü Kıbrıs sorunu, bu raporda ilk kez olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir.

Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi ise Komisyon'un hazırladığı ilerleme raporu ışığında değerlendirilecektir. Siyasi kriterlerin sağlanması ve yapılan reform ve uygulamalar hakkında re-

479 http://www.abhaber.com/nt_hbr_2004/5011.htm

porda olumlu ifadelerin yer alması üyelik müzakerelerinin başlamasını ertelemek için hiçbir neden kalmayacak gibi görünmektedir. Aralık ayına kadar Türkiye'nin izlemesi gerek yol, üyelik kriterlerini gerçekleştirmeye yönelik reformlara devam edilmesi ve daha da önemlisi yapılan bu reformların uygulanması için gerekli yönetmeliklerin çıkarılması ve düzenlemelerin yapılmasıdır. Çünkü Kıbrıs kozunu elinden kaybeden AB, yeni koz olarak siyasi kriterleri ortaya sürecektir. Tarih, raporun içinde yer alacak ifadelerin iyi şekilde okunması ile verilecektir.

2. Aralık Zirvesinin Muhtemel Sonuçları ve Kıbrıs'a Yansımaları

Yarım asırdan beri Avrupa'nın bir parçası olma yönünde son zamanlarda gösterdiği çaba Türkiye'nin üyeliği Aralık ayındaki AB Zirvesi'nde değerlendirilecektir. Türkiye'nin artık olumlu bir yanıt bekleyeceği yönünde güçlü bir eğilim de mevcuttur. Ancak AB müktesebatına uyumun sağlanması ve özellikle de siyasi kriterlerin karşılanması ve Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğünün devam etmesi dahil olmak üzere komşularıyla aralarında bulunan mevcut sınır anlaşmazlıkları ve sorunların çözüme kavuşturulması açıkça belirtilmemekle birlikte, müzakereleri tarihi kararında belirleyici olacaktır.

Referandum sonuçları gözönünde tutulduğunda, Türkiye ve KKTC, çok iyi değerlendirebilecekleri bir fırsat yakalamışlardır. Bu fırsat, Türkiye'nin AB'ye tam üye olma yolunda Kıbrıs'ın bir sorun olarak algılanmasını minimuma indirmiş olduğu gibi, KKTC'ye uygulanan ekonomik ve siyasi yaptırımların kaldırılması açısından da çok önemli bir kapı aralamıştır. Bu noktada yapılması gereken, olayları çok boyutlu olarak değerlendirerek geleceğe yönelik projeksiyonlarla, zaman kaybedilmeden, ortaya çıkan bu durumun getireceği kazanımın maksimize edilme-ye çalışılmasından başka bir şey değildir.⁴⁸⁰ Ancak son gelişme-

⁴⁸⁰ Furkan Çınar, "Kıbrısta Yeni Bir Dönem Başlıyor", <http://www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp?CID=6613&VisitID=07BDFCE8-6589-49AC-BE-E1-722329B4BE8A&Time=212>.

ler Rumların olumsuz tavırlarıyla kaybetmesini bekledikleri konularda hala avantajlarını koruduklarını göstermektedir.

Aralık Zirvesine kadar Türkiye'nin siyasi kriterlerin karşılanması yolunda gerçekleştireceği atılımlarla, zirvede verilecek bir "hayır"ı zorlaştırabilecektir. Bu durumun farkında olan AB, olumsuz bir cevap vermek yerine komisyonun raporuna göre bir tarih verileceği sinyalini vermekle birlikte, müzakere sürecinde Türkiye'yi zorlayacaktır. Tarih verilmemesi durumunda kendi içinde düşeceği çelişki ve tutarsızlığın üstesinden gelmek için büyük ihtimalle Türkiye'ye müzakere tarihi verme yoluna gidilecektir. Ancak dış politikasını oluştururken, sadece kesin tarih verilecek görüşünden hareket edilmemeli ve diğer alternatiflerin gerçekleşmesi durumunda bir B planının da oluşturulması gerekmektedir.

Milli dava olarak görülen ve KKTC'nin bağımsızlığının tanınmasını şart koşan geleneksel dış politika çizgisini değiştiren Türkiye, Kıbrıs konusunda inisiyatifi elinde tutan taraf olma özelliğini korumaktadır. Ayrıca ilerleme raporunun olumlu çıkmasının yanında, 17 Aralık'a kadar Türkiye'nin reform paketleri ekseninde atacağı adımlar, AB'nin Türkiye'ye karşı daha fazla oyalama taktiği kullanmasını engelleyecektir.

6 Ekim'de açıklanan ilerleme raporunun olumlu olması, Aralık Zirvesi'nde çıkacak "Evet" cevabını güçlendirecektir. Özellikle raporun sonuç ve tavsiyeler bölümü incelendiğinde, katılım müzakerelerinin 2005 yılında başlayacağı görülmektedir. Rapor müzakerelerin başlamasını önermenin yanında, işin ciddiyetini vurgular nitelikte, bir de izleme mekanizması oluşturulmasını öngörmektedir.

Müzakere tarihi verilmesi konusunda Türkiye'ye yeşil ışık yakan AB, hazırlanan raporun Kıbrıs bölümünde olumlu ifadelere yer vermiştir. Bunun altında yatan neden de, hiç kuşkusuz Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin çözümden yana sergiledikleri olumlu tutum ve çabalarıdır. Kıbrıs konusunda AB'nin geç ve yetersiz bir adımı olarak görülen ilerleme raporunda Türkiye

övlümüştür. Raporun açıklanması ile birlikte çoğu AB ülkesi Türkiye'ye destek vermiştir. Bunların başında AB Dönem Başkanı Hollanda hükümetinin Uluslararası İlişkiler Konseyi'nin Türkiye'nin AB üyeliğine desteği gelmektedir. Konsey tarafından hazırlanan raporda "Türkiye ile üyelik müzakereleri 24 ay içinde, ya da en kısa zaman zarfında başlatılmalı" denilmekte ve Türkiye'nin üyeliğinin kaçınılmaz olduğunun vurgulandığı raporda şu ifadeler yer almaktadır: "AB, Türkiye'nin önüne somut hedefler koymalı. Bunlar yerine getirilmediği takdirde müzakereler askıya alınmalı. AB, Türkiye'ye 40 yıllık süreçte herhangi bir alternatif göstermedi. Dolayısıyla Türkiye'nin üyeliği kaçınılmaz. Türkiye'nin üyeliğiyle, Kıbrıs sorununun çözümü arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz..."⁴⁸¹ Son ifadeden de anlaşıldığı gibi AB, Türkiye'nin üyeliğini zora koşma konusunda Kıbrıs kozunu rafa kaldırmak zorunda kalmıştır.

Kıbrıs kozunun yerine AB'nin görünürde kullanacağı en etkili silah, bundan sonra AB müktesebatına uyum olacaktır. Aralık zirvesine kadar siyasi kriterlere uyum konusundaki çabaların devam etmesinin yanında Türkiye'nin karşısında iki engel bulunmaktadır; Rum yönetiminin vetosu ve Fransa'nın Türkiye'nin üyeliği kabul kararını almak için referandum yolunu açmaya yönelik çabaları. Veto hakkını kullanacağını belirten Rum yönetimi, Türkiye'yle müzakerelerin başlamasını, Kıbrıs konusunda atılacak bazı adımlara bağlamak istediklerini dile getirmekte ve Türkiye'nin Rum uçaklarına Kıbrıs'ın kuzeyinde uçma izni vermesi, Rum uçakların yollarının uzamasının son bulmasını, kuzeyde Rum mallarının satışını ve Türkiye'nin adadan asker çekmesine yönelik bir plan sunulması talebinde de bulunmaktadır.⁴⁸² Rumlar, AB üyesi olması dolayısıyla sahip olduğu avantajı sonuna kadar kullanırken, Fransa ise Türkiye'nin üyeliği konusunda bir ayrımcılık örneği sergilemektedir.

⁴⁸¹ <http://www.sabah.com.tr/2004/08/26/dun103.html>.

⁴⁸² <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=130915>

Raporda; müzakerelerin ucu açık olarak yürütülmesi, Türkiye'nin üzerine düşenleri aksatması halinde müzakerelerin askıya alınabilmesi, Türk işgücünün serbest dolaşımına sürekli kısıtlama konulabilmesi ve müzakereler olumlu biterse Türkiye'nin üyeliğinin referanduma götürülmesi konuları Türkiye'yi tedirgin etmektedir. Bunlardan ilk ikisi müzakere sürecini doğrudan ilgilendirmekte ve bu süreçte Türkiye'yi birtakım konularda köşeye sıkıştırma niyeti taşımaktadır. Bu konuların içinde de hiç kuşkusuz Kıbrıs sorunu başta olmak üzere Fransa'nın da baskılarıyla Ermeni sorunu yer alacaktır.

Aslında Türkiye, Kıbrıs sorunu konusunda bir adım atmadan önce, AB'nin Aralık zirvesinden çıkacak karar beklemekte ve Türkiye'nin bu tavrına destek de KKTC hükümetinden gelmektedir. KKTC hükümeti, Kıbrıs konusunda adım atmak istemekte ve KKTC başbakanının "Kıbrıs sorununun çözümüyle ilgili olan uluslararası tüm kuruluşların, Türkiye'nin AB'den görüşme tarihi alması beklenen AB zirvesine kadar Kıbrıs konusunda yeni bir hareketlenme yaratmak istemiyoruz. BM ve AB böyle bir tutum içine girmektedirler fakat bu şartlar altında Kıbrıs Türk tarafı birden bire görüşme sürecini tek başına başlatamaz" şeklindeki ifadeleri, Türkiye ile birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Ayrıca KKTC başbakanının, Aralık ayında BM Güvenlik Konseyi'nin, Genel Sekreterin raporunda öngördüğü tavsiyeleri ele alıp değerlendirmek durumunda kalacağını vurgulaması Aralık ayında Kıbrıs konusunda ciddi bir hareketlenme olacağını ve Kıbrıs sorununa yeniden el atılacağını göstermektedir.⁴⁸³

Bu tür bir açmazda, Türkiye, Aralık ayına kadar ilerleme raporunda belirtilen eksikliklerini düzeltmeye yönelik adımlar atarken, AB ülkelerinin üyeliğe olumlu bakması konusunda temaslarını sürdürmesi gerekecektir. Bundan sonrası, Aralık

483 http://www.north-cyprus.net/basin/gazeteler/kibristanhaberler/gunlukhaberles/ciddi_adimlar.htm

müzakere tarihi verilip verilmeyeceği konusundaki karara bağlı olacaktır.

Aralık zirvesine yönelik iki senaryo bulunmaktadır. İlkine göre: zirve toplantısında Türkiye'nin üyeliğinde veto mekanizmasının işletilmediğini ve Türkiye'ye müzakere tarihi verildiğini kabul edersek, Türkiye ile AB, katılım müzakereleri başlayacaktır. Böylece Türkiye 1963'ten beri hedefine ulaşarak batıya entegrasyonu gerçekleşecektir. AB üyeliğinde ciddi adımlar atılırken ve üyeliğe geriye sayılırken, bu süreç Türkiye için çok da kolay olamayacak çünkü müzakere tarihi alma yolunda sarfettiği çabanın daha fazlası Türkiye'den beklenecektir. Türkiye, henüz resmen tanımadığı Kıbrıs Rum Yönetimi de dahil olmak üzere müzakerelerde karşısında 25 AB olacaktır. Böyle bir durumda Türkiye'nin müzakerelere başlamadan önce, zorlanacağı ilk konu, Kıbrıs Rum Yönetiminin tanınması olacak ve bu konuda KKTC ile anlaşmazlığa düşebilecektir. Türkiye'nin 2 Ekim'de, Gümrük Birliği koşullarının uygulandığı ülkeler listesine Kıbrıs'ı da dahil eden yeni bir kararname yayımlayarak, AB ülkesi olan Kıbrıs Rum Yönetimi fiilen tanıma sürecini başlatmıştır.

Kıbrıs sorunu dışında müzakere tarihi alınması ile iş bitmeyecek, kimilerinin umut ettiği gibi tarihin verilmesiyle de bir günde AB ülkesi olunmayacaktır. İlerleme raporunda bahsedilen izleme mekanizması ve müzakerelerin askıya alınması gibi Türkiye'yi sıkıştırıcı prosedürlerle dolu ve en az 15 yıllık zorlu bir süreç Türkiye'nin önüne konulacaktır. Burada önemli olan ise, artık üyelik için tarih alınıp alınamayacağı değil, müzakere sürecinin tamamlanıp tamamlanamayacağı olacaktır. Ekonomik, siyasi, kültürel, hukuki açıdan Avrupa standartlarına uyum sağlama ve Avrupalı devlet olma zihniyetinin yerleşmesi için uzun bir zamana ve köklü değişikliklere ihtiyaç olacaktır. Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlaması ile birlikte Kıbrıs sorununun çözümü konusunda da politika farklılıklarına gidilebilecektir. Zira bu sorun artık iki AB üyesi ülkesinin sorunu olarak

karşımıza çıkacaktır ve gerektiğinde AB hukuk normları çözümde etkili olabilecektir.

Ayrıca Türkiye'nin, olumsuz bir cevabın verilebileceği ihtimali üzerinde de durması gerekmektedir. AB, Türkiye'ye müzakere tarihi vermemesinin gerekçeleri olarak; kurulduğundan beri bu kadar büyük bir genişleme dalgasına girilmesinin AB içerisinde yarattığı ekonomik, kültürel, siyasi zorluklara işaret edilerek yeni yapılanma sürecinde yeni bir üyenin kabul edilmesinin imkansızlığı vurgulanarak 1987 deneyimi tekrarlanabilir; Türkiye'nin üyeliği konusunda ciddi bir muhalefetin olduğu ve üyeliğe veto mekanizmasının işlemesi gündeme gelebilir. AB'nin müzakere tarihi vermemesinin gerekçeleri olarak görülen bu durumların ortadan kaldırılması, AB'nin kendi iç sorunu olarak görülmektedir. Türkiye'nin kendi sorumluluk alanı içerisinde siyasi kriterlerin karşılanması yönünde elinden gelen çabayı harcayarak durumu kendi lehine çevirmesi ihtimali yüksektir ve bu nedenle de Aralık'a kadar reformlara ve reformların uygulanmasına hız verilmelidir.

Diğer iki gerekçe daha önce bahsettiğimiz gibi, AB ülkelerinin kendi iç sorunudur ve bu durumun aday ülkeye yansıtması AB sisteminin henüz oturmamış olduğunu göstermektedir. Aday ülke olarak adaylık kriterlerini karşılayan bir ülkeye karşı, sağlam gerekçelere dayanmayan ya da sadece kişisel meselelere odaklanan veto oyununun kullanılması ile devletlerin ulusal çıkarları peşinde koşmaları AB'nin uluslarüstü yapısı ile bağdaşmamaktadır. Bu durumun halledilip Türkiye'nin üyeliği kararında ortak bir tavır sergilenmesi konusunda yine AB'nin üç büyükleri büyük rol oynayacaktır.

Aralık zirvesinde, olumsuz bir kararın çıkması durumunda hem AB hem de Türkiye'nin birtakım kararlar vermesi gerekecektir. Türkiye'nin kendini nasıl tanımladığı ve AB'nin Türkiye'yi nasıl algıladığı sorusunun cevabı önem kazanacaktır. Doğulu bir Türkiye, batılı bir Türkiye ya da bir köprü ülke olarak Türkiye... Ve nasıl bir Avrupa? Bu tanımlada dini yapı belirle-

yici olarak kabul edildiğinde Türkiye'nin Hristiyan birliğini andıran Avrupa'ya ait olmaktan ziyade Asyalı boyutu önem kazanmaktadır. Avrupa'nın Türkiye'yi bu şekilde görmesi üzerine, bugüne kadar AB karşıtı güçlerin ileri sürdüğü gibi AB'nin bir "Hristiyan Birliği" olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Bu bir anlamda da medeniyetler çatışması tezinin onaylanması anlamına gelecek ve Türkiye'yi batının içinde görülmeyerek İslam medeniyetinin içine olması gerektiği ortaya çıkacaktır.

Oysa kurumsal yapısı, kuruluş felsefesi ve devletin niteliklerinin referans alınacağı bir değerlendirmede Türkiye batıya daha yakındır. Kesin bir ayırım yapılamaması durumunda ise, her iki tarafa da ait olmayan, yalnızca bu iki medeniyeti birbirine bağlayan bir köprüdür. Bu köprü ülke psikolojisinden kurtulamayan bir Türkiye'nin nereye ait olduğunu tam olarak anlaşılamayacaktır. Bunu aşmak içinde bir tercih yapmak gerekmektedir ki Türkiye bu tercihini, kurulduğundan beri hep aynı taraftan yana kullanmıştır. AB'den olumsuz bir yanıt alması ile bu tercihinde belli bir süre gel-gitler yaşanabilecektir fakat bu cevap karşısında Türkiye'nin takınacağı tutum önem kazanacaktır. Tarih alamamakla birlikte bu çizgiden ayrılmadıklarını göstermeleri gerekecek ve hazırlanan reformların göz boyama niteliğinde olmadığına ispatı için ise bunlara devam edileceğinin altı çizilmelidir. Böyle bir durumda tercih yapma sırası AB'ye geçecektir.

AB'nin Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası olarak görmemesi ve müzakere tarihi vermekten kaçınması durumunda ise, Türkiye'nin iç dinamiklerinde hareketlilik ortaya çıkacak, demokrasi ve AB karşıtlarının elindeki kozlar güçlenecektir. Bu güçlenmenin reform adımlarının geri alınmasına kadar gidip gitmeyeceği kestirilmese de, iç dengelerin kısa vadede sarsılacağı kesindir. Türkiye'nin bölgesel politikalarının revize edilmesi de dahil AB karşıtlarının ileri süreceği alternatifler üzerinde dalgalanmalar yaşansa da, Türkiye'nin Avrupa'nın dışında kalmasının imkansızlığı kısa sürede anlaşıldıktan sonra, AB ile ilişkilerin tek-

rar başlayacağı tahmin edilebilir. AB'den alınacak olumsuz cevap, sadece Türkiye-AB ilişkilerini etkilemekle kalmayacak. Kıbrıs sorununun çözümüne/çözumsuzluğuna da yansıtacaktır. Sorunun çözümünü Aralık zirvesi sonrasına bırakan ve Kıbrıs sorununda büyük çaba harcayan Türkiye ve KKTC için yeni bir dönem başlayacaktır. AB'nin olumsuz cevap vermesi, bir anlamda Kıbrıs Türklerini haksız yere cezalandırmasıyla eşdeğer olarak görülebilecek; KKTC iç istikrarının sarsılmasına, ikilikler yaşanmasına ve 24 Nisan'da verilen evet oylarının hayır oylarına dönüşmesine neden olacaktır. Bu durumda Kıbrıs sorunu gerek tarafları gerekse ileri sürülecek tezleri ile yeni bir boyut kazanarak içinden çıkılmaz bir yapıya bürünecektir.

Referandumdan beri yaşanan gelişmelere kısa bir göz atarsak, hayır oylarıyla çözümsüzlükten Rumlar sorumlu tutulurken, bu Rum yönetiminin AB üyeliğine engel olmadı ancak KKTC'yi de izolasyondan kurtaramadı. 6 Ekimde açıklanan raporda Kıbrıs konusunda Türkiye'ye övgüler yağdırılırken, Kıbrıs sorununun Aralık zirvesinde müzakere tarihi alınması için koşul olarak dayatılmayacağı sinyalleri verildi. Türkiye'nin de Kıbrıs konusunda Aralık'ta çıkacak karara göre hareket edeceğini hesaba katarsak, Kıbrıs konusunda düğümlerin Aralık sonrası çözüleceğini tahmin etmek zor görünmemektedir.

Yapılan temalar, açıklamalar ve ilerleme raporu ışığında. Aralık zirvesinden olumlu yanıt alınması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Buradan hareketle Türkiye-AB-Kıbrıs eksenindeki gelişmeler şu şekilde gelişecektir. AB'nin Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi ile birlikte, müzakere tarihi için şart koşmayan Kıbrıs sorunu tekrar gündeme taşınacak ve bir aday ülkenin AB üyesi bir ülke ile sorunlarını halletmesi gerektiğinin altı çizilecektir. Bundan sonra, 24 Nisan başarısızlığı ile rafa kaldırılan Annan Planı, görünürde Türk tarafı lehine yapılacak düzenlemelerle zorunlu referans metni olarak devreye girecektir. Daha önceki Rumların ihanetinden ders çıkaran AB, Türkiye için olduğu kadar Rum Yönetimi için de Annan dayatmasını uygulayacaktır.

KKTC'nin ise, hazırlanan bu senaryoya uymaktan başka bir seçeneği kalmayacaktır. Vermek zorunda bırakılacakları tavizlerin yanında, Annan Planının görüşmeleri sırasında Türkiye'den de gelebilecek baskılarla da karşılaşacaktır.⁴⁸⁴

Birbirlerine çatışmayacak şekilde, tarafların isteklerini karşılayacak olan planda, yine eşit siyasi iki parça devletten oluşan bir yapı ve Türkiye'nin müzakere süreci ile orantılı olacak şekilde mal-mülk değişimi, yerleşme, sınırların düzenlenmesi ve kuşeydeki Türk askerlerinin azaltılması gibi konular çözüme bağlanacaktır. Kıbrıs sorununun çözümü, Türkiye'nin üyeliğini kolaylaştırmakla birlikte, uzun ve zorlu bir müzakere süreci, üyeliği **netleştirecektir**.

Sonuç olarak; Aralık sonrasındaki olası gelişmelerle bunlar olmakla birlikte, Kıbrıs sorununun çözümü ve Türkiye'nin üyeliği, 17 Aralık'ta AB'nin Türkiye ile ilgili vereceği kararla belirginleşmeye başlayacaktır. Böylece 1963'te başlayan yolculukla ilgili olarak Aralık ayında çıkacak kararla birlikte hangi yöne yol alacağımız belli olacaktır. Ya aynı yolda ilerlemeye devam edilecek, ya yolculukta mola verilecek ya da başka bir yöne doğru hareket edilecektir. Bu kararın verilmesi için kilit nokta 17 Aralık 2004 tarihidir. Bu tarihe kadar bekleyip görmek değil, Türkiye'ye sunulan ev ödevlerini yerine getirmek için çaba sarf etmek Türkiye'nin rotası olacaktır.*

⁴⁸⁴ <http://www.kibrispostasi.com/?action=journalist&aid=888>

*Bu çalışma 17 Aralık 2004'den önce kaleme alınmıştır.

9. KAFKASYA'DAKİ BÖLGESEL AKTÖRLER AÇISINDAN ÇEÇENİSTAN SORUNUNUN ANALİZİ

Kemal Evcioğlu*

*Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
İkinci sene lisans öğrencisi

A. İçkerya'da Gazavat'ın⁴⁸⁵ Tarihi

M.Ö. IV. ve III. yüzyıllardaki Ermeni, Gürcü ve Roma-Yunan kayıtlarında Çeçenlerden "Nohçi" adıyla bahsedilmektedir. Kendilerine, "Nokhçi" diyen Çeçenler, komşuları tarafından Miçikis (Kumukça), Burtel (Avarca), Şeşen (Kabardeyce) gibi isimlerle anılırlar. Çeçenlerin en kalabalık kabilesi Nokhçi (Noxçoy), diğer bir kabilesi de Inguşlardır. Inguşlar, kendilerine Galgay derler. Tus adında da üçüncü bir Çeçen kabilesi daha vardır. M.S.I. yüzyılda Alan Kavimler Birliği'ne katılan Çeçenler, Kuzey Kafkasya'nın yerli (otokhton) halklarından olup Kuzey-Doğu Kafkasya'da Çeçenistan'da yaşarlar.

Çeçenlerin, Müslümanlık ile ilk tanışması ise VIII. yüzyıl başlarında Emevi ordularının Çeçenistan'a yaptığı akınlar sırasında ve Arap-Hazar savaşları döneminde olmuştur. XX. ve XII. yüzyıllarda Gürcü Krallığı aracılığıyla Hristiyanlık, Çeçenistan'a sokulmak istenmişse de bu din hiçbir zaman Çeçenler arasında yaygınlaşmamıştır. XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Dağıstan'daki müslümanların etkisiyle Çeçenistan'da İslam Dini yaygınlaşarak egemen din haline gelmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Çeçenler 1834-1859 yılları arasında Şeyh Şamil ve Hacı Murat liderliğinde, Kafkas topraklarının en şanlı direniş hareketlerinden birini gerçekleştirmişlerdir. "Gazavat", mücadele harp anlamına gelmekte olup Çeçenlerin bağımsızlığı için savaştan efsane kılınan Şeyh Mansur, Şeyh Şamil gibi kahramanların kişiliğinde onlarla özdeşirilen sembol olmuş bir kelimedir.

⁴⁸⁶ Osman Şahin. "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arkaplanı", www.geocities.com/osman_sahin/yakint.htm , 10 Aralık 2003

Kafkasya, tarihin en eski çağlarından itibaren Doğu ile Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş ve çeşitli milletlerin mücadelelerine sahne olmuştur. Suat İlhan'a göre; "Coğrafi konum ve tarihi gelişmeler Kafkasya'nın karmaşık beşeri yapısının oluşmasını hazırlamıştır. Bölge coğrafi bütünlüğe sahip olmadığı için, tarih boyunca Hazar İmparatorluğu hariç tek bir devletin anayurdu olmamıştır."⁴⁸⁷ Halife Ömer zamanında başlayan ve Emevilerin akınlarından sonra, İslamiyetin etki sahasına giren Kafkasya, XIII. yüzyılda yaşanan Moğol istilasına kadar, Selçuklu Türkleri'nin yönetiminde kalmıştır. Moğollar, 1227 yılında Kafkasya'ya saldırıya geçmişler, Hazar kenarında ve Kafkas steplerinde koloniler kurmuşlardır. Türk-Moğol İmparatoru Timur'un saldırıları sonucu, Cengiz Han'ın ordularınca kurulan Altınordu Devleti, 1481 yılında yıkılmıştır.⁴⁸⁸ Kafkasya, daha sonra, önce Hülagu İmparatorluğu'nun ve daha sonra onların devamı olan İlhanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur.

XIII. ile XIV. yüzyıllarda Moğol saldırılarından korunmak isteyen Çeçenler, Kafkas Dağlarına çekilerek bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir. Rusya'nın Kafkasya'ya doğru ilerleyişinin en önemli iki aşaması 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan Türk Hanlıklarını ele geçirilmesidir.⁴⁸⁹ Rusya, Kafkasya ile arasında engel teşkil eden bu iki Türk Hanlığını ortadan kaldırdıktan sonra, bu bölgede bir anda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmiştir. Böylece bölgedeki Osmanlı-İran çekişmesine Rusya'da katılmıştır.⁴⁸⁹

Çeçenistan-Rusya ilişkileri, 1556 yılında Rusya'nın Astrahan'ı işgal etmesinden sonra başlamıştır. Rus birlikleri 1587'de Terek nehrine ulaşmış ve 1590'da Sunja nehri üzerinde ilk Rus

487 Osman Şahin, "Kafkasya - Çarlık Rusyası - Osmanlı İlişkileri". www.geocities.com/osman_sahin/yakint.htm . 05 Kasım 2004.

488 Şahin, "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka planı". s.2.

489 Mustafa Üren. RF'nun: Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri. Etnik ve Dini Karmaşalar da Dikkate Alındığında Türkiye'nin Kafkaslar'a Yönelik Politikasının Ne Olacağı, İstanbul, 2001. s.3-21.

kalesi kurulmuştur.⁴⁹⁰ I. Petro'ya kadar önemli bir gelişme olmamıştır.⁴⁹¹ Ruslar, bu dönemde müstahkem köyler (stanitsa) meydana getirerek Kazakları, Terek nehrinin kuzey, Kuban nehrinin doğu sahilleriyle Kuma kıyılarına yerleştirmiştir. I. Petro'dan sonra Kafkasya'ya saldırılar sistemli hale gelmiştir. Ancak 1783 yılına kadar Rusya'nın Çeçenistan'da fazla ilerlemediği görülmektedir.⁴⁹² 1783'te Ruslar Terek kale yani Rusça'da "Kafkaslara hakim ol" anlamına gelen Viladikafkas kalesini ele geçirip, Güney ve Kuzey Kafkasya'yı birbirine bağlayan "Daryal Yolu'nu" sene boyunca kapanmayacak şekilde açmışlardır. 1782-1784 yıllarında Daryal Geçidi'nin ele geçirilmesi, 1784'te Vladikafkas kentinin kurulması ve 1801'de Gürcistan'ın ilhak edilerek Transkafkasya'da egemenliğin pekiştirilmesinden sonra, Rusya'nın Kafkasya'daki saldırıları artmıştır. 1783-1824 yıllarında Çarlık Rusyası, sistemli bir şekilde müstahkem hatlar kurarak ilerlemiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarılarında Batı, Fransız ihtilalinden doğan fikirlerle ve Napolyon'la uğraşmaktadır. Bu arada Rusya, kendisine de sirayet edebilecek isyanları bastırma konusunda Avrupa'ya yardım etmektedir. Rusya'nın Batı'daki durumunun kanışık olmasını fırsat bilen Kuzey Kafkasya'lılar-Dağıstan hariç Ruslara karşı ayaklanmışlardır. 1807'de bir veba salgını üzerine Kafkas ordusu büyük kayıplar vermiştir. Bunun üzerine Ruslar karşı saldırıya geçerek Çeçenleri Terek'in güneyine atmış-

490 Şahin. "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka planı", s.3

491 Rusya'nın Kafkasya'ya doğrudan ilk inışı 1720'li yıllara rastlamaktadır. Bu tarihlerde İran ile anlaşarak Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarını ve Bakü'yü ele geçiren Rusların bu ilerleyişlerine karşı, Osmanlı Devleti de Gürcistan hareketini genişleterek Gence, Kırmanşah, Hamedan, Revan ve Tebriz'i almıştır. Rusya ile Osmanlı devleti arasında 1724 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile önceden İran'a ait bu yerler, iki devlet arasında paylaştırılmıştır. Fakat bu durum aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki varlığını da meşrulaştırmıştır. Osmanlı Devleti, 1774'de Kırım'ın kaybindan sonra Kafkasya'ya daha fazla önem vermeye başlamıştır. Çünkü Kırım Hanlığı'nın elden çıkmasından sonra, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Kuzey sınırlarının güvenliği ancak Kafkasya'nın kontrolü ile mümkün olacaktı. Rusya Kırım'ı elde ederek kuzeyden sardığı Kafkasya'yı, Gürcistan'ı ele geçirerek güneyden de kuşatmıştır.

492 Şahin "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka planı", s.4.

lardır. 1816'da, Ruslar dağlara daha çok sokulmuşlar, daha uzun yıllar sık kullanacakları bir yöntemle, bazı dağlı reislerini rütbe, nişan ve para ile elde etmişlerdir.

1818'de kurulan Grozni gibi Kuzey Kafkas kentleri, bu dönemde Rus müstahkem hatlarının kaleleri olarak, birer askeri ve ticari merkez olarak gelişmişlerdir.

Kafkas kavimleri, 1783'den itibaren İmam Mansur'un önderliğinde Rusya ile ölüm-kalım savaşına başlarken, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeterince destek alamadıkları söylenir. Buna göre, Kuzey bölgesinde Soğucak muhafızı olarak görev yapan Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra Osmanlılar açısından Kafkasya'daki durum iyice istikrarsızlaşmış, kabileler üzerinde denetim kaybolmuş, otorite sarsılmıştır. Ancak bazı iddialara karşılık Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'dan yüz çevirdiğini söylemek mümkün değildir. Rusya'nın Kafkasya'daki ilerlemesine karşı çok şiddetli direnişler meydana gelmiştir. 1783-1793 yılları arasında Şeyh Mansur'un, 1810'larda İmam Hadis'in ve 1820'lerde Taymi Biybolat'ın önderliğinde etkili direnişler gerçekleştirilmiştir. 1810'da İnguşistan Bölgesi, Rusya'nın kontrolüne geçmiş ve İnguşların bir kesimi General Yemelov tarafından kuzeydeki ovalık bölgelerde iskan edilmiştir.⁴⁹³

XIX. yüzyılın başlarında Ruslar, Hanlar sayesinde Doğu Kafkasya'ya, özellikle de Dağıstan'a nüfuz etmişlerdir. Rusya'nın, kendisini Kafkasya'dan atmak isteyen İran ile yaptığı savaşı kazanmasından ve bunu takiben iki devlet arasında 1828 yılında Türkmençay antlaşmasının imzalanmasından sonra, bölgeye kesin olarak yerleştiği görülmektedir.⁴⁹⁴ Bu dönemde Dağıstan'da, Tatarların bir kolu olan arazi sahibi bir sınıf mevcuttur. Bu sınıf, Hanlarla birlikte Rus Çarı'yla işbirliği halinde olmuş ve Kafkasya'da hızla yayılmakta olan Müridizm'e karşı çıkmışlardır. Müridler, siyasi bağımsızlık temin etmek, gerek halkın, ge-

493 Osman Şahin, "Çerkes Göçmenleri II", <http://www.geocities.yahoo.com/>. 4 Ocak 2005.

494 Şahin, "Kafkasya - Çarlık Rusyası - Osmanlı İlişkileri", s.4.

rek toprakların Çar tarafından sömürülmesini engellemek amacıyla hareket ediyorlardı.⁴⁹⁵

1829-1859 yıllarındaki "İmamlar Dönemi" olarak bilinen dönem, Çeçenistan'ın Ruslara karşı direnişinde en önemli ve kritik dönem sayılmaktadır. Dağıstan'da Gazi Muhammed'in (1829-1832) imamlığı ile başlayan bu dönem, İmam Hamzat (1832-1834) ve Şeyh Şamil'in (1834-1859) imamlıkları ile devam etmiştir. 1783'ten sonraki yıllarda, İmam Mansur önderliğinde Rus işgaline direnen Kafkasyalılar, 1830'lardan sonra Osmanlı Devleti'nin direncinin kırılmasına ve meydanın Rusya'ya kalmasına rağmen, İmam Gazi Muhammet, İmam Hamzat ile Şeyh Şamil ve Hacı Murat liderliğinde, Kafkas tarihinin en şanlı direniş hareketlerini gerçekleştirmişlerdir.

XV.yüzyıldan XVIII.yüzyıl başına kadar Osmanlı Devleti ile İran arasında devam eden Kafkasya mücadelesine daha sonra Rusya'nın iştirak katıldığı görülmektedir.

Rusya'nın etkili rol oynamaya başlaması üzerine Kafkasya'daki dengelerin özellikle 1800-1830 yılları arasında değiştiği görülmektedir.⁴⁹⁶ 1830 yılları civarında bölgenin en önemli aktörü olan Çarlık Rusyası'na ilaveten ortaya çıkan İngiltere'nin Kafkasya'ya yönelik dikkati, 1834 yılından itibaren artış göstermiştir.

495 Yaşar Kalafat, "Görebildiğim Dağıstan ve Dağıstan Halk İnançları, (Sosyal-Kültürel-Siyasi-Başın ve Eğitim Hayatı),s.4. www.geocities.com, 20 Kasım 2004. Kalafat çalışmasında Müridizm'i şöyle tanımlamaktadır: "Müridizm, Dağıstan'da "Nizam Şamili" olarak bilinen Şamil Nizamı olarak ortaya çıkmıştır. İmam Şamil tarafından kurulan sistem: askeri, idari dini yapılarına özellikleri taşıyordu. Batılı literatürde "Müridizm" olarak geçen Nizamî Şamili veya Müridizm, Kafkas kavimlerini birleştirip ihtilaf ve tutarsızlıkları gidermiş, Çar istilasına karşı birlikte olunmasını sağlamış dini bir harekettir. Hareket, ıslahî ön gören bir tasavvuf hareketi olarak başlamış, Rus müslimlekeçiliğine karşı: ruhi vechesi, askeri ve siyasi bir vecheye kazanmıştı. Hareketin ilk öncüleri, Gımnî Gazi Muhammed, Hamzet Bek ve İmam Şamil'dir. En güçlü olduğu dönemde İmam med. 100-150.000 kadar aileye yayılmıştır. Bütün Dağıstan bölgesi, Naiblik Sistemi ile yönetilmiştir. 5 Naiblik (Yardımcılık) 1 vilayeti oluşturmaktaydı. Her vilayette dünyevi ve ruhani iktidarı elinde tutan bir komutan vardı. Her köyde köyü yöneten bir kadı vardı."

496 Mustafa Aydın, " XIX.Yüzyılda Kafkaslarda Nüfuz Mücadeleleri", (Basılmamış Doktora Tezi,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2001), s.252.

İngiltere, 1829 Edirne antlaşmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Kafkasya'nın Rusya'ya verilemeyeceğini açıklamıştır. Ancak İngiltere, Rusya ile çatışmak istemediği için Kafkasyalılara kesin sonuca varacak destek sağlamamıştır.

Bu dönemde Şeyh Şamil'in naiblerinden Muhammed Emin, bugünkü demokrasi anlayışına benzer bir tarz uygulayarak, Batı Kafkasya'yı yüz idari parçaya ayırmış ve düzenli bir ordu kurmuştur. Bu ordu sadece, 1849'da Ruslara yüzbir baskın yapmış, Muhammed Emin, dünyanın ilgisini Kafkasya'nın üzerine çekmek ve yardım sağlamak için İstanbul'a temsilciler göndermiştir. Muhammed Emin, Avrupalı liderlerle de görüşmüştür. Kafkasya'nın, İran-Osmanlı-Rusya devletleri arasında, "Tampón" bir ülke olmasını öneren Emin'e karşılık müttefikler, farklı düşünmekte her zaman çıkarlarına uygun stratejilerle hareket etmişlerdir. Osmanlılar ve İngilizler, Kafkasya'nın, kendi hegemonyaları altında "bağımsız", Fransızlar da Rusya'nın olmasını hedeflemekteydiler. Bu strateji çerçevesinde, İngilizler, Şeyh Şamil'in Rusya'ya saldırmasını istemiştir. Fakat, 1853-1855 Kırım Savaşı'nda, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e bütün Kafkasya'nın Ruslardan temizlenmesini isteyen Şeyh Şamil, büyük bir harekete girişmemiş, sadece Gürcistan'a bir baskın yapmıştır. Ancak Fransa'nın bakış açısı nedeniyle, 1856 Paris barış antlaşması, Kafkasya'dan söz edilmeksizin imzalanmıştır.

Ruslar, 1852'den sonra yaptığı saldırılarda ormanları tahrip ederek çorak bölgeler yarattığı söylenir. Böylece, Çeçenler en büyük üstünlüklerini kaybetmişlerdir. Kuzeyden, Güneyden ve Doğudan saldırıya geçen Rusların Nisan 1859'da Vedenö'yu işgal etmesiyle birlikte Doğu Kafkasya'nın direnci kırılmıştır. 1859'da Şeyh Şamil'in esir düşmesini takiben Çeçenistan'daki direniş büyük ölçüde tasfiye edilebilmiştir. Çeçenistan'ın düşmesinden sonra Rus Ordusu, Kuzey-Batı Kafkasya'daki operasyonlarını yoğunlaştırmıştır.⁴⁹⁷

497 Dünya edebiyatının devlerinden Rus yazar Lev Tolstoy (1828- 1910). *Hacı Murat* (yazılışı 1904, basılışı 1912) adlı romanında, "Dağıstan ve Çeçenya ayaklanması bastırılırken Rus askerlerinin halka acımasız davrandıklarını, onların tüm kutsal yerlerini bilinçli olarak kirletip tahrip ettiklerini" cesaret ve insancılık isteyen bir gerçekle anlatır.

Kafkasyalıların yenilgisi Şeyh Şamil'in otoritesini iyice azaltmış ve Şamil 6 Eylül 1859'da Gunip'te teslim olmasıyla Doğu Kafkasya'nın işgali tamamlanmıştır.⁴⁹⁸ Bu arada Muhammed Emin de, Ruslarla uygun şartlar altında barış yapılmasını istemiştir. Fakat bu öneri Milli Kongre tarafından şiddetle reddedilmiştir. Muhammed Emin, teslim olmuş ve İstanbul'a gitmiştir. Doğu Kafkasya'daki direncin tamamen kınılması üzerine Ruslar, Batı Kafkasyalıları Stavropol bölgesiyle Sal Stepine veya Osmanlı topraklarına göç etmeyi teklif etmiştir. Kafkas Savaşı'nın bitişi birçok resmi tarih kaynaklarında İmam Şamil'in teslim tarihi olan 1859 olarak ele alınır.

Rusların Kafkasya'da yerleşmesi kolay olmamıştır. Azerbaycan ve Gürcistan'a sokulabilen Rusya'nın, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan bölgelerinde hakimiyeti tam olarak sağlaması daha zor olmuş; tabiat şartlarının güçlüğü ile yaşamaya alışık Dağlı Müslüman ahalinin direnci yüzünden, kesin sonuç, ancak XIX. yüzyılın ortalarına doğru alınabilmıştır.

Savaşlar sonrasında binlerce Kazak ve Rus sistematik olarak Kafkasya'ya yerleştirilmiştir. Kafkasyalıların acı döngüsüyle, makus talihli olan "sürgün", bir kez daha gündeme gelmiştir. Ağustos 1864'de Çar'ın kardeşi ve Kafkasya temsilcisi olan Grandük Mişel, yayınladığı fermanla, bir ay zarfında Kafkasya terk edilmediği takdirde, bütün nüfusun savaş esiri olarak Rusya'nın muhtelif muntıkalarına sürüleceğini bildirmiştir. Yurtlarından edilen Adıgeler, Abazalar, Ubıkhlar ile Çeçen-İnguş halklarının önemli bir kesimi; Türkiye, Suriye, Ürdün, İsrail, Mısır, Irak, Lübnan, Kuveyt, Libya, Yunanistan, Makedonya, Kosova gibi dünyanın 40 değişik ülkesinde yaşamaya mecbur bırakılmıştır.⁴⁹⁹ Mevcut Rus, Osmanlı ve Avrupa kayıtlarına göre, 1862-1870 yılları arasında sürgüne gönderilenler 1,2 ile 2 milyon civarındadır. Yaklaşık olarak 500 bin Kafkasyalının yolcu-

⁴⁹⁸ Bu savaşlar konusunda Karl Marks şöyle diyordu: "Kahraman Adıgeler Rusları hezmete uğrattılar. Ey dünya, ey insanlık: özgür yaşamak isteyen insanların nelere muktedir olduklarını onlardan öğreniniz!"

⁴⁹⁹ General İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul. 1958. s.526

luk sırasında veya vardıkları Osmanlı limanlarında öldüğü bilinmektedir.⁵⁰⁰

Taştekin ve Özkaya, Londra'da 7-8 Mayıs 2002'de katıldıkları, "Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Hakları Hukukunun Uygulanması için Uluslararası Mekanizma Konferansı'nda", "Müslüman olan Kuzey Kafkasyalılardan, 1858-1859 ile 1862-1863 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne sığınanların yaklaşık 1,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Rusların Kafkasya'ya yerleşme politikasının sonucu olarak sadece 1864'te 1 milyon 500 bin Kafkasyalının sürgün yolculuğunda açlık ve kötü koşullara yenik düşerek can verdiği, kalıcı hastalığa yakalandığı, getirildikleri yerlerde köle olarak satıldığı öne sürülmektedir." şeklinde açıklama yapıyorlardı.⁵⁰¹ Sonuç olarak söz konusu sürgünle ilgili farklı rakamlar olsa da yaşanan acıların büyüklüğü ortadaydı.

Çeçenistan'da Rus işgal yönetimine karşı askeri hareketler, 1878'lere kadar Şamil'in Naibi Baysungur, Magomed (Muhammed) Emin ve Çeçenistan İmamı Alibek Hacı önderliğinde devam etmiştir. 1860-1861 arasında Naib Duvet Uma ve Kadı Ataev Atabey, "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Şeyh Şamil'in Naiblerinden, Simsirir Ali Bek önderliğindeki büyük ayaklanmalar, Çeçenistan'ın hemen tamamını etkilemiş ve güçlükle kontrol altına alınabilmiştir. Son Çeçen askeri liderlerinden Hasuha Magomadov 1876 yılında öldürülmüştür.⁵⁰²

Rusya, XVIII. yüzyıldan itibaren, Kafkasya'da, bilerek kolonizasyon politikası izleyerek geri bir düzen kurmuş, mezhep ayrılıklarını teşvik edici uygulamalar getirmiş, Kafkas halklarını

500 The Status of the Muslim Under European Rule: The Eviction and Settlement of the Cherkas, *Journal of the Institute Minority Affairs*, Vol. 1, No:2, s. 13

501 Fehim Taştekin, Mustafa Özkaya, "Kafkasya'da Bitmeyen Sürgün ve Çeçenistan Tragedisi", *Kafkas Vakfı Raporları 4, The Mechanism for the Enforcement of Human Rights Conference*, Londra, 7-8 Mayıs 2002, s. 10.

502 Fehim Taştekin, "Dünden Bugüne Çeçenistan", www.cecenonline.com/hukumdar.htm, 02 Kasım 2004.

birbirine düşürmek için içeriden işbirlikçi elde etme yöntemini uygulamış, Hristiyan toplumlara kolaylıklar sağlarken, Müslümanları sosyal haklardan mahrum bırakmıştır. Ruslar, sürgün sonrası Kafkasya'daki kolonizasyon sürecini her sömürgeci ülke gibi, "medenileştirme" olarak göstermiştir. Muhaceretteki Kafkasyalılar ise yurda dönüş isteklerini kaybetmemiştir.

Bundan sonra, 1905'e kadar "medenileştirme(!)" hareketlerine karşı çıkan küçük ayaklanmalar dışında önemli bir şey olmamıştır. Kafkasya'da, 1905 Rus-Japon savaşında Rusya'nın yenilmesi fırsat bilinerek bir isyan daha çıkarılmış, ama bu da bastırılmıştır.

XX. yüzyılın başında dünya siyasetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlıların üzerindeki İngiliz etkisi azalmıştır. Osmanlıların yeni hamisi gelişmekte olan Almanya olmuştur. 1888'de "Deutsche Bank" Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş ve Anadolu Demiryolları'nın yapımını eline geçirmiştir. Osmanlı ordusunun teşkilatlandırılması Alman subaylarına verilmiştir.

1907'de Ruslar İngilizlerle anlaşmışlardır. 1909'da Osmanlı Devleti'nde iktidarı ele alan Enver, Talat ve Cemal Paşalar, Almanların hemen her istediklerini yapmış ve "Panslavizm'e" karşı "Panturanizm'i" çıkarmışlardır. "Panturan" yeni bir hedef olarak Dağıstanı da kapsamına almaktadır. I. Dünya savaşında Osmanlı yöneticileri Turan emelini gerçekleştirmek üzere 4. Orduyu kurmuşlardır. Fakat Kafkas cephesinde çeşitli yenilgilerle uğramaktan kurtulamamışlardır.⁵⁰³

1913'de Kafkasya'da egemen güçler, halka ait geniş arazilere el koymuşlardır. Bunun üzerine, onbini aşkın Adige "Dzeliko Irmağı" mevkiinde feodallerle ve onları destekleyen Çar ordusuyla çarpışmıştır. Bu çarpışmanın sonunda, ayaklanmanın önde gelenleri Sibiryaya sürülmüştür.⁵⁰⁴ Bu yıllarda, devlet ta-

⁵⁰³ Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü Bugünü Yarını, İstanbul: HAK yayınları, 1995.

⁵⁰⁴ Sahin.

"Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka planı", s. 3.

rafından “asi, hırsız, haydut” diye adlandırılan, halkın, “Abrek” dediği kişiler Çarlık otoritesine karşı savaşmışlardır.⁵⁰⁵ Bu dönemde Ruslara karşı savaşan ünlü Abreklerden biri de 1913’te öldürülen Abrek Zelimhan’dır.

Şubat 1917’de başlayan devrim üzerine, Rus ordusu çözülmeye başlamıştır. Bolşevik Devrimi’nden sonra, 3 Mayıs 1917’de Terekale’de (Vladikafkas) halk kurultayı toplanmış ve bir icra organı olarak “Birleşik Şimali Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği Merkez Komitesi” kurulmuştur. 18 Eylül 1917’deki ikinci toplantıda kurultay, “Kuzey Kafkasya Milli Müessesan Meclisi” adını almış ve Kuzey Kafkasyalıların siyasi bir birlik teşkil ettiğine karar verilmiştir. Toplantıya; Dağıstan, Kumuk, Salatay, Terek Vilayeti, Çeçen-İnguş, Asetin, Kabardey, Karaçay-Balkar, Adige, Abhaz, Şetkale (Stavropol) bölgeleri delege göndermişlerdir. Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi, 20 Kasım 1917’de Rusya’dan ayrıldığını ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiştir. Yeni devletin hudutları; “Dağıstan, Stavropol, Terek, Kuban ve Karadeniz vilayeti ve sancakları dahil”. Hazar’dan Karadeniz’e kadar uzanan bir coğrafyayı içine almaktaydı. Güney Kafkasya Hükümeti ile yapılacak görüşmelerden sonra, güney hududu daha sonra belirlenecekti.⁵⁰⁶ Resmi müesseselere, bankalara, okullara milli bir şekil verilecekti. Bundan memnun olmayan Kazaklar ve Ruslarla çeşitli çatışmalar olmuştur. Güney Kafkasya’da ise Gürcü, Ermeni ve Azerilerden oluşan “Transkafkas Federasyonu” kurulmuştur.

11 Mayıs 1918’de Çermoyev’in başkanlığında, “Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti” kurulan cumhuriyet, Almanya ve Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır. Devlet Başkanlığı’na seçilen Abdülmecid Çermoyev Çeçen’dir. Rus askeri okullarında okumuştur. İmparator Nikola’ya yaverlik yapmıştı.

⁵⁰⁵ Çeçenler halk kahramanlarını “Abrek” olarak adlandırmaktadırlar.

⁵⁰⁶ Osman Çelik, “Bitmeyen Sürgün”, Birleşik Kafkasya Dergisi, Yıl: 1. Sayı: 4. Ekişehir, Kasım 2003. s.22

Güney Kafkasya'da, Gürcü Bolşeviklerin liderliğinde, 10 Şubat 1918'de, "Mavera-yı Kafkas Cumhuriyeti'ni" ilan edilmiş, bu cumhuriyet, Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri'nin temsilcilerinden oluşan bir nevi federasyon ile kurulmuştur.⁵⁰⁷ Mahalli idareler, her toplumun kendi elinde bulunmakla beraber, merkezi Tiflis olmak üzere, bir hükümet organı meydana getirilmiştir.

Bakanlar Kurulu'nu oluşturan üyeler de, genelde Rus okullarında okumuşlardı. Rusya'da mevcut çeşitli sosyal ve politik akımların etkisi altında kalmışlardı. Rusya'yı, Rus devlet yapısını çok iyi biliyorlardı. Eğer onları, duyguları yanıltmazsa, başarılı olabilecek özelliklere sahiptiler.

Ancak Kafkasya'da özgür atılımlarla kurulan bu devlet, önce Rus ordusu, daha sonra da bolşevik ordusunun hücumuna maruz kalmış ve işgal edilmiştir.⁵⁰⁸

Bu dönemde General İsmail Berkok komutasındaki Osmanlı Ordusu, yardım amacıyla Dağıstan'a kadar gelmiş ancak Mondros Mütarekesi ile birlikte geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kuzey-Batı Kafkasya'da Çarlık rejimini tekrar kurmayı hedefleyen ve "Bölünmez Rusya" sloganı ile hareket eden General Denik'in komutasındaki ordular saldırıya geçmiştir. Sovyetler, Almanların savaşı kaybetmeleri üzerine, Osmanlılarla aralarındaki Brest-Litovsk anlaşmasını feshettiklerini ve Osmanlıların Kafkasyadan çıkmaları gerektiğini bildirmişlerdir. Osmanlılar ise, Mondros antlaşması gereği, Kafkasya'dan çıkmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine, 17 Kasım'da İngilizler, Bakü'yü işgal etmiştir. İngilizlerin desteğindeki Denikin'in ordusunun işgal ettiği yerlerde, 1919'da İnguşlar, 1920'de Dağıstanlılar isyan etmiştir. Fakat bu isyanlar da bastırılmıştır. Ancak Sovyetler, bu savaşlarda Kafkasyalıları desteklemiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Şahin, "Kafkasya - Çarlık Rusyası - Osmanlı İlişkileri", s.3.

⁵⁰⁸ Çelik, a.g.m., s.24.

⁵⁰⁹ Taştekin, a.g.m. s.4.

Şubat 1919'da Çarlık yanlısı ordular, yeniden Çeçenistan'ı işgal ettikten sonra Rusya'ya karşı Eylül 1919'da, Şeyh Uzun Hacı'nın liderliğinde ayaklanma yapılmıştır. Bu ayaklanma Şubat 1920'de başarıyla sonuçlanmıştır. Fakat bu kez de Mart 1920'de Kızılordu bütün Kafkasya'yı işgal etmiş ve Çeçenistan'da Bolşevikler yönetime gelmiştir. 1920-1921 ve 1930-1932 yılları arasında da Bolşeviklere karşı ayaklanmalar yaşanmış ancak bunlar her defasında başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Özetle, Kafkaslarda ve özelde Çeçenistan'da direnişin tarihi bir serüveni vardır. Çarlık Rusyası'nın Çeçenistan'da izlediği kolonizasyon politikası nedeniyle. Çeçen Halkının ekonomik ve kültürel gelişimi engellenmiştir. Grozni Şehri'ne Çeçenlerin girmesi bile yasaklanırken, halk tarıma elverişli olmayan dağlık bölgelere doğru yerleşmeye zorlanmış, Çeçen bölgesindeki homojenliği ortadan kaldırmak için ovalık kesimlere Kazaklar iskân edilmiştir.

Osmanlı Devleti, Rus işgali ile birlikte vatanlarını terk etmek zorunda kalan Müslüman halka her zaman olduğu gibi kucak açmış ve onları ülkenin çeşitli bölgelerine yerleştirerek ihtiyaçlarının giderilmesine çalışmıştır. Kafkasya'nın Müslüman ahali-si, Osmanlı Devleti için her zaman ilgi alanı olmuş, bu bölge halkının karşılaştığı çeşitli sıkıntı ve zorluklar, Osmanlı Devleti'nin daima gündeminde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı müttefikler lehine sonuçlanınca Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütarekenin 11 ve 15. maddeleri gereği Türkiye, Azerbaycan'daki kuvvetlerini geri çekmeyi kabullenmiştir. Nitekim Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizler, Kafkaslara çıkarma yapmışlar ve bölgeyi işgal etmişlerdir. Bu kez yeni bir "dış aktör" doğrudan bölgeye müdahil olmuştur.

XX. yüzyıldan itibaren Anglosakson müdahalesi Kafkas-ya'da ağırlık taşıyacaktı. İngiltere'den sonra sahneye ABD çıkacak ve Anglo-sakson Kafkas misyonunu İngiltere'den devralarak XXI.yüzyılın başında Kafkasya bölgesindeki en büyük aktör olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda da "Gazavat" devam etmiştir. 1929'da Kafkasya Harbi Komutanlığı, Kuzey Kafkasya'da halkın topraklarına el koymaya başlarken buna karşı çıkan Çeçenler de, Sit İslambulov liderliğinde yeni bir harekete girişmişlerdir. Bununla beraber, Kızılordu 1930'da, Sit İslambulov liderliğindeki mücahitlerle anlaşma yoluna gitmiştir. Bu anlaşma ile Sovyetler, Çeçen İnguşların haklarına saygı duyacaklarına dair garanti vermişlerdir. Ancak ileride KGB'ye dönüşen askeri polis teşkilatı NKVD, 1931'de anlaşmayı bozarak Sit İslambulov ve arkadaşlarını kurşunlatmıştır. Sit İslambulov'un yerine kardeşi Hasan İslambulov geçmiştir.

Kafkasya'da Kızılordu ile savaş 1935 yılına kadar devam etmiştir. 1932 yılında Nogayyurt bölgesindeki halk ayaklanmıştır. Bu ayaklanma esnasında, NKVD'nin, halkı hapislere tıkarak işkence uyguladığı öne sürülür. 1936 yılında Çeçen-İnguş vilayetine, "Çeçen İnguş Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti" adı verilmiştir. "Sovyet Sosyalist" kelimelerine itirazı olan kişiler de 1937 yılında hapse atılmış, bir yıl içinde binlerce kişi tutuklanmıştır.

1940'da göç politikasını yeniden yürürlüğe koyan Sovyetlere karşı, Hasan İslambulov liderliğinde başlayan ayaklanma, Kafkasya'da birleştirici rol oynamıştır. Hasan İslambulov, Şatoy şehrini ele geçirmiş ve "Galanoj İnguş Halkının Geçici Hükümeti" kurulmuştur. Çeçenistan'da da, 1942'de, Çeçen Devleti'nin yeniden kurulduğu ilan edilmiştir. Bu dönemde devletin başında avukat Hasan İsrailov vardır.

1941-1942 yıllarında Alman birlikleri, Grozni petrol bölgesini ele geçirmek için askeri harekate başlamıştır. Sovyetler Birliği topraklarında, Azerbaycan'dan sonraki en büyük petrol üretim bölgesi olan Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin Batı'daki bazı bölgelerini işgal eden Almanlar, Grozni'ye girememiş ve Stalingrad yenilgisinden sonra hızla bütün Kuzey Kafkasya'yı terk etmişlerdir. 23 Şubat 1944'te Moskovâ, II. Dünya Savaşında Almanlarla işbirliği yaptıkları bahanesiyle, Çeçen-İnguş, Kara-

çay ve Balkar halklarının Kuzey Kafkasya'dan Kazakistan ve Orta Asya'ya sürgün edilmesine karar vermiştir. Stalin'in, 1943-1944 yılları arasında Sibirya ve Orta Asya'ya sürdüğü ve idari bölgelerini dağıttığı 600.000 Kuzey Kafkasyalı (Karaçay, Çeçen, İnguş, Balkar, Mesket) arasında Çeçenler de bulunmaktadır.

SSCB lideri Yosef Cugaşvili Stalin'in emriyle yapılan Kafkas sürgünü, Çeçen-İnguş ulusunun kendi tarihlerinde maruz kaldığı en büyük felaketlerden birisidir. 23 Şubat 1944 günü Kızıl Ordu'nun 26. kuruluş yıldönümüdür. Stalin, Almanları destekledikleri gerekçesiyle Kızılordu'nun 26. kuruluş yıldönümüne rastlayan günün gecesinde düzenlenen şenliklerle aldatılarak yakalanan Çeçen-İnguş halkının tamamını Sibirya içlerine tehcir ettirmiştir. İddiaya göre o gece ve izleyen günlerde 5000'den fazla sivil öldürülmüştür.⁵¹⁰

25 Haziran 1946'da Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti lağvedilmiştir. Çok kısa sürede, olumsuz koşullarda gerçekleştirilen sürgün esnasında, yüzbinlerce Çeçen yollar da ve yeni yerleşim bölgelerinde yokluk, yoksulluk ve hastalıktan ölmüştür. Halen hayatta kalabilen Çeçen yaşlılarının hepsi bu sürgünü yaşamış olup orta yaş kuşağı da sürgünde doğmuştur. Çeçen-İnguş Cumhuriyeti dışında, Dağıstan ve Gürcistan'da yaşayan Çeçenleri de kapsayan bu insanlık dramının etkileri hala sürmektedir. 1954'te Stalin'in ölümünden sonra, Çeçenlere anayurtlarına dönme hakkı tanınmıştır. 9 Ocak 1957'de Çeçen-İnguş Ö.S.S.C.B (Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) yeniden kurulmuştur. Bu dönemde Moskova, Rus Kazaklarını, Çeçen-İnguş topraklarına yerleştirmeye ve nüfus yapısını değiştirmeye devam etmiştir.⁵¹¹ Çeçenler, 1959'a kadar bazı sınır değişiklikleri sonucu daha önce yaşadıkları bölgeleri geri almıştır. Ancak, sürgüne gönderilenlerin

510 Taştekin - Özkaya, a.g.m., s.5.

511 Taştekin, a.g.m.s.9.

yurtlarına başka halkların yerleştirilmesi, Kafkasya'da bugün de devam eden bazı çatışmaların zeminini oluşturmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla eski anlaşmazlıklar canlanmakla kalmamış, ilave çatışma alanları da ortaya çıkmıştır.

Gorbaçov tarafından, 1980'lerin sonlarında izlenen "glastnost (açıklık)" ve "perestroika (yeniden yapılanma)" politikalarıyla Sovyetler Birliği hızlı bir çözülme sürecine girmiştir. Gorbaçov'un amacı, uzun vadede Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemektir. Fakat sonuç hiç de öyle olmamıştır. Değişik cumhuriyetlerde kurulan halk cepheleri, bağımsızlık yönündeki talepleri dile getirmişlerdir. 1989'a gelindiğinde, Sovyetler Birliği, artık birliği oluşturan devletler üzerindeki hakimiyetini kaybetmektedir. Başta Baltık Cumhuriyetleri olmak üzere, SSCB'ni meydana getiren birlik cumhuriyetleri, sırayla egemenlik ve bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlar, 1990 yılında Federasyon'un kendisi de dahil olmak üzere hemen her özerk ve birlik cumhuriyeti egemenliğini ilan etmiştir.⁵¹²

Altı yıl süren reformların ardından 1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği resmen dağılması, Çeçenler'i cesaretlendirmiştir. Çeçen İnguş Halk Cephesi, 1988'de kurulmuştur. Hoca Ahmet Bisultanov, lider seçildikten sonra, cephe, ilk eylem olarak Gudermes'te yapılmakta olan kimya fabrikasına karşı protesto gösterileri düzenlemiştir. Bu arada siyasi teşkilatlar da kurulmuş ve bu teşkilatlar, 1990 yılında siyasi parti kimliği kazanmıştır.

B. Cevher Dudayev Dönemi ve

Çeçenistan'ın Bağımsızlık Girişimi

1976 Sovyet Anayasası "de facto" ve "de jure" olarak yürürlükten kalkınca federasyonu oluşturan federe cumhuriyetler arasındaki bağı sağlayan hukuki düzen de son bulmuştu.⁵¹³

⁵¹² Taştekin, a.g.m, s.8.

⁵¹³ "Rusya İmparatorluğu'nun Sonu ve SSCB'nin Kurulması", Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 6, 2003, s.3.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler arasında statüsünü "de jure" olarak uluslararası alanda tescil ettiremeyen tek ülke de siyasal tercihler nedeniyle Çeçenistan olmuştur.⁵¹⁴

27 Ekim 1990'da Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin Moskova yanlısı yönetimi, Çeçen Halk Kongresi'nin yayınladığı deklarasyonu onaylamış; ayrıca kendisi de Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı hakkında bir deklarasyon yayınlamıştır. Özerkliğin kaldırıldığı, SSCB ve Rusya Federasyonu dışında olacak şekilde, bağımsız bir Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Ayrıca Çeçen halkı, SSCB ve Rusya Federasyonu tarafından yapılan herhangi bir referanduma veya devlet başkanı seçimlerine katılmamıştır.

Çeçenistan'da toplumsal muhalefet, "Çeçen Ulusal Kongresi" adı altında örgütlenmiş, 23-25 Kasım 1990'da toplanan Çeçen Ulusal Kongresi başkanlığına SSCB döneminde daha önce Stratejik Hava Kuvvetleri'nde general olarak görev yapan Cevher Dudayev'i seçmiştir. Çeçen Kongresi'nde birinci aşamada bağımsızlık, ikinci aşamada federasyon, üçüncü aşamada Kafkas Halkları Konfederasyonu'nu hedefleyen üç aşamalı bir faaliyet programı benimsenmiştir.⁵¹⁵ Çeçen-İnguş Ö.S.S.C.B Yüksek Meclisi, kongrenin baskıları sonucu 27 Kasım 1990'da egemenliğini ilan etmiştir.

8 Temmuz 1991'da icra edilen Çeçen Halk Kongresi'nin ikinci toplantısında alınan kararda, Sovyet hükûmetine, Çeçenistan'la geniş çaplı bir ittifak antlaşması yapılması teklif edilmiştir. 19 Ağustos 1991'de Moskova'da gerçekleştirilen darbe girişiminden sonra, Çeçen Halk Kongresi, darbecilere karşı yapılacak silahlı direnişi organize etmiştir. 1 Eylül 1991'de Çeçenistan'da her seviyeden olan Sovyet meclis temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleştirilen Çeçen Halk Kongresi'nin üçüncü

514 Fehim Taştekin, Mustafa Özkaya, "Ölüm ile Yaşam Arasında Bir Ülke: Çeçenistan", *Kafkas Vakfı Raporları* 4, s. 11.

515 Şahin, "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı". s.3.

toplantısında, Moskova yanlısı Çeçen-İnguşetya Yüksek Sovyetleri'nin düşürülmüş olduğu, keza Rusya ile yüzyıllarca sürdürülen savaşlar sonucunda kaybedilmiş olan devlet bağımsızlığı ve devlet hukuki statüsünün yeniden ihya edilmiş olduğu ilan edilmiştir. 15 Eylül 1991'de eski Çeçen-İnguşetya Yüksek Sovyeti kendini fesh etme yönünde karar almıştır. Çeçen Halk Kongresi, Çeçenistan'ın her seviyeden olan Sovyet meclis temsilcilerinin de katılımıyla, "Geçici Yüksek Konsey" oluşturulmuştur. Bu Konseye, bağımsız Çeçenistan devletinin Başkan ve Parlamento seçimlerini gerçekleştirmek görevi verilmiştir.

Ekim 1991 ayı içinde İnguş halkı, İnguşetya'da kendi kongresini yapmış ve merkezi Nazran şehrinde olmak üzere kendi cumhuriyetinin kurulmuş olduğunu ilan etmiştir. Bu arada, 21 Ekim 1991 yılında Çeçenistan'da parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Oyların %85'ini alan Cevher Dudaev Cumhurbaşkanı olmuştur. Çeçenistan'ın özerklik statüsünün değişmiş olması nedeniyle, Çeçen Halk Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'ndeki Moskova yanlısı yönetiminin meşruluğunu kaybetmiş olduğu ilan edilmiştir. 27 Ekim 1991'de, dünyanın 23 devletinden ve uluslararası kuruluşlardan gelmiş olan gözlemcilerin gözetiminde, bağımsız Çeçen devleti parlamentosu ve devlet başkanı seçimleri yapılmıştır. Çeçen Halk Kongresi Başkanı olan Cevher Dudaev, bağımsız Çeçen Devleti'nin Başkanı seçilmiştir. Aynı zamanda 41 milletvekilinin oluşturduğu parlamento da belirlenmiştir. Bu sonuç sonrasında yeni bir mücadele dönemi başlamıştır.⁵¹⁶

1 Kasım 1991'de Çeçen Devlet Başkanı Cevher Dudaev'in, ilk olarak "Çeçen Cumhuriyetinin Devlet Bağımsızlığının İhya Edilişine Dair" kararnameyi imzalamasından sonra, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin, olağanüstü hal ilan ederek Çeçenistan'ın başkenti Grozni'ye asker gönder-

⁵¹⁶ Tayyar Arı, *Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya; Din, Etnik yapı, Ekonomi ve Dış Politika*, Ankara, 1996, s. 241.

miştir.⁵¹⁷ Askerlerin Grozni Havaalanı'nda, Devlet Başkanı Duda-
dayev'e bağlı askerler tarafından engellenmesi üzerine, Rusya
Parlamentosu olağanüstü hali kaldırmıştır. Rus askerleri üç gün
sonra geri dönmüştür. 12 Mart 1992'de Çeçen-İnguş Cumhu-
riyeti (ÇİC) Parlamentosu, bağımsız Çeçen devletinin anayasa-
sını kabul etmiştir.

Nisan 1992'de Çeçen hükümeti ile yapılan bir anlaşma doğ-
rultusunda; Rus orduları, Çeçenistan topraklarından tamamen
çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren Çeçenistan topraklarında tek
bir Rus askeri dahi kalmamıştır. Haziran 1992'de Çeçen-İnguş
Cumhuriyeti, "Çeçenistan" ve "İnguşistan" olarak resmen bir-
birinden ayrılmıştır. İnguşistan, Rusya Federasyonu içerisinde
kalmaya karar verirken Çeçenistan'ın bağımsızlık kararı almış-
tır. Ancak bu karar Rusya Federasyonu tarafından reddedilmiş-
tir.

25 Kasım 1994'de Moskova destekli isyancılar, tank ve ağır
silahlarla Grozni'ye saldırmışlar, fakat bir gün sonra geri çekil-
mek zorunda kalmışlardır. 29 Kasım 1994 Boris Yeltsin, Duda-
yev ve muhalefete 48 saat içinde silahlarını bırakmaları çağrı-
sında bulunmuştur. Aksi halde olağanüstü hal ilan edeceğini
açıklamıştır. Rus uçakları bu tarihten sonra sıkça görüleceği
üzere Grozni'yi bombalamıştır. 6 Aralık 1994'te Çeçenistan'ın
bağımsızlığına kavuşmasının ardından Rusya ile ilk kez üst dü-
zey bir toplantı yapılmıştır. Rusya Savunma Bakanı Pavel Gra-
çev ve Cevher Dudayev, yaptıkları görüşmede, krizin sona er-
mesi için güç kullanılmaması konusunda görüş birliğine varmış-
lardır.

7 Aralık 1994'de Rus Güvenlik Konseyi, tarafların silahlı-
landırılması için bütün anayasal tedbirlerin uygulanmaya konu-
lmasını istemiştir. 8 Aralık 1994'de Boris Yeltsin, anayasal ted-
birlerin uygulanmasını istemiştir. 10 Aralık 1994'de Rusya, Çe-
çen hava sahası ve sınırını kapattığını açıklamıştır. Grozni bom-

balanmıştır. 11 Aralık 1994'de Rus askerleri, 3 koldan Çeçenistan'a girmiştir.⁵¹⁸ Çeçenler Rusya'nın Çeçenistan'da ikinci bir Afganistan mağlubiyeti yaşayacaklarını öne sürmüşlerdir. Yeltsin, 15 Aralık tarihine kadar süre tanıyarak, Çeçenlerin silahlarını bırakmalarını istemiştir. 12 Aralık 1994'da Rus uçakları, Grozni yakınındaki hedefleri bombalamıştır. Grozni'nin dışındaki köylerde ağır çarpışmalar meydana gelmiştir. 14 Aralık 1994'da Cevher Dudayev, Rusya'yı uyararak, bir adım daha atmaları halinde, gerilla savaşı başlatacaklarını ilan etmiştir. 15 Aralık 1994'de Boris Yeltsin, Dudayev taraftarlarının silah bırakması için verdiği süreyi 48 saat daha uzatmıştır. Dudayev, Rus askerlerinin çekilmesi halinde masaya oturacağını açıklamıştır. 17 Aralık 1994'de Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev, yabancıların ülkeyi terketmesini istemiş ve Dudayev'i bir defa daha görüşme masasına davet etmiştir. 18 Aralık 1994'de Rus uçakları gece yarısından itibaren Grozni'yi bombalamaya başlamışlardır. Fakat kara harekâtına geçilmemiştir. Grozni'de bulunan Dudayev taraftarları sessiz kalarak Rusya'nın ikinci bir adım atmasını beklemişlerdir.

Rusya Federasyonu Çeçen Sorunu'nu bahane ederek yaptığı açıklamada "Kafkasya'ya asker göndermesini engelleyen AKKA'ya gerekirse uymayacağını açıklamıştır.

Ocak 1995 ayının hemen başında, Rus tankları Grozni'nin merkezine doğru ilerlemişlerdir. Şubat 1995'de ise Çeçen Mücahitler, başkent Grozni'yi terk etmeye başlamışlardır. Nisan 1995'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Çeçenistan komisyonu kurmaya karar vermiştir.

Rusya'nın uyguladığı şiddet bir kısım Amerikan Kongre liderlerinin de sert tepkilerine yol açmıştır. Bir TV programına konuşan Bob Dole, "Gelişmeler demokrasinin tehlikede olduğunu gösteriyor." şeklinde açıklama yapmıştır. Şubat 1995'te ABD, Kazak ve Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden dış Dün-

⁵¹⁸ Sunçkale, a.ge . s. 18.

yaya pazarlanmasına destek verdiğini açıklamıştır. Bununla beraber Nisan 1995'te Boru hattı çalışmalarında "Türkiye-Rusya ve ABD işbirliği" ortak kararı alınmıştır. Mart 1995'te Fransa'da bir araya gelen ülkelerin dışişleri bakanları Rusya üzerine ciddi baskı yapma kararı almıştır. Mayıs 1995'te Başbakan Tansu Çiller'in Rusya ziyareti gerçekleşmiştir.

Dudayev, gelişmeler üzerine, Rusya içinde de saldırı yapma bulunma tehdidinde bulunmuştur. Çeçenler, Argun, Gudermes ve Sali'yi ele geçirmişlerdir. Mayıs 1995'de, Rus askerleri Kafkas Dağı'na doğru ilerlemişlerdir. AGİK himayesinde yapılan görüşmelerin ilk turunda sonuç alınamamıştır. 14 Haziran 1995'de, Rusya Federasyonu'nun yaptığı operasyonu durdurmak amacıyla, Çeçenistan'a 70 kilometre mesafedeki Stavropol şehrinin Budennovski kasabasına baskın düzenleyen Şamil Basayev liderliğindeki bir grup mücahit, bir hastanede 1000 civarında Rus'u rehin almıştır. Çernomirdin, Şamil Basayev'le görüştüktan sonra "operasyonun durması" emrini vermiştir. 15 Haziran 1995'de, Rusya, Kuzey Kafkasya'daki kuvvetlerini alarma geçirmiştir. Yeltsin, Rus sivilere sakin olmaları çağırısında bulunmuştur. 16 Haziran 1995'te Rus askerleri, Çeçenlerin saldırı ihtimaline karşı, Moskova'daki kilit öneme sahip binaları korumaya almışlardır.

Bu arada, Rus parlamentosundaki gruplar, hükümetin istifasını istemiştir. Yediler toplantısı için Kanada'ya giden Yeltsin'e, "geri dön" çağrısında bulunulmuştur. 17 Haziran 1995'te Rus askerleri hastaneye baskın düzenlemiştir. Operasyon başarılı olamamıştır. Ancak Basayev, 220 kadın, çocuk ve hasta serbest bırakmıştır. Yeltsin; baskının kendisinin Moskova'dan ayrılmasından sonra gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Başbakan Çernomirdin ise, rehinelere serbest bırakılmasına karşılık Çeçenistan'da ateşkes yapılmasını teklif etmiştir. 19 Haziran 1995'te, barış görüşmelerinin yeni turu Grozni'de başlamıştır. Mücahitler, 764 rehineyi daha serbest bırakmıştır ve bir Rus tuzak karışı bazı gazeteciler, parlamenterler ve çok sayıda Rus'un

bulunduğu otobüsten oluşan konvoyla Budennovsk'den ayrılmıştır. Budennovsk Baskını'ndan iki hafta sonra, "Rehine Krizinde" ardı ardına hatalar yaparak, bir avuç Çeçen milisi engellemekle suçlanan Savunma Bakanı Pavel Graçev, İçişleri Bakanı Viktor Yerin istifa etmiş, İç İstihbarat Şefi Sergey Stepaşin'in istifa ettiği açıklanmakla birlikte kendi açıklamasına göre "zorla el çekirildiği" bildirilmiştir.⁵¹⁹

30 Temmuz 1995'te heyetler arasında askeri anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; Ruslar, Çeçenistan'daki askerlerini çekecek, Çeçenler de savunma maksatlı olmayan silahlarını teslim edeceklerdir. 25 Ağustos 1995'te, Çeçen lideri Cevher Dudayev'e bağlı güçlerin, Cumhuriyetin ikinci büyük kenti Gudermes'te yönetime el koyduğu bildirilmiştir. 28 Ağustos 1995'te Rusya'nın Budennovsk kentine baskın düzenlenerek, 30 Temmuz'da, Rus-Çeçen heyetlerinin askeri bir anlaşmaya vardıkları görüşme sürecini başlatan Çeçenlerin ünlü savaşçısı Şamil Basayev, silahlarını teslim etmeyeceklerini bildirmiştir.

Çeçen Sorunu esnasında Kafkasya üzerindeki askeri egemenliğini terk etmek istemeyen Rusya'ya Eylül 1995 içinde NATO'dan taviz verilmiştir. Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri (AKKA)nın belirlediği tavanları aşan sayıda silah bulundurması yönünde Rusya'ya verilen tavizin 17 Kasım 1995'ten itibaren geçerli olacağı açıklanmıştır.⁵²⁰

20 Aralık 1995'te Çeçenistan'ın Gudermes kentini kuşatan Rus askerleri, yüzlerce sivil öldürerek kenti ele geçirmiştir. Ülkenin yüzde 70'ini kontrol altında tutan direnişçiler, Ruslara ağır kayıplar verdirmiştir.

1996 yılına gelindiğinde, 9 Ocak 1996'da, "Yalnız Kurt" grubunun lideri Salman Raduyev, Kızılyar'a baskın düzenleye-

⁵¹⁹ Suncukale, a.g.e, s.568.

⁵²⁰ Avrupa'da yıllarca süren müzakerelerden sonra 30 ülke tarafından imzalanan AKKA, Rusya Federasyonu'nun Güney ve Kuzey kanat bölgelerinde bulundurabileceği askeri araç sayısı 1300 tank, 1380 zırhlı araç ve 1680 top ile sınırlıyordu. Pentagon'a göre Ruslar bu bölgede 300 tank 5500 zırhlı araç ve 300 top bulunduruyordu. "Bkz. Milliyet, 17 Eylül 1995.

rek yüzlerce kişiyi esir almıştır. 17 Ocak 1996'da Salman Raduyev ve arkadaşları, Kızılya'dan kaçarken kısırıldıkları Pervomaiskoye köyündeki Rus kuşatmasını yarmayı başarmışlardır. 5 Şubat 1996'da Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de bağımsızlık yanlısı Çeçenler, Rus güçlerinin ayrılması isteğiyle gösteriler yapmışlardır. 8 Şubat 1996'da yapılan Grozni'de yapılan gösterilere binlerce kişi katılmıştır. 21 Nisan 1996'da Çeçenistan Devlet Başkanı Cevher Dudayev şehit edilmiştir. 31 Ağustos 1996'da savaşın bitmesi, Rus askerinin Çeçenistan'dan çıkarılması, keza uluslararası prensipler doğrultusunda devletlerarası bir resmi anlaşma yapılmasına hazırlık hususunda, "Hasavyurt Sözleşmeleri" imzalanmıştır.⁵²¹

Bağımsızlık ilanının üzerinden üç yıl geçtikten sonra Rusya, Çeçenistan'ı bahaneyle işgal ettiğinde Yeltsin, "Çeçen toprağındaki eşkıyalık bütün ülkemizi tehdit etmektedir. Anayurdumuz da bu savaşta zarar görebilir. " şeklinde açıklama yapmıştı. Moskova, Çeçenistan'a birkaç saat içinde geri dönebileceği ha-

521 "Aslan Maskhadov ve Aleksander Lebed tarafından 31 Ağustos 1996'da imzalanan Hasavyurt Anlaşması, Rusya Federasyonu ile Çeçen Cumhuriyeti arasındaki meselelerin 31 Aralık 2001 tarihine kadar anlaşmaya varılarak çözülmüş olmasını şırı koşmaktaydı. Ne var ki, bu anlaşmada Çeçen-İçkerya Cumhuriyeti'nin resmi statüsünden hiç söz edilmemekteydi. 1999 kışına gelindiğinde federal birliklerin Çeçenistan'ı işgal etmesiyle anlaşma ihlal edilmiş oldu. Rus resmi söylemine göre, gerçek sorun Çeçenistan'ın resmi statüsü değil tamamıyla teröristlere karşı yürütülen bir mücadeleden ibaretti. Çeçenistan, Rusya'nın bir iç meselesi olarak kabul edilerek, insanlığa karşı suç işleyenlerin sorumluluklarını hafifletme meyli ortaya çıkmıştır. Çeçenler, Rusya'nın 1997'de Boris Yeltsin ile Aslan Maskhadov'un devlet başkanları sıfatıyla imzaladıkları anlaşmaları Çeçenistan'ın Kremlin tarafından bağımsız bir devlet olarak tanıdığının delili olarak saymaktadır. Bu argümanın dayandığı önemli ayrıntılardan birisi anlaşma metninde, Dogovor (treaty) ibaresinin kullanılmış olmasıdır. Rusya Federasyonu içerisinde yapılan anlaşmalarda "dogovoryonnost" (compact) yada "soglasenie" (accord) kelimeleri kullanılmaktadır. Bu ayrım, Rusya'nın Çeçenistan'a bağımsız devlet muamelesi yaptığının göstergesi olarak algılanmıştır. Çünkü, "Compact" ve "accord" teamülde bir federe devlet ile onun bir parçası arasında yapılan anlaşmalar için kullanılmaktadır.

Uluslararası hukuk profesörü Francis Boyle'ye göre, anlaşmanın "treaty" olarak tanımlanmasıyla "Rusya 'barış anlaşmasını' imzalarken Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'ni bağımsız bir devlet olduğunu ve kendine ait bir parçası olmadığını resmen kabul etmiştir." Bkz. Fehim Taştekin Mustafa Özkaya, Kafkas Vakfı Raporları 4, İkinci Bölüm "Ölüm İle Yaşam Arasında Bir Ülke: Çeçenistan".

yaliyle saldırmıştı. Ancak sonuçta uzun ve kanlı bir savaşın içine sürüklenmiştir. Haziran 1996'da barış antlaşması imzalanmıştı. Fakat bu da geçiciydi. Rusya'nın maksadı hem bu savaşta hatalarını düzeltmek, hem de bir sonraki mücadeleye daha iyi hazırlanmaktır. Zaten yapılan antlaşmada da Çeçenistan'ın siyasi ve hukuki durumuna değinilmemiştir.⁵²²

27 Ocak 1997'de bağımsız devletin anayasasına uygun olarak, uluslararası kuruluşların, dünyanın 60 ülkesinden gelmiş olan bağımsız gazetecilerin ve gözlemcilerin gözetiminde, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti başkanlık ve parlamento seçimleri yapılmıştır. Aslan Maskhadov, Başkan olmuştur. 12 Mayıs 1997'de RF ile ÇİC arasında, Hasavyurt Sözleşmelerinin geliştirilmesi anlamında; "RF ve ÇİC Arasında Barış ve Karşılıklı İlişkilerin Prensiplerine Dair Anlaşma" imzalanmıştır. Anlaşma, iki devletin başkanları; Boris Yeltsin (RF) ve Aslan Maskhadov (ÇİC) tarafından imzalanmış olup, Çeçenlerin kabulüne göre, Rusya Federasyonu ile "Çeçenistan İçkerya Cumhuriyeti"⁵²³ ilişkilerine, uluslararası hukuk ve ilke ve esasları doğrultusunda devletlerarası resmi statü kazandırmıştır.

⁵²² Şemsaddin Ayvadere, "Gündem - Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve Yeni Rusya Çeçen Mücadelesi", www.akademi.nl/sayı6/dos.htm, 02 Kasım 2004.

⁵²³ İçkerya-Çeçen Cumhuriyeti (Çeçenistan) : Büyük Kafkas dağlarının kuzey kanadında yer alır. Kuzeyinde Stavropol Eyaleti, doğusunda Dağıstan, güneyinde Gürcistan ve batısında İnguş Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır.

Yüzölçümü : 16.400 km²

Nüfusu : 1.200.000.

Başkenti : Cevherkala (Grozni)

Etnik Yapı : % 58 Çeçen, % 23 Rus, % 19 Diğerleri (İnguş, Ukraynalı, Ermeni, Kumuk, Nogay, Avar)

Den : Sünni İslam, Ortodoks. Nüfusun % 80'i Müslümandır." Bknz.

Mustafa Üren, RF'nun: Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma Hareketleri, Etnik ve Dini Karmaşalar da Dikkate Alındığında Türkiye'nin Kafkaslar'a Yönelik Politikasının Ne Olacağı?, 1.b. İstanbul: HAK Yayını, Ocak, 2001, s.3-46.

Çeçenler Kafkasların en eski kavimlerinden. Çeçenistan'ın büyük şehirleri Grozni, Cevherkala, Gudermes, Maigobek'tir. Özellikle bağımsızlık ilanından sonra Rus nüfusunda azalma olmuştur. Çeçenler Kuzey Kafkasya'nın yerli (otokhton) halklarından olup Kuzey-Doğu Kafkasya'da Çeçenistan'da yaşarlar. Çeçenler, İnguş ve Tuşlarla birlikte Weynah halkını oluştururlar. Çeçen, İnguş ve Tuşların oluşturduğu dil grubu Weynah (veya Nakh) adıyla bilinir.

Yeni Çeçen yönetimi, göreve başladığı ilk günlerde bağımsızlık için mücadeleye devam edileceğini açıklamış ve diğer bazı özerk cumhuriyetler gibi yetki paylaşımı anlaşması imzalanmayacağını ve Cumhurbaşkanı Maskhadov'un, diğer özerk cumhuriyetlerin başkanları gibi RF Parlamentosu'nun üst kanadı olan Federal Konseyin çalışmalarına katılmayacağını belirtmiştir. Bununla beraber 12 Mayıs 1998'de, RF ve ÇİC arasında imzalanan "Barış ve Karşılıklı İlişkilerin Prensiplerine Dair Anlaşma", ÇİC Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. Rusya Federasyonu ile bir dizi başka anlaşmalar da imzalanmıştır.

Ağustos 1999 ayı başlarında, Kafkasya da yeniden, bir hareketlilik başlamıştır. Çeçenistan'da savaşın ardından bir yıl devlet başkanlığı yapan, ardından istifa edip muhalefete geçen, aynı zamanda Çeçenistan Şurası'nın başı olan Şamil Basayev, Dağıstan'ın bağımsızlığı için mücadele etmek üzere kendine bağlı bir gurup Çeçen ve Dağıstanlı mücahitlerle, Dağıstan'ın Rus yanlısı yönetimine karşı harekete geçmiştir. Dağıstan'daki Rus askeri birlikleri, bu harekete karşı koymuştur. Mücahitlerin oluşturduğu "Çeçen-Dağıstan İslam Şurası", 10. Ağustos'ta, "Bağımsız Dağıstan İslam Devleti'ni" ilan etmiştir. Yeltsin, aynı gün Dağıstan'a müdahale kararını onaylamış, bu kararın ardından Ruslar, önce Dağıstan'a, ardından da Çeçenistan'a saldırmışlardır. Eylül ayından itibaren, savaş tamamen Çeçenistan'a kaymıştır.⁵²⁴

Ruslar bu kez savaşa daha iyi hazırlandıkları düşüncesindedirler. Yeltsin'in ifadesiyle, "1994-1996 döneminde yapılan yanlışlıklar bu kez tekrarlanmayacaktır". Bununla birlikte, 100 binin üzerinde bir orduyla Çeçenistan'a giren Rus askerlerinin, uçakların havadan, füzelerin karadan sağladığı desteğe rağmen savaşçı Çeçenler karşısında çok önemli bir başarı kazandıklarını söylemek zordur. Dağlara ve ormanlık alanlara sığınan Çeçenler, Ruslarla birebir mücadele etmişlerdir.

Ruslar önemli bir başarı elde edemeyince savunmasız halkı kendilerine hedef seçmişlerdir. Daha ilk savaşta, Çeçenistan halkının yarısı (İnguşlar hariç 1 milyon insan) cumhuriyet sınırlarını terketmiştir. 1994'ten 1996'ya kadar olan önceki Rus-Çeçen savaşında 100,000 kişinin, yani savaş öncesi Çeçen nüfusunun %10'unun öldüğü tahmin edilmekteydi.⁵²⁵ 1994'ten beri savaşla ilgili sebeplerden dolayı, çoğunluğu Çeçen siviller olmak üzere 250,000 kişi öldüğü de söylenmektedir.

İki sene süren savaşın ardından, Rusya Federasyonu ile Çeçenistan ihtilafının sebep olduğu insani maliyet ve acı inanılmaz derecede yüksektir. Bu acı, aslında tarihi bir çilenin devamıdır. Üstelik, ciddi hastalıklardan muzdarip olanlar da dahil olmak üzere hasta, yaralı ve sakat insan sayısı, muhtemelen toplam Çeçen nüfusuna eşittir. Hiç mübalağasız, tüm Çeçen Milleti, hızla sakat ve malul insanlardan oluşan bir millet haline gelmektedir.

C. Çarlık Rusyası ve Soğuk Savaş Döneminde

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Milletler Anlayışı

Rusya açısından Çeçen sorununun üç dönemi vardır. Bunlar; Çarlık Rusya'sı, SSCB ve Rusya Federasyonu dönemleridir. Tarihi olarak Çeçenler açısından yaşanan döngü hiç değişmemiştir. Bu, "baskı, zulüm, sürgün ve soykırım" döngüsüdür.

Kafkasya'nın en eski halkları Çeçenler ve Gürcülerdir. Çeçenler, bölgede bağımsız devlet kurabilmişlerdir. Söz konusu nedenlerle, "Çeçen Davası" tarihten bugüne bir süreklilik göstermektedir.

Çarlık Rusya'sında önemli olan "etnik yapıya bağlı olmayan uyrukluk" prensibiydi. Örneğin, Çar Petro, etnik kökene bağlı kalmadan mümkün olan en iyi adayı devlet hizmetine almayı tercih ediyordu. Moskova Büyük Knezi III. İvan, Novgorad'lılar-

⁵²⁵ www.abrek.org/download/cecen_baris_plani.doc, 2 Kasım 04.

la savaşa giderken yerine Tatar Murtaza'yı rahatça bırakabiliyor, bu da Ruslar tarafından normal karşılanıyordu.⁵²⁶

Fransız İhtilali'nin ardından tüm Avrupa'da yayılan milliyetçilik fikirleri Rusya'da da kendini hissettirmiştir. XIX. yüzyıl boyunca imparatorlukta hakim olan uyrukluk prensibi ve Ortodoks monarşinin yerini, millet ve milliyetçilik fikirleri almaya başlamıştır. Diğer taraftan bu dönemde Çarlar, zorla Ruslaştırma politikaları gütmüşlerdir. Bu politikalar sonucunda, Rusya "milletler zindanı" olarak anılmaya başlanmıştır. Özellikle Çar III. Aleksandr ve II. Nikola'nın asimilasyon politikaları, Türklerle, Ukraynalılara, Polonyalılara, Finlilere, Yahudilere ve diğer etnik azınlıklara bu yönde baskılar yapması, dini ve milli hisleri kuvvetlendirerek imparatorluğun yıkılmasında önemli rol oynayacak olan "milliyetler meselesini" ortaya çıkarmıştır.⁵²⁷ XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu, savaşların yanında ülke içi politik sarsıntılarla mücadele etmiştir. Kanlı şekilde bastırılan grevler, ayaklanmalar, ihtilaller ve sürgünlerle beraber Rusya'nın gelecek yüz yılını etkileyecek olayların tohumları da ekilmeye başlamıştır.

Bunlardan elbette ki en önemlisi Lenin'in şahsında Bolşeviklerin fikirleri ve faaliyetleri olmuştur. Lenin'e göre; "Milletler

526 "Rusya İmparatorluğu'nun Sonu ve SSCB'nin Kurulması", Akademik Araştırmalar Dergisi-Sayı-6, 2003, s.1. www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, 14 Şubat 2004.

527 www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm. 20 Şubat 2004.

arasındaki mücadele kapitalist emperyalizmin bir oyunudur.”⁵²⁸ Bolşevik İhtilali, Rusya İmparatorluğu'nun yapısında radikal değişiklikler meydana getirmiştir. En başta proletarya ile ulusal burjuvazi yer değiştirmiştir.

Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle, Rusya içinde kuvvetlenme umudunu kaybeden ulusal burjuvazi, kendi kaderini tayin (self-determination) sloganı ile girişilen Rusya'dan ayrılma hareketlerinin öncüsü olmuştur. Rusya, daha sonra 1990'lı yıllarda olduğu gibi ardı ardına gelen “bağımsızlık” ilanlarıyla karşı karşıya kalmış ve imparatorluk dağılmaya başlamıştır. Bu durum, Kafkasya tarihinde ilginç bir tekerrürdür. Çarlık Rusya'sı çöktüğünde oluşan stratejik boşluk, SSCB'nin çökmesiyle de yaşanmış ve Dünya tarihinde ilk olarak ulusal temele dayalı federasyonlar kurulmuştur.

1917 senesini takip eden beş yıl içinde ileride parçalanmış Çarlık Rusyası'nı daha geniş bir coğrafyada tekrar canlandırma

528 Lenin, o günkü Rus toplumunda büyük kabul gören bu “milletler meselesini”, çok değişik bir platforma taşımıştı. Lenin mücadelesini Çarlık rejimine karşı yürütüyordu. Lenin ve lideri olduğu Bolşevikler bir taraftan Çarlığa karşı mücadele ederken, diğer taraftan da yeni kurulacak devlet konusunda fikirler ortaya koyuyorlardı. 1895 yıllarında sınıfsal bir yaklaşımla, “Bütün dünya proleterleri birleşin!” sloganıyla proleter enternasyonalizmi savunan Lenin ve Bolşevikler, 1900'lü yılların başında imparatorluğun farklı milletleri için kısmi bir “kendi kaderini tayin hakkını” kendilerine temel slogan olarak seçtiler. Seçilecek devlet şekli konusunda 1900'lü yıllarda kısmi bir özerklik içeren merkezi devlet yanlısı olan Lenin, federalizmi şiddetle reddediyordu. Ancak, 1917 Temmuz'unda yapılan Birinci Bütün Rusya Sovyetleri Kongresi'nde, “Rusya, özgür cumhuriyetlerin birliği olsun” kararıyla federatif model hukuki olarak kesinlik kazanmış oldu. Federatif modele yakınlaşma ile beraber Lenin, daha önce savunduğu ulusal-kültürel özerklik (natsionalno-kulturnaya avtonomiya) fikrini reaksiyoner bir şekilde reddedip milletler meselesinin çözümü için “self-determination” prensibinin ısrarlı savunucusu oldu. Lenin'in; “Rusya'nın sosyal-demokratları propogandalarda bütün ulusların kendi ayrı devletlerini kurmaları ya da içerisinde yaşamak istedikleri devleti seçmede özgür oldukları hususlarında ısrarcı olmalıydılar.” sözleriyle uluslara bağımsızlık vaad ediyordu. Ulusların bağımsızlık isteklerine bu derece destek olmak Çarlığı yok etme gayretinden başka birşey değildi. Bunun sonucu olarak, 1917 Şubat'ında ilk ihtilal patlak verdi. Çarlık rejimi yerine, iktidara Sovyetler, komiteler, sendikalar gibi kurumlarla kendini gösteren, demokratik rejim ya da halk egemenliği hakim oldu ve geçici hükümet kuruldu. 8 ay sonra, geçici hükümete karşı tertiplendiği ayaklanma bastırılıp, Finlandiya'ya kaçan ve daha sonra geri dönen Lenin tarafından yapılan Bolşevik ihtilali ile Bolşevik parti aristokrasisi iktidarı eline aldı

cak olan Sovyetler Birliği kurulmuştur. 30 Aralık 1922'de, böylece kendisi de bir federasyon olan RSFSC (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti), aynı zamanda 15 birlik cumhuriyetinden oluşan bir başka federasyonun (SSCB'nin) üyesi olmuştur. 1990'a kadar devam eden 70 yıllık süre içerisinde SSCB hukuki olarak konfederasyona ait özellikler taşıyan federasyon olsa da uygulamada Komünist Parti tarafından kontrol edilen aşırı merkezi-bürokratik yapısıyla üniter devlet görüntüsü vermiştir. Buna rağmen ülke içinde milliyetçi özlemler sona ermemiştir. 1990'lardan sonra ülkenin muhtelif bölgelerinde eylemler yaşanmaya başlanmıştır. Ülke geneline dağılan eylemler sonun başlangıcının ilk işareti olmuşlardır. Ancak, Çeçenler bu hareketler içinde istediklerini elde etmek için olağanüstü bir mücadele etmek ve savaş vermek zorunda kalmışlardır. Çünkü, SSCB'nin dağılmasıyla Kafkaslarda gücünü yitiren Rusya, Karadeniz'de, boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da etkinliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, Çeçenistan, son dönemde her zamankinden daha fazla hayati önemde stratejik bir toprak olarak görülmektedir.

D. Soğuk Savaş Sonrası Rusların Milletler Anlayışı ve Değişen Çeçen Politikası

Mihail Gorbaçov'un 1985'te Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle başlayan SSCB'nin dağılma süreci iki döneme ayrılmaktadır:⁵²⁹

"Perestroyka ve Glasnost dönemiyle 1990 sonrası federal birimlerin bağımsızlıkları ilan ettikleri dönem : "Parad Suverenitetof- Bağımsızlıklar geçidi".

1985-1990 "Perestroyka ve Glasnost Dönemi" incelendiğinde, 1980'li yılların ortalarında sosyalist rejiminin reformlar

529 www.academical.org/dergi/makale/sorusyaetnopolitik2.htm. 10 Kasım 2004

yapılmadan daha fazla devam etmesinin mümkün olmadığı gerçeği gözler önüne gelmiştir.” “Demokratikleşme süreci” ve “kendi kaderini tayin hakkı” gibi faktörler, milliyetçi hareketlerin güçlenmesini doğurmuştur. Milliyetçi niteliği ağır basan ayrılıkçı hareketlerin artması, SSCB ve RSFSR'nin bütünlüğünü tehdit eden en önemli unsur olmuştur.

Glasnost ve Perestroyka döneminde de XX. yüzyılın başında Çarlık Rusyası'nın yıkılışında yaşanan imparatorluğun senaryonun bir çok yönüyle tekrar ettiği görülmüştür.

“Ekonominin temeli olarak “kamu mülkiyeti” prensibine dayanan Sovyet sisteminde, ekonomik zenginliklerin paylaşılması etnik guruplar arasında bir rekabete neden olmuyordu ve ekonomik çıkarların motive ettiği milliyetçi hareketler görülüyordu. Fakat 1990'lı yılların başında ortaya çıkan, derin sosyo-ekonomik ve politik kriz ile ülke zenginliklerinin paylaşımı meselesi, Sovyet ulusları arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Gelişmeler Sovyet devlet mekanizmasını işlemez hale getirmiştir.

Bu dönemde Moskova'nın milliyetler meselesi konusunda başarısız politikalar izlediği dikkati çekmektedir. Rus olmayan unsurların ulusal sorunlarına ilgi gösteren Hruşçev ve Brejnev'in aksine Gorbaçov milliyet meselelerine karşı duyarsız kalmıştır.”⁵³⁰

Baltık Cumhuriyetlerinde (Estonya, Letonya, Litvanya), 1988'de kurulan halk cepheleri perestroykaya taraftar olarak, 1989'dan itibaren Sovyet aleyhtarı olan ayrılıkçı hareketleri organize etmişlerdir. Ekonomik bağımsızlık isteğiyle başlayan eylemler, Litvanya, Estonya ve Letonya'nın SSCB'ye bağlılıklarının hukuki bir temeli olmadığı iddialarıyla ivme kazanmıştır. Baltık cumhuriyetlerinin ardından Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan geniş bir bölgede milliyetçi hareketler ve etnik çatışmalar başgöstermiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında,

530 www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, 20 Şubat 2004.

Azerbaycan'a bağılı "Dağılık Karabağ Özerk Cumhuriyeti" yüzünden savaş başlamıştır. Gürcistan, kendi sınırları içerisinde olan iki azınlık halka karşı; önce Osetyalılara (Güney Osetya  zerk Eyaleti), sonra Abhazlara (Abhazya  zerk Cumhuriyeti) savaş açmıştır. Birkaç ay devam eden şiddetli savaş, Gürcü ordusunun sayı olarak üstünlüğüne rağmen Abhazların galibiyeti ile sonuçlanmış ve Gürcü Ordusu Abhazya topraklarından çıkarılmıştır. Cumhuriyetlerde bu alışılmadık hareketler devam ederken, 1990 yılında, Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (RSFSC), Ukrayna, Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova ve Letonya ile ba ımsızlaşmayı özendirici ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar, ekonomik bir mana ifade etmese de, cumhuriyetlerin ba ımsızlı ını açıklayan ilk hukuki belgeler olmaları yönüyle önemlidir. Bir bütün olarak Sovyetler Birliği bu gelişmeleri yaşarken, RSFC 1.Halk Milletvekilleri Kongresi'nin 12 Haziran 1990'da, RSFC'nin ba ımsızlı ını ilan eden "Bağımsızlık Deklarasyonu"nu" kabul etmesiyle, SSCB ulusal servetinin taksimi ve cumhuriyet kanunlarının SSCB kanunlarına üstünlüğü kabul edilerek yeni duruma göre kanunların değiştirilmesinin  n  açılmıştır. SSCB'nin artık ortadan kalktığını gösteren ilk hukuki metin böylece ortaya çıkmıştır. RSFC bağımsızlık deklarasyonunun  zendirmesiyle, birlik cumhuriyetleri ve özerk cumhuriyetler de Sovyet devlet modelini reddedip etnik temele dayalı bağımsız devlet kurduklarını kendi deklarasyonlarıyla ilan ederek hukuki düzenlemelerini yapmışlardır. Ardından

SSCB'nin yeniden şekillenmesi için, 1989'dan beri üzerinde çalışılan, yeni birlik anlaşması üzerinde hazırlıklara hız verilmiştir. Ancak yanlış uygulanan perestroyka politikalarının ülkeyi iflasa sürüklediği, ülkede korku ve sefaletin hakim olduğu, aşırı g  lerin demokratlık kılıfıyla iktidarı ele geçirip SSCB'yi yıkıma g t rd kleri gerekçeleriyle 19-21 Ağustos 1991'de radikaller Gorbaçov yönetimine karşı darbe girişiminde bulunmışlardır. Fakat, Yeltsin faktörü darbecilerin planını bozmuştur. 20 Ağustos'ta Yeltsin ve etrafındakiler hükümet binasını darbeci

lerden temizleyerek Rusya'daki hadiseleri kontrol altına almayı başarmışlardır. Gorbaçov'un SSCB'nin kanuni başkanı olduğunu deklere edilmiştir. 24 Ağustos'ta Gorbaçov, Yeltsin ve Radikalier tarafından sunulan ultimatoları kabul ederek Birlik Bakanlar Kurulunu dağıtmış ve Komünist Parti Genel Sekreterliği'nden istifa etmiştir. Komünist Parti Merkez Komitesi de kendini feshettiğini ilan etmiştir. Sonuçta, sadece komünist rejim değil, SSCB'nin çimentosu olan parti-devlet yapısı da yıkılmıştır.

Sovyet Birliğinin daha fazla devam edemeyeceğini gören Birlik cumhuriyetlerinin yöneticileri, bağımsızlığa veya daha özerk bir cumhuriyete geçişin en kansız bir şekilde, Rusça ifadeyle "tsivilizovannıy razvod" (medeni boşanmanın), gerçekleştirilmesini istemişlerdir.⁵³¹ Bu amaçla Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Başkanları 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk'te toplanarak SSCB'nin artık son bulunduğunu açıklamışlardır.

SSCB'nin yıkılmasıyla onbeş yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu hariç diğer ondördü bağımsız ulus-devlet olduklarını ilan etmişlerdir. Fakat sakin geçen kısa bir sürenin ardından bazı cumhuriyetlerde halklar arası ihtilaf ve çatışmalar tekrar şiddetlenmiştir. "Minsk Deklarasyonu" sonucunda, birliği oluşturan en önemli hukuki düzenleme olan 1976 Sovyet Anayasası da "de facto" ve "de jure" olarak yürürlükten kalkınca, federasyonu oluşturan federe cumhuriyetler arasındaki bağı sağlayan hukuki düzen de son bulmuştur.

1990 Ağustos'unda özerk birimlerin tümüne Yeltsin tarafından; "Ne kadar hazmedebilecekseniz, o kadar özerklik alın!" çağrısında bulunulmuştur.⁵³² Çağrının ardından Rusya Sosyalist Federasyonu'nundaki bütün özerk cumhuriyetler ve özerk oblastlar (Yahudi özerk oblastı hariç) özerk statülerini reddederek bağımsız birer cumhuriyet olduklarını ilan etmişlerdir. Tataris-

⁵³¹ www.academical.org/dergi/makale/sorusyaetnopolitik2.htm, 20 Şubat 2004

⁵³² Şahin, "Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka planı", s.3.

tan ve Çeçen-İnguş cumhuriyetleri bu süreyi suskunlukla geçirirken, istisnasız bütün cumhuriyetler kendi istekleriyle SSCB'den ve RSFSC'den farklı bir yapıda kurulacak yeni devlet için "kurucu birlik anlaşmasının" üyeleri olma isteklerini dile getirdiler. Geçmişteki tüm özerk cumhuriyetlerle "Bağımsız Devletler Birliği (BDB)" kurulması anlaşmasının imzalanmasıyla bu sürecin sona erdirilebilmesi, Rusya Federasyonu'nun dağılma tehlikesini önleyebilecek tek yol gibi görüldüğü bu süreçte, Federal Birlik Anlaşması için çalışmalara başlanmıştır.

Moskova'da "Birlik Anlaşması", "Federal Anlaşma" hazırlıkları ve seçilecek devlet modeli tartışmaları devam ederken, cumhuriyetlerde politik ayrışma isteyen elitin ateşlemesiyle yayılan aktif milliyetçi hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ağustos 1990'dan Şubat 1991'e kadar, RSFSC'ye bağlı onaltı özerk cumhuriyetten onbeşi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Beş özerk oblasttan dördü özerk cumhuriyet, on özerk "okrug" daha yüksek statülü özerklik sekizi özerk cumhuriyet, ikisi özerk oblast) kararı almışlardır. Sonuçta Rusya'daki özerk cumhuriyet sayısı 16'dan -Çeçenistan'dan ayrılan İnguşetya dahil- 21'e yükselmiştir.

Birlik cumhuriyetleri ile beraber bu cumhuriyetler içerisindeki özerk cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanları RSFSC'nin dağılması tehdidini oluşturmakla beraber, gerçekte SSCB'nin sonunu getirmiştir. Rusya içindeki cumhuriyetler, Birlik Anlaşması'nın imzalanması imkanını kaybettikten sonra, federal anlaşmanın savunucusu olmuşlardır. 21 cumhuriyetten Tataristan ve Başkurdistan, "Rusya Federasyonu ile doğrudan devletler arası anlaşma imzalanması, 13 cumhuriyetin yönetimi ise federal anlaşma imzalanması" taraftarı olmuşlardır. Sadece dört cumhuriyet federal anlaşma yerine Rusya Federasyonu ile cumhuriyetler arasında "yetkilerin belirlenmesi sözleşmesi" imzalanması konusunda mutabık kalmışlardır.

Cumhuriyetlerde, oblast ve okruglarda ortaya çıkan kitlesel hareketler, bağımsızlık deklarasyonları veya daha yüksek statü

talepleri beraberinde Rusya'nın idari yapılanmasında değişiklikler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Rusya Federasyonu, birliği oluşturan özerk cumhuriyetlerle, 31 Mart 1992 tarihinde kısaca "Federal Anlaşma" olarak bilinen, "Rusya Federasyonu İçindeki Egemen Cumhuriyetlerin İktidar Organları ile Rusya Federasyonu İktidar Organları Arasında Yetkinin Paylaşımı Hakkında Anlaşma'yı" imzalamıştır. Tataristan ve Çeçen-İnguş Cumhuriyetleri 12 Haziran 1990 Bağımsızlık Deklarasyonu ve bu son iki belgeyle Rusya Federasyonu'nun hukuki alt yapısını oluşturan söz konusu Federal Anlaşmayı imzalamayı reddetmişlerdir. Bu iki cumhuriyet, 12 Aralık 1993'te federal ilişkileri düzene koyan bütün federe birimleri "eşit haklı" ve "simetrik" kabul eden yeni Anayasa için yapılan referanduma da iştirak etmemişlerdir. 1994 Şubat'ında, "Tataristan ile Rusya Federasyonu Devlet organları Arasında Yetkilerin Belirlenmesi ve Karşılıklı Yetki Değişimi Hakkında Anlaşma" imzalanmasıyla başlayan bu süreç içinde 1999 yılına kadar yaklaşık 50 anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan bir tanesi de, 1997 yılında "Rusya ile İçkerya-Çeçen Cumhuriyeti Arasında Karşılıklı İlişkilerin Ölçü ve Prensipleri" hakkındaki anlaşma olmuştur. Çeçenistan ile olan ilişkilere özel tutum, Rusya'nın milliyetler politikasındaki farklı bakış açısını göstermesi açısından özel bir önem taşımaktadır.

SSCB döneminde özerk statüsü olan Çeçen-İnguş Cumhuriyeti 23-25 Kasım 1990 yılında Çeçen Genel Halk Kongresi'nin aldığı kararla yeni bir yola girmiştir. "Bağımsız Çeçen Cumhuriyeti" ilan edilirken, ülke bağımsızlığını ve Rusya Federasyonu'ndan ayrıldığını ilan etmiştir. Bu dönemde Çeçen Davası'nın önderi ve Gazavat'ın en büyük savaşçılarından Dudaev, taraftarlarıyla beraber 1992 yılında iktidarı ele geçirmiş, ortaya koyduğu fikir ve sloganlarla halkın büyük çoğunluğunun desteğini kazanmıştır.

Çeçenler her dönemde Kafkaslardaki bağımsızlık hareketinin öncüsü olmuşlardır. Bu nedenle, tarihte ve özellikle de

1944 sonrasında yaşanan acıların örgüsü olan Rus-Çeçen ilişkilerindeki tarihi arka plan, Çeçen halkını sosyopsikolojik planda bağımsızlık için daha istekli hale getirmiştir. Ancak bölgede en önemli aktörlerin başında olan Rusya, Çeçenlerin bu isteğini ayrılıkçılık olarak görmekte, Çeçenleri de terörist olarak kabul etmektedir.

Ağustos 1991 darbesiyle Moskova'daki iktidarını kuvvetlendiren Yeltsin'in hem bir süredir ayrılıkçı hareketlerle çalkalanan cumhuriyetlere ve diğer bölgelere karşı, hem de Moskova'daki rakiplerine gücünü göstermesi gerekiyordu. Galibiyetle sonuçlanacak bir savaş Kremlin'in gücüne güç katacaktı. Rusça'daki "Kagda şah shodit sı uma, on idyöt pohodom na Kafkaz" ("Şah ne zaman çıldırırsa Kafkas'a sefer yapıyor") sözü Yeltsin'in durumunu çok iyi ifade etmekteydi.⁵³³

Ruslar için Çeçen meselesinin birbiri ile doğrudan ilişkili önemli stratejik parametre bulunmaktaydı:

1. Çeçenistan, jeostratejik açıdan Avrupa Birliği ve NATO'ya karşı Balkan coğrafyasında etkinliğini ve otoritesini kaybetmekte olan Batı'dan sıkışmış Rusya için hayati önemdedir. SSCB dönemindeki güç ve otoritesine özlem duyan ve daha sonra bunu "Yeni Rusya Federasyonu Askeri Doktrini"⁵³⁴ ile stratejist Dugin'in Avrasya Okulu'ndan etkilenen Putin'in hayata geçirme girişimiyle RF için, "Çeçenistan'ın kaybı, Kafkasların kaybı" demek olacaktır. Bu da Doğu'dan da enterne olarak Rus emperyalizmin post modern dönemde de sahneye koyduğu klasik "Sıcak Denizlere inme" stratejisinin iflası ve eski gücün bir daha asla elde edilememesi demektir.

2. Çeçenistan'ın kaybı, küreselleşmenin ve soğuk savaş sonrası gelişmelerin tetiklediği "mikro milliyetçiliğin" giderek artışı ve yaygınlaştığı Kafkaslarda yeni bağımsızlık özlemlerinin ortaya çıkması demektir. Çünkü Çeçenistan, RF'na pahalıya mal

533 www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm. 15 Şubat 2004

534 Veli Yılmaz, "Avrasya Projesi: Üçüncü Roma Ne Zaman?", *Cumhuriyet Strateji Aralık*, 2004. s.20.

olan bir örnektir. Kafkasyalı'ların uyanışı, Rusya'nın Kafkasya'daki çıkarlarından ricatı anlamına gelmektedir.

3. Kafkasya ve özelde Çeçenistan, askeri yönden olduğu gibi ekonomik yönden 21. yüzyılda da Dünya'nın kilit bölgelerinden biridir. Avrasya'ya açılan kapıların anahtarı olan Çeçenistan, gerek Rusya üzerinden kuzeye gerekse Türkiye ve İran üzerinden güneye açılan ekonomik rotaların da düğüm noktasındadır.

Çeçenistan askeri stratejiye göre bir "boğma noktası"⁵³⁵ (choke point) olarak görülmektedir. Özetle, bu bölge Rusya Federasyonunun yumuşak karnıdır. RF'nun Kafkasya'daki prestij kaybı, Çeçenistan'ın kaybı durumunda daha büyük olacaktır. Kendi toprakları içinde etnik bir federasyonun gevşek bağları üzerinde yükselen Rusya ise bu mücadelede Kafkas Halklarına karşı otoriteyi de "de facto" olarak kaybetmiştir. Nitekim, Rusya Federasyonu içindeki diğer halklar da arayış içine girmişlerdir. Örneğin, Çeçenlere karşı her türlü silah kullanıldığı ve Batı'dan ve İslam Dünyası'ndan önemli sayılabilecek resmi destek gelmediği halde, Çeçenler sıradışı bir başarı elde etmişlerdir. Ayrıca Rusya, Çeçenistan'a yaptığı operasyonda her zaman çok büyük askeri masraf yapmaktadır. Çeçenlerle yaptıkları mücadelede yaşanan düş kırıklıkları, Rusya Federasyonu'nun iç dinamiklerini de zorlamaktadır. Kamuoyu yoklamalarına göre, Rus halkının çoğunluğu Çeçenlere karşı verilen mücadeleyi anlamsız bulmaktadır. 1989'da kurulan bir Rus insan hakları sivil toplum kuruluşu olan "Asker Anneleri Birliği Komitesi'ne göre", 1994-96 Rus-Çeçen savaşında 14,000 ve şu anda devam eden savaşta da şimdiye kadar 14,500 Rus askeri ölmüştür.⁵³⁶ Ancak bir kısım Çeçenlerin savaşı kazanma yolundayken, uluslararası hukuksal desteğin zayıf olması ve davalarının tanınmaması nedeniyle terörizm manüplasyonuna alet olmaları, Çe-

⁵³⁵ Askeri Stratejide düşmanın sayısal üstünlüğü olsa bile hareketi esnasında zafiyeye düşeceği coğrafik nokta anlamında bir terim

⁵³⁶ İlyas Ahmedov, "Rus-Çeçen Trajedisi: Barış ve Demokrasiye Giden Yol Uluslararası bir Yönetimin Altında Şartlı Bağımsızlık", www.abrek.com, 2 Kasım 2004

Çen Davası'na uluslararası zemindeki desteğin mücadele döneminin terörizmle doğrudan özdeşleştirilmesi, Çeçen meselesini azalmasına yardım etmiştir. Masum sivil insanların hatta çocukların zarar görmesi ile sonuçlanan bir terör süreci başlatılmıştır. Savaş alanı tüm Rusya olan bir yeni dönem başlamıştır. Ancak kaynağı neresi olursa olsun terör eylemleri, Çeçen Meselesi'ni Rusya'nın iç meselesi olarak gören uluslararası anlayışın kuvvetlenmesine yol açmıştır. Bu da kanaatimce Rusya Federasyonu'nun işine gelmiştir.

Savaşın temel sebep ve hedeflerini Rusya ve Çeçenistan için ayrı ayrı sıraladığımızda karşıya aşağıdaki tablo çıkmaktadır. Rusya'nın hedefleri:

- * Ekonomik çıkarlar (petrol),
- * Politik hesaplar (Moskova'nın otoritesini artırma arzusu),
- * Hukuki gayeler ve jeopolitik hesaplar (Çeçenistan'da düzeni sağlamak. Buna göre Çeçenistan'ın istikrarı Kafkasya'nın istikrarı demektir.),
- * Azametli ve muktedir devlet hissi (Rusya'nın bütünlüğünü korumak ve kuvvetlendirmek.)

İlyas Ahmedov'a göre Çeçenistan işgalinin Ruslar için ekonomik ve stratejik hedefleri analiz edildiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1. 17 milyon kilometre karelik yüzölçümü ve 150 milyonluk nüfusuyla eski Sovyetlerin gerçek mirasçısı olan Rusya, aynı milletlerden oluşan 16 muhtar cumhuriyet ve 6 özerk bölgeyi içerisinde barındırmaktadır. Bunlardan pek çoğu bağımsızlık için sıraya girmişler, adeta fırsat kollamaktadırlar. Çeçenistan bir anlamda bunlara öncülük etmektedir. Tataristan, Başkürdistan, Komi Cumhuriyeti ve Tunan Bölgesi içindeki Ruslar fırsat kollayanlardan birkaçıdır. Petrol vb. zengin yeraltı kaynaklarına sahip bu toprakların da bağımsızlık mücadelesine girişmesini Rusya'nın tamamen parçalanmasına neden olacağı iddia edilmektedir.

2. Çeçenistan'ın petrolün işlenmesi ve ticaretindeki rolü işgalin ikinci nedenidir. Bu bölge geçmiş dönemlerde Avrupa'nın en önemli petrol üreticisi sayılmaktadır. Moskova'nın bu hususla ilgili ele aldığı bir başka nokta; Çeçen petrolünün Rus istatistiklerine girmeden diğer bölgelere ulaştırılmasıdır. Bu Moskova'nın kendine bağlı otonom bölgeler üzerinde kurmaya çalıştığı ekonomik otoritenin sarsılması anlamını taşımaktadır.

3. Bir başka ekonomik neden de Hazar petrollerinden Rusya'nın pay alma isteğidir. Avrupa, Orta Doğuya olan enerji bağımlılığını azaltmak için Hazar petrollerinin bir boru hattıyla Batıya ulaştırılması arzusundadır. Bu hattın geçeceği güzergahı belirleyecek temel ölçü istikrardır. Rusya bu petrolden pay alabilmek için hattın Kafkasya'nın Kuzeyinden geçerek Karadeniz kıyısındaki Novorosisk limanına ulaşmasını istemektedir. Belirtilen bu bölgede Çeçenler yaşamaktadır.

4. Çeçenistan, önemli tren ve karayolu bağlantıları üzerindedir. Kafkasya'nın çeşitli bölgeleri, Trans-Kafkasya ve Güneydoğu Avrupa'ya bağlanan tek ulaşım hattı Çeçenistan üzerinden geçmektedir. Ayrıca yine bu hat bölgeyi Dağıstan, Azerbaycan ve İran'a bağlamaktadır. Rusya bu denli stratejik öneme sahip bölgenin kontrolünden çıkmasına razı olamaz. Çünkü bu Rusya'nın hem bölge ülkeleri üzerindeki hakimiyetini azaltacak, hem de Avrupa'ya olan kapısını kapatıp onu kendi iç huzursuzluklarıyla baş başa bırakacaktır.

Bunların dışında Rusya'nın iki gerekçesi daha bulunmaktadır. Buna göre:

1. Çeçenistan çeşitli mafya ve suç örgütlerinin merkezi durumundadır. Çeçenler zaman zaman Moskova'nın merkezinde dahi önemli saldırılar gerçekleştirebilmektedirler. Ruslar da bunu bir propagandaya dönüştürerek bununla dünyayı ve daha ütesi Çeçenlerle kan ve din bağı olan Türk ve Müslümanları etkileyebilmektedir.

2. Bu bölge köktendinci akımların merkezi durumundadır. Bu konuda Çeçen Meselesi için de propaganda maksatlı kulla-

nılabilmektedir. Gerçekte Şafi olan Çeçenlerin başta Vahhabilerin ve Şiilerin etkisine girdikleri öne sürülmektedir.

Bütün bunlar Rusya'nın bu bölgeden vazgeçmeyeceğini, bugün sürdürdükleri acımasız savaşı kazanamayıp geri dönmek zorunda kalsalar bile bölgeyi rahat bırakmayacaklarını göstermektedir. Ancak giderek Rusların gerekçeleri uluslararası kamuoyunda tutarsız kalmaktadır. Örneğin; Rusya, Çeçen topraklarının çevresinden geçen yeni bir petrol boru hattının yapımını Nisan 2004'te tamamlamış ve böylece Çeçen topraklarına bağımlı olmaktan kendisini kurtarmıştır. Bu da petrol güzergahı ile ilgili tezi çürütmektedir.

Rusya'nın bakış açısına göre, Çeçenistan'ın ayrılmasının diğer cumhuriyetlere örnek teşkil etmesi korkusu ya da diğer adıyla "domino etkisi" ve Rusya'nın güvenlikle ilgili çıkarları açısından hukuksal açıdan mantıklı ve desteklenebilir gerekçelerdir. Ancak bunların haklı gerekçeler olması gerekmektedir. Çeçenistan'ın bağımsızlığının mümkün olmadığı tezine meşruiyet kazandırmak için bağımsızlığın domino etkisi yaratacağı iddiası sık gündeme getirilmektedir. Çeçenistan'ın bağımsızlığının diğer Rus etnik-ulusal cumhuriyetleri arasında bir zincirleme reaksiyona sebep olabileceği ve bunun da Rusya Federasyonu'nun nihai çözülmesine yol açabileceği savunulmaktadır. Bu tez, 15 yeni bağımsız devletin ortaya çıkması sonucunu getiren Sovyetler Birliği'nin önceki dağılma tecrübesine dayandırılmaktadır. Ancak, SSCB'nin merkezle çevresi arasındaki gerilimlerden dolayı değil, bizzat tüm Sovyet sistemini saran zaafan gelmiştir.

Son dönemde, diğer etnik Rus bölgelerinin başkanları dışında, "ulusal" cumhuriyetlerin liderlerinin Moskova'nın eylemleri ne karşı daha eleştirel bir konuma geçtikleri doğrudur. Burada özellikle kararlı biçimde özel bir statü ısrarı içinde olan Tataristan cumhurbaşkanının yanı sıra Başkurdistan, Buryatiya, Kamukya, Tuva, Çuvaşistan ve Yakutistan başkanlarından söz edilmektedir.

Cumhuriyetler	Toplam Sayı	Yerli Nüfus	Rus Nüfus
Başkurdistan	3943113	%28,42 Tatar %21,91 Başkırđ	%39,27
Buryatiya	1038252	%24,03	%69,94
Çuvaşistan	1338023	%67,78	%26,69
Kalmukya	322579	%45,36	%37,67
Tataristan	3641742	%48,48	%43,26
Tuva	308557	%64,31	%32,03
Yakutistan	1094065	%33,38	%50,30

Tablo: 1- Nüfus yapısı (1989 Sayımı)

Kaynak : www.akademi.nl/sayı6/dos.htm

Çeçen bağımsızlık mücadelesinin sözkonusu bu cumhuriyetlerin mutlak çoğunluğunda büyük bir sempati uyandırmadığını belirtmek gerekmektedir.⁵³⁷ Bundan başka söz konusu cumhuriyetlerin demografik yapısı da (Bkz.Tablo-1) domino etkisinin ortaya çıkmasına müsaade etmemektedir.

Yerel halklar, ancak Başkurdistan, Çuvaşistan ve Tuva'da %50'nin üzerinde nüfus çoğunluğuna sahip olup, buralarda bile demografik durum güçlü etnik Rus toplumlarıyla dengelenmiş durumdadır. Ayrıca, bunlardan en arzulu olan Başkurdistan, Çuvaşistan ve Tataristan coğrafi olarak da Rusya toprakları içinde bulunmaktadır.

Domino etkisi ihtimalinin Kuzey Kafkaslar'da, özellikle XIX.yüzyılda ve XX.yüzyılın başlarında Çeçenlerle birlikte kısmen Rusya'ya başkaldırmış Dağıstan'da görülmesinden endişe edilmesi de yersizdir. Dağıstan'ın, 2 milyonu bulan nüfusunun % 80'den fazlası yerel halk olup bunlar 30 farklı etnik gruptan oluşmaktadır. En büyük grup olan Avarlar'ın, ancak % 30'a yakın bir nüfus payı vardır. Bu etnik guruplar arasındaki tarihi rekabet ve sürtüşmenin yanı sıra, tüm etnik unsurları birleştirecek bir üst kimliğin bulunmaması, ayrılmaya yönelik ciddi bir hareket ihtimalini büyük çapta ortadan kaldırmaktadır.

⁵³⁷ Aleksı Maloschenko and Dimitri Trenin, "The Time of the South: Russia in Chechnya! Chechnya in Russia". <http://www.pubs.carnegie.ru/books>, Şubat 2004.

Bunun da ötesinde, federal bütçeye büyük bir bağımlılık bulunmaktadır, yerel harcamaların %85'i federasyon tarafından karşılanmaktadır. Neredeyse tam bağımlılık olarak nitelenebilecek bu duruma ilaveten Moskova yönelimli elit bir oluşumun Rus devletinin bir parçası olarak kalmasına yönelik politikası güçlü etkenleri oluşturmaktadır. Ayrıca; Çeçenler ve Dağıstanlılar arasındaki tarihi birlik, 1944 yılında tüm Çeçen ulusunun maruz kaldığı Stalin'in soykırıma yönelik sürgün döneminde, 13 yıl sonra yurda geri dönen Çeçenlerin, mallarının çoğunun ve bir kısım topraklarına eski müttefikleri tarafından el koyulduğunu görmeleri nedeniyle önemli zarar görmüştür. Ruslara karşı geleneksel birliği bozan bu duruma ilave olarak, Basayev'in Ağustos/Eylül 1999'da düzenlediği tartışmalı Dağıstan seferinin Dağıstan'da destek sağlamadaki başarısızlığı Dağıstan'ın da Moskova'dan ayrılma konusunda kararlı bir biçimde isteksiz olduğunu göstermektedir.

Son olarak, Rusya'nın Çeçenistan'daki askeri hareketinin Rusya'nın diğer yerlerindeki potansiyel bağımsızlık arzularına engel olacağı varsayımı da mantıklı değildir. Savaşın, insanlarda sebep olduğu dehşet ve Çeçenistan'daki yıkımın boyutu, anılan bölgelerin Kremlin'e karşı sempatisini yokettiği gibi, bu durum ayrıca şiddet korkusu uyandırmaktadır.

Rusya'nın toprak bütünlüğünün, keyfi bir yönetimin dahili şiddet uygulaması ile değil, yerel ve merkezi devlet yapılarında gerçek reform, sosyal ve ekonomik şartların iyileştirilmesiyle yine etnik, dini müsamahasızlığın ortadan kaldırılması ile sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda, şiddete dayalı savaşın sürmesi Çeçenistan özel meselesinin ötesinde, Rusya'nın toprak bütünlüğünü tehdit eden genel bir olgudur.⁵³⁸ Moskova, bugüne dek hep Rusya'nın Çeçenistan ile olan sorununun Çeçen ayrılıkçılığı meselesi değil, ayrılmanın getirebileceği güvenlik tehditleri olduğunu iddia etmiştir. Çeçenistan'ın bağımsızlığı

538 Swante E. Cornell, Curzon, "Small Nations and Great Powers, A Study Of An Ethnopolitical Conflict In The Caucasus", Caucasus World, 2001. s. 278.

nın prensipte mümkün olup olmadığı şeklindeki doğrudan bir soruya verdiği cevapta başkan Putin "Mümkündür, ancak mesele ayrılma değildir." demiştir. Putin'e göre "Çeçenistan kendi bağımsızlığıyla kalmayacak, Rusya üzerine müteakip saldırılar için bir üs olarak kullanılacaktır." Putin, sözünü ettiği saldırıların amacının "daha fazla toprak elde etmek" olacağını öngörmektedir.⁵³⁹

18 Haziran 2001'de Putin, Kremlin'deki bir basın toplantısında Rusya'nın Çeçenistan'daki güvenlik çıkarlarını tekrarlamıştır. Burada Rusya'nın askeri hareketini meşru göstermeye yönelik alışlagelmiş iddiaları doğrultusunda Çeçenistan'da tercinin Rus hakimiyeti olduğunu belirten Putin, şunları yeniden vurgulamıştır; "Bugün Çeçenistan'ın Rusya'ya bağımlılığı veya Rusya'dan bağımsızlığının mutlak olarak hiçbir temel önemi yoktur, bizim için temel önemi olan tek bir husus vardır. Biz o toprakların artık Rusya'ya saldırı için bir köprübaşı olarak kullanılmasına izin vermeyeceğiz."⁵⁴⁰

'Çeçenistan için en iyi gelecek, demokraside ve demokratik dünya ile birlikte olmaktadır. Çeçenistan'ın meşru talepleri karşılanırken eş zamanlı olarak Rusya'nın da gerçek güvenlik kaygılarının giderilmesi çözüm olarak durmaktadır. Bu maksatla; "uluslararası vesayet altında koşullu bir bağımsızlık" incelenmesi gereken çözümlerden biridir.

Rusya Federasyonu için güvenlik boyutunda terörizmle mücadele, giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Rusya'da Çeçenler, canlı bombalar ile Rus halkı üzerinde psikolojik baskı kurmaya çalışmaktadır. Bu baskı çabası yeni terör olaylarını ve yeni sivil kurbanları beraberinde getirmektedir. Bunlar arasında etkileri itibarıyla en çarpıcı terör eylemlerinden birisi, Rusların

⁵³⁹ Natalia Gevorkyan, Natolya Timakova, ve Andrei Kolesnikov, Vladimir Putin, *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin*, translated by Catherine A. Fitzpatrick, London, Hutchinson, 2000, s. 135.

⁵⁴⁰ "Putin's interview with US journalists, Chechnya part", <http://www.groups.yahoo.com/group/chechnya-sl/message/16844>; <http://www.president.kremlin.ru/events/242.html>, 20 Haziran 2001

11 Eylül'ü olarak nitelenen Nord Ost Terör Eylemi'dir. Diğer de Kuzey Osetya'da meydana gelen Beslan Eylemi'dir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin aslında Çeçenistan sorununu güç politikası ile çözmemeye iddiasıyla iktidara gelmiş ve bir daha Budennovsk ve Hasavyurt gibi olayların olmayacağını deklere etmişti. Ancak bu sözünü tutamamıştı.

Nord-Ost olayında Rusya, aslında Çeçenistan sorununun çözümünde, koşullarını kendisinin belirlemeyeceği hiçbir çözüme yakın olmayacağını, daha rehin alma eylemini gerçekleştiren Çeçen savaşçılara karşı düzenlediği operasyondaki tavizsiz tavrı ile ortaya koymuştu. Eylemin sürdüğü üç gün içinde, neredeyse hiçbir üst düzey Rus devlet yetkilisinin eylemcilerle görüşmelere gitmemesi, operasyonun Moskova'daki "Çeçenistan'daki Savaşa Hayır" gösterisinin hemen ardından acilen yapılması, Çeçen savaşçıların tamamının öldürülmesi ve operasyonun ardından yapılan resmi açıklamada eylemcilere taviz verilmeyeceğine daha başta karar verildiğinin belirtilmesi gibi hususlar bunun en önemli göstergesi olmuştur. Rehine eyleminin uzun sürmesi durumunda, Putin yönetiminin Çeçenistan politikasının ciddi biçimde sorgulanması, ayrıca Moskova'da yapılan bu eylemin önlenememesi noktasında güvenlik birimlerinin durumunun sorgulanmasına yol açacak olmasının da bu tür eylemlerin ne tür sonuçlara yol açabileceğini gayet iyi bilen KGB geleneğinden gelen Putin tarafından gözönünde bulundurulduğuna inanılmaktadır.⁵⁴¹

Nord Ost eyleminin yansıması, sadece Çeçenistan sorunuyla sınırlı kalmamış ve Rusya'nın genel siyasal sistemi ve ulusal güvenlik algılamalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Her şeyden önce, Rusya'da terörle mücadele en öncelikli konuya dönüşmüş, Rusya Federasyonu Duması, terör eylemleriyle mücadele için basının haklarını sınırlayan bir yasa çıkarmış ve terörle mücadele için 2003 bütçesine 7 milyar ruble (yaklaşık 230

541 www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm . 14 Şubat 2004

milyon dolar) ek kaynak aktarılmasını karara bağlamış, Rusya'nın Milliyetlerden Sorumlu Bakanı Vladimir Zorin, "ulusal milletler Doktrininin değiştirebileceğini" belirtmiştir.⁵⁴² Buna paralel olarak terörün temel tehdit olarak kabul edilmesi yönünde adımlar daha sistematik hale getirilmeye başlanmıştır. ABD'nin terör merkezli yeni tehdit algılamasına benzeyen bu anlayış, Rus dış politikasına da yansımış gözükmektedir. Bu terör eyleminden sonra, Rusya, Dünya Çeçen Kongresi'nin ülkesinde yapılmasına izin veren Danimarka'yı ve Çeçen sorunu konusunda hep kuşkuyla değerlendirdiği Türkiye'yi terörizmin öncelikli adresleri olarak göstermiştir. Ayrıca, rehine eylemini gerçekleştiren Çeçen militanların telefon görüşmeleri yaptığı ülkeler olarak Rus yetkililer tarafından belirtilen, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çeçenistan eski Devlet Başkanı Zelimhan Yandarbiyev'in bulunduğu Katar da Rusya'nın yeni hedefleri olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Belki de burada en önemli adres BDT coğrafyası olacaktır. Yandarbiyev, daha sonra Katar'da bir suikasta kurban gitmiştir.

Moskova'daki Çeçen eyleminin önemli boyutu, uluslararası sistem boyutuydu. Her şeyden önce rehin alma, uluslararası sistemde terörizmin temel tehdit olarak görüldüğü bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Çeçen rehin alma eylemi, sistemdeki bütün devletler tarafından net bir biçimde terörist eylem olarak değerlendirilmiştir. Eylem, ABD, AB, Çin, Japonya, çeşitli Avrupa devletleri, Türkiye, İran ve hatta Irak tarafından bile şiddetle kınanmış ve anılan devletler eylemi sona erdirmek için operasyon düzenleyen Rusya'ya bu konuda destek verdiklerini belirtmişlerdir. Çeçen sorununda Rusya karşıtı tutumlarıyla bilinen Baltık ülkelerinin bile Rusya'yı rahatsız etmeyecek yaklaşımlar sergilemeleri, eylemden Rusya'nın kendi adına kazançlı çıktığı anlamına gelmektedir.

⁵⁴² www.kafkas.org.tr/ajans/2002/nisan/11.04.2002_Avrupa_Cecenistani_Nasil_Tartisti.htm, 04 Kasım 2004.

Kuzey Osetya'da meydana gelen rehine eyleminde ise sonuç farklı olmamıştır. Putin operasyon yapılması konusunda yine hazırlık ve istihbaratı göz önüne almaksızın çocukların ölümlü pahasına eyleme müdahale etmiştir. Dünya kamuoyunda ise Rus güvenlik güçlerinin hayati hataları değil Çeçenlerin bir kez daha acımasız terörist oldukları gündeme gelmiştir.

Ruslar uyguladıkları yöntem ve kullandıkları silahlar konusunda artık hesap vermek gereği duymaksızın Çeçen savaşçılarla mücadelede uluslararası meşruiyeti garantilemiştir. Böylece Gazavat'a bizzat Çeçen stratejisi zarar vermiş olmaktadır. Rusya Federasyonu'nda uluslararası zeminde, "Teröre karşı mücadelesinde haklı(!)" olduğunu kanıtlamaktadır.

Batı devletlerinin özellikle ABD, NATO'nun ve AB'nin, Moskova'da yapılan Çeçen eylemleri sonrası Çeçenistan sorununun çözümüne ilişkin tavırlarında farklılık ortaya çıkmıştır. Ancak bir kısım Çeçenler uluslararası terörizmle ilgileri olduğunu kabul etmemektedirler. Bunlardan biri olan ve ABD'den politik mülteci statüsünde sığınma istediği için gerek Rus ve gerekse bir kısım Çeçenlerce eleştirilen İçkerya Dışişleri Bakanı Ahmedov, konunun Moskova tarafından güzel bir şekilde manipüle edildiğini söylemektedir.^{54 3}

Nord Ost olayında, hem ABD, hem de AB operasyon nedeniyle Rusya'ya tam destek vermişlerdir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı, Rusya'nın talebi üzerine bazı Çeçen örgütlenmeleri ve Çeçen liderleri terörist listesine alabileceğini açıklamıştır. ABD, sadece operasyonda kullanılan gaz konusunda Rusya'yı eleştirmiştir.

Öte yandan, ABD ve AB, Çeçenistan sorununun sadece askeri bir yöntemle çözülemeyeceği ve mutlaka siyasi bir çözüme gerek olduğu konusundaki görüşlerini hala muhafaza etmektedir. ABD, Moskova'daki Çeçen eyleminden sonra Maskha

543 An interview of Ilyas Akhmadov, the Foreign Minister of the Chechen Republic of Ichkeria, The Chechen Times, <http://www.chechya.nl/news.php?id=8154&lang=eng>, 01 Ocak 2004

dov'un terör eylemiyle ilgisi ve içlerinde El-Kaide'nin de bulunduğu terör örgütleriyle bağlantısı olduğu iddiaları nedeniyle, Çeçenistan Sorunu'nda Rusya'nın muhatap alması gereken kişi olması yönündeki görüşünü değiştirmiştir. AB, Çeçenistan sorununda Maskhadov'un gözardı edilemeyeceğini, Danimarka'da gözaltına alınan Maskhadov'un resmi temsilcisi Ahmet Zakayev'in Rusya'ya iade edilmesine sıcak bakmayarak ortaya koymuştur.

Rusya, Çeçen Sorunu'nu, kendi bekasını ilgilendiren bir iç sorun olarak gördüğü için Batıdan yükselen siyasal çözüm önerilerini yok sayan bir tutum sergilemekte ve bu itirazların anılan sorunun çözümünü yönlendirme çabasına dönüşmesini engellemektedir. Öte yandan, Batılı devletlerin, özellikle ABD'nin kendisinin de Çeçen sorununu siyasal çözüm gerektiren bir sorun olarak görmekten ziyade Rusya-ABD ilişkilerinde kullanılabilecek bir koz olarak algıladığı da belirtilmelidir.

Moskova'daki Çeçen eylemi "Rus 11 Eylülü" diye adlandırabileceğimiz bir süreci başlatmıştı. Ancak, ABD 11 Eylül sürecini, kendi atıl askeri ve siyasal gücünü etki altına alamadığı bölgeleri kontrol altına alma için kullanmıştı. Oysa Rusya böyle bir atıl askeri güce ve bunu destekleyecek ekonomik güce sahip değildi. Ayrıca, ABD ile çatışma içine girmeden kontrol altına alabileceği bölge de mevcut değildi. Bu noktada Rusya Federasyonu, bu süreci sadece BDT coğrafyasındaki zayıflayan konumunu kuvvetlendirmek için kullanabilirdi. Nitekim son Beslan olayında da görüldüğü üzere terörle mücadelede Rusya'nın ortaya koyduğu mücadele mantığında bir değişme olmadığı görülmüştür.

Rusya Federasyonu, son 10 senede en reel güvenlik tehdidini Çeçen sorunu nedeniyle yaşamış, Budennovski baskını, çeşitli patlamalar ve tiyatro baskını ve Osetya'daki Beslan eylemi bunun en bariz örnekleri olarak karşısına çıkmıştır. Son tiyatro eyleminden sonra bir Çeçen grubun nükleer bir tesisi ele geçirmesi ihtimalinin daha da gerçekçi görünmesi de Rus güvenlik

politikasında terör merkezli bir yaklaşımı adeta zorunlu kılmaktadır. Uzmanlar, Kasım 2002'de Moskova'daki Nord-Ost tiyatrosu baskınının ardından Çeçenistan sorunu Nord-Ost baskınının bir dönüm noktası olduğunu ve bu olayla beraber Çeçenistan sorununun "Filistinize" olma sürecine girdiğini ifade etmişlerdir.⁵⁴⁴

Bu tehlikeli sürecin Çeçenlere bir yarar sağlamayacağına inanılmaktadır. Çeçenistan'da sürdürülen bağımsızlık savaşına, bu tür eylemler sonucunda 11 Eylül atmosferindeki Batı dünyasının kolaylıkla terörist eylem damgasını vuracağından söz edilmektedir. Rusya'nın 11 Eylül'ü olarak da ifade edebileceğimiz Nord-Ost baskınından sonra Pandoranın kutusu açılmıştır ve bağımsızlık isteğinin çok ötesinde Çeçen davası bambaşka bir mecraya sürüklenmeye başlanmıştır.⁵⁴⁵

Beslan Krizi de yaşanan en önemli eylemlerden biridir. Bu defa görüşmeler yoluyla çözümlenecek diye umut edilen rehine

544 Nazım Cafersoy, *Rusya-Ukrayna Tiyatro Baskınından "Rus 11 Eylül'üne Doğru mu?"* www.avsam.org/haftalikanaliz/28-03_11_2002/main.htm, 10 Mart 2003

545 Yıllardır bir türlü çözüme kavuşturulamayan Filistin sorunu Nord-Ost baskınından sonra Rusya ile iki büyük savaş yaşayan ve Federasyonun bir parçası olmak istemeyen Çeçenlerin mücadelesi de Moskova'nın yanlış politikaları sonucunda cepheden Rusya'nın içlerine doğru ve kaymaya başlamıştır. Çeçen ordusunun cephe savaşında giderek mevzi kaybetmesi ve radikal grupların Suudi Arabistan kökenli Vahhabiliğinde etkisiyle giderek etkinlik kazanması Çeçenlerin bir kısmının terör eylemlerine daha fazla bulaşmalarına ve bu eylemlerde Filistin-İsrail sorunuyla olduğu gibi kadın eylemcilerin canlı bomba olarak kullanılmasına neden olmuştur. İlk defa Nord-Ost baskınıyla ortaya çıkan kadın savaşçılar, Rus medyasının tabiriyle "Kara delikler", Çeçenistan savaşında eşini, çocuklarını, kardeşlerini yani neredeyse kendi hayatlarından başka her şeylerini kaybetmiş olan Çeçen kadınlardan oluşmaktadır. Bu kadın savaşçılar için artık kaybedecek hiçbir şey kalmamıştır. Tiyatro baskını ile ilk defa Rus kamuoyunun dikkatini çeken kadın savaşçılar aslında 1999 yılında Çeçen komutanlardan Şamil Basayev'in kadınlardan ibaret bir "intihar komodosu timi" kurduğunu açıklamasıyla gündeme gelmiştir. Ancak Rus güvenlik birimleri Basayev'in bu açıklamasını fazla dikkate almamıştır. Geçen süreç içerisinde Çeçenistan'da ve hatta Çeçenistan'a komşu eyaletlerde bile birbiri ardına patlamalar meydana gelmeye başlamıştır. Moskova'nın Tuşino bölgesinde eski bir havaalanında bir Rock konserinde iki kadının intihar bombacısının üzerlerindeki bombayı patlatması ve 15 kişinin ölmesi Moskova'yı adeta sallamıştır. Gelişen olaylar Rusya'da Çeçenistan sorunundan sadece yetim ve askerlerin değil aynı zamanda sıradan Rus vatandaşlarının bile doğrudan etkilenir duruma gelmesine sebep olmuştur.

krizi. Rusya'da son dönemlerde giderek daha fazla facialarla neticelenen rehine kurtarma katliamına dönüşmüştür. En azından bu defa rehine olarak seçilenlerin çoğunluğunun çocuk olması "kesinlikle teröristlerle pazarlık yapmayız!" diyen Putin'in, katliam gibi rehine kurtarma operasyonuna girişmeyeceği umutlarını doğurmuştu. Nitekim, Kremlin'in ilk defa "müdahalede bulunmayacağız!" şeklinde açıklaması ve araçlar vasıtasıyla "teröristlerle" diyaloga geçmesi rehinelere bir müdahale ile değil de, görüşmeler yoluyla serbest bırakılması yönündeki girişimleri rehinelere yakınları gibi bütün dünyayı umutlandırmıştı.

Ancak, umulan olmamıştır. Rus özel hareket timlerinin ve operasyonu yöneten yetkililerin acemice davranışlarına, teröristlerin acımasızlığı, şaşkınlığı ve kendi aralarında anlaşmazlığa düşmeleri de eklenince görüşmelerin devam ettiği bir ortamda sebepsizce başlayan bir çatışma ve neticesinde çoğunluğu çocuk olmak üzere yaklaşık 400 kişinin ölümüyle neticelenen bir trajedi ortaya çıkmıştır.

Sinan Ogan'a göre;⁵⁴⁶ "Çatışmalar bir kurtarma operasyonu ile başlamamıştır. Bu konuda değişik senaryolar ileri sürülmektedir. Muhtemelen çatışmalar çok değişik milletlerden oluşan teröristlerin içeride anlaşmazlığa düşmesi, daha önce hazırlanan bomba düzeneklerinin patlatılması, rehinelere bir kısmının kaçmaya teşebbüs etmesi neticesinde teröristlerce ateş açılması ve MÇS denilen Olağanüstü Haller Bakanlığı yetkililerinin cesetleri almak için teröristlerle anlaşarak binaya girdikleri halde üzerlerine ateş açılması sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim, ortada ölü ve yaralı olarak birkaç MÇS görevlisinin bulunması bu tezi güçlendirmektedir."

Hem kurtarma timlerinin ve hem de teröristlerin muhtemelen planlarında olmayan ve ani gelişen bu duruma karşı oldukça profesyonel olması gereken ve her türlü ihtimal hesaplarını

⁵⁴⁶ www.avsam.org/turkce/analizler/analizler/57_analiz.htm , 05 Eylül 2004.

yapması gereken Rus kurtarma timleri maalesef bu ihtimali hesaplayamamış ve çıkan çatışmalarda her iki taraf da etrafa rasgele ateş etmeye başlamışlardır. Muhtemelen de ölümlerin çoğu çatının çökmesi ve iki ateş arasında kalma neticesinde ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş döneminde gizli servislerinin tarihi başarılarıyla ünlü Rusya, istihbarat kökenli bir devlet başkanının yönetiminde olmasına rağmen çok ciddi istihbarat zaafları vermektedir. Rusya'nın istihbarat zaafları bu tür saldırıları daha önleme aşamasında başlamıştır. Ogan'a göre; "Teröristlerin Temmuz ayında okul binasında yapılan tamirat sırasında binaya bomba ve silahları getirip yerleştirmeleri, daha önce 9 Mayıs'ta İkinci Dünya Savaşı yıldönümü kutlamaları sırasında yine Dinamo stadının daha önce tamiri sırasında tribünlerin altına yerleştirilen uzaktan kumandalı bombanın patlatılması sonucu öldürülen Çeçenistan Devlet Başkanı Ahmet Kadirov eylemi gibi önemli bir örneğin ellerinde bulunmasına rağmen Rus istihbaratı gereken önlemi alamamıştır." "1 Eylül tarihi Rusya'da okulların ilk açılış günüdür ve okullarda okuyan bütün öğrenciler o gün aileleri ile birlikte okullarına giderek bu günü bayram gibi kutlarlar. Beslan'daki okulun öğrenci mevcudunun 891, okuldaki görevli sayısının 46 ve öğrencilere eşlik eden en az 500 velinin bulunabileceğini bilmek için aslında istihbaratçı bile olmaya gerek yoktur. Düz bir mantık hesaplaması bunu ortaya koyabilirdi. Rehine sayısının yanlış hesaplanması müdahale hesaplarının da yanlış yapılmasına ve böylece de ölenlerin sayısının yükselmesine sebep olunmuştur."

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kuzey Osetya'daki rehine eyleminin ardından yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında, terörizme karşı, anayasa ile uyumlu hukuki reformlar yapılması gerektiğini açıklamıştır. Putin, uluslararası terörizmin Rusya'ya karşı, topyekün savaş ilan ettiğini, ancak Rus halkının, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yarattığı travma nedeniyle bu tehdide karşı gereken tedbirleri alamadığını söylemiştir. Putin.

Rusya ve dünyayı tehdit eden terör tehlikesinin boyutunun gerektiği biçimde anlaşılamadığına dikkat çekerek, ülkesinin bu konuda zaaf gösterdiğini belirtmiş ve Rusya'nın terörizme karşı gösterdiği istihbarat zaafalarını bizzat itiraf etmiştir.⁵⁴⁷

Kuzey Osetya'daki kanlı biten söz konusu rehine eylemi çok hassas etnik dengeler üzerinde duran Kuzey Kafkasya'da etnik gruplar arası bir çatışmaya bile sebep olabilecek dinamiklere sahiptir. Diğer yandan, Yeltsin döneminde kendisi ile bir masa etrafında görüşülmesine rağmen, Putin döneminde Maskhadov'un "terörist" ilan edilmesinden sonra, Çeçenistan'da ve diğer komşu Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerini içerisine alan bölgede etrafına birkaç kişi toplayan ve silahlanan onlarca ve hatta yüzlerce direnişçi grup ortaya çıkmıştır. Ogan'a göre: "Kimi si para için, kimisi gerçekten bağımsızlık savaşına inandığı ve/veya Vahhabi kökenli radikal İslamın etkisinde olduğu için, ve kimisi de bölgede önemli komutanlar arasına girerek "işim yapmaya" hevesli bu genç gruplar aslında oldukça tehlike arz etmektedir. Rusya, bu gruplara karşı önleyici tedbirler alamamaktadır. Dolayısıyla da bu tür gruplar önümüzdeki dönemde de her an yeni kanlı eylemlere girişme potansiyeline sahiptirler."

Rusya'da, Başkan Putin tarafından 6-7 Eylül, yas günleri ilan edilmiştir. Eylemler bütün dünyadan tepki görmüş ve Rusya uluslararası camiadan terörizmle savaşında destek görmüştür. Bu son eylemle Kremlin'in terörizmle mücadelede eli güçlenirken, Çeçenlerin bağımsızlık istekleri de önemli ölçüde kan kaybetmiştir.

Ancak yine de Rusya'nın Çeçenlerle görüşmekten vazgeçmemesi gerektiği değerlendirilmektedir. İsrail'in bile yıllardır Filistin yönetimini yok saymasından sonra görüşme sürecine yeniden başlaması, Moskova'nın önünde canlı örnek olarak dur-

⁵⁴⁷ www.avsam.org/turkce/analizler/analizler/57_analiz.htm, 02 Kasım 2004.

maktadır.⁵⁴⁸ Çeçen sorununa bir an önce barışçıl bir çözümün bulunması, sadece Rusya ve Rus halkına değil aynı zamanda Kafkasya bölgesinde ve hatta Türk-Rus ilişkilerine de bir rahatlama getirecektir.

Çeçenistan'da olanlar ne savaş hukukuna ne de barış hukukuna uygun düşmemektedir. Hukuksuzluk da karşısında çaresizliğin bir başka adı olan terörle cevap bulmaktadır. Şiddet, şiddet olarak karşılık görmektedir. Bu nedenle Rusların Çeçen eylemlerini söz konusu ederek soruna şiddetle karşılık vermesi ve bir çok eylemde Rus güvenlik görevlileri tarafından siviller ayır edilmeden teröristlerin izale edilmesi çabasının sıhhatli bir güvenlik stratejisi olmadığına inanılmaktadır. Ayrıca Kafkasya'da yaşanan insan hakları ihlallerini, Çeçen şiddet eylemlerinden bağımsız olarak ele almak gerekmektedir. Aksi takdirde sivil ve masum insanlar; Çeçenler, Ruslar ve diğer halklardan bir çok kişi, terörizmden zarar görmeye devam edecek gibi gözükmektedir.

Çeçenler savaşa devam etmektedirler. Bu savaşın artık her iki tarafı da tatmin edecek çözüm zamanının geldiğine inanılmaktadır. Çünkü ödenen bedeller giderek daha da artmaktadır. Asker Anaları Birliği Komitesi'ne göre, 1994-1996 Rus-Çeçen savaşında 14,000⁵⁴⁹ ve şu anda devam eden savaşta da şimdiye kadar 14,500⁵⁵⁰ Rus askeri ölmüştür. "Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Kuruluşu'nun", 3 Temmuz 2002'de yaptığı açıklama şöyledir:

"Son aylarda kaybolan Çeçenlerin sayısı, Çeçen halkına karşı devam eden, soykırıma yaklaşan bir saldırıyı ifade etmektedir."

Sınır tanımayan doktorların Çeçen Rus Savaşı ile ilgili yorumu da ilginçtir:

548 www.avsam.org/haftalik_analiz/07-11_07_2003/main.htm , 02 Kasım 2004

549 "Asker Anaları Komiteleri Birliği Çeçenistan'da ölen askeri personelin isim listesi yapacak", www.polit.ru, 22 Ocak 2000

550 Ivan Rybkin, "Çeçenya'da Barışa Doğru", 23 Ekim 2002.

-Yüzbinlerce kişinin kaçmasına sebep olan bu savaş yeni bir safhaya girdi. Yoğun bombardıman ve kitlesel imhadan sonra ordu 'yeniden fethedilmiş', bölgeleri daha kötü bir şekle döndürdü. Sivilleri küçük düşürmek için tasarlanmış şiddet olayları düzenleyerek bir terör ortamı oluşturdu: keyfi infazlar ve temizlik operasyonları, tutuklamalar ve kaybolmalar, gasp, cesetler için şantaj yapma gibi olaylarla Rus Kuvvetleri Çeçenistan'ı koca bir gettoya çevirdiler."⁵⁵¹

Gözlerden kaçan önemli noktalardan biri de Çeçenistan'da meydana gelen çevre tahribatıdır. Bu savaşın uzun vadedeki maliyetleri, hem görünür hem de gizli maliyetleri ihtiva etmektedir. Bir milyonun üzerinde Rus asker ve polis personelin savaştan zarar gördüğünü tahmin edilmektedir. Çeçenistan'da savaşa katılan Rus askerlerde moral bozukluğuna bağlı olarak savaş sonrası stres ve değişen davranış biçimlerinin; daha fazla alkolizme, keyfi şiddete, intihar ve suç oranlarının artmasına sebep olduğu gitgide daha da açıklık kazanmaktadır. Rus İçişleri Bakanı, bugün Rusya'da en ciddi suçların çoğunluğunun, bu çatışmalara katılan askerler tarafından işlendiğini belirtmiştir.⁵⁵²

Çeçenistan'daki savaş, askerleri bıktırmış ve usandırmıştır. Evi ve barkı olmayan, işsiz, silah tutma yeteneği zayıf kitlelerin birtakım gelecek beklentileriyle resmi olarak kabul edilmeyen bir savaş cephesinde mücadeleye sürüldüğü öne sürülmektedir.⁵⁵³

Değişik zamanlarda Çeçenistan'daki Rus askerlerinin sayısı 80.000'den 100,000'in üzerine kadar değişiklikler göstermiştir. Zayıflamış olan Rus ekonomisi üzerinde savaş zaten ağır bir yükür. Savaşın ekonomik maliyetinin yıllık normalde 2 ila 3 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, federal hükümetin sağlık ve eğitim alanında yaptığı tüm harca-

⁵⁵¹ "Terör Siyaseti", *Sınır Tanımayan Doktorlar /Medecins Sans Frontieres (MSF)* tarafından yazılmış bir rapor, 22 Kasım 2000.

⁵⁵² Ian Traynor@guardian.co.uk, 3 Ocak 2005..

⁵⁵³ Ivan Rybkin, "Çeçenya'da Barışa Doğru", 23 Ekim 2002

maların yaklaşık yarısına eşittir. Ayrıca, Rusya'nın Çeçenistan'daki savaşı, yüksek petrol fiyatlarıyla aynı zamana denk gelmiştir.

Öte yandan Putin, meseleye merkeziyetçi bir şekilde bakmaktadır. Putin'in başa geçmesinden bu yana yaptığı çeşitli temel değişiklikler, Rus devletinin yapısını sarsmıştır. Başkan, şu anda seçilmiş yöneticilerin görevine son vermek hakkına sahiptir. Yedi federal bölge oluşturulmuştur. İki dışında tümünün yöneticileri, başkanın atadığı temsilcilerdir. Çeşitli Rus cumhuriyetleri anayasalarını değiştirmeye zorlanmışlardır. Kremlin'in, Federal anayasanın gözden geçirilmesi ve merkezin eyaletler üzerindeki etkisinin daha da artırılması konusundaki baskısı sürmektedir. Başkan Putin'in "dikey güç" takıntısı, federalizmle çelişen bir fikirdir ve bugünün Rusya'sındaki anlaşmaların kısaca ömürlü olduğunu ve anayasaya değil, liderin tercihlerine bağlı olduğunu göstermektedir.⁵⁵⁴ Başkan Yeltsin ve Başkan Maskhadov tarafından 12 Mayıs 1997'de imzalanan barış anlaşmasının kaderi bu nokta açısından güzel bir örnektir. Anlaşma, sonsuza kadar, her çeşit sorunun çözümü için güç kullanmını ya da güç kullanma tehdidini reddediyor, her iki tarafın, genel kabul görmüş prensipler ve uluslararası hukukun kurallarını çerçevesinde ilişkilerini geliştireceklerini açıklıyordu. Ne var ki, Haziran 1999'da, anlaşmanın altına imzasını atan aynı Rus başkanı, Çeçenistan'da karşı ikinci askeri saldırıyı başlatmakta ve aynı Çeçen başkanını yasadışı ilan etmekte tereddüt etmemiştir.

Sadece son sekiz yıl içinde birkaç Çeçen'den birinin kurban verildiği düşünülürse, Çeçenlerin kayıplarının ne uğruna verildiğinin anlaşılması imkansızdır. Çeçenler için hala tek amaç bağımsızlıktır. Sadece bu nesil değil, 1707'den beri hemen hemen tüm nesiller aynı amaç uğruna can vermiştir. Bu tarihi geçmiş Rusya'nın bir eyaleti olunması istemini daha da kabul

554 www.abrek.org/download/cecen_baris_plani.doc, 2 Kasım 04

edilemez kılmaktadır. Çünkü farklı bir çözümü düşünemeyen Çeçenlerin zihninde, "Rusya Federasyonu ile birliktelik, "bütün bu mücadeleye ve tarihe, daha da önemlisi sevdiklerinin hatırasına ihanet anlamına gelmektedir."⁵⁵⁵

Kafkasya'da bağımsızlık için savaşan Çeçenlerin Türk Dünyası içinde stratejik anlamda özel bir yeri vardır. Öte yandan uluslararası desteği ve başta da Müslüman ve Türk dünyasının yeterli desteğini bulamayan Çeçenlerin hassasiyeti artmaktadır. Çeçenler, Türk olmamalarına karşın Türk Dünyasının beka ve güvenliğini ilgilendiren bir konumda bulunmaktadır.

Bugün Çeçenlerin, bir tür seslerini duyurmanın yollarını ararken, çirkin terörle birlikte anılır hale gelmeleri "Gazavat'a" zarar vermektedir. Ancak bu tarihi mücadelenin anlamsız hale geldiği gibi bir hüküm taşımaz. Çeçen savaşından dünyanın alması gereken çok önemli bir ders vardır. O da, Birleşmiş Milletler Şartı'na imza koymuş devletlerin bir gün kendilerinin de subjektif ölçütlere bağlı olarak çıkarlar gerektirdiğinde, hukuku yok sayan tirani bir anlayışla karşılaşabileceği, tüm uluslararası sözleşme ve anlaşmaların kendini güçlü hisseden herhangi bir ülke tarafından ayaklar altına alınabileceği gerçeğidir. Maalesef bu tehlikeli mesajı görmezlikten gelen bir Dünya vardır.

E. Amerika Birleşik Devletleri'nin

Kafkasya Politikasında Çeçenistan

ABD, Çeçen Meselesi'nden stratejik anlamda yararlanmaktadır. ABD'nin tavrını, Soğuk Savaş öncesi ve 11 Eylül sonrası tutum olarak ikiye ayırmakta fayda mütala edilmektedir.

Soğuk Savaş öncesinde köktendinci unsurları birbiriyle irtibatlı olarak SSCB'ye karşı güçlendiren ve eylemlerime destek veren ABD, Soğuk Savaş sonrasında da bu unsurlardan yarar-

⁵⁵⁵ *Manfred Bennigsen, "Chechnya: Political Developments And Strategic Implications For The North Caucasus", Central Asian Survey, Aralık 1999, s.536*

lanmakta ve özellikle Çeçenlerle yeri geldiğinde stratejik irtibata geçmekte sakınca görmemektedir.

Soğuk Savaş'tan sonra Kafkasya'da sular hiç durulmamıştır. Bu kapsamda, Dağıstan'da yaşanan Vahhabi ayaklanmasının sadece bir şeriat ayaklanması olarak görülmemesi gerekmektedir. Olayların arkasında, Hazar Havzası petrol ve doğal gaz rezervlerinin paylaşım sorunuyla, Rusya'nın bölgedeki gücünün azaltılması stratejilerinin de bulunduğu öne sürülmektedir.

Çeçenistan'dan Tacikistan'a kadar geniş bir coğrafyada Siyasal İslam'ın, ABD'nin önemli bir dış politika aracı olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Buna göre; ABD'nin amacı, bölgenin enerji kaynaklarını kısa vadede uluslararası pazara sunmak değil, uzun vadede dünya hegemonyasını tehdit edecek ülkelerin eline geçmesini engellemektir.

Dağıstan'daki çatışma ve karışıklıklar, Rusya'nın Azeri petrolünün ana taşıma koridoru olma yönündeki planlarına sekte vurmakta ve aynı zamanda eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki jeopolitik etkinliğini de zayıflatmaktadır. Rusya, Çeçenistan'daki güvenlik sorunları ve hat üzerinde petrol hırsızlığı yapılması nedenleriyle Çeçenistan'ı dışarıda bırakarak Dağıstan'dan geçen yeni bir hat yapılmasını da istemektedir. Bölgede savaş hali sürdükçe, Bakü-Novorossisk Boru Hattından petrolün taşınmasının aksayacağı; petrol fiyatlarının daha da yükseleceği ve petrol ihraç eden Arap ülkelerinin ve ABD'nin bundan kazançlı çıkacakları iddia edilmektedir.

Kafkas ülkelerindeki dinsel gelişmelerin, bölgede SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerin güvenliği yanında, Rusya Federasyonu'nun da bütünlüğünü ciddi bir şekilde tehdit etmekte olduğu; buna paralel olarak Rusya Federasyonu'nun bu konudaki endişe ve zafiyetlerini de ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir.

Kafkasya'daki sınırların son derece karmaşık ve geçirgen; iklimin sert, arazinin dağlık ve nüfusun oldukça fakir oluşu; si-

lah ve uyuşturucu kaçakçılığında bölgenin yoğun olarak kullanılması; bölgedeki devlet ve özerk cumhuriyetlerin tek başlarına çıkan krizlerle başa çıkamaması nedenleriyle, bölgenin radikal dinci gelişmelere uygun bir zemin hazırladığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre, tek varlığı petrol olan Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve İran, Hazar Havzası'ndan çıkartılan petrol den rahatsızlık duymaktadırlar. Bu ülkelerin, büyük petrol rezervi olan ve aynı zamanda petrolün dünya pazarlarına çıkış yolları üzerinde, Kafkasları kontrol etmek suretiyle, ekonomik ve siyasi güçlerini devam ettirmek istedikleri değerlendirilmektedir.

Hazar Havzası enerji kaynaklarına en büyük yatırımı yapan ABD ve İngiltere'nin, Rusya'nın etkisini azaltmak maksadıyla, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkelerini desteklediği iddia edilmektedir. ABD ile İngiltere'nin desteği olmadan bu ülkelerin böyle büyük çapta bir organizasyonu gerçekleştiremeyeceği öne sürülmektedir. Dolayısıyla, Kafkasya'daki istikrarsızlığın mevcut konjonktürde ABD'nin menfaatlerini elde etmesine katkı sağlaması nedeniyle, ABD kontrolünde bir süreç olduğu değerlendirilmektedir. ABD'nin;

* Bakü-Süpsa ve inşası halinde Bakü-Tiflis -Ceyhan Petrol boru hatlarındaki ABD şirketlerinin menfaatlerini dolayısıyla bölgedeki kontrolünü idame ettirebileceği, RF'nun "Stratejik engellemesini" kırarak bölgeye nüfuz edebileceği,

* Kafkasya'da yaşanan olayların sürmesinin, bölgedeki ABD menfaatlerine katkısı göz önüne alındığında, bölgedeki karışıklıkların ve istikrarsızlığın bir süre daha devam edebileceği düşünülmektedir.

Gelişmelere Türkiye açısından bakıldığında; bölgedeki istikrarsızlığın sürmesi halinde, Hazar petrollerinin nakli için alternatif güzergah olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleştirilme ihtimalinin kuvvetleneceği değerlendirilmektedir. Ancak, Kuzey Kafkasya'da yaygınlaşabilecek dinci akım ve yönetimler, İran ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi tüm bölge ülkeleriyle birlikte Türkiye'yi de olumsuz yönde etkileye-

bilecektir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kafkasya Politikasının proaktif olmasına ihtiyaç vardır. Öte yandan önümüzdeki dönemde Ermeni meselesinin Dünya gündemine daha sık geleceği göz önüne alınarak bu hassas meselenin çözüm potansiyelini de taşıyan Kafkasya ve özelde de Çeçen Davası, Türkiye'nin üzerindeki ekonomik, siyasi yönden emperyalist kuşatmayı ortadan kaldıracak fırsatları taşımaktadır.

Orta Asya ve Kafkasya'daki İslami gelişmeler bölgeye yayılma eğilimi göstermektedir. Kuzey Kafkasya'da RF'na bağlı cumhuriyetlerde artan etnik gerginlikler, şiddet olayları, organize suçlar ve dini rekabet, RF'nin bölgedeki otoritesini zayıflatmaktadır. Rusya, tüm Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın bütün yönleriyle sağlanmasını yeni askeri doktrininde açıkça hedef olarak ortaya koymuş bulunmakta ve istikrarsızlığın, Federasyonun diğer bölgelerine sıçramasından kaygı duymaktadır.

1997'de Rusya ile yapılan barış antlaşmasını takip eden dönemde de Çeçenistan'da köktenci akımlar güç kazanmaya başlamıştır. Çeçenistan'da Devlet Başkanı Aslan Maskhadov'un etkisi azalırken, din ve aşiret faktörlerine dayalı kutuplaşmanın giderek arttığı, devlet düzenin sağlanması giderek güçleştiği görülmektedir. Bu durum, ülkede şeriat taraftarları ile hükümet güçleri arasında kontrol edilemeyen silahlı çatışmalara yol açtığından, iç istikrarın da ciddi şekilde bozulabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın, Çeçenistan'a vadettiği mali yardımları yerine getirmemesi Çeçenistan'da genç nüfus arasında yüzde yüze ulaşan işsizlik, giderek artan suç oranının kontrol altına alınamaması ve son yıllarda Suudi Arabistan'ın Kuzey Kafkasya'da yaymaya çalıştığı Vahhabilik mezhebinin kuvvetlenmesi, ülkede istikrarın sağlanmasını güçleştiren diğer etkenleri oluşturmaktadır.

Dağıstan'da, Vahhabi militanlar tarafından "İslami esaslara dayalı bir devlet" kurulması amacıyla bir hareket başlatılmıştır. Suudi kökenli olan ve İran'ın Şii doktrinine karşı bölgede bir alternatif olarak; ABD, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri tarafından desteklendiği öne sürülen Vahhabi hareketinin, Çeçenistan ve Dağıstan'da etkisinin giderek artmakta olduğu ve mücahit bölgelere yayıldığı söylenmektedir. Çeşitli kaynaklara göre; Kuzey Kafkasya'da, daha çok Çeçenistan ve Dağıstan'da etkili olan Vahhabiliğin konumunu güçlendirmek için, Suudi Arabistan önemli miktarlarda mali yardım ve insan gücü desteğinde bulunmakta, örgütün yönetim mekanizmasında bulunan kişiler Suudi Arabistan'daki Vahhabiler tarafından eğitimden geçirilmektedirler. İddiaya göre Vahhabilik Hareketi, RF birliklerine karşı girişmiş oldukları mücadeleye yardım etmek için Suudi Arabistan, Ürdün, Pakistan ve Afganistan'dan gelen bir çok militanın örgütlendiği Çeçenistan'dan yayılmıştır. İddiaya göre, militanların maksadı, Dağıstan'da dağlık bölgede Vahhabi mezhebinin hakim olacağı İslami esaslara dayalı bir cumhuriyet kurmak ve bilahare bu devleti Çeçenistan ile birleştirmektir.

Ortadoğu, Kafkasya ve Avrasya'daki çıkarları, bekası ve geleceği olarak gören ABD, rakiplerinin ve müttefiklerinin ekonomik büyümelerinin doğuracağı enerji talebi artışlarını kontrol altına alabilmek için zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine haiz Hazar Denizi Havzası'nın kaynaklarının işletilmesini ve dünya pazarlarına arzını istemekte, bu hususta her türlü siyasi ve ekonomik desteği vermektedir. Böylece, Orta Doğu petrolüne yeni bir alternatif kazandıracak ve fiyat istikrarı da korunmuş olacaktır. Bu amaçla ABD, Hazar Denizi çevresindeki devletlerin bağımsızlıklarını, hükümlerlik haklarını desteklemekte, bölge petrolünün çıkarılması ve ihracı bakımından Amerikan şirketlerini teşvik etmektedir.

ABD'nin Kafkasya'ya ilişkin politikası, açıkladığı stratejiye göre; demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisine dönüşü

destekleme, ABD ile ticaret ve yatırımların arttırılması temeline dayanmakta; diğer taraftan ABD, kendi stratejik değerlendirmeleri çerçevesinde, bölge ülkelerine güvenlik, tehdit, işbirliği perspektifleri çizerek, kendi belirlediği politikaların dışında, farklı siyasal, askeri, ve ekonomik ilişkilerin ortaya çıkmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu maksatla, NATO dahil tüm imkanları da maliyet azaltmak için kullanmak istemektedir.

Devlet merkezli politikaların yanı sıra, uluslararası sermayeyi, hükümet dışı ve uluslararası örgütleri kendi politikaları çerçevesinde yönlendirmeye çalışan ABD, Kafkasya'da yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin ihtiyaç duydukları her türlü yardımı, bu ülkelere kendi menfaatlerine hizmet edecek şekilde bağlayıcı koşullar tesis ederek ve gelecekte bölgesel menfaatlere aykırı siyasi oluşumlara fırsat vermeyecek tarzda bir politika izlemektedir.

Türkiye'nin, bölge ülkeleri ile tarihsel dostluk ve kültür beraberliği, ABD ile Türkiye'nin bölgede müşterek hareket etmesine imkan vermesine rağmen Türkiye iç ve dış dinamiklerini kullanarak bölgede etkin olamamaktadır. Bu tutukluk, ABD'nin bölgede tarihsel-kültürel üstünlüğü bariz olan Türkiye üzerinden strateji geliştirmesine de mani olmaktadır. Oysa ki, Türkiye, Rusya Federasyonu ile dengeli ilişkiler geliştirmesi ve sorunların çözümüne stratejik çıkarları çerçevesinde el atması, jeopolitik, jeokültürel avantajlara sahip dinamik güç vektörlerinden yararlanması gerekirken tersine atalet içinde olduğu gözlenmektedir.

Rusya Federasyonu'nun etnik grupları kullanarak bölgede yeni bağımsızlıklarına kavuşan cumhuriyetleri kontrol altında bulundurma politikasına karşılık, ABD'de özellikle Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık faaliyetlerine örtülü de olsa destek vererek RF'nun bölgeyi kontrol altında bulundurma durumunu istikrarsız hale getirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Kafkasya politikasını oluştururken bu resmi ve sürekli değişen uluslararası dinamikleri göz önüne almalıdır.

F. Uluslararası Sistemin Çeçen Meselesine Bakışı

Rusya Federasyonu; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İşkencenin ve Gayri İnsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelelerin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, Cenevre Sözleşmeleri ve bunlara Ek 2 Protokolü, İşkencenin ve Diğer Zalimane, Gayri-İnsani veya Aşağılayıcı Muamelenin veya Cezanın Önlenmesine Dair Sözleşme, Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Her Çeşit Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye imza atmış bir ülke olarak, gerek 1994-1996 yılları arasında binlerce insanın ölümü, binlercesinin yaralanması ve sakat kalmasıyla sonuçlanan Birinci Çeçenistan Savaşı'nda, gerekse de 1999'da başlayıp hala devam eden ikinci savaşta, ağır şekilde hak ihlallerine neden olmuştur. İmzaladığı sözleşmelere bakıldığında savaş suçu olarak ele alınabilecek bir takım suçların oluşmasının önüne geçememiştir.

İnsan haklarının ihlali konusu Amerikan Senatosu dahil muhtelif ülkelerin meclislerinde ele alınmıştır. Wellstone'nun, CFR (Counsel on Foreign Relations) ile koordineli olarak hazırlanan ve Amerikan Senatosu'nda ele alınan raporunda⁵⁵⁶ özel olarak 1999 Alkhan-Yurt; 2000'de Staropromyslovski ve Aldi; 2001'de Alkhan-Kala, Assinovskaia ve Sernovodsk; 2002'de Tsotsin-Yurt ve Argun'daki ihlaller örnek verilerek, Rusya Federasyonu liderliğinin Rus askerleri tarafından işlenen insan hakları ihlallerinin durdurulması konusunda önlem almakta başarısız olduğu öne sürülmektedir. Raporda, terörizmle savaşın haklı gerekçesinin insan hakları ihlalleri için gerekçe olarak kullanılmamasından söz edildiği gibi, Aslan Maskhadov hükümetine de, Rus hükümetiyle işbirliği yapan Çeçenlere yapı-

⁵⁵⁶ Richard Wellstone. "Condemning Human Rights Violations in Chechnya and Urging a Political Solution to the Conflict.", *SRES 213 IS, 107th CONGRESS, 2d Session* Şubat, 2002.

lan eziyetler için gerekli önlemleri alması ve görüşmeler yoluyla sorunlara çözüm aranması şeklinde çağrı yapılmıştır.

Ancak, Çeçenya'daki savaş, beklenenin aksine Rus güvenlik güçleri ve ordusunun etkisini artırarak, Rus halkı ve siyasetinin daha da radikalleşmesine neden olmaktadır. Savaş suçları ile itham edilen generaller yüksek siyasi mevkilere atanmaktadır. Şiddet destek görmektedir. Mesela, Aralık 1999'da Alkhan-Yurt'taki sivil katliamına komuta eden General Vladimir Shamanov, sonrasında Rusya'nın Kahramanı ödülünü almış, ve Kremlin'in desteği ile Ulianovsk'un yöneticisi olmuştur.

Acılı olmayan bir Çeçen aile bırakmayan ve Kremlin tarafından uluslararası toplumu aldatmak için adına "antiterör operasyonu" olarak lanse edilen işgal hareketi, sadece telafisi onlarca yıl gerektiren maddi bir yıkım getirmemiş, geride derin psikolojik izler, sosyal çöküntüler, sağlıksız ve geleceği karartılmış bir nesil bırakmıştır. 1999'da başlayan ikinci işgal hareketi gelişmelere seyirci kalan ve ses çıkarmayarak sorumluluğuna ortak olan uluslararası topluma yeni toplu mezarlar, yargısız infazlar, toplu katliamlar armağan etmeye devam etmektedir. Çeçenistan'da işlenen savaş suçları ve insan hakları ihlalleri, Rusya'nın tüm gizleme ve delilleri karartma girişimlerine rağmen, "Human Rigts Watch", "Amnesty International" ve "Memorial" gibi insan hakları kuruluşları tarafından belgelenmiş ve kayıtlara geçilmiştir. Rutin olarak tekrarlanan bu suçlar karşısında, uluslararası toplumun elinden gelen tek şey, genelde Çeçenistan hakkında raporlar hazırlamak ve Kremlin'i mahcup bir edayla kinamaktan ibaret olmuştur.

Yaşananlar; BM, AGİT, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi gibi uluslararası örgütlerin suçu işleyen taraf güçlü olunca çaresizlik içinde kalmalarını göstermesi açısından son derece anlamlıdır. Geriye sadece, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bireysel olarak hak arayışlarını sürdürmek kalmaktadır. 1991'den beri "de facto" olarak bağımsızlık statüsüne sahip olduğu kabul edilen Çeçenistan, Rusya'nın bir parçası olarak ka-

bul edilsin ya da edilmesin, Çeçenler'in uğradıkları zulümler nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne müracaat hakları saklıdır.

Ancak, Çeçenler Avrupa Mahkemesi'nde ne dava açacak birikime, ne insan gücüne, ne de bu süreci başlatacak finansal kaynaklara sahiptir. "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ndeki" tüm yasakları ihlal eden Rusya için "Uluslararası Adalet Divanı'na" gidilememesinin nedeni ise uluslararası politik ve ekonomik güç dengeleridir. Bu dengeler, şimdilik Rusya'daki sorumlular hakkında uluslararası bir kovuşturma yapılmasına müsaade etmemektedir.

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun toplantılarında, Rusya, her defasında yoğun diplomatik baskılarla kendisi aleyhine bir karar çıkmasını engellemeyi başarmaktadır. Bu olayla birlikte, Rusya gibi güçlü ülkelerin karıştığı insanlık suçlarının yargıdan muaf olacağı ve suçluların koruma altında kalmaya devam edeceği sonucu çıkmaktadır. Bu da, Çeçenlerin acıya karşılık yarattığı anlamsız teröre kendilerince anlamlı bir zemin hazırlamaktadır.

G. Avrupa Birliği'nin Çeçen Politikası

Avrupa Birliği; dünya ülkeleri içinde, ABD de dahil, jeokültürel üstünlüğe haiz, sözü geçen ve insan hakları standartları açısından, teori ve uygulamada etkinliği olan ve uluslararası kamuoyunda benimsenen değerlere sahip güçlü bir milletler topluluğudur. Bu nedenle AB'nin, Kafkasya'da olanlara duyarsız kalması söz konusu değildir. Çeçen sorunu muhtelif platformlarda ve AGİT kapsamında ele alınmaktadır. Ancak ne yazık ki bu duyarlılık yeterli düzeyde değildir.

Çeçenistan'da zulüm ve vahşetin devam ettiği bir sırada İstanbul'da AGİT - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı zirvesi gerçekleştirilmiştir. AGİT'in İstanbul Zirvesi'nin ana gündem maddesi insan hakları konusuydu. Çeçenistan, devlet başkanı

Aslan Maskhadov, AGİT zirvesine katılacak devlet başkanlarına çağrıda bulundu. Çeçenistan gerçeği aslında AGİT zirvesi için bir sınavdı. AGİT Zirvesi'nde çok sayıda devlet başkanı bir araya geldi, önemli bir uluslararası güç oluştu. Her ne kadar AGİT'in yaptırım gücü olmasa ve aldığı kararlar da tavsiye kararları niteliği taşısa da bu zirve münasebetiyle bir araya gelen devlet başkanlarının ortak tavır takınmaları Rusya'yı mutlaka geri adım atmaya, Çeçenistan'daki vahşi katliamı durdurmaya zorlayacaktı.

Zirve sonrasında yayınlanan İstanbul Deklarasyonu'nda da Çeçenistan meselesi öncelikli olarak yer aldı. Fakat meselenin deklarasyonda yer alış şekli daha çok Rusya'yı memnun etti. Çünkü maddede, Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygıya ve terörizmin her çeşidine karşı durulmasına vurgu yapıldıktan sonra, Çeçenistan meselesinin görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulması isteniyordu. Bu üç unsurun bir arada zikredilmesi, Çeçenistan'ın kendi toprağı olduğunu iddia eden Rusya'nın işine yarıyordu. Oysa, bundan önceki bağımsızlık savaşı sonrasında imzaladığı antlaşmada, Çeçenistan'ın bağımsız bir ülke olması RF tarafından kabul edilmişti. Rusya, Dağıstan'daki olayları bahane edip söz konusu anlaşmayı ihlal ederek, bu ülkenin topraklarına girmiş ve yeni bir işgal gerçekleştirmişti. Ardından da anlaşmayı tümüyle hiçe sayarak, yeniden Çeçenistan'ın Rusya toprağı olduğunu iddia etmeye başladı. Hal böyleyken Çeçenistan meselesinin çözümüyle Rusya'nın toprak bütünlüğünün bir arada zikredilmesi, Moskova yönetiminin tezinin zımnen kabullenilmiş ya da üstü kapalı bir şekilde güçlendirilmiş olması anlamına geliyordu.

Rusya'nın, Dağıstan'daki gelişmelerle Çeçenistan hükümetini irtibatlandırması Çeçenler tarafından, kendine özgü ve ispat edilememiş bir iddia ve propaganda olarak görülmekteydi. Eğer dünya Rusya'nın bu iddiasını tahlil etmek istiyorsa, hemen o iddiayı peşinen kabul etmemesi ve bir araştırma heyeti oluşturarak iddianın dayanaklarını gözden geçirmesi ve daha sonra

adil bir karara varması gerekirdi. Doğu Timor'daki bağımsızlık davasını sahiplenen, oradaki bağımsızlık yanlısı Hristiyanlara her yönden arka çıkan BM ve ona yön veren uluslararası güçlerin Dağıstan'daki olaylara hemen terör damgası vurmasının çifte standart taşıdığı iddia edilmektedir.

AB içinde Çeçen sorununu gerçek boyutuyla ele alan bir yaklaşım bulunmasına rağmen, AB de, Çeçenleri bir taraf olarak görmekten ve Rusları gücendirmekten kaçınmaktadır. Bu durum, Çeçen tarafında güvensizliğe yol açmaktadır. Çeçenlere göre, Çeçenistan'da insan haklarına karşı işlenen suçlar araştırılmamış ve suça karışanların devlet nezdinde himaye görmesine göz yumulmuştur.

Avrupa Konseyi, insan haklarına ilişkin genel durumun iyileştirilmesi konusunda yapabileceklerinin azını yapmıştır. Daha önce insan hakları ihlalleri nedeniyle askıya alınmış olan Rusya'nın konseydeki oy hakkı 2001 başında bu konuda verilen sözler yerine getirilmediği halde iade edilmiştir. Yani Ruslar, ağır insan hakları ihlali ve savaş suçlarına rağmen ödüllendirilmiştir. Ancak kanaatimce bütün bunlarda, RF'nun akıllı politikası, Çeçen Davası'nın yanlış eller tarafından sahiplenilmesi ve Çeçenlerin terörle anılmasının etkisi büyük olmuştur.

AB'nde, İsrail, Rusya ve Amerika'nın terörle mücadelesini kendi amaçları için kullandığına inananlar bulunmaktadır. Özellikle 11 Eylül'den sonra adı geçen ülkelerin, "Terörle Savaş" bahanesiyle manüplasyona yöneldiği, insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıp insan hakları ihlallerini arttırarak jeopolitik amaçlarına ulaşma süreci içinde oldukları ve böylece uluslararası terörü daha da arttıran "Devlet Terörü" kavramının ortaya çıktığı öne sürülmektedir.

Bununla beraber, AB'nde, XXI. yüzyıl Avrupa güvenliğinin, Avrupa ve Rusya'da kanun hakimiyetine bağlı olduğunu dile getirenler bulunmaktadır. Bir kesim de sorunun çözümü için, Çeçenistan'a diğer Rusya cumhuriyetleri gibi otonomi verilmesini savunmaktadır. Bunlar, Çeçenistan olayının yalnız silah ile

çözümünün mümkün olmadığı, uluslararası bir aracının bölgeye gönderilmesi ve Rusya'nın köylerde yaptığı operasyonlara son verilmesini gündeme taşımaktadırlar. Bir Çeçen Polis Gücü oluşturulması ve bölgenin yeniden yapılanması için Avrupa Birliği-Rusya arasında işbirliği yapılması da istenmiştir.

AB içinde önemli bir grup tam olarak bunu ifade edip etkin olamasalar da bölgede yaşanan olayları insan haklarından öte bir soykırım olarak görmekte, Rusya'nın terör iddiası ile suiistimal ettiği ve bir bağımsızlık savaşı olarak görme yaklaşımında olmadığına inanmaktadır. Bu grup, mevcut durumda sorunun tam olarak çözülmesini sağlayamasa bile, AB'nde Rusya Federasyonu'na karşı demokratik baskı oluşturma potansiyelini taşımaktadır.

AB, son zamanlarda güvenli bir Avrupa ve alternatif enerji alanları yaratma politikaları gereği, ilgisini Kafkaslar'a yoğunlaştırmaktadır. Bu nedenle, Çeçen meselesine genelde ihtiyatla yaklaşmaktadır. Barış ve huzur içinde yaşayan güvenli bir Avrupa yaratma politikalarının bir gereği, SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa ülkeleri NATO'ya dahil edilerek RF ile arasında bir tampon bölge oluşturulmakta, aynı zamanda enerji kaynakları bakımından zengin olan Kafkasya'nın kontrol altında bulundurulması ekonomik yönden güçlü bir Avrupa'nın devamlılığı açısından hedef alınmaktadır. Almanya ilgisini Gürcistan üzerine yoğunlaştırırken, Fransa ise ülkesinde yaşayan Ermeni diasporasının da zorlaması sonucu Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmektedir.

AB ülkeleri; Orta Doğu petrollerine alternatif olarak Kafkasya enerji kaynaklarının Avrupa'ya entegrasyonunu istemekte, bilahare AGİT kararları gereği bölge ülkelerinde çağdaş ve insan haklarına dayalı demokratik rejimler kurularak, uluslararası sermayenin serbestçe hareketine de olanak sağlayan geniş bir ekonomik pazar yaratılmasına çalışmaktadır.

H. Türkiye'nin Çeçen Davasına Bakışı

Çeçenistan'ın Türkiye açısından stratejik açıdan önemini, Kafkasların stratejik önemi çerçevesinde düşünmek gereklidir. Kafkaslar;⁵⁵⁷

* Kafkasya, tarih boyunca ticaret ve göç yolları oluşturmalarının yanında, kıtaların ve kültürlerin kesiştiği önemli bir kavşak noktası olmuştur.

* Dil, din ve etnik gruplar açısından dünyanın en zengin coğrafi bölgelerinden birisidir. Kafkasya'da 23 ayrı millet ve 52 dil bulunmaktadır. Kafkasya'nın etnik karışıklığı bir açıdan Balkanlara benzemektedir. Kafkasya ayrıca, Müslümanlık ile Hristiyanlığın hassas temas noktalarından birini de teşkil etmektedir.

* Zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahiptir.

* Etnik grupların çokluğu, Kafkas halklarının kaynaşmasını ve bir araya gelmesini zorlaştırmaktadır.

* Tabii zenginlikler de, Kafkasya'yı, dünya sahnesinde rekabet bölgesi haline getirmektedir.

* Kafkaslar Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan kuşak içinde stratejik açıdan anahtar konumundadır. Aynı şekilde Türkiye'de Kafkas ülkeleri için batıya açılan bir kapıdır.

* Doğu ve batı arasında bir köprü oluşturan ve Avrasya coğrafyasının en hassas bölgesi olan Kafkaslar, siyasi ve ekonomik açılardan da tüm dünyanın ilgisini cezbetmektedir.

* Stalin, Kafkas halklarını dengede tutmak ve Rusların azınlığa düşmesini önlemek için, bir dizi özerk cumhuriyet/bölge oluşturmuştur. Ancak, bu yapay düzenlemeler, etnik grupların hayat sahaları ile bağdaşmamış, sınırların parçaladığı etnik gruplar, birleşmek için mücadeleye başlamışlardır.

* Kafkaslar soğuk savaş sonrasında jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden biridir. RF, Batı ile arasındaki sınırla-

⁵⁵⁷ Erkek, a.g.e. ,s.85.

rı çizen bir alan olarak bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmektedir. Kafkasları arka bahçesi olarak gören Rusya'nın, bu bölgedeki politikasını yalnızca petrole bağlı olarak görmemek gerekir. Kafkaslarda gücünü yitiren Rusya, Karadeniz'de, boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da da etkinliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle, bu bölge Rusya açısından yaşamsal önemde stratejik bir konuma sahiptir.

* Kafkaslarda ABD ve AB; kaynağın işletilmesinden, taşınması ve dağıtılmasına kadar petrol ve doğal gazın kendi egemenlikleri altında olmasına çalışmaktadırlar. Bu politika, ABD ve AB için Kafkasları öncelikli ilgi alanları içine sokmaktadır.

* İran da Kafkasya ile ilgilenmeye devam etmektedir. Bu ilginin önemli bir sebebi de, İran'daki Türk azınlığıdır. Orta Asya Cumhuriyetleri de, denize açılma istekleri nedeniyle Kafkasya'daki gelişmelerle ilgilenmektedirler.

* Türkiye'nin bir bölümü Kafkaslarda yer almaktadır ve doğu sınırları, bu bölgeden geçmektedir. Ayrıca, ırk, dil ve din özellikleri ile de Türkiye'nin Kafkaslara bağlantısı vardır. Coğrafi yakınlık, ekonomik işbirliği imkanları ve doğal kaynaklar nedeniyle Kafkaslar Türkiye için bir ilgi alanı oluşturmaya devam edecektir.

* Avrupa'nın ilgi alanının artık Hazar Denizi'nin ötesine kadar uzandığı gözönüne alındığında, Kafkasya'nın, Avrupa'nın güvenliği açısından da önem arz ettiği görülmektedir.

* Geleceğin enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran bir bölge olan Kafkasya'da yeni bir petrol jeopolitiği gelişmektedir. Kafkasya, son yıllarda Azerbaycan ve Orta Asya'da üretilen petrol ve doğal gazın Batı'ya nakli için güzergahların belirlenmesinde bir çıkar alanı haline dönüşmüştür. Başta küresel bir güç olan ABD olmak üzere birçok ülkenin ve Türkiye'nin enerji güvenliği için endişeleri bulunmaktadır. Bir açıdan bakıldığında, Ortadoğu'nun XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılda oynadığı

rolü, Kafkasya XXI. asırda oynamaya adaydır. Kafkasya'nın resmi, bölgesel bir güç olan bir ülke için gelecekteki enerji problemlerinin daha şimdiden çözülmesini gerektirmektedir. Bunun için, Türkiye'nin bölgede daha aktif rol alması gereklidir. Kafkasya; Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında bir koridorun açılması, RF ile aramızda bir tampon bölge oluşturulması, Anadolu'nun stratejik derinliğinin Doğu'ya doğru uzatılabilmesi, Bakü-Ceyhan ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri gibi avantajlar nedeniyle Kafkasya Türkiye için önemli bir bölgedir. Birçok aktör içinde önem taşıyan Kafkaslar'da önümüzdeki 15-20 yıllık dönemde istikrarsızlığın devam etmesi beklenmektedir. Bunun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde mevcut ve büyük devletlerin ilgisini çeken doğal zenginlikler,
- SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan devletlerin devam eden ekonomik, sosyal ve politik problemleri,
- RF'nin Çeçenistan bölgesinde icra etmekte olduğu askeri hareket,
- RF'nin bölgedeki askeri varlığını devam ettirme ve Ermenistan'ı silahlandırma gayretleri,
- Ermenilerin, tüm dünyada Türkiye aleyhine yürüttüğü lobi faaliyetleri,
- Azeri-Ermeni anlaşmazlığı ve Karabağ sorunu,
- Gürcistan'da devam eden iç karışıklıklar,
- Bölgedeki etnik grupların ve özerk yönetimlerin bağımsızlık mücadeleleri.

Türkiye'nin, Orta Asya'ya açılan kapısı durumundaki Kafkasya'da tüm ülkelerle iyi ilişkiler içinde olması ve bu suretle burada istikrarın tesis edilmesine katkı yapabilmesi uzun vadede çıkarına gözükmektedir. Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikasının temel hedefleri, bölge ülkeleri arasında bağımsızlığa,

toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmama ilkesine saygılı, eşitlik ve iyi komşuluk ilişkilerine dayanan dostane ilişkiler kurulması ve bu ilişkilerin ortak çıkarlara hizmet eden çok taraflı bir işbirliğine dönüştürülmesi olmalıdır. Kafkasya'nın başta çoklu etnik dokusu, siyasal, sosyal ve kültürel yapısı incelendiğinde, bu politikanın bölge gerçeklerine de uygun düştüğü gözlenmektedir. Ancak barışçı politikanın pasiflik olarak da algılanması gerekmektedir.

SSCB dağıldıktan sonra bir süre savunma doktrininde de boşluk yaşayan Rusya Federasyonu, Putin döneminde yeniden Kafkasya'da üstünlüğü ele geçirme yoluna girmiştir. RF'nun, Kafkaslardaki nüfuzunu artırmasının dengelenmesi bakımından, Türkiye'nin, Gürcistan ve Azerbaycan'ın güvenlik endişelerinin giderilmesine katkıda bulunması, bu yönde askeri alanda sürdürdüğü çabaların artırılması ve bunun da ekonomik politikalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Çeçenistan Sorunu, bölgedeki önemli bir kriz kaynağıdır. RF, Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketi ve bunun Kuzey Kafkasya'daki diğer Özerk Cumhuriyetler üzerinde vaki olabilecek "Domino Etkisi'ni" şimdilik önleyebilmiştir. Ancak Çeçenlerin, ABD'nin ve bölgede etkileri olan radikal unsurların etkisine girmesi önlenmemiştir. Burada stratejik anlamda boşluk bulan Vahhabiler, anılan boşluğu doldurmuşlardır. Türkiye'nin Çeçen meselesinde jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel bir duruş sergilemesi sağlanmalıdır. Ancak, bu duruşun "terörizmi desteklemek" ile özdeşleştirilmemesi için tedbir alınması gerekmektedir. Türkiye'nin teröre destek vermesi ise asla mevzubahis değildir.

Çeçenistan, Ekim 2004'de Gorbaçov'un da açıkladığı üzere, "özerk ülke" olmalıdır. Bununla beraber, Rusya Federasyonu'nun da konu üzerindeki hassasiyetinin gözetilmesi gerekmektedir. Bu noktada RF ile ilişkilerde Çeçenistan'ın sorun olmaktan çıkarılarak işbirliğine gidilmesi ve RF ile Kafkasya barışı genişleten ortaklık sağlanması da gündeme gelebilecektir. Türkiye'nin de üzerinde hassas olduğu etnik bir sorun vardır.

Çeçen Meselesi'ni bu sorunla ilintili olarak masaya yatırılması engellenmelidir. ABD'ye karşı, RF ile ilişkilerin ve Avrasya çalışmaları'nın önemi anlatılmalıdır. Hem ABD ve hem de RF'na da Türk Cumhuriyetleri ile yapılacak kaçınılmaz işbirliğinin önemi anlatılmalıdır. Bu bir etkinlik ve güçlü dış politika meselesidir. Burada AB de meselenin önemini kavramalı ve Avrasya'ya geçişin ve istikrarlı bir sürecin güçlü ve bütün bir Türkiye üzerinden olabileceğini hesaba katmalıdır. AB-Rusya Federasyonu ilişkilerinden de bu bağlamda yararlanmak mümkündür.

Bütün bunlarda kilit unsur Türkiye'nin Çeçen davasında kontrolü ele geçirmesinde yatmaktadır. Çeçenlere verilen doğrudan destek, RF ile Türkiye'yi muhtelif dönemlerde karşı karşıya getirmiştir. Ancak bu desteğin açık bir demokratik zeminde ve AB aracılığıyla sağlanması, Rusya'nın korkularını ortadan kaldırarak Avrasya'da işbirliğini güçlendirecek bir boyuta ilerleyebilir. Aynı şey, Çin ile Türkistan meselesinde de ele alınabilir. Ancak her durumda, Türkiye'nin değerlerine ulusal bütünlüğüne saygı gösteren bir ilişki zemini yaratılması ön şarttır.

Türkiye'nin tarihi bağlarından yararlanan kararlı bir tavır ve duruş gücü sergilemesi çok önemlidir. Türk unsurlara ve Kafkasya'ya sahip çıkan bu anlayış, stratejik zeminde ele alınmalı, akademik olarak incelenmeli ve uluslararası hukuk içinde barışçı ancak proaktif bir yaklaşımla hareket edilmelidir.

Özetle; uluslararası ilişkilerdeki denklemlerin sürekli yeniden gözden geçirilme zorunluluğu içinde, Kafkasya denklemi ve bunun için de dinamik bir faktör olan Çeçen meselesinin de yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

ABD'nin çıkarları açısından Kafkasya'daki Türk varlığının ve nüfuzunun önemi büyüktür. Doğrudan stratejik etki yerine, dolaylı etkiyi seçmenin stratejik avantajlarından yararlanmayı düşünemeyen ABD nezdinde bunun gerekçesi sorgulanmalıdır. Ayrıca 11 Eylül'den sonra ABD'nin, İslamı küresel hedef olarak ele alması bir taraftan da zaman zaman köktendinci unsurlara duyduğu ihtiyaç, ABD'nin Kafkasya stratejisini kararsızlığa

ve güvenilemezliğe itmiştir. Stratejik bir müttefik olarak kabul edildiğinde ABD'nin, Kafkasya'ya farklı boyutlarda yaklaşması üzerinde Türkiye'nin yetersiz stratejilerinin de etkisi büyük olmasına rağmen ABD'nin aslında Türkiye'ye ihtiyacı vardır.

Rusya ise Çeçenleri tarihte olduğu gibi bugün de egemenliğinin ve çıkarlarının önünde engel olarak görmektedir. Son üç dönemin Rus Devletleri olan; Çarlık Rusyası, Bolşevik Rusya ile SSCB dağıldıktan sonra varlığı devam eden Rusya Federasyonu'nun, jeostratejik gerçekler kapsamında saptadığı ortak politikaları ve bunların rejim yapısına bağlı olmaksızın ödünsüz olarak uygulanması bizzat tarihi düzlemde sürekliliğin en güzel delillerinden biridir. Kuşkusuz burada yapılması gereken mevcut güçle koşut olarak kuvvetli ve barışa zorlayan bir Kafkasya politikasının tesisidir. Jeopolitik olarak Dünya'nın geçiş yaşadığı bir dönemde, Kafkasya'da Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarları ile uyumlu hukuka dayanan düzenlemeler içinde olmak son derece önemlidir.

Türkiye'nin Çeçen davasına verebileceği desteği olumsuz olarak etkileyen ve hatta engelleyen konular vardır. Türkiye'de Avrasya Feribotunun kaçırılması gibi Çeçenlerin bir terörist organizasyon içinde görüldüğü olaylar, Türkiye'yi uluslar arası kamuoyunda zor durumda bırakabilmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu içinde yaşanan terör olayları da, Rusya'nın kozu haline gelebilmekte, dolayısıyla ortaya çıkan durum, Uluslararası Kamuoyunda Çeçen davasına Türkler tarafından daha fazla destek verilebilmesini engelleyebilmektedir. Bununla birlikte Çeçenler, Rusya içinde kitle şeklinde ölümlere yolaçan bazı katliamların bizzat Ruslar veya Rus Gizli Servisi tarafından sahneye konduğunu iddia etmektedirler.

Kıbrıs, Kosova, Bosna, Arnavutluk; Batı ve Güneyden Anadolu'nun derinliğine savunulması için ne kadar önemli ise Çeçenistan da Avrasya Enerji Koridoruna yakınlığı, jeokültürel ve jeoekonomik olgular açısından Doğu cihetinde önemli bir bölgedir. Uluslararası politikada reel politik yaklaşımları göz önüne

etmeksizin bu bölge ile ilgilenmek Türkiye'nin en doğal hakkı ve görevidir. Çünkü vatandaşları arasında azımsanamayacak kadar çok Kafkasyalı Türk bulunmaktadır. Bu ilginin mevcut olduğu şeklinde bir itiraza saygı duyulur. Ancak bunun Dışişleri Bakanlığı'nın uyguladığı politikalarla mevcut resmi teşkilatlanmaya, üniversitelerdeki araştırma yoğunluğuna yansımaları beklenmektedir.

Kafkasya'da Azerbaycan ile Ermenistan arasında ve Gürcistan dahilinde yaşanan ihtilaflar, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Zira her şeyden önce Kafkasya, Türkiye'nin Orta Asya'ya geçiş yoludur. Bu yol, bugün yaşanmakta olan ihtilaflar nedeniyle kapalıdır. Ayrıca, bu ihtilafların doğurabileceği nüfus hareketleri Türkiye'yi köklü akrabalık bağları nedeniyle bir cazibe noktası haline getirmekte ve potansiyel bir tehlike arz etmektedir. Gerek Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde, gerek Kafkasya boyutunda ülkeler arasındaki işbirliğinin, ticaretin, mal, insan ve sermaye hareketlerinin, bölgede ortak refaha ulaşılmasında ve barış ve istikrarın yerleşmesinde önemli bir rolü olacaktır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi öncelikle uluslararası hukuk ve meşruiyet dışı hareketlere son verilmesi ile mümkündür.

Ayrıca, genelde Slavlar tarafından Türkiye'nin Balkanlarla ve Kafkaslarla ilgilenmesinin eskiyi ihya amacı ile irtibatlandırılması, yersiz ve de gerçek dışıdır. Türkiye'nin bu bölgelerle ilgilenmesi, etrafındaki barış ve istikrar arayışlarının doğal bir sonucudur. Bölge ülkelerinin geniş insan ve doğal kaynakları ile dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecinin tamamlanması, bu bölgenin bir an önce barış ve huzura kavuşmasıyla ve bölge halklarının birbirleri ile karşılıklı işbirliğine girmeleri ile mümkün olacaktır.

Tarih boyunca bir kavimler kapısı olan Kafkasya, yeniden tarih sahnesine çıkmakta olan İpek Yolu üzerinde bir barış ve refah havzası olma şansını yakalamıştır. Hedef, Rusya'nın da asperyal güç hevesi olmadan katıldığı müreffeh bir "Kafkasya

ve Hazar bölgesinin" yaratılması olmalıdır. Kafkasya ile Orta Asya ülkelerinin gönüllü ve kolektif bir işbirliği ve iletişim süreci yaratmaları esas olmalıdır. Bu yolda, Hazar enerji projeleri, Avrupa Koridoru, İpek Yolu'nun canlandırılması ve benzeri projelerin hayata geçirilmesi için, Kafkasya'da istikrarın tesisi öncelikli koşuldur. Bu konu, uygun zeminde RF ile birlikte, "karşılıklılığı göz önüne alarak" değerlendirilmelidir. Ayrıca, Kafkasya'da ABD'nin, yalnız kendi çıkarları için ve köktenci unsurlarla beraber hareket etmesini sağlayan gerekçeler ortadan kaldırılmalıdır.

Çünkü, Kafkasya'nın barış ve istikrara kavuşması ile bu bölgede ortak refaha ulaşılması, başta Rusya olmak üzere tüm bölge ülkelerinin ve bölgesel aktörlerin menfaatinedir. Dünya barışı için de kritiktir. Kafkasya'da barış ve istikrar, bu çok uluslu, çok kültürlü, çok dinli bölgede farklı uygarlıkların çatışma yerine işbirliği içinde birlikte yaşayabilmelerinin gerçekleşmesi açısından elzemdir.

Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile bir Doğu-Batı ek seniyi oluşturma gayretlerine karşın, RF-İran-Ermenistan'ın bir Kuzey-Güney koridoru oluşturma gayretleri göze çarpmaktadır. Gürcistan, bir transit ülke olarak, her iki girişime de destek vermektedir. Kuzey-Güney koridoru ile İran'ın Türk limanlarına bağlılığı, bunun yanında Doğu-Batı koridorunun ve Türkiye-Kafkasya karayoluyla demiryolu bağlantılarının taşıma kapasitesinin Gürcü Terminallerine kaydırılması amaçlanmaktadır. Doğu-Batı Ulaştırma Koridoru Projesi, Rusya'nın Kafkasları yönelik nüfuzunu etkileme açısından önemli bir fırsat yaratmaktadır.

Türkiye, Kafkas ülkeleriyle komşularının, AGİT prensiplerine saygı esasına dayalı olarak, Balkanlar'dakine eşdeğer şekilde, bir "Kafkasya İstikrar Paketi" çerçevesinde bir araya gelme fikrini ortaya atmıştır. Bu zamanlı ve isabetli projenin gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde AGİT, ABD, RF, İran ile üç Kafkas ülkesinin desteğinin sağlanmasına bağlı bulunmaktadır.

"Kafkasya İstikrar Paketi'nin" gerçekleştirilmesini takip etmeli, bu konudaki öncü rolünün geliştirilmesine çalışarak Kafkasya'daki işbirliği açısından vazgeçilmez bir ülke olduğunun kabul ettirilmesine yönelik çabalarını sürdürmelidir. Bunun yanı sıra, bölgesel işbirliği imkanlarının Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde diğer bir önemli olanak yarattığının gösterilmesi açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) gibi bazı bölgesel örgütlerde daha faal bir tutum izlemelidir. Bölge ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik bakımdan batıya entegrasyonunu sağlayacak şekilde boru hattı, kara ve demiryolu projeleri planlanarak uygulanmalıdır. Türkiye'nin gelecekteki enerji bağımlılığını büyük oranda ortadan kaldıracak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesinin, her ne surette olursa olsun uygulamaya sokulması sağlanmalıdır.

Bölge ülkelerinin; sırasıyla AGİT ve NATO gibi siyasi ve askeri kuruluşlara girmeleri teşvik edilerek tam bağımsızlıklarını kazanma mücadeleleri desteklenmeli ve uzun vadede, Türkiye'nin Kafkasya politikasının planlandığı şekilde uygulanmasına engel teşkil eden yabancı askeri varlıkların ise Güney Kafkasya'dan kaldırılmasına çalışılmalıdır.

Köktenci hareketlerin Kafkas ülkelerine yayılmasını engellemek maksadıyla, bölge ülkeleriyle müşterek politikalar oluşturularak uygulamaya konulmalıdır.

Azerbaycan'ı; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan Türkiye'ye yakınlaştırma mücadelesine devam edilmeli, Kafkasya'nın radikal dinci ve yabancı ekonomik nüfuzu altına girmesine mani olunmalı, Azerbaycan Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü haline getirilmelidir.

Kafkas ülkelerine giden vatandaşlardan Türkiye'nin politikasının uygulanmasını kolaylaştıracak birer görevli gibi istifade edilmesini sağlayacak çalışmalar uygulanmaya konmalıdır. Kafkasya'ya yönelik medyanın Türk politikasını desteklemesi sağlanmalıdır.

RF'nin bölge de ağırlığı olan bir partner olabileceği mesajı verilmeli, uluslar arası kuruluşlar ve dünya güç merkezlerinin de bu konuda desteği sağlanmalıdır.

Devlet destekli "Devlet Dışı Organizasyonlar (NGO)" teşkil edilerek, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığının artmasına imkan veren bir siyasi ve kültürel ortam yaratılmalıdır. Kuzey Kafkasya'dan gelerek Türkiye'ye yerleşen insanların kurdukları dernekler vasıtasıyla, Kuzey Kafkasya'daki etnik gruplarla irtibata geçilerek Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası tanıtılmalıdır.

Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik ekonomik ilişkileri, bölgedeki Türk kökenli veya Türkiye'ye siyasi yönden yakın etnik kökenli grupları güçlendirecek şekilde geliştirilerek, Türkiye'nin politik manevra alanı geliştirilmelidir.

Gerek Azerbaycan gerekse Gürcistan Silahlı Kuvvetlerinin NATO standartlarına uygun olarak teşkilatlanması sağlanarak, NATO ülkeleri tarafından yapılacak askeri yardımlarla teçhiz edilmesine yardımcı olunmalıdır.

ABD'nin ortaya attığı Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu'da ve genişletilmiş olarak Kafkasya ve Avrasya'yı da içine alan alanda stratejik belirsizlik artma eğilimi taşımaktadır. ABD yeni dönemde önleyici vuruş (preemptive strike) stratejisini ele almış olup, Genişletilmiş Ortadoğu'da, 11 Eylül sonrası ilan ettiği transformasyonu devam ettirmektedir. Bu strateji de ABD'nin yürüteceği transformasyon boyutunun Türkiye lehine olan fırsatlarından faydalanılmalı ve bu fırsatlar Kafkas politikası bütünlüğü içinde ele alınmalıdır.

Ancak, BOP kapsamında, İran ve Suriye ile sıcak çatışmalar gündemdedir. Bunun yanında, Ermenistan-Gürcistan ekseninde bir Hristiyan birliğinin kurulması, Irak'ın Kuzeyinde "de facto" olarak kurulan Kürdistan'ın BM aracılığıyla tanınması gibi olasılıklar Türkiye'yi rahatsız eden seçeneklerdir. Bu durumda, Türkiye ve müttefikleri arasında, "de facto" olarak stratejik işbirliği de düşmüş olacaktır. ABD liderliğinin tamamen yarı

seçimiyle gelişen olaylar, Avrasya'da ABD'nin istenmemesi gibi sonuçlar getirebilecektir.

İsrail'in proaktif stratejisi ve Ortadoğu ve Avrasya'daki stratejik arayışları, Rusya, Çin ve AB'ni, Anglo sakson cepheye karşı önlem almaya yönlendirmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin duruşu ve sağlayacağı denge çok önemlidir. Türkiye gelişmelerin mevcut şekliyle devam etmesi durumunda, kısa vadede stratejik açıdan bir ikilem yaşayacaktır. Bu ikilemin kalıcı afiyet oluşturmaması ve Türkiye'nin çıkarlarının dengeli olarak gözetilmesi için müttefiklerle milli menfaatleri sıkı şekilde koruyan ilkeler çerçevesinde diyalog içinde olunmalıdır.

Putin'e önerilen Türkiye ile kısa vadeli birliktelik, RF için geçerliyse aynı durum Türkiye için de geçerlidir. SSCB'nin çökmesi doğal olarak Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. RF, istese de istemese de bunun bilincindedir. Öte yandan tüm müttefiklere, Türkiye'nin kendi ulusal bütünlüğü konusundaki hassasiyeti daha derinden hissettirilmelidir. Diplomatik yollar öncelikli tercihlerdir. Ancak ne olursa olsun anlatılması gereken şudur: "Şark meselesinden vazgeçilmelidir."

Öte yandan Pakistan-Çin eksenini ile Asya'ya da nüfuz edilecek bir çalışma yapılmalıdır. Avrasya denkleminde önemli bir aktör olarak İran'ın önemi göz önüne alınmalıdır. Geçmişte olduğu gibi İran ile ilişkilerde Türk unsurların önemi göz ardı edilmemelidir.

Kıbrıs Meselesi ve Kuzey Irak meselesi sıcaklığını korurken, Ermeni meselesi, 2005'in yükselen sorunlarından biri olacaktır. Aynılıkçı Kürtlere ve Ermenilere uluslararası düzlemde verilecek desteğin, Türkiye'yi kuşatma ve boğma stratejisinin bir uzantısı ve BOP kapsamında ele alınacak bir kart olacağı görülmektedir. Bölgedeki Gürcü-Ermeni yakınlaştırılması, Kafkasya'daki Hristiyan faaliyetleri bu oluşumların habercisi gibidir. Bu kritik gelişmeler içinde Türkiye'nin pasif bekleyişi devam etmektedir. Türkiye'nin acilen kararlı önlemler alması zorunlu hale gelmiştir.

İ. Sonuç

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu “Yeni Dünya Düzeni’nde” tehdit algılaması eskiden kitlesel iken, bu gün çok yönlü, çok boyutlu ve değişken hale gelmiştir. Ne zaman ve nasıl gelişeceği belirsizliklerle doludur. Çevre ülkelerdeki siyasi belirsizlik ve istikrarsızlıklar, etnik çatışmalar, tehdit kavramını muğlak hale getirmiştir. Türkiye’nin güvenliğine yönelik tehdit sadece bu ülkelerin askeri güçleri değil, aynı zamanda bu ülkelerdeki politik, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar, sınır anlaşmazlıkları, etnik ve milliyetçiliğe dayanan çatışmaları da ihtiva etmektedir.

Rusya Federasyonu’nun, kendi doğal nüfuz alanında kabul ettiği BDT ülkelerini kendisine bağımlı halde tutma yönündeki politikası tüm hızıyla sürmektedir.

ABD ve AB’ye yakın bir müttefik olarak RF’nun, mevcut uluslararası İnsan Hakları Sistemi’ne uyması istenmelidir. RF’nun “arka bahçe” politikasından gönüllü olarak vazgeçmesini sağlayacak Türk-Rus Trans-Kafkas işbirliği, ekonomik boyutla zenginleştirilerek resmi ve gayri resmi olarak hayata geçirilmelidir. Rusya ile ihtiyatlı, fakat samimi bir perspektifle, mükabiliyet esasına uygun olarak bütün problemler tartışılmalıdır.

Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktür, Türkiye’nin önce bölgesel daha sonra da küresel gücüne uluslararası politik sistem içinde yeniden kavuşması imkanlarını sunmuştur. Bunu he defleyebilecek, kendi öz değerleri ile çağdaş dünyaya entegre olacak bir Türkiye bu hedefin sorumluluklarını yüklenebilecek kadroları yaratmalıdır.

Putin’in kişisel merkezi yaklaşımı zafiyeti daha da artırmaktadır. Rusya ile olan ilişkilerinde Rus-Çeçen ihtilafına en üst seviyede öncelik verilmesi, ihtilafın, Çeçenlerin de haklarını görececek tekliflerle giderilmesi için Birleşmiş Milletler seviyesinde üç taraflı bir çerçeve oluşturulması konusu, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üye ülkelerinden istenmelidir.

Amerika'daki 13 Britanya kolonisinin 1776'da bağımsızlık ilan etmelerinden ve Fransız Milli Meclisi'nin "İnsanların ve Vatanandaşların Hakları Beyannamesi"ni 1789 yılında kabul etmesinden çok önce Çeçenler ademi merkeziyetçi, basit bir demokrasi içinde yaşıyorlardı. Bu durumda; "Çeçen milletinin demokrasiye olan yatkınlığının köklü bir geçmişi bulunmaktadır." yaklaşımı yanlış olmayacaktır. Çeçen kültüründe temelde var olan kişisel ve topluluksal özgür alt yapıdan demokratik çağdaş bir öz-yönetim sisteminin inşa edilebilmesi için yararlanılmalıdır.

Rusya'nın gerçek güvenlik çıkarları, Çeçenistan'ın uluslararası toplumun düzgün tanımlanmış bir üyesi olarak, demokratik ve barışçı bir devlete dönüşmesinde bulunmaktadır. Bu, aynı zamanda Rusya'nın güvenlikle ilgili gerçek çıkarlarına da hizmet edecektir. Rusya'nın gerçek anlamda demokratik ve modern bir devlet haline dönüşmesi de Çeçenistan'ın milli menfaatlerinin esaslı bir parçası olacaktır. Böylelikle, her iki ülkedeki demokratik güçleri birleştirici bir köprü oluşacaktır. Bundan başka, coğrafi yakınlık ve Rusya'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik nüfuz, Rus eliti içerisinde geniş bir mutabakatın gerçekleşmesinin sağlanması, Çeçenistan konusundaki sorumsuz siyasetler izlenmesinin önünü tıkayabilecektir.

Asimetrik ve dengesiz bir federalist sisteme sahip olan RF, er geç küçülmek riski ile yüzleşmek zorunda olduğunun farkındadır. Bu sorun, Çeçenistan sorununun ötesine geçmektedir. Harici güçlerin Avrasya stratejisinin bir parçası olan bu gerçeğin farkına varması gereken Rusya, Türk Dünyası ile karşılıklı çerçevesinde işbirliği yapma ihtiyacı duyacaktır. Doğal bir hukuku süreçte, ekonomik sosyal ve siyasal sorunların baskısı altında bocalayan SSCB mirasçısı Rusya Federasyonu tarafından mevzubahis zorluk kabul edilmektedir. Etnopolitik ayrışma tehlikesi Sovyet sonrası Rusya'da "sosyalist federalizm"den geride kalan mirasla ilişkilidir. Kazanılan bütün ayrıcalıklara rağmen, federasyonu oluşturan cumhuriyetlerden bir kısmında bağımsızlık isteği ortadan kalkmış değildir. Bu isteği şiddetle bas-

tırmak yerine kontrollü dönüşüm yapmak başta RF'nun çıkarı-
nadır. Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmış cumhuriyetlerin
çoğunluğunun, sosyo ekonomik faktörler nedeniyle hala Mos-
kova'ya bağlılıkları dikkate alındığında Rusya Federasyonu içe-
risinde bugünkü ayrıcalıklı statüleriyle kalmaları beklentisi yanı-
ltıcı olmamalıdır.

Ancak Çeçenistan meselesi farklıdır. BM gözetim ve deneti-
minde tesis edilecek idari bir otoriteye ihtiyaç vardır. Uluslara-
rası toplum bu açılardan Doğu Timor'da, Balkanlar'da ve özel-
likle Kosova'da ciddi bir tecrübe kazanmış durumdadır ve bu
tecrübe Çeçenistan'da da tatbik sahası bulabilir.

XXI. yüzyılın eşiğinde, Rusya'nın önündeki bu çok kritik ay-
rışma problemini silaha başvurmada siyasi ve hukuki yollar-
dan çözmeye çalışması durumunda kazanan sadece RF değil
tüm Avrasya coğrafyası olacaktır. Böylece, RF sınırlı kaynakla-
rını kesin zafere taşınması şüpheli olan bir savaş için eritmek-
ten kurtulacaktır. Aynı şekilde, Rusya, savaştan beslenen ve ül-
kenin demokratikleşmesinin ve modernleşmesinin önünü tıka-
yan pek çok siyasi, toplumsal ve iktisadi engelden de kurtula-
caktır.

Ayrıca, Çeçenistan'da büyük askeri birlikler tutma mecburi-
yetinden kurtulacaktır. Rusya'nın uluslararası sahada da büyük
kazançları olacaktır. Rus güçlerinin Çeçenistan'dan çekilmesi
insan hakları hukuku adına Rusya'ya yöneltilen uluslararası
eleştirileri sona erdirecektir; bu tür eleştiriler, özellikle Başkan
Putin'e yönelik standart eleştiriler haline gelmiştir. Rusya'ya
özellikle güney Rusya cumhuriyetlerine yönelik uluslararası
maddi ve insani desteğin artacağı da unutulmamalıdır.

Rus-Çeçen ihtilafının çözüme kavuşmasıyla, Rusya'nın de-
mokratik ve istikrarlı bir ülke haline gelme ihtimali artacağı-
dan uluslararası toplum da kazananlar arasında olacaktır. Eğer
Avrupa'nın istikrarına yapacağı katkı hesaba katılırsa, Çeçenis-
tan'ı yeniden yapılandırıp yönetmeye sarf edilecek büyük kay-
nağın çok da büyük bir bedel olmadığı, Çeçenistan'ın doğal

Yanıklarının da bu yeniden inşa sürecinde kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

Rus-Çeçen ihtilafının çözülmesinin Kafkasya'daki diğer ihtilafın çözümünde kritik bir rol üstlenebileceği de söylenebilir. Dolayısıyla Rus-Çeçen ihtilafının çözümünün, uluslararası toplum ve Rusya'nın güney Kafkasya'daki komşuları için bu tür katkıları da olabilecektir. Yapılacak barış, "Pankisi George" problemi olarak bilinen problemi de ortadan kaldıracak, dolayısıyla Gürcistan'la Rusya arasındaki gerilimi de düşürecektir. Ayrıca, bu ihtilafın çözülmesi Rusya'nın demokratikleşmesini hızlandıracığından, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki komşularıyla ilişkilerini de normalleştirici bir fonksiyon icra edecektir.

Çözümün Çeçenistan'ın için faydaları ise ortadadır: Çeçenler çok uzun bir süredir mücadele ettikleri hedefe, kendi devletlerine kavuşacaklardır. Savaşların Çeçenistan'a, insanî, iktisadî ve toplumsal maliyeti inanılmaz büyük olmuştur. Çeçenistan'ın bu maliyetlerle tek başına başa çıkabilmesi ve savaş sonrasının büyük sıkıntılarıyla başa çıkabilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Çeçenistan'ın meselesinin çözüm sürecinin uluslararası gözetimle gerçekleşmesi, ülkenin yeniden yapılanması için gerekli ekonomik yardım ve "know-how'un" gelmesini mümkün kılacak, ayrıca Çeçenistan'ın demokratikleşmesi için gerekli olan ve uluslararası toplumun üstlenmesi gereken diğer destekleri garanti altına alacaktır. Demokratikleşme süreci, aynı zamanda Çeçen davasını kendi menfaatlerine alet eden gurupların tasfiye edilmesine de yardımcı olacak, kısacası Çeçenistan her açıdan kazanacaktır.

Hem ABD, hem de AB'nin, Rusya'yla ilişkilerinde Çeçenistan sorununa üst düzeyde önem vermeleri sağlanmalıdır. Rusya'nın, Çeçenistan'ın ve BM kanalıyla uluslararası toplumun yetkili temsilcilerinin yer alacağı üçlü bir yapı kurulmalıdır. Bu noktada, BM Genel Sekreteri'nden Rus-Çeçen çatışmasına si-

yasi bir çözüm arama faaliyetlerine destek çerçevesinde özel bir temsilci ataması talep edilmelidir.

Uluslararası sivil toplum oluşumları ve insan haklarını takip kuruluşları, Rus ve Çeçen insan hakları eylemcilerini, her iki toplumun etkili isimlerini ve önde gelen kişilerini bir araya getirerek meselenin siyasi, insani, sivil, dini, ekonomik ihtiyaçlar ve haklar çerçevesinde görüşülmesini temin edebilirler. Bundan başka, Çeçenlerin ve Rusların kendi aralarında düzenleyecekleri forumlar ve konferanslarla her iki tarafın birbirini anlaması sözkonusu olabilir. Kamuoyları pozitif yönde etkilenerek, tarafların tavırları ve algıları değiştirilebilir. Böylece barış yolunda ciddi ve aktif bir sivil toplum rol ve desteği sağlanmaya çalışılır. Mesela Brüksel merkezli bağımsız bir kuruluş olan "Avrupa Politik Çalışmaları Merkezi" (Center of European Policy Studies) gibi think-tank'ların ya da ölümle sonuçlanan çatışmaları engellemeyi amaçlayan bağımsız bir organizasyon olan Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group) gibi oluşumların bu açıdan desteği aranabilir.

Çeçenistan sorununun halledilmesinde şimdiye kadar bir katkısı olmayan Avrupa Konseyi de esaslı bir rol oynayabilir. Avrupa Konseyi de Rus ve Çeçen sivil toplum kuruluşlarının ve parlamento temsilcilerinin katılacağı konferanslar düzenleyebilir.

"Çeçenistan'da Barış için Amerikan Komitesi" ya da Avrupa'daki benzeri komiteler gibi eylem gruplarının ihtilafa barışçı çözüm sağlanmasına yönelik olarak büyük katkıları olabilir. Bu tür komiteler, Rusya'da olduğu kadar ABD'de ve Avrupa'da halkların ve yönetimlerin sorunla ilgili olarak bilgilendirilmesini temin edebilirler. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu, buradan yola çıkarak, AB'ye üye ve aday ülkeler arasında parlamentolar nezdinde bir işbirliği başlatabilir. Avrupa Parlamentosu, ABD kongresiyle bir ortak çalışma grubu da oluşturabilir.

ABD kongresinde de Rus-Çeçen çatışmasıyla ve bu çatışmanın gerek bölgede, gerekse Rusya'da demokratikleşme ve istik-

rar üzerindeki etkileriyle yakından ilgilenen üyelerin mevcudiyeti bilinmektedir. Bundan başka Avrupa Parlamentosu'nun Dış İlişkiler Komitesi ve Rusya'yla ilişkilerle sorumlu delegasyonu ve ulusal parlamentolarda oluşturulacak benzer komitelerle, Rus ve Avrupalı parlamento üyelerini davet ederek, sözkonusu sorunun Rusya'nın ulusal çıkarları açısından müzakere edileceği ortamlar hazırlanabilir.

Bütün inisiyatifler, çatışmanın hiç kimseye birşey kazandırmadığı gerçeğini bir daha hatırlatarak zihinsel değişimleri tetikleyebilir.

Amaç, Çeçenistan Meselesi'nin çözümünün de ötesinde, gelişmiş, demokratik, Türk varlığı ile tarihsel husumetini, müteakabiliyet esasına bağlı barışa tahvil etmiş bir Rusya'nın da katıldığı bir Kafkasya ve Hazar bölgesinin yaratılması olmalıdır. Bu maksatla, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin gönüllü ve kolektif bir işbirliğiyle, öncelikle iletişim süreci yaratılması esas olmalıdır.

Özetle; ortada, Türkiye'nin Kafkasya stratejisine entegre olarak görülmesi gereken bir Çeçen davası vardır. Aslında bütün Kafkasya milletleri, Çeçenlere borçludur ve Çeçenlerin haklı mücadelesine gerektiği ölçüde el atmakla vicdanen sorumludur. Aslında bu borçluluk, uluslararası sistem için de geçerlidir. Ancak Çeçenler de terörizmden uzaklaştırılacak şekilde demokratikleştirilmelidir. Çeçenler, seslerini demokratik yoldan duyuracak imkanlara kavuşturulmalıdır.

Tüm dünyadaki Türklerle, Türk Dünyası ile ilgili dost bölgelerle özellikle de "Sorunlu Türk Bölgeleri" ile mutlaka ilgilenmek zorundayız. Bu konu, Türkiye Cumhuriyetinin gelecekte bekası ve uluslararası güvenliği için hayati önem taşımaktadır. Uluslararası sistem, hayat sahasında boşluk bırakmayı affetmemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Dünyasına yönelik politikaları, konjonktürel şartlardan bağımsız olmalıdır. Bu bakış, ülkenin bekası için tarihi süreklilik taşıması gereken bir süreçtir. Bazılarının öne sürdüğü gibi, "Sorunlu Türk Bölgeleri"yle ilgilenmenin soruna yol açacağını varsaymak yanlıştır.

Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh" ilkesini gerçek anlamıyla esas alarak yürütülecek stratejilerle problemlerin üzerine gitmektense çoğu zaman olduğu gibi idare-i maslahat etmek ise, Türkiye'yi saygın ülke konumundan uzaklaştıracak ve "mevcudiyetini ilelebet muhafaza etmesi"ni engellemek isteyenleri cesaretlendirecek potansiyel taşımaktadır.

10. ABD'NİN IRAK'A MÜDAHALESİ EKSENİNDE KERKÜK TÜRKMENLERİ

Ümit ERTUĞRUL *

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi.

A. Giriş

Kerkük Türkmenleri/Türkleri ya da Irak Türkmenleri/Türkleri olarak adlandırılan Irak'ta yaşayan Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparıldıklarından bugüne Irak'taki siyasi yönetimlerin ve Kürtlerin asimilasyon politikalarının hedefi olmuşlar, maruz kaldıkları zulümle kaderleriyle baş başa bırakılmalarına rağmen, isyankar tavırlardan uzak durarak, her dönemde sâdıduyu ve itaatkar tutum ve davranışlarını muhafaza etmesini bilmişlerdir.

"Daimi sadakatlerinden" dolayı ödüllendirilmekten ziyade katledilen Türkmenlerin "Türkmen Meselesini" anlatma ya da uluslararası platforma taşıma çabaları yetersiz ve başarısız kalmış. Türkiye'den kendilerine yönelik irredentist politikalar beklememelerine rağmen, gerekli manevi desteği de alamamışlardır.

Sevr'i hortlatma azim ve gayretinde olan Batı, paylaşılacak pastanın en lezzetli dilimlerinden biri olan Irak'ı mesnetsiz sebepler göstererek midesine indirmiş, bu dilimin üstündeki çilek mahiyetinde olan ve Türkmenlerin büyük çoğunluğunun yurdu konumundaki Kerkük'ü de Irak'ta yaşayan Kürtlere altın tepsilikle sunma niyetiyle, Araplar ve Kürtlerden sonra ülkenin üçüncü etnik çoğunluğu olan Türkmenleri görmezden gelmiştir.

Irak'ta ütöpik bir İsviçre modeli adı altında muhtemelen üç parçalı bir "Kosova modeli" oluşturmak isteyen ABD'nin bu masal dünyasının kahramanlarından birinin de Türkmenler olması, Irak'ta yeni kurulacak düzenin bekası için olmazsa olmaz niteliğinden biridir. Saddam'dan eşit derecede zulüm görenlere hakların eşit oranda dağıtılması kaçınılmazdır. Bu süreçte Ker-

kük Türkmenlerinin yapması gereken, Irak'ın etnik ve dini gruplara göre bölgelere bölünmesine karşı çıkmak; üniter yapının muhafazasını savunarak Irak içerisinde kendi varlığını göstermek olmalıdır.

Bu çalışma ile Mart 2003'te A.B.D'nin Irak'a müdahalesi ile yaşamları farklı bir boyuta taşınmış olan Kerkük Türkmenlerinin yeni siyasi düzendeki yerlerini analiz etmek; Türkmenlerin gelecek beklentileri ile varlık mücadelelerini tespit etmek amaçlanmıştır. Irak ve Kerkük Türkmenleri ile ilgili genel bilgiler verilerek; geçmişten günümüze Türkmenlerin tarihi incelenmiştir. Türkiye'nin Türkmenlere yaklaşımı ile Türkmenler konusunda izlenmesi gereken politikalar objektif bir gözlük takılarak yorumlanmıştır.

B. Irak'ın Siyasi Yapısı

1. Baas Partisi Dönemi

Yaşayan en önemli Rus jeopolitikçilerden olan, Avrasya Partisi'nin lideri ve Devlet Başkanı Putin üzerinde önemli bir etkisi olan Aleksandr Dugin, Baas Rejimini "İslam Sosyalizmi"nin çeşitli versiyonlarından biri olarak göstermektedir⁵⁵⁸. Bu temayülün, Irak, Suriye, Lübnan ve Güney Yemen'de, aynı zamanda Mısır ile Libya'da güçlü olduğuna dikkat çekmektedir. Bu akımın köktencilğe meyli şu ya da bu versiyonu ile ileride bir kombinasyona gitmeye mahkum olduğunu belirtmektedir⁵⁵⁹. Oysa günümüzde paramparça olmuş Arap dünyasını bir araya getirmek gibi bir ütopya ile uğraşmanın yanlışlığı zaman içinde ortaya çıkmış, Irak yönetimi bu kez kendi toplumunda ulusal bütünleşme sağlamaya öncelik vermiştir⁵⁶⁰.

Irak, Arap Sosyalist Baas Partisi'nin egemenliğinde iken, tek partili bir cumhuriyet şeklinde yönetilmiştir. Rejimin anaya-

558 Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul, 2003, s. 74

559 Dugin, a.g.e, s. 379.

560 Anıl Çeçen, *Atatürk ve Avrasya*, İstanbul, 1999, s. 213.

sal dayanağı, 1970 yılında yürürlüğe giren "Geçici Anayasa"dır. Söz konusu Anayasa, Marksizm'in, Milliyetçiliğin ve Panarabizmin bir karışımı olan Baas Partisi'nin ilkeleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Ülke, idari taksimat açısından, İçişleri Bakanı tarafından atanan valilerce yönetilen 18 ile ayrılmıştır. Başkent Bağdat'ın özel bir statüsü vardır. Kuzeydeki Erbil, Dohuk ve Süleymaniye illerini kapsayan bölgede Kürtlere sınırlı özerklik tanınmıştır. Siyasal ve yönetsel örgütlenmede aşiretlerin ve ailelerin hakim rolü vardır⁵⁶¹

2. Baas Partisi Sonrası Dönem

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra 16 Mayıs 2003'te işgal yönetimi kurulmuştur. Oluşturulan Geçici Hükümet Konseyi, 1 Haziran 2004'te kendini feshetmiş, yetkiyi devralacak yeni bir geçici hükümet kurulmuştur. Devlet Başkanı olarak, Geçici Hükümet Konseyi'nin tercihi olan Sünni ve Şii Araplardan oluşan 3 milyonluk Şammari Aşiretinin önde gelen isimlerinden Gazi Meşal Acil el-Yaver belirlenmiştir. Devlet Başkanı yardımcılığı görevlerine ise Şii İslami Dava Partisi üyesi İbrahim Caferi ile Kürdistan Demokrat Partisi üyesi Roj Nuri Şiveyş atanmışlardır. Başbakan Şii kökenli İyad Allavi olup, Bakanlar Kurulu 33 kişiden oluşturulmuştur. Ocak 2004'te Irak'ta seçimlerin yapılması planlanmaktadır.

28 Haziran 2004'te ABD'nin Irak'ta egemenliği Irak'lılara devrettiğini açıklamasına rağmen, önümüzdeki dönemde Irak'ta kurulacak yönetimin şekline karar verecek faktör, hiç şüphesiz yine ABD olacaktır. Üniter bir Irak, federal bir Irak ya da konfederasyon modeliyle bölünmüş bir Irak seçeneklerinden ABD, kendi uyguladığı modeli, yani federasyon modelini uygun görebilecektir. Türkiye, Suriye ve İran'ın bu modelle kurulması muhtemel bir Kürt Federe Devleti'ne onay vermeyecek

⁵⁶¹ İsmet Küçükkaragöz, *Irak'taki Türkmen Varlığı*, İstanbul, 2000, s. 9-10.

olmalarının ABD'nin karar verme sürecine ne şekilde etken olacaklarını önümüzdeki dönemdeki gelişmeler gösterecek gibiyse de, ABD'nin menfaatine olan bir konuda optimum çözüme yönelik alacağı kararlarda başkalarının menfaatlerini hiçe sayacak güce ve alışkanlığa sahip olduğu da aşıkardır.

C. Irak'ın Ekonomik Yapısı

Petrol ve doğal gaz çıkarımı, petro-kimya, tekstil, gıda izleme, pamuk ile elektrik üretimi, Irak'ın ana endüstri kolları olarak ifade edilebilir. Enerji ihtiyacının neredeyse tamamını, termik santrallerden karşılayan Irak'ta, hidro elektrik santralleri üzerinden elde edilen enerjinin payı yüzde 15'ler seviyesindedir. Ülke topraklarının ancak yüzde 13'ünün tarıma elverişli olması nedeniyle, tarım kesiminin Irak ekonomisi içerisindeki yeri fazla büyük değildir. Büyük kısmı Fırat ve Dicle vadilerinde bulunan, tarıma elverişli topraklardan elde edilen ürünler, genelde ülke ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmakta; ancak, tarım üretimi yetersiz olduğu için, ülke gıda maddesi ithaline büyük kaynaklar ayırmaktadır. Tarımın GSMH içindeki payı yüzde 15'ler seviyesindedir. Tarımda çalışanların, toplam çalışan nüfus içindeki payı ise, yüzde 10'lar seviyesindedir. Ayrıca, hayvancılığın da gelişmiş olduğunu söylemek mümkün değildir.⁵⁶²

Irak halkının temel uğraşı tarım olmakla beraber petrol tarımından da önemlidir. Son altmış yılda büyük sulama projeleri gerçekleştirilmiş, 1972'de petrol sanayisi kamulaştırılmıştır. Sanayi, 1950'lerden sonra gelişmeye başlamıştır.

D. Irak'ın Sosyal Yapısı

1. Nüfus ve Etnik Yapı

Araplar, ülke nüfusunun yüzde 60'ını oluştururlar. Irak'ta yaşayan vatandaşların, konuştukları dilleri ve etnik kökenlerini

562 Küçükkaragöz, a.g.e, s. 11.

esas alan bir nüfus sayımı yapılmadığından, nüfus üzerine verilen rakamlar, daha çok ülkenin yıllık nüfus artış hızını baz alarak yapılan tahminler ile ortaya çıkarılmaktadır.

Bu anlamda, ülke nüfusu, 1990 yılı tahminlerine göre; 17.742.000 kabul edilerek etnik dağılım şöyledir:

Araplar	%60	10.645.200
Kürtler	%20	3.548.400
Türkmenler	%12	2.129.040
Süryaniler	% 4	709.680
Diğer Azınlıklar	% 4	709.680
Toplam		17.742.000⁵⁶³

Kaynak: Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul, 1996, s.32

2003 yılı tahminlerine göre ise, Irak'ın nüfusu 24 milyon olup, bunun %69'unu Araplar, %15'ini Kürtler, %13'ünü Türkler ve %3'lük kısmını ise Yezidi, Nasturi, Subbi, Ermeni ve Asuri gibi etnik gruplar oluşturmaktadır⁵⁶⁴.

2. Dil ve Dini Yapı

Irak'ta resmi dil, 8 Mart 2004 tarihinde kabul edilen Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Anayasası'nda Arapça ve Kürtçe olarak kabul edilmiştir.

Ülkede genel olarak, Arapça, Türkçe, Kürtçe ve Asurice yaygın olarak kullanılmaktadır⁵⁶⁵. Irak'ta, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçe konuşulur. Türklerin yaşadığı Musul çevresi, Erbil, Kerkük ve Diyala iline bağlı Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalarda ve hatta Bağdat'ın içinde olan birkaç mahallede yaşayan 300.000'e yakın Türk topluluğu Türkçe konuşur⁵⁶⁶.

⁵⁶³ Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul, 1996, s. 32.

⁵⁶⁴ Güçlü Demirci, "Irak'taki Türkler", *Irak Dosyası II*, İstanbul, 2003, s. 103.

⁵⁶⁵ Ümit Ertuğrul, "OSEGİT'in Kültürel ve Etnik Yapılanması", *Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (OSEGİT)*, Kocaeli, 2004, s. 33.

⁵⁶⁶ N. Karagöz, a.g.e, s.13

Irak Müslüman bir devlettir. Halkın yüzde 96'sı Müslüman'dır. Nüfusun kalan bölümü Hristiyanlar, Süryani, Keldani ve Nasturi gibi topluluklara ayrılırlar⁵⁶⁷. Hristiyanlar nüfusun yüzde üçünü oluştururlar. Yüzde doksanalılık Müslüman nüfusun dağılımında Şii'ler yüzde 60, Sünni'ler ise yüzde 36'lık bir orana sahiptirler. Kalan yüzde biri diğer unsurlar oluşturmaktadır⁵⁶⁸.

E. Kerkük Türkmenlerinin Sosyo-Politik Yapısı

1. Nüfusu Ve Yerleşim Bölgeleri

Türkmenlerin nüfusu hakkında net bir şey söylemek güçtür. Günümüzde Irak'ta yaşayan Türkmenlerin kesin sayısını tespit etmek için nüfus sayımına ihtiyaç vardır.

Irak'ta 1926 yılında 300 binin üzerinde Türk'ün yaşadığı bilinmektedir⁵⁶⁹. 1 Şubat 1987 tarihli İngiliz "Inguirg" dergisinde Irak'taki Türkmenlerin nüfusunun 1.5 milyonu aştığı ve baskı sebebiyle bazı Türkmenlerin kendilerini Kürt veya Arap olarak yazdırdığı ifade edilmiştir⁵⁷⁰. 1 Ekim 1997'de Irak'ta yapılan nüfus sayımında Baas Partisi ve güvenlik birimleri sayımlarda kendini Türkmen yazdıranların ellerinden her türlü vatandaşlık hakları alınarak sürgün edileceklerini ilan etmişlerdir⁵⁷¹. Günümüz itibariyle Türkmenlerin yaklaşık 3.5 milyon olduğu tahmin edilmektedir⁵⁷².

Türkmenlerin en yoğun bulundukları Kerkük'ün, Süryani kaynaklarına göre Süryanice ismi veya Arapça adı "el-Karh" dır ki sonradan Kerkük şeklini almıştır⁵⁷³. Günümüzde Irak

567 Macit Çobanoğlu, *Türkiye-Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul 1994, s. 24.

568 Ertuğrul, a.g.m, s.42.

569 Ramazan Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, İstanbul, 1999, s. 309.

570 Mustafa Necati Özfatura, *Kürtler Sofrasında Ortadoğu II, Savaş Devam Ediyor*, İstanbul, 1993, s. 78.

571 *Irak Türkmenleri Dergisi* (ITC Türkiye Temsilciliği), 2003, s. 24.

572 Demirci, a.g.m, s. 103.

573 Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri", *Müdafaa-i Hukuk Atatürkçü Aylık Dergi*, Sayı: 52, Ankara, Aralık 2002, s. 55.

Türkmenleri, ülkenin kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde ve Araplarla Kürtler arasındaki bölgelerde yaşarlar⁵⁷⁴. Irak Türkmenlerinin yerleşme sahaları, Suriye sınırından başlayarak Bağdat'ın güneydoğusundaki Bedre kasabasına çekilecek bir kavisin güneyinde kalmaktadır. Kuzey'de, Musul'un 60 km. batısında bulunan Tel Afer'den başlayan bu bölgede bütün özellikleri ile Türk olan bir çok şehir, kasaba ile köy yer almaktadır⁵⁷⁵. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve Türk bölgesi diye de adlandırılabilir bölge, Irak idari taksimatına göre (Süleymaniye mutasarrıflığı hariç) Musul, Kerkük, Erbil ve Hanekin (Diyola) olmak üzere dört vilayete ayrılmıştır⁵⁷⁶. Kerkük ve yöresi (Telafer'den Mendeli'ye kadar olan bölge), 1785 tarihinde Amerika'da yayınlanan haritada "Turkomania", yani "Türkmeneli" olarak gösterilmiştir⁵⁷⁷. Irak'ta yaşayan Türkmen nüfusunun yansına yakını, Kerkük, Musul ile Erbil'de yaşamakta, dillerini koruyabilmektedir. Nüfusun bir kısmı ise, Irak'ın diğer Arap şehirlerine dağılmış durumdadır⁵⁷⁸.

2. Kerkük Türkmenleri'nin Toplum ve Aile Yapısı

Çiftçi ve köylüsü az olup, nüfusunun çoğunluğu eğitim almış durumdadır. Arap şehirlerinde yaşayan Türkmenlerin çoğu kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmış ve diğer kültürlerden etkilenmiş durumdadır.

Homojen bir toplum yapısına sahip olan Türkmenler yönetime karşı asi olmadıkları gibi, kendi aralarında da, birbirlerine saygılı, hoşgörülü, yardım sever ve gururlu bir toplumdur. Arap ve Kürt toplumlarına göre, daha demokratik ve bireye önem

⁵⁷⁴ Enver Yakupoğlu, *Irak Türkleri*, İstanbul, 1976, s. 51.

⁵⁷⁵ Kadir Mısırioğlu, *Musul Meselesi ve Irak Türkleri*, İstanbul, 1985, s. 174.

⁵⁷⁶ Necmettin Esin, *Irak Türkleri Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, s. 1125.

⁵⁷⁷ İzzettin Kerkük, " ABD'nin Irak'ta Türkmenleri Dışlayan Politikası Adaletsiz ve Yanlış", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003, s. 8.

⁵⁷⁸ K. Karagöz, a.g.e, s. 114.

veren bir anlayışa sahip olan Irak Türkmenlerinde derebeylik ve aşiret reisliği gibi feodalite sistemi yoktur⁵⁷⁹.

Namus ve şereflerine düşkün olan Türkmenler eskiden beri Arap ve Kürt'e kız vermezlerdi. Bağdat yönetimi son yıllarda Türkmen halkını asimile etme politikası doğrultusunda, bu gelenegi bozmak için çalışmıştır. Ancak Türkmenler kendilerine uygulanan tüm siyasi ve sosyal baskılara direnerek aile yapısını korumayı başarmışlardır⁵⁸⁰.

3. Kerkük Türkmenleri'nde Din, Dil ve Eğitim

Çoğunluğu Sünni olan Türkmenlerin yüzde 23'ü Şii mezhebine mensuptur. Mezhep ayrımı siyasi hayatta Araplar arasında önemli rol oynarken; Türkmenler arasında, hiçbir sürtüşmeye ve ayrılığa yol açmaz. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük Kalesinde topluca yaşadıkları için, halk arasında "Kale Gavurları" diye adlandırılan Türkmen Hristiyanların sayıları azalmıştır. Çoğu bölgeden göç eden bu Hristiyan Türk topluluğu; dini ayinleri, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir⁵⁸¹.

Irak Türklerinin yazı dili, Türkiye Türkçesi yazı dilidir. Irak Türk ağızları ise Azeri ağızları içinde yer almaktadır⁵⁸². Arapça ve Farsçayla karışmış durumda olan Türkmen dili, Türk dillerinin güneybatı ve Oğuz grubundan olup Azeri ile Türkiye Türkçesine oldukça yakındır. Türkiye kökenli Türkçe'nin Bağdat yönetimince kısıp alınması ve bu dildeki eserlerin yasaklanmasıyla, her türlü Türkçe eser ve kaynaktan mahrum edilmişlerdir⁵⁸³.

579 Küçükkaragöz, a.g.e, s. 115.

580 Saatçi, a.g.e, s.316.

581 Saatçi, a.g.e, s.33.

582 Ahmet Bican Erçilasun, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara. 1991 s.224-225.

583 Saatçi, a.g.e, s.307-308

Irak Türkmenleri Osmanlı döneminde, klasik Türk-İslam eğitiminden yararlanmışlar, eğitimlerini mahalle mektepleri ve camilerdeki külliyeler ile medreselerde yapmışlardır⁵⁸⁴. Günümüzde Türkmenlerin eğitim faaliyetleri, Irak Türkmen Cephesi (ITC) Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı sorumluluğu altında yürütülmektedir. 1999-2000 Eğitim yılında, TÖMER'de öğrenim gören 38 öğrenci ile birlikte, Türkiye'de lisans ve yüksek lisans programlarında öğrenim gören Türkmenlerin toplam sayısı 274'tür⁵⁸⁵.

F. Tarihte Kerkük Türkmenleri

1. Orta Asya'dan Günümüze Kerkük Türkmenleri'nin Tarihi

Türkmenlerin Irak'a yerleşmelerini, üç göç dalgasının sonucuna dayandırmak mümkündür. İlk dönem, 694 yılındaki Emevîlerin getirisiidir. Irak'a Türk göçünün belkemiğini teşkil eden ikinci dalga olup, bu akım 1050 yılından sonra Selçuklular tarafından yapılmıştır. Üçüncü ve son dalga ise Yavuz Sultan Selim'in Musul bölgesini Osmanlı topraklarına katması ile Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı aldıktan sonra Türk hakimiyetini bütün Irak'a taşıdığı Osmanlılar devridir⁵⁸⁶.

Türkmen sözcüğü, gerek eski eserlerde, gerekse son zamanlarda yapılmış olan araştırmalarda çeşitli yorumlara uğramış ve farklı şekillerde izah edilmiştir. Türkmen adına ilk kez XI. yüzyılda Kaşkarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügat-ü Türk" adlı eserinde rastlanmıştır.

Türkmen sözcüğünün kaynağı ve içeriği hakkındaki farklı açıklamalar arasında, en fazla ilmi değeri olan ve kabul gören "Müslüman Oğuzlara Türkmen adının verildiği" görüşüdür. Oğuzlara İslamiyet'i kabul edişlerinden itibaren "Türkmen"

⁵⁸⁴ Köçüklükaragöz, a.g.e, s. 118.

⁵⁸⁵ Köçüklükaragöz, a.g.e, s.120.

⁵⁸⁶ Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İstanbul, 1995, s. 14-15.

dendiği bilinmektedir⁵⁸⁷. Türkmenler, Irak'ın kuzeyine yerleşen Bozokların, Bayat ve diğer kollarının oluşturduğu topluluktur⁵⁸⁸.

Kerkük Türkmenleri, Osmanlı egemenliğine kadar Irak'ta hüküm süren devletlerin kontrolünde yaşamışlardır.⁵⁸⁹

1534 tarihinde Bağdat, direnişsiz Osmanlı Ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Irak'a Bağdat Beylerbeyi adı verilmiş, 1555 yılında bütün Irak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu altına girmiştir.

1624 tarihinde İran kuvvetleri, Bağdat'ı işgal etmiştir. 1638 tarihinde Bağdat Osmanlı Ordusu tarafından tekrar teslim alınmıştır. Bütün Irak (Irak-ı Acem hariç) 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

Nadir Han 1743'de Hille ve Kerkük'ü işgal ederek Musul'u kuşatmıştır. Osmanlı Ordusu tarafından durdurulan bu girişim, İran'la 1746 yılında yapılan anlaşma ile bölgede yerini, huzurlu bir ortama bırakmıştır. Ahmet Paşa'nın 1744'de, oğlu Hasan Paşa'nın 1746'da ölümünden sonraki dönemde, Irak'ta Kölemen Valileri dönemi başlamıştır.

Ali Rıza Paşa'nın, Bağdat kalesini almasıyla birlikte Irak, 17 Eylül 1831 tarihinde yeniden merkezi hükümete bağlanmıştır. 1869'da Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği'ne atanmasıyla Irak'ın modernleştirilmesi hızlanmıştır. XIX. yüzyılın yarısına gelindiğinde Irak üzerinde, İngilizler ve Fransızlar arasında bir çekişme başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu kez bölge üzerinde İngiltere ve Almanya rekabeti başlamıştır. Bu dönemde, Irak bölgesindeki petrol stratejik bir hammadde olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Basra Körfezi'nin jeopolitik konumu ve bölgenin bereketli toprakları büyük şirketlerin kontrolündeki batılı devletlerin ilgi alanı haline gelmiştir. Sultan II. Abdülhamit bu ortamda rakip ülkeleri birbirleri ile çekiştirmek ve bölgede oynanan oyun

587 Öke, a.g.e, s. 14.

588 Avni Özgürel, "Telafer'e Güç Verecek Kapı", Radikal, 26 Eylül 2004.

589 Saatçi, a.g.e, s. 44-87.

ları dengelemek siyasetini seçmiş, böylece hakimiyetini devam ettirmeyi hedeflemiştir.

1902'de Bağdat Demiryolu yapım hakkını Almanlara veren Abdülhamit, İngiliz baskısını azaltmak maksadıyla Şattü'l-arab ve Fırat sularının düzenlenmesi projesini Türk-İngiliz işbirliğiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Abdülhamit bu dönemde petrol bölgelerini padişahın şahsi mülkü ilan etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce İngiliz Hükümeti, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni tehdit ederek, Musul Petrollerinin imtiyazını istemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı dönemlerde İngiltere, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak, Arapları ayaklandırmak maksadıyla, Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmiştir⁵⁹⁰. İngiltere, Hüseyin'in bütün Arap yarımadası ile Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulması isteğini Lübnan hariç kabul etmişti⁵⁹¹. İngiltere, Fransa ile 9-16 Mayıs 1916 tarihleri arasında Sykes-Picot Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi, Adana, Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'ye kalacaktı. Geri kalan topraklarda ise bir Arap devlet veya federasyonları kurulacaktı. Ancak, bu Arap Devleti'nin Akka-Kerkük hattının kuzeyi Fransız, güneyi İngiliz nüfuz alanlarında bulunacaktı⁵⁹². 24 Mart 1917 tarihinde üstün İngiliz kuvvetlerinin Bağdat'ı işgalleri önlenememiştir⁵⁹³. 27 Nisan 1918 günü 13.Kolordu, Kerkük'ü de bırakarak, Altunköprü üzerinden Küçük Zap gerisine çekilmiştir.

Ali İhsan Paşa ve Selahaddin Adil Paşa 24 Mayıs 1918'de Bağdat ve Kerkük'ü tekrar ele geçirmişlerdir⁵⁹⁴. Son olarak,

⁵⁹⁰ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih(1789-1960)*, Ankara, 1975, s. 430-440.

⁵⁹¹ Çobanoğlu, a.g.e, s. 96.

⁵⁹² Armaoğlu, a.g.e, s. 440.

⁵⁹³ Celalettin Yücel, *Dış Türkler*, İstanbul, 1976, s. 98.

⁵⁹⁴ Saadetin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara, 1999, s. 265

Sadrazam ve Başkomutan Vekili Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın 9 Kasım 1918 tarihli emri üzerine, Türk kuvvetleri 10 Kasım 1918'de Musul'u İngilizlere bırakmıştır⁵⁹⁵. İngiltere'de henüz bu bölgenin yönetimi konusunda savaştan önce varılmış bir karar yoktu. Nihayetinde, İngiltere, kendi himayesinde büyük bir Kürdistan meydana getirme projesini ele almıştır⁵⁹⁶.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Musul, Kerkük ve Erbil Türkmenleri Anadolu'daki Milli Mücadele'ye paralel olarak, İngiliz işgaline karşı mücadeleye başlamışlardı. 1920 yılında, İngiliz işgali altındaki Irak'ta manda rejimi ilan edilmişti. Haziran 1920'de Rumeysse'de bir ayaklanma başlamış ve 4 Temmuz'da Irak'ın birçok bölgesine de yayılmıştı. Bu arada Kerkük de ayaklanmıştı. Tel Afer'de Türkmenler, Arap aşiretlerini de yanlarına almayı başararak, İngiliz kışlasına yapılan baskınla İngilizlerle mücadeleye girişmişlerdi.

İngilizlerle anlaşılan Kral Hüseyin Irak'ta bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin krallığına oğlu Faysal'ın getirilmesini istemiştir. Nihayet tartışmalı bir halk oylamasından sonra 28 Ağustos 1921'de Faysal'a törenle krallık tacı giydirilmiştir⁵⁹⁷.

Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye halkı, Faysal'ın aleyhinde oy kullanmıştır. Kerkük'te oylamaya tepki gösteren halk, oy sandıklarını dağıtarak, Türk topraklarında böyle bir oylamanın yapılamayacağını göstermeye çalışmıştır.

Milli Mücadeleden sonra Irak Türklerinin kaderini belirleyen, Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içine alan Musul Eyaleti uluslararası bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye ile İngiltere arasında bir diplomasi savaşına dönüşen bu konu, Lozan Konferansı, Haliç Konferansı ve Milletler Cemiyeti aşamalarından geçerek son şeklini almıştır. Lozan Antlaşması'nda Musul Meselesi, dolayısıyla Türkiye-Irak sınırıyla ilgili ko-

595 Çobanoğlu, a.g.e., s. 98.

596 İsmet Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*. Ankara. 1983 s. 75.

597 Saatçi, a.g.e., s. 189.

nu. antlaşmanın 3. maddesi, 2. fıkrasında yer almıştır. Buna göre:

"Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ve Büyük Britanya arasında itilafsız tayin edilecektir. Bu müddet zarfında iki hükümet arasında bir anlaşma olmadığı takdirde ihtilaf, Milletler Cemiyeti meclisine arz olunacaktır". TBMM, ağır şartlardan sonra Lozan Antlaşmasını 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylamıştır.

Bu ara dönemde Türk Hükümeti, birçok Batılı devletlerarası hukuk uzmanına danışmış, dolayısıyla Musul meselesinde Türkün görüşünden çok Batılıların görüşüne önem verilmiştir⁵⁹⁸.

Bu arada, Irak'ta soydaşlarımız ilk olarak 1924 yılında, İngiliz, Arap, Ermeni ve Süryaniler tarafından katledilmişlerdir⁵⁹⁹. 4 Mayıs 1924'te 280 masum Türkmen şehit edilmiştir.

Lozan Antlaşması'nda öngörülen çözüm önerisine binaen Türkiye ile İngiltere arasındaki Haliç Konferansı 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da başlamış, Haliç Konferansı'nda bir sonuca ulaşılamayınca, İngiltere Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Musul Meselesi'nin gündeme alınmasını teklif etmiştir⁶⁰⁰. Bu arada Irak Kralı Faysal, Komisyona Musul'un Irak'a verilmesini isteyen bir muhtıra vermiştir.

1920'li yıllarda ve daha sonraki dönemde uluslararası meseleler ya Fransa ve İngiltere'nin eylemleri, ya da Fransız ve İngiliz devlet adamlarının egemenliği altında bulunan Milletler Cemiyeti'nin kararları üzerinde yoğunlaşmaktaydı⁶⁰¹. Bu paralelde Türkiye'nin önünde iki seçenek kalmıştı. Ya İngiltere ile bir anlaşma yoluna gidecek ya da bir savaşı göze alacaktı. Türkiye, İngiltere ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmış ve 5 Hazi-

⁵⁹⁸ Raif Karadağ, *Musul Raporu*, İstanbul, 2003, s. 14.

⁵⁹⁹ Cemal Anadol, *21. Yüzyıla Giren Türk Dünyası*, İstanbul, 1992, s. 219.

⁶⁰⁰ Saatçi, a.g.e, s.163-166.

⁶⁰¹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, İstanbul, 2002, s. 337.

ran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması yapılmıştır. Ankara Antlaşması'yla, Musul Vilayeti diye adlandırılan ve Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye Irak'a bırakılmıştır.

Ankara Antlaşması ile Türkiye ve Irak Türkmenlerinin ilişkilerinin koptuğunu söylemek de mümkündür⁶⁰². Ankara Antlaşması'nda, Türkmenlerin kültürel veya siyasi haklarıyla ilgili hiçbir maddenin yer almaması Türkmenler arasında büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Bundan sonra Irak vatandaşı olarak yaşamak durumunda kalan Türkmenler, yönetimin baskılarına maruz kalmışlardır. Asimilasyon hareketlerine karşı mücadele eden Türkmenler, İngiliz yönetimince yurt dışına ve yurdun başka yörelerine sürgün edilmişlerdir.

1920-1932 yılları arasında Irak'ın İngiliz Mandası altında bulunduğu dönemde Türkmenler baskı ve zulüm dolu bir devre yaşamışlardır. 1920 Geçici Irak Anayasası ile Irak halkının Arap, Türkmen ve Kürt unsurlarından oluştuğu kabul edilmiştir. Anayasa'nın 14. maddesi Türkmenlerin ana dilleri ile öğretim yapmalarını kabul ettiği halde buna müsaade edilmemiştir. Milletler Cemiyeti'ne üye olması ve bağımsızlığını elde etmesi üzerine, Irak Krallığı 30 Mayıs 1932 tarihinde Bağdat'ta bir deklarasyon yayınlamıştır. Kifri ve Kerkük'te Arapça ile birlikte Türkçe ve Kürtçe resmi dil oluyordu. Deklarasyon bu haliyle Irak Türkmenlerinin siyasi, kültürel ve sosyal haklarını içeren bir belge niteliği taşıyordu⁶⁰³.

Irak Krallığı döneminde, Türkmenlere kağıt üzerinde bir takım haklar verilmiş gibi gözüküyorsa da, Irak yönetimi Türkmenlerin bu hakları kullanmasına sıcak bakmamış, onları Araplaştırmak için elinden gelen her türlü gayreti göstermiştir. 1936-1958 yılları arasında Türkmenlerin, kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunan dernek kurmaları ve Türkçe yayın çıkarmaları yasaklanmıştır.

602 Gömeç, a.g.e., s. 266.

603 Saatçi, a.g.e., s. 197.

8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında Sadabad Paktı imzalanmıştır⁶⁰⁴. Bu paktın imzalanması sebebiyle Türk Heyeti Kerkük'ten geçerken, dükkânlar kapandı, alış-veriş durdu, genç ihtiyar herkes sokaklara döküldü. Türk heyetine karşı sevgiden korkan Irak hükümetleri bu tarihten sonra, Türkiye'den gelen hiçbir heyeti Kerkük'e sokmamaya özen göstermişlerdir⁶⁰⁵.

İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları nedeniyle savaşı sakın geçiren Türkmenler, savaştan sonra yine yeni bir katliamla karşılaşmışlardır. Irak'ta Krallık döneminin önemli olaylarından biri de, Bağdat Paktı'nın kurulması olmuştur. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler bu anlaşmayla düzelmiş ve gelişmişken, bu durum aynı şekilde Türkmenlere yansımamıştır.

1958'de Irak'ta yapılan bir ihtilal neticesinde cumhuriyetin kurulduğu açıklanmıştır. İhtilal liderlerinin o zaman radyoya verdikleri beyanatlarda, Irak'ı meydana getiren üç asli unsurdan biri olarak Türkmenlerden bahsedilmiştir. Büyük umutlar bağlanan rejimin anayasasında ise Türkmenlere hiç yer verilmemiştir. Irak'ta krallık rejiminin yıkılması, yerine sosyalist rejimin kurulması, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin özerklik isteklerinin açıklık kazanmasına neden olmuştur.

14 Temmuz 1959 günü Cumhuriyet'in birinci yıl kutlamaları yapılacakken, Türkmenler saldırıya uğramaya başladılar. Sadece, Cumhuriyet'i kutlamak amacıyla toplanmış olan Türkmenlerin üzerine ateş açıldı. Böylece tarihe Kerkük Katliamı olarak geçen, üç gün süren büyük bir soykırım başlamış oldu. Başta Rusya olmak üzere komünist ülkeler katliamı desteklerken⁶⁰⁶ Kerkük katliamı, Irak içinde ve dışında büyük tepki ile karşılanmıştır.

28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında ilk Eğitim Kongresi toplanmış, bu kongrede, Irak'taki Türkmenlerin eğitim ve kül-

⁶⁰⁴ Çobanoğlu, a.g.e, s. 111.

⁶⁰⁵ Gömeç, a.g.e, s. 267.

⁶⁰⁶ Şevket Koçsoy, *Irak Türkleri*, İstanbul, 1991, s. 131.

tür problemleri tespit edilmiştir. 1960 tarihinde Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Kulübü kurulmuş, Kardeşlik Dergisi'nin ilk sayısı Türkçe-Arapça olarak Mayıs 1961'de yayınlanmıştır.

Kerkük'te, Türkmenlere karşı 1961 yılında bir takım suikast hareketleri başlamış, olayların tırmanması neticesinde, halk Kerkük katliamından sorumlu tuttıkları kişilerin üzerine saldırmış, 120 Türkmen tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir⁶⁰⁷.

Şubat 1963'te bir darbe gerçekleştirmiş, böylece Irak'ta Baasçılar dönemi başlamıştır⁶⁰⁸. Bu dönemde Kerkük katliamı nedeniyle hakkında idam hükmü verilen 28 kişi Kerkük'te idam edilmiştir⁶⁰⁹. Türkmenler bu tarihten sonra, nispeten istikrarlı bir dönem yaşamışlardır. Kasım 1963'te Baasçılar tasfiye edilmiş, Temmuz 1968'de Baas Partisi bir darbe gerçekleştirerek tekrar yönetime gelmiştir.

Baas Partisi, Kerkük'ün Türkmenlere ait olduğunu kabul ederek, 24 Ocak 1970 tarihinde yayınladığı İhtilal Komuta Konseyi kararı ile Türkmenlere kültürel haklar tanımıştır. Oysa, Irak yönetimi Türkmenlere bir takım kültürel haklar veriyor gibi gözüküyorsa da Arap alfabesinin kullanılmasını sağlamakla, Türkmenlerin Türk Dünyası'ndan uzaklaşmasını sağlıyordu.

Kürtlerle Irak Hükümeti 11 Mart 1970'de özerklik için anlaştıklarında Kürtler Irak petrolünün yüzde 70'ini oluşturan ve çoğunluk halkı Türkmen olan Kerkük'ü de istemişlerdir. Irak Hükümeti Kerkük'ü Kürtlerin özerklik bölgesine dahil etmeyince Kürtler Irak'a karşı silaha sarılmışlardır⁶¹⁰.

Daha sonra Baas Partisi taktik değiştirmiş ve önceleri açılan uyguladığı baskı politikasını bırakarak, gizli ve kapalı bir sindirme politikası uygulamaya başlamıştır. Türkmen halkı Kerkük'te üç günlük bir boykot ilan etmiş, nihayetinde elliye yakın kişi tutuklanıp; korkunç işkencelere tabi tutulmuştur. 1971 y-

607 Saatçi. a.g.e, s. 225.

608 Koçsoy, a.g.e, s. 88.

609 Yakupoğlu, a.g.e, s. 199.

610 Özfatura. a.g.e, s. 116.

ından sonra Baas yönetimi, boykot olaylarını öne sürerek Türkmenlere daha ağır baskılar uygulama yoluna gitmiştir. Kerkük adına da tahammül edemeyen yönetim, 1976'da, bu tarihi Türkmen şehrinin adını "millileştirme" anlamına gelen "el-Tamim" olarak değiştirmiştir⁶¹¹. Din alanında ve kültürel alanda da çeşitli baskılar uygulanmıştır.

Saddam Hüseyin'in 1979'da yönetimi ele geçirmesiyle, Türkmenlerin lideri durumundaki önemli şahsiyetler göz altına alınmış, işkenceye tabi tutulmuş, hatta idam edilmişlerdir.

20 Ekim 1981'de Devrim Komuta Konseyi'nin aldığı bir kararla Türkmenlerin bir bölümü Arap yerleşim bölgelerine göçe zorlanmıştır⁶¹². Irak, İran savaşı boyunca, zaten kötü durumda olan Türkmenlerin durumu ise iyice bozulmuştu. Baskılar özellikle Türkmen Şii kesiminde yoğunlaştırılmıştı. Yapılan idamların gerekçeleri ise haksız ve asılsızdı. Türkmenler yaşadıkları bölgelerden çeşitli bahaneler öne sürülerek çıkartılıyor, boşalan köylerin bir kısmı yakılıp yıkılıyor, bir kısmına ise Araplar yerleştirilmişti. 1987'de yapılan sayımda Türkmenlerin kendi kimliklerini kullanmasına imkan vermeyen bir form hazırlandığı için, Türkmenler tepki göstermişlerdi. 1988-1990 yılları arasında da Türkmenlere uygulanan ağır baskı ve işkence devam etmişti.

2 Ağustos 1990'da, Irak askerleri, Kuveyt topraklarını işgal etmeye başladığında ülkenin çeşitli kesimlerinde ayaklanmalar olmuş; kuzeyde Kürtler güneyde Şiiler olaylar çıkarmışlardı⁶¹³. Türkmenler sükunetlerini bozmamışlardı. Irak rejimi Kürtleri bastırmak niyetiyle çok sayıda masum Türkmen'i de katletmişti. Binlerce Türkmen Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamıştı. Türkmenlerin 17 bin kadarı Türkiye sınırlarına ulaşabilmişti. Kürtlerden de bir grup aynı yöne doğru kaçmaktaydı.

⁶¹¹ Saatçi, a.g.e, s. 240.

⁶¹² Tuncay Özkan, *Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*, İstanbul, 2003, s. 28.

⁶¹³ Saatçi, a.g.e. s. 248-249.

Mağdur olan bu insanlara Türkiye gıda ve sağlık hizmeti vermeye başlamıştı. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın teklifi ile, Irak'ın kuzeyinden geçen 36. paralel ile Türkiye sınırı arasında kalan alanda Tampon Bölgesi ile (Güvenlik Bölgesi) sığınmacılar bu bölgeye yerleştirilmişti.

Aslında düz bir çizgi olması gereken 36. Paralel, sadece amaçlanan bazı yerlerin korunabilmesi için deforme edilmiştir⁶¹⁴.

1991 Körfez Krizinde Irak Ordusu'ndan kaçarak Türkiye sınırına yığılan mültecilere ABD ve İngiltere tarafından atılan notun üç dilde yazılmış olması, aslında Kürt, Türkmen ve Arap topluluklarının varlığının kabul edilmiş olması anlamını taşımaktadır⁶¹⁵.

Irak'ta bulunan Kürt halkının %25'inden fazlası göç ederken, Kerkük, Erbil ve Altunköprü'den göç eden Türkmenlerin oranı %1'i geçmemiştir⁶¹⁶. 36. paralel vasıtasıyla Kerkük'ün merkezi hükümetin kontrolünde kalması, Türkmenler'in ikiye bölünmesine yol açmıştır⁶¹⁷.

Mayıs 1992'de Bağdat'tan bağımsız olarak gerçekleşen seçimler sonucunda Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'den oluşan bir parlamento kurulmuştur. Irak'ın kuzeyinde yaşanan serbestliğin neticesinde Türkmenler, Asuriler, Araplar ve Kürtler arasında bir diyalog başlamış, Türkmenlerin girişimi sonucunda Irak Milli Kongresi. Irak Türkmenlerinin oranını %6'ya çıkarmışsa da Türkmenler bunu kabul etmeyerek %12-15'e çıkarılmasını istemişlerdir. Irak Türkmen Cephesi'nin 1995'te kurulmasıyla Türkmenler örgütlenmiş, bölgedeki rolleri artmış, KDP ve KYB arasındaki çatışmalarda arabuluculuk misyonu almışlardır⁶¹⁸. "1992 yılının

614 Demirci, a.g.m, s. 112.

615 Suphi Saatçi, "Açlık ve Sefaletten Talana", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl:5. Sayı:18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003, s. 3.

616 Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", *Irak Krizi 2002-2003*, Ankara, 2003, s. 53

617 Hasan, a.g.m, s. 58.

618 Hasan, a.g.m, s. 53-54.

ilk yarısına kadar ABD yönetimi içinde somut bir Kürt politika-sı hala mevcut değildi. Kuzey Irak'ta yapılan seçimler ile birlik-te Washington'da, Kürtler devlet kurarsa bununla yaşayabilir miyiz? sorusu gündeme gelmiştir.⁶¹⁹

1996'da Barzani'ye bağlı peşmergeler, Saddam'a bağlı bir-liklerin desteğiyle, Erbil'e saldırmışlardı⁶²⁰. KDP, Irak kuvvetleri ile işbirliği yaparak Erbil'i işgal etmesinden itibaren Türkmen Cephesi'ne karşı baskısını artırarak KYB'ye nazaran daha sert bir politika izlediğini göstermiştir⁶²¹. 31 Ağustos 1996'da, Irak Türkmen Cephesi ve sivil Türkmenlere karşı yapılan, baskı ve toplu katliamlardan biri daha gerçekleştirilmiştir⁶²².

1997 yılında üç münferit hadisede onlarca Türkmen Ege su-larını geçmeye çalışırken boğularak hayatını kaybetmiştir. Ekim 1997'de yeni bir nüfus sayımı yapılmıştır. İktidardaki Baas Par-tisi ve güvenlik birimleri Türkmenler arasında, "kendilerini Türkmen yazdıranların ellerinden her türlü vatandaşlık hakları alınarak sürgün edilecekleri" şayiasını yayarak halk korkutul-muştur. Bu nedenle birçok Türkmen can ve mal güvenliği ne-denile kendini Arap yazdırmıştır⁶²³.

10 Ağustos 1998 akşamı saat 20.30 sularında Kuzey Irak'ın Erbil kentinde yaşayan Türkmenlere karşı bu kez, KDP'ye bağlı güçler geniş çaplı bir saldırı başlatmıştı. Bu olayın amacı ise; fazla kan dökmeden Türkmen siyasi hareketini çö-kertmek, Türkmenlerin bölgeyi terk etmelerini sağlamaktı. An-cak KDP'nin planı başarısızlığa uğradı⁶²⁴.

⁶¹⁹ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, İstanbul, 2003, s. 376.

⁶²⁰ Bahadır Selim Dilek, " 31 Ağustos Kıyımı ", *Türkmeneli'nden Notlar*, Yıl:1, Sa-
- 13 Ankara, Eylül 1999, s. 4.

⁶²¹ Hasan, a.g.m, s. 54.

⁶²² Mustafa Kemal Yayçılı, " 31 Ağustos 1996 ve 10 Ağustos 1998 Olayları hakkın-
- da Açıklama ", *Türkmeneli'nden Notlar*, Yıl: 1, Sayı: 3, Ankara, Eylül 1999, s. 7.

⁶²³ www.turkmencephe.org/Mh_Ihlalleri.asp.

⁶²⁴ Koçak Karagöz, a.g.e, s. 113.

Türkiye, Kasım 1998'in ilk yarısında Barzani ve Talabani ile Ankara'da üçlü bir toplantı düzenlemiş, Türkmenler görüşmelerine alınmamışlardır. Sezgin'e göre, Türkmenlerin böylelikle gelecekleri konusunda iradelerini beyan etmeleri Türkiye tarafından engellenmiştir⁶²⁵.

İkinci Türkmen Kurultayı 20-22 Kasım 2000'de Irak'ın Erbil Şehrinde toplandı. Kurultayda "Türkmen Toplumunun hedeflerini ve mücadelesinin çerçevesini çizen temel ilkeler deklarasyonu" ile Irak Türkmen Cephesinin Tüzüğü'nün tadil edilmiş şekli kabul edilmiş, Türkmen Şurası üyeleri ve ITC Yürütme kurulu üyeleri ile diğer yetkili organlar seçilmiştir.⁶²⁶

Bölgede 1991'den sonra oluşan atmosferin, Türkmenlerin daha fazla etkin olmasına elverişli olmasına rağmen Türkmenlerin tek destekçisi ve koruyucusu olan Türkiye'nin bu alanda yeterli adımlar atmamasına dikkat çekilerek Bölgede Türkmenlerin garantörü olan Türkiye'nin bir hatası da Türkmenlerin tabanına inmemesi olarak değerlendirilmektedir⁶²⁷.

2. 11 Eylül 2001-19 Mart 2003 Arası Dönemde

Irak ve Kerkük Türkmenleri

ABD'de, 11 Eylül 2001'de, dört uçak, üç binaya dalmış ve sonucunda 3315 kişi ölmüştür⁶²⁸. 11 Eylül 2001 tarihindeki ABD'ne yapılan saldırılar, dünyanın yeniden şekillenmesine araç olacak, siyasi, askeri ve ekonomik bir olgu niteliğinde olup, yeni bir yüzyılın hemen başında meydana gelen bu saldırıların çok sonraki yıllarda bir "milat" olarak telaffuz edileceği şüphesizdir. Irak Türkmenlerinin varlığını ABD'nin Irak'ı işgali ekseninde incelerken, 11 Eylül gerçeği bize yol gösterici niteli-

625 Ferruh Sezgin, "Üç Irak'a Doğru mu?", *Avrasya Dosyası*, İlkbahar 1999, Cilt: 5, Sayı: 1, s.151-152.

626 www.iraqiturkmen.org.tr/turkmen15_dosyalar/editdata.mso.

627 Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", www.avsam.org/makalestran137.htm.

628 Jason Burke, (Çev Ebru Kılıç), *El Kaide*, 2004, İstanbul, s. 30.

ğinde olacaktır. Çünkü, bu tarihten sonra ABD, dünyayı yeniden şekillendirme politikalarına sürat vermiş, dünyayı radikal değişikliklere gebe bırakmıştır.

16 Mayıs 2002 tarihinde Avrupa Parlamentosu 'Körfez savaşından 11 yıl sonra Irak'ın durumu' başlığı altında bir karar yayınlamıştı. Uluslararası adalet ittifakı ise Avrupa Parlamentosu kararlarını desteklediğini bildirmişti. Burada alınan kararların birinde de "Kerkük ve Musul gibi kentlerde yapılan Araplaştırma çalışmaları yüzünden 800.000 den fazla Kürt, Türkmen ve Asuri yer değiştirerek kuzeydeki üç Kürt iline sığınmak zorunda kalmışlardır" ifadesi kullanılmıştı⁶²⁹.

2002 Ağustos ayında, Barzani'ye bağlı yerel gazete ve TV'lerde "Türk Ordusu K. Irak'a girdiği takdirde bölge ona mezar olacaktır" şeklinde açıklamalar yapılmıştır⁶³⁰. 4 Ekim 2002'de Kürt Parlamentosu, 1994'ten sonra ilk defa toplanmış, 10 yıl önce aynı gün yapılan toplantıda alınan "federalizm" kararı yeşertilmişti. Kürt Parlamentosu'nun ilk oturum konluğu, Fransa eski Devlet başkanı'nın eşi olup, ABD Dışişleri Bakanı Powell da bir tebrik mesajı göndermiştir⁶³¹. Bu dönemde KDP'nin Türkmenlere taviz vermeyen tavrı, Kerkük konusunda KYB'ye de aynı tavrı göstermeye çağırmasıyla tartışılmaz hale gelmiştir⁶³². ABD'ne gerçekleştirilen saldırılardan tam 1 yıl sonra, Kürt gruplarının bu samimiyetine sebebin, ABD'nin Irak'ı hedef göstermesinden ve sonrasındaki beklentilerinden kaynaklandığı aşikardır.

Kürtler de ABD'nin Irak'a müdahale etmesini şiddetle istiyorlardı. Ancak onların da birtakım endişeleri vardı: Bunlardan birincisi, ABD'nin başladığı işi sonuna kadar götürmemesi ve Saddam Hüseyin'in ya da rejimin işbaşında kalması ihtimaliydi. İkincisi, askeri hareket sırasında Saddam Hüseyin'in

⁶²⁹ www.turkmencephesi.org/AB_Orgut_Raporlari.asp.

⁶³⁰ Nazmi Çora, *Kürt Sorununun Geleceği*, İstanbul, 2004, s. 149.

⁶³¹ Özkan, a.g.e, s. 211.

⁶³² Hasan, a.g.m, s. 58.

Irak'ın kuzeyine saldırması ve özellikle kitle imha silahlarını kullanması, üçüncü endişesi ise Saddam Hüseyin devrildikten ve Irak'ta yeni bir yönetim işbaşına geldikten sonra bugünkü fiili konumlarının sona erecek olmasıydı. Dördüncü korkuları, askeri hareket sonrasında Bağdat'ta işbaşına gelecek ABD destekli bir hükümetin petrol gelirlerini öngören düzenlemeyi sona erdirmesi ihtimaliydi. Son ve en önemli endişeleri ise, askeri hareket sırasında ABD açısından kendilerinden çok daha önemli bir müttefik olacak Türkiye'nin⁶³³ askeri müdahalede bulunması, federalizme karşı çıkarak ağırlığını güçlü bir merkezî hükümetten yana koyması, ayrıca Kürtlerin Kerkük'ü ele geçirmesini engellemesi ihtimaliydi⁶³⁴.

Irak muhalefet grupları, 17 Aralık 2002'de kongrelerini gerçekleştirmişler, Irak; "Araplar, Kürtler ve diğerlerinin ülkesi" olarak tanımlanmış, Türkmenlerin adı anılmamıştır.

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın kuzeyinin bir bölümünün Irak rejiminin kontrolünden çıkmasına rağmen Kerkük, merkezî hükümetin kontrolünde kalmıştır. Araplaştırma politikasının zirvede olduğu bu dönemde Türkmenler, Kerkük'ten büyük ölçüde göç ettirilmiş ve yerlerine Irak'ın orta ve güney bölgelerinden getirilen Araplar yerleştirilmiştir⁶³⁵.

Ocak 2002'de Bush, Irak, Kuzey Kore ve İran'ı "Şer ekseri" olarak ilan etmişti⁶³⁶. Irak'a karşı savaş tehlikesinin arttığı günlerde, Saddam Hüseyin sonrası Irak konusunda uyumlu hale getirilmesi için Şubat 2003'ün sonunda KDP kontrolündeki Salahaddin kentinde gerçekleşen Irak muhalefet toplantısı ne-

633 Wolfowitz-Perle önderliğindeki şahinlerin akıl hocalığını da yapan Ortadoğu uzmanı Bernard Lewis, Ortadoğu ülkelerini üç kategoriye ayırmaktadır. İran ve Irak gibi, ülke halkı, ABD yanlısı olan anti-Amerikan diktatörlükler; Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülke halkı ABD karşıtı, ABD yanlısı diktatörlükler, Türkiye ve İsrail gibi hem halkı hem de rejimi ABD'ye dost olan ülkeler. Bkz Özkan, a.g.e, s. 233-234

634 Özkan, a.g.e, s.215-218.

635 Mazin Hasan ve Soran Şükür, www.avsam.org/st.analizyazi_dosyalar/yayinlar.htm.

636 Ümit Özdağ, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu", Irak Dosyası II, 2003, İstanbul s 160.

ticesinde altı kişiden oluşan bir yönetim oluşturulmuştur. "Yönetimin oluşumuna bakıldığında Sünni Arapların ve Türkmenlerin yönetimden uzak tutulmasıdır. KDP ve KYB, "federal" bir Irak adı altında uzun süreden beri 'konfederal' bir yapının peşindedirler".⁶³⁷

ABD Başkanı Bush'un küresel terörü önleme bahanesiyle, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları ürettiği sebebine dayanarak Irak'ı işgal etmesinin an be an olduğu Mart 2003 tarihine gelindiğinde, Türkmenler, hiç şüphesiz, yıllardır kendilerine zulmetmiş olan Saddam'ın devrilmesini Irak vatandaşları içinde en çok isteyen unsurlardan biriydi. Onları birinci derecede ilgilendiren konu, kuvvetle muhtemel, ABD'nin Ortadoğu'ya ve dolayısıyla bölge kaynaklarına hakim olma düşüncesi; İsrail'in ileriki dönemde bölgeye yayılmasına adım teşkil edebilecek Irak'ın bölünmesine yönelik Irak'ın kuzeyindeki de facto Kürt Devleti'nin hukuken tanınmasına verebileceği destek; İngilizlerin Türkiye'den alarak kurduğu uydu devletin imkanlarından ABD ile müşterek istifade etme arzusu ve Türkiye'deki Mısak-ı Milli düşüncesinden ziyade, "temel hak ve özgürlüklerini kullanabilecekleri bir toprakta yaşamak" olmuştur.

ABD, Irak'a müdahalesinde Türkiye'yi stratejik bir bölge olarak algılamış, kuzey cephesinden yapacağı bir taarruz hareketiyle işinin kolaylaşacağını düşünerek Türkiye'den "yol vermesini" istemişti. 1 Mart 2003'te tezkere TBMM'de oylanmış, 1991'deki kaybettiklerimizin tecrübesi, operasyonun sonunda Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Federe devleti'nin kurulmayacağına ve Türkmenlerin gelecek endişelerini karşılamaya yönelik ABD tarafından net bir ağızla garanti verilmemesi gibi muhtemel sebeplerle kabul edilmemiş ve yeniden meclise gönderilmemiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, tezkereden sonra askeri planlarında değişiklik yapmak zorunda kaldıklarını açıklamıştır.

⁶³⁷ Hasan. a.g.m, s. 58-59.

Operasyon öncesi, KYB ve KDP'nin en büyük korkusu, kuşkusuz, Misak-ı Millî sınırları içinde yer alan Musul ve Kerkük'ün Türkiye tarafından geri alınması bağımsız Kürdistan hedefini suya düşüreceğinden, Türk Ordusu'nun da bölgeye girmesi olmuştur. Böylelikle Türkmenleri bölgede yalnız bırakarak, Irak'ın kuzeyinde egemenlik süreceklerdi.

ABD, operasyon için askerlerini Türkiye'de konuşlandırmak, Türkiye'nin havaalanları ve limanlarından istifade etmek istemişti. Bunlara karşılık Türkiye'nin ABD'den belli bir miktar kredi ya da hibe istediği kamuoyunda hakim bir görüş olarak ön plana çıkmıştı. Fakat, Türkiye'nin tezkereyi meclisten geçirmemesi, savaşın durdurulabileceği anlamını taşımıyordu.

Irak harekatı öncesi, TBMM'nin ikinci tezkereyi reddetmesine Kürtler sevindiği halde, Türkmenler çok üzülmüştü⁶³⁸.

ABD, Mart 2003 ortalarında savaş hazırlıklarına iyice hız vererek 19 Mart 2003 tarihinde İngiltere ile birlikte Irak operasyonunu başlattı⁶³⁹.

19 Mart 2003 tarihi ile birlikte Irak Türkmenleri için yeni bir belirsizlik dönemi başlamıştı. Sokaktaki adamın kafasında muhtemelen şu sorular vardı; acaba özgürlüğümüze mi kavuşacağız, eğer özgürlüğümüze kavuşursak bu bizim kurabileceğimiz federe ya da tam bağımsız bir devlet bünyesinde mi olacak, ya da Türkiye vasıtasıyla mı, veya üniter Irak içinde mi, ölecek miyiz, göç etmek zorunda mı kalacağız?, Kürtler topraklarımızı elimizden alacak mı, ABD, bizi de düşünecek mi yoksa Kürtler ya da Saddam tarafından katledilecek miyiz, böyle bir ihtimal olduğunda hasretiyle yandığımız Türkiye bize kucak açacak mı?

3. 19 Mart 2003 Sonrasında Irak ve Kerkük Türkmenleri

Savaş başladığında herkes bu savaşın ne zaman biteceğini ve sonuçlarını merak ediyor olmalıydı. Türkiye'nin tavrıyla,

638 Kerkük, a.g.m, s.8.

639 Mustafa Özcan, "Irak'ta Direnişin İslami Veçhesi", *Irak Dosyası II*, 2003. İstanbul, s. 317.

Türkmenlerin yoğun olarak bulundukları kuzey cephesi fiiliyata geçirilememiş, alternatif planlar devreye sokulmuştu.

Kuzey Cephesi'nde kısa sürede askeri bir hareketlilik yaşan-
mayacağına değinen Kürtlere göre ABD; Peşmerge kuvvetleri-
nin Musul ve Kerkük'e girmesinin yaratacağı kaos ve buna mu-
kabele edecek Türk kuvvetleriyle Peşmerge birliklerinin muhte-
mel çatışmasıyla başa çıkamayacağından endişeleniyordu. Bu
arada, KYB mensupları, "48 saat içinde Kerkük'ü ele geçirme-
ye yetecek eğitim ve kuvvetimiz var ama siyasi anlaşmaya im-
za attığımızdan şimdilik bunu istemiyoruz" şeklindeki açıklama-
larıyla bir anlamda gövde gösterisi yapma niyetindeydiler.

22 Mart 2003'te Türkiye, ABD, KDP, KYB, ITC ve beş
muhalif grup, Ankara'da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıdaki
imzalanan anlaşmaya göre "kentlerin demografik yapılarını de-
ğiştirmeye yönelik adımlar atılmayacaktı"⁶⁴⁰. Oysa nüfus sayımı
yaklaştıkça Kürt grupların açıkça bu antlaşmaya uymadıkları
görülmüştür.

Operasyon devam ederken Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine as-
keri müdahalede bulunduğu dair çıkan haberler Genelkur-
may Başkanlığı tarafından yalanlanırken, KDP lideri Barzani,
Irak'taki mevcut operasyon çerçevesinde, ABD'nin Kuzey
Cephesi'ndeki ortağı olduklarını beyan eden açıklamalarda bu-
lunmuştur.

9 Nisan 2003'te, 20 gün gibi kısa bir sürede Saddam yöne-
timinin çökmesiyle oluşan tabloda Kürtler, kendilerine tevdi edi-
len yetki ve sorumluluklarla hallerinden memnun görünürken,
Şii'ler ve Türkmenler, ne gibi roller alacaklarının belirsizliği için-
deydiler.

10 Nisan 2003'e gelindiğinde, Talabani peşmergeleri, Ker-
kük'ün başta Tapu ve Nüfus Daireleri olmak üzere, valilik, be-
lediye başkanlığı, adliye şehir müzesi gibi resmi kurum ve kuru-
şlarını yağmalamıştır. Peşmergeler, Celal Talabani'nin emri

⁶⁴⁰ Yavuz Gökarp Yıldız, *Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu*, İstanbul, 2004, s. 214.

ile savaş ganimeti gibi şehri yağmaladıklarını söylemişlerdir⁶⁴¹. Peşmergeler, Kerkük başta olmak üzere Tuzhurnatı, Hanekin Karatepe ve Celevla gibi Türkmenlerin çoğunlukta oldukları yerleşim merkezlerini yağmaladılar. Musul'da halktan büyük tepki gören peşmergeler, Tel Afer'de püskürtülüp, Reşidiye'de Türkmenlerin karşı koyması üzerine çekildiler⁶⁴².

KDP lideri Barzani, yağmalama olaylarının Türkiye'nin bölgeye denetçi göndermesine yol açması nedeniyle KYB'yi suçlar bir tavır takınmıştı.

22 Nisan'da ABD'nin sivil yönetimin başına geçirmek üzere Irak'a gönderdiği Jay Garner'ı Barzani ve Talabani, Süleymaniye'ye geldiğinde "evinize hoş geldiniz" pankartıyla karşılamışlardı⁶⁴³.

Kürt liderleri, her fırsatta Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğu konusunda ısrarcı ve tehditkar demeçler vermişlerdir. Talabani'nin "Türkiye, Kerkük'e karışırsa biz de Diyarbakır'ı gündeme getiririz"; Barzani'nin "Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesini önlememiz, en büyük zaferimizdir"⁶⁴⁴ şeklindeki sözleri ABD'den aldıkları desteğin ve Türkiye'nin zamanında bu iki lidere verdiği önemin yersizliğinin birer delili niteliğindedir.

ABD'nin Kürtlere verdiği desteğin sebebi Irak'ın kuzeyinde ipleri ABD'nin elinde bulunan bir Kürt devletinin kendine getireceği yararlarıdır. Bazı yüklere karşın bu devletin ABD'ye sağlayacağı önemli yararları, Erol Manisalı şöyle ifade etmiştir: "Böyle bir oluşum, Irak'ın bölünmesi ve dolayısıyla küçülmesi demektir. Küçülmüş bir Irak, petrol konusu da dahil, ABD'nin Ortadoğu'ya 'daha da sağlam yerleşme' politikasına uygun düşer. ABD, K. Irak'ta ipleri kendi elinde olan bir devlet ile İran,

641 Suphi Saatçi, "Irak'ın Yapılanması ve Türkmenler", *Irak Dosyası II*, İstanbul 2003, s. 137.

642 Suphi Saatçi, "Açlık ve Sefaletten Talana", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003, s. 2.

643 Tuncay Özkan, *CIA Kürtleri Kürt Devleti'nin Gizli Tarihi*, İstanbul, 2004, s.312.

644 Saatçi, "Irak'ın Yapılanması ve Türkmenler", *Irak Dosyası II*, İstanbul, 2003, s. 138

Türkiye, Suriye ve Bağdat üzerinde daha etkili olur. Bu durum, ABD'nin Ortadoğu politikasına yardımcı olduğu gibi İsrail'i de rahatlatır. Bugün, pek akla gelmeyen konu da olayın İç Asya ve Hazar Havzası ile ilgisidir. Hem enerji yolları hem de ticari yollar bakımından yeni olasılıkların gündemde tutulmasına olanak sağlar. Bölge ile Akdeniz arasındaki bağlantılar açısından. ABD'nin Ortadoğu petrol politikasına uygundur.”⁶⁴⁵

Kerkük ve Musul halkı, Kürt peşmergelerin Irak ordusundan kalan ağır silahlara el koymalarının ve PKK militanlarının da fırsattan yararlanarak ağır silahlardan pay almalarının iç savaşa işaret ettiğinden dolayı tedirginlik duymaktaydılar. Türkmenler ise silahsızdı⁶⁴⁶. ABD Başkanı Bush 1 Mayıs günü Irak'taki savaşın tamamen sona erdiğini açıklamıştı. Ancak bu tarihten sonra ABD'nin beklemediği ve beklemediği için de başlangıçta fazla ciddiye almaz görüldüğü düşük yoğunluklu savaş patlak verdi. Önceleri sadece basit vur-kaç taktikleri üzerine inşa edildiği anlaşılan bu saldırılar giderek çok daha organize hale geleceğinin belirtilerini göstermeye başladı. Ve Haziran sonuna gelindiğinde bu gerilla savaşının Amerikan güçlerinin karabasanı haline geldiği görüldü⁶⁴⁷. Talabani'nin işgal öncesinde “Amerikalılara karşı sokak arası çatışmaları veya gerilla savaşı olmayacak”⁶⁴⁸ tahmininin aksine şiddeti artarak devam eden çatışmalar yaşanmaktaydı

5 Mayıs 2003'te tespit edilen; Habur'dan girişte tüm işlemlerin Kürtçe yapılması, Bağdat'ın kuzeyindeki bütün şehirler gibi Kerkük'ün de sözde Kürdistan şehri olarak gösterilmesi, yol denetimlerinin peşmergeler tarafından yapılması, resmi dairelerinin Kürtçeye çevrilmesi gibi gerçekler, tezkerenin reddi-

⁶⁴⁵ Hikmet Çetinkaya, ABD'nin Kürt Kızı ve Bağdat'ın Çocukları, İstanbul, 2003, s. 34-35.

⁶⁴⁶ Suphi Saatçi, “Açlık ve Sefaletten Talana”, Kardeşlik Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003, s. 2.

⁶⁴⁷ Hasan Ünal, “Adım Adım Kürt Devleti Senaryosu”, www.turkmencephe.org/haberdetay.asp.

⁶⁴⁸ Cahide Sarı(Yayına Hazırlayan), ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi, Ankara, 2004, s. 92.

nin ve peşmergelerin Kerkük ve Musul'a girmelerine Türkiye'nin ses çıkarmayıp bir sonucu şeklinde yorumlanmıştı⁶⁴⁹.

Kerkük'te hayat devam ederken Türkmenler, Kerkük'ün Türk olduğuna ve böyle kalacağına olan inançlarıyla Latin alfabeli Türkçe kurslarına devam etmişler, yeni eğitim-öğretim döneminde de dersleri Türkçe olarak planlamışlardır⁶⁵⁰. Kültürel çalışmalar devam etmekte olup, daha önce rejim tarafından yasaklandığından dolayı çok sayıda sınırlı olan yayınlar, artık daha çok basılabilmektedir⁶⁵¹.

13 Temmuz 2003 günü kurulan Yönetici Konsey'de 25 kişi bulunmaktaydı. Meclis, genel olarak bakıldığında 13 Şii, 5 Kürt, 5 Sünnî, 1 Türkmen ve 1 Hristiyan'dan oluşmaktaydı⁶⁵².

22 Ağustos 2003'te Türkmenlere ait Tuzhurnatı'daki anıtlar KYB peşmergeleri tarafından tahrip edilmiştir. Bölgedeki Türkmenler bu girişime karşı bir gösteri düzenlemiş, ancak gösteri sırasında silahlı peşmergelerin ateş açması sonucu yedi Türkmen hayatını kaybetmiştir⁶⁵³.

Irak Bayrağından başka bayrağın bayrak asılmaması hususunda Amerikalıların koyduğu yasağa Türkmenler uydukları halde peşmergelerin uymamakta ısrar etmeleri huzursuzluğu artıran bir sebepti. Türkmenlerin ellerindeki silahlar da Amerikalılarca toplatılmıştı. İlerleyen günlerde, 13-15 Eylül 2003 tarihleri arasında Kerkük Sorumlusu Albay William Mayville'nin yaptığı konuşmada Türkmen Kurultayı'nı demokrasi örneği olarak tanımlaması ve yeni hazırlanacak Irak Anayasası'nda

649 Mahir Nakip, "28 Yıllık Hicran", *Kardeşlik Dergisi*, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003, s. 7.

650 Fatma Sibel Bayraktar, "Kerkük İzlenimleri", *Kardeşlik Dergisi*, Yıl:5, Sayı:19, İstanbul, Temmuz-Eylül 2003, s. 18.

651 Deniz Musa, *Türkmen Bohçası Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, İstanbul, Eylül-Ekim 2003, s. 1.

652 Serhat Erkmen, Mazin Hasan ve Soran Şükür, "Irak'ta Direniş", www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestran141.htm.

653 Mazin Hasan ve Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestran147.htm.

Türkmenlerin her hakkının korunacağını söylemiş olması, ABD'nin Türkmenlere karşı olumsuz tavrını yavaş yavaş değiş-tirmeye başladığının bir belirtisi olarak yorumlanmaktaydı⁶⁵⁴. Oysa, Saddam'ın devrilmesinden sekiz ay geçtiği halde, ABD, Irak'a hakim olamamış, hakimiyet yer altı güçlerine geçmeye başlamıştı. Irak ordusu kurulmamıştı ve polis hiçbir olaya müdahale edemiyordu. ABD'nin kurduğu Hükümet Konseyi'ni ve Geçici Hükümeti uluslar arası alanda tanıyan olmadığı gibi, hükümete ülke içinde itibar eden de azdı. Anayasa komisyonunun çalışmaları başarısız ve ağır aksak devam ediyordu. ABD basın subayı Douglas Fansat'ın, "yakın gelecekte Kerkük şehrinin kontrolünü tamamen peşmergelere bırakabiliriz" demeci yeni bir çatışma kaynağına işaret etti⁶⁵⁵.

Bu arada, Ekim 2003 başında Irak'ta tümüyle kontrolden çıkma yolundaki kaos ortamı, Türk kamyoncuları da vurdu. Bağdat'ın 230 km kuzeyinde ve Musul yolu üzerinde bulunan Beyci kentinde petrol rafinerisine düzenlenen saldırıda Türk kamyoncular hedef haline geldi⁶⁵⁶. 11 Ekim'de ise sürekli sabotaja uğrayan Kerkük-Yumurtalık petrol hattına yine saldırıldı⁶⁵⁷. Yine Ekim ayı başında hükümetin Türk askerlerini Irak'a gönderme kararı alması dünya gündemine oturdu. Tezkereden bir hafta sonra da Bağdat'taki Türk elçiliğine intihar saldırısı düzenlendi.

Geçici Konsey üyesi Songül Çabuk, Türk askerinin Irak'a gidip gitmemesi konusunda şunları beyan etti: "Geçici Konseyde Türk askerinin istenmediği yönünde söz alındı. Bu söz bir karar değil. Türk askeri sadece Türkmenlere değil bütün Iraklılara yardım etmek için geliyor. Irak'ta iyi işler yapacaklarından eminim"⁶⁵⁸. 11 Ekim'de başlayan İslam Konferansı Örgütü

⁶⁵⁴ İzzettin Kerkük, "Türkmenler'in Çilesi, Bir Kalemşörün Hezeyanı ve Amerika'nın Tutumu", *Kardaşlık Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 20, İstanbul, Ekim-Aralık 2003, s. 13.

⁶⁵⁵ Mahir Nakip, "Irak Bölünecek mi?", *Kardaşlık Dergisi*, İstanbul, Ekim-Aralık 2003, Yıl: 5, Sayı: 20, s. 8.

⁶⁵⁶ *Radikal*, 7 Ekim 2003.

⁶⁵⁷ *Radikal*, 12 Ekim 2003.

⁶⁵⁸ *Sabah*, 9 Ekim 2003.

(İKÖ) ön toplantısında ve toplantı boyunca Türkiye'nin Irak'a asker gönderme kararı toplantılara damgasını vurdu ve El kaide ile bağlantılandırılan ve K. Irak'ta konuşlanan Ensar El İslam'ın kurucusu ve eski lideri Molla Necmettin Fatih Krekar da Türk askerine karşı "katli vaciptir" fetvası verdi⁶⁵⁹. Musul'da toplanan yüzlerce aşiret lideri, "Türk askeri gelirse Müslümanlar arasında savaş çıkar" uyarısı yaparken, ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Richard Myers, "Görüşmeler zaman alacak. Sonuçta karar siyasidir" açıklamasında bulundu⁶⁶⁰. Nihayetinde ABD'li yetkililer Geçici Hükümet Konseyi'ni ikna edemeyince, Türk askerlerinin Irak'a gitme olayı gerçekleşmedi.

Aralık 2003'te ABD'nin Irak genel Valisi Bremer'in Türkmenlerden, Irak Hristiyanlarından sonra bahsetmesi, Irak Türklerinin cismi var, ismi yok hale getirilmeye çalışılmasına yorumlanılmaktaydı⁶⁶¹.

Aralık 2003'ün son haftası ile Ocak 2004'ün başlarında, Kerkük'ü Kürt federasyonuna bağlamak isteyen Kürt grupları demokratik bir şekilde protesto eden Türkmenlere ve Araplara peşmergelerin açtığı ateş sonucu altı kişi ölmüştü ve bu dönemde ABD yönetiminin bütün Irak halkını silahsızlandırdığı halde, sadece Kürtlere dokunulmazlık uygulaması devam etmekteydi⁶⁶².

El-Ahrar gazetesinde, 1 Ocak 2004 tarihli "Kerkük'ün Kürdistan'a Dahil Edilmemesi İçin Gösteriler Düzenlendi.. Türkmenler Federalizmi Kabul Etmiyorlar" manşetinde, Türkmenlerin federalizme karşı oldukları, Irak'ın parçalanmasına değil, toprak bütünlüğüne bağlı oldukları ifade edilmiştir⁶⁶³.

659 Radikal, 12 Ekim 2003.

660 Radikal, 21 Ekim 2003.

661 Yılmaz Öztuna, "Kerkük", Altunköprü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 10, İstanbul, Şubat 2004, s. 7.

662 Mehmet Tütüncü, "Siyasi Parti mi, Askeri Karargah mı?", Altunköprü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 10, İstanbul, Şubat 2004, s. 1.

663 Nejdet Demiral, Soran Şükür ve Mazin Hasan, "Arap Medyasının Kürtlere ve Türkmenlere Bakışı", www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestranl46.htm.

Saddam'ın yakalanışı, elbette Irak'taki gerilla eylemlerini bizzat Saddam mı yaratıyor sorusunu da cevaplayacaktı. Belki olayların sayısında artış görülmedi ama azalma da görülmedi. Kürtlerin federasyon talepleri de önemli bir tehlike olarak devam etti.

2004 Ocak ayının sonunda Başbakan Erdoğan'ın ABD'ni ziyareti sırasında da Bush, Irak'ta özerk bir Kürt Devleti kurulmasına yönelik Türkiye'nin kaygılarını tam anlamıyla gidemediği gibi Türkmenlerin geleceği konusunda da net bir tavır sergilemedi.

31 Ocak 2004 tarihinde, Kerkük'te bayram davetiyesi dağıtan ITC heyetinin aracına ateş açıldı. ITC'nin Tazehurmati beldesi meclis üyesi öldürüldü ve bir ITC sorumlusu da yaralandı⁶⁶⁴.

Şubat 2004'e gelindiğinde Talabani, federasyon ısrarını sürdürüyordu.

Londra'da yayımlanan Şark-ül Evsat gazetesindeki 7 Şubat 2004 tarihli demecinde Talabani, Kürt halkının yıllardır federasyon haklarını pratiğe geçirdiğini, bunun sonucunda Kürdistan'ın yeni demokratik Irak için bir model haline geldiğini ve Kerkük'te çoğunluğun Kürt olduğunu beyan etmekteydi⁶⁶⁵.

Anayasada resmen tanınmak isteyen 92 Türkmen, Şubat sonuna doğru eyleme geçerek Bağdat'ta açlık grevi yapmaya başladı. 100 kadar Türkmen de 28 Şubat'ta arkadaşlarına destek vermek üzere protesto gösterisi yaptı. Zincirli eylemde okunan bildiride Irak nüfusunun %13'ünü oluşturan 3 milyon Türkmen'in resmen tanınması istendi. Ulusal Türkmen Hareketi de Kerkük'te genel grev başlattı. Türkmenler, dükkan ve lokantaları açmazken, polis gücünün %20'sini oluşturan Türkmenler de iş bıraktı. Kürtlerin geniş özerkliklerini daha da genişletme talepleri de Geçici Hükümet Konseyi'nin başını ağrıttı. Bu ara-

⁶⁶⁴ Radikal, 1 Şubat 2004.

⁶⁶⁵ Radikal, 28 Şubat 2004.

da Şiilerin 'Mehdi Ordusu' da Kerkük kentinde yürüyüş düzenleyerek, "Kerkük, tüm Irak'ındır, bir etnik grubun değil" sloganları attı⁶⁶⁶.

8 Mart'ta Irak'ta geçici anayasa imzalanmış ve Kürtler fiili özerkliğin devamını garanti altına almışlardır. Geçici anayasada Türkmenlere de sosyal haklar bağlamında değinilirken, resmi dil bağlamında Arapça ve Kürtçe anılırken, Türkçe'nin adı geçmemiştir.

8 Mart 2004 tarihli anayasa, "Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası" adı altında yayımlanmış olup, 62 maddeli geçici anayasanın Madde 61'de yer alan hükümlerin uygulanması söz konusu olmadığı takdirde geçiş dönemi her ne olursa olsun, en geç 31 Aralık 2005 tarihinde sona erecektir" ifadesi kullanılmaktadır⁶⁶⁷. Geçici anayasa, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e göre, "...Cins, milliyet ve din temelinde ayrımcılığı keyfi tutuklama ve göz altıları yasaklamaktadır"⁶⁶⁸.

Geçici Anayasanın imzalanmasından sonra İsviçre'de basıldığı ortaya çıkan Kürdistan dinarları, Irak'ın kuzeyine de ulaşmıştır. Kürdistan Devleti ibaresinin yer aldığı madeni paranın bir yüzünde üzerinde 21 çizgili Mezopotamya güneşinin parladığı yan yana dört dağ resmi olup, dört dağ, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürt varlığını temsil etmektedir⁶⁶⁹.

14 Mart 2004'te Irak Türkmen Cephesi (ITC) Lideri Abdullah Abdurrahman'a suikast girişiminde bulunuldu ve akabinde Nisan ve Mayıs aylarında ardı ardına bazı Türkmen siyasetçilerin trafik kazalarında ölmesi dikkate değerdi⁶⁷⁰. Yenerer'in bölgede yapmış olduğu tespitlere göre; Mayıs 2004 itibariyle Kürtlerin aksine Türkmenler, yaşadıkları yerlere Türkmen bayrağı-

666 Radikal, 29 Şubat 2004.

667 Habib Hürmüzlü, "Geçiş Dönemi İçin Irak devleti Yönetim Yasası, 8 Mart 2004", Global Strateji Enstitüsü, Ankara, 2004.

668 Radikal, 20 Mart 2004.

669 Radikal, 20 Mart 2004.

670 Vedat Yenerer, Düşman Kardeşler, ABD İşgalindeki Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmen Çatışması, İstanbul, 2004, s. 219-220.

nı sokamadıkları gibi, silahlı Kürt peşmergeleri Türk gençlerini, ABD askerlerine "El kaide militanı" yakaladık diyerek teslim etmekteydiler⁶⁷¹.

ABD'nin 2004 Mayıs ayında İncirlikten çektiği eğitim uçaklarını yeniden konuşlandırmayı istediğini belirtmesi⁶⁷², ABD'nin Irak'taki başarısı için hala Türkiye'nin desteğine ihtiyacı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

1 Haziran 2004'te Irak Geçici Hükümet Konseyi kendini feshetti ve yetkiyi devralacak yeni bir geçici hükümet kuruldu. Yeni hükümette Türkmenlere sadece bir bakanlık verildi.

8 Haziran 2004 tarihli BM kararı öncesinde, bölgedeki Kürtlerin, Türkiye ile yeniden yakınlaşmaya çalıştığı, aynı zamanda kararda Kürtlerin özerkliğine yönelik atfı yapılması konusunda ABD ve BM'yi tehdit ettiği görülmüştür⁶⁷³.

23 Haziran 2004'te, ITC Lideri'nin ardından Türkiye Başbakanı'nı ziyaret eden Talabani'nin, Türkiye'ye her geldiğinde yapmış olduğu gibi, yine ağzından bal damladı.

28 Haziran 2004'te, ABD, İstanbul'da kritik önerilerin ele alındığı NATO toplantısında elini güçlendirebilmek için Irak'ta yetkiyi sürpriz bir kararla planlanandan iki gün önce Irak'lılara devretti⁶⁷⁴. NATO zirvesinde alınan kararlar ile NATO, ilk defa Irak'ta görev alarak taraf oldu⁶⁷⁵ ve Irak güvenlik kuvvetlerini eğitmeyi kararlaştırdı. Irak ordusunun dağıldığını dikkate alırsak, yeni oluşturulacak orduda Kürtlerin ağırlıkta olacağı aşikardır. NATO şemsiyesi altında eğitilecek Kürtlerin, Türkmenler için her an tehdit oluşturabileceği varsayımı da göz önünde bulundurulmalıdır.

671 Yenerer, a.g.e, s. 217.

672 Rifat Serdaroğlu, *Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara, 2004, s. 249.

673 Sedat Laçiner, *Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye*, Ankara, 2004, s. 320.

674 Radikal, 29 Haziran 2004.

675 A. Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s. 426.

Bu arada ünlü Amerikalı gazeteci Hersh'in, İsrail'in Irak'ın kuzeyinde üstlenerek, Kürtlerle tam ittifaka gittiğini, peşmerge-leri direnişçilere karşı eğiterek Irak'ta gidişatı yönlendirdiğini, aynı zamanda İran ve Suriye'de gizli operasyonlarla Kürtleri is-yana teşvik ettiğini yazmasıyla⁶⁷⁶, İsrail'in bölgedeki etkinliği ye-niden gündeme gelmiş oldu. Her ne kadar İsrailli yetkililer bu gerçeği kabul etmese de, geçmiş dönemlerdeki baba ve oğul Barzani'nin İsrail ile olan ilişkileri etüt edilirse, bu durumun, İs-rail'in bölgede gelişen olaylara karşı ani bir reaksiyonu olmadı-ğı ortaya çıkacaktır.

İsrail ve ABD'nin her türlü desteğini alan Kürtlerin kışkırt-maları neticesinde, ABD askerlerinin Tel Afer'i bombalaması suretiyle Irak Türkleri yeni bir soykırım girişiminin eşiğinden dönmüşlerdir. Şii Türkmen şehri olan Tel Afer'de hepimizin ya-kından takip ettiği gibi tarihe "Tel Afer Katliamı" şeklinde kay-dedilecek bir vahşet yaşanmıştır.

ABD'nin, Irak'taki direnişlerde ön plana çıkan Mukteda El Sadr'a bağlı 300 kişilik grubun Al Hüda Camii'nde karargah kurarak Tel Afer'de saklandığı ve Tel Afer'in yeni bir Felluce ol-masını engellemek gerekçesiyle 2004 Eylül ayı başında Tel Afer'e başlattığı saldırı sonucunda değişik kaynaklardan alınan bilgilere göre 100-150 arasında masum Türk hayatını kaybet-miş, 200'den fazlası da yaralanmıştır.

Tel Afer, Irak'ın kuzeyi için stratejik önemi haiz bir bölgedir. Suriye ve Türkiye'ye yakındır. Tel Afer, Musul'a 60 km mesa-fededir. Tel Afer, Musul ile beraber Körfez Savaşı'ndan sonra 36. paralel kriterine göre güvenli hat içinde olmasına rağmen ABD tarafından bu bölgenin dışında tutulmuştur. Türkiye'nin Ovaköy'de açmak istediği Habur'a alternatif sınır kapısı saye-sinde Tel Afer'den Musul'a bağlantı sağlanması planlanmakta-dır. Bu takdirde sınır ötesinde kontrol Türkmenlerde olacak ve Barzani Habur'da elde ettiği gelirden de mahrum kalacaktır. Tel Afer aynı zamanda tarıma elverişli bir bölgedir. Yaklaşık 350

bin nüfuslu Tel Afer'in (civar köylerle beraber 500 bin olduğu tahmin edilmektedir) en az %90 gibi büyük bir oranını Türkler, kalanını Araplar oluşturmaktadır. Ekim 2004 itibariyle Irak'ta nüfus sayımı planlandığını göz önünde bulundurarak, Kürtlerin Tel Afer'e de kök salma girişimlerinin bu operasyonun yapılmasının temel nedenlerinden biri olduğunu söylemek güç olmayacaktır. Özellikle Suriye'den gelen Kürtlerin bu bölgeye yerleştirilmesinin planlanmış olabileceğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Tel Afer'in nüfusunun ezici bir çoğunluğunun Türk olması nedeniyle soykırım gerçekleştirmenin çok zor olduğunu varsayıp, pembe bir tablo çizerek ABD'nin operasyon için öne sürdüğü nedenlerde haklı olduğunu düşünsek bile, operasyon esnasında masum soydaşlarımızın öldürülmesi hiçbir surette kabul edilebilir bir durum değildir.

Bu çalışmanın sonuçlandırıldığı 2004 yılının Eylül ayında olduğumuz şu dönemde Mesut Barzani'nin federalizm olmazsa bağımsızlık ilan edeceklerine ve Kerkük için savaşılmaya hazır olduklarına dair tehditleri ile, Celal Talabani'nin federalizmi reçete olarak sunması ve Türkiye'nin strateji danışmanıymış gibi kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'ye önerilerde bulunması devam etmektedir. Kürtler tarafından demografik yapısının değiştirilmeye çalışıldığı Kerkük, Ekim 2004'te yapılması planlanan nüfus sayımından sonra Irak'ta adından en çok bahsedilen bölge olacaktır. Yaver-Allavi-Zebari kartı ve ABD-İsrail-Kürt kartı ile pişti yapmanın mümkün olduğu Irak'ta 2005 yılı başında genel seçimler planlanmaktadır. Bunun için anayasanın halk oylamasına sunulması planlanırken, şu an itibariyle Türkmenler asli unsur olarak gözükmemektedirler.

G. Irak'ın İşgali Öncesinde Kerkük Türkmenlerinin Türk Dış Politikasındaki Yeri

Türkiye'nin Kerkük Türkmenlerine yaklaşımını değerlendirirken; konuyu aynı zamanda Türkiye'nin dış politikası, Türkiye'nin diğer ülkelerde yaşayan Türk unsurlarına yaklaşımı, Tür-

kiye'nin Irak ve Ortadoğu politikalarını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye'nin henüz her ne şartta olursa olsun milli çıkarlarımızı koruyacak, oturmuş bir devlet politikasının olmaması, belli bir süre için iktidarı ve egemenliği elinde tutan hükümetlerin, devlet politikasında karar mekanizmaları olmaları itibariyle, politikaları oluştururken kimi zaman kendi menfaatlerini milli menfaatlerin üstünde tutmaları; milli menfaatleri idame ettiren kurumların sayıca azlığı ve bu doğrultuda kısa, orta ve uzun vadeli strateji üretecek birimlerin yetersizliği gibi nedenler, Türkiye'nin Kerkük Türkmenlerine yaklaşımına da sirayet etmiştir. Türkmenler Türkiye'den bekledikleri ilgi ve desteği, özellikle Atatürk'ten sonra yeterli oranda görememişlerdir.

Türkiye, Ortadoğu'da aktif bir rol almayı istemekte, fakat bunu kendi hür iradesiyle gerçekleştirememekte ve maalesef ABD'nin kendisine görevler tevdi etmesini beklemektedir. Bu gerçek, Irak politikamıza da yansımakta ve Türkiye'nin Kerkük Türkmenlerine karşı sergilediği politika, Türkiye'nin Irak politikasında arka planda kalmaktadır. Türkiye'nin, Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki yaklaşımları, bir anlamda Türkmenlerin ön plana çıkmasına engel teşkil etmektedir.

Özdağ, Türkiye'nin, Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki düşüncelerini Türkmenlerle şöyle ilişkilendirmiştir; " Türkmenler son on yılda demokratik bir Irak içinde etnik bir çerçeve üzerine oturmayan medeni haklar modelini ısrarla savunan tek grup olmuşlardır. Ankara, Türkmenleri Irak'ın toprak bütünlüğüne verdiği destek çerçevesinde desteklemiş, hatta hiç de gerçekçi olmayan bu politik projeyi Türkmenlere dayatmıştır"⁶⁷⁷.

Kayar'a göre; Türkiye'nin politikası, Türkmenlerle, Kürtler ve Arapların eşit haklara sahip olması gerekliliği olup, Türkiye'nin bu konuda dayandırdığı iki parametreden biri; Irak'ın 1932'de bağımsızlığını kazandıktan sonra Milletler Cemiyetine

677 Ümit Özdağ, a.g.m. s. 155.

sunduğu belge, diğeri ise, Türkiye'nin, Kerkük'ün kontrolünün herhangi bir etnik grupta olmasını istememesidir⁶⁷⁸.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Irak'ın İngiliz işgaline girmesi Türkmenler için karanlık bir dönemin başlangıcı olmuştur. Toprakları İngiliz işgaline uğrayan Musul, Kerkük ve Erbil Türkmenlerinin liderleri, işgalci güçlere karşı mücadele etmek için hemen harekete geçmişlerdir. Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele'ye paralel olarak başlayan, bölgedeki hareketler, gücünü yine Anadolu'dan almıştır.

TBMM, 1920-1923 yılları arasında dış politikada Misak-ı Milli metnini referans almıştır⁶⁷⁹. Mustafa Kemal Paşa, Musul davası için mücadele veren Acemi Sultan Paşa ile sürekli irtibatla bulunmuştur. Kerkük'te de aşiret reisi Seyid Muhammed Cebbari, halkın mücadele gücünü canlı tutmak için büyük bir çaba harcamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, Seyid Muhammed'e 1 Ağustos 1925 tarihinde yazdığı mektup, Atatürk'ün Musul Meselesi'ne bakışını ortaya koyması açısından önemli olup, bu mektupla Atatürk, bu çabaları desteklediğini göstermiştir⁶⁸⁰.

Atatürk'ün 30 Ağustos Zaferi'nin arkasından görüştüğü Amerikalı yazar Richard Danin'le yaptığı söyleşi de oldukça önemlidir. Atatürk, Danin'in sorduğu bir soruya aşağıdaki karşılığı vermiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Makedonya'yı ve Suriye'yi terk ettik. Fakat artık arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmayı azmettik ve kurtaracağız.

Yazar: İhraz ettiğiniz muzafferiyetten sonra projelerinizin neden ibaret olduğunu sorabilir miyim?

678 Mustafa Kayar, *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, İstanbul, 2003, s. 317-318.

679 Kerim Balcı, *Kimin savaşı? Ortadoğu'da Savaşın Perde Arkası*, İstanbul, 2003, s. 271.

680 Saatçi, a.g.e, s.194.

Atatürk: Bütün Türk toprakları halas olmadıkça tevakkuf etmeyeceğim.

Yazar: Paşa hazretleri, Türk toprakları demekle ne murad ediyorsunuz?

Atatürk: Avrupa'da İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya, Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın nısfı"⁶⁸¹.

Atatürk 1923'te Musul meselesini savaşız olarak halletmek isterken; sonraki dönemde her ne pahasına olursa olsun bu meseleyi çözmek istemiştir. Bunun için bütün çabayı da göstermiştir. Ancak Musul bir türlü Anavatan'a döndürülememiştir. Bunun en büyük sebebi İngiltere olmuştur ve Türkiye, bir türlü İngiliz settini geçememiştir. 1925'de Türk Ordusu savaş için harekete geçirilmiş, hedef Musul seçilmiştir. Bu siyasi reste İngiliz Hükümeti de karşılık vermiştir. İngiltere bu restini; Hakkarî'yi işgal etmek ve Şeyh Sait Ayaklanması'nı çıkarmakla göstermiştir⁶⁸².

Lozan ve Haliç Konferansı'nda bir sonuca ulaştırılamayan Musul, zamanın şartları gereği 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması'yla İngiliz Mandası altındaki Irak'a bırakılmak zorunda kalınmıştır. Ancak, Musul ve Türkmenler konusundaki Atatürk'ün siyaseti değişmemiş sadece askıya alınmıştır. Amerikalı General Mc.Arthur'un, hatıralarında "Büyük devlet adamlarından biri" olarak tanıdığını ifade ettiği Atatürk'le 1933'te Ankara'da yaptığı bir görüşme buna örnektir. Görüşme Mc. Arthur'un ağzından şöyledir:

"Sizin Türkiye'nin geleceği hakkında tasavvurlarınız nedir?" diye sorduğumda: "Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse, Musul, Kerkük ve Adalar'ı geri alacağım. Selanik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım" cevabını verdi"⁶⁸³.

681 Küçükkaragöz, a.g.e, s. 128.

682 Küçükkaragöz, a.g.e, s. 128.

683 İker Alp. "Misak-ı Milli", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul. Ankara, 1998. s. 216-217.

Musul sorunu Lozan Konferansından 1926'ya dek Türkiye'nin başta İngiltere olmak üzere özellikle batılı ülkelerle ilişkilerinin gelişmesini önleyen etkenlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Musul, bundan sonraki dönemlerde de farklı biçimlerde Türk dış politikasının gündeminde yer almıştır⁶⁸⁴.

Kerkük'ün kaybı Atatürk sonrasında Türk siyasal eliti tarafından kabul edilmiş ise de Kerkük de hiç unutulmamıştır. Türkiye'nin İngiltere'yi Kerkük konusunda affetmediği Irak Savaşı'ndan önce tekrar çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD güçleri ile birlikte İngiliz güçlerinin Irak'ın kuzeyine girebilmesi için Londra, Ankara'ya tarihsel nedenlerle bunun mümkün olmadığını söylemiştir. 1918-1926 arası seksen sene sonra hala stratejik hafızada çok canlı olarak yaşandığı ortaya çıkmıştır⁶⁸⁵.

Ne yazık ki Atatürk'ten sonraki dönemlerin hükümetleri Türkmenlerle gerektiği gibi ilgilenememiştir. 1926 Türk-İngiliz-Irak Antlaşması'nda olduğu gibi, 1937 Sadabat Paktı, 1946 Türk-Irak Dostluk Antlaşması ve 1959 Bağdat Paktı'nda Türkmenlerle ilgili hiçbir hüküm yer almamıştır⁶⁸⁶. Bu büyük bir eksikliktir. Zira, Türkmenlerin Türkiye'nin güvencesine alınması, varlıklarının bu antlaşmalarla kabul edilmesi belki de sağlanabilir, Türkmenlerin bunca zulüm ve acı çekmesi önlenebilirdi.

Bir gençlik kuruluşu olan, Milli Türk Talebe Birliği (M.T.T.B), 1958 yılından itibaren Irak Türkmenlerinin sesini duyurmak için çaba sarf etmiştir⁶⁸⁷.

1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe, Türkiye ile SSCB arasında gerginliğe neden olmuştur. Türkiye'nin Irak'a müdahalesi gündeme gelince Kruşçev, varolan durumu değiştirecek her türlü girişiminde Türkiye'ye askeri karşılık vereceğini açıklamıştır. Ardından SSCB'nin verdiği notada, Dışişleri Bakanı Zor-

684 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt:1 1919-1980*, İstanbul, 2002, s. 259.

685 Ümit Özdağ, "Kerkük Travması". www.avsam.org/irak/analiz/12_analiz.htm.

686 Çobanoğlu, a.g.e, s. 177.

687 Koçsoy, a.g.e, s. 134.

lu'nun Irak'taki 500 bin Türkmen azınlığın yanı sıra, SSCB'deki 10 milyon Müslüman'dan da söz etmesine değinilmiş ve güney sınırındaki hazırlığa dikkat çekilmiştir⁶⁸⁸.

Bununla birlikte, Türkmenlere uygulanan manevi baskı ve insanlık dışı katliamlara kayıtsız kalınmıştır. Bu kayıtsızlığın en büyük örneği ise, 1959 Kerkük Katliamı'ndan sonra Türk Radyosu'ndan verilen haberdır. Haber aynen şöyledir: "Kerkük'te vuku bulan olaylarda İngiliz kolonisinin bir zarar görmediği bildirilmektedir"⁶⁸⁹.

Bununla da kalınmamış, Türk halkının aşırı tepkisini engellemek için "Kerkük Katliamı" esnasında çekilen film ve fotoğrafların dahi Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır⁶⁹⁰.

Türkiye'nin bu ilgisizliği Irak Türkmenlerinde haklı bir serzenişe sebep olmuş ve "Bizi öldüren düşman kurşunu değil, Türkiye'nin sükûtudur" şeklinde ağır yakınmalar yapılmıştır. Buna karşın gençlik, basın ve Türk aydını konuya uzak kalmamış, toplumsal bilincin oluşumu ve devam ettirilmesi için üzerlerine düşen görevleri yapmışlardır⁶⁹¹.

25 Ağustos 1973'de Türkiye ile Irak arasında Kerkük-Yumurtalık boru hattının yapımına ilişkin bir anlaşma imzalanmış, 3 Ocak 1977'de çalışmaya başlayan hattan Türkiye, petrol gereksiniminin üçte ikisini karşılamaya başlamış ve kira geliri elde etmiştir⁶⁹². Kerkük-Yumurtalık boru hattının devreye girmesinden İran-Irak savaşı'nın sonuna kadar olan dönemdeki Türkiye-Irak ilişkileri ortak çıkar alanları açısından ikili ilişkilerin rolünü gösteren önemli bir örnektir⁶⁹³.

1980'den sonra İran'a casusluk yaptıkları gerekçesiyle bazı Türkmen aydınlarının idam edilmesine 25 Kasım 1987 tarihli

688 Oran, a.g.e, s. 515.

689 Koçsoy, a.g.e, s. 134.

690 Saatçi, a.g.e, s. 221.

691 Koçsoy, a.g.e, s. 134.

692 Oran, a.g.e, s. 795.

693 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, 2003, s. 416.

İngiliz ' The Guardian ' gazetesi bile, " Görülmemiş Kıyım " adı altında değinirken, Türk yetkilileri susmuşlardır⁶⁹⁴.

1991 Körfez Savaşında Turgut Özal döneminde Türkiye, Irak boru hattını Suudi Arabistan'dan önce kapatmış, Irak'ın kuzeyine müdahaleye hazırlanılmış, Musul'u alma senaryoları gündeme getirilmişti⁶⁹⁵. Hükümet de doğrudan savaşa katılarak avantajlar sağlamayı düşünmekteydi. Bu sırada ve daha sonraları da, spekülasyon şeklinde de olsa, "Kerkük ve Musul" konusu sık sık ortaya atılmıştır⁶⁹⁶. Türkiye'nin Irak'a karşı savaşta katılımı dolaylı olmuştur. Bunun analizinde değinilmesi gereken bir nokta da; Türkiye'nin Irak sınırına asker yığarak Irak'ın kuzeyden çevrelenmesine yardımcı olmasıdır. Musul ve Kerkük bölgesinin Türkiye'ye verileceğinden endişelenen Irak da askeri güçlerinin bir kısmını Türkiye sınırına çekmiştir⁶⁹⁷.

7 Ağustos 1990 tarihinde Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatma kararı alarak Türkiye, Ortaadoğu'ya yönelik 1960'lardan itibaren geçerli olan, "tarafsızlık" politikasını terk etmiş ve çok aktif olarak bir Arap ülkesi olan Irak'a karşı batılların, bazılarına göre batılları ve onları destekleyen Arap ve İslam ülkelerinin, yanında yer almıştır⁶⁹⁸.

1991'de Özal, "aynı halkı ikiye bölen sınırların suni olduğu" yorumunu yapmış ve her ikisi de Türkiye'nin koruması altındaki Irak'ın kuzeyinde bir Kürt ve Türkmen devleti kurulmasını önermiştir⁶⁹⁹. Aynı yıl, Bülent Ecevit, "Türkiye, Irak'lı Kürtlerin durumuna ve geleceğine gösterdiği ilginin binde birini, Irak'lı Türk'lerin durumuna ve geleceğine göstermedi..." ifadesini kullanmıştır⁷⁰⁰.

694 Özfatura, a.g.e, s. 144.

695 Oran, a.g.e, s. 45.

696 Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990), Cilt: 2, Ankara, 1991, s. 61.

697 Ramazan Gözen, Amerikan Kısacasında Dış Politika:Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Ankara, 2000 , s. 267-268.

698 Gözen, a.g.e, s. 218.

699 Balcı, a.g.e, s. 273.

700 Özfatura, a.g.e, s. 130.

1991'de, Kerkük'ün, güvenli bölgenin inşası sırasında bölgenin dışında bırakılması Türkiye için stratejik bir tercih niteliğindedir. Bu stratejik tercihin doğal sonucu olarak Saddam'ın kontrolünde olan Kerkük'te güçlü bir Irak muhalefetine örgütlenememesi Türkiye'nin Kürtlere karşı Türk faktörünü ön plana çıkarmasını engellemiş, dolayısıyla Türkmenlerin gücü Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır⁷⁰¹.

Süleyman Demirel ise 1995'de Musul'un hala Türkiye'ye ait olduğu yorumunu yaparak sınırın yeniden çizilmesini istemiştir.⁷⁰²

Türkiye, 1991-1996 yılları arasında Türkmenlere yönelik faaliyetlerini gittikçe yoğunlaştırmış, ancak bu faaliyetler daha çok eğitim ile kültürel alanlarda ve Kızılay'ın gıda yardımı şeklinde olmuştur⁷⁰³.

Mayıs 2001'de yalnız "stratejik önemi olan kamu kuruluşlarına" gönderilen ve basına da sızdırılan bir iç genelgede yer alan "Irak Politikamıza İlişkin Öncelikli Önlemler" adlı dışişleri raporunda "Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin ilanı, tarafımızdan müdahale nedeni sayılmalıdır" denilmiştir⁷⁰⁴.

Bugün ise, durum tamamen farklıdır. Zira, Saddam yönetimi çökmüş, Ortadoğu'da iki kutuplu dünya düzenine göre şekillenen hassas dengeler ortadan kalkmış, Orta Asya'da yeni Türk Cumhuriyetleri kurulmuştur. Böyle bir ortamda; Türkiye, Türk Dünyası'yla yakından ilgilenme ve sıcak ilişkiler içine girmeye gereğini duymuştur. Körfez Krizi sonrasında Irak'ta meydana gelen gelişmeler ve yeni oluşumlara paralel olarak Türkiye, Irak'ta sahipsiz kalmış Türkmen toplumuyla az da olsa ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye yapması gerekenleri, uzun zaman yapamamış olmanın ezikliği ile Türkmenlere ve sorunlarına sıkı sıkıya sarılmak zorundadır.

701 Hasan, a.g.m, s. 61.

702 Balcı, a.g.e, s. 273.

703 Hasan, a.g.m, s. 54.

704 Oran, a.g.e, s. 26.

H. Kerkük Türkmenlerinin Sorunlarına Çözüm Önerileri

Günümüzde tek süper güç şeklinde bir duruş sergileyen ABD'nde Demokratların ve Cumhuriyetçilerin aslında icraat yönünden birbirinden farklı kutuplarda olmadığını ve icraatlarını ABD'nin çıkarları yönünde yaptıklarını görmekteyiz. ABD'li stratejistlerin elinde, ABD'yle beraber dünyanın geleceği de şekillenmektedir.

Her ne kadar bazı üniversiteler ile bazı kurumların strateji ve araştırma merkezleri varsa da, buralardan çıkacak sonuçları kendi bünyesinde değerlendirecek, alanlarında belli bir başarıya ulaşmış, ekonomi, siyaset, strateji, uluslararası ilişkiler, hukuk ve güvenlik gibi konularda uzman personelin kadrolaştığı, doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir strateji merkezine ivedikle ihtiyaç vardır. Bu merkezde görevlendirilecek personel, çalışmalarını sadece ve sadece strateji üretmeye odaklandırmalı, devlet adına alınacak stratejik kararlarda bu merkezin görüş ve önerileri dikkate alınmalıdır. Buradaki personele çok üst seviyede maddi olanaklar tanınmalıdır.

Türkiye'nin gelecekte Irak'ın yeniden yapılanması konusunda ne kadar etkisi ve söz sahibi olabileceğine dair tereddütlerin giderilmesi konusunda, Türkmen varlığının kullanılmasının etkili olacağı hususu, önem arz etmektedir.

Türkiye, kendisi istemese dahi azınlık konumundaki Türklerle ilgilenmek zorundadır. Çünkü, dünyanın geniş bir coğrafyasına dağılmış Türkler, Türkiye'yi bu gerçeğe zaten zorlamaktadırlar. Türkiye'nin bugüne kadar Kerkük Türkmenleri üzerinde etkin bir rol oynamamış olması bundan sonrası için bir alışkanlık haline dönmemelidir. Tarihi incelediğimizde Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın, kendi kabuğuna çekilme politikasıyla, kimseye yararlı olmadığı görülecektir. Bu nedenle, Türkiye, bekası için savunmasını düşünürken bir tehdide maruz kaldığında bu tehdide alacağı tedbiri sınırlarının ötesinden planlamalıdır. Dört yanımsızdaki soydaşlarımızın Türk kimliklerini kaybetmelerini önlemeye yönelik tedbirler almak da bu planın temel daya-

naklarından biri olmalıdır. İran'daki Azeri Türkleri ile Irak Türkleri, güney emniyetimiz için önem arz etmektedirler. Gerek Türkiye'nin geleceği için, gerekse Irak Türkmenlerinin bekası için Türkiye'nin yapması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

* Türkmen'lerin can ve mal güvenliği devlet yetkililerimizin gündemine daha etkili bir biçimde girmelidir. Bunun için konu TBMM'de daha sık gündeme getirilerek bütün Türk halkının ilgisi çekilmelidir.

* Yeni savaştan çıkmış bir ülkede yaşayan ve çeşitli yaptırımlara maruz bırakılmış Türkmenlere, sosyal ve ekonomik olarak son derece zor durumda olmaları sebebiyle, Türkiye'nin ve Türk halkının her açıdan yardımı gerektiğinden, başlatılacak bir kampanya ile bu yardımlar sağlanarak yerine ulaştırılmalıdır.

* Basın-yayın organlarının Irak Türkmenleri için daha hassas olmasına yönelik, yazılı ve görsel basın-yayın organları ile mensuplarına telkinlerde bulunulmalıdır. Bu konuda özellikle her ne şartta olursa olsun Türkiye'nin ve Türk'lerin çıkarlarını savunmaktan taviz vermeyen basın mensuplarının konuya daha ciddi boyutlarda eğilmeleri teşvik edilmelidir.

* Daha önceki dönemlerde maruz kaldıkları baskılar nedeniyle çok sayıda Türkmen, yaşadıkları toprakları terk etmişlerdir. Bu durum Irak'taki Türkmen nüfusun azalması neticesini doğurmuştur. Bunun Irak'ta Türkmen varlığını sona erdirmeye planına hizmet ettiği aşıkardır. Bu nedenle, göçün bir an önce durdurulması ve göçenlerin tekrar geri dönüşünün sağlanması için projeler oluşturulmalıdır. Geri dönüşün sağlanmasıyla beraber, Türkmenlerin Irak'ın kuzeyinde daha geniş bir bölgede varlıklarını sürdürmeleri sağlanmaya çalışılmalıdır.

* Türkmenlerin nüfusunun azaltılması çalışmaları, İnsan Hakları Bildirgesi de referans alınmak suretiyle, Irak Geçici Hükümeti tarafından engellenmeli, Kerkük, özel bir statüde değerlendirilmelidir.

* Kerkük-Yumurtalık boru hattının daha önce sağlamış olduğu faydaları göz önünde bulundurarak, dış politikada, "Basra

Körfezi ile Doğu Akdeniz bağlantısının Türkiye vasıtasıyla gerçekleşmesi" konusu öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Bakü-Ceyhan petrol boru hattının, Midyat'tan sonra Kerkük'ten gelen Kerkük-Yumurtalık boru hattına bağlanması projesi de gündemde tutulmalı ve fiiliyata geçirilmelidir.

* Kültürel kimliğini muhafaza eden Türkmen varlığının, Irak-Türkiye işbirliğinin gelişmesi ve sağlam temellere oturmasına bir vesile olacağı gerçeği Irak'taki egemenlere izah edilmelidir. Türkmenlerin, Türk kimliğinin muhafazası için de;

- Karşılıklı kültür programları oluşturulmalıdır. Kültür programlarının başında kültürel faaliyetlerin desteklenmesi gelmeli, Türkçe kitaplara ve okumaya özendirici programlar ile kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine ilişkin faaliyetler geliştirilmelidir. Yaratıcı sanatçıların, kültür politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında katkıları sağlanmalı ve onların yeteneklerini geliştirilmelerine yardımcı olunmalıdır. El sanatlarının desteklenmesine, dillerinin geliştirilmesine, geleneksel kültür gösterileri ve halk sanatlarının (folklorun) korunmasına yönelik önlemler alınmalıdır.

- Ulusal bütçeden azınlık durumundaki Türklerin, Türk kültürünü muhafaza etmeleri ve kültürel gelişmelerine yönelik bir oran tespit edilmeli, mevcut şartlara göre, örtülü ya da açık destek sağlanmalıdır. Kültürel gelişim için mali kaynağın ayrılmasına ilaveten, daha çok insan kaynağı da ayrılmalıdır.

- Kerkük Türkmenleri için Irak hükümetiyle ikili anlaşmalar yaparak, bölgedeki Türk kültürünün ve egemenliğinin simgesi olan " kültürel varlıklar " korunma altına alınmalıdır. Bu anlaşmalarla, kültürel malların ihracını, ithalini ve yasadışı satışını yasaklamak ve önleme , yasadışı yollarla kaçırılmış olan kültürel varlıkların ülkelerine geri verilmesini sağlamak için önlemler alınmalıdır.

- Radyo ve televizyon yayınları ile bölge halkını etkileyebilecek yayınlar yapılmalıdır. Irak'ın kuzeyinde, Türk sanatçılarının popülaritesini kullanarak, konserler düzenlenerek Türkiye'nin

etkisi sürekli sıcak tutulmalıdır. Türkiye, bölgeyi sürekli bir sosyo-kültürel etki alanı olarak değerlendirmelidir. TRT'nin teknik destek ve eğitim desteği ile Musul ve Kerkük de dahil olmak üzere bölgenin her yerinden izlenebilecek, Türkmenlere yönelik yayın yapacak bir televizyon kurulmalıdır. Sınır bölgesine yerleştirilecek güçlü aktarıcılarla bu etki sağlanmalı, bölgenin yerel televizyonlarına program aktarımına kadar uzayan geniş kapsamlı bir psikolojik hareket uygulanmalıdır.

- Türkiye, bölge halkının ileri gelenlerinin çocuklarını seçerek kısa vadede onlara Türkiye şartlarında özel eğitim imkanı sağlamalı, orta ve uzun vadede, Irak'ın kuzeyinde kendi kültürümüze ait okulları açmaya yönelik tedbirler almalıdır. Türkmenlere, kırtasiye malzemeleri gönderilmeli, Türkçe kursların ve eğitim-öğretimin devamına yönelik tedbirler alınmalıdır. YÖK, TÜBİTAK gibi kurumlarımızın eğitim-öğretim desteği sağlanmalıdır.

- * Türkiye, Irak'ta egemenliğin kesin olarak devredildiğinde, Türkmenlerin de Kürtler ve Araplarla, yönetimde ve anayasada eşit olarak korunmaları konusunda siyasi destek vermeli, sivil ve siyasi örgütlenmelerini sağlamaya yönelik tecrübelerini aktarmalıdır. Anayasada Türkmenlerin Irak'ın asli unsurlardan biri olduğu ve Türkçe'nin de resmi dillerden biri olduğu tespit ettirilmelidir.

- * Türkmenler, Arapların dünyasında bazı politikalar sonucunda yeteri kadar bilinmemektedirler. Türkmenlerin Araplar tarafından tanınması sağlanmalı ve Türkmen politikası Araplarla beraber yürütülmelidir. ITC'nin Şam'da kurduğu büronun ardından, Tahran ve Kahire'de kurmayı planladığı bürolar, sayıları artırılarak diğer Arap ülkelerine de yayılmalıdır.

- * Türkiye, gerek kendi geleceği, gerekse Türkmenlerin bekası için Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin kurmayı planladıkları ve onay bekledikleri bir federe devlete kesinlikle karşı çıkmaktadır. Bu tavırdan asla taviz verilmemeli, gerek hükümetten gerekse hükümet dışından çıkan ve çıkabilecek çatlak seslere karşı kamuoyu hassas olmalıdır.

* Türkiye, tarihi gerçekleri ve demografik yapıyı ortaya koymak suretiyle Kürt unsurların Kerkük'ün petrol gelirlerinden uygun gördüğü kadarını Türkmenlere vermesi yerine, Türkmenlerin başlangıçtan itibaren referans noktası olarak alınmasının gerekliliğini savunmalıdır.

* ABD'nin Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasına karşı olduğu ABD'li yetkililer tarafından ifade edilmektedir. ABD'de de federal bir yapı olduğundan Amerikalıların buna karşı olmayacakları, fakat etnik veya mezhep bazına dayanan bir federasyonu da benimsemeyecekleri düşünülebilir. Türkiye, federatif yapının hem mevcut durumuyla ve hem de ileride bağımsızlığa dönüşebileceği tehlikesinden hareketle, bu oluşuma fırsat vermemek için gayret göstermeli ve Irak'ın gelecekteki siyasal yapılanmasının Irak halkının ancak bütünüyle kararlaştırabileceği ve üniter yapının bozulmaması tezini sürdürmelidir.

* KDP lideri Barzani ile KYB lideri Talabani aşiret reisidirler. KDP ve KYB'nin gerek işgal sonrası kurulan Geçici Hükümet Konseyi ile gerekse 28 Haziran 2004'te egemenliği devralan Irak Hükümeti ile resmi herhangi bir ilişkisi yoktur. Bu gerçeklerden hareketle, Türkiye, bir yandan KDP'nin ve KYB'nin konumunu tartışmalı hale getirirken diğer taraftan muhalif aşiretleri de destekleyici politikalar izlemelidir. Türkmenler üzerindeki baskılarını önlemek maksadıyla KDP ve KYB'yi sürekli çatışma halinde tutacak politikalar üretilmelidir.

* Bölgeye yapılacak ekonomik yatırımlar artırılmalıdır. Bu suretle, bölge ekonomisinin entegrasyonu sağlanarak, Türkiye'ye bağımlılığı artacak, ekonomik etkilerinin yanı sıra bölge halkı ile sosyal bütünleşme de sağlanmış olacaktır. Bu amaçla Türkiye'de bu tür yatırımlara teşvik sağlanmalı, aynı zamanda Türkmen çiftçilerine, esnaf ve sanatkarlarına kredi imkanı yaratılmalıdır.

* Türkmenlerin, Kürt grupların muhtemel baskılarına karşı, gerektiğinde mücadele edebilmelerine yardımcı olacak, silahlı

bir güce sahip olmalarını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Kürt grupların, gelecekte Türkiye menfaatleriyle uyuşmayacak tutum ve davranışlar sergilediklerinde, alternatif bir tedbir olarak kullanabilecek Türkmen cephesinin hak ve menfaatleri sürekli gözetilmelidir

* Yapılacak her türlü engelleme çalışmalarına rağmen bölgede bir Kürt Federe Devleti kurulması durumunda, Türkmen unsurunun da böyle bir hakkının olduğu gerçeğiyle Türkmen Federe Devleti kurulmalı, Musul ve Kerkük'ün Türkmen bölgesi içinde bulundurulması sağlanmalıdır.

* Habur sınır kapısının geliri, bölgedeki toplumlara nüfusları oranında paylaştırılmalıdır. Bölgedeki mevcut unsurların, Türkmen grubu aleyhine güçlenmesine engel olmak için Irak'a ikinci sınır kapısı projesi hayata geçirilmelidir. Fayda-zarar analizi neticesinde tespit edilecek en uygun noktada açılacak ikinci sınır kapısından Türkmenlerin de istifade etmesi sağlanmalıdır.

* Türkiye sınırları içinde ve dışında, Kürt toplumu ile yaratılmaya çalışılan düşmanlığı ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler alınmalıdır.

* Türkiye, Türkmenlerin ihtiyacı olan kendi varlık ve güvenliklerini sağlayabilmeleri konularında Türkmenleri desteklemelidir. Bu çalışmalar sayesinde birlik ve bütünlüğünü sağlamış, haklarını savunacak siyasi ve toplumsal örgütlere sahip Türkmen Toplumunun pazarlık gücü oluşturulabilecek, bu hareket, Irak genelindeki Türkmen Toplumuna ithal edilebilecektir.

* Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek gelişmelerin Türkiye'yi olduğu kadar İran ve Suriye'nin de aynı derecede olumsuz etkileyeceği konusunda bu ülkeler bilinçlendirilmeli, bu ülkelerle ortak politikalar üretilip, yürütülmesi sağlanmalıdır.

* Bölgede mümkün olmaması halinde Türkiye aracılığı ile, internet yoluyla ya da farklı yöntemlerle ITC'nin dünyaya açılı-

mi ve tanıtımı yapılmalı, kabinedeki Türkmen bakanın ITC üyesi olması sağlanmalı, ITC'ye tam destek sağlanmalıdır.

* Bölgeye sivil toplum örgütleri gönderilmesi planlanmalı ve bunlardan, eğitim, sağlık, barınma , Türkmen tarihi eserlerinin onarımı, nüfus sayımı, insan hakları ihlalleri gibi alanlarda istifade yoluna gidilmelidir.

* Türkmenlerin kendi sorunlarını uluslar arası platforma taşıyabilecek, Türkmen toplumunu hak ve menfaatlerini savunma konusunda harekete geçirebilecek lider sorununun çözümüne yönelik Türkiye'deki önemli Türkmenler teşvik edilmeli ve cesaretlendirilmelidir.

* Türkmenleri temsilen kurulan kurum ve kuruluşlar, spor kulüpleri, eğitim öğretim kurumları ve toplumsal örgütlerin, Türkiye'deki eşiti kuruluşlarla ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

* Türkmenlerin refahı ve Irak'la ikili ilişkileri geliştirerek kazanımlar sağlamak için, Irak'ın su sorununun çözümüne yönelik Güneydoğu Anadolu Projesi'nden istifade etmesi sağlanmalıdır.

* NATO'nun Irak'ta kurmayı planladığı oluşum içerisinde yer alan, sivil halka yardım amaçlı teşkil edilecek Bölgesel Yardım Timleri'nin Türkmenlerin hak ve menfaatlerini gözetmesi sağlanmalıdır.

İ. Sonuç

Yaklaşık 1310 senedir bugünkü Irak topraklarında yaşayan ve bugün sayıları üç buçuk milyona yaklaşan Türkmenler, her dönemde Irak'ın örnek vatandaşları olmuşlardır.

Büyük bir çoğunluğunun Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşadığı Türkmenlerin, yaşadıkları bölgelerin jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi haiz olması ile Türk olmaları sebebiyle gerek yönetildikleri devlet yetkilileri tarafından, gerekse bölge dışı aktörlerin cesaretlendirdiği Kürtler tarafından güvenli bir yaşam sürmeleri engellenmiştir.

1926 yılında Türkiye'den tamamen koparılan Türkmenler, günümüze kadar çeşitli yaptırımlara, işkencelere ve katliamlara maruz kalmışlardır. Bunun en canlı örneği de hepimizin yakından takip ettiği "Tel Afer Katliamı" olmuştur. Özellikle Atatürk döneminden sonra, Türkiye'nin, burnumuzun dibindeki Türkmenlere sahip çıkma konusunda net bir tavrı olmaması ile Türkmenlerin medeni insanlar olması, yaşanan bu sorunların artmasını tetiklemiştir. Ne var ki Türkmenler de, seslerini Türkiye'ye ve dünyaya duyurma konusunda yetersiz kalmıştır.

Dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendiren ABD, Büyük Ortadoğu Projesi'nin (ya da Genişletilmiş Ortadoğu Kuzey Afrika Projesi) pratikteki ilk adımını Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması ile soğuk savaşın bitmesinin hemen akabinde 1991'deki Körfez Harekatı ile atmıştır. Bu projenin sonuçlandırılması için şüphesiz, ABD'li stratejistlerin, lobilerin ya da çok uluslu şirketlerin hazırladığı ve ABD yönetiminin uygulama alanına taşıdığı "ara hedefler listesi" mevcuttur. Bu ara hedeflerden birinin de Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir "Kürt Maşa Devleti" olması kuvvetle muhtemeldir. 1992'de KDP ve KYB'nin oluşturduğu parlamento ile kurulan sözde Kürt Devleti olan Kürdistan'ın bağımsızlığının ilan ettirilmesi ve tanınması, bölgedeki kaotik ortamın kötü gidişatını alevlendirecektir. Böyle bir ihtimal gerçekleştiği takdirde, bu durum, Irak Türkleri için stratejik bir dönüşüm niteliği taşıyacaktır.

İstanbul'da Haziran 2004'te gerçekleştirilen NATO zirvesinde terörü önleme yönünde karar alınmasına karşın, NATO'nun baş aktörü konumunda olan ABD'nin Irak'ın Kandil Dağı'nda üs kuran PKK/KONGRA-GEL bölücü terör örgütüne karşı müdahaleden kaçınması anlamlıdır. Etrafı Avrupa Birliği, Şangay İşbirliği, Arap Birliği ve Afrika Birliği Örgütü gibi oluşumlarla çevrelenmiş olan Türkiye, her ne kadar NATO üyesi olsa da uluslararası alanda yalnızdır. Hal böyle iken, dünyanın dört bir yanına dağılarak azınlık durumunda olan ve SSCB'nin dağılma-

sıyla devletler kuran soydaşlarımızla ilişkilerimizi en üst seviyede tutmak gerekmektedir. Kan bağımızı bir yana bıraksak dahi, gelecekte onlara ihtiyaç duyabileceğimiz ihtimalinden hareketle bugün bize ihtiyacı olanlara kucak açmayı görev olarak kabul etmeliyiz. Irak'ın güney emniyetimiz için önemini düşünerek, Irak'ta yaşayan soydaşlarımızı kazanmak için akılcı politikalar üretmek suretiyle maruz kalabileceğimiz stratejik hamlelere karşı tedbirli olmak gerektiği ortadadır.

11. AZERBAYCAN'DA EBULFEZ ELÇİBEY DÖNEMİNDE TÜRK KİMLİK OLUŞUMU

Şule YANAR*

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi.

A. Kimlik Üzerine

İnsanlık tarihi boyunca, insanın doğasında yatan kategorize etme eğilimi ve bu eğilimle birlikte bir arada yaşama ihtiyacı, yani insanın sosyalliği, sanırım 'kimlik' kavramını irdelerken ele alınması gerekli iki temel nokta olacaktır.

Pek çok araştırmacı tarafından ele alınan milliyetçilik kavramı üzerinde, en çok kabul gören milliyetçilik kuramları, milliyetçiliğin modern çağa ait yapılar olduğu görüşü ile bu kavramın kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıktığı anlayışıdır. Bu yaklaşıma göre milliyetçiliği bu süreçlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zaten eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar yoktur.

Milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelir; milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil.⁷⁰⁵ Bu sınırlandırma, pek çok hatayı beraberinde getireceğinden ve kavramın havada kalmaması gerekliliğinden ötürü kavramı, çok daha eski dönemlerin gelişmelerinde aramak daha doğru olacaktır. Bu ilk yaklaşımın gerekçesi şu şekilde açıklanabilir: Dünya sahnesinde yer alan bir çok kavram ve onların yarattığı hareket ve oluşumlar, belli dönemler içinde büyük sonuçlar ortaya çıkardıktan sonra tarih sahnesinden silinmiş, ancak milliyetçilik, XIX.yüzyılda fırtına gibi estikten sonra, XX.yüzyılın ikinci yarısında büyük bir atılım yaparak, özellikle

⁷⁰⁵ Umut Özkırmlı, *Milliyetçilik Kuramları- Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul, 1999, s. 98.

azgelişmiş ülkelerin hem iç ve hem de dış politikalarını etkileyen kavramlar arasında en baskın eğilim olma özelliğini korumuştur.⁷⁰⁶

Milliyetçiliğin bu durumu, günümüz dünyasının azgelişmiş ve gelişmiş düzeydeki diğer tüm ülkelerinde de politik, ekonomik ve kültürel anlamda önemini korur. Görüldüğü gibi milliyetçiliğin adının geçtiği ve büyük etkiler yarattığı dönem, 1789 sonrası, modern dönemin gelişmeleridir. Ancak hiçbir kavram ya da eğilim, anılmaya başladığı dönemin çocuğu olamaz. Bir ergen olarak ortaya çıkmadan önceki bir zaman diliminde doğması ve olgunlaşması gerekir. Modern bakış açısıyla milliyetçilik bir devlet güdüsüdür. Halbuki kanımca milliyetçiliği bir devlet güdüsünden ibaret saymak, asırlardır gündemde olan, buna rağmen bir tanım cümbüşlüğü içinde boğdurulan bu önemli kavramı, kavramsallaştıramama arazını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü milliyetçilik ya da kimlik ya da ait olma, bir devlet güdüsünden önce bir birey güdüsüdür. Hatta bence bireyin alt benliğinden üst benliğine yansıyabilmiş ve onun kurduğu devletlerde, yazdığı tarihte ve yarattığı sanatta bile can bulabilen, belki de tek ilkel benlik içgüdüleri olmuştur. Bu güdünün temelinde 'biz' ve 'onlar' bilinci yatar. Bir fizik kuralı kadar kesindir ki, 'onlar' olmadan 'biz' olmaz. İnsanın özünde yatan bu ayrımcılık ya da daha yumuşak bir ifade ile farklı olma eğilimi, ilkçi⁷⁰⁷ kuramcılardan, doğalcı bakış açısıyla düşünen yazarlara göre, aile ile başlar. Başka bir ifade ile, kişiler bir aileye doğdukları gibi bir etnik topluluğa da doğarlar.⁷⁰⁸

Bu anlamda, kişiler tarafından seçilmeyen, onların doğal yollarla sahip oldukları anatomik bir kimlik kodudur milliyet. Elbette bazı yazarlar tarafından yapılan, etnisite kuramlarını milliyetçilik kuramlarına ihraç edip milliyetçiliği sadece kan bağı gi-

706 Baskın Oran, *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli*, Ankara. 1997. s. 19.

707 İlkçiliğin (Primordyalizm) tanımı ve kendi içinde ayrıldığı alt kategoriler için bkz. Özkırımlı, a.g.e., s. 75-86.

708 Özkırımlı, a.g.e., s. 78-79.

bi bir ortaklıkta aramak da milliyetçilik kavramını sadece bir devlet politikasından ibaret saymak kadar büyük bir hata olur. Yapılması gereken, devletin milliyetçiliğini irdelerken, devletlerin insan yapıları olan mekanizmalar olduğunu ve milliyetçiliğin devletlerden önce toplumlarda var olduğunu göz ardı etmemektir.

Burada temel ayrım nation kelimesinde yatıyor. Elbette bu kavram ilk olarak XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa ulusları tarafından kullanılmıştır. Ancak en küçük kıta olan Avrupa'da halklar birbirine karışmışken, Asya ve Afrika'nın geniş topraklarında, bir arada yaşayan ve klasik milliyetçilik tanımlarında belirtildiği gibi aynı dili konuşan, ortak gelenek ve göreneklerle yaşayan, kendi sosyalleşmelerinden türettikleri örgütlenmelerin çatısı altında birleşen başka pek çok ulus vardı. Üstelik onlar da 'biz' ve 'onlar'ın farkındaydı. Fakat buna nation demiyorlardı. Çünkü bunu vurgulamaya ihtiyaç yaratacak bir birlik kaygısı, bir ait olma ve neye ait olacağını bilememe gibi zafiyetleri yoktu. Bir eksikliği olanın bunu gidermek adına bu eksikliğin en ateşli savunucusu olma eğiliminin bir örneği olarak, milliyetçilik Avrupa'da ortaya çıktı. Uzun yıllar sonucunda millet olma aşamasını tamamladıktan sonra, diğer kıtalardaki 'az gelişmişler'e bunu öğretmek için emperyalizme dönüştürdükleri bir doktrin olarak milliyetçiliği yaymaya çalıştılar. Batıyla özdeşleşmiş bir diğer kavram olan kapitalizmin gelişmesi ve yeni dış pazarlar peşinde koşması, milliyetçiliği "ırk" ve "dil" birliğini ya da "tarih ve kültür" birliğini de aşarak, kendi genişleme politikasının aracı haline getirmiştir. Milliyetçiliği kendi eylemlerinin manevi destek ögesine indirgemiştir. Bu önemli noktaya değindikten sonra, milliyetçiliğin XVIII. yüzyıl Avrupa ürünü olarak nasıl ortaya çıktığını, sonraki gelişmeleri anlamak için, birkaç atlama taşı kullanarak özetlemenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Milliyetçiliğin kökenleri genel olarak Alman romantik düşüncesinde aranır. Hans Kohn'a göre romantik akım, 1800'lerden sonra Alman milliyetçiliğinin yükselmesine büyük

katkıda bulunmuştur. Aslında romantik düşünürlerin, bir Alman ulus-devletinin kurulması gibi siyasi bir programı yoktu. Yaratıkları akım, estetik bir devrim olarak nitelendirilebilirdi. Ancak Alman düşünüş tarzının kendine özgülüğüne yaptıkları vurgu, Alman olma bilincinin doğmasında önemli bir rol oynamıştı.⁷⁰⁹ Yukarıda sözü geçen, ateşli savunucu olmak ihtiyacını burada görmek mümkün. O dönemin Alman toplumunu aynı kıtada bulunan diğer güçlerle karşılaştırdığımızda, birliğini tamamlayamamış, dağınık prenslikler içinde yaşayan insan grupları olarak görüyoruz. Diğer güçler biz ve onlar bilincini oluşturup gelişmelerini sürdürürken, Almanlar hala bir ortak çıkar birliği etrafında ve tek bir toplumsal örgütleniş çatısı altında toplanamamıştı. Bunun ilk tohumu aydınların kafasında yeşermeye başlayacaktı. Birçok yazara göre milliyetçi olmadığı halde milliyetçiliğin başlangıç noktası, İmmanuel Kant olmuştur.⁷¹⁰ Kant'ın ahlak anlayışında, ahlak ancak bireyin özgür iradesinin ürünü olursa gerçek ahlak olacaktır ve iyi irade özgür iradedir ve özgür irade de ancak kendi kaderini tayin edebildiği ölçüde özgürdür. Böylece kendi kaderini tayin hakkı en yüce değer, vatan-daşların özerk iradesini yansıtan cumhuriyetçilikse en geçerli yönetim biçimidir.

Onun öğrencisi olan Joann Gottlieb Fichte ise Alman milliyetçiliğinin ilk ateşli savunucularındandır. Fransızların devrim adına Almanya'yı ele geçişlerini, Alman ordusunun yenilmesini, Tilsit Barışı'nı gören Fichte, bizzat Fransa'ya karşı yapılan savaşa katılarak Napolyon'un yenilmesinden sonra, Berlin Üniversitesi'ne dönüp burada profesörlük ve rektörlük yaptı. Ancak Kant'dan farklı olarak O özgürlüğü anarşist değil, düzene, hukuka ve dolayısıyla devlete bağlamaktaydı. Ancak gelenekçiler gibi açıkça devleti bireyin üstünde tutmaz, aksine "millî toplum, örgütlenmemiş toplum devletten üstündür. Devlet millî

709 Özkırımlı, a.g.e., s. 30.

710 Özkırımlı, a.g.e., s. 3.

toplumu kendi içinde toplayabildiği an yetkinliğe ulaşabilir.” diyerek millî toplumu öne çıkarırdı.⁷¹¹

Elbette milliyetçilik düşüncesinin oluşumunu Alman düşünürlerden ibaret saymak doğru olmaz. Bu konuda adı sıkça anılan bir diğer düşünür de Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde toplumsal yaşamın doğurabileceği en büyük tehlikenin, bir grubun bütün topluma hakim olması olacağını vurgulamıştır. Çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında fazla anarşist ve özgürlükçü bulunması nedeniyle yoğun olarak eleştirilen Rousseau, bu tehlikeyi önlemenin en iyi yolunun, bireylerin iradesini 'genel irade'ye teslim etmek olacağını düşünmektedir. Bu da ancak bireylerin vatandaş olmasıyla sağlanabilecektir. Böylece birey, vatandaş olduğu topluma büyük bir bağlılık duyar ve toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koymasını öğrenir.⁷¹² Görüldüğü gibi Rousseau'da diğer Alman düşünürlerinden farklı olarak, birlik oluşturma çabası içinde, 'onlar' bakımından farklı bir ulus vurgulanmıyor. Bu birlik mücadelesi içinde, çok genel bir bakış açısıyla görülebilecek ve basit bir değerlendirmeye dile getirilebilecek şekilde şu demektir: 'biz' ve 'onlar' ikilemesinde, Fransızların ihtiyaç duyduğu 'onlar', iç dinamiklerinin unsurları olan halk tabakalarında. Başka bir ifadeyle, küçük burjuvazinin savunucusu olan Rousseau'da birlik, ancak bütün toplumun katılımıyla sağlanabilirdi ki o da ancak 'var olan' egemenliğin, halkın daha geniş bir tabanına yayılmasıyla mümkündü. Almanlarda var olamayan toplumu buluşturan bu tek çatı, Fransa'da vardı. Bu nedenle Fransız düşünür, düşmanı dışarıda değil içerde aramaktaydı.

Bu iki kimlik kazanımı ya da kimlik tanımlaması gelişiminde görülen tanımlamalarda, vurgulamaların farklı oluşumlara yönelmesi, kanımca millet ve milliyetçilik tanımlamalarında hala bir ortaklık sağlanamamasının en büyük sebebidir. Yani bir toplumun kimliği tanımlanırken konuşulan dil, etnik köken, tarih

711 Murat Sarca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1999, s. 121.

712 Sarca, a.g.e., s. 84-88; Özkırımlı, a.g.e., s. 36.

birliği ve sosyo-ekonomik çıkar birliği vb. kriterlerden hangisinin baz alınacağı bir muamma. Bunların tamamında kesişen bir toplum bulmak imkansıza yakın; bununla birlikte toplumların tercihleri hiçbir zaman bilimsel verilere göre değil, ancak sosyo-ekonomik çıkar birliği etrafında birleşebilme noktasında şekillenmiştir. Tarihte pek çok örneğine rastlanan bu yöntemde, diğer kriterlerden hangisi biraraya gelen toplulukla örtüşüyorsa, bu topluluğun devletin resmi milliyetçilik tanımlaması da o unsurları içermektedir. Bu durum, elbette bir milliyetçilik tanımlamasını imkansız kılmaktadır. Ancak benim inandığım milliyetçilik, bireylerin aidiyet arayışlarında yöneldiği, 'çıkarcı' ekseninde ve 'alma' güdülü kimlik tanımlaması değil, bir dosta ya da aileye duyulan ve 'verme' güdülü kimlik tanımlamasıdır. Çünkü kimlik tanımlamasında çıkar faktörü devreye girince, sadakat odaklarında çok sık değişimler görülür ve bu da bir toplumun künyesine yazılan değişmez niteliklerinde şaşırtıcı bir kaos yaratır. Milliyetçiliğin ihtiyaçlarla şekillendirilmeye çalışıldığı bu dönem ve bu coğrafyada, millet olmayla geç tanışan toplumların zafiyeti, bilimsel değerlendirmelere temel olan bu önemli kavramın da zafiyetlere gömülmesine neden olmuştur.

Öte yandan İngilizler, milliyetçilikle çok daha önceki dönemlerde güdülenmeye başlamışlardır. Ortaçağda Fransızlar üzerindeki hakimiyetini sürdürmek için, İngiliz Monarkları, İngiliz oldukları kadar Fransızlardı da. Ancak Yüzyıl Savaşları'ndan yenik çıkan İngilizler, Britanya'da gerçek anlamda milli bir monarşi elde etmeye çalıştılar.⁷¹³ XVII. yüzyılda İngiltere, uzun süren bir iç mücadele ile hırpalandı. Kralların mutlakiyetçi monarşisine karşı çıkan köktenci Protestan grupları, püritenler, İngiltere'de hakimiyetlerini kurdular. İngiltere'deki bu iki grup da, İngiliz milliyetçiliği açısından birbirlerinden farklı olmayan bir fanatizme sahipti. Bu dönemde İngilizler de bir ayrımsama eğilimiyle farklılıkları vurgulama çabasına gitmiştir. Üstelik çok da-

713 Hayes, a.g.e., s. 65.

ha faşizanca bir yaklaşımla, siyonizmin “seçilmiş kavim” iddiasını, kendi ulusları üzerinde vurgulayarak, kiliselerinin birçoğunun üzerine Latince yazılı “Allah hiçbir millete bu kadar çok iltifat etmemiştir”⁷¹⁴ kitabesini koyup, kansal bağı varoluşun başlangıcından edinilen bir iltifat olarak görecektik kadar ileri gitmişlerdir.

Başlarken insanın sosyalliği dedik. Kaçınılmaz bir şekilde insan önce bir aileye, sonra bir topluma doğar. Ancak nedense pek çok düşünür, bu toplumu ya bir coğrafyayla, ya bir dinle, ya bir mezheple ya da bir ırkla sınırlandırırken, bu çerçeveler içinde kapsayıcı, bu çerçeveler dışında da çoğunlukla çok katı, zaman zaman da ılımlı bir şekilde dışlayıcıdır. İnsan sosyalliği insanı, dışlayıcılığı tek tek bireye indirgeyemeyecek kadar aciz kılarlarken, kendi aklının ürünü olan yukarıdaki kriterlerle belirlediği çerçevenin dışında kalanları kötü, çirkin, başarısız ya da aciz sayarak, onları kabullenemeyecek kadar kavgacıdır. Milliyet gerçeğine bu taraflı bakış -ki her yorumcu bir millettendir- nedeniyle, milliyetçilik bir bilim konusu olmaktan çok bir propaganda aracı olarak kullanıla gelmiştir. Belki bu nedenle bu kadar zamandır literatürde tartışılmasına karşın hala bir tanımla buluşturulamamıştır. Yapılması gereken, bunu doğal bir gerçeklik olarak doğanın insanları kategorize etme eylemi şeklinde ele alıp, bizim gibi olanlarla bizden farklı olanları doğal bir oluşum olarak değerlendirmeliyiz. Bu ‘propaganda aracı’ olarak kullanılabilme potansiyeli nedeniyle milliyetçilik -din gibi yalnızca bir takım güçlerin ‘çıkar’ temelinde halkların bunalımlarından yararlanma aracı olarak kullandıkları doğal oluşumların yapay sorunlarıdır- siyaset bilimi içindeki alanından azadedilmelidir. Yüzyıllardır milliyetçilik üzerine yazılan tezlerin yarattığı etkilerin, bilim dışındaki pek çok şey üzerindeki yıkıcı sonuçları, milliyetçiliği siyaset bilimi içinde ‘bilimsel’ olarak irdelemesinin, safiyaneye ve hakkaniyete dayalı bir irdeleme olmadığını anlamamıza yetmiyor mu? Birakalım halklar istedikleri gibi faklılaşsınlar. Bı-

⁷¹⁴ Hayes, a.g.e., s. 67.

rakalım ırkları gen bilimciler araştırsın. Bırakalım onların kültürel ve sosyolojik gelişimini sosyologlar incelesin. Dünden bugüne farklılaşan toplumları her ayrıntısıyla tarih yazsın... ve siyaset bilimi milliyetçiliğe dokunacaksa, 'bir propaganda aracı olarak milliyetçilik' başlığı altında çalışsın, çünkü aidiyeti hiçbir birey özgür iradesiyle seçmezken bunun bir utanç ya da övünç kaynağı olması, bilimden öte metafiziğe bile sığmamaktadır.

Bunun yanında, yukarıda değinildiği üzere kimliğin bir içgüdü olduğundan hareketle, çalışmanın asıl konusunu oluşturan, milliyetçiliğe inanmama iddiasındaki Sovyet Rusya'da bir azınlık grubun, Azeri Türklerinin varlığına, ev sahibi ülke toplumu olan Rusların yaklaşımı, milliyetçiliğin tarihi tezatlar zincirinin önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü milliyetçiliğin, popüler bir ayrımsama olduğunu düşünen Marksist düşüncenin⁷¹⁵, pratik sahası olan eski SSCB'de de milliyetçi politikalarla, Sovyet çatısı altında birleştirilen ulusların, ulus bilinçleri yok edilmeye çalışılmış, farklı olan toplumsal özelliklerin bu farklılıkları, asimilasyon çabalarıyla, kendi aynılıklarına dönüştürülmesi yönünde politikalar izlenmiştir.

Bu varlık mücadelesinin gelişimine girmeden önce, Azerbaycan olarak bilinen bölgede tarihsel süreç içinde var olan toplulukları, bunların etkileşimlerini, büyük güçlerin bölgedeki çıkarlarını ve dönemsel olarak hangi güçlerin bölgede etkin rol oynadığını izleyelim.

B. Azerbaycan'ın Tarihsel Arka Planı

1. Rus Egemenliğine Kadar Azerbaycan

M.Ö. VII. yüzyılda Sakalar çağından itibaren çeşitli Türk kavimlerine mensup topluluklar, Derbent yoluyla Kafkaslar'ın kuzeyinden Azerbaycan'a gelip yerleşmişlerdir. Bu nedenle Derbent'e 'Türk Kapısı' denilmektedir. Azerbaycan topraklarında

715 Özkırımlı, a.g.e., s. 37.

milattan önce başlayan Türkleşme hareketi, VIII.-X. yüzyıllarda Göktürkler, Hazarlar ve Bulgarlar zamanında devam etmiştir. Halife Ömer zamanında başlayan akınlar, başarılı sonuçlar vermiş ve Emevilerin ilk zamanlarında bölge ele geçirilerek onlara bağlı bir eyalet haline getirilmiştir. XI. yüzyıla kadar pek çok Oğuz boyunun yerleşmiş olduğu Azerbaycan, 1015-1021 arasında Selçuklu Türk Devleti'nin kurucularından Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya yaptığı seferden sonra, çoğunlukla Türklerin bulunduğu bir bölge haline gelmiştir.⁷¹⁶ Moğol istilasına kadar Selçuklu yönetiminde kalan bölge, XIII. yüzyılda gerçekleşen Moğol istilasından sonra, önce Hülagü İmparatorluğu'nun sonra da onların devamı olan İlhanlılar'ın bir parçası oldu; İlhanlılar'dan sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerinin yönetimi altına girdi. XVI. yüzyıldan sonra ise bölgeye, Osmanlı Türk Devleti ile İran'da kurulan Türk Safevi ve Afşar Hanedanlıkları hakim olmuşlardır. Karakoyunlular ve Akkoyunlular zamanında Azerbaycan coğrafyasında Türkleşme köklü bir şekilde devam etti. Ancak bunlardan sonra bölgede hakimiyet kuran Safeviler dönemi, Azerbaycan'da önemli gelişmelere neden oldu.

Safevi Hanlığı'nın iktidar mevkiini ele geçirmesi, 1502'de Şah İsmail'in Nahcivan'da Akkoyunlu ordusunu yenmesiyle başladı. Şah İsmail'in Şiiliği siyasi bir araç olarak kullanması, sonraki dönemlerde büyük gelişmelere neden olmuştur. Azerbaycan'da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu Sünni olmasına rağmen, Şah İsmail ilk başarılarını Azerbaycan'da elde etmiş ve tacını da Azerbaycan Türklerinin merkezi olan Tebriz'de giymişti. İran'da güçlü bir Safevi Hanedanlığı'nın ortaya çıkışı, iki Türk Devletini, Osmanlı ile İran'ı karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Azerbaycan, Osmanlı-İran mücadelesine sahne oldu. İki devletin de temelini Türkmenler oluşturuyordu. 1514'te Şah İsmail Çaldıran'da yapılan savaşta yenilince Anadolu üzerindeki bütün ümitleri söndü. Bu

716 Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Tarihi*, Ankara, 2003, s. 22.

sayede Azerbaycan Türkleriyle, Anadolu Türkleri birleşmiş olmalarına rağmen, Şah İsmail'den sonra Azerbaycan'daki Türkmenler arasında Şiilik, milli bir havaya büründürülmüş, dolayısıyla Şiilik, Fars milletinin nezdinde milli bir yapı oluşturmuştur.⁷¹⁷ Safeviler döneminin önemli özelliklerinden birisi de Türkçenin ve Türk edebiyatının bu yüzyıllarda büyük önem kazanmasıdır. Safevi Hanedanı zamanında, her ne kadar Osmanlı-İran çatışması devam etmişse de; bu durum, Anadolu ve Azerbaycan Türkleri arasındaki kültür ilişkilerine engel yaratmamıştır. Azerbaycan'da ortaya çıkan Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Aşık Garip gibi Türk halk edebiyatı örnekleri, saz şairleri aracılığıyla Anadolu'ya taşınırken, Anadolu'da ortaya çıkan Köroğlu Destanı, Nasrettin Hoca fıkraları da Azerbaycan'a ulaşmıştır.⁷¹⁸

Azerbaycan'da 1747'de İran Afşar Türk Devleti hükümdarı Nadir Şah'ın ölümünden sonra merkezi otorite zayıflamış ve çeşitli Türk hanlıkları ortaya çıkmıştır. Bu hanlıklar, İran'da Türk hanedanı ile Osmanlı Türkleri arasında bir denge politikası izleyerek, varlıklarını 1844 yılındaki Rus işgaline kadar sürdürmüşlerdir.

2. Kafkasya'nın Ruslar Tarafından İşgali ve Rus Hakimiyeti

Azerbaycan Türk Hanlıkları XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar kimi zaman kendi aralarında, kimi zaman komşu devletlerle ittifaka girerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hanlıklar arasındaki denge, bölgedeki Osmanlı hakimiyetiyle sağlanmaktaydı. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'ndeki güç kaybı nedeniyle Transkafkasya üzerinde Rus tehlikesi belir-meye başladı.

Aslına bakılırsa bölgedeki Rus ilgisi, kalıcı ve birçok nedene dayalıydı: İran ve Türkiye ile kalıcı bir ticaretin cazibesi; ipek,

⁷¹⁷ Gömeç, a.g.e., s.30.

⁷¹⁸ Gömeç, a.g.e., s. 32.

pamuk, bakır gibi yerel hammadde kaynakları ve seyrek nüfuslu toprakların kolonileştirilmesi arzusu bu nedenler arasında yer almaktaydı. Ancak hepsinden önce gelen, Transkafkasya geçidinin stratejik önemi idi. Rusya'nın bölgeye olan askeri ilgisi, Büyük Petro döneminde Rusya'nın varlık alanını Hint Okyanusu doğrultusunda genişletmek amacıyla yapılan 1722 İran seferine kadar uzanmaktaydı.⁷¹⁹ Rus hareketini engelleyemeyen İran, 10 Şubat 1828'de Rusya ile Türkmençay Antlaşması'nı yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşma ile Azerbaycan, Rusya ve İran arasında paylaşıldı.

Türkmençay Antlaşması'ndan birkaç ay sonra başlayan Türk-Rus savaşlarında, Sünni İslamı temsil eden Osmanlı Devleti'ne karşı Azerbaycan Türklerini kullanmak suretiyle Şiiliği harekete geçirmeye çalışan Ruslar, önemli ölçüde başarılı olmuşlardır. Bu yenilgi üzerine Osmanlı Devleti, 1829'da Rusya ile Edirne Antlaşması'nı imzalayarak İran'daki Türk Kaçar Devleti'nin, Türkmençay Antlaşması ile terk ettiği toprakların Rusya'da kalmasını onaylamıştır.⁷²⁰ 1828 ve 1829 Antlaşmaları, Rusya'nın yayılması ve Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi gerçeğini gözler önüne seriyordu. Azerbaycan'ın yaklaşık üçte ikisi İran'da kalıyor, küçük bir kısmı ise Rusya'ya dahil oluyordu. Yarım milyon kadar Azerbaycan dili konuşan Müslüman, ilk defa bir Avrupalı gücün yönetimi altına giriyor ve gelecekleri, İran'daki etnik kardeşlerinden farklı bir yol izliyordu.

Rusya'nın bölgeyi istilasından sonra Azerbaycan'ın yönetim şeklinde bir dizi değişiklikler yapıldığını görüyoruz. Öncelikle var olan düzeni bozmadan kendisini buna eklemleyip, daha sonra kendi rengini verme yolunu seçmişti. Bundan dolayı işgalin ilk yıllarında değişiklik taraftarı değildi. Bu anlayışla, bölgede var olan milli unsurları kendi yöntemiyle yıkıp yavaş yavaş

719 Dursun Yıldırım, "Türk Dünyasına Toplu Bakış", *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu* (13 Nisan 1992-Ankara), Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T. Enstitüsü, Ankara, 1993, s. 112-113.

720 Görmeç, a.g.e., s. 36.

olması gereken sistemi oturtarak farklı bir kimlik algılayışı yaratmaya çalıştı.⁷²¹ Ele geçirilen hanlıklarda ilk etapta, küçük birimlerdeki yerel yöneticiler ve onların geleneksel yasalarına dokunulmadı. Ancak zamanla katı merkezizetçi bir tutumla bölgenin Rusya'ya tam olarak entegre edilmesi yönünde reformlar yapılmaya başladı.⁷²² Bu çerçevede yapılan 1841 reformları sadece bürokratik karmaşaya neden olmakla kalmadı; genel olarak halkta büyük bir memnuniyetsizliğin ortaya çıkmasını da sebebiyet verdi. Yeni bir isyan dalgası tüm Kafkas Dağları'nı sararken, bölgedeki Şeyh Şamil mücadelesini de 1841-1842 yılları arasında güçlendirdi.⁷²³

Türkmençay Antlaşması'ndan sonra I.Nikola, göçmenlerin yoğun olarak bulundukları Erivan ve Nahcivan Hanlıkları'nı içeren bir Ermeni Oblast'ı (bölge) kurduğunu duyurdu.⁷²⁴ 1870 yılına kadar bölgede pek çok idari düzenleme yapılmakla birlikte; bu tarihteki düzenleme ile Azerbaycan'da homojen kimlik yapısı ortadan kaldırılmıştı. Çok sayıda Türk, Doğu Transkafkasya⁷²⁵ dışında kalırken, iki vilayette de önemli sayıda Ermeni ve diğer azınlık gruplar yaşamaktaydı. Rus siyasetinin getirdiği tüm sınırlayıcı ve zorlayıcı tedbirlere rağmen; bu durum Azerbaycan'ın iç birliğini en azından iki bakımdan pekiştirmişti. Hanlıkların ilgası, bölücü yerel dağılmayı ortadan kaldırmış; iki Doğu Transkafkasya vilayetinin kurulması Azerbaycanlıların ana yurdu sayabilecekleri bir unsur oluşturmuştu.

721 Yıkılan hanlıkların detaylı bir açıklaması için bkz: Tadeusz Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı (1905-1920)*, Ankara, 1988, s.28-29.

722 Swietochowski, a.g.e., s.30-31.

723 John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çev) Sedat Özden*, 1989, İstanbul, s. 327-341.

724 Swietochowski, a.g.e., s. 23.

725 1870'li büyük reform yılları, Transkafkasya için yeni koloni durumundan Rusya'ya organik bir birleşme sürecine geçiş anlamı taşıyordu. Bu yeni siyasetin sonucu yapılan bir dizi değişiklikle Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmı iki gubernia içine alınıyordu; birlikte Doğu Transkafkasya adı verilen Bakü ve Gence.

Bu gelişmelerin ardından, Azerbaycan'ın kimlik oluşumunu iki ayaklı bir iskelet üzerine oturtmak mümkündür: Birincisi, Azerbaycan burjuvazisinin oluşumuyla birlikte ortaya çıkan aydın sınıfının çalışmalarıyla ilk kimlik arayışlarının yaşandığı ve Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla kurulacak ilk Azerbaycan Devleti oluşumunu içine alan 1870-1920 arası dönem; ikincisi, olgunlaşmış bir aydın sınıfı ile birlikte yürüyen halkın kimlik arayışında ümmetçilik yerine milliyetçilik tercihini yaptıkları ve bağımsız Azerbaycan'ı Türk devleti olarak tanımladıkları 1920-1991 arası dönem.

C. Azerbaycan'da Toplumsal Dönüşüm

Azerbaycan'da Rus işgalinden sonra, eski hanlıkların toprakları veya Rus Devlet Hazinesi'nin toprakları için köylülere eskiden olduğu gibi aynı değil, nakdi kiralara istenmesi, para ekonomisinin gelişmesine neden oldu. Hanlıkların kaldırılması, ekonomik birliğin gelişmesine ön ayak olurken, 1830'larda çeşitli yerel para birimlerinin yerine Rublenin para birimi olarak kabul edilmesi, bu süreci hızlandıran bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir şekilde resmen Rus ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kabul edilmesiyle mal ve hizmet ölçüm konularında da birlik sağlandı. Çarlık hükümeti, yürürlükten kaldırılan hanlıklar arasındaki geçiş vergilerinden halen gelir sağlamakla olduğundan, Azerbaycan içindeki gümrük duvarlarının kaldırılması daha uzun zaman alarak 1846 yılına kadar sürdü.⁷²⁶

Azerbaycan, bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik ve sosyal gelişim bakımından mütevazı bir ilerleme göstermekteydi. Ancak, 1870'lerde çıkarılan ve işlenen petrolün beklenmedik bir şekilde artması, bölge için çarpıcı bir gelişmeye neden olmuştur.⁷²⁷ Onbinlerce tarım dışı işçiye iş im-

⁷²⁶ Swietochowski, a.g.e., s.36-37.

⁷²⁷ Swietochowski, a.g.e., s.39.

kanı sağlanması; emek göçü gibi ekonomik modernleşme belirtilerinin oluşmaya başlaması; tren, buharlı gemi ulaşımının kullanılması; Bakü'nün bir metropol haline gelmesi, bu gelişmenin bir sonucuydu.

Bakü'nün bir petrol cenneti haline gelmesinden önceki dönemde, petrol kuyusu açılacak toprakların büyük çoğunluğu (%88) Türklerin elindeydi. Ancak petrol imtiyazlarının devletçe ihaleye verilmesinden sonra Ermeni, Rus ve Batı Avrupalı girişimciler pazara hakim olmaya başladı. 1872'den sonra Türklerin sahip olduğu petrol kuyusu oranı %13'e düştü. Bununla birlikte Tagiyev, Nakiyev, Assadullayev, Muhtarov ve Sultanov gibi bazı Türk aileleri büyük bir zenginlik içindeydiler.⁷²⁸ Genelde yerel burjuvazi özellikle Bakü'de yoğunlaşmıştı. Sayıları az olmakla ve girişimlerine yabancı rekabetiyle ket vurulmakla⁷²⁹ birlikte bir burjuvazi oluşumu sağlanabilmişti. Başlarda siyasal olarak pek aktif olmayan bu burjuvazi, zamanla bölgedeki Türk kimlik oluşumunun temellerini atacaktır.

Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan Azeri sanayi burjuvazisiyle toprak soyluları, bölgenin milli anlamda gelişmesine büyük katkı sağlamıştı. Bu yeni aydın sınıf, Batı Avrupa uygarlığıyla yakın ilişkilere sahipti ve Batılı entelektüel değerlerin Azeri toplumuna aktarıldığı temel kanal işlevi görmekte ve değişimin motor gücünü oluşturmaktaydı. Azerbaycan'da Mehmet Ali Mirza Kasım Bey, Mirza Fethali Ahuzade, Abbas Kuluağa Bakıhanlı gibi aydınlar tarafından temelleri atılan aydınlanma düşüncesi, XIX. yüzyılın sonlarında, Rus istilasının ardından milli bilincin oluşma sürecine önemli katkılarda bulunmuştu.⁷³⁰ Rus istilasından sonra Rusça öğrenerek Batı dünyası ile etkileşime giren bu ilk kuşak aydın sınıfı, Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan özgürlükçü düşüncelerin, milliyetçi idealin, halkçı

⁷²⁸ Swietochowski, a.g.e., s.40-41.

⁷²⁹ Cengiz Çağla, *Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Politika*, İstanbul, 2002, s. 49.

⁷³⁰ Abulfaz Süleymanov, *Azerbaycan'ın Yakın Tarihinde Milli Kimlik Arayışları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 26.

ilkelerin etkisinde kalarak, bu kavramları halk kitlelerine taşıdılar.

1. Kimlik Arayışları

Ulusal bilincin oluşum süreci açısından Azeri aydınlanma sürecinde ilk olarak öne çıkan isimlerden biri, Mirza Fethali Ahundzade'dir. Ahundzade temelde, Batı aydınlanmasından esinlenerek eğitimin yaygınlaştırılması, geniş kitlelerin anlayabileceği edebî bir dilin oluşturulması, kısır çekişmeleri aşmanın bir yolu olarak sekülerizm gibi hedefleri ön plana çıkarmıştır. Modern tiyatro ve gazeteciliği Azerbaycan'a getiren isim olarak Ahundzade'nin yapıtlarında Türkçe'yi kullanması, Azeri Türklerinin kendilerini İran kültürüyle özdeşleştirmesi anlayışına alternatif bir yaklaşım ortaya koymuştur. Onun çalışmaları, 1870'lerde yaşayan ikinci kuşak aydınların alt yapısını hazırlamıştır. Onu izleyen kuşakta, gazeteler yoluyla kamuya yazılı mesaj iletimi yaygınlaşmıştır.⁷³¹

Toplumsal tutunum ideolojisi milliyetçilik olan Ahundzade'nin ulusa bakışı, dil ekseninde bir değerlendirme üzerine kuruludur. Bu nedenle en çok üzerinde durduğu konu, her ne kadar bozulmuş da olsa toplumunun Türkçe konuştuğu ve bu noktadan hareketle toplumunun kimliğini, İran kimliğinden uzaklaştırıp Türk kimliğine yakınlaştırmak olmuştur.

Daha ileri bir tarih olarak, 1875'de Hasan Bey Zerdabi, Türkçe olarak yayınlanan ilk gazete olan *Ekinci*'yi çıkarmaya başladı. *Ekinci*'nin çıkarılmaya başlaması, Azerbaycan'daki Türk toplumu arasında milli uyanışın başlamasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. *Ekinci*'nin özellikle üzerinde durduğu önemli konulardan biri, her milletin varlığının bilincinde olması ve milli birliğini sağlaması konusu olmuştur. *Ekinci* bu birliğin sağlanması için dil birliği ve din birliğinin sağlanması ge-

⁷³¹ Swietochowski, a.g.e., s.27; Çağla, a.g.e., s. 50.

rektiği vurgulamıştır. Bunlardan birinin olmaması durumunda, o milletin beli büküleceği; ikisinin birden olmaması durumunda ise topluluğun yok olacağı yorumu yapılmıştır.⁷³² Ekinci'yi, Ziya (1879-1881), Ziya-yı Kafkasiyya ve Keşkül (haftalık 1884-1891) gazeteleri izlemiştir.⁷³³ Gazetecilik alanındaki bu hareketlenme, Rusya'daki Türk kökenli topluluklar arasında ulusal uyanışın oluşmasında çok önemli bir işleve sahip olmuştur. 1884'de Keşkül, ilk kez "Kafkasya Müslümanları" yerine "Azeri Türkü" tanımlamasını kullanmaya başlamıştır.⁷³⁴

Azerbaycan burjuvazisinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Zeynel Abdul Tagiyev, Kırım'da Gaspıralı İsmail Bey tarafından çıkarılan Tercüman gazetesini uzunca bir süre finanse etmiştir. Tercüman'da İsmail Bey, tek bir Türk milletin varlığı fikrini işlemiş; kültür, dil ve toplum hayatında bu milletin birliğini savunmuştur. Düşüncesini "dilde, fikirde, işte birlik!" sloganıyla ifade etmiştir. Bütün Türkler tarafından anlaşılabilir edebi bir Türkçe yaratma çabası, Azerilerin kendilerini tanımlamalarında ve öz bilinçlerinin farkına varmalarında etkili olmuştur. Azeri kimliği bu süreçte, Azerbaycan Türklüğü olarak tanımlanmış, bu kavram coğrafi ve etnik bir içeriğe kavuşmuştur.

Türk milleti temasını yoğun olarak işleyen ilk Azeri aydını, Ali Bey Hüseyinzade'dir. Eğitimini, St.Petersburg ile İstanbul'da tamamlayan ve 1904'de Azerbaycan'a dönen Hüseyinzade, Tagiyev'in parasal desteğiyle, Ahmet Bey Ağaoğlu ve Ali Merdan Bey Topçubaşı'yla⁷³⁵ işbirliği yaparak, sonradan Azerbaycan milliyetçiliğinin sözcüsü olarak görülecek olan Hayat'ı yayınlamaya başlamıştır. Hüseyinzade, Azerbaycan Türk topluluğunu Türk milletin ayrılmaz bir parçası ve Rus İmparatorluğu içinde barış ve refah içinde yaşamak isteyen Müslüman bir topluluk olarak tanımlıyordu. Ayrıca Türk milletin dili, tarihi

732 Süleymanov, a.g.e., s. 39.

733 Çağla, a.g.e., s. 51.

734 Swietochowski, a.g.e., s. 213.

735 Ali Merdan Topçubaşı için bkz: Vügor İmanov, Ali Merdan Topçubaşı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

ve uygarlığıyla kendi büyüklüğünün farkına varması gerektiği üzerinde durmuş; Avrupalıların bilim, sanat, edebiyat ve eğitimde kaydettikleri ilerlemenin Türk toplulukları tarafından özüm-senmesi gerektiğini belirtmişti. Ona göre eğer Türkler tüm bu gelişmeleri çağdaş bir eğitim sistemi içinde, kendi ulusal kültürlerini ve geçmişlerini unutmadan genç kuşaklara aktarabilirlerse başarılı olabileceklerdir.⁷³⁶ Toplumu kimlik arayışına götürmeyi görev edinmiş Azeri Türk burjuvazisi, bir taraftan bu bilincin hızla yayılmasına öncülük ederken, diğer taraftan Transkafkasya bölgesinde en geniş etnik-dinsel topluluğun konumunu, Rus hükümeti ve Ermeni burjuvazisi karşısında güvence altına almak çabası içindeydi. Bu rekabette Azeri burjuvazisi, halkın geri kalan kısmıyla bağlarını güçlendirmeye çalışmaktaydı. Bakü Şehir Duması'ndaki en kalabalık grubu oluşturan Azeriler, kültürel aydınlanmayla yakından ilgilendiler.

Şubat 1905'de Ermeni-Azeri rekabeti şiddete dönüştü ve Bakü iki toplumun açık savaş alanı haline geldi. Söz konusu gerilim uzun soluklu oldu ve ileriki yıllarda Nahcivan, Erivan, Gence, Tiflis ve Şuşa'ya kadar yayıldı. Bu çatışmalarda pek çok köy yıkıldı ve yağmalandı. Ermenilerin şiddete katılımı, milliyetçi partileri Taşnaksütyun önderliğinde gerçekleşirken, Azeriler ekonomik rekabet yanında Ermeni eylemcileriyle fiziksel çatışmanın yarattığı güdülenmeyle meşru müdafaa anlamında örgütlenme çabalarına giriştiler. Ermenilerin Azeriler arasında yarattığı iç savaş, ilk defa yerel bağlılıkları aşan bir hedefte bir araya gelmesi sonucunu doğurdu. Daha önce dağınık olarak çarpışan Azeri grupları, kendilerinden daha güçlü durumdaki Taşnak örgütlenmesine karşı güçlerini bir araya getirmeye ve Aydınları da bu eylemlere dahil etmeye başladılar.⁷³⁷ Bu çerçevede 1905'de Azeriler ilk milliyetçi gizli örgütleri olan "Difai"i kurdular. Bu, sosyalist eğilimli "Himmet Partisi"nden sonra kurulan ikinci parti oldu.

⁷³⁶ Çağla, a.g.e., s. 52.

⁷³⁷ Swietochowski, a.g.e., s. 215; Çağla, a.g.e., s. 53.

Söz konusu aydınlar ve onların çalışmalarını takip eden halk kitleleri, 1905 yılında yaşanan iç gelişmeler sonucunda Rusya'da başlayan reform dönemi ile dışarıda Rus-Japon savaşında Rusya'nın yenilmesinden doğan otorite boşluğundan doğru yararlanmayı bildiler.⁷³⁸ Bu süreçte Bakü, Rusya'daki Müslüman gazeteciliğinin başkenti haline geldi. Bu dönemin en önemli gazeteleri, Hüseyinzade, Topçubaşı ve Ağaoğlu tarafından yayınlanan Hayat, yine Ağaoğlu tarafından yayınlanan İrşad, Hüseyinzade tarafından çıkarılan edebiyat dergisi Füyüzat ve Celil Memetkuluzade tarafından Tiflis'te yayınlanan mizah dergisi Molla Nasreddin'dir.⁷³⁹

Bu aydınlardan, Ahmet Bey Ağaoğlu⁷⁴⁰, öncelikle Azerilerin milliyetçi siyasal örgütü olan Difai'nin önde gelen liderlerinden- di. Kitlelerde meşru müdafaa duygusunu uyandırarak bölgesel siyaset sürecine aktif katılımı özendirdi. Kitleleri seferber ediş tarzı ve devrimciliğiyle, bir önceki dönemde kendini yalnızca Müslüman olarak tanımlayan bir topluluk bilinci göz önüne alındığında daha marjinal bir portre çizdiği görülmektedir. Ağaoğlu, doğrudan politika yapmanın dışında İslam toplumlarının geri kalmışlığıyla kurum düzeyinde de ilgilendi. Eğitimin çağdaşlaştırılmasını, Latin alfabesinin kabulünü ve kadın haklarının geliştirilmesini savundu. "Hayat"ta Hüseyinzade ve Topçubaşı'yla işbirliği yaptıktan sonra 1906'da "özgürlük, eşitlik, adalet!" sloganıyla "İşgal" gazetesini, önce haftalık sonra da günlük olarak yayınlamaya başladı. Çar'ın baskıcı yönetimine ve hatta yerli kapitalist sınıfın bazı taleplerine karşı çıktı. Ağaoğlu'na göre din, çağın ihtiyaçları ve gerçekleri doğrultusunda geliştirilmeli ve reforma tabi tutulmalıydı. Ona göre değişimin önlenemezliği ve tarihin değişimin kucağındaki milletlerin eylemleri doğrultusunda dönüşmesi, bu değişimi yakalayamayan toplumların felaketi oluyordu. Bütün milletler İngiliz, Fransız, İtal-

738 Gömeç, a.g.e., s. 37.

739 Çağla, a.g.e., s. 56.

740 Ağaoğlu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Süleymanov, a.g.e., s. 51-54.

yan ve Alman milletlerinin geçtiği milliyetçilik evresinden geçmek durumundaydı. Bu tarihsel çerçeve içinde Ağaoğlu, İslami değerler ve pratiklerle "Modern Millet" düşüncesi arasında bir sentez kurmaya, Müslüman kimliğinin Türk milliyetçisi kimliğiyle uzlaşmaz olmadığını kanıtlamaya çalıştı.⁷⁴¹

Azeri ulus oluşum sürecinde büyük öneme sahip bir başka aydın da Mehmet Emin Resulzade'dir. Daha gençlik yıllarında Bakü'nün sosyal demokrat topluluğuna katılan Resulzade, "Genç Azeri Devrimciler Birliği"ne başkanlık da etmiştir. Ayrıca Himmet, Tekamül, İrşad, Davet-Koç, Füyüzat ve Terakki gibi gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır.⁷⁴²

Himmet dergisi kısa sürede bir Müslüman Sosyalist Partisi'ne dönüştü. Resulzade ve arkadaşları partilerinde Müslüman cehaletine ve Çarın baskıcı yönetimine karşı çıkan modernist ve anti-kolonyalist bir ideoloji geliştirmeye çalıştılar. Kitlelerin ezilmesi, aslında yabancıların yönetiminden kaynaklanıyordu. Saldırı hedefi, kapitalist sistem olmaktan çok, Çar bürokrasisiyle Rus despotizmine uşaklık eden Müslüman din adamlarıydı. Himmet'in yaptığı propaganda, bir önceki kuşağın eğilimlerinden biraz daha devrimci nitelikteydi. Herşeyin ötesinde temel talepler içinde toplumsal devrim sloganları pek yoktu. Daha çok ilerlemenin ve refahın ön koşulu olarak eğitimin yaygınlaştırılması, anadilde eğitim ve kadının statüsünün iyileştirilmesi gibi talepler yer almaktaydı.⁷⁴³ Himmetçiler ayrıca çift dilli Azeri-Ermeni dergisi Davet/Koç ve haftalık yayın olarak da editörlüğünü Resulzade'nin yaptığı Tekamül'ü yayınladılar. Tekamül'ün ilk sayısında Resulzade, milliyet sorununu irdeledi. Buna göre anayasacılar milletler arasında eşitliği savunurken sosyal demokratlar, milletler arasındaki egemenlik ilişkilerini gündeme getiriyorlardı. Sonuç olarak Resulzade, sosyal demokrasinin bir milletin kendi içinde kaydettiği ilerlemeyle çelişen bir

⁷⁴¹ Çağla, a.g.e., s. 56-57.

⁷⁴² Çağla, a.g.e., s. 58.

⁷⁴³ Swietochowski, a.g.e., s. 120.

yanı olmadığını söylüyordu. Diğer birçok makalede “yurttaşlık ilkesi üstüne temellenen milliyetçiliği” savundu; öğretmenlerin formasyonuna dikkat çekti ve ilkokulların millileştirilmesini talep etti.

Elbette söz konusu aydınların milliyetçilik arayışlarında odaklandıkları “Türk kimliği” tek bir yorumdan ibaret değildi. Dil konusundaki tartışmalar, bu parçalanmanın en net gözlenebileceği olgu olmuştur. Hüseyinzade’nin, millet denilen kavramı ete kemiğe bürünen en temel parametrelerden biri olarak toplumuna Osmanlı Türkçe’sini göstermesi, söz konusu kırılmanın en belirgin gelişmesi olarak karşımıza çıkar. Molla Nasrettin Dergisi’nin çevresindeki bir grup aydın, Arapça ve Farsça’nın etkisiyle Öz Türkçenin Osmanlıca olmadığını, gerçek Türkçe olarak bilinen “ana” sözcüğüne “valide”, “ata” sözcüğüne “peder” diyebilecek bir zihniyetin Türkçe konuşmadığını ileri sürerek Osmanlı kültürüne en azından dil bazında karşı çıkıyordu.⁷⁴⁴ Tam bu sıralarda 1908 Jön Türk hareketiyle milliyetçi Osmanlı aydınlarının, “Yeni Lisancılık”la Türkçenin Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılması çalışmaları, hem Azerbaycanlı Osmanlıcılarının hem de Molla Nasrettincilerin tezlerini güçlendirdi. Azerbaycanlı Osmanlıcılar, “Türkçe konuşulan dünyada en gelişmiş edebiyat dili olan Osmanlı şivesi temelinde tüm Türkçe konuşan toplumlara hizmet etmek”⁷⁴⁵ misyonunu ortaya atarken, Molla Nasrettinciler, “Türkçenin en fazla Araplaştığı yer İstanbul’dur”⁷⁴⁶ iddiasını ortaya atarak Azerbaycan Türkçesi’nin daha büyük çapta yerel kaynaklara dayalı olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu tartışmalar, Azerbaycanlı aydınlar arasında “Türklük Osmanlı’da mı?” tartışmalarının kızışmasına neden olurken, edebiyat eleştirmeni ve tarihçi Feridun Bey Göçerli’nin Molla Nasrettin’de yayınlanan “Ana Dili” makalesi, tartışmaya yeni bir boyut getirdi. Çalışmasında Hüseyinzade’nin

744 Süleymanov, a.g.e., s. 55-56.

745 Süleymanov, a.g.e., s. 56.

746 Süleymanov, a.g.e., s. 56.

Azerbaycan Türklüğü için ifade ettiği büyük anlama da değindikten sonra, onun Osmanlıcılığını eleştirerek, Kafkas Türklerinin dil konusundaki talihsizliğinin, bu toplumu uzun süre Fars etkisine açık bıraktığını; ancak şimdi ortaya çıkan aydınlanma döneminde bu etkidен kurtulurken bir diğer güç olan Osmanlı kültürünün kendi dilleri üzerindeki dejenerasyonuna izin vermenin doğru olmayacağını dile getiriyordu. Hatta iddiasını bir adım daha ileri götürerek bu çabanın, asırlardır toplumu üzerindeki Rus hegemonyasından ne farkı olduğunu sorarak milli kimlik oluşumu sürecinde tartışmayı çok can alıcı bir noktaya taşıyordu. Bu şu demekti: Evrensel bir tanımlamayla Azeri toplumunun istediği Türklük mü; yoksa bölgesel bir tanımlamayla Azerilik mi? Bu soru elbette o dönemin aydın kafalarının yüksek sesle sordukları bir soru olmamış; ancak bir süre sonra bağımsız bir Azeri Devleti kurma ideali gündeme geldiğinde bağımsızlık hareketinin mayası olan düşünce olmuştur. Ancak tabii ki ana dil tartışmalarının geldiği bu noktada ardı ardına yapılan tespitlerin getirdiği nihai önermelerden biri olarak milli kimlik oluşum sürecini ciddi biçimde şekillendirmiştir.

2. Kafkasya'da Ermeniler ve Türkler

Türkmençay Antlaşması, gerek İran ve gerekse Rus topraklarında yaşayan halklar için, istedikleri yere göç etme hakkı tanımıştı. Rusya, İran tarafındaki Ermenileri göçe teşvik etmek amacıyla, göç eden Ermenileri 20 yıl süreyle vergiden muaf tuttu. Bu antlaşma sonucu Çarlık Rusya, İran'dan Rusya'ya göç ettirilen, yaklaşık 70.000 Ermeni'yi, büyük bir kısmı Karabağ'a olmak üzere Nahcivan ve Erivan'a yerleştirdi.⁷⁴⁷

Rusya'nın jeopolitik bir manevrası olarak değerlendirilebilecek Ermeni toplumunun Kafkaslar coğrafyasında yerleştirilmeleri, her iki toplumu aynı coğrafyada kesişen çıkarları nedeniyle

⁷⁴⁷ Gömeç, a.g.e., s. 36.

le karşı karşıya getirdi. Kimlik oluşum sürecinde ortak kabul gören tanılardan biri olarak “onlar” bilincinin oluşması, aslında bir anlamda Azerilerle Ermenilerin bu şekilde karşı karşıya getirilmesiyle gerçekleşti. Rusya’nın dışardan geldiği bir coğrafyaya, dışardan getirdiği bir başka toplulukla meşruiyet arama çabası, Rusya’nın hiç de arzulamadığı bir şekilde, önce Hristiyan unsura karşı bir Müslüman bilincini, ardından Ermeni unsura karşı da bir Azeri bilincini ortaya çıkardı.

1905 yılında tüm Rusya’da ortaya çıkan büyük dönüşümün Kafkaslara yansıması da oldukça olaylı ve kanlı oldu. XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan petrol patlamasının ardından, 1898’de ekonomik buhran patlak vermişti. Bunun sonucu ortaya çıkan işsizlik ve işçilerin içinde bulunduğu zor koşullar nedeniyle, Bakü’de işçi kesiminin hoşnutsuzluğu giderek artmaktaydı. Bu arada devrimci örgütler, işçi sınıfı arasına sızma faaliyetlerine giriştiler. İşçi sınıfı odaklı, insanlığı tahakkümden kurtarma iddiasında bulunan bu devrimci güçler,⁷⁴⁸ 1903’de Bolşevik ve Menşevik⁷⁴⁹ olarak ikiye ayrılan RSDİP (Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi) idi. Bağımsız İşçi Hareketi, Balakani ve Bi-bi-Eybat İşçi Örgütü, her iki kanat için de korkulu rakipti. Ermeni işçiler ya kendi Sosyal Demokrat Hınçak Partilerine ya da daha milliyetçi Taşnaksütyun olarak bilinen Ermeni Devrim Federasyonu’na doğru bir yöneliş içindeydiler.⁷⁵⁰

Şubat 1905’te Bakü’de Ermeni askerlerce öldürülen bir Azeri’nin ardından yaşanan çatışmalarla sıkıyönetim ilan edildi. Ardından gelişen olaylarla Çarlık Rusyası yıkıldı. Rusya’da yönetimi ellerine geçiren Bolşevikler, bir taraftan I.Dünya Savaşı içinde yapılan gizli antlaşmaların geçersizliğini ilan etmişler; diğer taraftan da 15 Kasım 1917’de “Milletlerin Haklar Bildirisi”

748 Bu konuda kuramsal bir değerlendirme için bkz: Server Tanilli, *Değişimin Diyaletiği ve Devrim*, İstanbul, 2002, s.11-41.

749 Menşevik olarak bilinen Marksist düşüncenin kuramsal bir değerlendirmesi için bkz: Ernest Mandel, *Alternatif Olarak Troçki*, İstanbul, 1992, s. 24-48.

750 Çağla, a.g.e., s. 78-80.

ile her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi ilkesini kabul ettiklerini açıklamışlardı. Hatta Lenin, Kasım 1917'den önce, Rus ordularının hem Kafkasya'da Ermenilerin iddia ettiği topraklardan ve hem de Doğu Anadolu'dan çekilmesi gerektiğini açıklamıştı. Ama bu beyana rağmen, kesin barışın yapılmasından önce, Ermeni meselesini⁷⁵¹ kendi menfaatleri doğrultusunda halletme yolunu tuttu.

Kafkaslar'da önce Ermeni-Gürcü-Azeri toplumlarından oluşan Transkafkasya Federasyonu kuruldu. Ardından özellikle Ermeni ve Azeriler arasında yaşanan çatışmaların bir sonucu olarak, Resulzade'nin önderliğinde, 28 Mayıs 1918'de ilk Azerbaycan Devleti bağımsızlığını ilan etti.⁷⁵²

D. Resulzade ile Bağımsız Azerbaycan

1905'te Rusya'da yaşanan devrimin ardından Azeriler ve Ermeniler arasında yaşanan sıcak çatışmanın bir sonucu olarak, Azeri aydınlarının öncülük ettiği ve milliyetçi Azeri halk kitlelerinin katıldığı bir örgüt olarak Difai kurulmuştu. Ancak bu parti, 1909'da "savaş partisi" ilan edilerek Rus hükümeti tarafından kapatıldı.⁷⁵³ Aslında Ermeni ve Azeriler arasında yaşa-

751 Ermeni meselesinin temelinde, sömürgeci Avrupa devletlerinin "Şark Meselesi" çerçevesinde, Osmanlı Devleti'ni sömürmek ve parçalamak için uyguladıkları genel politika yatmaktadır. Sömürgeci devletlerin Ermenilerle ilgilenmesinin ana sebeplerinden biri, Ermenilerin azınlık halinde bulunduğu Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgesinin stratejik önemi idi. Gerçekten bu bölgenin, Karadeniz, Hazar Denizi ve Basra Körfezi üçgeni arasında bulunması; hatta İran-Kafkasya yoluyla Asya içlerine açılma imkanı yaratması yüzünden, özellikle İngiliz emperyalizmi için ihmal edilmemesi gereken çok önemli stratejik bir mevkiye sahipti. Bölge, bu öneminden dolayı hem bu devletlerin dikkatini çekmiş, hem de devletlerarası rekabet alanı olmuştur. Rusya'nın Ermeni politikasından ürken İngiltere, Rusların amaçlarının Doğu Anadolu'yu Slavlaştırarak sıcak denizlere inmek olduğunu anlamakta gecikmedi. İngiltere de hem ekonomik nüfuzunun hem de sömürge yollarının güvenliği için, bölgede kendisine bağımlı bir Ermenistan yaratmanın hesapları içine girdi. Sonuçta, Rusya ile İngiltere'nin siyasi ve ekonomik nüfuz sahalarını genişletme çabaları, milletlerarası platformda bir "Ermeni Meselesi" doğurmuştur.

752 Çağla, a.g.e., s.65; Swietochowski, a.g.e., s.126; Gömeç, a.g.e., s.40-41.

753 Süleymanov, a.g.e., s. 67.

nan ve pek çok insanın ölümüne yol açan bu çatışmalar, Azeri toplum içinde Difai gibi bir örgütlenme yaratarak milli bilincin fiziksel savunmasını yapmaya soyunan bir halk kitlesi ortaya çıkarması bakımından, Azerbaycan milli hareketinin ilk nüvesini yaratmıştır. Difai'nin kapatılmasından sonra çeşitli örgütlerde hareket arayan aydınlar, var olan pek çok örgütte aradıklarını bulamayarak 1911'de "Müsavat" partisini kurdular. Arapça eşitlik anlamına gelen partinin kurucuları arasında Mehmet Ali Rasuloğlu, Abbas Kulu Kasımlı, Tagi Nagioğlu, Veli Mikaylov ve 1913'te çıkan af yasasıyla İstanbul'dan Bakü'ye dönen Mehmet Emin Resulzade de bulunuyordu.

Müsavat, ilk zamanlarında milliyetçi bir söylemden çok ümmetçi bir söylemle taraftar toplama çabasındaydı. Aslında milli kimlik tanımlamasına çok yakın olduğu bilinen Resulzade'nin bu tutumunun altında yatan sebepler çok çeşitliydi. Birincisi, Rusya'nın sınırları içinde kalan topluluklar, uygulanan nüfus politikalarıyla oldukça karışmış, homojen bir yapıdan uzak topluluklar haline gelmişti. İkincisi, milli kimlik arayışında geniş kitlelerin üzerine hemfikir olduğu tek bir kimlik yoktu. Bu nedenle Resulzade gibi alt kimlikleri göz ardı edip bir üst kimlik olarak Türklüğü benimseyen geniş bir kitle beklemek için henüz çok erkendi; kendisini Türk olarak tanımlayan kitleler kadar Tatar, Özbek, Azeri olarak tanımlayan pek çok topluluk da vardı. Üçüncüsü ve daha da önemlisi kendisini Müslüman olarak tanımlayan çok daha kalabalık bir toplum bulunmaktaydı. Bu nedenlerle çok daha geniş bir kesime seslenmek ve daha kapsayıcı bir teşkilat kurmak için böyle bir söylem tercih edilmiştir.⁷⁵⁴ Bir diğer sebep olarak, her milli bir kimlik etrafında birleşip ayrı bir devlet çatısı altında toplanmak amacıyla olan oluşum gibi, Müsavat'ın da dış desteğe ihtiyaç duyması gösterilebilir. Osmanlı ve diğer devletlerde yaşayan Müslümanlardan yardım için ilk elde ümmetçi bir söylem tercih edilmiş olabilir. Ayrıca Rusya'nın kendi içindeki Müslüman unsuru resmen tanımış

⁷⁵⁴ Swietochowski, a.g.e., s.107.

olması ve bu nosyonla kurulmuş bir örgütün devlet gözünde meşruiyetinin bulunması, ümmetçilik çatısı altında milliyetçiliğin de kanuni bir zeminde yürütülmesine imkan verecekti.⁷⁵⁵

Azerbaycan Devleti'nin ilk bağımsızlık ilanında önder rolü oynayan Resulzade, "Genç Azeri Devrimciler Birliği"ne de başkanlık etti. Ali Bey Hüseyinzade'nin etkisinde kalan Resulzade de Türk kimliğini Osmanlı Devleti'nde arayan aydınlardan biri olarak İstanbul'da bulunduğu sıralarda Şeyh Cemaladdin Efgani'nin görüşlerinden yoğun biçimde etkilendi. "Türk Yurdu" dergisi etrafında toplanan yazarlardan biri olarak tüm Türklere seslenen makaleler yayınladı. Türkçülük ve milliyetçilik düşünceleri üzerine yoğunlaşan Resulzade, ümmetçilik yerine milliyetçiliği, İslam yerine Türkçülüğü öneriyordu.⁷⁵⁶

Ayrıca Resulzade ve arkadaşları 1909'da İran-ı Nev adıyla radikal eğilimli bir günlük gazete kurmuşlardı. Bu gazete İran'ın en büyük ve en önemli gazetesi oldu. Güney sınırlarında "Pan-Azeri" nitelikte devrimci faaliyetler yürütülmesini istemeyen Rus hükümeti, Mayıs 1912'de İran'dan resmen Resulzade'nin sınır dışı edilmesini istedi. Böylece İstanbul'a gelen Resulzade Türk Yurdu çevresine katılmış, daha sonra da 1913 affıyla Bakü'ye dönmüştü.⁷⁵⁷

Resulzade, 1917 yılına doğru Müsavat'ın kuruluş dönemindeki ümmetçi söyleminden yavaş yavaş uzaklaşıp milliyetçi bir düşünceye yakınlığını dillendirmeye başlamıştı. Müsavat'ın 1917'deki Birinci Kongresi'nde yalnız din birliğinin bir milleti oluşturamayacağı; dil, adet ve edebiyatın milleti oluşturan ortak unsurlar olduğu vurgulanmıştı. Bu arada I.Dünya Savaşı ve Rusya'nın içinde yaşanan devrimci dalgalanmalar sonucu 23 Şubat 1917'de Çarlığın devrilmesi, ülke içindeki milliyetçi hareketlere daha geniş bir varlık sahası sağlıyordu. Resulzade'ye

755 Süleymanov, a.g.e., s. 68.

756 Süleymanov, a.g.e., s. 71.

757 Çağla, a.g.e., s. 59-60.

göre “1917 devrimi mahkum sınıflara hürriyet, mahkum milliyetlere muhtariyet” verecekti.⁷⁵⁸

Nisan 1917’de Bakü’de Kafkas Müslüman Kongresi toplandı. Burada Azerbaycan’ın da içinde yer aldığı ve Rusya’da Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler için teritoryal özerklik önerisinde bulunuldu.⁷⁵⁹ Mayıs 1917’de Moskova’da yeni bir ‘Tüm Rusya Müslümanları Kongresi’ yapıldı. Türkistan, Kırgızistan, Başkurdistan ve Kırım’dan gelen delegeler, Müsavat’ın teritoryal özerklik ve egemenlik ilkelerini savunurken, değişik bölgelerde dağınık olarak yaşayan Volga Tatarları, çıkarlarının daha yüksek ve merkezi bir düzeyde temsil edilmesi gerektiğini öne sürerek kültürel özerklik tezini savundular. Rusya Devrimiyle bağlantılı olan sosyalistler de yerel toprak sahipleri ve kapitalistlerin konumlarını güçlendirmelerini önlemek amacıyla Volga Tatarlarının yaklaşımını paylaşıyorlardı.

Burada ilginç bir nokta göze çarpmaktadır: Neden Volga Tatarları teritoryal özerklik istemiyor? Onların etnik-kültürel kökenlerine bakıldığında da benzer kodlar görülmektedir. Onlar da Türkçe konuşmaktadır. Ortak tarihsel bir geçmişe sahiplerdir; dinleri aynıdır. Ancak çok önemli bir farklılıkları var ki onları diğer Türk topluluklardan ayırıyor: Rusya tarafından uygulanan nüfus politikaları, Volga Tatarlarını birlikte yaşadıkları ortak bir coğrafyadan mahrum bırakmıştı. Rusya’nın geniş coğrafyasında dağınık halde yaşayan Tatarlar, Rusya’dan ayrılarak kurulacak herhangi bir devletin çatısı altında birleşemeyecek; ayrı devletlerin içinde yaşamak aralarındaki bağları zayıflatacaktı. Burada görülen o ki, bu topluluk kendisini “Türk” hissetmekten çok “Volga Tatarı” hissetmekteydi ve bu durum, Azerbaycan coğrafyasında aslında bir üst kimlik olarak “Türklük”ün birleştirici fonksiyonunda büyük problemler yaşanacağını ilk sinyalleriydi.

758 Süleymanov, a.g.e., s. 74.

759 Çağla, a.g.e., s.62.

Teritoryal özerklik tezinin temel savunucusu olarak öne çıkan Resulzade, artık bir uluslar topluluğu olarak evrim gösteren bir dünyada yaşadıklarını ve Azerbaycan halkının kendini, önce Türk sonra Müslüman olarak gördüğünü söyledi. Özerklik programını sadece tüm Rusya Müslümanlarının birleşik örgütü olan Kongre'nin faaliyetiyle sınırlamak, kendi ulusal bilinçlerini geliştiren çeşitli Türk topluluklarına yapılacak ciddi bir haksızlık olacaktı. Resulzade bunun yanında "Büyük Müslüman evinde Türkler, İranlılar ve Araplar için ayrı ayrı bölmeler olması gerektiğini" savunmuştu. Ayrıca, yeryüzünde tamamı Türk olmakla birlikte bölgesel bazda farklılıklar gösteren kimliklerin oluştuğu hususuna da dikkat çekiyordu. Resulzade'nin bu tespiti çok önemlidir. Bu yaklaşımla aslında, o güne kadar pek çokları, hatta Resulzade'nin kendisi tarafından savunulan Turancı yaklaşımın yerine, bölgesel temelde gelişen Tatar, Özbek, Kırgız gibi alt belirleyici kimliklerin özerkliği savunulmaya başlıyordu. Bu eğilim, günümüze kadar süren Türk mü/ Azeri mi? Türk mü / Kazak mı? gibi kimlik ikilemlerini su yüzüne çıkarmıştır.

Kongre, Resulzade ve Müsavat'ın zaferini ilan ederek sonuçlandı. Buna göre, "Müslüman halkların çıkarlarını korumaya en uygun hükümet şekli, sınırları belirgin bir toprak parçasına sahip olmayan milliyetlere tanınacak, ulusal / kültürel özerkliği de içeren, temelde ulusal, teritoryal ve federal ilkelere dayalı demokratik bir cumhuriyettir" deniyordu.⁷⁶⁰

Böylece kurulan Azerbaycan Demokratik cumhuriyeti, ulus oluşturma sürecinde önemli bir dönemece girmiş oluyordu. Bir topluluğun milli kimlik tespitinde, içinde bulunduğu bir oluşumla kendisini tanımlama süreci, tarihteki pek çok örnekle de paralel bir gelişim göstermişti. Pek çok topluluk, kurulan üniter bir devletin kendisini tanımladığı öğelerle kendini tanımlama eğilimi gösterirken, benzer durum Azeri toplumunda da izlenebilir. Bu açıdan Resulzade ve arkadaşları, kurulan bu devletle

⁷⁶⁰ Çağla., a.g.e., s.63.

yeni bir Türk devletinin dünya siyasetine katıldığını vurgularken, bir kısım aydın aynı kanaatte değildi. Özellikle Azerbaycan'ın adıyla ilgili yaşanan tartışmalar, kimlik algılamasında bir ikilemin yaşandığını gözler önüne sermekteydi. Bir kısım aydın, Azerbaycan adının tek ve bütüncül anlamda bir Türklük düşüncesine aykırı olduğunu ileri sürerek, yeni devletin idealize edilen Türklük anlayışından uzaklaştığı eleştirilerini gündeme getirmiştir. Ancak Reşulzade ve arkadaşlarına göre Azerbaycan adının kullanılması için önemli gerekçeler mevcuttu: İran'ın Kuzeybatısında Türklerin yaşadığı bölgenin adının Azerbaycan olması; Güneydoğu Kafkasya'yla İran'ın Kuzeybatısında yaşayan Türklerin aynı millettten olması; Türklerin yaşadığı Güneydoğu Kafkasya'nın adının da Azerbaycan olması gibi nedenlere bu isim tercih edilmişti. Böylece Reşulzade Azerbaycan'ı, İran'ın sınırları içinde bulunan topraklarında toplumuna ait topraklar olduğu iddiasını ileri sürüyordu. Pek tabii ki bu tutum İran'ı rahatsız etmiş ve İran, yeni devletin adının değiştirilmesini istemişti.⁷⁶¹

Yeni kurulan devletin adı olarak etnik değil de coğrafi bir mekan adının seçilmesindeki bir diğer etken de bölgede Türklere başka, dini İslam olan ve Farsça ve diğer Kafkas dillerini konuşan halkların da bulunması ve ortaya çıkan yeni oluşumun bunları da kapsayan bir oluşum olmasına çalışılmasıdır.

Genel bir değerlendirmeyeyle Azerbaycan adının kullanılmasıyla ortaya çıkan Azerbaycancılık kavramı, bir birey güdüsü olmaktan çok bir devlet güdüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Reşulzade'nin siyaset hayatına Türkçülükle başlayıp bağımsız devlet arayışında bölgeciliğe yönelişinin en temel sonucu olarak karşımıza çıkan bu durum, onun kimlik ve ideolojiyi birbirinden farklı algılayışının bir sonucudur. Ona göre bireyler kendilerini Türklük gibi dilsel, geleneksel, tarihsel geçmişi olan kuşatıcı ve duygusal bir yüce kimlik ile tanımlamalı; ancak birbirinden çok

⁷⁶¹ Süleymanov, a.g.e., s. 79.

farklı coğrafyalarda yaşayan tüm Türklerin tek bir devlet çatısı altında toplanabilmeleri olanaksız olduğundan, bölgesel bir oluşum içinde biraraya gelerek bu oluşuma karşı sadakat duymalıydı. Birinci bölümde bireyin, varoluşunun bir dayatması olarak kimliğini amaç edinmesine karşılık, devletin varoluşunu sağlamasının bir sonucu olarak kimliği araç edinmesi ayrımı ortaya konmaya çalışılmıştı. Resulzade'nin bu yaklaşımında aslında tam olarak görülen de budur. Bu durum sade bir toplum üyeliğinden, kitleleri arkasında sürükleyen bir devlet adamı pozisyonuna yükselişin kaçınılmaz bir sonucudur. Bir başka ifade ile insan olarak Mehmet Emin Resulzade ve bir devlet adamı olarak Resulzade ayrıdır. İkincisinde Resulzade bir bireyden çok yeni kurulan bir devletin en öndeki imajıdır.

E. İki Bağımsızlık Arası Dönem

Başını aydın kesimin önde gelen ismi Resulzade'nin çektiği bağımsızlık hareketi, Azeri Türklerinin ya da milliyetçilik perspektifiyle bakarsak, ulus bilincini içinde taşıyan halk kitlelerinin umduğu bir çözüme ulaştırılamadı. İlk bağımsızlık ilanının ardından eşit güçler arasında gelişen farklı anlayışların çatıştığı dönemlerde, idealler tartışılabilir. Ancak vahşi uluslararası arenanın en başat unsuru olan güç etkeni nedeniyle, Sovyetler'in yapılanma süreçlerini başarıyla noktalamasının ardından, idealler ait oldukları yere, güç unsurunun devre dışı olduğu kısa soluklu dönemleri anlatan tarih çalışmalarının arasına kaldırıldı.

Rus devriminin temel önermelerinden biri olan halkların özgürlüğünden hareketle, Çarlık Rusyası Bolşevikler tarafından "halkların hapisanesi" olmakla suçlanmış ve Lenin "Bağımsız Halkların Haklar Beyannamesi"yle, ülke içinde yer alan bütün milletlere self-determinasyon hakkını tanımıştı. Devrim döneminde kuvvet potansiyelini arttırmak için kullanılan bu politikanın sağladığı avantajdan sonra, yarattığı dezavantajı ortadan kaldırmak için Sovyet Rusya, ayrılan toplulukları çoğunlukla işgal yoluyla tek tek devletine bağlamayı başardı. Bu çerçevede

27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu birlikleri Bakü'ye girdi. Resulza-de Hükümeti istifaya zorlanarak bölgede Sovyet hakimiyeti kurulduğu ilan edildi. Ardından 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da içine alacak bir yapılanmayla, Kafkasya'yı Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin birer üyesi konumunda birliğe dahil etti.⁷⁶²

Sovyet yönetimi ilk adımda, toplulukların kimlik yorumunda milliyetçiliğe sarılmalarını devletin ideolojisi bazında tehlikeli görmekle birlikte, eylemsel bir tepkiyle bunu önlemeye çalışmamış, bunun tarihsel bir dönüşümle başkalaşacağını sık sık vurgulamıştı. Ancak Rusya, Birlik içinde Slavlar'dan sonra en büyük ikinci toplumu oluşturan Türkler arasında Türkçülük düşüncesi hızla gelişmeye devam edince bir takım tedbirler almaya başladı.

Öncelikle uzun bir geçmişe sahip olan ve kitleler üzerindeki kimlik tanımlamasında ısrarla savunulan Türk kimliği ve bu ek-sende, pek çok kere bölgeyle ilgilenen bir diğer güç olan Türkiye tarafından da desteklenerek eylemselleştirilen Türk milliyetçiliğinin, etkinliği azaltılmalıydı. Eğer kitleler kendisini tanımlarken milliyetçilikten vazgeçmiyorsa, buna karşı geliştirilebilecek en etkili politika, üst milli sadakat odağını, alt milli sadakat odaklarına bölmektir. Bu amaçla hızla bir Tatar milleti, Özbek milleti, Başkır milleti gibi oluşumlar yaratılmaya başlandı.⁷⁶³

İkinci bir hamle, milli kimlikte diğer unsurlardan daha baskın olan dil unsuru üzerine geliştirilen politikalarda kendisini gösterdi. Lehçeler ayrı birer dil konumuna getirilerek alfabe devrimleri gerçekleştirildi. İdeolojinin bir getirisi olarak kimlik tanımlamasında dinin yer alması da büyük bir problem olarak algılanıyordu. Bu sebeple birlik içindeki Müslüman kesimin uzun süredir kullanmakta olduğu Arap alfabesi yerine Latin alfabesi

762 Süleymanov, a.g.e., s. 89.

763 Süleymanov, a.g.e., s. 95-97.

getirildi. Öncelikle birlik içindeki Türk topluluklarından aydınlanma ile Batıya ilk yaklaşan topluluk olarak Azeri toplum içinde başlatılan bu süreç, diğer Türk topluluklara kadar ulaştı. Ancak bütüncül bir Türk toplumu yaratmamak amacıyla her lehçe için aralarında ufak tefek farklılıklar olan alfabeler getiriliyordu. 1927-1930 arası dönemde Latin alfabesi ve tüm uygulamaları tam olarak yerleşmiş oldu. Ancak Türk toplulukları arasında yapılan ortak çalışmalarla bu farklılıkların ortadan kaldırılmaya çalışılması ve Türkiye'de 1928'de Atatürk tarafından yapılan Harf İnkılabı, Türkiye Türkleri ve Rusya'daki Türk toplulukları arasında bağları güçlendireceği endişesinden dolayı, 1939-1940 yılları arasında Birlik içindeki bütün toplulukların Kiril Alfabesine geçmesi kararı alındı.⁷⁶⁴ Bu tarihten sonra toplumların kendilerini tanımlama aracı olarak "Türk" kavramını kullanmalarını engellemek amacıyla bir Azerbaycan milleti ve Azerbaycan dili, Kazak milleti, Kazak dili gibi alt kimlikler yerleştirilmeye çalışılmıştı. Bunların dışında yeni bir milli tarih yaratmak ve söz konusu topluluklar içindeki milliyetçi aydın sınıfı tasfiye etmek, Birliğin adı geçen topluluklara karşı geliştirdiği diğer politikalar arasında yer almaktadır.

1. Glasnost ve Perestroyka Politikaları ve Sovyetler'in Çöküşü

1980'ler Sovyetler Birliği için büyük sıkıntıların yaşanmaya başladığı dönem olmuştur. Özellikle ekonomik verilerin geldiği kritik nokta ve komünizm idealinin mayasıyla kurulan ancak yine bir insan güdüsü olan iktidar arzusunun etkisiyle sonradan diktatörlüğe dönüşen rejimin geniş halk kitleleri üzerinde yarattığı hoşnutsuzluğun giderek artması, Batı dünyasında beklenen sonucun gelmesine neden olacaktı. Aslında iki sistemin "sömü-

⁷⁶⁴ Bunun ardından her Türk lehçesi için ayrı bir alfabe seçilmesi ve her Türk boyu için ayrı fonetik ve orfografik özelliklere sahip alfabelerin uygun görülmesi. Birlikteki Türklerin birbirleriyle ve Türkiye'yle olan bağlarını koparmış ve bir Sovyetleştirme çalışması başlatılmış oluyordu. Bkz: Süleymanov, a.g.e., s. 98-101.

rü" ekseninde çok büyük bir paydası olmakla birlikte, temelde çok büyük bir ayrılığı da vardı: Batı, insan güdülerini törpülemek şöyle dursun daha çok tüketmek, daha çok kazanmak, daha iyi yaşamak, daha fazla bencilleşmek gibi alt benlik ihtiyaçlarına sınırsız bir şekilde hizmet ederek, insanın en büyük eğilimlerinden biri olan "farklılaşmak" arzusunu destekler gibi görünse de aslında daha tek tip "insan modelleri" yaratmaktaydı. Halbuki Batının tek tipleştirmekle suçladığı Sovyetler, bunu Batı gibi "daha fazla" vererek değil fedakarlık bekleyerek yaptığı için bu farklılık, aslında amaç olarak değil, ancak yöntem olarak farklı bir yol izleyen iki güçten birinin sonunu getirmişti. Hangisi daha adildi sorusu bir muamma. Hangisi daha milliyetçidir ise bizi asıl ilgilendiren konu olarak karşımızda durmaktadır.

Sırp şovenizmini, Makedon, Yunan, Bulgar, Arnavut irredentizmini, Ortadoğu ve Afrika halkları üzerinde oynanan milletleştirme oyunlarını düşünürsek en az Sovyetler kadar Batının toplumlar üzerine saldırdığı dehşet malum. O halde açıkça ortada olan şu gerçeği dile getirmeliyiz: Devletlerin milliyetçiliği, bireylerin milliyetçiliği gibi duygusal, bağlayıcı ve mistik değildir. Devlet somut değerlerle ifade edilen kıt kaynaklara ulaşabildiği ölçüde milliyetçi iken kaybetmeye başladığı noktadan itibaren başka bir şeydir.

Bu tespitten hareketle Rusya'nın eylemleri, Makyavel'in devlet kuramına göre değerlendirildiğinde haklıdır. Ancak 1980'lerden sonra ayrılık isteyen toplumlar da aynı açıdan doğru bir hareket içindedir. 1985'te iktidara gelen Mihail Gorbacov, zor günler yaşayan devletin toparlanması için Perestroika (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) reformlarını ilan edip uygulamaya koydu.⁷⁶⁵ Bu iki politika öncelikle ekonomik yenilenmeleri sağlamakla birlikte sosyo-kültürel hayatta daha açık ve özgür bir toplum hedeflemekteydi. Sansürün böyle

765 A. Ahat Andican, *Değişim Sürecinde Türk Dünyası*, İstanbul, 1996, s. 28.

bir gerileme gösterdiği bu dönemde halk kitleleri aidiyet ve kimlik konusundaki taleplerini yeniden gündeme getirmeye başlamıştı. Pek çok topluluk kendi milliyetini, dilini, kültürünü ve dinini kısacası kendi farklılıklarını açıkça ortaya koyma fırsatı bulmuştur. Bu çerçevede Azerbaycan'da pek çok şair, yazar ve eğitimci tarih, kültür ve dil ile ilgili eskiden yasaklı olan pek çok konuyu ele alıp değerlendirmeye başladı. Özellikle 1918'de ilk bağımsız Azerbaycan Devleti'nin ve onun önde gelen liderlerinin hayat hikayeleri ve amaçlarının konu edildiği çalışmalar yapılarak, halk arasında milli bilincin yeniden ortaya çıkması sağlanmaya çalışıldı. Bu konuda, Azerbaycan Yazarlar Birliği ve Kültür Bakanlığı'nın yayın organı olan "Edebiyat ve İncəsənət" gazetesinin yazıları dikkat çekicidir.⁷⁶⁶

Bu dönemin harekete geçirdiği aydın ve öğrenci kitleleri, politikaya olan ilgilerini arttırmaya başlamışlar ve pek çok milliyetçi örgüt faaliyete geçmişti. Bunlar arasında 1987'de Bakü'de kurulan ve amacı milli kültürü ön plana çıkarıp geniş halk kitleleri arasında milli şuuru yeniden canlandırmak olan Çenlibel Birliği önemli bir teşkilattır. Daha sonra Azerbaycan Halk Cephesi'nin 1988'de kuruluşunun ardından faaliyeti duran bu teşkilat dışında Müstəgillər, İnkişaf, Gala, Yurt, Aşık Elesker, Ozan ve Varlıq gibi örgütler de bulunmaktadır.⁷⁶⁷

Milli örgütlenmelerin dışında, bölgede gelişen milli bilinç hareketinin önemli bir adımı da 1917 Devriminin ardından Sovyet yönetiminin tek bir Türk kimliği bilincini ortadan kaldırmak amacıyla yarattığı yapay Azeri, Kırgız, Tatar kimliklerinin yeniden sorgulanmaya başlaması ve Azeri aydınların "Azerbaycanlı" kimliğinin yerine "Türk" kimliğini savunmaları olmuştur. Bu çerçevede pek çok Azeri yazar ve araştırmacı tarafından Türklük tezi ele alınmış ve bunu ispatlamak üzere Azerbaycan bölgesinde M.Ö. çağlardan itibaren yaşayan Türk kavimlerin oldu-

⁷⁶⁶ Süleymanov, a.g.e., s.165.

⁷⁶⁷ Nazim Cafersoy, Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993), Ankara, 2001, s.11.

ğu belgelenmeye çalışılmıştır. Milli tarih araştırmalarının yanında dil konusunda da benzer çalışmalar, bu dönemin milli bilinç hareketlerinde gözlemlenen faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tofik Hacıyev ve Kamil Veliyev'in 1988'de yayınlanan "Azerbaycan Dili Tarihi" kitabında Azerbaycan'ın o dönemde konuşulan dilinin çağlar önce bu bölgede yaşayan Saka ve Hun Türklerinin kullandıkları dillerden dönüştüğünü ispatlanmaya çalışılmıştır.⁷⁶⁸ Ayrıca bu dönemde Türkiye'ye, Türk sanatçılarının yapıtlarına ve Türk sinemasına duyulan ilgi artmış, Türk televizyonları her evde izlenmeye başlamıştı.

Özellikle yerel dilde eğitim yapılamaması, bu dönemde Azeri toplumunda en çok tepki gören kısıtlama olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lara gelindiğinde Azerbaycan'da Rusça ve Türkçenin yaş gruplarındaki izleri çok dikkat çekiciydi: 60-65 yaş arası, Rusça eğitim almalarına rağmen Azerbaycan dilini Rusça'dan daha iyi konuşuyorlardı. 40-45 yaş arası, Rusça eğitim görmüş olsalar bile her iki dili iyi biliyorlardı. 30-35 yaş arası, ana diline Rusça kelimeleri katarak konuşuyor, ancak Rusçayı ana dillerinden daha iyi biliyorlardı. 18-20 yaş arası, kendi ana dilini çok az biliyor, Rusçayı ise bir Rus kadar iyi konuşuyorlardı. 8-10 yaş arası, ana dilini neredeyse hiç bilmiyor, ancak konuşulanları anlayabiliyorlardı.⁷⁶⁹ Bu durum milli kimlik olarak Türk kimliğini karşısına koyan kitlelerce büyük bir rahatsızlık konusu olmaktadır.

Glasnost ve Perestroyka'nın yarattığı ortamdan yalnızca Türk topluluklar değil aynı zamanda Rus olmayan diğer unsurlar da yararlanmış ve sistemle ilgili hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdi. Bu dönemde Sovyet Yazarları Birliği Toplantısında, Ukraynalı şair Oleynik, konuşmasında milli dil konusundaki eleştirilerini şöyle değerlendiriyordu: "Biz Rusça'nın ve Rus kültürünün önemini yeteri kadar kavıyoruz. Bu bizim beynelmînel görevimizdir. Fakat bunun yanında kendi dilimiz, tarihimiz ve

768 Süleymanov, a.g.e., s. 167-169.

769 Süleymanov, a.g.e., s. 173.

okullarımızda dilimizin öğretimi durumuyla ilgilendiğimizde, 'is-yancı' olarak eleştirilmemize anlam veremiyoruz" diyerek, Birlik içindeki kültürel bastırma ve asimilasyon politikasına dikkat çekmiştir.⁷⁷⁰ Bunun bu dönemde Slav asıllı bir şair tarafından dile getirilmesi, ardında gelecek Türk unsurun tepkilerini de arttırmış ve derinleştirmiştir.

Ancak Gorbaçov'un ülke içinde bütün milletlere olan mesafesi eşit değildi. 1987 yılı sonundaki Merkez Komitesi toplantısında, Glastnost politikası ve uzantılarını 6 saat süreyle anlatan Gorbaçov, bu politikanın Baltık ülkeleri gibi bazı ülkelerde çok iyi anlaşılıp uygulandığını, buna karşın özellikle Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetlerinde yeterli uyumun sağlanamadığını; bu nedenle politikanın başarısız olduğunu belirtmiştir. Ardından, bu bölgelerin yöneticileri arasında çok geniş çapta temizlik hareketi yapılmıştır.

Haziran 1988'de Rus Ortodoks Kilisesinin 1000. yıldönümü törenleri sırasında Patrik Pimen, Gorbaçov ile konuşmuş ve Sovyetler Birliği tarihinde ilk defa olarak törenlerin televizyondan nakline, izin verilmişti. Ayrıca Partinin yayın organı olan Komünist dergisindeki bir makalede "Din konusunda geçmişte Lenin'in çizgisinden ayrılarak büyük yanlışlıklar yapılmıştır. Kilisenin inançlarından vazgeçmeden sosyalist toplumda kendisine saygın bir yer edindiğini görmezlikten gelemeyiz" denmekteydi.⁷⁷¹ Bu her iki örnek karşı karşıya konulup değerlendirildiğinde, Sovyet liderinin duruşunda bir adaletsizlik fark edilmektedir. Elbette bunun Gorbaçov açısından rasyonel gerekçeleri vardı. Yine Andican'ın bahsi geçen eserinde Rusya tarafından yapılan bir sayım ve çıkarılan istatistik verilerine göre, ülke içindeki Slav nüfus durma noktasına gelmişken, Müslüman-Türk nüfusu, ortalama %3'lük bir büyüme göstermekteydi. Bunun yanı sıra Türk nüfus, Çarlık Rusyası döneminden itibaren Türk-

770 Süleymanov, a.g.e., s. 171.

771 Andican, a.g.e., s.32-33.

lük bilicini yaşatmak için önemli bir çaba da harcıyordu. Özellikle aydın kesim arasında daha geniş bir uyanış söz konusu olsa da, sıradan halk kitleleri, Rus dışlayıcı politikaları gereği unutmak isteseler de yapılan ayrımcılıkla Türklükleri ve Müslümanlıklarını, unutmuyorlardı. Bu nedenlerle Sovyet yönetimi, “açıklık, şeffaflık” ve “yeniden yapılanma” politikalarını, Türk tabakaya farklı, Slav ya da Doğu Avrupa ve Hristiyan tabakaya farklı uyguluyordu.

Yine Andican'ın iddiasına göre, ülkede iki tane “Glasnost” ve “Perestroyka” vardı: Müslüman-Türklere uygulananlar ve Hristiyanlara uygulananlar. Ve bu durum, Gorbaçov'un, Marksist ateizminin, toplumları güdüleyiş bakımından herhangi bir dinin yerini alamaması gerçeğini fark etmesi nedeniyle uygulamaya konulmuştu. Andican'a göre Gorbaçov, önce Müslümanlığı Hristiyanlıkla silmek istemiş, sonra da bunun yerini Marksist anlayışa bırakacağını düşünmüştü. Ama bence Gorbaçov'un planladığı daha farklı bir şeydi. Bilindiği gibi Soğuk Savaş döneminin ilerleyen yıllarında Sovyet rejimi pek çok kalesini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış, iki kutuplu dünyanın bir getirisi olarak da bu durumu ortadan kaldırmak için güç kullanamama engeliyle de eli kolu bağlanmıştı. Çünkü nereye saldırsa karşısında Avrupa'yı ve tabii daha da caydırıcı olan can düşmanı Amerika'yı buluyordu. Neredeyse 50 yıl süren bu rekabetin ciddi biçimde yıprattığı ülke kaynakları, ne böyle bir çatışmayı kaldırabilir ne de elindeki kaynakların üzerinde yaşayan unsurların, bir milliyetçi dalgayla kendisinden kopmasına göz yumabilirdi. Çin'in desteğini çoktan kaybetmişti. Yugoslavya ise çoktan Batı dünyasının sempatik ve kendisine angaje edilebilir bir komşusu haline gelmişti.⁷⁷² Bu güç kaybı sürecinde, kendisinden ayrılmak isteyen hangi Hristiyan ülkeye saldırsa, karşı-

772 Tito'nun ölümüyle birlikte parçalanma aşamasına gelen devletin en zengin ve güzide iki ülkesi Hırvatistan ve Slovenya başta olmak üzere, AB'ye girmeyi düşünmeyen tek bir Yugoslavya cumhuriyeti bile yoktu. İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı Balkan Dramının Perde Arkası*, Ankara, 2003, s.110.

ında tek vücut olmuş Batıyı bulacaktı. Gerçi geçmişte söz konusu Hristiyan unsura da bu yöntemler uygulanmıştı;⁷⁷³ ancak artık güç faktörü Sovyetler'in aleyhine bir gelişim içindeydi. Bu nedenle sözü geçen unsurları tatlı dille ve özgür bırakarak kendisine bağlı tutmaya çalışırken, Müslüman-Türk unsura daha farklı bir yöntem uygulayabilirdi. Böyle bir tercihte Sovyet Rusya'ya kim dur diyecekti: Türkiye mi, İran mı ya da Türkiye ve İran ortaklığı mı?

Bu gelişmeler ışığında yaşanan son bir kaç yılın ardından, Sovyetler Birliği tarihi doğal yaşam seyrini tamamlayıp fiilen 1989, resmen 1991'de dağılırken pek çok cumhuriyet, bağımsızlığını ilan ederek uluslararası arenada bir aktör olarak yerini aldı. Bunlar arasında 20 Haziran 1990'da Özbekistan, 22 Haziran 1990'da Türkmenistan, 25 Ağustos 1990'da Tacikistan, 30 Ağustos 1990'da Azerbaycan 2 Ekim 1990'da Kırgızistan ve 25 Ekim 1990'da Kazakistan da vardı.⁷⁷⁴

F. Elçibey Dönemi Azerbaycan Kimliği

Kafkas Cumhuriyetlerinden Ermenistan, Moskova'ya en sadık cumhuriyetlerden birisiydi. Bu sebeple, bu Cumhuriyette bağımsızlık hareketi diğerleri gibi şiddetli ve sarsıntılı olmamış ve Ermenistan bağımsızlığını resmen 23 Eylül 1991 de ilan etmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketi ise Ermenistan ile patak veren Karabağ sorunu ve bundan doğan çatışmalar içinde gelişti.⁷⁷⁵

1987'den itibaren Sovyet Rusya'da değişim rüzgarlarının esmeye başlaması üzerine, Karabağ'daki nüfus çoğunluğundan yararlanmak isteyen Ermenistan, Karabağ'ın kendisine bağlan-

⁷⁷³ Bu durumun en can alıcı örnekleri arasında 1950'lerde Polonya'da Ponzan Ayaklanması ve Macar Milli Ayaklanması gösterilebilir. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, s. 471-482.

⁷⁷⁴ Bilal N. Şimşir, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, 1991 Yılındaki Gelişmeler", Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (13 Nisan 1992-Ankara), Ankara, 1993, s. 60.

⁷⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 936.

masını istemeye başladı. Bu durumdan rahatsızlık duyan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginlik, 1989'da büyük bir çatışmaya dönüştü.⁷⁷⁶ Özellikle Rus ve Ermenilere duyulan nefret, Azerbaycan milliyetçiliğinin oluşumunda oldukça önemli bir rol oynamıştır.⁷⁷⁷

Özet olarak ifade etmek gerekirse, Sovyet Rusya'nın karşılaştığı ekonomik kriz, piyasa ekonomisine geçişi teşvik etmiş, temeli özel mülkiyetin reddine dayanan sosyalist sistemde özel mülkiyeti esas alan piyasa ekonomisinin kurtuluş yolu olarak gerçekleştirilmeye çalışılması ise bir taraftan sosyalist sistemin dayandığı temelleri yıkarken, diğer taraftan siyasal sistemde demokratikleşme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Siyasal sistemdeki demokratikleşme girişimleri ise tek parti tekelini sona erdirerek çok partililiğe fırsat tanımış, bu da bağlı cumhuriyetlerde siyasi mücadele için uygun bir ortam yaratmıştır.⁷⁷⁸ Müsavatçılık ideolojisi ve "Doğu Halkları" arasında ilk demokratik devlet kurmuş olma özelliği Azerbaycan'da 1980'lerin sonundaki siyasi mücadeleye yön veren temel etkenlerden olmuştur. Bu tarihi miras Azerbaycan'daki ulusal siyasi mücadelenin Azerbaycan Halk Cephesi bağlamında örgütlü hale gelmesi sayesinde daha da yönlendirici bir biçim almış ve Azerbaycan'ın ikinci kez bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır.

1. Ebûlfez Elçibey

Azerbaycan'ın Ordubat bölgesinin Keleki Köyü'nün Halil Yurdu Yaylası'nda, 1938 yılı Haziran ayında doğdu. Babası, Aliyev Kadirkulu Merdanoğlu Rus-Alman savaşında hayatını kaybetmiştir.

776 Armaoğlu, a.g.e., s.937.

777 Abdülhalik Çay, "Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye", *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu* (13 Nisan 1992-Ankara), Ankara, 1993. s.143.

778 Cafersoy, a.g.e., s.8.

Eğitim-öğrenimine Unus ilkokulunda başladı. Yedi yıl süreli ilk eğitimin ardından Ordubat şehrinde M.T. Kutsi I No'lu orta okulunda okudu. 1957 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Şarkşünaslık Bölümüne, Arap Filolojisi uzmanlığına girdi. Burada Alim Hasayev, Malik Mahmudov, Rüstem Eminov, Mehdi Ağalarov, Rafik İsmailov, Abbas Musayev ve Zakir Mehmudov gibi bir kaç arkadaşıyla, siyasi görüşleri konusunda ortaklıklar yakalayan Elçibey, gelecek yıllarda ülkesi için yapacağı çalışmalar konusunda kendisine fikri bir zemin oluşturmaya başladı. Azeri toplumunun "köle", Azeri topraklarının ise "sömürge" olduğu düşüncelerini burada pekiştirdi. Yine burada, günün birinde bağlı bulunulan ülkeden ayrılma ve özgür bir toplum yaratma fikirleri ortaya çıktı.

Üniversitenin V. Sınıfında, aralarında Arap dilini iyi derecede bilen Malik Mahmudov ile Malik Karayev, bir yıllığına Irak'a pratik için gönderildiler. Bir yıl sonra döndüklerinde Malik Mahmudov ile siyasi mücadelelerini devam ettirmek konusunda ciddi karara vardılar ve bir meramname (program) hazırladılar. Meramname hakkında yalnızca beş kişi bilgi sahibiydi. Elçibey, takip eden süreçte yaklaşık iki yıl (1963-64) Mısır'da tercüman olarak çalıştı. Mısır'da bulunduğu ortam, siyasiler ile ilişkileri bakımından ona çok önemli kazanımlar sağladı.

Mısır'dan döndükten sonra, Malik Mahmudov, Alim Hasayev ve Rafik İsmailov ile birkaç kez görüşüp dörtlü bir grup oluşturdular. Her biri 3 kişi seçmeli, bu üçlü gruplardan her biri 5 kişiyi gruba dahil etmeliydi. Bir süre çalışmalarına devam ettilerse de teşkilat istedikleri ölçüde başarılı olamadı. Teşkilatı oluşturamayınca, her biri ferdi çalışmaya, daha çok propagandacılığine başladılar.⁷⁷⁹

2. Elçibey'in Azerbaycan Siyasetindeki Faaliyetleri

Oldukça fanatik bir milliyetçi yanı olan Elçibey, içine doğduğu sosyal ortam ve toplumuna uygulanan politikalarından kaynaklanan ezilmişlikle, bir savunma mekanizması olarak geliştirdiği milliyetçiliğinde, kendi 'biz'inin karşısında duran 'onlar'a karşı oldukça katı bir ayrımcılık besliyordu. İçinde bulunduğu hareketin öncülü sayılabilecek, kendisine oranla daha ılımlı bir kişilik olan Resulzade'den çok etkilenmiş, Resulzade'nin ve hareketinin uğradığı akıbet dolayısıyla Sovyet rejimine duyduğu tepki, bir ölçüde daha da katı ve muhalif bir şekil almıştır.

Azerbaycan'da siyasi örgütlenme girişimleri hızla sürerken, aynı sürecin temelini oluşturan kitlesel siyasi hareketlilik, Karabağ'daki gelişmeler nedeniyle yeni bir ivme kazanmıştı. Kasım 1988'in ortalarında Ermenilerin Dağlık Karabağ'da Azerbaycan halkı açısından tarihsel bir anıt anlamı taşıyan Tophana Ormanı'nı imha etmeleri, Azerbaycan'da geniş ulusal tepkiye neden olmuş, 17 Kasım-5 Aralık arasında Bakü'nün Azadlık Meydanı'nda gerçekleştirilen, daha sonraları "Meydan Harekatı" olarak adlandırılacak gösteriler serisini başlamıştı. 18 Kasım mitinginde gündeme gelen üç temel sorun, Ermenistan'dan kovulan Azerbaycanlılar ile halen orada yaşamakta olanların sorunları, Dağlık Karabağ çatışmasının sorumlularının amaçlarının ortaya konması ve sorunun çözümü için neler yapılması gerektiği idi.⁷⁸⁰

Karabağ olaylarıyla sarsılan bölge toplumu için örgütlenme büyük bir ihtiyaç haline gelmiş; bağımsızlık, demokrasi ve toplum bütünlüğü temel konular olmak üzere, ülke çapında bir şeylerin değişmesini isteyen çok geniş halk kitlelerinin katıldığı. Baltık ülkelerindeki halk cephelerine benzer Azerbaycan Halk Cephesi kurulması fikri ortaya atılmıştı. Böylece 16 Temmuz 1989'de Bakü'de AHC (Azerbaycan Halk Cephesi) Kuruluş Kongresi yapıldı. AHC Başkanlığına Ebülfez Elçibey'in seçildi-

780 Ebulfesz Elçibey, *Azatlık ve Demokrasi*, İstanbul, 1993, s.25-26.

gi kongrede, AHC Merkez İdare Kurulu, Denetim Kurulu, Meş-veret Kurulu ve Yayın Kurulu oluşturuldu.⁷⁸¹

Programında kendini "cumhuriyetin bütün alanlarında kök-lü demokratikleşmeyi ve yeniden yapılanmayı savunan toplum-sal bir teşkilat" olarak tanımlayan AHC'nin nihai amacının, **Azerbaycan'da hukuk devleti ve gelişmiş demokratik toplum kurmak olduğu** ortaya konmuştu. Siyasi anlamda Azerbaycan **Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin** siyasi, ekonomik ve kültürel egemenliğini savunan AHC, ilan ettiği "**Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Devlet Egemenliği Kararnamesi**" ile "**Sovyet Rusya içinde egemenliği perestroyka girişimlerinin ba-şarısı ve birlik federe kurumlarının yeniden yapılanması duru-munda mümkün gördüğünü**", aksi takdirde "**Azerbaycan'ın tam bağımsızlığı için mücadele**" edeceğini bildiriyordu. Tüm bunların yanında Kongre, yönetim, ekonomi ve sosyal adalet alanlarında da bir dizi karar aldı. Yeni kurulacak Azerbaycan Devleti'nin kuruluş manifestosu görünümünde olan bu kararlar özet olarak şu noktalara değinilmişti:

1-Yönetim alanında, AHC ilke olarak Sovyet idare kurum-ları ile yönetilmeyi kabul etmekteydi; fakat bu kurumların ger-çek anlamda halkın iradesine dayanmasını ve kendi yönetim **şeklinde** tam egemen olmasını istiyordu (madde 2.7).

2-Ekonomik alanda, "bölgesel kendini yönetim" yaklaşımını kabul eden AHC, Azerbaycan toprakları, suları, madeni kay-naklar ve diğer doğal zenginlikleri üzerinde cumhuriyetin tam ekonomik egemenliğini savunmaktaydı. Ekonomik çoğulculuğa ve farklı mülkiyet biçimlerine de yer veren programda ayrıca, Azerbaycan arazisindeki bütün kurum, kuruluş ve müesseseler-in Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti yönetimine verilmesi sa-vunuluyordu (Ekonomi, madde 4).

3-Sosyal adalet alanında, nüfusun tarihsel ve ulusal gelenek-lerine uygun sosyal güvenlik ve demografik bir politika yürütül-

⁷⁸¹ Cafersoy. a.g.e., s.12.

mesi savunulmakta, özgürlük insanlığın en kıymetli değeri olarak görülmekte ve hiçbir toplumsal yarar yaklaşımının, insan hakları ihlallerinin gerekçesi olamayacağı belirtilmekteydi (Sosyal Adalet, madde 5.2 ve İnsan Hakları, madde 6.2).⁷⁸²

Azerbaycan'da bağımsızlık mücadelesi sürerken SSCB'de ayrılıklar hızla gelişmekteydi. Litvanya ve Estonya'nın ardından diğer Sovyet cumhuriyetleri de bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardı. Sovyetlerin dağılmasını engellemek isteyen güçlerin 20 Ağustos'ta düzenledikleri başarısız darbe girişiminin ardından Azerbaycan Yüksek Sovyeti, 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlık kararı aldı.⁷⁸³

Bölgede yaşanan gelişmelere karşı Sovyet Rusya'nın tavrı frenleyici olmuştu. Bunu ülkedeki yerel komünist yönetimi ve Karabağ gerilimi nezdinde Ermeni-Azeri çatışmasını kullanarak sağlamaya çalışmıştı. Sonuç olarak yaşanan bir çok olay AHC'nin toplum üzerindeki etkinliğini ve meşruiyetini arttırmaması şeklinde sürüyordu. Dağılmanın yaşanmak üzere olduğu bir süreçte SSCB daha fazla bir etkinlik gösterememiştir. Tabii ki AHC'nin yüksek motivasyonu ve bağımsızlık yüksek ideali de daha fazla durdurulamayarak, Merkez Seçim Komisyonu'nun, 29 Aralık 1991'de yaptığı başkanlık seçiminin ardından, 13 Haziran'da yapılan resmi açıklamaya göre, geçerli oyların %59,4'ünü alan Ebülfez Elçibey liderlik yarışını kazanmıştır. Elçibey'in 16 Haziran'da yemin ederek devlet başkanlığı görevini devralmasıyla, bir sene sürecek AHC iktidarı resmen başlamıştır.⁷⁸⁴

3. Elçibey ve Halk Cephesi İktidarı Döneminde İç Politika

Elçibey dönemiyle birlikte Azerbaycan, hummalı bir yapılanma dönemine de başlamıştı. Tarihsel olarak geçmişi çok eski dönemlere dayanan bu toplumun, kendi kurduğu devlet çatısı

⁷⁸² Cafersoy, a.g.e., s.17.

⁷⁸³ Armaoğlu, a.g.e., s.947-948.

⁷⁸⁴ Gömeç, a.g.e., s.49.

altında yaşadığı bir önceki dönem, ne de olsa çok geçmişte kalmıştı. Bu nedenle yeni kurulan devletin iç ve dış ayrımlarının, 'biz' ve 'onlar'ının yeniden tanımlanması; toplumun tek bir organizma gibi yaşayabilmesi için -ki Sovyet Rusya'nın, içinde birleştirdiği devletçikleri, özellikle ekonomik anlamda birbirine bağımlı hale getirerek onlar üzerinde yarattığı en büyük tahribatı bu olmuştu- başta ekonomik olarak ve sonra tabii ki üst yapı olarak yeniden yapılandırılması gerekiyordu.

Yeni iktidar, devletin çeşitli kurumlarını yeni hukuki ve iktisadi sisteme göre yeniden kurmayı hedefliyordu. Bu çerçevede, Devlet Başkanlığı kurumu ile Bakanlar Kurulu'nun görevleri arasında kesin ayırma gidilerek Bakanlar Kurulu'na ekonomi ve sosyal alanların yönetimi, Devlet Başkanlığı'na ise bu alanların stratejisini belirleme görevi verildi. Bu amaçla Devlet Başkanı'na bağlı bir İktisadi Konsey kuruldu, bölgesel idareler Devlet Başkanına bağlandı, kültürel konular ise Bakanlar Kurulu'nun yetki alanına devredildi.

22 Haziran'da AHC Yüksek Meclisi'nin seçimlerden sonraki ilk toplantısında konuşma yapan Devlet Başkanı, temel görevlerinin toprak bütünlüğünün korunması, genç Azerbaycan Devleti'nin güçlendirilmesi ve milli bağımsızlığının onarılması olduğunu ifade etti. 23 Haziran'da gerçekleştirilecek reformların koordinasyonu için "Stratejik Programlardan Sorumlu Devlet Başkanı Danışmanlığı" oluşturularak Sabit Bağirov bu göreve atandı. 25 Haziran'da Milli Meclis Siyasi Partiler Yasası'nda değişiklik yaparak yasayı daha demokratik hale getirdi. İlk yüz gün içinde alınan diğer kararlar arasında Devlet Başkanı'nın etnik azınlıkların kültürel gelişimine ilişkin kararnamesi, kitle iletişim araçları kanunu, inanç özgürlüklerinin sağlanmasına ilişkin yasa, sosyal güvenlik ve emekli maaşları hakkında kanun ve seçim yasası da vardı.⁷⁸⁵

⁷⁸⁵ Cafersoy, a.g.e., s.52.

Azerbaycan Devleti kurulduğunda, Sovyet Rusya'dan ayrılan pek çok ülke gibi ekonomik anlamda bir çok mal ve hizmeti üretemez durumdaydı. Kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde pek çok problemle karşı karşıyaydı. Ancak elbette ki doğal kaynaklar konusunda son derece verimli bir coğrafyanın devleti olan Azerbaycan, dağılan Sovyet Rusya'nın birçok yeni devletinden daha kısa zamanda toparlanabilecek avantajlara sahipti.

AHC iktidarının başladığı yıllarda öncelikle üretimdeki büyük düşüş ve ücretleri ödenemez durumdaki kamu kurumlarının dağılması önlenmeye çalışılmıştı.⁷⁸⁶ AHC iktidarının iktisadi programına göre, reformların 1992 yılının ortalarından başlayarak 1994 ortalarına kadar sürecek ilk aşamasında gerekli yasal koşulların oluşturulması, maliye, kredi ve banka sisteminde köklü değişikliklerin yapılması, özelleştirme ve ziraat reformlarına başlanması, enflasyon oranının azami ölçüde düşürülmesi ve nüfusun refah düzeyinin kötüleşmesini önlemek, öncelikli amaçlar olarak ortaya konmuştu.⁷⁸⁷

AHC iktidarının soysal politikası, geçiş döneminde yapılan reformların halkın üzerindeki fakirleştirici etkilerini asgariye indirmek üzerine kurulmuştur. Sosyal alana yönelik ekonomik önlemler üç temele dayandırılmıştır: Üretimdeki düşüşü ve enflasyon artışını önleyerek toplumun refah düzeyinin kötüye gidişini durdurmak; vatandaşların özgürce iş yaparak kendi refah düzeylerini artırmaları için gerekli ortamı oluşturmak ve gelirlerin yeniden dağıtımı aracılığı ile toplumun düşük gelirli bölümünün geçiş döneminden zarar görmemesini sağlamak.

Ebülfez Elçibey'in resmen göreve başlanmasının ardından imzaladığı 17 Haziran 1992 tarihli ilk kararnamenin "Azerbaycan Vatandaşlarının Parasal Gelirlerinin ve Bankalardaki Hesaplarının Enflasyona Endekslenmesi" olması, devletin artan

786 Fazil Gezenferoğlu, *Ebülfez Elçibey Tarihten Geleceğe*, İstanbul, 1995, s.186.

787 Cafersoy, a.g.e., s.53.

fiyatlar ve değerini kaybeden parasal kaynaklar nedeniyle zor durumda kalan halka destek çabası olarak yorumlanabilir.⁷⁸⁸

AHC iktidarı sonrasında memur ve işçilerin önemli bir kesimi dört aydan beri maaş alamamıştı. Bu sorunun esas nedeni Azerbaycan ekonomisinin Rusya Merkez Bankası'ndan gelen Ruble'ye bağımlı olması ve bu paranın da sık sık gecikmesiydi. 15 Ağustos 1992'de ulusal para birimi Manat'ın tedavüle çıkarılması ekonomiyi Ruble bağımlılığından kurtarmış ve böylece maaşların zamanında ödenmesi sağlanmıştır.⁷⁸⁹

Fiyatların artması nedeniyle zor durumda kalan kooperatifler aracılığıyla ev yaptıran vatandaşların fiyat farkından doğan zararları devlet tarafından ödenmiş, toplumun sosyal durumu ile doğrudan ilgilenen Emek ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuş, işsizlere iş sağlanmasını düzene sokmak için işçi bulma kurumları oluşturulmuştur.

Tüm bu alt yapısal reformların ardından, bir devletin 'nüfus belgesi' gibi görülen bir takım üst yapısal unsurların da yerleştirilmesi gerekiyordu. Ortaya çıkan oluşumun varlığı gereği her devletin sahip olması gereken bazı unsurlar derhal tamamlanmalıydı. Öncelikle ilk Azerbaycan Devleti'nin üç renkli bayrağı 5 Şubat 1991'de, milli marşı 1992'de kabul edildi. Para birimi olan 'Manat'ın üzerine Türk büyüklerinin ve tarihi Türk mekanlarının resimleri basıldı. Pek çok kurumun adı, "milli" kavramı eklenerek değiştirildi.⁷⁹⁰ Bu, imaja ilişkin millileşmeyi daha sonra içeriğe ilişkin millileşme hareketleri de izledi.

Rusya'nın kimlik algılayışında milliyetten kolay kolay vazgeçmeyen Türk unsurunu, bu tutunumdan uzaklaştırmak için kurduğu bilim komisyonlarıyla yazdırdığı tarih, en başta değiştirilmesi gereken unsurlardan birisiydi. Bu çerçevede, yeniden yazılan Azerbaycan milli tarihinde üç temel konu ön plana çık-

⁷⁸⁸ Cafersoy, a.g.e., s.57.

⁷⁸⁹ Gezenferoğlu, a.g.e., s.187.

⁷⁹⁰ Süleymanov, a.g.e., s.189-190.

rıldı: *Azerbaycan'ın etnik kimliği ve bu kimlik içinde Türk unsurun yeri; *XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan'ın Rusya tarafından istilası; *1918-1920 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarihi.⁷⁹¹ Özellikle bunlardan ilki, birçok tartışmanın kaynağı oldu. Rusya'nın ileri sürdüğü gibi Türklerin göç yoluyla gelip işgal ettikleri bu toprakları kendi kültürleriyle donattıklarını iddia edenler bir tarafta, Türklerin bu bölgenin en eski yerlilerinden olduğunu iddia edenler diğer taraftaydı. İkinci görüşü ileri sürerlerin ilginç bir karşıt tezi de bulunmaktaydı: Asıl işgalciler Rus toplumdur. Çünkü işgalciler çok eski çağlardan beri, işgal ettikleri topraklarda kendi kontrollerini sağlayabilmek için söz konusu bölgelerdeki küçük etnik grupların savunuculuğunu yapmaktadırlar.⁷⁹² Elbette Elçibey döneminde milli bir kimlik yaratmak için çok önemli bir unsur olan tarih birliği; Türklüğü ön plana çıkarmıştır.

Bir başka önemli konu, Latin alfabesine geçiş oldu. Resulzade dönemindeki ilk bağımsızlığın ardından Azerbaycan toplumuyla başlayan Batı kültürüne yakınlık, 1920-1930'lu yıllarda Rus yönetimi tarafından Latin alfabesinin kabulünü getirmişti. Ancak Türkiye ile olan yakınlıktan duyulan rahatsızlık nedeniyle Kiril alfabesine yöneliş, Elçibey Azerbaycanı'nda yapılan ilk değişikliklerden biri olmuştu. Her yeni kurulan devletin en büyük ihtiyaçlarından biri olarak dış ilişkilerde dayanak olabilecek bir müttefik edinme seçeneğinde, Elçibey için en büyük aday Türkiye idi ve Latin alfabesi en iyi iletişimin önemli bir unsuruydu. Hem Türkiye'deki yayınları takip etmek hem de kendi yayınlarını Türkiye'de daha geniş bir kitleye duyurmak ve tabii ki aynı zamanda Rusya'dan ayrılan bir devlet olarak kültürel özgünlüğünü sağlamak gibi nedenlerle 25 Aralık 1991'de Latin alfabesine geçme kararı alındı.⁷⁹³ Bu kararda da bazı farklı fikir-

791 Süleymanov, a.g.e., s.191.

792 Süleymanov, a.g.e., s.192.

793 Süleymanov, a.g.e., s.198; Aynı zamanda Türkçeye girmiş yabancı teknik terimlerin de bu yönde değiştirilmesi kararı alınmıştı. Gezenferoğlu, a.g.e., s.190.

ler mevcuttu. Bir grup, halkı 70 yıllık kültüründen koparmamak için Kiril alfabesinin devamını isterken, başka bir grup da kimlik algılamasında milli açıdan değil dini açıdan bir değerlendirme yaparak Arap alfabesini savunuyordu. Bu farklı yaklaşımlar bedeniyle geçiş yavaş bir seyir izledi. Çıkan gazete ve dergilerin bir kısmı Kiril bir kısmı Latin harfleriyle basıldı. Ancak karışıklığa yol açan bu durum, Ağustos 2001 tarihinde tüm yayınların Latin harfleriyle yapılacağı kararıyla ortadan kaldırıldı.

Elçibey dönemi eğitim ve kültür politikası, aslında "milletleşme" süreci bakımından en önemli adımların atıldığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Elçibey dönemi eğitim politikasının temel yönü milliyetçilik, vatanseverlik, demokratik ilkelerin benimsenmesi konularına ilişkin çalışmalar olmuştur. Üniversitelerin sosyal bilimler fakültelerinde okutulan "Komünist Partisi Tarihi", "İlmi Komünizm" ve "Ateizm" gibi dersler müfredattan çıkarılmış, bunların yerine "Azerbaycan Dili", "Azerbaycan Edebiyatı", "Azerbaycan Tarihi" ve "Azerbaycan Anayasası" gibi dersler, bütün bölümlere zorunlu ders olarak konulmuştur. Orta öğrenimde verilen söz konusu derslerin saatleri de arttırılmıştır. İlk ve orta dereceli okullarda da benzer değişiklikler olmuş, "Marksizm Öğretisi" olan dersin yerine "İnsan ve Cemiyet" dersi konularak milli kültür ve değerlerle yeni bir nesil yetiştirilmeye başlanmıştır.⁷⁹⁴ Bunun yanında özel eğitim kuruluşlarının faaliyetlerine de imkan tanınırken, Elçibey'in iktidar döneminde çoğunluğu Türkiye'ye olmak üzere 3 binden fazla öğrenci yurt dışına gönderilmiştir.⁷⁹⁵

4. Elçibey Dönemi Kimlik Politikaları

Azerbaycan'da kimlik arayışları, çok köklü ve uzun uğraşların sonucu oluşan ciddi bir birikimin ürünü olmuştur. Bölge toplumu içinde aydınlar önderliğinde 'biz kimiz' muhakemesi yapıl-

 İsmayilmanoğlu, a.g.e., s.195.

 Zeynepoğlu, a.g.e., s.190.

maya başladığı dönemlerden itibaren, bu soruya verilecek cevapta pek çok farklı çıkış noktası, pek çok farklı yöntem izlenmiştir. Her bir temel tezde kendisini kanıtlayacak bilimsel verilerin işlenmiş olması, dış etkenlerin etkileri, baz alınan verilerin çatışması, kapsama ilişkin çeşitlilik gibi nedenlerle, ama daha da önemlisi duygusal gerekçelerle kimlik arayışlarında varılan noktalar polemige dönüşmüştür. İlginç bir şekilde 1918 Resulzade Azerbaycanı'nın kimlik tartışmalarını, 1991 Elçibey Azerbaycanı kimlik tartışmalarında görmek mümkün. Neydi bunlar; Devletin dilinin adı: Azerbaycan dili mi? Türk dili mi? Toplumun adı: Türk toplumu mu? Azeri toplumu mu? Aslında bu iki temel konu, ortaya çıkan oluşumun seçmesi gerekli iki yoldan biri değil; aksine varlık mücadelesinde başarının sağlanması ve sonra varlığını sürdürmesi için gerekli olan ilk dönemeç ve ikinci dönemeçti.

Kimlik tanımlaması konusunda radikal bir alternatif vadeden Sovyet Rusya'nın, alt bilincin öğeleri olan din ve milliyetçilik gibi iki başat kimlik öğesini kapsam dışı bırakarak geniş bir coğrafyayı, üst bilincin bir ürünü olan sosyalist anlayışla yeniden tanımlamaya çalışması, bu toplamda yer alan herkesi mutsuz etmiştir. Gündüsel olarak her bireyin içinde barındırdığı bu vurgular, insanı ilkel benliğiyle kavramaya çalışan Maslow'un piramidinde, "güven" katmanında yer almaktadır ve bu, bireyin bir "şey"e ait hissetmesi durumunda güvende olacağı gerçeğinden yola çıkılarak insan için çok önemlidir. Bu aidiyet tanımlamasında her bireyin, mutlaka dini ya da milleti kullanacağı anlamı taşımamakla birlikte, insanı böyle kritik bir durumda iki temel seçeneğinden uzak durmaya zorlamak, kabul edilemez bir baskıdır.

Etki tepkiyi doğurur prensibinden hareketle Sovyet Rusya, birliğini baskı yoluyla sağladığı ve toplumsal adalet vaat ettiği halde toplumsal adaletsizlikler yarattığı için, ideal politikasını umduğu gibi tarihin sonunu getirecek şekilde sürdürememiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren etki alanına aldığı Azerbaycan coğraf-

Yasasında, Çarlık Rusyası'ndan beri uygulanan Azeri unsura karşı Ermeni unsur çatışmasıyla, kendi toprakları içinde, kendisine bir düşman yaratmıştır. Bölge politikasını bu çatışma üzerine konuşlandıran Sovyet Rusya, egemenliği altında olan diğer devletleri olduğu gibi, Azerbaycan'ı da kaybetmiştir.

Sovyet çöküşüyle birlikte, uzun yıllar süren millî kimlikten kopuş politikalarının yarattığı boşluk, radikal Ermeni milliyetçiliğinin saldırılarıyla birleşince Azeri toplumunun kimlik tanımında yöneleceği kavram ortaya çıkmış oluyordu. İki düşman 'onlar'a karşı, ortak kaderi paylaşan 'biz' derhal tanımlanmalıydı. Bu seyrinde 'onlar'ın birleştiği nokta millet ve karşısında durdukları, karşıt millet olunca, aslında Azeri toplumu bir bakıma 'onlar' tarafından tanımlanmış oluyordu. Azeri toplumuna kalan ise milliyetlerini bir yurt esasına göre mi; yoksa bir soy ve kültür esasına göre mi tanımlayacakları sorunu idi.

Bunlardan ilki, "Azerbaycanlı" kimliği iken diğeri "Türk" kimliği olarak karşımıza çıkıyor. Azeri toplumunu kimlik arayışlarında kargaşaya sürükleyen şimdiye kadar bahsi geçmiş pek çok neden yanında, anne ve babası farklı milletlerden olan ciddi bir kesimin bulunması da bu tartışmayı körüklüyordu.⁷⁹⁶ Sonuçta gelinen nokta, dilin adının ne olacağından milletin adının ne olacağı tartışmasına kadar ulaşıyordu.

Elçibey iktidarının kimlik politikası iki temel üzerine oturtuluyordu: Toprak temelinde vatandaşlık, yani Azerbaycancılık ve

⁷⁹⁶ Azerbaycan'da Sovyet döneminde karma evliliklerin sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. 1940'ta Bakü'nün merkez ilçelerinden birinde karma evliliklerin oranı %23.18; 1951'de %23.05; 1961'de %27.6 olarak belirlenmişti. Büyük çoğunluğu Azerbaycanlı erkeklerle Rus ve Ermeni kadınlar arasında yapılan bu evliliklerle, erkeğin bulunduğu görevde daha fazla yükselebilmesi mümkün olmaktaydı. Gayri resmi düzeyde devlet desteği sağlayan bu karma evliliklerden doğan çocuklar, 16 yaşına geldiğinde kendi milliyetini seçme şansına sahip oluyordu. Süleymanov'un doktora tezinde söz konusu çocukların çoğunun, babasının milliyetini seçtikleri belirtilmesine karşılık, böyle yetişen nesillerin kimlik tespitlerinde ikileme düşmeleri doğaldır. Nüfus cüzdanlarına Türk olduklarını yazdırmaları onlar için çok bir fedakarlık gerektirmezken, başka bir ulusa karşı sahip olduğu kimlik adına savaşım vermesi gerektiğinde aynı seçeneğe yönelebeyebilirler. Süleymanov, a.g.e., s.142-144.

etnik-kültürel anlamda Türklük. Azerbaycancılık, ülke sınırları içinde tüm halkın eşit vatandaşlık statüsüne sahip olduğunu gösterirken; Türklük, Azerbaycan nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Azerbaycan Türklerinin, Sovyet Rusya döneminde unutturulan kendi kimlik bilinçlerine varmalarını öngörüyordu.⁷⁹⁷ Bu çerçevede resmi dilin adının 22 Aralık 1992'de anayasanın 23. maddesiyle, "Türk Dili" olması kararlaştırıldı.⁷⁹⁸ Ancak bu kararın alınması, tartışmaları durdurmadı. Karşı çıkan bir grup, dilin adının "Türk Dili" olmasının kendi devletlerinin özgün yanını ortadan kaldırdığından şikayet ederken, bu kararın aynı zamanda Azerbaycan'ı Türkiye'nin kolonisi haline getireceğinden endişe ettiklerini de dile getiriyorlardı. Başka bir grup ise bu kararın ülke içindeki bütünlüğü bozacağı konusunda rahatsızlık duymaktaydı. Bu grup, Azerbaycan'da çoğunluğu Türkler oluşturmakla birlikte Tallar, Talışlar, Lezgiler gibi başka topluluklarında bulunduğunu ve bunların Türk kimliğine dayalı bir oluşumdan rahatsızlık duyarak ayrılma isteğinde bulunabileceklerini vurguluyorlardı. İktidar yanlısı olan kesime göre ise tüm bu düşünceler yersizdi. Birincisi zaten Türkçe konuşan bir toplumun, konuştuğu dili farklı bir adla çağırması, öncelikle bilimsel olarak yanlıştı. İkincisi kendisini Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin devamı olarak gören bir devletin, tıpkı bu oluşum gibi "Türk Dili"ni kabul etmesi en doğrusuydu. Ayrıca Azerbaycan'ın ikiye bölünmüşlüğü konusu, herkesçe kabul edilen bir gerçektir ve Güney Azerbaycan'da bulunan toplum Türkçe konuştuğunu iddia ederken Kuzey'in "Azerbaycan Dili"ni kabul etmesi, gönüllü bir ayrımı beraberinde getirecekti. Ayrıca Dil Yasası çıkmadan önce 16 Eylül 1992 tarihli Cumhurbaşkanlığı fermanıyla, azınlıkların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmış ve onların dillerini.

797 Süleymanov, a.g.e., s.200.

798 Emine Gürsoy-Naskalı, "Kimlik Politikaları", *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Der) Emine Gürsoy-Naskalı, Erdal Şahin, Netherland, 2002, s.56.

kültürlerini, dinlerini geliştirmeleri devlet desteğine bağlanmıştı.⁷⁹⁹ Bundan dolayı bir grup, azınlıkların bile "Lezgice", "Talışça" vs. dillerinin adları korunurken çoğunluk olarak Türklerin birliklerini korumak adına neden böyle bir fedakarlıkta bulunmaları gerektiği konusunda itirazları gündeme getirmişti.

Nitekim bu tartışmalar, AHC iktidarı Haziran 1993'te noktalanıncaya kadar devam edecekti. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Elçibey'den sonraki cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, dil konusunda takındığı tutumla daha farklı bir kimlik politikası izleyecekti. Onun iktidar döneminde gündemdeki sıcak yerini korusayan dil tartışmasında, "Tarihimize karşı saygı duyduğumuzu bir kere daha ifade ettikten sonra şunu söylemeye manevi hakkımız var ki; XX. yüzyılda dilimiz kendine özgü gelişme aşamalarını geçerek şekillenmiş, kendi adını almış ve devlet düzeyine ulaşmıştır. Şimdi bunun adını değiştirerek başka ad vermek ister tarihi, felsefi açılardan isterse de Azerbaycan devletçiliği ve ülkemizin bugünü ve geleceği açısından doğru değildir... ben tüm dillere saygı duyduğumu dile getirmek istiyorum. Fakat öyle düşünüyorum ki; biz kendi dilimizle, Azerbaycan diliyle gurur duyabiliriz. Çünkü bu zengin dildir; dünyada tanınmış dildir. Halkımızın adı da biliniyor; Cumhuriyetimizin adı da dilimizin adı da. Bugün biz tarihi bir karar almalıyız; bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilini kabul etmeliyiz. Bağımsız Azerbaycan dilinin devlet dili Azerbaycan dilidir."⁸⁰⁰ şeklinde bir konuşma yaparak Türkçülüğün ülke için tarihi işlevini tamamlamış olduğunu ve artık ulus oluşum sürecinde farklılıkların vurgulanarak bağımsız bir devletin ihtiyaç duyduğu özgünlüğe ulaşması gerektiğini dile getirmiş oluyordu. Böylece Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılan bir değişiklik, "Devletin dili Azerbaycan dilidir" denmiştir.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Süleymanov, a.g.e., s.202.

⁸⁰⁰ Süleymanov, a.g.e., s.206.

⁸⁰¹ Aydın İbrahimov, Selver Özözen, "Sovyet Sonrasında Yeni Bağımsız Türk Cumhuriyetleri: Sorunlar ve Gerçekler". Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri. (Der.) Emine Gürsoy-Naskali, Erdal Şahin, Netherland. 2002, s.54.

Dilin adıyla ilgili tartışmalar, aynı zamanda milletin adıyla ilgili tartışmaları da beraberinde getirmişti. Elçibey dönemi kimlik politikaları içinde dilin “Türk Dili” olarak anayasaya geçirilmesi, aslında milletin adının da “Türk” olarak tanımlanması gibi örtülü bir anlam taşıyordu. Ancak dil konusunda “Azerbaycan Dili”ni savunan kesimin asıl olarak ulaşmak istedikleri nokta, dil ekseninde, millet tanımlamasına “Azerbaycanlı” kavramını yerleştirmekti. Her iki kesimin dil konusunda ortaya koyduğu tezler, millet konusunda da benzerlikler içermektedir. Milletin özgünlüğü konusu ve kapsayıcılığı konusu, yine bu kesimin temel tezleri arasındaydı. Bu tartışmalardan dolayı aslında Elçibey İktidarının konuya yaklaşımı malum olmakla birlikte, her iki temel gerekçeyle ve tabii ki iktidar süresinin bir yıla sınırlı kalması dolayısıyla “Azerbaycan’daki toplumun adı Türk’tür” gibi bir ibare anayasaya konamamıştı.⁸⁰²

Azerbaycan ulus oluşum sürecinde Elçibey döneminde oluşturulmak istenen kimlik, bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti ile örtüşüyor. Anadolu’da başat toplum olan Türklerin çoğunluğu oluşturması durumu, farklı etnik kökenden olan başka toplulukları da aynı isim altında birleştirmektedir. Aynı zamanda bir ırkın adı olan “Türk” kavramının, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının adı olması, Türkiye’de de pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmiş, ancak bugün geline nokta da pek çokları tarafından ırksal-genetik kodlar bazında kullanılan bir isim olarak değerlendirilmemektedir. Ancak bir vatandaşlık adı olarak algılanan bu kavram, Azerbaycan ulus oluşum sürecinde tercih edilen seçenek olmadı. Daha çok Amerika örneğinde olduğu gibi toplumun yaşamakta olduğu coğrafi mekanın, aynı zamanda vatandaşlığın da adı olması eğilimi, Elçibey sonrası Azerbaycan kimlik arayışlarında kazanan taraf oldu. Aslında bu tartışmaya halkın kendisini nasıl algıladığı ekseninde bakmak, tartışmaların noktalanacağı bir adım olacaktır. 1995’de yapılan araştırmanın istatistiksel sonucu çok ilginçtir.⁸⁰³

802 Süleymanov, a.g.e., s.209.

803 Tablo 2: Gürsoy- Naskali, a.g.m., s.52.

	Azer.	Trkm.	Kzk.	Özb.	Kırg.
Azeri	73,6	1,4	0,5	0,2	0,7
Türkmen	0,2	56,8	0,3	0,6	0,2
Kazak	-	1,4	33,9	2,9	5,6
Özbek	-	5,6	1,4	52,9	6,9
Kırgız	-	-	0,8	0,6	48,5
Rus	4,7	16,9	36,5	19,4	22,8
Müslüman	11,7	13,3	15,8	16,2	11,3
Asyalı	0,2	3,2	5,4	1,7	3,2
Diğer	0,7	1,4	4	5,3	0,7

Tablo 2- Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri halkının kendini tanıması

Kaynak: Türk Cumhuriyetleri Kültür Profil Araştırması, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1995, s. 29

5. Elçibey Dönemi Kimlik Oluşumu Hakkında

Genel Bir Değerlendirme

"İngilizler için Aslan, Ruslar için ayı, İranlılar için Pars, yahut kaplan, Japonlar için ejder, İtalyanlar için Romüs ve Romülüştü Kurt ne ise, Türkler için de Bozkurt odur. Bir aydın kişinin Bozkurd'u kabul etmemesi, aydın geçinen bu insanın kendi millî tarihini bilmemesi, millî tarihi ret ve inkar etmesi demektir. Kendi milletini ve onun bayrağını kabul etmemesi demektir. Kurdu kabul etmemek, en azından büyük ecdadı inkar etmek, tanımamaktır.

"Kendi milletine ve milliyetine hürmet etmeyene kimse hürmet ve itibar etmez."⁸⁰⁴

Aydını, Türkü, böyle tanımlayan Elçibey, kendi sözlerinden de anlaşılacağı gibi milliyetçiliği üstün düşüncenin bir ürünü olarak vurgulamaktadır. Aslına bakılırsa, üzerinde durduğumuz kimlik oluşum süreçlerinin Avrupa örneğinde göze çarpan vurguların yanında, Elçibey'in kimlik kaygısında sarıldığı milliyetçilik, pek radikal değerlendirilmemelidir. Neydi Almanların iddiası: "Gerçek olan dil Almancadır. Diğer diller, mesela Fransız-

⁸⁰⁴ <http://www.bozkurt.net/modules.php?name=Dosyalarim&file=elcibey>

ca ölü bir dildir. Bu yüzden onun ne milliyetçiliği ne de dini, gerçek bir izah taşımamaktadır. İlahi nitelikler taşıyan bu duygular, ancak gerçek bir dille insana taşındığında gerçek değerini bulur." O dönemin Alman-Fransız çatışmasında dünyevi temelleri bulunan bu uhrevi inanç, daha sonra dünya siyasetini ve siyasi coğrafyasını büyük değişikliklere uğratacak Hitler'i güdülemişti.

Ya İngilizlere ne demeli: "İngiliz yöneticileri, tarihte eşi benzeri görülmemiş bir milletin yöneticileridir. Tez canlı, mahir, nazif bir ruhu olan; keşifçilikte keskin, hitapta latif ve dirayetli, insaniyetin yükselebileceği en yüksek noktanın altına düşmeyen bir millettir bu sözü edilen. Bu yüzden Tanrı'nın adaleti, adeti olduğu üzere önce İngiliz kulları üzerinde tecelli etmektedir."⁵⁶ Ünlü İngiliz püriten Milton'ın kaleminden dökülen bu sözlerin benzerleri, daha sonra kilise kapılarına yazılarak "Tanrı hiç bir millete bu kadar iltifat etmemiştir" sözleriyle, durumun ne kadar aşırı mecralara saptırıldığını gözler önüne sermektedir.

Daha önce de sözü edildiği üzere, bu bir kendini ortaya koyma mücadelesidir. Hangi toplum bir çerçeve içinde -coğrafi, ekonomik, kültürel, siyasi vs.- kendisini ortaya koyma çabası içine girerse, bu 'biz' ve 'onlar' farkını ortaya koyma zorunluluğundandır. Kimi toplumlarda din, kimi toplumlarda ülkü -Amerika örneği-, kimi toplumlarda da millet olarak ortaya çıkan bu farklılaşma çabası, aslında Tanrının böyle lütfetmesinden çok. toplulukların nitelikleriyle belirlenmektedir. Bir Amerika örneğinde, söz konusu toplumun milli kimliği öne çıkarması mümkün mü? Ya da Bosna Hersek, Yugoslavya'nın diğer unsurlarından ayrı olduğunu iddia ederken Slav unsura vurgu yapabilir miydi? Elbette ki Amerika ortak yüksek idealler etrafında toplanmış bir toplum olmanın, Boşnaklar da birlikte yaşadığı diğer Slavlardan farklı olarak gerçek dini bulmuş olan topluluk olmanın ayrıacı etrafında toplanarak 'onlar'la olan sınırlarını çizmişti.

Benzer şekilde Elçibey de kendi 'biz' ve 'onlar'ını oluşturdu. Aslında onun sözü edilen örneklerdeki toplumlardan daha fazla seçeneği vardı. Bu noktada dış etkenlerin de bu ayrımı içinde etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Alman milliyetçisi Fichte, sıkı bir Fransız milliyetçiliği hayranı iken, sonradan onun kendi kimlik belirleme çabasında, Fransızları düşman kabul etmesinin kaynağı, Fransız Komutan Napolyon'un ülkesine girmesiydi. Bizzat katıldığı Alman-Fransız Savaşı'ndan sonra 'onlar' ilan ettiği Fransızlardan güç alarak, kendi milletinin farklılıklarını ortaya koymuştu. Benzer şekilde Elçibey milliyetçiliği de bu takım karşıt güçler tanımlama ihtiyacındaydı.

Aslında Elçibey dönemi kimlik oluşumunu, Elçibey'in siyaset sahnesinde boy gösterdiği birkaç yıldan ibaret saymak doğru olmaz. Bu nedenle önceki başlıklarda değinilen Müsavatçılık hareketi, Elçibey dönemi milliyetçilik hareketlerinin de temelini oluşturmuştur diyebiliriz. Müsavatçılık hareketinin lideri Mehmet Emin Resulzade, toplumuna neye karşı bilinçlenme aşılamaya çalışıyordu? Kendisine 1800'den beri hükmetmeye çalışan Rusya'nın dinine ve milliyetçiliğine. Resulzade'nin mücadele yıllarında halk kitlelerine baktığımızda ise önce dini kaygıları, sonra da milli kaygıları görüyoruz. Bir lider ve bir aydın olarak halktan ekonomik koşullar ve eğitim düzeyi alanlarında farklılık gösteren Resulzade'den önce de halk kitleleri, söz konusu güçlere karşı bir varlık mücadelesinin içindeydi. Ancak feodal yollarla dağa çıkarak, nümayiş yaratarak kendini kabul ettirmeye çalışan halk kitleleri, Resulzade ve arkadaşları önderliğinde -ki onların ortaya çıkışı burjuvazinin ortaya çıkışının bir başarısıdır ve aynı süreç Fransız İhtilali'nde de işlemiştir- farklı yöntemlerle varlık mücadelesine girmiş ve koşulların elverdiği ölçüde de başarıyla işlemiştir. Ancak bu dönemde Resulzade, din kaygısı ve millet kaygısı etrafında birleşenleri bir araya toplamak için savaşırken önce dini unsurları vurgulamıştır. Bunun nedeni, o sıralar halkın Ortodoks Rusya tarafından yine Ortodoks Ermeni toplumu aracılığıyla, baskı altına alınmasıdır. Ermenilerin kimlik-

lerini vurgularken Azerilerin karşısına o dönemde daha çok dine çıkmış olmaları, Azerilerin de onlarla olan farklılıklarında dine sarılmaları sonucunu vermiştir. Bu nedenle Resulzade, toplum içinde güç ve itibar sahibi olmaya başladığı dönemde, dine sıkı sıkı sarılırken, bağımsız bir devlet ilan etme süreci tamamlandığında, kurulan yeni devleti laik çerçeve içine alarak önceliği millete vermiştir. Çünkü milleti kapsayan din alanında bir ayrıma gittikten sonra, bu çerçeve içinde bir başka ayrım olarak milleti vurgulamak ihtiyacı duyuldu ki, bir potada toplanan halkın farklılıkları, tüm unsurlarıyla ortaya konsun.

Milliyetçilik bireye özgü bir "duygu"dur. Eğer bir devlet bunu bayrak edinmişse bir şeylerin propaganda aracı olarak uygun gördüğü için bunu kullanmaktadır. Elçibey'in toplumunu ve ülkesini bir emperyalistten kurtarma çabasını, toplumsal ve kültürel farklılıklarını dilediği özgür ortamda yaşamak için savaşmasını, bunun için farklılıklarını ortaya koyarken Müslümanlığını ve milletini vurgulamasını anlamamak mümkün değil. Öte yandan kimliğin oluşumundaki iç ve dış etkenler, bir çocuğu dünyaya getiren anne ve babaya benzetilebilir. Çocuk anne organizmasında can bulur, ancak cinsiyeti babadan gelen gene bağlıdır. Bir yoruma göre Azerbaycan'daki milliyetçilik hareketini güçlendiren en önemli unsur, anti-Ermeni faaliyetleridir. Özellikle Rus ve Ermenilere duyulan nefret, Azerbaycan milliyetçiliğinin oluşumunda oldukça önemli bir rol oynamıştır.⁸⁰⁶ Bu noktadan hareketle Azerbaycan kimliğinin ortaya çıkışında milliyetçilik vurgusunu, babanın gönderdiği gende, karşı milliyetçilik vurgusunda aramak daha doğru olacaktır. Bunun yanında dış faktörlerden anlamamız gereken, yalnızca Ermeni ve Rus karşıtlığı olmamalı, aynı zamanda Osmanlı'dan bölgeye sıçrayan "Türkçülük", "Turancılık" düşüncelerinin de söz konusu belirlemede ve Azerbaycan'ın kimliğini ortaya koymasında büyük bir faktör olarak etkili olduğunu göz önüne bulundurmalıyız.

806 Çay, a.g.m., s.149.

Sonuçta 1977'den beri Türk dilini vurgulayan Azerbaycan toplumu, kuruluş anayasasının 23. maddesinde, "Devletin dili Türkçedir" dedikten sonra 1995'de yapılan bir düzenlemeyle "Devletin dili Azerbaycan dilidir" demiştir.⁸⁴⁷ Bir topluluğun kendisini bir millete mensup kabul etmesinin öneminin yanında, ne zaman ve hangi sebeple kendisini bir millete mensup kabul ettiği de çok önemlidir. Aidiyet bireye özgü bir güdüdür, devletlerin güdüsü olmaz.

6. Türkiye'nin Azerbaycan Politikası

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri yakın bir diyalog içinde bulunulan bölgeyle Anadolu'daki Türk toplumu arasındaki organik bağ, Azerbaycan Devleti kurulmadan önce ve bağımsızlığından sonra da ilişkilerin yoğun bir seyrinde gelişmesini beraberinde getirdi. Ancak Türkiye'nin konumunda, iç meselelerinde istikrarı yakalamış, dış politikasında belirli hedefleri olan, aktif ve etkili bir dış politika takip eden bir devlet olsaydı, sınırım bölge hakimiyeti konusunda adı geçen güçlerin hepsini en çok korkutan rakip Türkiye olurdu.

Osmanlı'dan itibaren bölgeye yönelik başlatılan "Türkçülük" ve "Turancılık" politikaları, geç kalmış hareketlerdi. Bir politikanın etkili olabilmesi için gerekli unsurlardan biri olan güç, Osmanlı Devleti'nin o dönemde en çok eksikliğini duyduğu unsur olduğundan, bu konuda başarı sağlanamamıştır.

Ardından gelen dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Misak-ı Milli sınırlarını çizerken, sınır komşularının hassasiyetlerine büyük bir önem vererek mütevazı davranırken, özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında büyük güçler içinde tek dostu olan Rusya'yı kızdırmamaya özel bir önem vermiştir. Ancak bağımsızlık ve kimlik mücadelesini tamamladıktan sonra iç politikasında bir "Turancılık" eğilimi yer edinmeye başlamıştır.

⁸⁴⁷ İbrahimov, Özözen, a.g.m., s.54.

Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinde, ilk gözünü diktiği ülke Türkiye'ydi. Türkiye'nin kendisini tanıması için büyük bir ümitle bekleyen Azerbaycan, 1 Kasım 1991'de Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseyin Sadıkov tarafından, Türkiye'nin Bakü Başkonsolosu Altan Karamanoğlu aracılığıyla resmen, Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak ilk tanıyan ülkenin Türkiye olmasını arzu ettiklerini bildirirken, Türkiye bir tanıma krizine girerek bir süre düşündükten sonra 9 Kasım 1991'de Azerbaycan'ı resmen tanıdığını ilan etti. Az kalsın İtalya Türkiye'den önce davranıp Azerbaycan'ı tanıma kararını açıklayacaktı.⁸⁰⁸ O dönemde hakim olan bir korku nedeniyle Türkiye, Azerbaycan'ı tanımakta tereddüt etti. Tereddüdün kaynağı, eğer bu tanıma gerçekleşirse Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinin bozulması endişesiydi. Tüm zamanların olmasa da "Yeni Dünya Düzeni"nin en başat silahı olan medyanın tırmandırdığı bu endişe nedeniyle Türkiye, Azerbaycan'a göstermesi gerekli en temel gücünü, güveni gösteremedi. Büyük devletlerin basit bir medyatik manüplasyonla devre dışı bıraktığı bir ülke olarak Türkiye'nin, artık Azerbaycan politikası konusunda, pek de bir inandırıcılığı kalmamıştı.

Tüm bu kaygılar, Türkiye'nin güç problemiyle ilgili bir sorun. Aslında dünya üzerinde tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli bir potansiyele sahip olan Türkiye, politika yapmak konusunda beceriksiz. Daha açık ortaya koymak gerekirse, tarihteki Türk devletlerine baktığımızda, son derece etkin, dünya sahnesinde belirleyici, alt yapısal olduğu kadar üst yapısal kurumlarını da başka aktörler üzerinde, dönemin koşulları da dikkate alınarak, başarıyla uygulayabilen bir devletler serisi görüyoruz. Ancak tüm bu devletlere bakıldığında, hep döneminin en güçlü devletlerinden biri durumundayken bu etkinliğin söz konusu olduğu göze çarpılmaktadır. Türkiye "gelişmekte olan bir devlet" olarak ilk kez bu formda dünya siyasetinde yaşarken, gücünün baskın olmadığı bir platformda, diplomasi-

nin altın kurallarıyla oynamayı bir türlü beceremiyor. Kritik coğrafi konumunun etkisiyle büyük güçlerin, üzerindeki gölge bnyunlarına maruz kalarak, diplomasi bilmecesini çözene kadar bu dalgalanmalarla sağlam bir dış politika oluşturmamaya gibi görünüyor. Türkiye'nin, önemli diplomatik başarılarının tamamının, başarılı dönemlerin yönetici kişilikleriyle özdeşleştiği göz önüne alınırsa, "diplomasi bilen yönetici ile yönetilmek" ve "diplomasi geleneği olan devlet olmak" ayrımında Türkiye'nin maalesef birinci kategoriye işgal ettiği ortaya çıkmaktadır.

Ortaya çıkan bir darbe sonucu parlamentoyu terk eden Elçibey'in köyüne gönderilmesi, Türkiye'nin de Azerbaycan politikasında bir sarsıntıya yol açmıştı. Haydar Aliyev hükümeti, Elçibey'in aksine Rusya'ya da yakın, İran'a da, Türkiye'ye de; ya da hepsine bir o kadar uzak. Çünkü Aliyev'le birlikte, bir Türk kimliğinin yerine bir Azeri kimliği oluşturulmaya başlandı. Bu hem Rusya'nın, hem İran'ın, hem Yunanistan'ın, hem Ermenistan'ın ve hem de son ikisinin nezdinde Amerika'nın çıkarıydı.

Peki şimdi ne yapılabilir: "Batıya yaklaştığımızı zannettiğimizde, asıl mayamız olan Doğu maneviyatından soyutlanıyoruz" cümlesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne verdiği uyarı nitelikli mesajlardan biri olarak, aslında uygulanabilecek en başarılı politikayı işaret ediyor. Fakat enteresan bir şekilde, onun ölümüyle birlikte başlayan "Batılılaşma" furyası, bağımsız ve özgür iradesi olan bir devletin fikri, kültürel, sosyal vs. pek çok alanda bilincini bulandırarak, birçok konuda olduğu gibi dış politika anlayışında da, sahip olunan verilerin içini boşaltmaya başlamıştı. Batının gelişim noktalarını keşfedip, onu kendi özgün kültürü içinde yoğurmak ihtiyacını, Batıya bire bir benzemek olarak öğretiler, Batılılar.

Alt yapısal olarak batılılaşma eğiliminin üst yapısal olarak batıya benzemek çabasını gütmesi, yıllar boyu "çağdaşlaşmak" ve "batılılaşmak" kavramlarını anlamdaş kılma arazını topluma taşımıştır. Bu problemi giderme çabasının bir sonucu olarak,

klasik Türklük mitlerine yapılan vurgunun artması, Anadolu toplumu içindeki bazı unsurların topluma yabancılaşma eğilimlerini de beraberinde getirmektedir. Azerbaycan kimlik oluşumu modelinde gördüğümüz Türklük mü; Azerilik mi tartışmasının altında yatan, Kuzey Azerbaycan coğrafyasındaki Türk, Lezgi, Tal, Talış gibi unsurları bir arada toplama eğilimidir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, bireyin kimlik tanımlamasıyla toplumun kimlik tanımlamasının çoğu zaman farklılık gösterebileceğidir. Bu farklılıkları uzlaştırmakla görevli kurum olan devlet, kapsayıcı ve uzlaştırmacı bir kimlik tanımlaması yaparken, toplumun kültürel özgünlüğünü gözetmelidir. Ancak bu tahlil doğru yapıldığında Anadolu toplumu, çağdaş ve gelişmiş bir doğu toplumu olduğu bilincine ulaşacak, ortak geçmişin getirdiği ortak sorunlara karşı, ortak geleceğin getireceği işbirlikleri aracılığıyla başarılı politikalar izleyebilecektir.

Jeopolitik açıdan Türk dünyasına baktığımızda, Türk unsurunu pek çok yerde görüyoruz. Ancak üzerinden bir tablo çıkarılabilecek coğrafya arayışında, karşımıza Kafkaslar ve Orta Asya çıkıyor. Ünlü İngiliz jeopolitik teorisine göre, dünyanın merkezi kabul edilen bu bölge, Türkiye için büyük bir politik ilgi alanı olmalıdır. Ancak aranılan bu yakınlıkta niyetimizin ne olduğu da çok önemli. Buradaki toplumlar uzun yıllar boyunca emperyalist devletler tarafından sömürüldüğü için sömürülmek nedir çok iyi biliyorlar. Bu yüzden, Türkiye'nin bu ülkelerle dostluk ve işbirliği ilişkisi kurma amacı ortaya konurken, son derece ciddi, samimi ve güven verici olunmalıdır. Türkiye, Azerbaycan konusunda gerçekten tarihi-milli bağlara sahip olduğu kardeşini. çıkarsız ve samimi sevgi gösteriyle mi destekledi; yoksa Rusya sınırlarından ayrılacak bu körpe milli kardeşinin, zengin coğrafyasını ve yeniden yapılanma sürecinde kendi özel sektör kuruluşlarının kazanacağı ihaleleri ve ülkeye girecek meblağları düşünerek mi? Azeriler kör değil; üstelik iki yüz yıldır usta güçlerce sömürülen bu toplum, belki başka şeyden değil ama sömürme niyetinden iyi anlamalıdır. Zaten Türkiye'nin de ihtiyacı olan, bu günü birlik çıkarlar değildir.

Bugün dünya üzerinde 220 milyon insan Türkçe konuşmaktadır.⁸⁰⁹ Çoğunluğu Müslüman olan bu toplumun büyük bir kısmı bahsi geçen bölgede yaşamaktadır. Türkiye, Batı ile olan ilişkilerini sürdürürken bu devletlerle arasında bir Türk Cumhuriyetleri işbirliği teşkilatı kurulabilir. Bu arada bölgede bulunan İran ve Afganistan'ın da katılımı sağlanarak, söz konusu coğrafyaya makul bir yapı kazandırmak, bu senaryoda ezilen tüm mazlum halkların kurtuluşu olur.

Hayal kurmadan, mevcut veriler üzerinden gidersek, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, her ne kadar bölgesel bir örgüt olsa da yüzünü Batıya dönmüş durumdadır. Bu nedenle Türkiye'nin bu örgüt çerçevesinde fayda sağlaması sınırlı bir ölçüde sağlanabilir. Öte yandan İran ve Pakistan'la kurduğu ECO'nun, İran'nın daha sonra Hazar Denizi'nde kıyısı bulunan Rusya Federasyonu, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'la kurduğu Hazar İşbirliği Teşkilatıyla önü kapanmıştır.

Bu durumda Türkiye, Türkçe konuşan toplumlar üzerinden hareket etmelidir. Milliyetçiliği uçuk mecralara saptırmadan, öncelikle dile yapılan vurguyla bir yakınlaşma sağlanmalıdır. Her ne kadar büyük çoğunluğu Müslüman kabul edilse de dine de bir vurgu yapılması, başka güçlerin böyle bir yakınlığı balta lamada ustalıkla kullanacağı bir silah olarak geri döner. Hristiyan Gagavuz, Mişer, Nagaybek Türkleri, Musevi Karaim Türkleri, hem Ortodoks hem Şaman hem de Budist Saha (Yakut), Altay, Çuvaş, Salar, Tuva ve Tofa Türkleri⁸¹⁰ dini ayrımlar ortaya konmadan bir araya getirilmelidir. Aynı dili konuştuğumuz bu topluluklarla 'biz'e ait ortak nitelikler bulmamak imkansız.

Bunlar bir tarafa, Azerbaycan'la ortak pek çok çıkarımız olduğu ortada. Tarihsel köken bir yana, aynı coğrafyanın aktörleri olarak karşılaştığımız sorunlar ve hatta mücadele ettiğimiz

⁸⁰⁹ Yıldırım, a.g.m., s.114.

⁸¹⁰ Yıldırım, a.g.m., s.115.

güçler aynı. Samimi olmalı, hayaller değil gerçekler üzerinden hareket etmeli, güven vermeli ve dahası ucuz hesaplar peşine takılmamalıyız.

12. VATANLARINA DÖNEMEYEN SON TÜRİK TOPLULUĞU: AHİSKA TÜRİKLERİ

Arş. Gör. Elif ARSLAN*

*Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyasi Tarih Ana-
bilim Dalı.

A. Giriş

Dünya üzerinde pek çok bölgede Türkler yaşamaktadırlar. Bunlardan bazıları bağımsız birer devlet olarak, bazıları yarı özerk ya da özerkliklerini kazanmış olarak bazılarıysa sadece azınlık olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu topluluklar içinde belki de en talihsiz olanlar Ahıska Türkleri'dir. Asıl yurtları Gürcistan'ın Ahıska Bölgesi olmasına rağmen Orta Asya Cumhuriyetlerine dağıtılmış olan Ahıska Türkleri yaklaşık olarak üç çeyrek asırdır yurtlarından ayrı yaşamaktalar ve kendilerine yurtlarına geri dönme şansı da tanınmamaktadır. SSCB dağılmış Demir Perde yönetimi ortadan kalkmış olmasına ve diğer göç ettirilmiş topluluklara yurtlarına dönme fırsatı tanınmasına rağmen Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları gerçekten düşündürücüdür. Kimlikleri bile olmadan ve hangi devletin vatandaşı olduğu belli olmadan hep zulüm görerek yaşamış bir Türk Topluluğudur Ahıska Türkleri. Ancak asla Türklüklerinden ödün vermemişler kültürlerini, dinlerini, isimlerini uğradıkları baskılara rağmen korumasını bilmişlerdir. Bugün Stalin döneminde uğranılan sürgünden sağ olarak kurtulanlardan ve onların çocuk ve torunlarından dinlenen sürgün hikayeleri bu konuda ne kadar geç kalındığını ama hala yapılacak şeylerin olduğunu bizlere gösteriyor. Çünkü Ahıska Türkleri hala yurtlarına dönemiyorlar ve hatta yurtsuzlar.

Sorunlu Türk Bölgeleri içersinde çözümsüzlüğe takılmış bir yörenin insanlarının yaşadıklarını yansıtmak için bu çalışmamı hazırladım. Çünkü böyle bir sorunun varlığından pek çoğumuz haberdar bile değil. Nasıl Yahudiler, Ermeniler yaşadıkları tehcirin hesabını sorabiliyor, dünya kamuoyunu bu konuda meşgul

ediyorlarsa bu topluluğunda yaşadıkları olayların hakkını sormaya ve haklarını kazanmaya bir fırsatları olması gerektiğini düşünüyorum. Fakat bu konuda Türkiye Cumhuriyeti Devletine de düşen görevler bulunmaktadır.

Bu çalışmada olayların tarihsel gelişimini ve Ahıska Türklerinin yaşadıklarını aktarmaya çalışacağım.

Halen bizim desteğimize muhtaç durumda bulunan komşumuz Gürcistan, iç güvenliğimiz bakımından önemli olan bazı konuları gölgelemeye özellikle itina göstermektedir. 1926 Sovyet sayımında Türk olarak gösterilen Ahıskalılar, o tarihte ülke nüfusunun yüzde 5.2'sini oluşturmaktaydı. Bölgede Türkçe ders veren okullar açılmıştı. 1935-36'da pratik veya siyasi sebeplerle eğitim sistemleri ülkenin Borçalı kesiminde oturan Azerilere göre düzenlendi.

Türk sınırına yakın bir yerde böyle bir Türk grubunun varlığından rahatsız olan Stalin, Ahıskalıları, 15 Kasım 1944'te bulundukları yerlerden zorla Orta Asya'ya sürdü. Dünya, onların yerlerinin değiştirildiğinden uzun süre haberdar olamadı. Bu sürgünden ilk kez 30 Mayıs 1968 tarihli bir Yüce Meclis kararında söz edildi.

Ahıska Türkleri, 1956 yılı sonunda geri dönmek istediklerini ifade ettiler. Kendi topraklarına yakın olabilmek için Azerbaycan'da dağlık Mugan kesimine gitmeye razı oldular. Tiflis'te 1968'de gerçekleştirdikleri toplantıda dile getirilen talepler üzerine, zamanın Gürcü yönetimi Ahıska'da onlara yer bulunmadığını belirtti. Şu andaki mevcut yönetim de onların ata topraklarına yerleşme taleplerine sıcak bakmamaktadır. Türkiye, Gürcistan'a baskı yaparak onlara toprak verilmesini temin etmek yerine, bir miktar nüfusu kabul etmeyi tercih etmiştir. Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğu sınırında Gürcistan'a bağlı bir bölgenin tarihi merkezidir. Ahıska ve çevresi aynı zamanda çok eski bir Türklük bölgesidir.

Ahıska, 1828 yılı savaşlarından sonra Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Stalin, bölge halkını

Orta Asya ülkelerine sürmüştür ve bu tarihten itibaren Ahıska-lıların da talihleri dönmüştür. Gittikleri bölgelerde çetin şartlara karşı koyarak varlık mücadelelerini devam ettirdiler. Temiz Anadolu Türkçesi ile konuşmaya devam ettiler.

Bazı gruplar, mücadelede silah kullanma yolunu seçmediklerinden dolayı kamuoyunun dikkatini çekmemektedirler. Gürcülerin topraklarımız üzerindeki iddiaları yeni değildir. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra daha sistemli olarak aynı iddiaların tekrarlandığını görmekteyiz. Dünyanın siyasi görünüşü geçmişe göre iddiacıların başarıya ulaşması için oldukça elverişlidir.

Son 15 yılda savaşlar, etnik çatışmalar, iç çekişmeler ve yolsuzluklar sonucunda, ekonomik ve toplumsal açıdan tam bir çöküşe sürüklenen Gürcistan'ın ve Gürcülerin, artık geleceğe daha doğru baktıklarına inanıyorum. Gürcistan'ın ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan bölgede öncü rol oynayabilecek bir potansiyeli var ve bunu doğru biçimde kullanabilmelidir⁸¹¹

B. Ahıska Türkleri

1. Ahıska Bölgesi

Tarih ve coğrafi araştırmalarında Çıldır, Vilayet-i Gürcistan, Mesketi Ahıska Paşalığı diye bilinen bu bölge Çıldır yöresinden, Kür Nehrinin yukarı akan ve Çoruh Çayı havzasından başlayarak, Meshet-Cavahet dağ silsilesi boyunca Borçalıya kadar uzanır.

Bu tarihi bölge, şimdiki Gürcistan Cumhuriyetinin Türkiye sınırında bulunan Ahıska, Adgen, Aspinza, Ahılkelek ve Bagdanovka ilçelerine ayrılmaktadır. Burası kuzeyde Borjama, güneyde Çıldır düzlüğüne, doğuda Borçalıya, batıda Acar toprak-

⁸¹¹ <http://www.geocities.com/karadenizim/ahıska.html>

cak istenen başarıyı gösteremediler ve Erzurum şehri de tek kurşun atılmadan Rusların eline geçti⁸¹⁴.

Çıldır Eyaletimizin başkenti Ahıska'yla birlikte Ahılkelek, Kobliyan, Adigön ve Batum yakınındaki Çürüksu'nun kuzeyi, Gurya, Megrel ve Abhazya Ruslara bırakıldı. Günümüzdeki Posof'tan geçen Türkiye-Gürcistan devlet sınırı, 1830 yazındaki Tahdid-i Hudut Komisyonu tarafından kesilmiştir.

Ruslar, işgal ettikleri Türk topraklarından çekilirken, buralarda yaşayan ve Osmanlı'ya ihanet eden binlerce Ermeni, Rus ordusuyla birlikte gitti. İhanet ettikleri komşularıyla artık bir arada yaşayamayacaklarını anlayan Ermeniler, Ahıska, Ahılkelek ve Erivan'a yerleştirildi. Ahıska Türkleri 1944 yılında toplu olarak sürgün edilince, onlara ait olan mal ve mülkleri de Ermenilere kaldı. Bugün Ahıska ve Ahılkelek yöresi Ermenilerin elinde bulunmaktadır ve bunlar Gürcistan'a karşı politikalar izlemektedirler⁸¹⁵.

Ahıska, Osmanlı Devleti zamanında Çıldır Eyaleti'nin başkenti ve önemli bir kültür ve ticaret merkeziydi⁸¹⁶. Fakat 1828 Osmanlı-Rus savaşı sonunda 250 yıllık Osmanlı Eyaleti olan bölge kaybedildi.

Kudüs'teki kutsal yerler meselesini bahane ederek Eflak-Boğdan'ı işgal eden Ruslarla 1853 yılında tekrar bir savaş yaşandı ve Kırım Harbi olarak bilinen bu savaşta Rus sınırında yaşayan Türklerin desteğiyle Ruslar püskürtülerek Ahıska Kalesi'ne çekilmek zorunda bırakıldılar.

Ahıska'ya kadar Ali Paşa kuvvetleri 12 Kasım'da Ahıska Kalesi önünde Rusları bozguna uğratmayı başardı. Bu tarihe Ahıska Zaferi olarak geçerken 25 yıldır Türk bayrağına hasret kalan bölge halkının umutları da artmış oldu.

814 Yunus Zeyrek, *Posof'un Çizgileri*, Ankara, 2004, s.83.

815 Zeyrek, a.g.e., s.85.

816 Yunus Zeyrek, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara, 2001. s.19

Andronikof komutasındaki Rus ordusu Tiflis'ten aldığı destekle 19 Kasım'da kuvvetlerimizi dağıtarak Ahıska'ya doğru ilerledi. 26 Kasım'da Suhlih köyü yakınında Ahıska Bozgunu olarak tarihe geçen olaydan sonra askerlerimiz dağınık halde Ardahan'a çekildi.

Ruslar bu dakikadan sonra Türklere yardımda bulunanlara katliamlarına başladı. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı) sonrasında imzalanan Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılınca Ahıska ile olan mesafeler arttı.

Ahıska ve çevresinin Çarlık Rusya'sı elinde geçen doksan yıllık hayatı, zulümlerle doludur. Halkın bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş Ağrı, Muş, Çorum, Hatay ve Bursa yörelerine yerleşmiştir. Onların yerlerine ise Rus, Gürcü, Ermeni ve Yahudiler iskan edilmiştir. Orada kalanlar Rus mezalimi altında yaşamaya devam etmişler her yönden geri bırakılmış hatta askere bile alınmamışlardır⁸¹⁷. Ruslar I. Dünya Savaşı yıllarında da bölge halkına Türklere yardım ettikleri gerekçesiyle katliamlar gerçekleştirmişlerdi.

1914-18 yılları arasında bölgede Ermeni Taşnak örgütünün hareketleri gözleniyordu. 1917 Ekim Devrimi sonrası Çarlık Rusya'sının yerini alan Bolşevik Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. Kars, Ardahan Batum Türkiye'ye geri verildi. Brest-Litovsk Antlaşmasını kabul etmek istemeyen Gürcistan Ardahan'ı geri istiyordu. Türkiye'ye yeni bir heyet gönderildi fakat Ahıska ve çevresi de Türklerin eline geçti.

11 Mayıs 1911 Batum Konferansında Osmanlı tarafı bölge halkının isteği doğrultusunda, Ahıska ve çevresinin Türkiye'ye terk edilmesini talep etti. Osmanlı Hükümeti müracaatlarını kabul etti ve bu iki nahiye'nin Türkiye'ye bağlandığını bildirdi.

⁸¹⁷ Zeyrek, a.g.e., s.28.

Brest-Litovsk'ta tespit edilen sınır aşılmış oluyordu.⁸¹⁸ 4 Haziran'da yapılan Batum Antlaşması'yla Gürcistan Hükümeti, Ahıska ve Ahılkelek'i Türkiye'ye bırakmaya razı oldu⁸¹⁹. Gürcülerle mücadeleye kararlı olan Ahıska Halkı Wilson ilkelerine dayandırdıkları mücadeleleri gereğince 29 Ekim 1918'de Ömer Faik Bey öncülüğünde "Ahıska Hükümeti Muvakkatası" adlı bir hükümet kurdu. 30 Ekim Mondros Mütarekesi Türk kuvvetlerinin Ahıska'dan çıkmasını emrediyordu.

Halit Paşa'dan yardım isteyen Ömer Faik Bey'in çabaları da yeterli olmadı ve buradaki halka iyi davranılacağı sözü alınarak bölgeden çekilmek zorunda kalındı.

1919 yılı Gürcülerle mücadele ile geçti. 1921 tarihinde Tiflis, Bolşeviklerin eline geçti. Menşevik Gürcü Hükümeti Tiflis'i terk ederek Batum'a çekildi.

Kazım Karabekir Posof'taki bölüğü harekete geçirmek suretiyle yerli milisleri takviye etti ve 9 Mart'ta Ahıska'yı işgal ettirdi. Ancak Türk ordusu 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması gereğince mart sonunda buradan çekildi.

Dönemin Ankara Hükümeti, ticari çıkarları için Batum limanını tercih etmişti ve Ahıska'da bulunan Müslüman Türk halkının emniyetini tehlikeye sokmuştu. Sovyet yönetimi, sözü geçen antlaşmaya dayanarak Gürcistan sınırları içerisinde olan Abhaz, Asetin ve Acarlılara Özerk Cumhuriyet kurma hakkı tanınırken, Ahıska Türklerini yokmuş gibi farz ederek göz ardı etmişti.

Müslüman ahali hiç olmazsa kendi muhtar idarelerini kurmak için harekete geçtiler. Bunların lideri durumundaki Ahıska-lı Ömer Faik Beydi. Ömer Faik Bey Ahıska'yı da Acara ile beraber bir muhtariyet haline getirme için çalışıyordu. Bu fikir ilk önce Rus ve Gürcüler tarafından kabul edilmişti, fakat daha sonra bu fikirlerden vazgeçmişlerdi. Daha öncede vurguladığı-

818 Zeyrek, a.g.e., s.31.

819 Nimet Akdes Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990. s.475.

mız gibi Gürcistan içinde otonom bir statü kazanmaya çalışan Ahıskalılara ne yazık ki bu gayelerin gerçekleştirebilmelerine müsaade edilmedi⁸²⁰.

2. Rus Yönetiminde Ahıska Türkleri

I.Dünya savaşından sonra Rusya'da Çarlık devri bitmiş, Komünist Sovyet dönemi başlamıştı. Bu dönemde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Abhazlara, Osetlere ve Acara Müslümanlarına özerklik verilirken, Ahıska ve havalisi doğrudan doğruya Tiflis yönetimine bırakılmıştı. Hiç olmazsa çarlık döneminde kendi kültürleriyle yaşayan Ahıska Türkleri, Bolşevik kıvılcığı rejiminde bir başka ölüm kalım mücadelesine girmiş oluyordu.

Bolşevik yönetimi boyunca Müslüman Türklere aşırı baskı uygulamaları olmuştu. Ahıska Türklerine karşı, Rusların yürüttüğü siyasi emellere Gürcüler daha büyük başarıyla uygulamaya başladılar. Türkiye ile her türlü manevi ilişkileri kesildi. Demir perde arkasında kalan Ahıska Türkleri, iki kat mezalimi (gündelik hayatlarında ve manevi dünyalarında yaşadılar. Onlar hem Rus , hem de Gürcü mezalimi ile karşı karşıya bırakıldılar.

Sovyetler Birliği zamanında Türk kelimesinin unutturulması çabaları daha 1924 yılında şiddetli bir şekilde hissedilmekteydi. Stalin, Ahıska Türkleri'nin önde gelen liderlerinden biri olan Ömer Faik Bey'e milliyetini değiştirmesini teklif etmişti.

Ahıska'da kolhozlar 1927 yılında kurulmaya başlandı. Bu tarihten itibaren önde gelen aydınlar tutuklanıp ya öldürüldüler, yahut da sürülerek susturuldu. 1930'lu yıllar aydın ve din adamlarının sistemli bir şekilde yol edildiği yıllardır. Türk olmaları ve Türk taraftarlığı yapmaları onlara yakıştırılan en büyük suçtu. Bu yıllar aynı zamanda Gürcü şovenizminin tırmandığı yıllardır. Bir çok Türkün soyadı Gürcüceye çevrilmiştir. Mesela Paşaladze: Ali oğlu. Alidze; Dadaşoğlu, Dadaşidze; Zeyneloğlu,

⁸²⁰ Rasim Bayraktar, *Ahıska-Cıldır Beylerbeyliği*, İstanbul, 2000, s.77-79.

Zenişvilli gibi...1926 yılında yapılan nüfus sayımında Ahıska halkı Türk kimliği ile 137.921 kadardı. Okullarda eğitim Türkçe idi, 1935-36 öğrenim yılında okul dili Azerbaycan Türkçesine çevrildi ve halka Türk yerine Azeri kimliği verildi⁸²¹.

3. Soykırım Politikası

Rusya'nın Türkiye ve İran üzerinden düzenlediği Ermeni göçü Kafkasya'daki etnik dengeleri bozdu ve istikrarı yok etti. I. Dünya Savaşı Ahıska Türkleri açısından gerçekten çok zor bir dönemdi. Bölgedeki Türk varlığına son vermek isteyen Gürcü, Ermeni ve Rus milletleri, Ahıska'da binlerce Türk köylüsünü katletmişlerdi. Dünya kamuoyu ise Ahıska Türkleri'ne yapılan mezalim karşısında sessiz kalmıştı.

1930'lu yıllarda dini ve kültürel baskıların dışında, iktisadi ve siyasi baskılara da hedef olan Ahıska Türkleri'ni Rusların içinde eritme politikalarına yoğunluk kazandırıldı. Bu yıllarda çok sayıdaki Ahıska Türk'ü sınırı geçerek Türkiye'ye sığındı. Bu gelişme SSCB'yi rahatsız etti. 1937 yılından itibaren de Ahıskalılar SSCB tarafından "Rejim Düşmanı" ilan edildi. 1937'de doğu ulaşan Stalin zulmüne Ahıska Türkleri de maruz kaldılar. Aydınların çoğu tutuklandı ve idam edildi. Bu yıllarda SSCB İçişleri Halk Komiserliği Özel Soruşturma Bölümü Başkanı B. Kabulov, Ahıska'ya atanmıştı. B. Kabulov o zaman ihtiyar ve hasta olan Ahıska'lı lider Ömer Faik'i hapse attırarak ve "Türkiye Casusu" olarak çeşitli işkencelere tabi tutturmuştur.

4. II. Dünya Savaşı Yılları

Stalin II. Dünya Savaşı'nda, 40 bin genç Ahıska Türkü'nü Alman Cephesine gönderdi. 25 bin kişi, cepheye gönderildiklerinin ilk günlerinde hayatlarını kaybettiler. 15 bin kişi sakat ve yaralı olarak hayatta kalabildi. Çok azı yurtlarına dönebildi fa-

821 Zeyrek, *Ahıska Bölgesi...*, s. 44-45.

kat döndüklerinde onları bekleyen aileleri yoktu. Hepsi II. Dünya Savaşı bitince geri döneceksiniz vaadiyle sürgün edilmişti. Günümüzde; Almanya'da, Ukrayna'da, Fransa ve İtalya'da bulunan birçok Ahıska Türkü, işte o vatana dönemeyen sakat-yaralı askerlerin torunlarıdır.

Tarihin her döneminde zulme uğramış ve vatanlarından uzak yaşamaya mahkum edilmiş tek Türk topluluğu, Ahıska Türkleri'dir. Kırım ve Kazan Türkleri, Çeçenler ve diğerleri kötü şartlarda da olsa eski vatanlarına dönme şansını elde ederken bu hak yalnızca Ahıska Türkleri'ne verilmedi.

1968 yılında, Sovyet yönetimi, Ahıska Türkleri'nin SSCB'nin herhangi bir bölgesine yerleşebileceklerine dair bir karar aldı. Ama "herhangi bir bölge" tarifi içinde, vatan olarak benimsedikleri Gürcistan toprakları yoktu. Ahıska Türkleri, bu dönemde Stalin zulmünden sığındıkları yerlerde hep vatan özlemi çekiyorlardı. Son 70 yılda 3 defa sürgüne uğrayan ve 1944 yılında kanlı diktatör Stalin tarafından sürgüne tabi tutulan Ahıska Türkleri bu dönemde binlerce şehit vermişlerdi.

Ahıska Türklerinin sürgün edilme düşüncesi Rus yöneticileri tarafından 10-15 yıl öncesinden planlanmaya başlanmıştı. 1921 yılından sonra Komünist Sovyet yönetiminin, Abhaz, Asetin ve Acarlara özerk cumhuriyet kurma hakkı tanırken, Ahıska Türklerine bu hakkı tanımaması; 1930'lu yıllarda halkın lideri durumunda olan binlerce aydın ve din adamının hapse atılması; 1940 yılına kadar diğer özerk cumhuriyetlerden asker alınmayıp ancak Rus-Alman harbinde 40 bin civarında Ahıska-lının Alman cephesine gönderilmesi ve geri kalan kadın ve ihtiyarların da demir yolunun yapımında kullanılmaları uygulamaları gösteriyor ki, sürgün olayı daha önceden hazırlanmış bir planının parçasıdır⁸²².

5. Fergane Olayları

Gorbaçov'un başlattığı Perestroyka politikası neticesinde pek çok yasak konu gibi Ahıska Türkleri meselesi de gündeme geldi ve basında konuyla ilgili yazılar çıkmaya başladı. Sovyet kamuoyu ilk kez konuyla ilgili bilgilere ulaşmaya başlamıştı. Bu yeni ortamda Ahıska Türkleri arasında dayanışma kuvvetlenerek Ahıska'ya dönme umutları yeşermeye başlamıştı. Gürcistan yetkilileriyle temasa geçildi, toplantılar yapıldı. Halk iyimser bir beklenti içindeyken Gürcistan yönetimi, yeni bir caydırıcı ve oyalayıcı taktiğe başvurarak, yıllarca Gürcü alimlerinin savunduğu tezi şart koştu. Bu teze göre, ezelden beri kendilerince Gürcü olan, Osmanlı döneminde Müslümanlaştırılarak Türkleştirilen Ahıskalılar, isimleriyle soyadlarını değiştirerek ve Gürcü adları kabul ederek Gürcistan'a yerleşeceklerdi. Bu tezin gerçeklerle ilişkisi yoktur.

Ahıska Türkleri, kendilerinin Türk olduklarını tarihi araştırmalarla ortaya koymak zorunda bırakılmışlardı. Oysa akademisi, üniversiteleri, tarihçi kadrolarıyla Gürcistan, bu konuda istediği şekilde yayın yapabiliyordu. Üstelik Ahıskalıların bu yayınlara cevap vermek için ne dergileri ne yayınevleri ne de maddi imkanları vardı. Pasaportlarına Merkezi Hükümetçe "Türk" yazılıyordu ve sadece bu yeterli bir delil teşkil ediyordu. Zira SSCB'de Ahıska Türklerinin dışında Türk diye kabul edilen başka hiçbir millet yoktur.

Perestroyka politikasının estirdiği rüzgarla milliyetçilik akımı zamanla güçlendi ve Türkiye hakkında bilgi edinme imkanı bulan Ahıska Türkleri, daha kararlı ve ısrarlı bir şekilde Moskova'dan hak aramaya başladı. Biran önce Gürcistan'daki köylelerine dönmek istediklerini dile getirdiler.

Bilindiği üzere SSCB'den ayrılarak bağımsız bir devlet olmak için mücadele veren ilk cumhuriyetlerden biri Gürcistan'dı ve 1989'da bu hareket zirveye ulaştı. İlginçtir ki; Gürcülerin Moskova'ya karşı politika izlemesi neticesinde Sovyet yetkilileri Ahıska Türkleri meselesini Gürcistan'a baskı yapmak için bir

alet olarak kullanmaya başladılar. Moskova, Gürcistan'daki milliyetçileri köşeye sıkıştırmak için oradaki Abhaz ve Güney Osetlerle beraber Ahıska Türklerini bir koz olarak kullanmak istiyordu. Yaklaşık 300-350 bin Türkün Ahıska'ya dönmesi Gürcistan açısından ciddi bir sorun oluşturunca. Fakat Moskova'nın ince senaryosu sonuçta Ermenilerin işine yaradı.

Bu arada Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyetlerinde oturan ve daha önceleri Enver Odabaşov'la birlikte mücadele eden Yusuf Sarvarov, Vatan Geçici Teşkilat Komitesi adında bir örgüt kurarak Moskova'nın desteği ile Gürcistan'a dönme hareketine yön vermeye başladı. Ahıska Türkleri devamlı şekilde çeşitli Sovyet Cumhuriyetlerinden Moskova'ya heyet gönderiyor, basınla ve kamu oyuyla temas kuruyorlardı. Halkın çoğu Moskova'nın sonunda adil bir karar vereceğine inanıyordu. Bir yandan da Özbekistan'da oturan Ahıska Türkleri arasında bu yönde faaliyet gösteriyorlardı. Zaten Ahıskalıların Özbekistan'da teşkilatlanmaya ihtiyacı vardı.

9 Nisan 1989'da Tiflis ayaklanması meydana geldi. Ordu isyancılara karşı silah kullandı ve kan döküldü. Olay Moskova'da halk vekilleri kongresinde gündeme geldi. İşte bu ortamda Gorbaçov ve reform taraftarlarına karşı ordu, KGB ve parti eski kadroları yeni bir senaryo uyguladılar.

Senaryo gerçekten de çokyönlü bir stratejiye dayanıyordu.

1) Gürcistan'ı zor durumda bırakmak için Ahıska Türklerini Abhazları ve Güney Osetyalıları kullanmak,

2) Özbekistan'da artan Rus düşmanlığını Ahıskalı Türkler üzerine yöneltmek,

3) Yaratılan gergin ortamda Özbekistan'da yapılan yolsuzluk dosyalarını unutturmak,

4) Etnik çatışmaları gerekçe göstererek Gorbaçov yönetimini sert önlemler almaya, ordu ve KGB'ye bu yönde eskisi gibi büyük yetkiler vermeye ikna etmek.

Bunun içindir ki, daha 1988 yılı sonlarından başlayarak Özbekistan'da etnik gerilim tırmandırılmaya başlandı. Milletleri birbirine düşürmek için istihbaratın verdiği alarm sinyalleri göz ardı edilmekte, kışkırtıcı yayınlar yapılmakta, provokasyonlara başvurulmaktaydı. Özbek halkı 1989'un Mayıs ayında Ahıska Türklerine karşı şartlandırıyorlardı. Her yerde Ahıskalılar tehdit ediliyordu. Özbek halkına benimsetilen yaygın düşünceler şöyleydi: Ahıska Türkleri zaten suçlu oldukları için Özbekistan'a sürülmüşlerdir ve derhal kendi yerlerine dönmelidirler. Ahıska Türkleri Özbekistan'daki Ruslarla ve diğer milletlerle anlaşarak Özbeklerin bağımsızlığına engel olmak istiyorlar. Moskova'nın desteğiyle hırsız, uyanık ve ahlaksız Ahıska Türkleri, Özbekistan'da zengin olmuş servet sahibi olmuşlardır.

Gerçektende bütün tehlike işaretlerine, bazı vicdanlı güvenlik yetkililerinin uyarı raporlarına rağmen sorumlu merciler hiçbir önlem almıyorlardı. Ve durum patlama noktasına geldi. Ahıskalılara artık süre tanınıyordu: "Şu güne kadar" Özbekistan'ı terk edeceksiniz.

İşte bu ortamda Haziran 1989 Fergana olayı patladı. Özbekistan'ın en yoğun nüfusa sahip olduğu Fergana'da yaklaşık 3.150.000 kişilik halkın aşağı yukarı 15.000'i Ahıska Türküydü. İki milyon Özbek için Ahıska Türkleri hiçbir şekilde tehlike olamazdı. Bu vahim ve kanlı olayların binlerce kişinin ölümü ve yaralanmasıyla sonuçlandığı bilinen bir gerçektir. Yüzlerce ev yakılmış, yağmalanmış, resmi binalar kundaklanmıştır. İç işlerine bağlı askeri birliklerin müdahalesiyle bir hafta süren kanlı çatışmalar kontrol altına alınmıştır⁸²³. Türk düşmanlığı yapan KGB, 1989'un 4 Haziran'ında Özbekistan'da Özbekler ile Ahıska Türkleri arasında provokasyonlarla çıkardığı olaylarda 200'den⁸²⁴ fazla insan öldü, binlercesi yaralandı, binden fazla ev yakıldı. Özbekistan'da yaşayan 100 bin Ahıska Türküne ye-

823 www.moyarodina.sitemnet.com/ali/aliindex.htm

824 Ölü sayısı konusunda çeşitli kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. 500 Ahıska'nın öldüğünü yazan kaynaklara da rastlanmıştır.

ni bir sürgün göründü⁸²⁵. Çatışma gazetelerde "Özbek-Mesket/Misket Kavgası" başlıklarıyla yer aldı⁸²⁶.

Kısa zamanda iş sahibi olup bir düzen kurarak rahat yaşamaya başladıkları Özbekistan'da, Özbekistan halkının saldırısına uğramaları bu Türk Topluluğunun bir kere daha yara almasına sebep oldu. Çatışmaların yaklaşık bir ay sürdüğü olaylar sonunda bu defa onları bölgeden uzaklaştıracak organize bir imkan yoktu. Orta Asya çöllerinde aylar süren yürüyüşlerle, çok ağır şartlarda Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'a göç ettiler⁸²⁷. Ahıska Türkleri tıpkı buğday taneleri gibi Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine dağıtıldılar.

Bu sürgünde, Rusya'nın daha önce hazırlamış olduğu plan çerçevesinde Rusya'nın 4 vilayeti ve 13 ilindeki her 100 Rus ailesi içine 1 Ahıska ailesi zorunlu olarak yerleştirildi. Bunda amaç şu ana kadar sakladıkları Türklüğü, özbenliği kaybettirmek, asimile etmektir⁸²⁸. Bir diğer amaç ise iki Türk milleti arasına kin ve nefret tohumu serpmektir. 13 bin Ahıskalı Fergane'den tahliye edildi. 45 seneden beri oturdukları Özbekistan'da Özbek halkı artık kendilerini istemiyordu.

Tahliye edilen Türklerin merkezi Rusya'ya (Rusk, Oryol, Belgrad, Tula, Smolensk vilayetleri) götürülmesi de dikkat çekmektedir. Hükümet bu insanların geçici olarak Rusya'ya gönderildiğini açıkladı. Aynı zamanda Özbekistan'ın diğer bölgelerindeki Ahıska Türkleri kendi imkanlarıyla Türkmenistan ve Hazar Denizi yoluyla Azerbaycan'a kaçmaya başladı⁸²⁹.

1958-1970 yılları arasında Azerbaycan'a göç eden Ahıska Türklerine Azerbaycan halkı kucak açtı. Ayrıca Azerbaycan yö-

⁸²⁵ Özel ilgi ve bilgi sahibi dışındaki insanlarımız Ahıska Türkleri'nin mevcudiyetinden 1989 yılındaki bu olaylarla haberdar oldu. Ahıska Türkleri, Özbekistan'ın Fergana vadisinde sürgün hayatı yaşıyorlardı ve Komünistlerin provakasyonu ile bölgenin yerlisi olan Özbek halkı, taş ve sopalarla Ahıska Türklerine saldırdılar.

⁸²⁶ <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=104>

⁸²⁷ <http://www.geocities.com/ahiska1944/turkilleri.html>

⁸²⁸ <http://www.turkiyegazetesi.com/archive/archive/default.asp#list>

⁸²⁹ www.moyarodina.sitemnet.com/ali/aliindex.htm

netimi bütün zorluklara rağmen Türk göçmenleri bağrına bastı ve imkanları çerçevesinde kolaylık sağladı. Ahıska Türklerinin bir kısmı da Özbekistan'dan, Kuzey Kafkasya ve Rusya'nın güney vilayetlerine binlerce hane şeklinde taşınıyordu. Kabarda Balkar ve Çeçen-İnguşetiya Özerk Cumhuriyetlerine ayrıca Stavropol vilayetlerine kısa süre içinde yaklaşık 20.000 Türk göç etti. Fakat bu yörelerin halkı ve yerli makamlar Türklerin gelmesini istemiyorlardı. İskan izni verilmiyor, ev almak yasaklanıyor, çeşitli engeller çıkarılıyordu. Bu sebeplerledir ki göçmen Türkler daha kuzeye Rostov vilayetlerinin steplerine gitmek zorunda kaldılar. Ukrayna'ya da gidenler oldu. Özbek halkı, istikrar ve huzurun sağlanacağına inanan ve Özbekistan'da kalan Türkleri göçe zorluyorlardı. Tehditler devam ediyordu ve yetkili makamlar acziyet içindeydi. Son olarak Ocak 1990'da Taşkent'e bağlı Buka kasabasındaki olaylardan sonra yönetim Türklerle güvence veremeyeceğini açıkladı ve Özbekistan'ı terk etmeleri için askerleri yardımcı olarak görevlendirdi. Böylece Sovyet Devleti, Ahıska Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlayamadığını itiraf etmiş oluyordu.

6. Üçüncü Göç Tehlikesi

Özbekistan'dan göçe zorlanan Ahıska Türkleri Rusya'nın güneyindeki Krasnodar bölgesine yerleştiler. 10 yılı aşkın bir süredir bu bölgede yaşayan ve sayıları 25 bine yaklaşan Ahıska Türkleri'ne ABD tarafından göçmen olarak kabul edilebilecekleri çağrısı geldi. Bölgedeki insan hakları savunucularından Vadim Karastilov, Ahıska Türkleri'nin ABD tarafından kabul edilmesi ricasıyla Washington'da, Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmeler yaptı. Bu temaslar sonucunda ABD konuyla ilgilenmeye karar verdi ve ABD Göçmen Dairesi ile Moskova Büyükelçiliği yetkililerinin ve BM temsilcilerinin yer aldığı bir heyet Krasnodar'a gitti. Bölgede isteyen tüm Ahıska Türkleri'nin ABD'ye getirilmesine ilke olarak olur veren ABD Dışişleri Bakanlığı, heyetin temaslarının sonuçlarını da

değerlendirerek kararını verecek ve göçmenler 6 ay içinde ABD'ye gitmeye başlayacaktı⁸³⁰.

Özellikle istenmeyen göçmen ilan edildikleri bazı bölgelerde karşılaştıkları adaletsizlikler hat safhaya ulaşan Ahıska Türkleri-ne baskıların yoğunlaştığı en önemli yer olan Krasnodar'dan da sürgün edilme tehlikesi sinyallerinin verildiği bir dönemde ABD bir kurtarıcı edasıyla bu konuya da el atıyordu. 15 yıldır vatan-dışlık alamayan bir kısım Ahıskalı'nın "mülteci statüsü" adı al-tında ABD'ye göçmen olarak yerleştirilmesi için çalışmalar baş-latıldı. Bölgede her türlü haksızlığa göz yuman Moskova hükü-meti ABD'nin başlatmış olduğu üçüncü rehabilite programına da ilgisiz kalarak bölgedeki gelişmeleri kendi seyrine bırakmak-tadır. Krasnodar'daki yerel idari merkez yetkilileri ise, Ahıskalı-lar'ın Amerika'ya ve rehabilite programının gerçekleşmesi için gerekli kolaylığı sağlayacaklarını ifade etmektedirler. Bu da ye-rel otoritelerin işbirliği içinde olduğunu ve bölgede yaşayan Türk nüfusunun her ne şekilde olursa olsun sınır dışı edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu resmi ve gayri resmi otoritelerin yaptıkları ırkçı tehdit ve baskıların karşısında, Ahıskalıların duy-dukları korkunun temel sebebi ise teknik olarak "uyruksuz" ol-malarıdır.

16 Şubat 2004 tarihinde Krasnodar vilayetinde ABD'ye göçle ilgili program kapsamında Ahıskalı Türkler'e ilk brifing verildi. ABD Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Göç Örgütü'ne Krasnodar vilayetinde ikamet eden Ahıskalı Türkler'in 2004 yı-lında göç etmesi için yardım programı uygulanmasının başlatıl-ması talimatını verdi. Uluslararası Göç Örgütü'nün halkı bilgi-lendirme çalışmaları, vilayetin yedi yerleşim biriminde şubat ayı boyunca devam etti. Brifinglerin amacı göç programı, bu prog-rama katılma şartları ve kriterleri hakkında tam bilgi vermektir. Göç programına katılmak isteyenlerin oturdukları evlerinin ta-pularını çıkaracaklarını ve böylece gidenlere evlerini satma hak-

⁸³⁰ http://www.turkleronline.com/turkler/diger_turkler/ahiskalilar/digerturkhalkla-iskaturleri.htm

kı sağlanacağı açıklandı. Programa göre yaklaşık 10 bin Ahıskalı'ya mülteci hakkı tanınması beklenmekteydi. Göçün temel sebebi ise, yerel makamların yasalara rağmen Ahıskalıları Rusya vatandaşlığına almamalarıdır. Göç etmek isteyenlerin özel dilekçe formu doldurduktan sonra yaklaşık bir yıl içerisinde "sığınmacı" statüsüyle Amerika'ya gidebilecekleri bildirildi. ABD bu göçmenlere konut, istihdam, göçmen maaşı ve beş yıl sonra "vatandaşlık" sağlayacağını taahhüt etti.

Krasnodar Ahıskalı Türkler Derneği Başkanı Server Todurav, Ahıskalıların büyük bir kısmının tarımla uğraştıklarını, şimdiki yerleşim yerlerini terk etmek istemediklerini, Rusya vatandaşlığı almaktan yana olduklarını bildirdi. Göçün "gönüllülük" esasında sağlanacak programa dayandığını belirten dernek başkanı, bunun sorunu çözmek anlamına gelmediğini, çaresizliğin sonucu olduğunu dile getirdi. Todurov'a göre asıl sorun, Rusya hükümetinin ve yerel makamların Ahıskalı Türkler'e karşı ırkçı ve dışlayıcı tutumlarından vazgeçmemeleridir⁸³¹.

D. Ahıska Bölgesinin Jeopolitik Önemi

1. Cavaheti ve Krasnodar Vilayetleri ve Türkiye'nin Güvenliği Sorunu

Gürcistan'ın Samtshe-Cavaheti vilayetinde ve Rusya Federasyonunun Krasnodar eyaletinde yaşayan Ermenilerin nüfusları hızla artmaktadır ve son on yılda kültürel ve siyasi alanda özerklik arayışlarına başlamışlardır. Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarında meydana gelen bu gelişmeler Türkiye için stratejik açıdan önemlidir. Samtshe-Cavaheti vilayeti Türkiye'nin Ardahan iline komşudur. Yine Cavaheti Türkiye'nin Türkgözü (Posof) sınır kapısı ve açılması planlanan Aktaş (Çıldır) sınır kapısı üzerindedir. Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ve Kars-Tiflis demiryolu projeleri Samtshe-Cavaheti eyaletinden geçmektedir.

831 Bayraktar, a.g.e., s.68-69-70.

Ayrıca Cavaheti zorunlu göçe tabi tutulan Ahıska Türklerinin yaşadığı bir yerd. Ahıska Türklerinin eyalete geri dönmesi ihtimali dönem dönem gündeme getirilmektedir.

Rusya Federasyonu'nun Krasnodar eyaleti ise, Rusya'nın Karadeniz kıyı şeridi boyunca uzanması, tarım, sanayi ve ticaret bakımlarından gelişmiş olması, Novorosisk ve Sochi gibi iki önemli Karadeniz limanını barındırması, Rusya'da PKK'nın faaliyette olduğu bu vilayette Kürtlerin de özerklik taleplerinin olması, Türkiye ile yakın ilişkileri bulunan Adigey Federe Cumhuriyeti'nin bu vilayet içinde bir adacık halinde olması, Mavi Akım doğal gaz boru hattının üzerinde yer alması ve hem Samtshe-Cevahiri hem de Krasnodar Ermenileri'nin Anadolu (genelde Erzurum ve Hemşin) kökenli olmaları nedenleriyle Türkiye açısından stratejik önemi vardır⁸³².

Gürcistan'ın etnik yapılanması kapsamındaki önemli bir konu olan Cavaheti bölgesi, Türkiye'nin güvenliği ile çok yakından ilişkilidir. 5.400.000 nüfusunun yaklaşık 440.000'i Ermeni olan Gürcistan'ın bu şehri, kendisine yüksek otonomi vaad edilmesine rağmen tatmin olmamıştır. Bölgeye Gürcü güvenlik görevlileri girmede zorlanmakta ve Gürcistan'a ait olan bölgede Ermeni para birimi olan dram geçmektedir. Tesbitlere göre, Ermeniler Karabağ'ı istila etmeselerdi, Cavaheti'yi istila edeceklerdi. Ve Karabağ sorunu çözüme kavuşturulup, Azerbaycan-Ermenistan uzlaşması sağlanıp, Ermenileri haksız bulan uluslar sakinleştirilince Cavaheti'de bir Karabağ oldu bittisi yaşanabileceği endişesi vardır.

Konunun Türkiye'nin güvenliği boyutuna gelince bilindiği gibi Haydat'ın (Büyük Ermenistan İdeolojisi) bir parçası Karabağ iken diğer bir parçası Cavaheti'dir. Denizden denize Ermenistan rüyasına Ermenistan Cavaheti 'yi işgal ettikten sonra bir adım daha yaklaşmış olacaktır. Buna göre Ermenistan Hazar Denizi Karadeniz ve Akdeniz arasındaki coğrafi alan da yer ala-

832 http://www.eraren.org/tur/makale/ozet_hk_ng.htm

caktır. Cavaheti'den sonra Ermeniler Karadeniz'e çıkmak için Adler bölgesi ve Batum'u hedeflemişlerdir. Bu tasarıya göre Güney Azerbaycan yani Kuzey İran Haydat Ermenistan coğrafyasının kapsamındadır. Gürcistan ve Türkiye ile sınır anlaşmalarını yenilememiş olan Ermenistan bu politikası ile Türkiye için tehdit unsurudur.

Cavaheti'nin Türkiye'nin güvenliği itibariyle diğer önemli yönü, bu bölgenin Ahıska Türklerinin yurdu olmasından gelmektedir. Stalin zamanında Acara'larda olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin Uluğ Türkistan ağırlıklı muhtelif bölgelerine sürgün edilen çok sayıdaki Ahıska Türkü, Avrupa Güvenlik Konseyi kararı ile yurtlarına dönebilme hakkını kazanmışlardır.

Buna göre 12 yıllık zaman zarfında bu Türk toplumu yurtlarına yerleştirilmeleri için Gürcistan'a süre tanınmıştır. Bu konuda Gürcistan, Cavaheti Ermenilerinin hassasiyetini de ileri sürerek sorunu askıda tutmayı tercih etmektedir.

Ahıska Türkleri büyük ölçüde Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde 1989'da göçe zorlanmışlardır. Kazakistan ve Kırgızistan'daki hemşerileri de mutlu değillerdir. Ahıska Türklerinin bir kısmı Türkiye'ye gelmiş ancak aradıklarını yeterince bulamamışlar ve Azerbaycan bir miktar Ahıska Türküne kucak açmış onların Azerbaycan'da iskanlarını sağlamıştır. Sonuç olarak Stalin tarafından 1944 tarihinde yurtlarından sürülen ve topraklarına Ermenilerin yerleştirildiği bir Türk toplumu Avrupa Konseyinin kararına rağmen hala mağdurdur. Onların problemleri Türkiye'nin güvenliği ile ilgilidir.

Sorunun çözümünü etkileyen önemli bir faktör de bugün Ahıska (Cavahetya)'da yaşayan Ermeni azınlığın ve Ermenistan'ın Tiflis'e yönelik tutumudur. Bölgede nüfus çoğunluğunu Ermeniler oluşturmakta ve Gürcistan'ın fiili hakimiyeti zayıf görmektedir. Burada Ermeniler silahlı insan gücüne dahi sahiptir. Bölgedeki Ermeniler, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşüne şiddetle karşı çıkmakta ve Türklerin geri getirilmesi halinde bölgede olayların çıkabileceğini ve hatta Ermenistan'la

birleşebileceklerini ima etmektedirler. Bütün bu sebepler yüzünden Cavahehya'nın yeni bir "Karabağ" olmasından endişelenen Gürcistan, bölgedeki ayrılıkçı potansiyelin önünü alabilmek için bu Ermeni azınlığı rahatsız edecek gelişmelerden uzak durmaya özen göstermektedir⁸³³.

Gürcistan'ın Ermeni nüfus yoğunluklu dönün Ahıskası, bugünün Cavaheti'sine yurtları olduğu için haklı olarak dönmek isteyen Ahıska Türklerinin bu isteği karşısında Ermeni Gürcü bölgesel ittifakı beklenmektedir. Bu takdirde bölgede varolan kriz daha da derinleşmiş olacaktır⁸³⁴.

2. Ahılkelek Rus Üssü'nün Cavaheti Ermenileri için Önemi

Ahılkelek üssü Cavaheti'deki en önemli istihdam alanıdır. Üssün personelinin yarısından fazlası Cavaheti Ermenisi kökenlidir. Ayrıca, vilayet nüfusun önemli bir kısmı Rus ordusuyla ticaret yaparak geçinmektedir. Cavaheti Ermenileri için söz konusu üssün ekonomik önemi yanında güvenlik açısından da önemi büyüktür. Üs Türkiye ve Gürcistan'a karşı bir kalkan olarak görülmektedir ve gerektiğinde Karabağ savaşında olduğu gibi Ermenileri silahlandırılması, muhtemel iç ve dış saldırılara karşı korunmasında kullanılabilir. Gürcistan ordusu ise bu vilayette konuşlanmış durumda bile değildir. Cavaheti Ermenilerinin Rus askeri varlığından memnun olmasına rağmen, Gürcistan bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak algıladığı Rus askeri varlığından hoşnut değildir. Gürcistan, Rus askeri varlığının topraklarından çekilmesini talep etmiştir.

Rus Üsleri Problemi konusunda komşumuz Gürcistan'da önemli gelişmeler yaşandı. Saakavişvili derin ihtilafların bulunduğu güçlü komşusu Rusya ile de arasını düzeltmek ve var olan ihtilafları çözmek için bazı girimlerde bulundu. Gürcistan'da bulunan Rus üsleri şüphesiz bu ihtilafların en köklü ve çözülmesi

833 <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127>

834 <http://strateji.cu.edu.tr/TURKDUNYASI/03.asp>

zor olanıdır. Üst düzey yetkililerin yaptığı görüşmelerin ardından Rus üsleri ile ilgili müzakerelere yakında başlanacağı bildirilmiş. Rusya'nın Gürcistan'daki üslerini şimdilik tasfiye etmeyi düşünmediği; ama Transkafkas bölgesinin Gürcistan bölümünde bulunan bazı askeri tesisleri Gürcistan'a devretmeye de hazır olduğu açıklanmıştır.

Bugün hala faal ve Rusya'nın kontrolü altında bulunan Batum ve Ahılkelek üslerinin tamamen tasfiyeleri için gereken para 500 milyon dolardır. Batum üssü bilindiği gibi bugün Gürcistan merkezi otoritesi ile büyük problemleri olan Acaristan (Acarya); Ahılkelek üssü ise Cevakheti (Javakheti) ya da Ahılkelek denen, Gürcistan'ın güneyinde, sınırlarımıza yakın bir bölgede yer almaktadır. Ahılkelek bölgesinin en önemli özelliği, nüfusunun çoğunlukla Ermenilerden meydana geliyor olmasıdır.

Aslında her iki üssün de çoktan tasfiyeleri gerekiyordu; çünkü 1999 yılının aralık ayında İstanbul'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesi'nde taraflar bu yönde bağlayıcı kararlar almış, anlaşmalara imza atmışlardı. Ne var ki, o zamandan bu yana Rusya, Gürcistan'ın ve Batılı devletlerin ısrarlarına rağmen bir türlü bu üslerin tasfiyelerine yanaşmıyor, durmadan ayak sürüyor, çeşitli gerekçelerle üsleri kontrol etmeye devam ediyor ve bu üsleri en az 10 yıl daha elinde bulundurmaya kararlı olduğunu söyleyip duruyor⁸³⁵.

Bu konunun çalışmamızla ilgisine gelirsek bu kadar stratejik önemi olan bir bölgeye Rusların kontrol edilebilir Ermeniler varken buranın gerçek sahipleri olan Ahıska Türkleri'nin yerleşmesine izin vermesi ihtimalini düşünmek çok iyimser bir bakış açısı olur. Bu sebeple Ahıska Türkleri'nin kendi yurtlarına geri dönme ihtimallerini göz önünde bulundurmadan çözüm önerileri üretmek vakit kazandıracak bir tespit olacaktır.

835 <http://www.digimedya.com/default.asp?h=58577&yz=80>

E. Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları Sorunlar

Sürekli göçe zorlanan bir topluluk olan Ahıskalılar doğaldır ki yerleşik bir hayat yaşayamamanın güçlüklerini çekmektedirler. Ahıskalı Türklerin burası bizim yurdumuzdur diyebilecekleri bir toprak parçası yoktur. Yani yurtsuz konumdadırlar. Aslında Ahıska Bölgesi kendi anayurtları olmasına rağmen geri dönmüyorlar. Gürcistan Hükümeti bazı koşullar öne sürerek geri dönmelerine izin veriyor fakat yaşadıkları yerlerde artık Ermeniler⁸³⁶ yaşamaktadır. Avrupa Konseyi'nin 1999 yılında aldığı bir karar gereğince Gürcistan'ın Konsey'e kabulünün ardından 2 yıl içinde Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'da önceden yaşadıkları yerlere dönmelerini sağlayacak, vatandaşlık haklarının da verilmesi dahil kapsamlı bir geri dönüş kanununun altyapısını hazırlaması gerekiyordu. Konsey'in aldığı söz konusu karara göre, Ahıska Türkleri'nin geri dönüşleri üç yıl içinde başlayacak ve on iki yıl içinde tamamlanacaktı. Gürcü Devleti bu kararın gereğini bugüne kadar yerine getirmede; kararı hatırlatanlara tatminkar cevaplar veremedi ve Ahıskalıların eski yurtlarına geri dönüşleri de bir türlü başlayamadı⁸³⁷.

Eskiden Sovyet Gürcistan'ı, Acaristan, Ahıska-Ahalkele Adıgün-Aspinza ve Bagdanovka bölgelerinde yaşayan Türkler, çalışma, dolaşma hürriyetleri, bütün Sovyetler'de yaşama hakları bakımından, diğer Sovyet vatandaşları ile aynı haklara sahipti. Siyasi hayatta görev alabilirler, devletin parti ve sendikalarını üye olabilirler, başarıları ölçüsünde ödüllendirilirlerdi.⁸³⁸ Ay-

836 Günüümüzde Gürcülerden sonra Gürcistan'daki en büyük etnik grubu oluşturan Ermeniler ağırlıklı olarak ülkenin Güneybatısında ve Tiflis'te yaşamaktadırlar. Çeşitli tarihlerde meydana gelen göçler ile Gürcistan'daki Ermeni nüfusu artmıştır. 1989 nüfus sayımına göre Ermeniler Gürcistan nüfusunun % 8.1'ini oluşturmaktadır. Gürcistan'daki en büyük Ermeni nüfus Cavaheti ve Mesheti'de bulunmaktadır. İki vilayeti birlikte ele aldığımızda Ermeni nüfusu iki vilayetin toplam nüfusunun % 40'ını oluşturmaktadır. Bu illerde Ermenilerin nüfus içerisinde oranlarını arttıran nedenlerden biri Ahıska Türklerinin Cavaheti ve Mesheti'den göçüdür.

837 <http://www.digimedya.com/default.asp?h=60941&yz=80>

838 Robert Gonquest, "Kayıp Bir Halk: Rusya Meskenyalıları", Çev:Eşref Özbiçen, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:50, İstanbul, 1987, s.185-186'dan alıntı Rasin Bayraktar, Güney- Kafkasya Sınırlarında İlk Hedef: Ahıskalı Türkler, 2023 Dergisi, Sayı:38,s. 69.

rica 1992'de Kabul edilen RF Vatandaşlık Yasası'na göre: "SSCB pasaportu taşıyan Ahıskalılar, Rus vatandaşıydılar."⁸³⁹

Fakat bugün Rusya Federasyonu'nun Krasnodar bölgesinde meydana gelen olumsuz gelişmeler, mevcut hükümetin açıkladığı karar ve yasaların sadece kağıt üzerinde kaldığını göstermektedir. Bölgede yaşayan Ahıskalılar yaklaşık 15 senedir vatandaşlıkları olmadan uyruksuz yaşamaktalar ve bu durum Türk nüfusuna karşı keyfi uygulamaları beraberinde getirmektedir. Yıllardır Rus vatandaşlığını alamayan Ahıskalılar aynı zamanda kalıcı oturma izni ve yasal çalışma izni alamama, mülkiyet sahibi olamama, sosyal güvenlikten mahrum olmanın yanı sıra eğitim ve sağlık gibi temel sosyal hizmetlerden de yararlanamamaktadırlar. Devlet destekli bu baskının en önemli aracı Krasnodar'daki aşırı milliyetçi Kozaklar ve Ermeniler'dir.

15 yıl önce Özbekistan'ın Fergana vilayetinde yaşanan katliam ve kargaşa olaylarından kaçarak Krasnodar'a yerleşen Ahıskalılar SSCB dağılmadan önce bu ülke vatandaşı olarak kabul edilmekteydi. Buna rağmen yerel makamlar, bu insanlara karşı ısrarla illegal göçmen muamelesi yapmaktadır. Ahıskalıların Krasnodar'da nüfus kaydı yapılmadığı gibi Rusya Federasyonu vatandaşı da sayılmıyorlar. Bugün bile devam eden bu keyfi uygulama yüzünden Ahıskalılar vatandaşlığı olmayan şahıslar olarak bütün haklardan yoksun bir şekilde yaşıyorlar. Ahıskalıların bölgedeki tek geçim kaynağı, kiraladıkları arazilerde sebze yetiştirmek ve satmaktır. Ama Krasnodar makamları onları illegal göçmen saymakta ve toprak ekmelerine ve ürünlerini pazarlamalarını engellemektedir⁸⁴⁰.

Ahıska Türkleri insan olmanın temel haklarından olan yaşam hakkı ellerinden alınmış olarak ve her an bir sürgün tehlikesiyle yaşıyorlar. Varlıkları tehdit altında. İlk sürgünün ardın-

839 Rasim Bayraktar, "Güney- Kafkasya Sınırlarında İlk Hedef: Ahıskalı Türkler", 2023 Dergisi, Sayı:38, s. 69

840 <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=43>

dan çoğunun akrabalarıyla ilişkisi kesilmiş. Sürekli göçe tabii tutulduklarından akrabalarıyla irtibat kurmaları çok güçleşiyor.

Aynı adaletsiz tutum eğitimde de kendini gösteriyor. Okullarda etnik ayrıma dayalı bir eğitim yapılıyor. Çocuklar okula başladığı günden itibaren yetkililer "Türk Sınıfları" oluşturuyorlar ve Ahıskalı çocukları bu sınıflara alıyorlar. Bu işlem velilere danışılmadan keyfi gerçekleşiyor. Bu tarz bir uygulama BM Çocuk Hakları Anlaşması'nın 2.maddesi hükmünün açıkça ihlali-dir⁸⁴¹.

Ayrıca yine sıkıntı veren bir konu da Ahıska Türkleri'nin isimleri meselesidir. Gürcistan'da bir kısım aydın, Ahıska Türkleri'nin aslında Müslümanlaşmış Gürcüler olduklarını iddia etmektedir ve birey olarak Gürcistan'a geri dönen Ahıska Türkleri'ne bir dönem itibarıyla Gürcistan vatandaşı olabilmek için Gürcü soyadı almayı şart koşmak istedikleri de olmuştur. Bu yüzden de; "Ahıska Türklerinin etnik kimliğini kabul etmek istemeyen ve Ahıska Türkleri'nin geri dönüşünü ülke için ağır bir yük olarak gören Gürcistan, bir taraftan sorunu sürüncemede bırakmak ve bu şekilde Ahıska Türklerini bıktırmak, öte taraftan ise Avrupa Konseyi'ne verdiği sözü tutuyor görünerek uluslararası toplumun, kendisine bu konuda yaptığı baskıyı hafifletmeye çalışmaktadır"⁸⁴² şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Ahıskalı Türklerin yaşadıkları bir diğer sorun da Soy Tespiti Belgesi konusunda yaşanmaktadır. 1992'den beri Türkiye'ye göç eden Ahıskalılar'ın "ikamet izni" alma hakları yılan hikayesine dönmüştür. SSCB'nin dağılmasının ardından Ahıskalı bir grup aydınının isteğiyle 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair bir kanun çıkarmıştır. Türkiye'nin çeşitli il ve ilçelerine göç eden Ahıskalı ailelerin ikametgah işlemleri, son derece acemi davranan ilgili hükümet yetkililerinin azizliğine uğramış bulunmakta-

841 <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=41>

842 <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=127>

dir. 10 seneyi aşkın bir zamandır ikametgah işlemleri çeşitli sosyal yardımlaşma kuruluşlarına terk edilerek istismara açık bir vaziyete getirilmiştir. Bu organizasyon boşluğunu fırsat bilen kuruluşlar "Ahıskalı" adını çıkarları doğrultusunda kullanarak, çeşitli amaçlarla Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu birçok kişiye ikametgah kazandırmışlardır. Durumun yeni farkına varan ve sosyal yardımlaşma kuruluşları arasında "federasyon" çalışmalarını başlatan emniyet birimleri, ilk etapta Ahıskalı aileleri suçlamaktadır. Ahıskalı adını kullanarak rant peşinde olan şahıslar yüzünden Ahıskalı aileler hoş olmayan suçlamalara maruz kalmaktadırlar. Şimdiye kadar yapılmış ikametgah işlemleriyle ilgili soruşturma başlatan emniyet birimleri yeni gelen Ahıskalı ailelerden temini imkansız belgeler istemektedir. Bu belgelerin içersinde "Soy Tespiti" belgesi Ahıskalıların konumu açısından son derece önemlidir⁸⁴³.

Eski Sovyetler Birliği'nin çeşitli ülkelerinden gelen Ahıskalı ailelerden, geldikleri ülkenin nüfus müdürlüğünden "Ahıska Türkü" olduğunu ispatlayacak resmi belge istenmektedir. Arından her Ahıskalı'dan ifadesi alınmakta ve soyuyla ilgili soruya çekilerek şahitler eşliğinde Ahıskalı olup olmadığına karar verilmektedir. Aslında bu uygulamadan çıkarılacak sonuç ilgili hükümetlerin kendi organize eksikliklerini bu şekilde kapatmaya çalıştıklarıdır. Maalesef ki 70 yıldır Türk olmanın bedelini ağır şekilde ödeyen Ahıska Türkü Türklüğünü, Türk Hükümetine ispatlamak durumunda kalmıştır.

Ayrıca Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları bölgelerde yerel birimler ve emniyet mensupları Sovyet döneminden kalma belgeleri kabul etmemektedirler. Rus belgelerine sahip olunması gerektiğini söylemektedirler. Buda bölge halkı üzerinde kendini ifade edememe sıkıntısı doğurmaktadır.

843 Bayraktar, a.g.m., s.72-73.

F. Sorunlara Çözüm Önerileri

Ahıska Türkleri'nin bugün yaşadıkları bu sıkıntılar, ırk ayrımına dayalı politikalar ileride diğer etnik gruplar içinde problem olabilir. Bölgede Rus ve Ermeniler işbirliği içinde görünüyorlar. Diğer azınlıkların bu işbirliğine karşı bir araya gelebilecekleri bir platform oluşturmaları gerekmektedir. Siyasi arena-da kendilerini temsil edebilecekleri bir parti yapılanmasına gidilebilir. Bölge halkının sıkıntılarını dile getirebilecekleri ve yönetim üzerinde bir baskı unsuru olabilecek siyasi parti yapılanması bölgenin önemli bir eksiğidir.

Uluslararası Örgütlerle ilişkiye geçilerek konunun dünya kamuoyu gündemine taşınması ve bunun bir baskı unsuru doğurması sağlanabilir.

Ahıskalı Türklere Ahıska Bölgesi'nin kendi anayurtları olduğu bilinci verilmeli ve ilk öncelik olarak kendi yurtlarına dönme çabalarına girişmeleri daha sonra diğer seçenekler (mülteci statüsü alarak ABD'ye ya da Avrupa ülkelerine göçleri) üzerine yoğunlaşmaları sağlanmalıdır. Çünkü bu durum Ahıskalıların daha fazla bölünmesi sonucunu doğuracak bu da Ahıskalıların kültürlerini unutarak yabancılaştırmalarını getirecektir.

Ahıskalıların anayurtlarına Ermenilerin yerleştirildiklerini biliyoruz. Ermeni halkın bu geri dönüş konusunda psikolojik sıkıntılar yaşayacağı da açıktır. Evleri ve işleri ellerinden alınacağı endişesi yaşayacaklar ki bu da iki toplum arasında gerginlik yaratabilir.

I. Uluslararası Ahıska Türkleri Kurultayı, Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'de 30 Haziran-4 Temmuz 2004 tarihlerinde Ahıska Türkleri'nin sorunları, vatanlarına geri dönüş sürecinde karşılaştıkları güçlükler ve bunların çözüm yollarının detaylı olarak ele alındığı I. Uluslararası Ahıska Türkleri Kurultayı düzenlenmiştir. Kurultaya yaklaşık 400 kişi katılmış, Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu Başkanı Veysel Kılıç, TBMM Başkan Vekili Sadık Yakut, Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçisi Ahmet

Ünal Çeviköz, Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Milli Konularla İlgili Müşaviri Hidayet Oruçov, Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı İbrahim Burhanov da birer konuşma yapmışlardır. Azerbaycan ve Türkiye'nin yanı sıra Rusya Federasyonu, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Ukrayna'da yaşayan Ahıska Türkleri derneklerinin yoğun ilgi gösterdiği kurultay, Ahıskalıların vatana dönüş girişiminin önemli ayağını oluşturmaktadır. Kurultayda Ahıska Türkleri'nin tarihi vatanlarına dönüşü konusu ele alınmış ve Ahıska Türkleri'nin problemlerinin ortadan kaldırılması amacıyla, uluslararası ilişkiler, eğitim, kültür ve ekonomi ile ilgili konularda komisyonlar oluşturulmuştur. Uluslararası komisyon, Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'daki tarihi vatanlarına dönüşü ile ilgili çalışmalara başlanması ve bu yönde somut adımlar atılmasını teklif etmiştir⁸⁴⁴.

Ahıska Türklerinin geçmiş dönemlerde uğradıkları haksızlıklar, hali hazırda yaşadıkları sorunlar ile kendi topraklarına dönmelerinin sağlanması amacıyla yürütülebilecek faaliyetlere değinilen kurultay sırasında kurulan 4 komisyon şunlardır:

- Uluslararası İlişkiler Komisyonu: Ahıska Türkleri'nin vatanlarına dönme haklarının kazandırılması,
 - Sosyal Faaliyetler Komisyonu: Ahıska Türkleri'nin sosyal sorunlarının giderilmesi ve toplumun örgütlenmesinin sağlanması,
 - Ekonomi Komisyonu: Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları bölgelerde yeni işyerleri açılmasının temin edilmesi,
 - Eğitim ve Kültür Komisyonu: Ahıska Türkleri'nin gelenek ve göreneklerinin yaşatılması, eğitim programları düzenlenmesi,
- şeklinde görev bölümü yapılarak, faaliyet alanları belirlendi.

844 Ahıska Türkleri Kurultayı, *Avrasya Bülteni (TİKA)*, Sayı:25, Ağustos 2004. s.3.

Kurultay katılımcıları tarafından geleceğe yönelik teklif edilen faaliyet konuları arasında:

- Ahıska Türklerinin kendi topraklarına dönmeleri konusunda uluslararası teşkilatlar ile ilgili ülkelere başvuruda bulunulması,

- Geçmiş dönemde uğranılan haksızlıkların dünya kamuoyuna tanıtılması amacıyla enformasyon merkezi ile internet sitesi tesis edilmesi, belgeseller hazırlanması, kitap, dergi ve broşür gibi dokümanların basılması,

- Türkiye'ye göç eden Ahıska Türklerine resmi kurumlarda çalışma imkanı yaratılması,

- Muhtelif ülkelerdeki üniversitelerden mezun olan Ahıska Türklerine başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere diğer ülkelerde iş olanakları sağlanması,

- Türkiye'deki gönüllü teşkilatların maddi desteğiyle diğer ülkelerde yaşayan Ahıska Türkleri'nin yılda en az bir kez sağlık taramasından geçirilmesi,

- Çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren Ahıska Türkü teşkilat ve dernekleri arasındaki koordinasyonun sağlanması, bu amaçla her türlü teknolojiden istifade edilmesi,

kararları alındı.

Ayrıca, 2005 yılı içerisinde düzenlenmesi planlanan Uluslararası Ahıska Türkleri 2. Kurultayı'nın Türkiye'de gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı⁸⁴⁵.

G. Sonuç

Çözüme kavuşturulamamış bir problem olarak 1944'ten günümüze gelen Ahıskalı Türkler Sorunu bir son arıyor. Bu topluluk bugüne kadar Gürcistan hükümeti tarafından oyalanmıştır. Ancak İnsan Hakları koruyuculuğunun bu kadar popüler ol-

⁸⁴⁵ <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=138>

duğu bir dönemde sorunun bu kadar çözümsüz kalması ilgi çekicidir. Diğer bütün sürgüne uğrayan topluluklar yurtlarına dönerken Ahıska Türkleri'nin hala bir cevap alamaması ve yetkililerin konuyu çözümsüz bırakması konuya ABD'nin el atmasına zemin hazırlamıştır. Bölge coğrafyası üzerinde çıkarları bulunan ABD'nin yaklaşımını anlamlandırmakta güçlük çekmiyoruz. Ahıska Türkleri'nin ve diğer halkların sempatisini topluyor ve ihtiyaç duyduğunda bölgeye tepki çekmeden girebilecek bir ortamın alt yapısını hazırlıyor. Kurtarıcı rolünü son Irak savaşında kendine elbise mişali giyen ABD Orta Asya halklarının sempatisini kazanıp bölgedeki Rus etkisini bir ölçüde kırmak istiyor.

Aslında tıpkı Ermeni Sorunu gibi sorunun çözüme kavuşturulmaması büyük güçlerin işine yarıyor. Rus hükümeti Ahıska Halkını Gürcistan üzerine baskı oluşturmak için kullanırken, ABD ise konunun insani boyutunu kullanarak bölge halkının sempatisini topluyor. Gürcistan ile iyi ilişkiler içersinde olan Türk Hükümeti konuyla daha yakından ilgilenmeye ve Gürcistan üzerinde baskı unsuru oluşturmaya başlamalıdır. Bölge halkının Türkiye'ye kabulü sorunun gerçekçi çözümü değildir. Asıl çözüm bu topluluğun kendi topraklarına kavuşturulmasıdır. Bu hem Ahıska Türkleri için hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti için en iyi çözüm olacaktır.

13. AVRASYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ARASINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI OLUŞAN EKONOMİK İLİŞKİLER

Yard. Doç. Dr. Meriç S. Ertekin*

*Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

A. GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, dünyada jeopolitik olarak bir belirsizlik oluşmuş ve yeni bir dünya düzeni kurulmaya başlamıştır. Jeopolitik tartışmalarda üzerinde en çok durulan bölge ise Orta Asya, Kafkasya ve Hazar Bölgesi'ni içine alan "Avrasya Bölgesi" olmuştur⁸⁴⁶. Avrupa ve Asya'nın Soğuk Savaş ile kesintiye uğrayan binlerce yıllık ekonomik ve kültürel bağlılığı Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile son bulmuştur. Yeni dünya düzeninde Avrupa ve Asya'nın Avrasya ile yeniden bağlanması ve bu bağlılığın kara parçası ile sınırlı kalmayıp her alanda yeniden sağlanması beklenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlik içinde yer alan Cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Siyasi bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan oluşturmuştur. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle Kafkasya ülkelerini oluşturan Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Kafkasya'da toprak parçası bulunan Rusya Federasyonu ile siyasi, ticari, kültürel ilişkiler başlamıştır. Söz konusu ülkeler siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri yapılanmalarını sağlarken ulusal menfaatlerinin gerektirdiği dış politikalarını da belirlemeye çalışmışlardır.

Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan değişimin getirdiği jeopolitik boşluk nedeniyle, bölgede etkinlik mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelede, Avrasyalı olarak Rusya, Çin, Türkiye ve İran'ın

⁸⁴⁶ Nursultan Nazarbayev, "Kritik 10 Yıl", ASAM, <http://www.avsam.org/turkce/yayinlar/kitaplar/kitap/kitap55.htm>. 27 Kasım 2004.

daha etkin olacağı beklenmekle birlikte bu ülkelerin Avrasyalı olmayan ABD kontrolünde Kafkasya ve Orta Asya politikalarını yönlendirebilecekleri de muhtemel görünmektedir⁸⁴⁷.

Rusya, Türkiye, İran, Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkaslardaki ülkelerle siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmeye çalışırken Avrupa Birliği de ekonomik alanda işbirliğini tercih etmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya'daki ülkeler ise etkili bir dış politika izlemeye çalışmaktadırlar.

Bu ülkeler, BDT üyesi olmaları ve ülkelerindeki Rus nüfusunun belli oranlarda etkin olmasından dolayı Rusya Federasyonu ile ekonomik, ticari ve siyasi ilişkilerini devam ettirmektedirler. Türk cumhuriyetlerindeki yöneticilerin büyük çoğunluğu eski Sovyet ideolojisi ile yetişmelerine, eğitim dilleri Rusçayı iletişim dili olarak kullanmalarına ve günümüzde bu ülkelerin Rusya ile olan sosyo-kültürel bağlarına rağmen Rusya'nın kendi iç işlerine doğrudan müdahale etmesini istememektedirler. Bu amaçla da, tek başlarına kalmamak ve daha güçlü olmak için Rusya'ya alternatif olarak ekonomik, ticari ve siyasi müttefik arayışlarını geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden bölgenin uluslararası politikadaki rolü ön plana çıkmakta ve potansiyel bir yatırım ve ekonomik işbirliği alanı oluşturmaktadır.

Türkiye, bölge ülkelerini tanıyan ilk ülkeler arasında bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nun da yer aldığı Avrasya Ülkeleri ile gün geçtikçe artan ticari ve siyasi ilişkiler Türk dış politikasına ve ticari ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir. Diğer taraftan, Türkiye, bu ülkelerin dışa açılma ve dünya ile bütünleşmelerinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrasya Ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin Türk Cumhuriyetleri merkezli incelenmesidir. Çalışmada, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bu

847 Aydın İbrahimov - Mustafa Mutluer, "Kafkasya'da Desintegrasyondan Bütünleşmeye Doğru Gelişmeler ve Türkiye'nin Rolü", http://www.circassiancanada.com/tr/arastirma/kafkasyada_desintegrasyondan_butunlesmeye_dogru.htm. 27 Kasım 2004.

cumhuriyetlerle bağlantı konumunda olmaları nedeniyle Kafkas ülkelerinden Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'ye komşuluğu ve bölgedeki etkisi nedeniyle Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeyi ve bu ilişkilerin Türkiye ekonomisindeki yeri incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik sorunları ve daha sonra Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ile olan ekonomik ilişkileri mevcut potansiyeller ve sorunlarla birlikte incelenmiştir. Son olarak, Türkiye'nin bu ülkelerle siyasi olduğu kadar ekonomik önem taşıyan petrol ve doğal gaz kaynaklarına yönelik ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye açısından önemli olduğundan ve ayrı bir kategoriye oluşturduğundan verilerde Türk Cumhuriyetleri birlikte ele alınmış, Rusya ve Gürcistan ise ayrı gösterilmiştir.

B. Türk Cumhuriyetlerinin Yapısal Sorunları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla siyasi olarak bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ekonomik anlamda tam olarak bağımsızlıklarını kazanamamışlardır. Mamul maddelerin üretimi, en büyük ekonomik varlıkları olan doğal kaynaklarının pazarlanmasında gerekli boru hatları ve ulaşım yönünden Rusya'ya bağımlı kalmışlardır⁸⁴⁸.

Sovyetler Birliği'nin Rusya'nın inisiyatifi ile dağılması Türk Cumhuriyetlerinin beklemedikleri bir durum olduğundan bağımsızlığın değeri yeterince anlaşılamamıştır. Rusya'nın zayıf düşmesi bu ülkeler için bir fırsat olmakla birlikte bu fırsatı yeterince kullanamamış ve gerekli düzenlemeleri yapamamışlardır. Bu yüzden Türk Cumhuriyetleri ekonomik ve siyasi olarak büyük bir başarıya ulaşamamışlardır⁸⁴⁹.

⁸⁴⁸ Mustafa Öztürk, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Durumlarına Bakış", *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, (Ed.) Mim Kemal Öke. 1999, s. 273.

⁸⁴⁹ Anar Somuncuoğlu, *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri*, *Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları: 31*, *Türkistan Araştırmaları Dizisi: 3*, Ankara, 2001, s. 2.

Türk Cumhuriyetleri arasında yüzölçümü, nüfus ve nüfusun kompozisyonu, sanayileşme ve gelişmişlik derecesi gibi ekonomik göstergeler yönünden büyük farklılıklar olmasına rağmen, hepsinin ortak hedefi özelleştirme ve pazar ekonomisine geçiş olmuştur⁸⁵⁰. Bu yüzden, bu Cumhuriyetler için serbest piyasa mekanizmasına geçmenin yanı sıra ekonomik gelişmelerini hızlandırmaları da gerekli olmuştur.

Dünyada daha önce merkezi planlamacı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşanmamış olduğundan, bu geçişi gerçekleştiren ve geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkeler geçişin nasıl yapılması gerektiğini kendileri deneyerek öğrenmişlerdir⁸⁵¹. Aslında geçiş ekonomileri kavramı, Türk Cumhuriyetlerinin içinde bulundukları durumu tam olarak ifade edememektedir. Bu ülkeler dönüşümün dışında, ulusal ekonomiyi inşa etmek, ekonomik kaynakların kontrolüne ve ülke ekonomisinin idaresine sahip çıkmak zorunda kalmışlardır⁸⁵².

Türk Cumhuriyetleri için uygun geçiş stratejisinin yanı sıra uygun gelişme ve büyüme stratejisinin seçimi de önemli olmuştur. Uluslararası kuruluşlar ve iktisatçılar bu ülkeler için dışa dönük büyüme modelini önermişlerdir⁸⁵³. Fakat ülkeler farklı politikalar uygulayarak serbestleşmeye yavaş yavaş geçmeye çalışmışlardır.

Sovyetler Birliği döneminde Türk Cumhuriyetleri sınai gelişimin yoğunlaştığı bölgelere hammadde sağlamada uzmanlaş-

850 Dinçer Taşkiran, "Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun", Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, İstanbul, 1998, s.247.

851 Somuncuoğlu, a.g.e., s.3; Merkezi planlamacı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte bir anda geçiş stratejisi ve aşamalı geçiş stratejisi mevcuttur.

852 DPT, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: 2410-ÖİK: 471, s.3.

853 Buna göre, içe dönük büyüme modelinin tersine, iç piyasa yerine dünya pazarlarına yönelik üretim yapılmalı, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda dış ticaret yapmalı ve artan ekonomik ilişkilerle sermaye birikimi ve teknoloji transferi sağlanmalıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi ve dış ticarete konan engeller kaldırılmalıdır.

tıklarından, asıl üretimin yapıldığı cumhuriyetlere bağımlı hale gelmişler ve sonuçta ekonomik olarak geri kalmışlardır⁸⁵⁴.

Sovyetler Birliği'nin sanayi politikasında, her bölge birkaç ürün üzerinde uzmanlaştıklarından bölgeler arası ilişkiler ekonomik olmaktan çok devletin çıkarlarına göre yapılmaktaydı⁸⁵⁵. Üretim süreçlerinin dikey olarak çeşitli bölgelere yayılması, üretim aşamalarının bir bölgede başlayıp bitmesine imkan vermeden, hammadde temininden ara üretim ve nihai üretime kadar olan aşamaları farklı bölgelere dağıtmıştı. Aşırı uzmanlaşma yaratan bu durum, Cumhuriyetlerin kendi iç bünyelerindeki ekonomik bütünleşmeye engel olmuştur. Böylece, Cumhuriyetlerin kendi kendilerine yeterli bir ekonomiye kavuşmaları zor olmuştur⁸⁵⁶. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla üretimin dikey organizasyonunun işlemez hale gelmesi ile üretim kesintiye uğramış ve Türk Cumhuriyetlerinde atıl kapasite sorunu ortaya çıkmıştır. Üretimde yer alan Rus, Baltık, Alman gibi yabancı asıllı kadroların bölünme ile bu Cumhuriyetleri terk etmeleri sonucunda önemli kalifiye eleman darlığı ortaya çıkmıştır⁸⁵⁷.

Bu Cumhuriyetlerde planlı ekonomiden liberal bir yapıya geçişte özel girişimcilik tecrübesinin yerleşmemiş olması da önemli bir sorun olmuştur.

Türk Cumhuriyetleri alt yapı, ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim gibi hizmetlerde diğer cumhuriyetlere göre oldukça geri kalmıştır. Mevcut alt yapı Sovyet ekonomisinin işleyişini sağlamak için organize edildiğinden, bu cumhuriyetlerin dış dünya ile irtibatlarını ve ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça sınırlı kalmıştır.

Üretimde geri teknoloji ile ağır sanayi ağırlıklı ürünler üretildiğinden tüketim malları üretimi oldukça yetersiz ve çağdışı kalmıştır.

854 DPT, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri*, a.g.e., s.5.

855 İbrahimov - Mutluer, a.g.e., s. 3.

856 DPT, *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)*, DPT Yayın No: 2374- ÖİK: 439, Ocak 1995, s.150.

857 DPT, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri*, a.g.e., s.8.

Yapısal nedenlere bağlı olarak Türk Cumhuriyetleri ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunlar; girdilerin sağlanmasında veya pazarlanmasında yaşanan ve buna bağlı sermaye ve döviz temini güçlüğü, arzın piyasaya ve talebe uyumda yetersiz kalması, sermaye ve emek piyasalarının yetersiz kalması, pazar bulma ve pazara uygun ürün geliştirme, cumhuriyetler arası ödeme sistemi sıkıntıları şeklinde özetlenebilir⁸⁵⁸.

C. Türkiye'nin Avrasya Ülkeleri ile Ekonomik İlişkileri

Küreselleşmenin ve bölgeselleşmenin ön planda olduğu bir dünyada ekonomiyi jeopolitikten ayrı düşünmek ekonomik olarak anlam taşımaz. Ekonomik tavır ve stratejileri belirleyen unsurların başında ülkenin politik coğrafyası gelir. Ekonomik iktidarın stratejik belirleyicisi makro anlamda hal ve manevralardır. Ülkeye özgü coğrafi koşullardan ekonomik ve rekabet avantajları elde edilebilir. Coğrafyadan kaynaklanan ulusal ekonomik avantajlar uluslararası platformda pazarlık unsuru olarak kullanılabilir. Türkiye'nin, coğrafi olarak AB, Ortadoğu ve Kafkasya ile komşu olması bölgesel ittifakların jeopolitik durumunun ekonomiye yansımalarına neden olmaktadır. Ayrıca ülkenin değişik coğrafi şartları küresel anlamda rekabet avantajı yaratmada bir araç olarak kullanılabilir⁸⁵⁹.

Ulaşım ve iletişim imkanlarının son derece geliştiği günümüz dünyasında Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkileri de 90'lı yılların dünya konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak ivme kazanmıştır.

Türkiye 1991-1992 yıllarında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu tarihten itibaren bu cumhuriyetlerle olan iliş-

858 DPT, *Küreselleşme, Bölgesel....*, a.g.e., s.150-151.

859 "Küresel Ekonomide Coğrafi Rekabet ve Türkiye'de Sanayi Odaklarının Tanımlanması", http://www.isikun.edu.tr/isam/diger_doc/bildiri3.htm, 27 Kasım 2004, s.2-3.

kilerinde "Avrasyan" diyebileceğimiz bir yaklaşım⁸⁶⁰ geliştirmiş-tir.

Türk Cumhuriyetleri ile geniş boyutlu ekonomik ve siyasal bütünleşmelerin sağlanması henüz erken gözükmemektedir. Bu ülkelerin öncelikli olarak bağımsızlıklarının korunması ve dışa açılmalarının sağlanması gerekmektedir. Daha sonra bölge devletleri arasında istikrarın ve işbirliğinin sağlanması önemli olmaktadır. Bu aşamada, Türkiye'nin bu ülkelerle karşılıklı olarak işbirliğini sağlaması, ticareti geliştirmesi ve bölgeye yatırımlar yapması düşünülebilir.

Bu amaçla, Avrasya ülkeleri ile Türkiye arasında ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapılmış, siyasi ve ekonomik ilişkiler giderek artarken, ulaşım ve iletişim alanlarında önemli ilerlemeler sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

1. Ekonomik Kuruluşlar

Türkiye'nin doğusunda tarihsel ve kültürel bağların bulunduğu Türk Cumhuriyetleri, diğer tarafta Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte izledikleri dışa açılma politikası, Türkiye'ye yeni bölgesel işbirliği fırsatları yaratmıştır. Ekonomik İşbirliği Örgütünün yeniden faaliyete geçirilerek Türk Cumhuriyetlerini de içine alacak şekilde genişletilmesi, bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini hedefleyen Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesi, uluslararası konjonktürde meydana gelen değişikliklerin tanıdığı yeni imkanlar çerçevesinde Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen girişimdir⁸⁶¹. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, resmen kurulduğu 1992 yılından itibaren zaman içinde yapılanmasını büyük ölçüde ta-

⁸⁶⁰ Bu yaklaşım, yeni ülkelerin demokratik çerçevede işleyen piyasa ekonomisi prensiplerini Türkiye'nin önerdiği çerçevede benimsemeleridir. Yani Türkiye bu ülkeler için bir model oluşturmaktadır; DPT, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, 2000, s. 31.

⁸⁶¹ DPT, Türkiye'nin Dış. a.g.e., s. 29.

mamlayarak, çeşitli işbirliği alanlarında çalışma araçlarını oluşturmuştur⁸⁶². KEİ ile Kafkaslardan Balkanlara kadar geniş ölçüde yaratılan ekonomik işbirliği alanı sayesinde Türk müteşebbislere yeni iş imkanları yaratılmış ve Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerinin geliştirilmesi sağlanmıştır.

2. Ticari ve Ekonomik Anlaşmalar

Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri ile ticari ve ekonomik işbirliği girişimlerini sürdürmek amacıyla bir dizi ekonomik ve ticari anlaşma imzalamıştır.

Tablo 1'den görüldüğü gibi Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kafkas Ülkeleri ve Rusya Federasyonu arasında daha çok ekonomik ve ticari işbirliği, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, karma ekonomik komisyon kurulması ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalanmıştır.

3. Müteahhitlik Hizmetleri

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya'da Türk firmaları tarafından müteahhitlik projelerinin üstlenilmesi 1992 yılından itibaren başlamıştır. Sözleşmeler pamuk işleme fabrikalarının kurulması, otel, havaalanı, soğuk hava deposu, su arıtma tesisleri, tuğla, porselen, un, makarna ve tarım sektöründe traktör fabrikalarının anahtar teslimlerini kapsamaktadır.

Türk inşaat sektörünün eski Sovyetler Birliği toprakları üzerindeki toplam iş hacmi 10 milyar doları aşmıştır. Bu iş hacminin %11'i Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindedir. Bu işlerin parasal karşılığı 1,5 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu işlerin de yaklaşık % 50'si tamamlanmış bulunmaktadır⁸⁶³. İş

862 Muhammet Akdiş, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler", *Dış Ticaret Dergisi*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Yıl:14, Sayı:4, Temmuz 1999, s. 20.

863 B. Zakir Avşar - Ferruh Solak, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Ankara. 1998. s. 57.

Ülkeler	Ekono- mik ve Ticari İş- birliğine Dair An- laşma	Türki- ye ye Doğal Gaz Gönde- rilmesi Anlaş- ması	Yatırı- mların Karşılıklı Tevsiki ve Ko- rulanması Anlaş- ması	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştir- me Pro- tokollü	Turizm Alanında İşbirliği Anlaş- ması	Karma Ekono- mik Ko- misyon Kurul- masına Dair An- laşma	Çifte Vergilen- dirmeyi Önleme Anlaş- ması	Uzun Va-de- li İşbirliği- nin Esas Gelişme Yönleri Hakkında Memoran- dum	Sınır Ti- caretine İlişkin Anlaşma	Ekonomik Konularda Yapılan Gö- rüşmelere İlişkin Muta- bakat Zaptı	Ticari, Eko- nomik, Sınai ve Bilimsel- Teknik İşbir- liğinin Geliş- tirilmesi Hakkında Uzun Vadeli Program	Diğer
Türkmenistan	03.01. 1991	01.05. 1992	13.03. 1997	04.05. 1992	19.08. 1992	17.08. 1995	17.08. 1995	13.02.1996				
Özbekistan	13.04. 1998		28.04. 1992			09.07. 1995	08.05. 1996					
Kırgızistan	23.12 1991		28.04 1992			16.08 1995	1999					
Kazakistan	26.09 1991		01.05 1992			02.09 1993	01.01 1997		19.09. 1990			
Azerbaycan	01.11. 1992		09.02 1994				09.02 1994					
Gürcistan	30.07. 1992		30.07 1992							13.01. 1994		30.01. 1997* 23.12. 1999** 15.06. 2001***
Rusya Fed. 1991	25.02. 1991		15.12. 1997				15.12. 1997				15.12. 1997	

Tablo:1- Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları

* Karma Ekonomik Komisyonun I. Dönem Toplantısına ilişkin Protokol

** KEK II. Dönem Toplantısı Protokolü

*** KEK III.Dönem Protokolü

Kaynak: KOSGEB, Rusya Ülke Raporu, Pazar Araştırma Ve İhracatı Geliştirme Merkezi, <http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/54/Rusya%20Federasyonu%20Ulke%20Raporu.doc>, 2 Şubat 2005;

Gürcistan Ülke Raporu, Tiflis Ticaret Müşavirliği, 25.07.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/gur/gur-rap-dig-yi3.doc> , 7 Şubat 2005;

TİKA, Özbekistan Cumhuriyeti, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Özbekistan.doc>, 7 Şubat 2005;

TİKA, Kırgızistan Cumhuriyeti, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kırgızistan.doc>, 7 Şubat 2005;

TİKA, Kazakistan Cumhuriyeti, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc>, 2 Şubat 2005;

TİKA, Azerbaycan Cumhuriyeti, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Azerbaycan.doc>, 7 Şubat 2005;

TİKA, Türkmenistan Cumhuriyeti, <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Türkmenistan.doc> , 5 Şubat 2005

miktarının en fazla olduğu ülke 6 milyar dolarla Rusya Federasyonu olmuştur. Daha sonra Türkmenistan gelmektedir. 2001 yılında, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde üstlenilen 9,8 milyar dolar tutarındaki müteahhitlik hizmetlerinin yüzde 42,7'sini Türkmenistan'a yapılanlar oluşturmuştur⁸⁶⁴.

Türkmenistan'da 200 kadar Türk firması yatırım gerçekleştirmiştir. Türk firmaları iplik, tekstil, hazır giyim, gıda, inşaat, turizm, taşımacılık, petrol ve petrol ürünleri, süpermarket, mağaza, bankacılık, oto tamir servisi, lokantacılık gibi alanlarda faaliyet göstermekte olup, yatırım toplamı 2001 yılı itibariyle 1.250 milyon dolar civarındadır. Bu yatırımların yaklaşık 1 milyar dolarlık bölümü tekstil sektöründe gerçekleşmiştir⁸⁶⁵.

864 TİKA. "Türkmenistan Cumhuriyeti". <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Türkmenistan.doc>. 5 Şubat 2005

865 TİKA, Türkmenistan Cumhuriyeti. a.g.e., İnt.

4. Kredi İlişkileri

Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin dışı açılmalarına ve batı ekonomileri ile bütünleşmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Fakat Türkiye'nin mali ve teknolojik olanaklarının bu ülkelerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceği de açıktır⁸⁶⁶. Bu yüzden, öncelikli olarak bu ülkelerin kendi aralarında ve Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak ekonomik ve siyasi açıdan güçlü olmaları gerekmektedir⁸⁶⁷. Bu amaçla, Türk Cumhuriyetlerine ikili ve çok taraflı yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar hibe, teknik yardımlar ve ihracat kredileri şeklinde olmaktadır. Ayrıca, Türk Cumhuriyetlerinde açılan bankalar aracılığıyla bir yandan bu ülkelere zayıf olan bankacılık ve finans sektörü desteklenirken diğer taraftan Türk girişimcilerin yatırımlarının ve faaliyetlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

Türk Cumhuriyetleri büyük enerji ve tarımsal potansiyele sahip olmalarına karşın bu potansiyeli kullanabilecek finansman sıkıntıları mevcuttur. Bu yüzden, Türkiye bu ülkelere Eximbank kredileri vermiştir.

1989 yılından beri Orta ve Batı Asya'da faaliyet gösteren Türk Eximbank, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun yanı sıra bağımsızlıklarını kazanan Orta-Batı Asya Cumhuriyetlerine ve Kafkas Ülkelerine yönelik desteğini kredi, garanti ve sigorta programları ile sürdürmüştür. Bu ülkelere karşılaşılan ekonomik sıkıntıları gidermek amacıyla ilk olarak acil ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal kredisi bazında finansman programları uygulanmıştır⁸⁶⁸.

866 Mert, a.g.e., s. 137.

867 DPT. Küreselleşme, Bölgesel..., a.g.e., s.146.

868 DPT. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2511- ÖİK: 528. Ankara. 2000. s. 150.

Ülkeler	Kredi Tutarı	Toplam Kullandırım*
Azerbaycan	250,0	91,7
Mal Kredisi	100,0	59,6
Proje Kredisi	150,0	32,1
Türkmenistan	163,3	109,1
Mal Kredisi	75,0	75,0
Proje Kredisi	88,3	34,1
Kazakistan	240,0	213,1
Mal Kredisi	55,7	40,0
Proje Kredisi	184,3	173,1
Rusya Fed.	1.150,0	723,4
Mal Kredisi	800,0	599,4
Proje Kredisi	350,0	124,0
Kırgızistan	75,0	48,1
Mal Kredisi	37,5	35,7
Proje Kredisi	37,5	12,4
Tacikistan	50,0	20,0
Mal Kredisi	50,0	20,0
Gürcistan	50,0	41,5
Mal Kredisi	50,0	41,5
Proje Kredisi	250,0	222,5
Özbekistan	375,0	347,1
Mal Kredisi	125,0	124,6
Toplam	2.353,3	1.594,0

Tablo 2: Türk Eximbank Ülke Kredi ve Garanti Programları (Milyon ABD Doları)

* 06.12.1999 itibariyle

Kaynak: DPT, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2511-ÖİK: 528, Ankara, 2000, s.152.

Tablo 2’de Türk Eximbank’ın ülke kredi ve garanti programları görülmektedir. Buna göre en fazla kredi Rusya Federasyonu’na ve Özbekistan’a verilmiştir.

Türk Eximbank’ın bölge ülkelerine yönelik proje finansman desteği üç grupta toplanmıştır. Önce hizmetler sektörüne girilmiş, arkasından tüketim maddeleri üretimi yapan tesislere yönelinmiş ve son aşamada ise daha gelişmiş sınai tesislerin finansmanına ve nihayetinde dev enerji projelerine başlanılmıştır. Ülke Proje Kredileri çerçevesinde, Türk firmalarınca bu ül-

kelerde otel-iş merkezi inşaatı ve restorasyonu, ticaret merkezi, sağlık merkezi, sınai tesis, telekomünikasyon ve enerji projelerine finansman desteği sağlanmaktadır⁸⁶⁹. Fakat Türk Cumhuriyetlerine Türkiye'den yapacakları ithalat için kullandırılan ve Türk Cumhuriyetlerinde yatırım yapacak işadamlarımıza kullandırılan kredilerden bir kısmının zamanında dönmemesi yüzünden sorunlar yaşanmıştır.

Türk Cumhuriyetlerine yönelik ihracat ve yatırım faaliyetlerinin Eximbank kredileri ile desteklendiği ilk yıllarda ihracatımızda ve üstlenilen müteahhitlik projelerinde önemli bir artış görülmüştür. Ancak, kredi desteğinin azalmasıyla olumlu ortam tersine dönmüştür. Finansman sağlama açısından Batılı ve Uzakdoğulu firmalarla rekabet edemeyen firmalarımız yavaş yavaş pazardan çekilmişlerdir⁸⁷⁰.

5. İhracat ve İthalat

Türk Cumhuriyetleri üretim imkanları açısından daha çok ham petrol, doğal gaz, endüstriyel hammaddeler ve az miktarda sanayi ürünleri ihraç edebilmektedirler. İthalat ihtiyaçlarını ise genel olarak tüketim malları oluşturmaktadır. Bu yüzden, Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin ekonomileri, üretim yapıları, ihracat potansiyelleri ve ihraç etmek istedikleri ürünler bakımından birbirini tamamlamaktadır⁸⁷¹.

Türk Cumhuriyetlerine yönelik ticari ilişkiler incelendiğinde bu Cumhuriyetlere yönelik ihracatta 1997 yılından sonra negatif bir gelişme gözlenmektedir. Tablo 3'te görüldüğü gibi, Türk Cumhuriyetlerine yönelik ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 1992 yılında %1,3 iken 1997 yılında %3,5'e

⁸⁶⁹ DPT, *Türkiye ile a.g.e.*, s.151.

⁸⁷⁰ Fatih Turan ve Atakan Özdemir, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme", *Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı - Ocak 2002*, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/fatih.htm> . 5 Şubat 2005, s.9.

⁸⁷¹ Akdiş. a.g.e., s.14.

ulaşmıştır. Ancak, daha sonraki yıllarda azalarak 2003 yılında %1,9'a düşmüştür. Bu gelişmenin temelinde Türk Cumhuriyetlerinin finansman sıkıntısı yer almaktadır. Türk işadamlarının yaptığı ticari bağlantıların önemli bir bölümü takas esasına göre yapılmıştır.

Bu gelişmelere göre Türk Cumhuriyetlerine ihracatımızın ve ithalatımızın gelişimi Tablo 3 ve Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 3'te, Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik ihracat toplamı 1992 yılında 185 milyon dolar iken 1997 yılında 910 milyon dolara ve 2003 yılında da 887 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin 2003 yılında 46.878 milyon dolar olan toplam ihracatının %1,9'unu Türk Cumhuriyetleri'ne olan ihracat oluşturmuştur. Bu rakam, 1998 yılında Uzak Doğu Asya ve Rusya krizlerinin etkisi ile 1999 yılında %2,2'ye gerilemiştir. İhracatın en fazla yapıldığı ülkeler ise Rusya Federasyonu ve Azerbaycan olmuştur.

Türk Cumhuriyetlerinden ithalatımız ise ihracata göre daha düşük düzeyde kalmıştır. Tablo 4'te, 1992 yılında bu ülkelerden 89 milyon dolar ithalat yapılırken 2003 yılında 620 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin 2003 yılındaki toplam ithalatının %0,9'unu oluşturmuştur. 2001 yılında Türkiye'de krizlerin etkisi ile ithalat 2000 yılında 628 milyon dolardan 2001 yılında 282 milyon dolara düşmüştür.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaret dengesi 2000 yılı dışında fazla vermiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi, 1997 yılına kadar artış eğilimi gösteren ticaret fazlası 1997 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Türk Cumhuriyetlerine açılan Eximbank kredilerinin sınırlandırılmasıyla birlikte bu ülkelerde yaşanan finansman sıkıntısı azalmada etkili olmuştur.

Tablo 3 ve Tablo 4'ten Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticari ilişkilerinin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinden daha fazla olduğu görülmektedir. 2003 yılında Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine olan ihracatı 887 milyon dolar iken aynı yıl

Türk Cümh.	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Azerbaycan	103	68	132	161	240	320	327	248	230	225	231	308
Kazakistan	19	68	132	151	164	211	214	97	119	120	160	233
Kırgızistan	2	17	16	38	47	50	42	23	21	17	24	40
Özbekistan	54	214	65	139	230	211	156	99	83	90	94	138
Türkmenistan	7	84	84	56	66	118	96	107	120	105	110	168
Türk C.Top	185	451	429	545	747	910	835	574	573	557	619	887
Genel Top.	14.719	15.348	18.105	21.636	23.224	26.261	26.973	26.588	27.775	31.334	36.059	46.878
T.C.Payı(%)	1,3	2,9	2,3	2,5	3,2	3,5	3,1	2,2	2,1	1,8	1,7	1,9
Gürcistan	12	34	67	68	110	173	164	114	132	144	103	154
Rusya Fed.	441	505	820	1.238	1.512	2.056	1.348	589	644	924	1.168	1.363

Tablo-3- Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'a Olan İhracatı (Milyon ABD Doları)²⁷

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Cilt: 9, Sayı: 29, Aralık-1999, s.165; Maliye Bakanlığı, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yılı, 1998, s. 515-516; T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yılı, 2002, s. 536-541; Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-2003, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ağustos 2004, s. 165.

27 Tablo 3 kaynaklardan elde edilen verilere göre düzenlenmiştir.

Ülkeler	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Azerbaycan	35	34	9	22	38	58	50	44	96	78	65	121
Kazakistan	11	44	32	87	101	165	254	296	346	90	204	266
Kırgızistan	1	3	4	6	6	8	7	3	2	6	18	11
Özbekistan	21	32	79	62	56	95	96	47	86	36	75	98
Türkmenistan	21	77	66	112	100	74	42	67	98	72	106	124
Türk C.Top.	89	190	190	89	301	400	449	457	628	282	468	620
Genel Top.	22.871	29.428	23.270	35.709	43.627	48.559	45.922	40.671	54.503	41.399	51.554	68.734
T.C.Payı(%)	0,4	0,6	0,8	0,8	0,7	0,8	1	1,1	1,2	0,7	0,9	0,9
Gürcistan	6	22	26	50	32	66	91	93	155	127	137	272
Rusya Fed.	1.041	1.542	1.045	2.082	1.921	2.174	2.155	2.374	3.887	3.436	3.892	5.420

Tablo 4- Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'dan Olan İthalatı (Milyon ABD Doları)²⁸

Kaynak: DPT, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT-2511- ÖİK: 528, Ankara, 2000, s. 92-96; Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, C:9, S:29, Aralık-1999, s.169; Maliye Bakanlığı, 2004 Yıllık Ekonomik Rapor, <http://www.maliye.gov.tr>, 10 Şubat 2005; T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998, s. 515-516; T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2002, s.536-541; Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-2003, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ağustos 2004, s. 169.

²⁸ Tablo 4 kaynaklardan elde edilen verilere göre düzenlenmiştir.

Rusya Federasyonu'na ihracatı 1.363 milyon dolar olmuştur. Aynı şekilde, Türkiye'nin 2003 yılında Türk Cumhuriyetlerinden olan ithalatı 620 milyon dolar iken Rusya Federasyonu'ndan ithalatı 5.420 milyon dolar olmuştur.

Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerde, bu ülkelere ihracat ve bu ülkelerden ithalatın ürün dağılımı incelendiğinde genel olarak ihracat, gıda sanayi ürünleri, dokumacılık, kimya ve makine sanayi sektörlerine dayanmaktadır. İthalatımızda ise, pamuk, demir-çelik, demir dışı metaller ve ham deriler yer almaktadır⁸⁷².

Türkiye'nin Rusya ile ticari ilişkileri her iki ülke için de önemlidir ve dış siyasetleri üzerinde bir kontrol sağlamaktadır. Türkiye'nin Rusya'daki ekonomik menfaatleri, aslında Orta Asya ve Kafkaslardaki menfaatlerinin birkaç katıdır⁸⁷³. Yeraltı kaynakları, insan gücü ve altyapısı ile zengin bir potansiyele sahip olan Rusya ile ekonomik ilişkilerin uzun vadeli olarak ele alınması gereklidir⁸⁷⁴. Bu yüzden ekonomik ilişkilerin politik ilişkiler açısından da desteklenmesi gerekliliği her geçen gün artmaktadır.

Birbirini tamamlar nitelikte bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında çok büyük ekonomik potansiyele rağmen ekonomik ilişkiler istenilen düzeye ulaşabilmiş değildir. İstatistikî rakamlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ticarete aynı şekilde bir dengesizlik de söz konusudur. Tablo 5'te görüldüğü gibi Türkiye ile Rusya arasındaki ticarete sürekli Türkiye aleyhine büyüyen bir açık söz konusudur. 1992'de ticaret açığı 600 milyon ABD doları iken 2003 yılında 4057 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Rusya ise Rusya lehine gözüken ticaret dengesinin Rusya'daki müte-

872 Turan, a.g.e., s. 11

873 Svante E. Cornell, "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar". (Çev.) Yılmaz Tezkan), *Kafkas Vakfı*, http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar_ve_ortaasyada_ortakliklar_.htm, 27 Kasım 2004, s. 11.

874 Buttanni, a.g.e., s. 109.

Ülkeler	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Azerbaycan												
Ticaret Deng.	68	34	123	139	202	262	277	204	134	147	166	187
Ticaret Hac.	138	102	141	183	278	378	377	292	326	303	296	429
Kazakistan												
Ticaret Deng.	8	44	100	64	63	46	-40	-199	-227	30	-44	-33
Ticaret Hac.	30	112	164	238	265	376	468	393	465	210	364	499
Kırgızistan												
Ticaret Deng.	1	14	12	32	41	42	35	20	19	11	6	29
Ticaret Hac.	3	20	20	44	53	58	49	26	23	23	42	51
Özbekistan												
Ticaret Deng.	33	182	-14	77	174	116	60	52	-3	54	19	40
Ticaret Hac.	75	246	144	201	286	306	252	146	169	126	169	236
Türkmenistan												
Ticaret Deng.	-14	7	18	-56	-34	44	54	40	22	33	4	44
Ticaret Hac.	28	161	150	168	166	192	138	174	218	177	216	292
Türk C.Top.												
Ticaret Deng.	96	261	239	456	446	510	386	117	-55	275	151	267
Ticaret Hac.	274	641	619	634	1048	1310	1284	1031	1201	839	1087	1507
Türkiye Genel												
Ticaret Deng.	-8.152	-14.080	-5.165	-14.073	-20.403	-22.298	-18.949	-14.083	-26.728	-10.065	-15.495	-21.856
Ticaret Hac.	37.590	44.776	41.375	57.345	66.851	74.820	72.895	67.259	82.278	72.733	87.613	115.612
Gürcistan												
Ticaret Deng.	6	12	41	18	78	107	73	21	-23	17	-34	-118
Ticaret Hac.	18	56	93	118	142	239	255	207	287	271	240	426
Rusya Fed.												
Ticaret Deng.	-600	-1.037	-225	-844	-409	-118	-807	-1.785	-3.243	-2.512	-2.724	-4.057
Ticaret Hac.	1.482	2.047	1.865	3.320	3.433	4.230	3.503	2.963	4.531	4.360	5.060	6.783

Tablo 5- Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ile Olan Ticaret Dengesi ve Ticaret Hacmi (Milyon ABD Doları)³⁰

30 Tablo 5, tablo 3 ve tablo 4'deki kaynaklardan elde edilen verilere göre düzenlenmiştir.

ahhitlik işleri, bavul ticareti ve turizm ile dengelendiğini ifade etmiştir⁸⁷⁵.

Tablo 5'te 2003 yılında Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ticaret hacminin 6.783 milyon ABD doları olduğu görülmektedir. Bu ticaret hacmi içerisinde Türkiye'nin ihracat payı 1.363 milyon ABD doları ile oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler her türlü kriz ortamından etkilenebilecek türden ihraç kalemleri olduğundan kriz ortamlarında Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatının azaldığı görülmektedir⁸⁷⁶. Tablo 3'te 1997 yılında Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatı 2.056 milyon ABD doları iken 1998 yılındaki Rusya krizi ile bu yılda ve izleyen yılda ihracat sırasıyla 1.348 ve 589 milyon ABD dolarına düşmüştür.

6. Sermaye İhracı

Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkiler ticari ilişkilerin gerisinde kalmıştır. Sınai işbirliği alanında finansman sağlanması yönünde sıkıntılar bulunduğundan projelerin uygulamaya geçirilmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Özel sektör tarafından bu ülkelerde başta tekstil olmak üzere, otomotiv, gıda, ilaç gibi sektörlerde yatırımlar gerçekleştirilmiştir⁸⁷⁷. Müteahhitlik dışında gerçekleştirilen doğrudan sermaye transferi toplamı 1.564.292.000 dolar düzeyine ulaşmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nin toplam sermaye ihracı içindeki payı 2001, 2002 ve 2003 yıllarında önemli bir miktara ulaşmıştır. 2001 yılında 49,8, 2002 yılında 44,8 ve 2003 yılında 76,8 olmuştur (Tablo 6).

875 Sinan Oğan, " Putin'in Türkiye Ziyareti", <http://www.avsam.org/turkce/analizler.55-analiz.htm>, 27 Kasım 2004, s. 8.

876 Oğan, "Putin'in...., a.g.e., s. 9.

877 DPT, Türkiye ile....,a.g.e., s.88.

Ülkeler	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Toplam
Azerbaycan													
Firma Sayısı	20	13	31	22	10	13	6	2	3	1	4	1	126
İhraç Edilen													
Sermaye	6.524	2.226	3.057	47.986	11.459	43.880	18.040	16.47	417.6915	177.374	298.687	2.793	1.046.192
Türk Cum.													
Toplamındaki													
Payı(%)	52,9	24,7	11,4	65,8	44,1	52,6	28	38,1	57,5	94,8	97,7	42	
Kazakistan													
Firma Sayısı	12	3	9	5	13	7	4	3	3	3	5	1	68
İhraç Edilen													
Sermaye	3.567	5.189	11.853	11.334	8.851	26.679	40.852	13.814	302.304	593	1.664	3.179	429.879
T.C.Top. Payı	28,9	57,6	44,3	15,5	34,1	32	63,5	32	41,6	0,3	0,5	47,9	429.879
Kırgızistan													
Firma Sayısı	5	1	2	1	4	1	0		-	0	0		14
İhraç Edilen													
Sermaye	414	20	7.630	8.406	330	4.038	346			728	248		22.160
T.C.Top.													
Payı	3,4	0,2	28,5	11,5	1,3	4,8	0,5			0,4	3,7		
Özbekistan													
Firma Sayısı	5	6	8	28	6	3	1	2	1	2	0	2	64
İhraç Edilen													
Sermaye	1.302	1.262	692	3.667	4.667	766	845	5.624	608	497	541	427	20.898
T.C.Top.													
Payı	10,6	14	2,6	5	17,9	0,9	1,3	13	0,1	0,3	0,2	6,4	
Türkmenistan													
Firma Sayısı	2	4	4	3	2	3	1	3	1	0	0		23
İhraç Edilen													
Sermaye	523	315	3.550	1.605	664	8.068	4.271	7.286	6.026	7.879	4.976		45.163
T.C. Top. Payı	4,2	3,5	13,2	2,2	2,6	9,7	6,7	16,9	0,8	4,2	1,6		

Ülkeler T.Cum. Top.	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Toplam
Firma Sayısı	44	27	54	59	35	27	12	10	8	6	9	4	295
İhrac Edilen													
Sermaye	12.330	9.012	26.782	72.998	25.971	83.431	64.354	43.199	726.629	187.071	305.868	6647	1.564.292
Genel Toplam	502.683	124.941	158.204	359.929	279.090	386.986	671.803	1.188.440	1.459.890	1.789	398.323	208.068	
G. Toplamda													
Türk C. Payı	2,5	7,2	16,9	20,3	9,3	21,6	9,6	3,6	49,8	44,8	76,8	3,2	
Gürcistan													
Firma Sayısı			2	2	3	3	1	0	4		0		16
İhrac Edilen													
Sermaye			126	4.639	6.099	3.760	7.673	10.200	1.113		35.582		30.622
Rusya Federasyonu													
Firma Sayısı	10	12	16	11	7	4	1	0	3	6	7	4	83
İhrac Edilen													
Sermaye	3.073	5.547	2.096	36.840	58.103	7.938	45.400	2.523	12.596	1.439	-1.697	286	159.743

Tablo 6- Türkiye'den Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'a Giden Sermaye İhracı (Doğrudan Yatırımlar) (Bin ABD Doları)¹⁶

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Cilt: 9, Sayı: 29, Aralık 1999, s. 196-197; <http://www.hazine.gov.tr/stat/finans/ULKESEK04III.xls>, 27 Kasım 2004

36 Tablo 6 kaynaklardan elde edilen verilere göre düzenlenmiştir.

Ülkeler	Bankacılık	Diğer Mali Hizmetler	Enerji	İmalat	İnşaat	Madencilik	Sigorta	Telekomün	Ticaret	Turizm	Ulaştırma	Toplam
Azerbaycan	4.168		1.416	27.071	70	68.639	214	23.181	10.950			135.709
Kazakistan	19.604	300		39.214		22.470		12.716	4.380	125	3.000	101.809
Kırgızistan				16.594					4.591			21.185
Özbekistan	1.000			10.510					890		8	12.408
Türkmen.	500			13.388		500			706	2.804		17.898
Toplam	25.272	300	1.416	106.777	70	91.609	214	35.897	21.517	2.929	3.008	289.008
Gürcistan	3.847			8.507				7.532				19.886
Rusya Fed.	80.534			44.555	6.629				37.276	98		169.092

Tablo: 7- Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'a Sektörler İtibarıyla Sermaye İhracı (Bin ABD Doları) (03.12.1999)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Cilt: 9, Sayı: 29, Aralık-1999, s.194-195.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine sektörler itibariyle olan sermaye ihracı daha çok imalat ve madencilik sektörlerindedir. Sermaye ihracının büyük çoğunluğu, Tablo 7'da görüldüğü gibi Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Kazakistan'a yapılmıştır.

7. Bankacılık Hizmetleri

Türk girişimcilerin Türk Cumhuriyetleri'nde ve Rusya Federasyonu'nda mevcut gereksinimlerini gidermek ve bu Cumhuriyetlerin finans ve bankacılık sektörüne destek olmak amacıyla Türk bankaları bu ülkelerde banka ve banka şubeleri açmıştır. Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan ise sırasıyla en çok banka ve banka şubesinin açıldığı ülkeler olmuştur (Tablo 8).

Ülke Adı	Banka/Şube Ünvanı	Ortakların Ünvanı	Sermaye(\$)	Pay(%)
Azerbaycan	Azerbaijan-Turkish Bank	TC Ziraat Bankası	1.000.000	50
	Bank of Baku SKB	NAB Dış Tic. Ltd.Şti.	1.750.000	25
	Baybank	Mustafa Bayraktar	1.000.000	32
	Koçbank Azerbaijan Ltd.	Koçbank A.Ş.	5.000.000	60
Kazakistan	Demirbank Kazakistan	Demirbank T.A.Ş.	1.500.000	55
	International Bank Alma Ata	Okan Yatırım Bankası A.Ş.	4.237.288	93
	Kazkomerts-Ziraat Int Bank	T.C. Ziraat Bankası	1.000.000	35
	Kkazakistan Alma-Ata Bank A.Ş.	Okan Holding A.Ş.	1.750.000	15
	Türkiye Kazakistan International Bank	Türkiye Emlak Bankası A.Ş.	1.500.000	35
Özbekistan	Uzbekistan-Turkish Bank	T.C. Ziraat Bankası	9.084.110	50
Türkmenistan	Türkmen-Turkish Commercial Bank	T.C. Ziraat Bankası	39.504.872	50
Rusya Federasyonu	Finans Bank Moskova Ltd.	Finansbank A.Ş.	8.000.000	60
	Garanti Bank Moscow	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	15.000.000	98
	İktisat Rusya	İktisat Finansal Kiralama A.Ş.	9.200.000	38
	Russian Turkish Bank	T.C. Ziraat Bankası	12.000.000	69
	Yapı Toko Bank	Başak Sig.		15
Gürcistan		Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	5.000.000	55
	Türkiye Emlak Bankası	Türkiye Emlak Bankası A.Ş.	3.847.240	100

Tablo: 8- Türk Girişimcilerce Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'da Kurulan Bankalar ve Banka Şubeleri (31.12.1999)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Cilt: 9, Sayı: 29, Aralık 1999, s. 198-199.

8. Ulaşım ve Haberleşme Hizmetleri

Türkiye Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Gürcistan ve Özbekistan'la kara ve hava ulaştırması alanında anlaşmalar yapmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin millî taşımacılık mevzuatlarının yetersiz olması ve İran transit yolunun kullanılmasında bu ülke tarafından sorunlar yaratılması Türkiye'nin bu ülkelerle ticaretini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu amaçla, Türkiye Türk Cumhuriyetleri ile karayolu ve demiryolu ulaşımının sağlıklı şartlarda gerçekleşmesi için çalışmalar yapmaktadır⁸⁷⁸.

Türkiye Cumhuriyetlerinin mevcut alt yapısı Sovyet ekonomisinin işleyişini sağlamak için organize edildiğinden, bu cumhuriyetlerin ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça sınırlı kalan haberleşme sektöründe ise Türk Telekom A.Ş. ile Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'da telefon ve posta işlemleri başlatılmıştır⁸⁷⁹.

Kars-Tiflis demir yolunun inşası başlatılmıştır. Böylece, Türkiye Gürcistan üzerinden Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerine ulaşabilecektir. Ayrıca, Gürcistan ve Türkiye arasında elektrik enerjisi alanında da işbirliği projeleri geliştirilmektedir.⁸⁸⁰

D. Avrasya Ülkeleri ile Enerji Kaynaklarına Yönelik İlişkiler

Dünya kara yüzölçümünün yaklaşık % 40'lık bölümünü oluşturan Türkiye merkezli Avrasya Bölgesi dünya GSMH'sında yarıdan fazla etkiye sahiptir ve mevcut enerji kaynaklarının %75'i bu topraklarda işlenmektedir⁸⁸¹.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra enerji kaynaklarıyla dünyanın stratejik bölgesi ve rekabet alanı haline gelen Azerbaycan ve Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğal gaz kaynakları

⁸⁷⁸ Avşar, a.g.e., s.57.

⁸⁷⁹ Avşar, a.g.e., s.57.

⁸⁸⁰ Buttani, a.g.e., s.162.

⁸⁸¹ Küresel...a.g.e., s.4.

Kafkasya'yı ekonomik ve siyasi açıdan uluslar arası ilgi odağı haline getirmiştir.

Tablo 9'de Türk Cumhuriyetlerinin ve Rusya'nın petrol ve doğal gaz rezervleri gösterilmiştir. Tablo 9'dan zengin petrol rezervi açısından Rusya'nın Ortadoğu'dan sonra ikinci sırada Türk Cumhuriyetlerinin ise üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Rusya dünya petrol rezervlerinin %4,6'sını oluştururken Türk Cumhuriyetleri %1,7'sini oluşturmuştur. Doğal gaz rezervleri açısından da durum benzerdir. Rusya dünya doğal gaz rezervlerinin % 32,9'unu, Türk Cumhuriyetleri ise %5,1'ini oluşturmuştur.

Ülkeler	Petrol Milyar Varil	Doğal Gaz Trilyon c.f.	Petrol Dünya Rezerv %'si	Doğal Gaz Dünya Rezerv %'si
Azerbaycan	7	30	0,7	0,6
Kazakistan	8	65	0,8	1,3
Türkmenistan	0,5	101	0,1	1,9
Özbekistan	0,6	66	0,1	1,3
Kırgızistan	0,3	0,5	-	-
Türk C.Top	16,4	262,5	1,7	5,1
Rusya	48,6	1.700	4,6	32,9

Tablo: 9-Türk Cumhuriyetleri ile Rusya'nın petrol, doğal gaz rezervleri ve Dünya-daki rezerv payları

Kaynak: DPT, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2511-ÖİK: 528, Ankara, 2000, s. 189.

Orta Asya da Kafkaslarda olduğu gibi zengin enerji kaynaklarına sahiptir. Kaynakların işletimi ve pazarlaması konusunda, büyük petrol şirketleri arasında rekabet oluşmaktadır. Rusya bu bölgede ağırlığını hissettirmesine ve aynı zamanda iyi bir pazar olmasına karşın Orta Asya Ülkeleri doğal kaynakların batıya ulaştırılmasında Rusya'dan geçmeyen güzergahları belirleme çabasıındadırlar. Türkiye ile yapılan Bakü-Ceyhan Boru hattı görüşmeleri bölgenin bu bağlamdaki tercihlerinden birini gös-

termektedir. Orta Asya Ülkelerinin kaynaklarının ortak yatırımlarla işletilmesi ve ihtiyacı olan yabancı sermaye birikiminin sağlanmasında Türkiye'den beklentileri bulunmaktadır. Türkiye, bölgenin dış dünya ile ulaşımını sağladığı ve kontrol edebildiği ölçüde jeopolitik ve ekonomik anlamda başarılı olacaktır.

Bölge devletlerinden petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ön plana çıkmıştır. Bu ülkelerdeki rezervler kaynak ihtiyacını karşılamada dünya ülkelerinin bu bölgeye yöneleceğini göstermektedir⁸⁸². Bu amaçla, kaynakların yeni ulaşım ağları, yeni enerji nakil hatları ve telekomünikasyon bağlarıyla dünya pazarlarıyla bütünleşmesi yönünde önemli ilerlemeler sağlandığı ve somut projeler üretildiği görülmektedir⁸⁸³. Bu projeler arasında Türkiye'nin yer aldığı projeler de bulunmaktadır.

Türkiye, Azeri, Kazak ve Türkistan petrol ve doğal gazını yapılacak yeni boru hatlarıyla Türkiye'ye ve oradan da dünyaya taşımak istemektedir. ABD, Gürcistan ve Azerbaycan ile bu konuda yakın işbirliği yapılmaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan Kafkas ülkeleri ile Avrupa arasında bir köprü oluşturmaktadır. Türkiye bu aşamada Azerbaycan ve Gürcistan ile geliştirilecek ulaştırma yollarıyla Hazar Havzasını Batı'ya bağlayan geçit rolünü üstlenebilir durumdadır⁸⁸⁴. Bu çerçevede, doğu ile batı arasında enerji koridorunun sağlanmasında 2005 yılında işletmeye alınması planlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının yanı sıra, Kazakistan petrol ve doğal gazını taşıyacak Hazar Geçişli Boru Hattı ve Türkmenistan doğal gazını taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı üzerinde durulmaktadır⁸⁸⁵.

882 Bekir Günay, "Yeraltı Zengini Yertüstü Fakiri Türkmenistan", *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, İstanbul, 1998, s.47.

883 Bilge Buttann, *Bölgesel Güç Karadeniz*, İstanbul, 2004, s. 199.

884 Küresel...a.g.e., s.5.

885 BOTAŞ, "2002 Yıllık Raporu". <http://www.botas.gov.tr/raporlar/2002.asp#uluslararası>, 17 Şubat 2005

1. Azerbaycan

Eski Sovyet cumhuriyetleri arasında en zengin petrol rezervine sahip ülke Azerbaycan'dır. Bu yüzden bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da yaşanan iç ve dış gelişmeler doğrudan petrole ilgili olmuştur⁸⁸⁶. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1992'de başlayan ve 1996'da sona eren savaşta Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının % 20'sini oluşturan Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgeyi işgal etmesi, iki ülke arasında ihtilafa neden olmuştur. Politik çözüme ulaşılamayan bölge nedeniyle Kafkaslarda politik istikrarsızlık oluşmuş ve bu durum, bölgenin ekonomik olarak geri kalmışlığının devamına yardımcı olmuştur. Bölgede istikrarlı demokratik sistemler ortaya çıkamamıştır. İhtilaflar bölgeyi politik şiddet ve hükümet darbelerine açık hale getirmiştir. Bu da bölgede nüfuz etmek isteyen Rusya'nın menfaatine hizmet etmiştir. Etnik bölünmeler ise Kafkas ülkelerinin tam bağımsızlığa kavuşmasını engellemiştir. Rusya- Ermenistan yakınlaşması ve iki ülke arasında yapılan antlaşmalar iki ülkeyi bağlamıştır. Ermenistan, güvenliğini korumak için Gürcistan ve Azerbaycan BDT üyeliğini kabul etmişlerdir⁸⁸⁷. Gelişmelerin sonucunda petrol boru hatları ile ilgili antlaşma istenilen şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1994 yılında, Azerbaycan petrol şirketi SOCAR ile 12 yabancı petrol şirketinin 30 yıl süreli antlaşmasında, ABD şirketleri % 60 gibi bir pay alırken, Rus Lukoil % 20, Türkiye ise % 6,75'lik bir pay almıştır⁸⁸⁸.

Türkiye Azerbaycan ile olan tarihi ve kültürel bağları ve Ermenistan sorununda bu ülkeye karşı açık desteği nedeniyle bu ülkede ekonomik ve siyasi itibara sahiptir. Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile bağlantısını sağladığından Türkiye için önemli bir ülkedir. Tarihi bağların da olduğu Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklara sahip olması, ülkeyi ekonomik açıdan daha da önemli ha-

886 Günay, a.g.e., s.47.

887 Cornell, a.g.e., s. 3.

888 Günay, a.g.e., s.47.

le getirmektedir. Türkiye, Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarından dolayı sahip olduğu ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması ve Hazar geçişli doğalgaz boru hattı projesinin hayata geçirilmesi konusunda, Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgedeki ekonomik işbirliği çalışmalarında birlikte hareket etmesi önemlidir. Çeşitli nedenlerle son yıllarda azalan ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirilmelidir. İpek yolunun yeniden canlandırılması, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana Petrol Boru Hattının hayata geçirilmesi ve Hazar geçişli Doğalgaz Boru Hattı'nın devreye girmesi bu canlanma açısından önemli olacaktır⁸⁸⁹.

2. Gürcistan

Gürcistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi her iki ülkenin menfaatinedir. Türkiye, Gürcistan'ın batıya açılmasını sağlayabilecek, ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilecek ve Rusya Federasyonu'nun Gürcistan üzerindeki etkisini dengeleyebilecek bir ülke olarak görülmüştür⁸⁹⁰. 1988 yılında Türkiye'yi Gürcistan'a bağlayan Sarp Sınır Kapısının açılması ekonomik ilişkilere canlılık getirmiştir. Türkiye ve Gürcistan arasında, ticari işbirliğinin yanı sıra, sağlık, tıp, telekomünikasyon ve elektrik satışı konusunda anlaşmalar yapılmıştır.⁸⁹¹

Gürcistan ise Türkiye açısından Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaştırma ve ticari yolların merkezinde olduğundan, bu bölgelere yönelik ticari ve ekonomik ilişkilerde önemli bir coğrafyada yer almaktadır.⁸⁹² Türkiye ve Gürcistan Hazar Havzası doğal kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında işbirliği yapmışlardır. Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Bakü-

889 Savaş Yanar, *Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, İstanbul. 2002, s. 209.

890 Buttanrı, a.g.e., s. 163.

891 Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul. 2004, s. 47.

892 Buttanrı, a.g.e., s. 162.

Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın bir kısmı da Gürcistan üzerinden geçmektedir. Türkiye, Hazar Denizi Bölgesi'nde özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarının taşınmasında ve pazarlanmasında yer almak istemektedir⁸⁹³. Türk, Azerbaycan ve ABD Hükümetleri Türkiye'nin Bakü-Ceyhan boru hattı projesine destek vermekle beraber ilgili petrol şirketleri bu boru hattına yatırım yapmakta isteksiz davranmışlardır⁸⁹⁴.

Nihayet, 29 Ekim 1998'de Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Kazakistan Cumhurbaşkanı ve ABD Enerji Bakanı ile Bakü-Ceyhan güzergahını destekleyen "Ankara Deklarasyonunu" imzalamış ve bu taahhüt Nisan 1999'da teyit edilmiştir⁸⁹⁵. Son aşama olarak, anlaşma 26 Mayıs 2000 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu, 31 Mayıs 2000 tarihinde Gürcistan Parlamentosu ve 22 Haziran 2000 tarihinde de TBMM tarafından onaylanarak 2003 yılında yatırıma başlanmıştır⁸⁹⁶.

3. Rusya

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında Rus Doğal Gazı'nın Karadeniz altından Türkiye'ye getirilmesine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. "Siyasi yönü ile de çeşitli tartışmalara neden olan Mavi Akım Projesi zaman zaman Türkiye ile Rusya arasında gerginliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak, bütün bu tartışma ve soruşturmalara rağmen proje tamamlanmış ve 30 Aralık 2002'de boru hattı bir teslim protokolü ile resmen faaliyete geçirilmiştir"⁸⁹⁷. Anlaşma, Rusya'nın Samsun'a kadar getirdiği doğal gazın, buradan da Türkiye tarafından Ankara'ya

893 Okan, a.g.e., s.284.

894 Cornell, a.g.e., s. 6.

895 Cornell, a.g.e., s. 6.

896 DTM, Gürcistan Ülke Raporu, 25.07.2003. http://www.foreigntrade.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/gur/gur_rap_dig_yi3.doc, 7 Şubat 2005.

897 Sinan Oğan. "MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", Stradigma, Ağustos 2003. s.7. http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, 17 Şubat 2005

taşınmasını kapsamaktadır.⁸⁹⁸ Mavi Akım olarak adlandırılan doğal gaz anlaşması 25 yıllık yapılmış ve kademeli olarak, yıllık 16 metreküpe çıkacak biçimde gaz satışını öngörmüştür.⁸⁹⁹ Rusya'dan gelen gazın, Ukrayna ve Balkan ülkeleri tarafından, zaman zaman anlaşmaların dışında tüketilmesi ile yaşanan problemler ve Türkiye'nin artan gaz talebi nedeniyle, bütün ülkeleri ortadan kaldıran ve gazı doğrudan Türkiye'ye aktaracak bu boru hattı anlaşması Türkiye için reddedilmez olmuştur⁹⁰⁰.

Ancak, sadece Rusya'dan alınacak doğal gaz, Türkiye'nin ihtiyacını karşılayamayacaktır. Büyüyen Türkiye ekonomisi yeni enerji kaynaklarına özellikle de doğal gaza ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin yıllık 11 milyar metreküp olan doğal gaz ihtiyacının 2010 yılında 55 milyar metreküp ve 2020 yılında ise 82 milyar metreküp olması beklenmektedir. Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz açısından bağımlılık oranı % 60 civarındadır ve önümüzdeki 10 yılda da aynı düzeyde sürecektir⁹⁰¹. Ayrıca, Rusya'nın doğal gazının Türkiye üzerinden İsrail'e ve Avrupa'ya satılması da düşünülmektedir⁹⁰². Bu yüzden Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz açısından bağımlı kalmaması ve artan enerji ihtiyacının karşılanması için çok taraflı kaynaklar üzerinde durulmaktadır.

"Rusya Federasyonu'nun Hazar Havzası petrol ve doğal gazının kendi kontrolü altında uluslararası sisteme ulaştırılması konusunda baskıcı politikalara devam edeceği, Kafkaslar ve Orta Asya politikalarının yeniden şekillenebileceği, bu durumun bölgedeki zengin enerji kaynaklarının paylaşımını ve Türkiye'nin bölgeye yönelik menfaatlerini de yakından etkileyeceği, ancak

898 DPT, *Türkiye'nin Dış a.g.e., s. 31.*

899 Fırat Gazel, *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzluğun Öyküsü*, İstanbul, 2004, s. 17.

900 Gazel, a.g.e., s. 16; 2003 yılında enerji sektöründe yolsuzluklar olduğu iddiaları ve Rusya ile Mavi Akım anlaşmasında hatalı fiyat formülünün kullanılması ile çözümsüzlüğe giren Türkiye ve Rusya ilişkileri Türkiye'nin fiyat artışını kabul etmesi ve Rusya'nın da Türkiye üzerinde al ya da öde baskısını azaltması ile çözüme kavuşmuştur.

901 Buttani, a.g.e., s. 202-203.

902 Oğan, "Putin'in...., a.g.e., s. 9

her şeye rağmen jeopolitik ve jeo-stratejik önemi nedeniyle Türkiye'nin bölgeden dışlanamayacağı değerlendirilmektedir"⁹⁰³. Ancak, Türkiye ve Rusya işbirliği yaptıkları takdirde hem kendi ülkelerine hem de bölgedeki ülkelere daha fazla katkı sağlayacaklarını gördüklerinden, petrol ve doğal gaz projeleri işbirliği çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla, Türkiye ve Rusya petrol sevkiyatı konusunda işbirliğine yönelmişlerdir. Böylece iki ülke arasında Çarlık Rusya'sı ve SSCB döneminde sürekli sorun olan boğazlar konusu ilk defa proje bazında ele alınıp işbirliği alanı haline dönüştürülebilecektir. Türkiye Enerji Bakanlığı ve Rusya Enerji Bakanlığı boğazları by-pass edebilecek alternatif hatlar üzerinde çalışmalarını sürdürmektedirler.

Boğazlardaki gemi trafiğinin boğazların taşıyabileceği kapasiteyi oldukça zorlaması ve çevre güvenliği açısından boğazları by-pass edecek bir boru hattı yapımı kaçınılmaz görülmektedir. Rusya, Amerikan ve Azeri petrol şirketleri boğazlardan yoğun şekilde yararlanmaktadırlar. Yılda yaklaşık 200 milyon tondan fazla petrol ve türevlerini ihraç eden Rusya, bunun 120-130 milyon tonunu boru hatlarıyla, kalan miktarı ise tankerlerle nakletmektedir. Daha fazla petrol ihraç etme isteği Rusya'yı yeni petrol nakil koridorları bulmaya yönlendirmektedir. Haziran 1994'te Rusya'da yapılan bir toplantıda, tekel konumundaki Transneft, "Kıyıköy-İbrikbaba" hattını, Lukoil, Burgas (Bulgaristan)-Aleksandrupolis (Yunanistan) hattını ve Tatneft, Köstençe (Romanya)-Novi Sad (Karadağ) hattını önermiştir⁹⁰⁴.

Daha sonraki yıllarda yıllık 67 milyon varil oranındaki Kazak petrolünün de Hazar Denizi'nden Karadeniz'e indirilmesiyle boğazların yükü daha da artacaktır. Ayrıca Ukrayna'nın da 9 milyon varillik bir petrolü Karadeniz'e indireceği düşünüldüğünde yeni bir boru hattının gerekliliği kaçınılmaz görülmektedir⁹⁰⁵.

903 Buttanrı, a.g.e., s. 109.

904 Oğan, "Putin'in..... a.g.e., s. 4-5.

905 Oğan, "Putin'in.....a.g.e., s. 5.

Bu amaçla Türkiye, Hazar petrolünün taşınmasında, Bakü'den başlayan, Gürcistan üzerinden Türkiye'nin kuzeyine ve oradan da Akdeniz kıyısındaki Ceyhan'a uzanan bir boru hattını önermektedir⁹⁰⁶. Trakya'da, Karadeniz ile Ege arasında kurulacak bir boru hattı ile petrolün Ege ve Akdeniz aracılığıyla dünya pazarlarına taşınmasını amaçlayan Trans-Trakya Boru Hattı Projesi şanslı gözükmemektedir⁹⁰⁷.

E. Sonuç

Kafkasya, Orta Asya ve bölgedeki gelişmeler Türkiye açısından politik ve ekonomik önem taşımaktadır. Türkiye'nin dış politikası, ekonomik geleceği ve güvenliği ancak Kafkasya ve Orta Asya ile birlikte düşünülebilir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri ve etkin birer ülke olabilmeleri için gerek kendi aralarında ve gerekse diğer ülkelerle bütünleşmeleri gerekmektedir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında Avrupa Birliği gibi güçlü bir ekonomik birliğin oluşturulması henüz mümkün görünmemektedir. Ülkelerin kendi istekleri ile bir araya gelmeleri, karşılıklı olarak menfaatlerini dengelenmeleri zordur. Bu yüzden, ancak gelişmiş ülkelerde görülebilen bu birliği Cumhuriyetlerden beklemek bugün için erken görünmektedir. Ancak, köken, dil, din, tarihi bağları olan ve ortak güvenlik kaygısı taşıyan bu ülkeler, ortak ekonomik çıkarlarını ön plana çıkarabilirlerse ve ekonomik açıdan gelişip büyüyebilirlerse bölge açısından büyük bir gelişme olacaktır.

Ticari ve ekonomik yönden Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin istenen düzeyde gelişmediği görülmektedir. 1990'ların başlarında Türk Cumhuriyetlerine olan ihracat artışı, bu ülkelere Eximbank tarafından kullanılan ihracat

906 Gareth M. Winrow, "Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası", *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, (Der.) Alan Makovsky ve Sabri Sayan, Washington Orta Doğu Politikası Enstitüsü, Alfa yayınları, İstanbul, 2002, s.166.

907 Oğan, "Putin'in.....a.g.e., s.4.

kredilerden kaynaklanmıştır. Türk Cumhuriyetlerine açılan kredilerin geri dönmemesi ve Türkiye'nin imkanlarının sınırlı olması bu ülkelere sağlanacak kredileri engellemiştir. Bu ülkelerdeki ulaşım güçlükleri, bankacılık sisteminin yetersizliği, kambiyo mevzuatları ve BDT içinde KDV uygulanmaması gibi nedenlerle ihracatta gerileme görülmüştür. Ayrıca, Türk Cumhuriyetlerine Batı pazarlarında satış imkanı bulamayan kalitesiz malların gönderilmesi Türk mallarına karşı olumsuz bir imaj yaratmıştır. Bu nedenle, olumsuz imajın giderilmesine yönelik çalışmalar yapılması ve bu ülkelerde ticarete yönelen firmaların desteklenmesi gerekmektedir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki yatırım ilişkileri de düşük düzeyde kalmıştır. Bu cumhuriyetlerin en önemli sorunlarından birini yabancı sermaye yatırımlarının ve dış finansmanın bu ülkelere yönlendirilmesindeki güçlükler oluşturmaktadır. Çeşitli alanlarda işbirliği imkanı bulunmasına karşın finansman yetersizliği nedeniyle bir çok projeye başlanamamıştır. Bu yüzden, bu ülkelerde ticarete ve yatırımlarda belli bir artış sağlanması için öncelikle yatırım ve ihracat yapacak sektörlerle finansman desteği sağlanmalıdır. Özel sektöre açılacak kredilerin düşük faizli olmasına ve süreklilik taşımasına da dikkat edilmelidir.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin yeterince gelişmemesinde, Türk Cumhuriyetlerinden kaynaklanan güçlükler de bulunmaktadır. Bunlar; düşük standartlı üretim nedeniyle Türkiye'ye ihrac potansiyellerinin dar olması, finansman sıkıntısı nedeniyle ithalatın baskı altında tutulması ve ara malları ithalatına öncelik verilmesi, ticaretin transit geçilen İran ve Gürcistan'daki uygulamalardan olumsuz etkilenmesi, bankacılık sisteminin yetersizliği nedeniyle işlemlerin nakit olarak yapılmasındaki güçlük, bu ülkelerdeki kısıtlı kambiyo düzenlemeleri, ulaşım problemlerinin çözülmemiş olması ve ticari ihtilafların çözümü için düzenli ve tarafsız tahkim mekanizmalarının bulunmamasıdır⁹⁰⁸.

908 DPT. Türkiye ile..., a.g.e., s.89.

Ayrıca, bu ülkelerdeki bürokratik işlemlerde zorluk yaşanması, alacak tahsilinde sorun yaşanması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sonucu, bu ülkelerin yatırımcılar ve ihracatçılar için risk taşıması, ulaşım ve alt yapının yetersiz olması, sigortacılık anlayışının yerleşmemiş olması da mevcut sorunlar arasındadır.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile kalıcı ve uzun vadeli ticari, ekonomik ilişkiler kurabilmesi için kendi sorunlarının çözümünün yanı sıra bu ülkelerin sorunlarının çözümüne de yardımcı olması gerekmektedir.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri sadece ihracat ve yatırım boyutu ile ele alınmamalıdır. Enerji tüketiminin her geçen gün arttığı dünyada, Avrasya bu tüketim artışının büyük bir kısmını karşılayabilecek petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Bölgedeki enerji potansiyeli nedeniyle çok sayıda ülke mali yardım ve yatırımlarla bu bölgede yer edinmeye çalışmaktadır. Özellikle petrol ve doğal gaz boru hatlarının nereden geçeceği konusunda büyük petrol şirketlerinin menfaatleri çatışmaktadır. Petrol boru hattının geçtiği ülke, boru hattının kontrolü ile bölgede etkinlik sağlayacaktır. Bölgede etkinlik sağlayabilecek ülkeler ise ABD, Rusya, İran ve Türkiye olarak görülmektedir. Bu aşamada karşılıklı çıkarlar açısından Türkiye'nin aktif bir politika uygulaması gerekmektedir. Bu ülkelerdeki doğal kaynaklar konusunda işbirliği yapılması ve kaynakların üretime dönüştürülmesi öncelikli bir amaç olmalıdır. Bu aşamada, petrol ve doğal gaz boru hatlarının Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılması önemli olmaktadır. Bölgede yer alan Türkiye ise bu kaynakların tüketiminde ve dünya pazarlarına taşınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Böylece, Türkiye hem transit ücretten ve yatırımlardan yararlanmış olacak hem de bölge için önemli bir ülke haline gelecektir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında olumsuzlukları giderecek tedbirlerin yanı sıra yeni yaklaşımların da ele alınması gerekmektedir. Bu ülkelere yönelik politikaların bölgesel boyutta, bölgeye yakınlığı ve etkisi bulunan diğer ülkelerin de göz önüne alınarak belirlenmesi gereklidir.

Diğer taraftan, Türk Cumhuriyetlerinin yer aldığı bölgede Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve İslam Ülkeleri Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) bölgesel ekonomik bütünleşme kuruluşları olarak kurulmalarına karşın bölgede ticaretin serbestleşmesine yönelik adımlar henüz atılmamıştır⁹⁰⁹.

Bölgede ekonomik ilişkilere sahip olunan Rusya ve Gürcistan ise Türkiye için iyi birer pazar konumundadırlar. Bu ülkelerle ilişkilerin iyi tutulması ve geliştirilmesi Türkiye'nin yararına-dır. Türkiye ile Rusya'nın coğrafi konumları iki ülke arasında rekabete yol açtığından bazen de anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Türkiye ve Rusya arasında ticari ve ekonomik ilişkiler geliştikçe, bu rekabeti ülkelerin aleyhine olmayacak şekilde kontrol etmek mümkün olabilir⁹¹⁰. Gürcistan ise Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaştırma ve ticari yolların merkezinde olması nedeniyle, Türkiye'nin ticari ve ekonomik ilişkilerinde önemli bir ülke konumundadır.

Bütün bu oluşumlar ve bölgedeki diğer ülkeler göz önüne alınarak Türk Cumhuriyetleri ve birlikte büyümeyi ve işbirliğini sağlayacak gerçekçi politikalar belirlenmelidir. Bu sayede, Türkiye hem kendi büyümesini önemli ölçüde hızlandırabilir hem de onların ekonomik olarak güçlenmesini sağlayabilir. Oluşturulacak işbirliği ile şu an için bölgede etkin bir ülke olabilecek olan Türkiye, daha sonraki yıllarda Avrupa Birliği'ne benzer bir oluşuma öncülük edebilir.

909 DPT, *Türkiye ile...*, a.g.e., s. 90-91.

910 Buttann, a.g.e., s. 108.

14- EKLER

EK: 1* BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL SEKRETERİNİN TÜRK DİLİNİN İLİŞKİN GARANTİSİ⁹¹¹

Türk Toplumuna

Birleşmiş Milletlerin Geçici Yönetimli Kosova Misyonu (UNMIK), Haziran 1999'da kabul edilen 1244 sayılı Güvenlik Konseyi Kararının 11 (j) maddesinde belirtilmiş olduğu üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde kabul etmiş olduğu yükümlülüğe bağlılığını yineler. UNMIK özellikle etnik, dini ve dilsel toplulukların korunması ile ilgili uluslar arası insan hakları standartlarının artırılmasından yükümlüdür. Bu amaca yönelik olarak, UNMIK, (Kosova'daki) tüm toplulukların kendi ulusal, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini ifade, koruma ve geliştirmesine yönelik uygun koşulların yaratılabilmesi için kanunlar çıkarır, politikalar ve uygulamalar geliştirir.

Bu amaç doğrultusunda UNMIK, Kosova'daki Türk toplumuna 1974 Kosova Anayasasında belirtilen haklarının garanti edilmesi yönünde adımlar atmaktadır. UNMIK, dillerinin eşitliği de dahil olmak üzere, Türk toplumunun, Arnavut toplumu, Sırp toplumu ve diğer tüm toplumlar ile eşit olduğunu tekrar teyit eder. Bu ilke, ilgili düzenlemede de teyit edilecektir. Söz konusu ilkenin uygulanması UNMIK yönetmelikleri sayesinde düzenlenecek ve garanti edilecektir. UNMIK, Türk toplumunun ve diğer toplumların temsilcilerini, Kosova'da ara dönemde oluşturulacak geçici süreli kurumların inşa edilmesi için gerekli olan düzenlemelerin hazırlanmasına tam ve adaletli bir şekilde dahil edecektir.

*Hamza İlbeği, *Dağılan Yugoslavya-Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci* makalesinin eki.

911 Türbedar, a.g.e., s.96

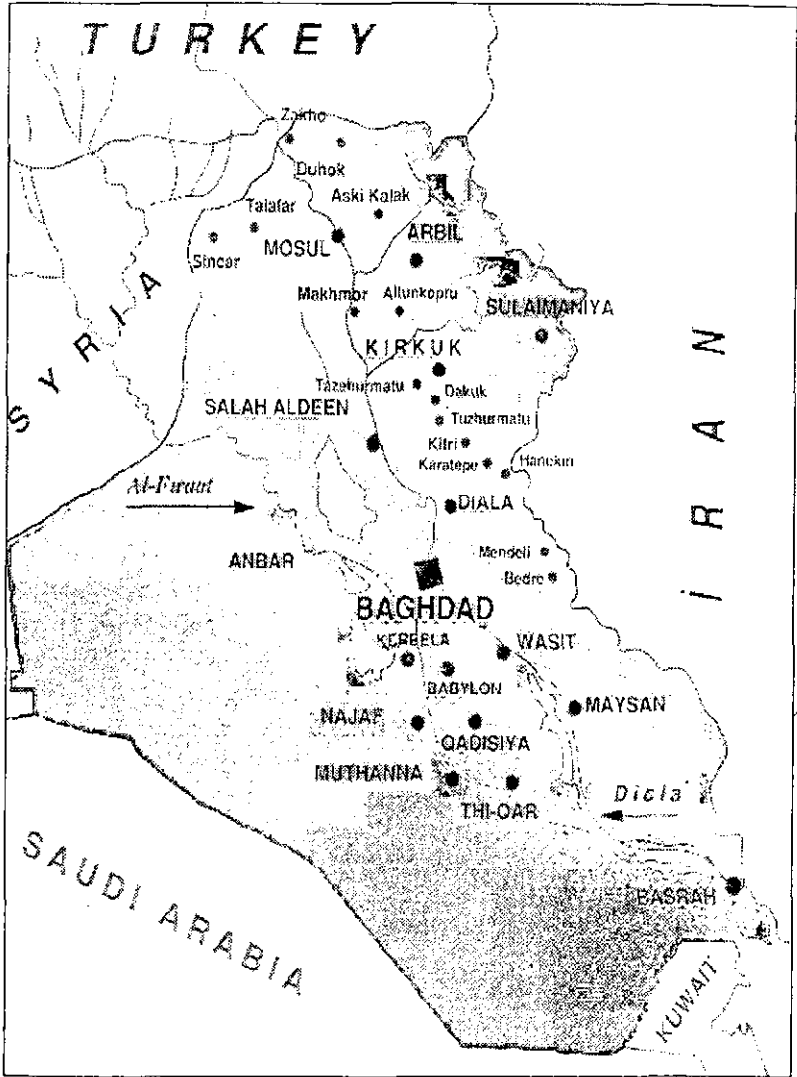
1. UNMIK, Türk toplumunun yaşadığı belediyelerde, dillerini ve alfabelerini, Arnavut ve Sırp dilleriyle eşit bir şekilde kullanabilmeleri hakkını tanımaktadır. UNMIK, bu belediyelerde "Kosova'daki Belediyelerin Öz Yönetimine İlişkin Tüzük Tasarısı'nda belirtilen özelliklere uygun olarak şunları garanti etmektedir:

b. Ticaret kaydı ile ilgili Türkçe başvuru formları, Ticaret Kayıt Birimi tarafından 13 Haziran 2000'de onaylanmıştır.

c. Kayıt işlemleri ile ilgili bilgilendirici malzemeler Türkçe olarak da hazırlanmıştır.

7. Kayıt olma ve düzenlenecek olan yerel seçimlere katılma gibi yollarla Türk topluluğunun Kosova'daki siyasi hayata tam olarak katılımı, UNMIK için çok önemlidir. Herhangi bir demokratik toplumda kamu yaşamına yönelik aktif bir katılım, bu toplumun bütün sivil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanmasını garanti eden en iyi bir yoldur.

EK: 2*. Türkmenlerin Irak'taki Yerleşim Bölgesi

* Ümit Ertuğrul, ABD'nin Irak'a Müdahalesi Ekseninde Kerkük Türkmenleri makalesinin ekidir.

15- KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

- ABADAN-UNAT, Nermin, Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa, İstanbul, 2002.
- ABAKAY, Ahmet, Politik Göçmenler, Ankara, 1996.
- AKSU, Fuat, Türk - Yunan İlişkileri, İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme, Ankara, 2001.
- ALPTEKİN, İsa Yusuf, Büyük Türkistan Hakkında Muhtıra, Şehir Matbaası, İstanbul, 1967.
- ANADOL, Cemal, 21. Yüzyıla Girerken Türk Dünyası, İstanbul, 1992.
- ANDİCAN, A. Ahat, Değişim Sürecinde Türk Dünyası, İstanbul, 1996.
- ARAYICI, Ali, Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40 Yılı, Ankara, 2002.
- ARI, Tayyar, Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya; Din, Etnik yapı, Ekonomi ve Dış Politika, Cilt:3, Sayı:4, Mayıs, 1996.
- ARİBOĞAN, D. Ülke, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya, İstanbul, 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990) Cilt:2, Ankara, 1991.
- ———, ———, Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara, 1975.
- AVŞAR, B. Zakir ve Ferruh Solak, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Ankara, 1998.
- BADDELEY, John F., Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çev.) Sedat Özden, İstanbul, 1989.
- BALCI, Kerim, Kimin Savaşı? Ortadoğu'da Savaşın Perde Arkası, İstanbul, 2003.
- BAYRAKTAR, Rasim, Ahıska-Cıldır Beylerbeyliği, İstanbul, 2000.
- BEKİN, M. Rıza, Doğu Türkistan Üzerine Rapor, Doğu Türkistan V. Yay, İstanbul, 2003.
- BERKOK, İsmail, Tarihte Kafkasya, İstanbul, 1958.

- BURKE, Jason, El Kaide, (Çev.) Ebru Kılıç, , İstanbul, 2004.
- CAFERSOY, Nazim, Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993), Ankara, 2001.
- CANBOLAT, İbrahim S., Küreselleşen Dünya ve Türkiye, Bursa, 2002.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş, Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, Ankara, 2002.
- CVJIĆ C., Remaking The Balkans, The RIIA-Pinter Publs., London, 1991.
- ÇAĞLA, Cengiz, Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Politika, İstanbul, 2002.
- ÇEÇEN, Anıl, Atatürk ve Avrasya, İstanbul, 1999.
- ———, Türk Devletleri, İstanbul, 1986.
- ÇETİNKAYA, Hikmet, ABD'nin Kürt Kozu ve Bağdat'ın Çocukları, İstanbul, 2003.
- ÇİÇEKLİ, Bülent, The Legal Position of Turkish Immigrants in the European Union, Ankara, 1998.
- ÇOBANOĞLU, Macit, Türkiye-Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, 1994.
- ÇORA, Nazmi, Kürt Sorunu'nun Geleceği, İstanbul, 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, 2003.
- DEMİRTAŞ-COŞKUN, Birgül, Bulgaristan'la yeni Dönem, Ankara, 2001.
- DENKER, M.Sami, Kıbrıs Sorunu: Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı, İstanbul, 2001.
- DUGIN, Aleksandr, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, İstanbul, 2003.
- ECER, Yılmaz, Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü- Bugünü- Yarını, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1995.
- ELÇİBEY, Ebulfaz , Azatlık ve Demokrasi, İstanbul, 1993.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara, 1993.
- ERKEK, Halil, Kafkasya'nın Etnik Yapısı, 1998.
- ESİN, Necmettin, Irak Türkleri Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976.
- GALİP, Selahaddin, Batı Trakya'dan Yazabildiklerim, İstanbul, 1998.
- GAZEL, Fırat, Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü, İstanbul, 2004.
- GEZENFEROĞLU, Fazil, Ebulfaz Elçibey Tarihten Geleceğe, İstanbul, 1995.

- GEVORKYAN, Natalia, TİMAKOVA, Natolya, KOLESNİKOV Andrei, Vladimir Putin, First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin, translated by Catherine A. Fitzpotrick. London: Hutchinson, 2000.
- GLENNY, Misha, Balkanlar 1804-1999, (Çev) Özden ARIKAN, Sabah Kitapları 123, Olaylar İnsanlar 34, İstanbul 2000.
- GÖKSU, Turgut, İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler, Ankara, 2000.
- GÖMEÇ, Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara, 1999.
- ———, ———, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları, Ankara, 2003.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1989.
- GÖZEN, Ramazan, Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Ankara, 2000.
- GÜNDAĞ, Nevzat, 1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi, Ankara, 1987.
- GÜREL, Şükrü Sina, Tarihsel Boyutları İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara, 1993.
- GÜRÜN, Kamuran, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), Ankara; 1983.
- ———, ———, Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları, İstanbul, 1994.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, Kırım'da Türk Soykırımı, İstanbul, 2003.
- Harp Akademileri Yayınları, Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu (15-16 Aralık 1998), İstanbul, 1999.
- Harp Akademileri Yayınları, Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye ye Etkileri İle Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi, Mayıs 1999
- HATİPOĞLU, Murat, Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar, Ankara, 1999.
- HAYES, Carlton J. H., Milliyetçilik: Bir Din, İstanbul, 1995.
- HERACLİDES, Alexis, Yunanistan ve Doğu'dan Gelen Tehlike: Türkiye, (Çev.) Mihalis Vasilyadis ve Herkül Milas, İstanbul, 2002.
- İBRAHİMGİL, Mehmet, Balkanlardaki Kültür Mirasımızla İlgili Genel Bir Değerlendirme, Balkan Türkleri, Balkanlar Özel Sayısı, Ankara, 2003
- İLHAN, Suat, Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği, Ankara, 1999.

- İMANOV, Vügor, Ali Merdan Topçubaşı, İstanbul, 1999.
- İSMAİL, Sabahattin, 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1998.
- KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1983.
- KALAFAT, Yaşar, Kırım-Kuzey Kafkasya, Ankara, 1999.
- KAPANİ, Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, İstanbul, 1991.
- KARACA, R.Kutay, Dünyadaki Yeni Güç Çin, İstanbul, 2003.
- KARADAĞ, Raif, Musul Raporu, İstanbul, 2003.
- KAYA, Abdülkadir, Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını, İstanbul, 1998.
- KAYAR, Mustafa, Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, İstanbul, 2003.
- KEKİOĞLU, Osman, Bulgaristan'da Türkler, Ankara, 1985.
- KENNEDY, Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İstanbul, 2002.
- KIRIMLI, Hakan, Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), Ankara, 1996.
- KOÇSOY, Şevket, Irak Türkleri, İstanbul, 1991.
- KURAT, Nimet Akdes, Türkiye ve Rusya, Ankara, 1990.
- KURTULUŞ, Ümit, Batı Trakya'nın Dünü Bugünü, 1979.
- KÜÇÜKKARAGÖZ, İsmet, Irak'taki Türkmen Varlığı, İstanbul, 2000
- KYPR, P., The Crisis In Bosnia And Hercegovina", Paper submitted to "İnternational. Forum", Institute Of Social And Political Science, Charles University, Prague, May, 1992, s.59 .
- LAÇİNER, Sedat, Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye, Ankara, 2004.
- LÜTEM, Ömer E., Türk Bulgar İlişkileri(1983-1989), Cilt 1, Ankara, 2000.
- MANDACI-ERDOĞAN, Nazif - Birsen, Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya Ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış, Ankara, 2001.
- MANDEL, Ernest, Alternatif Olarak Troçki, İstanbul, 1992.
- MEÇİK, Hakkı Abdullah, Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı, İzmir, 1977.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 2002.
- MERT, Hamdi, Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, Ankara, 2000.
- MERT, Okan, Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, İstanbul, 2004.
- MISIRLIOĞLU, Kadir, Musul Meselesi ve Irak Türkleri, İstanbul, 1985.

- MİLLAS, Herkül, Türk-Yunan İlişkilerine Bir Önsöz, İstanbul, 1995.
- NUHOĞLU - SOYSAL, Yasemin, Limits of Citizenship-Migrants and Postnational Membership in Europe, University of Chicago, Chicago, 1994.
- O'BRIEN, Peter, Beyond the Swastika, Londra, 1996.
- ORAN, Baskın, Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği-Kara Afrika Modeli, Ankara, 1997.
- — — — —, Türk Dış Politikası, Cilt:1, 1919-1980, İstanbul, 2002.
- — — — —, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar (1919-1980), İstanbul, 2001.
- — — — —, Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Ankara, 1991.
- OSMANÇAVUŞOĞLU, Emel Oktay, Çözülemeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri, Balkan Araştırmaları Dizisi, Ankara, 2003.
- ÖKE, Mim Kemal, Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926, İstanbul, 1995.
- ÖZCAN, Ergun, Türkische Immigrantorganisationen in der Bundesrepublik, Berlin, 1989.
- ÖZDEMİR, Cem, Ben Almanyalıyım: Alman Parlamentosu' ndaki İlk Türk Asıllı Milletvekili, İstanbul, 1999.
- ÖZEY, Ramazan, Dünya Platformunda Türk Dünyası, İstanbul, 1999.
- ÖZFATURA, Mustafa Necati, Kurtlar Sofrasında Ortadoğu II, Savaş Devam Ediyor", İstanbul, 1993.
- ÖZKAN, Tuncay, Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı, İstanbul, 2003.
- — — — —, CIA Kürtleri Kürt Devleti'nin Gizli Tarihi, İstanbul, 2004.
- ÖZKIRIMLI, Umut, Milliyetçilik Kuramları- Eleştirel Bir Bakış, İstanbul, 1999.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, Ankara, 1983.
- PEHLİVANOĞLU, A.Öner, Ortadoğu ve Türkiye, İstanbul, 2004.
- PETERSON, William E. and Kurt Th. Schmitz, Sozial-demokratische Parteien in Europa, Bon, 1979.
- RASONYİ, Laszlo, Tuna Köprüleri, (Çev.) Hicran Akin, Ankara, 1984.
- SAATÇİ, Suphi, Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul, 1996.

- SARAL, Osman Yavuz, Kaybettiğimiz Rumeli, İstanbul, 1975.
- SARAY, Mehmet, Doğu Türkistan Türklerinin Tarihi, Cilt: 1-2, İstanbul, 1998.
- SARI, Cahide, ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi, Ankara, 2004.
- SARICA, Murat-Erdoğan TEZİÇ, Kıbrıs Sorunu, İstanbul, 1975.
- SARICA, Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul, 1999.
- SERDAROĞLU, Rifat, Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye, Ankara, 2004.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, İstanbul, 2000.
- SUNÇKALE, Cevher, Çeçen Savaşı, Aralık 1995.
- SÜKAN, Özer, 21.Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye, İstanbul, 2001.
- SWIETOCHOWSKI, Tadeusz, Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920, Ankara, 1988.
- ŞEN, Faruk, 2000 Yılı'nın Eşiğinde Avrupa ve Türkler, İstanbul, 1999.
- ———, ———, Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri, Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen, 1993.
- ———, ———, Avrupa Türkleri:Federal Almanya ve Diğer Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışan Türklerin Ekonomik Gücü, İstanbul, 1999.
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif, Bulgaristan'daki Türkler(1879-1989), Ankara, 2002.
- ŞİMŞEK, Halil, Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç, İstanbul, 1991.
- ŞİMŞİR, Bilal, Bulgaristan Türkleri (1878-1985), İstanbul, 1986.
- TANİLLİ, Server, Değişimin Diyalektiği ve Devrim, İstanbul, 2002.
- TATARLI, İbrahim, Hak ve Özgürlük Hareketi: Etütler, Sofya, 2003.
- TÜRBEDAR, Erhan, Balkan Türkleri- Balkanlarda Türk Varlığı, Balkan Araştırmaları Dizisi, Ankara, 2003.
- TÜRSAN, Nurettin, Yunan Sorunu, Ankara, 1987.
- ÜLGER, İrfan Kaya, Yugoslavya Neden Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası, Ankara, 2003.
- ÜREN, Mustafa, RF'nun; Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri, Etnik ve Dini Karmaşalar da Dikkate Alındığında Türkiye'nin Kafkaslar'a Yönelik Politikasının Ne Olacağı?, İstanbul, 2001.
- ÜNAL, Tahsin, Türk Siyasi Tarihi (1700-1958), İstanbul, 1998.
- VEYSELOĞLU, Ali Paşa, Ahıska Türkleri'nin Dramı, Ankara 1999.

- Yanar, Savaş, Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, İstanbul, 2002.
- YAHYA, Harun, Komünist Çin'in Zulüm Politikası ve Doğu Türkistan, İstanbul, 2002.
- YAKUPOĞLU, Enver, Irak Türkleri, İstanbul, 1976.
- YAVUZ, Turan, ABD'nin Kürt Kartı, İstanbul, 2003.
- YENERER, Vedat, Düşman Kardeşler, İstanbul, 2004.
- YILDIZ, Yavuz Gökalep, Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu, İstanbul, 2004.
- YÜCEL, Celalettin, Dış Türkler, İstanbul, 1976.
- ZEYREK, Yunus, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara, 2001.
- ZEYREK, Yunus, Posof'un Çizgileri, Ankara, 2004.

B. MAKALELER

- ABADAN-UNAT, Nermin, "Batı Almanya'daki Türk İşçileri Üzerinde Bir Araştırma", Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1982.
- ANONİM, "Bulgaristan Siyasi Sistemi", South East European Times, http://www.setimes.com/html2/turkish/country_info_bulgaria.html
- ANONİM, "1850-1950'de Bulgaristan Türkleri" (http://www.ulkuocaklari.org.tr/FORUM/forum_posts)
- Anonim, "The Time of the South: Russia in Chechnya, Chechnya in Russia", www.pubs.carnegie.ru/books.
- ANONİM, "Küresel Ekonomide Coğrafi Rekabet ve Türkiye'de Sanayi Odaklarının Tanımlanması", http://www.isikun.edu.tr/isam/diger_doc/bildiri3.htm, 1995, s.8.
- ANONİM, "Rusya İmparatorluğu'nun Sonu ve SSCB'nin Kurulması", www.abrek.org/download/cecen_baris_plani.doc, 2 Kasım 04.
- Anonim, Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü Bugünü Yarını, Harp Akademileri Yayınları, 2002
- ANONİM, The Status of the Muslim Under European Rule: The Eviction and Settlement of the Cherkas, Journal of the Institute Minority Affairs, No:2, 2001
- AHMEDOV, İlyas, "Rus-Çeçen Trajedisi: Barış ve Demokrasiye Giden Yol Uluslararası bir Yönetimin Altında Şartlı Bağımsızlık", www.abrek.com, 2 Kasım 2004.

- AKDIŞ, Muhammet, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler", Dış Ticaret Dergisi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Yıl:14, Sayı:4, Temmuz-1999.
- AKALIN, Şükrü Haluk, "Yunanistan'da Azınlık Haklarının Son Durumu" <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/balkan/asp>
- ALİOSMAN, Cahit - BADATLI, Mehmet, Trakya'da Azınlık Eğitimi - 2002 Yılında Çözüm Arayışları İçin Yeni Bir Perspektif, Gümilcine, 2002.
- ALP, İlker, "Misak-ı Milli", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998
- ALTUĞ, Giray Saynur, "Hanlık Döneminde Kırım", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 125, Nisan 2000.
- ANDİCAN, A.Ahat, "Türkistan Cumhuriyetleri, Rusya, Çin Üçgeninde Doğu Türkistan", Avrasya Dosyası, Yaz 1995.
- ARI, Tayyar, Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya; Din, Etnik yapı, Ekonomi ve Dış Politika, Cilt:3, Sayı:4, Mayıs, 1996, s. 241.
- ATUN, Ali Fikret, "Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü", Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Ed.) İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil, , Ankara, 2001.
- AYDIN, Mustafa, "Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheli İyimserlik", Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002.
- AYTAZ, Nail, "Kırım Tatarlarının Kırım'daki Son Durumu", Emel, Sayı:209, Temmuz-Ağustos 1995.
- AYVADERE, Şemsettin, "Gündem - Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve Yeni Rusya Çeçen Mücadelesi", www.akademi.nl/sayı6/dos.htm, 02 Kasım 2004.
- BATİREL, Ö.Faruk, "Türkiye'nin Balkanlara Yönelik Ekonomik Politikası Ne Olmalıdır", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu'na Sunulan Tebliğler (15-16 Aralık 1998- İstanbul), İstanbul, 1999.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel, "Kerkük İzlenimleri", Kardaşlık Dergisi, Yıl:5, Sayı:19, İstanbul, Temmuz-Eylül 2003.
- BAYRAKTAR, Rasim Güney- Kafkasya Sınırlarında İlk Hedef: Ahıskalı Türkler, 2023 Dergisi, Sayı:38.
- BEKİN, M.Rıza, "11 Eylül Terörist Saldırısı Bağlamında Doğu Türkistan", Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi, Sayı: 63-64, Ocak 2004.
- BENNİGSEN, Marie, "Chechnya: Political Developments And Strategic

- Implications For The North Caucasus", Central Aslan Survey, Aralık,1999.
- BOZKURT, Giray Saynur, "Gaspıralı ve Rusya Müslümanlarının Kimlik Mücadelesi 1905-1907", <http://www.ismailgaspıralı.org/ismailgaspıralı/yazılar/gsbozkurt.htm>
- ————, ————, "Ukrayna Şartlarında Kırım Tatarlarının Kendilerini Siyasi Platformda Tanıtma Mücadeleleri", Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları (Alaeddin Yalçınkaya), İstanbul, 1998.
- BÖRKLÜ Meşkure Yılmaz, "Lozan Sonrası Batı Trakya Türkleri'nin Durumu ve Genel Problemleri", <http://www.bilginet.com/raporlar/bilimsel/trakya.htm>
- BÜTÜÇ, Arif, "Kosova da Türk Varlığı", Balkanlarda Türk Kültürünün Düünü-Bugünü-Yarını Uluslar arası Sempomzuyu (26-28 Ekim 2001-Ankara) , Ankara, 2001.
- BÜYÜKÇOLAK, Kamil Mehmet, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Balkanlar", Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, (Der.) Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002.
- CAFERSOY Nazım, Rusya-Ukrayna Tiyatro Baskınından "Rus 11 Eylül'üne Doğru mu?", www.avsam.org/haftalikanaliz/28-03_11_2002/main.htm.
- CHRISTOUPoulos, Dimitris, "Treatment of Minorities and Homogeneity in Greece: Relics and Chalanges", <http://www.kemo.gr/archive/papers/ChristTsitse1.htm>
- CİHAN, Süleyman Sefer, "Batı Trakya Türklerinin Düünü Bugünü ve Geleceği", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu'na Sunulan Tebliğler (15-16 Aralık 1998- İstanbul), İstanbul, 1999.
- CORNELL, Svante E., "Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar", (Çev.) Yılmaz Tezkan, Kafkas Vakfı, http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar_ve_ortaasyada_ortakliklar_.htm.
- CORNELL, Swante, CURZON, E. "Small Nations and Great Powers, A Study Of An Ethnopolitical Conflict In The Caucasus", Caucasus World, 2001.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş, "Küreselleşmenin İkili Sorunlara Yansıması: Türk-Yunan İlişkileri Örneği", Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, (Der.)Birgül Demirtaş Coşkun, Ankara, 2002.
- ÇAKIR, Mustafa "Almanya'daki Çok Kültürlü Ortamlarda Türkçenin Anadili Olarak Kullanımı", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, No:1, 2002.

- ÇAPRAZ, Kemal, "Stratejik Açıdan Kırım", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.
- ÇAY, Abdülhalik, "Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye", Değişen Dünya-da Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu(13 Nisan 1992-Ankara), Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T Enstitüsü, Ankara, 1993.
- ÇELİK, Osman, "Bitmeyen Sürgün", Birleşik Kafkasya Dergisi, Eskişehir, Yıl: 1, Sayı:4.
- ÇINAR, Furkan, "Kıbrısta Yeni Bir Dönem Başlıyor", <http://www.euturkey.org.tr/abportal/content.asp?CID=6613&VisitID=07BDFCE8-6589-49AC-BEE1-722329B4BE8A&Time=212>
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Doğu Türkistan Sorunu ve Türkiye", Journal of the Korean-Turkish Academic Society Dergisi, Sayı: 2, 1999.
- DEMİRAL, Nejdet, ŞÜKÜR, Soran ve HASAN, Mazin, "Arap Medyasının Kürtlere ve Türkmenlere Bakışı", [www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/](http://www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestran146.htm) makale/makalestran146.htm
- DEMİRCİ, Güçlü, "Irak'taki Türkler", Irak Dosyası II, İstanbul, 2003.
- DİLEK, Bahadır Selim, "31 Ağustos Kıyımı", Türkmeneli'nden Notlar, Yıl:1, Sayı:3, Ankara, Eylül 1999.
- DOĞAN, Ahmet Atilla "Türkiye'den Almanya'ya Göçün 40. Yılında Beklentiler ve Gerçekler", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, No: 2, 2001.
- DOĞRU, Abdülmecit, "Kırım ve Maykop'un Yer Adları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 48, Haziran 1987
- DURMUŞ, Erol, "Türk-Yunan İlişkilerinde Neo-Detant Dönemi ve İlişkilerin Geleceği", Türkiye-Yunanistan Eski Sorunlar Yeni Arayışlar, (Der.) : Birgül Demirtaş Coşkun), Ankara, 2002.
- EKİN, Nihat, "Türkiye'de Dış Göçün 25.yılında Beklentiler ve Gerçekler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt:3, No: 1, İstanbul, 1990.
- EKREM, Erkin, "ABD'deki Terör Saldırısı Sonrası Çin'in Tutumu", Stratejik Analiz Dergisi, Ekim 2001.
- ———, ———, "Çin'in D.Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası 1", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı: 20, Aralık 2001.
- ———, ———, "Çin'in Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası 2", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı: 21, Ocak 2002.

- EMİN, Hülya, “Anlaşmalarla Batı Trakya Türkleri” , IV.Uluslararası Batı Trakya Türkleri Kurultayı (16-18 Haziran 2000-Londra) Konuşmalar Bildiriler Komisyon Raporları Sonuç Bildirisi, Bursa, 2000.
- ERKMEN, Serhat, HASAN Mazin ve ŞÜKÜR, Soran, “Irak’ta Direniş”, www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestranl41.htm
- EMİNOV, Ali, “Bulgaristan’da Türkler”, Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 47. http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47html
- ERSOY, Hamit, “Kıbrıs Sorunu’nun Türk Dış Politikası’na Etkileri”, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi, (Ed.) İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil, 2.Baskı, Ankara, 2001
- ERTUĞRUL, Ümit, “OSEĞİT’in Kültürel ve Etnik Yapılanması”, Ortadoğu Siyasal Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (OSEĞİT), Kocaeli, 2004.
- ERYILMAZ, Aytaç, “40 Years in Germany At Home Abroad”, German-Turks, TUSİAD, No: 11, Spring 2002.
- FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, Türk Dış Politikası, Cilt:1, (Der.)Baskın Oran, İstanbul, 2001.
- GÖKSU, Turgut, “Türkiye’nin Dış Göç Politikası”, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (Der.) İdris Bal, İstanbul, 2001.
- GÜNAY, Bekir, “Yeraltı Zengini Yerüstü Fakiri Türkmenistan”, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, İstanbul, 1998.
- HASAN, Mazin, “ Kerkük Kerkük ” , www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalestranl47.htm
- ————, “Irak’ın Gizlenen Gerçeği:Türkmenler” , Irak Krizi 2002-2003, Ankara, 2003.
- HATİPOĞLU, Murat, “The Moslem-Turks And Slavo-Macedonians Of Greece: Denying Ethnic Identities In A Balkan State/A Member Of The European Union”, http://www.turkishforum.com/greece/thrace_minorities1.html
- HODGE, Nathan, “Kırım Tatarları”, http://www.balgoc.org.tr/2003dergi/dergi_47g.html
- HÜRMÜZLÜ, Habib, “ Geçiş Dönemi İçin Irak devleti Yönetim Yasası, 8 Mart 2004” , Global Strateji Enstitüsü , Ankara, 2004.
- İBRAHİMOV- ÖZÖZEN, Aydın-Selver, “Sovyet Sonrasında Yeni Bağımsız Türk Cumhuriyetleri: Sorunlar ve Gerçekler”, Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, (Der) Emine Gürsoy-Naskalı, Erdal Şahin, Netherland, 2002

- İBRAHİMOV, Aydın - Mutluer, Mustafa "Kafkasya'da Desintegrasyondan Bütünleşmeye Doğru Gelişmeler ve Türkiye'nin Rolü", http://www.circassiancanada.com/tr/arastirma/kafkasyada_desintegrasyondan_butunlesmeye_dogru.htm.
- İLHAN, Suat, "Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik-Jeopolitik Konumu ve Etkinliği: Annan Planı", <http://www.kibris.gen.tr/turkce/makaleler/033.htm>
- İNALCIK, Halil, "Kırım Hanlığı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1992.
- , —, "Türklük ve Tatarlık: Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.
- , —, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", Belleten, XII/46, 1948.
- KALAFAT, Yaşar, "Görebildiğim Dağıstan ve Dağıstan Halk İnançları, (Sosyal-Kültürel-Siyasi-Basın ve Eğitim Hayatı)", <http://www.geocities.com>, 20 Kasım 2004.
- KALODUKAS Angelos, "Kıbrıs Sorunu: 2. Dünya Savaşı'ndan Annan Planı'na", Kıbrıs: Dün ve Bugün, (Çev.) Stefo Benlisoy, İstanbul, 2003.
- KARATAY, Zafer, "Kırım'ın Önemi ve Kırım Tatar Milli Hareketi", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.
- KERKÜK, İzzettin, "Türkmenler'in Çilesi, Bir Kalemşörün Hezeyanı ve Amerika'nın Tutumu", Kardaşlık Dergisi, Yıl:5, Sayı:20, İstanbul, Ekim-Aralık 2003.
- KINIKLIOĞLU, Suat, "Kırım'da Yeniden Yerleşim Süreci ve Zorluklar", Emel, Sayı:216, Eylül-Ekim 1996.
- KIRIMLI, Ahmet İhsan, "Kırım", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.
- KIRIMLI, Hakan, "Kırım Tatarları", <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=226>
- , —, "Kırım'da Son Siyasi Durum ve Kırım Tatarları", Yeni Türkiye Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Sayı:3, Mart-Nisan 1995.
- KIRIMOĞLU, Mustafa Abdülcemil, "Kırım Tatar Milli Meclisi ve Avrupa Halkları Federal Birliği", <http://www.euronet.nl/users/sota/emel2001.htm>
- , —, "Kırımdaki Siyasi Güçler ve Kırım'ın Geleceği", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.
- KIZILYÜREK, Niyazi, "Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a", Kıbrıs: Dün ve Bugün, İstanbul, 2003.

- KOTAK, İsmet, "Avrupa Birliği Batı Trakya'ya Gözünü Kapadı mı?", <http://www.halkinsesi.org/?action=journalist&aid=931> 08.01.2004
- KUMKALE, Tahir Tamer, "Batı Trakya Türk Toplumu", <http://www.kumkale.net/19mayis3.htm>
- MAKOVSKY, Alan - Sayarı, Sabri (Der.), Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Washington Orta Doğu Politikası Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- MALOSCHENKO, Aleksei and TRENİN, Dimitri, Nazarbayev, Nursultan, "Kritik 10 Yıl", <http://www.avsam.org/turkce/yayinlar/kitaplar/kitap/kitap55.htm>, 27 Kasım 2004
- MUMCU, Uğur, "Gizli İrkçilik", Hürriyet, 29 Mayıs 1992.
- MUSA, Deniz, Türkmen Bohçası Dergisi, Yıl:1, Sayı:4, İstanbul, Eylül-Ekim 2003,
- NAKİP, Mahir, "28 Yıllık Hicran", Kardeşlik Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003.
- NAKİP, Mahir, "Irak Bölünecek mi?", Kardeşlik Dergisi, Yıl:5, Sayı:20, İstanbul, Ekim-Aralık 2003.
- NASKALI, Emine Gürsoy, "Kimlik Politikaları", Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, (Der) Emine Gürsoy-Naskalı, Erdal Şahin, Netherlands, 2002.
- OGAN, Sinan, www.avsam.org/haftalik_analiz/07-11_07_2003/main.htm
- ———, ———, "Putin'in Türkiye Ziyareti", <http://www.avsam.org/turkce/analizler.55-analiz.htm>.
- ———, ———, "MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", Stradigma, Sayı:7, Ağustos 2003, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html.
- ONAY, Yaşar, "İki Devletlilik Tezi ve Kıbrıs Rum Kesimi Avrupa Birliği İlişkisi", Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, Kış 2002.
- ÖNSOY, Rifat, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Meselesi (1939 Sonrası)", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991-Gazi Mağusa), Gazi Mağusa, 1991.
- ÖZCAN, Mustafa, "Irak'ta Direnişin İslami Veçhesi", Irak Dosyası II, İstanbul, 2003, s.317.
- ÖZDAĞ, Ümit, "Kerkük Travması", www.avsam.org/irak/analiz/12-analiz.htm.

- , ———, “Yeniden Yapılanan Ortadoğu”, Irak Dosyası II, İstanbul, 2003, s.160.
- ÖZEY, Ramazan, “Eski Yugoslavya Türkleri”, Dünya Platformunda Türk Dünyası, İstanbul, 1999.
- ÖZGÜREL, Avni, “Telafer Güç Verecek Kapı”, Radikal, 26 Eylül 2004.
- ÖZKÜRKÇÜ, Gazi, “Balkanlar’ın Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet mücadelelerine olan Etkileri”, Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu (15-16 Aralık 1998-İstanbul), HAK Yayını, İstanbul, 1998.
- ÖZTUNA, Yılmaz, “Kerkük”, Altunköprü Dergisi, Yıl:2, Sayı:10, İstanbul, Şubat 2004.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, “Doğu Akdeniz’in ve Kıbrıs Adası’nın Stratejik Dengeleri Bağlamında Annan Belgesi”, <http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale1.htm>
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin Ekonomik Durumlarına Bakış”, Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, (Ed.) Mim Kemal Öke, 1999.
- PAPADAKİS, Georgios N., “Report About Minorities And Media in Greece”, http://www.florina.org/html/2002/2002_papadakis_speech_slovenia.html
- SAATÇİ, Suphi, “Açlık ve Sefaletten Talana”, Kardeşlik Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, İstanbul, Nisan-Haziran 2003.
- , ———, “Irak’ın Yapılanması ve Türkmenler”, Irak Dosyası II, İstanbul, 2003.
- SEVGİN, Nazmi, “Kerkük Türkleri”, Müdafaa-i Hukuk Atatürkçü Aylık Dergi, Sayı:52, Ankara, Aralık 2002.
- SEZER, Sema, “Kıbrıs’ta Referandum Sonrası Durum”, http://www.av-sam.org/haftalikanaliz/26-29_04_2004/main.htm
- SEZGİN, Ferruh, “Üç Irak’a Doğru mu?”, Avrasya Dosyası, Cilt:5, Sayı:1, İlkbahar 1999.
- vSTEPHEN, Michael, “The Human Rights Of The Turkish Minority in Western Thrace”, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/iii-4/stephen.htm>
- STEELE, J., Serbo Offer Of Talks Cuts Little Ice With Kosovo Albanians, The Guardian, 12 March 1998.
- ŞEN, Faruk, “Forty Years Later: Turkish Immigrants in Germany”, German-Turks, TUSİAD, No: 11, Spring 2002.

- ŞİMŞİR, Bilal N., “Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, 1991 Yılındaki Gelişmeler”, Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (13 Nisan 1992-Ankara), Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T Enstitüsü, Ankara, 1993.
- SOMUNCUOĞLU, Anar, Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları: 31, Türkistan Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara, 2001.
- ŞAHİN, Osman, “Çerkes Göçmenleri II”, <http://www.geocities.yahoo.com/>, 4 Ocak 2005.
- ———, ———, “Çeçenistan’da Gelişen Olayların Tarihsel Arkapları”, www.geocities.com/osman_sahin/yakint.htm, Aralık 2003.
- ———, ———, “Kafkasya - Çarlık Rusyası - Osmanlı İlişkileri”, www.geocities.com/osman_sahin/yakint.htm, 05 Kasım 2004.
- TAŞHAN Seyfi, “1998 Başında Türk Dış Politikasının Görünümü”, http://www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/stashan_01.htm
- TAŞKIRAN, Dinçer, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, İstanbul, 1998.
- TAŞTEKİN, Fehim, “Dünden Bugüne Çeçenistan”, www.cecenonline.com/hukumdar.htm, 02 Kasım 2004.
- ———, ———, ÖZKAYA, Mustafa “Kafkasya’da Bitmeyen Sür-
gün ve Çeçenistan Trajedisi”, Kafkas Vakfı Raporları 4, The Mechanism for
the Enforcement of Human Rights Conference (Hukukun Üstünlüğü ve İn-
san Hakları Hukukunun Uygulanması için Uluslararası Mekanizma Konfe-
ransı), Londra, 7-8 Mayıs 2002.
- ———, ———, ÖZKAYA, Mustafa. “Ölüm ile Yaşam Arasında
Bir Ülke: Çeçenistan”, Kafkas Vakfı Raporları 4, Londra, Mayıs 2002.
- TUFAN, Beril, “Türkiye’de Dış Göçün Tarihsel Gelişimi:Beş Yıllık Kalkın-
ma Planları Açısından Göçün Değerlendirilmesi”, Uluslararası Göç ve Uyum
Sorunları Sempozyumu, (9-11 Eylül 2002-Ankara), Ankara, 2003.
- TUNALIGİL, Cemali, “Yugoslavya Türkleri ve Bugünkü Konumları”, Yeni
Türkiye Dergisi, Sayı:16.
- TURAN, Ahmet, “Kırım ve Doğu Anadolu Yer Adları Üzerine”, Türk Dün-
yası Araştırmaları, Sayı: 85, Ağustos 1993.
- TURAN, Ömer, “Balkan Türklerinin Dini Meseleleri”, Yeni Türkiye Türk-
leri, Sayı:16, 2002
- TURAN, Fatih - Özdemir, Atakan “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ticari ve
Ekonomik İlişkileri Hakkında Değerlendirme”, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı

- Ocak 2002, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/fatih.htm>.
- TÜREL, Yılmaz, "Batı Trakya'da Türk Devleti Kurma Teşebbüsleri (1878-1920)", Balkan Araştırmaları, Cilt:1, Sayı:1, Nisan 1998.
- TÜTÜNCÜ, Mehmet, "Siyasi Parti mi, Askeri Karargah mı?", Altunköprü Dergisi, Yıl:2, Sayı:10, İstanbul, Şubat 2004.
- ULUYURT, Abdullah, "Balkanlarda Türk ve Akraba Topluluklarında Eğitim", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:16 .
- UTKU, Sibel, "Greek Policy on Western Thrace Thawing, But Questions Remain", <http://www.turkishforum.com/thrace/tdn.html>
- ÜLGER, İrfan Kaya, "Türkiye İle Yunanistan Arasındaki Temel Sorunlar", Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi, (Ed.) İrfan Kaya Ülger-Ertan Efeçil, Ankara, 2002.
- ÜLKÜSAL, Müstecip, " Kırım Türkünün Faciası ve Kurtuluş Davası", <http://www.kirimdernegi.org.tr/kirimfaciasi.htm>
- ÜNAL, Hasan, " Adım Adım Kürt Devleti Senaryosu", www.turkmencephesi.org/haberdetay.asp
- ———, ———, "Kıbrıs Sorunu: Annan Planı ve Muhtemel Senaryolar", www.strateji.cu.edu.tr/KIBRIS/kibris-mak_14.asp
- ÜNAL, Şeref, "Avrupa' da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Bağlı şiddet Olayları", Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 1994.
- ÜREN Mustafa, RF'nun; Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri, Etnik ve Dini Karmaşalar da Dikkate Alındığında Türkiye'nin Kafkaslar'a Yönelik Politikasının Ne Olacağı, Ocak 2001
- WELLSTONE, "Condemning Human Rights Violations in Chechnya and Urging a Political Solution to the Conflict." SRES 213 IS. 107th CONGRESS, 2d Session", Şubat, 2002.
- WINROW, Gareth M., " Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası", Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri (Der.) Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Washington Orta Doğu Politikası Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- WOLFART, Michel, "Bir Yeni Bir Eski Görüntü", Uluslararası Göç ve Uyum Sorunları Sempozyumu(9-11 Eylül 2003-Ankara), Ankara,2002.
- YAYÇILI, Mustafa Kemal, " 31 Ağustos 1996 ve 10 Ağustos 1998 Olayları hakkında Açıklama", Türkmeneli'nden Notlar, Yıl:1, Sayı:3, Ankara, Eylül 1999.

vYAZICIOĞLU, Ümit, "Dinlerarası Diyalog", <http://www.habera.com/gun-gor.php?yaziid=247>

— YILDIRIM, Dursun, "Türk Dünyasına Toplu Bakış", Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu(13 Nisan 1992-Ankara), Hacettepe Üniversitesi A.İ.İ.T Enstitüsü, Ankara, 1993.

— YILMAZ, Hasan, " Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", www.av-sam.org/makalestran137.htm

— YILMAZ, Börklü Meşkure, "Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", <http://www.Turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm>

— YILMAZ, Veli, "Avrasya Projesi:Üçüncü Roma Ne Zaman?", Cumhuriyet Strateji, Aralık, 2004.

— YÜKSEL, İsmet, "Kırım'ın Etnik Yapısı ve Kırım Tatarlarının Problemleri", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:16, Temmuz-Ağustos 1997.

— ÖZÖNDER, Cihat, "Batı Trakya'daki Yunan Politikası", Ankara, 2001

C. DERGİLER

— Anayurt Doğu Türkistan Dergisi, Sayı:1, Eylül 2002

— Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi, Sayı: 63-64, Ocak 2004

— Irak Türkmenleri Dergisi(ITC Türkiye Temsilciliği), 2003

— Stratejik Analiz Dergisi, Sayı: 20, Aralık 2001

— Stratejik Analiz Dergisi, Sayı: 21, Ocak 2002

— Ümit Dergisi, sayı:47, Sofya, A Press,Ocak 2002

D. GAZETELER

— Die Soilingen-Akte,

— Die Zeit

— Milliyet

— Radikal,

— Sabah

E. ANSİKLOPEDİLER

— AnaBritannica Cilt 4, İstanbul: Sabah Yayıncılık,1992

— Büyük Larousse, Cilt. 4, İstanbul: Milliyet Yayıncılık, 1986

- Büyük Kültür Ansiklopedisi, Cilt:7, Ankara, 1984.
- Grolier International Americana, Cilt3, İstanbul: Sabah Yayıncılık, 1993
- Türk Ansiklopedisi, Cilt 8, 1984
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1299 - 1451), Cilt:III. Kısım:I, Ankara, 1964

F. İNTERNET SAYFALARI

- <http://www.kanadainfo.com/NewsDet.asp?NewsID=2400>
- http://www.calisma.gov.tr/birimler/yih/bulten/2003_sayi3/bulten3.htm,
- http://www.calisma.gov.tr/irtibat/yurtdisi_tesilcilikleri.htm
- <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/qcb/default1.htm>
- <http://www.disis.meb.gov.tr/yurtdisitesilcilikler.htm>
- <http://212.154.21.40/2001/11/04/haberler/haberlerdevam.htm>.
- <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ac/qcb/default1.htm>
- http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/makale_12.html
- <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hk/01/10/04.htm>
- <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>
- <http://ew.undp.sk/Database/index.cfm>
- <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/qery/r?/frd/cstdy>
- http://www.abhaber.com/veysel/veys_yorum43.htm
- <http://www.batitrakya.gen.tr/kronoloji.html>
- http://www.balgoc.org.tr/2003/dergi/dergi_47g.html
- http://www.florina.org/html/2002/2002_papadakis_speech_slovenia.html
- http://www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/stashan_01.htm
- <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=839>
- <http://www.halkinsesi.org/?action=journalist&aid=931>
- <http://www.kemo.gr/archive/papers/ChristTsitse1.htm>
- <http://www.kumkale.net/19mayis3.html>
- <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/yunan.2.htm>
- <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/iii-4/stephen.htm>
- <http://www.saemk.org/yayın>
- http://www.turkey.be/Tr/guncel/Ba_Trakya_kultur.htm
- <http://strateji.cu.edu.tr/BALKANLAR/balkan/asp>
- <http://www.turkishforum.com/thrace/tdn.html>

- <http://www.turkhaber.org/118.html>
- <http://www.yenisafak.com/arsiv/2000/nisan/13/d4.html>
- <http://www.saemk.org/yayin>
- http://www.menzil.net/iulke/isl_ulke_kirim.htm<big>
- <http://www.kirimdernegi.org.tr/default.asp?page=225>
- <http://www.urfa.net/bizimharman/turkdunya.htm>
- <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim3.html>
- <http://www.yenisafak.com/diziler/kirim/kirim9.html>
- http://www.dilimiz.gen.tr/makaleler/s_nagayev_gaspirali.html
- <http://www.turan.tc/kalem/18mayiskirim.htm>
- http://www.qurultay.org/tur/yazi_tur.asp?yazi_no=215
- <http://www.qurultay.org/tur/ayrinti.asp?HaberNo=2004012801>
- <http://www.qurultay.org/tur/ayrinti.asp?HaberNo=2004040305>
- http://www.derinhaber.com/cgi-bin/haber_detay.asp?haber=1546
- <http://www.vatankirim.net/ayrinti.asp?HaberNo=4011201>
- <http://www.e-cografya.com/makale/muhtelif/004.html>
- http://www.abhaber.com/nt_hbr_2004/5011.htm
- http://www.abhaber.com/nt_hbr_2004/5021.htm
- http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.htm
- http://www.cnnturk.com/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=36394
- <http://www.kibrispostasi.com/?action=journalist&aid=888>
- http://www.north-cyprus.net/basin/gazeteler/kibristanhaberler/guniuk-haber_files/ciddi_adimlar.htm
- <http://www.panoramadergisi.com/subat2004/index.php?dosya=anako-nu>
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=130915>
- <http://www.sabah.com.tr/2004/08/26/dun103.html>
- www.iraqiturkman.org.tr/turkmen15_dosyalar/editdata.mso
- www.turkmencephesi.org/Mh_1hlalleri.asp
- www.turkmencephesi.org/AB_Orgut_Raporlari.asp
- www.avsam.org/turkce/yayinlar/stratejikanaliz/makale/makalest-ranl47.htm
- www.fmprc.gov.cn/chn/18109.html

- www.uyghurinfo.com/viewnews.asp?newsid=4527
- www.bozkurt.net
- www.doguturkistan.com
- www.turan.tc
- <http://scolakoglu.homestead.com/files/dogutur.htm>
- www.amnesty.org
- <http://www.bozkurt.net/modules.php?name=Dosyalarim&file=elcibey>
- www.geocities.com/tigin/hasan/doguturkistan.htm
- Harun Yahya, www.doguturkistan.com/MedeniyetlerMerkezi.html
- http://www.cavityalcin.com/dunya_siyaseti_22.html
- www.moyarodina.sitemnet.com/ali/aliindex.htm
- <http://www.geocities.com/karadenizim/ahiska.html>
- <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=104>
- <http://www.geocities.com/ahiska1944/turkilleri.html>
- <http://www.turkiyegazetesi.com/archive/archive/default.asp#list> — —
- http://www.eraren.org/tur/makale/ozet_hk_ng.htm
- <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127> http://strateji.cu.edu.tr/TURK_DUNYASI/03.asp
- <http://www.digimedya.com/default.asp?h=58577&yz=80>
- http://www.eraren.org/tur/makale/ozet_hk_ng.htm
- <http://www.digimedya.com/default.asp?h=60941&yz=80>
- <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=43>
- <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=41>
- <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=127>
- <http://www.ahiskali.com/yazi.php?id=138>
- http://www.turkleronline.com/turkler/diger_turkler/ahiskalilar/digerturk-halklari_ahiskaturkleri.htm
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Ozbekistan.doc>
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kirgizistan.doc>
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc>
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Azerbaycan.doc>
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Turkmenistan.doc>
- <http://www.chechnya.nl/news.php?id=8154&lang=eng>, 01.01.2004.
- www.polit.ru

- ian.traynor@guardian.co.uk,
- www.abrek.org/download/cecen_baris_plani.doc , 2 Kasım 04.
- www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, 15 Şubat 2004.
- www.kafkas.org.tr/ajans/2002/nisan/11.04.2002_Avrupa_Cecenistan_i_Nasil_Tartisti.htm, 04 Kasım 2004.
- www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, 14 Şubat 2004.

TEZLER VE RAPORLAR

- AYDIN, Mustafa, "XIX.Yüzyılda Kafkaslarda Nüfuz Mücadeleleri", (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- SÜLEYMANOV, Abulfaz, Azerbaycan'ın Yakın Tarihinde Milli Kimlik Araştırmaları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- YILMAZ, Enver, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Avrupa'da Yaşayan Türkler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Avrasya Bülteni (TİKA), Ahıska Türkleri Kurultayı, Sayı:25, Ağustos 2004.
- BOTAŞ , "2002 Yıllık Raporu", <http://www.botas.gov.tr/raporlar/2002.asp#uluslararası>.
- Buttanrı, Bilge, Bölgesel Güç Karadeniz, İstanbul, 2004.
- Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-2003, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ağustos 2004.
- Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Cilt: 9, S: 29, Aralık 1999.
- Hazine Müsteşarlığı, Ülkeler İtibariyle Sermaye İhracı (Doğrudan Yatırımlar), <http://www.hazine.gov.tr/stat/finans/ULKESEK04III.xls>
- Hazine Müsteşarlığı, Gürcistan Ülke Raporu, Tiflis Ticaret Müşavirliği, 25.07.2003,
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/pazaragiris/ulkeler/gur/gur-rap-dig-yi3.doc>.
- Çalışma Bakanlığı, Bülten, 2002.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1999 Yılı Raporu, Ankara, 1999.

- Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1963.
- Devlet Planlama Teşkilatı , Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu), DPT Yayın No: 2374- ÖİK: 439, Ocak 1995.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2511- ÖİK: 528, Ankara, 2000.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.
- Rusya Ukrayna Araştırmaları Masası, 02 Kasım 2004.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2002
- Devlet Planlama Teşkilatı , Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: 2410-ÖİK: 471.
- KOSGEB, Rusya Ülke Raporu, Pazar Araştırma Ve İhracatı Geliştirme Merkezi, <http://www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/54/Rusya%20Federasyonu%20Ulke%20Raporu.doc>.
- Maliye Bakanlığı, 2004 Yıllık Ekonomik Rapor, <http://www.maliye.gov.tr>.

RADYO YAYINLARI

- Ivan Rybkin, Çeçenya'da Barışa Doğru, Moskova, 23 Ekim 2002.
- “Putin's interview with US journalists, Chechnya part”, [http:// www. groups. yahoo. com/ group/ chechnya- sl/ message/ 16844](http://www.groups.yahoo.com/group/chechnya-sl/message/16844);
- [http:// www. president. kremlin. ru/ events/ 242. html](http://www.president.kremlin.ru/events/242.html), 20 Haziran 2001.
- An interview of Ilyas Akhmadov, the Foreign Minister of the Chechen Republic of Ichkeria. The Chechen Times.

SORUNLU TÜRK BÖLGELERİ

(Bu formda belirteceğiniz görüşler yayınevi olarak gelişmemiz için bize veri oluşturacaktır. Bu da size daha kaliteli ve doyurucu yayınlar olarak geri yansıyacaktır.)

Formu Doldurma Tarihi:

1. Adınız, Soyadınız :

2. Doğum Tarihiniz :

3. Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek

4. Uğraşınız

☐ Öğrenciyim Okul: Bölüm:

☐ Çalışıyorum Kurum: Görev:

5. Adres Bilgileriniz

Ev/İş Adresiniz :

.....

Ev/İş Tel: Ev/İş Fax: e-posta:

6. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık için daha önce böyle bir form doldurdunuz mu?

☐ Evet ☐ Hayır

7. Bu kitabı okumayı neden tercih ettiniz?

.....
.....
.....

8. Bu kitapla ilgili düşünceleriniz nelerdir?

.....
.....
.....

9. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık'tan çıkan başka hangi kitapları okudunuz?

- 1 3
2 4

10. Yayınlarımızın içerikleriyle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

.....
.....
.....

11. Sizce insanımızın ve toplumumuzun daha sağlıklı gelişmesi için ne tür yayınlara gereksinim var?

.....
.....
.....

12. Yayınevi olarak bize önerileriniz?

.....
.....
.....

13. Diğer yayınlarımızla ilgili bilgi edinmek ister misiniz?

- ☐ Katalog istiyorum ☐ Fiyat listesi istiyorum

14. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık tarafından düzenlenen seminerlerden ve konferanslardan haberdar edilmek ister misiniz?

(Seminerlerimiz ve konferanslarımız çoğunlukla İstanbul'da düzenlenmektedir. 250 kişiyi aşan taleplerde konuşmacının zaman planı elverdiği takdirde başka yörelerde de gerçekleştirilebilir.)

- ☐ Evet ☐ Hayır

Formumuzu doldurduğunuz için teşekkürler.

Bize ulaşmak için bu formu, lütfen

**IQ KÜLTÜRSANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI
TANITIM HİZMETLERİ TİC.LTD.ŞTİ.**

Ticarethane Sokak, Fetih Han

No. 33/48 Cağaloğlu - İstanbul Tel: 0212 520 91 12

e-mail: info@iqkultursanat.com

adresine yollayınız.

AVRUPA'DAN ASYA'YA

SORUNLU TÜRK RÖLGELERİ

Yrd.Doç.Dr. Bekir GÜNAY

Yüzyılların oluşumları büyük olaylarla başlar. Her asırdaki kırılmalar birbirini etkiler. Oluşumlar yeni güçleri yeni ülkeleri dünya sahnesine taşır. Mekanlar aynı olmasına rağmen ülkeler kişiler her asırda farklılaşır. Yeni yapılanmaları Coğrafya'ya tarihe derin izler bırakan veya yönlendirme özellikleri olan milletler bir sonraki yüzyılı kurmada daha şanslı olurlar. Geçiş süreçlerinde oluşturulan stratejiler ve taktikler insanlığın kader çizgisini belirler.

Uluslararası ilişkileri belirleyen temel gösterge güçtür. Morgenthau'nun ifadesiyle "güç insanın insan üzerinde denetimini kuran ve sürdüren her şeyi içine alır. Bu nedenle güç psikolojik bağlara kadar her türlü sosyal ilişkileri kapsamaktadır." Güçten maksat hakimiyetin devam ettirilmesidir. Hakimiyetin devamı için geliştirilen teknikler stratejiyi tanımlar. Strateji oluşturmadaki temel parametreler coğrafya (mekan, jeo), tarih (tecrübe, birikim), dil, dindir. Strateji bu veriler ışığında kurgulanır. Coğrafya stratejiyi oluşturmadaki önemli etkidir. İnsanları karakterlerinden giyimlerine, dillerinden yaşam tarzlarına kadar etkiler. Coğrafya'yı yani "sahayı" tanımadan oyun kurulmaz.

Sorunlu Türk bölgelerinden kastedilen "Türk Dünyası" diye tarif edilen Orta Asya'daki devletler ile oradaki jeopolitik alanları değildir. **Bu alanların yanında tarihsel süreçte Afro-Avrasya ekseninde kurulan Türk devletlerinin bıraktıkları izleri takip etmektir.**

IQ Kültür Sanat

Yayınçılık toplumu

"Bilgi ışığında aydınlanmaya

çağırıyor.

ISBN 975-255-028-2

25.00 YTL

25.000.000 TL

K Ü L T Ü R S A N A T Y A Y I N C I L I K

www.iqkultursanat.com

E-mail: info@iqkultursanat.com